UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01473529 4

C. SALLUSTII CRISPI

OPERA

OMNIA, QUÆ EXTANT,

INTERPRETATIONE

ET

NOTIS

ILLUSTRAVIT

DANIEL CRISPINUS

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

IN HAC EDITIONE INNUMERA PRIORIS ERRATA DILIGENTISSIME ANIMADVERSA, CORRIGUNTUR.

LONDINI:

Typis M. Brown;

Impensis S. Ballard, T. Longman, B. Law, W. & W. Ginger, W. Stuart, H. Gardner, F. & C. Rivington, W. Goldsmith, T. & G. Wilkie, Scatcherd & Whitaker, C. D. Piguenit, et Darton & Harvey.

1793.

PA
6653
A2
1793

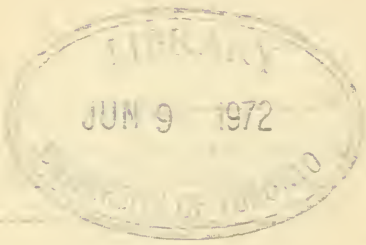

AD

LECTOREM.

QUIS fuerit Criſpus Salluſtius, antè quàm tibi ſiſteretur, monendus eſſes, amice lector: Sed illud quia viri juxta docti & celebres egregiè præſtiterunt, ſupervacaneum duximus eorum bene ſcripta recoquere: Adeòque ex illis, ſi lubet, autoris noſtri & vitam & mores cognoveris. Aliud eſt, quod à nobis jure, meritòque expectes; quemnam, ſcilicet, ex hâc novâ Salluſtii editione, fructum carpere poſſis. Inſtitutum, totiuſque operis deſignationem ſi ſpectes, nihil non ſperare audeas: Nam, quod ante omnia monitum te volumus, non inſtinctu noſtro, ſed ſapientiſſimi ducis Montauſerii, ſereniſſimi Delphini moderatoris juſſu, conſilioque, eximium, eo quo videbis ornatu, hiſtoricum tibi exhibemus. Ille, ut eſt omni humaniorum literarum elegantiâ excultus, ubi inſtituendo principi præpoſitus eſt, quonam potiſſimùm modo ſinguli autores facilè, feliciterque legerentur, cœpit cogitare: quæ lucem adderent legentium animis: quæ impedimentum inferrent: eaque omnia animadvertit, quæ non modò ſereniſſimi Delphini, ſed publica etiam ſtudia juvare poſſent. Duæ ſunt in legendis autoribus difficultates, quæ feſtinantibus & minus exercitatis negotium faceſſant: Prior quidem, quam facit ipſe ſermo & dictio; ſeu quæ ex linguâ & idiomate oritur: Alia verò, quæ rebus ipſis adſcribitur; quas vel obiter illi in curſu orationis, vel tanquam abunde cognitas attigerunt; quâvis de causâ denique, non ſatis

ad captum omnium, explicaverunt. Multam equidem, eamque maximè laudabilem operam in his solvendis difficultatibus collocaverunt hactenus viri eruditissimi: At suo loco, nec satis commodè visa sunt posita quæ illi cæterequin optimè scripserunt. Eorum enim commentarios ubi inspicias, quæ ad nudam vocum & phrasis pertinent significationem, aut peculiarem sermonis declarationem, ea cum ulteriori rerum enarratione commixta invenies: Ex quo oritur, ut, cùm aliquam ex his notis inspicere velis, non ea priùs occurrat, quàm in aliis, contra animi tui desiderium, tempus consumseris. Ne quid ejusmodi eveniret, egregiè providit vir prudentissimus. Namque interpretationem, quæ ad vocum & sermonis facit explanationem, seorsum à notis, quæ res ipsas evolvunt, proponendam decrevit: Nisi fortè, quandoque ad notas majores nonnullæ circa dictionem difficultates essent retrahendæ. Designavit insuper, quò omnia primo statim intuitu occurrerent, ut notis arithmeticis loca, ubi interpretatione opus esset, indicarentur; alphabeti autem literis, quæ notas poscerent. Minuta verò hæc sunt, quæ primò delineantis animum occupaverunt. Aliud unâ & eâdem operâ ab ipso quæsitum est; ubertas, scilicet, & sermonis copia. Non enim tantùm in interpretatione suo quoque & naturali loco restituendas voluit partes orationis singulas; nominativum ante verbum, deinde accusativum, &c. sed synonyma, obscurarum vice præsertim, aliarum etiam vocum substituenda statuit: Ut sic tum sensus clarissimus appareat, tum verborum vis & propria significatio dijudicetur, abundantiaque inducatur: Quamquam ex poëtis hic fructus erit multò uberrimus. Restabat aliud nihil, nisi tam utili, tamque laudabili consilio manum admovere. Rem verò ipsam, ut videtur, in se recepit gratus Lunarum literarum genius: Nam à quo incœpto retraherè impensam maximam quivis credidisset, ei rei ne minimum quidem obtulit impedimentum. Nimirum in ea tempora incidimus, quibus regum munificentissimus, hominumque oculatissimus, imperium obtinet. Cùm ergo dux illustrissimus Montauserius ad honoris summum fastigium sublatus, lectusque inter proceres fide ac sapientiâ præcellentes, quos magno numero hodie præsertim habet alma Gallia, regiæ Delphini institutioni incumberet, ea perficienda curavit, quæ ante cogitaverat: Studiosissimè apud omnes literatos, intra & extra regni fines, requirendos jussit, viros instituti sui administros; quos beneficentiâ, & omni favore clientes suos fecit. Quantùm de bonis literis, literatisque, toto denique Musarum choro meruerit, qui

qui omnes, quotquot habemus Latinæ linguæ autores, eo, quo præscripsit modo, castigandos & enarrandos procuravit, non ego, in hâc infantiâ, sed quibuscumque bonorum omnium non fuerit innata turpis adversatio, omnes prædicabunt. Jam nihil opus erit vernaculis istis, & quotannis ferè renovandis interpretationibus, quæ vix satis unquam autoris sensum & scopum assequuntur; semper ab ejus ratione, modoque recedunt. Quisquis in Latinæ linguæ cognoscendis principiis operam suam per sex menses adhibere voluerit, is postea solus magnam illam virtutis altricem, veterem Romam dico, poterit perlustrare; tutusque venerandorum ejus sepultorum manes in auxilium & consilium evocare. Utinam verò, quod reliquum est, tam multis commoditatibus culpâ nostrâ nihil detractum fuerit. Socordiâ non evenerit profectò: Quæ autem per imperitiam turbata fuerint, ea ut humanitate tuâ excusare velis, lector benevole, oramus. Quòd si illustrissimus Condomiensis episcopus ex assiduis, quibus, in erudiendo principe, detinetur curis, ad hæc levia animum demittere potuisset; aut nobilissimo Huctio in earundem curarum partem ascito, quâ benevolentiâ laborantibus nobis nonnunquam subvenit, eadem totum opus ad examen suum revocare licuisset, aliquid certè promovendis studiis utilius excudere potuissemus. Quod nobis, qui priores in hanc arenam descendimus, quoniam fortuna melior invidit, si quid in hoc quasi præludio peccaverimus, aliorum, qui idem decurrunt stadium, diligentiâ sarcietur. Multa dicenda supereſſent, ut quibusdam hominibus, quos nominare nihil attinet, non tam satisfaceremus, quod nemo natus fecerit, quàm responderemus: At, quietem nostram qui nihil turbaverunt, illis multò melius erit quietam mentem bonî prece deprecari. Quomodocumque errata nostra patefecerint, nisi fortè etiam illis, apud Superos semper commorantibus, indignum videbitur ad tam vilia sese demittere, lubentissimo animo corrigemus. Tu modò, id quod res est, cogita, candide lector, nos maximo studio enisos esse, ut autorem nostrum in perfacili cognitione poneremus. Hinc inde, indiscriminatim, quæcumque ad hunc scopum ducere credidimus, securi desumsimus: Neque eò minimùm cujusquam scriptoris laudi gloriæve detractum voluimus, quòd, utenda quæ illi in lucem ediderunt, ea nos ex illorum benignitate hauserimus. Ita verò agere satius fore visum est, quàm, ut illi facilitarunt, singula suis autoribus attribuere. Nam, ut taceam quod prolixæ est istud quandoque disquisitionis, nullius, aut certè minimæ utilitatis; pronum est, eâ diligentiâ, in eam, quam

maximè vitaveris, incidere vituperationem: Quippe quem ſtatim malevoli furem appellaverint, ſi quid, quod tute bene annotaveris, alii, quos quidem nunquam videris, ante te obſervaverint. Tentavimus ſiquidem ex proprio cenſu nonnulla tibi eruere, lector; exinde tamen laudem nullam aucupamur. Minima ſunt, quæ, tu niſi, pro tuâ æquitate, ex bonâ noſtrâ voluntate metitus fueris, vix tantilli eſſe pretii confitemur. Fructum verò, magnamque laboris noſtri mercedem, qui nos ſtimulavit, aculeum, benefaciendi ſtudium, nobis duximus: Ut jam, ſi quid ad te perveniat compendii, voluptati noſtræ accedat cumulus. Diu verò multùmque vale.

PETRUS.

PETRUS CRINITUS

DE

HISTORICIS

AC

ORATORIBUS LATINIS.

CRISPUS Salluſtius Amiterni natus traditur, in agro Sabino, quo anno Athenienſium urbs à L. Sullâ devicta, atque vaſtata eſt, ut Romani annales referunt; ex nobili Salluſtiorum familiâ ortus eſt, quæ diu in ſecundo ordine dignitatem ſervavit, idemque in urbe educatus creditur, & à teneris annis operam ac ſtudium impendiſſe optimis diſciplinis: ſed cùm in ea tempora incidiſſet, quibus corrupti civium mores variis partibus atque factionibus forent, neque virtuti præmia, aut bonis ingeniis adeſſent, in tam depravatâ civitate, quod idem Salluſtius fatetur, victum ejus ingenium voluptatibus, facilè ſuccubuit. Itaque cùm ad remp. pro ætate foret delatus, propter civium improbitatem & factiones, multa adverſa pertulit: nam tum præcipuè Sullanis partibus infecta civitas æſtuabat. Conſtat ex veterum commentariis, Salluſtium ipſum ingenio fuiſſe acri, & in ſtudiis literarum accurato, tum maximè in ſcribendâ hiſtoriâ. Præceptorem habuit inter alios Ateium Prætextatum, qui Philologum ſe appellavit, & ab eo edoctus eſt de ratione rectè ſcribendi; ut à Suetonio Tranquillo traditur, qui & Aſinium quoque Pollionem ſcribit ab eodem Prætextato eruditum, atque inſtructum; maximè autem M. Catonis ſtudioſus fuit: ex cujus commentariis verba excerpſit, & velut breviarium ad uſum proprium habuit: quod Octavius quoque Aug. in epiſtolâ ad M. Antonium, refert; in quâ ipſum Antonium, ceu inſanientem increpat, quòd ea ſcribere vellet, quæ mirentur potiùs homines, quàm quæ intelligant. Sed interim ad Salluſtii commentarios. Hiſtoriam compoſuit de L. Catilinæ conjuratione contra R. Senatum, & item de bello Jugurthæ, qui Numidiæ

GERARDUS JOHANNES VOSSIUS

DE

HISTORICIS LATINIS.

C. Salluſtius Criſpus natus Olympiad. CLXXIII. an. III. quem ad annum Anonymus ἐν Ὀλυμπιάδων ἀναγραφῇ hæc annotat: Σύλλας τας Ἀθήνας ἐξεπολιόρκησε μηνὶ Ανθεστηριῶνος· Κρίσπος Σαλούστιος ἱστοριόγραφος ἐγεννήθη. *Sylla Athenas expugnat ſecundo menſe hiberno. Criſpus Salluſtius hiſtoricus naſcitur.* Is eſt annus Urbis conditæ IↃCLXVIII. Ubi videmus Græcos ſcribere Σαλούστιος. Et ſanè itidem in Mss. meis, & antiquioribus editionibus, vocatur in aliis Mss. & lapidibus. Marmor effoſum juxta ruderа Salluſtianæ domus:

M. AURELIUS PACORUS
ET M. COCCEIUS STRATOCLES
EDITUI VENERIS HORTORUM
SALLUSTIANORUM BASEM CUM
PAVIMENTO MARMORATO
DIANÆ.
D. D.

Neque aliter lapis alius, cujus vide ſis inſcriptionem apud Aldum de Orthographiâ. Natus autem eſt Amiterni in Sabinis, anno uno poſt natum Veronæ Catullum, ut notat Euſebius ad annum MDCCCCXXXI: quadriennio autem ante bellum obiit Actiacum, ut idem ſcribit ad annum MDCCCCLXXX. doctiſſimus Hieronymus Wolfius putabat, nomen ejus ſimplici L. ſcribi oportere, quia vel à ſale ſit, vel ſalute. Sed ἔτυμον utrumque eſt incertum. Et cur non à ſale geminato I.L. æquè eſſe poſſit, ac ab eodem venit *fallo*, unde *fallitus*, pro falſo? Quare puto, non recedendum eſſe à libris antiquis, atque inſcriptionibus, in quibus L. geminatur. Tribunus plebis erat, quo anno Clodius à Milone occiſus fuit, puta anno IↃCCII, quo Cn. Pompeius Magnus, compluribus menſibus conſul ſine collegâ fuit. Tribunatù eo, quem nullâ cum laude geſſit, ut Ciceroni, ita & Miloni, infeſtus admodum erat: idque quia in Fauſtæ, L. Syllæ filiæ, adulterio deprehenſus, virgis à Milone eſſet cæſus, nec niſi pecuniâ datâ dimiſſus. Nempe iſtud in cauſsâ eſt, cur Clodianis ſemper ſtuduerit adverſus Milonem. Vide Pedianum, Gellium, Servium, Horatii interpretes: item orationem ſub Ciceronis nomine jam Auguſtæo, vel Tiberii ævo, editam. Ex quibus etiam diſcimus, ob adulteria ac ſtupra ſenatu fuiſſe motum ab Appio Claudio Pulchro, & L. Calpurnio Piſone Cæſonio coſſ. nempe anno Urbis IↃCCIII, ſive juxta alios IↃCCIV. quo conſules erant L. Æmilius Paulus & C. Claudius Marcellus. Ejus è Senatu ejectionis meminit & Dio lib. XL. Ac ne alium Salluſtium ſignari putes, clarè ait id contigiſſe;

tigisse; Σαλεσίω, τῷ τὴν ἱστορίαν συγγράψαντι. Eo anno Milo exulabat: unde consequitur, quod à Milone Tribuno pl. virgis cæsum dicebamus, id antea contigisse; non eopse anno, ut vir eruditus putabat. Etiam discimus iisdem ex Scriptionibus, à C. Julio Cæsare, rerum potito, dignitatem Senatoriam recuperâsse, quæstoremque factum, & postea etiam præturam obtinuisse. Præturæ mentionem quoque invenio apud Hirtium penè initio libri de bello Africano: *Item C. Sallustium Crispum prætorem ad Circinam insulam versus, quam adversarii tenebant, cum pater navium ire jubet; quod ibi magnum numerum frumenti esse audebat.* Item apud Dionem lib. XLII. de hoc ipso legas: Στρατηγὸς γὰρ ἐπὶ ἐτῶ τὴν βελὴν ἀναλαβεῖν ἀποδεδειγτο. Narrat ibidem, ut cum in Campania Cæsaris milites, quos in Africam præmittere statuerat, seditionem concitâssent; ac Sallustius prætor Romam contenderet, quò Cæsarem hujus rei faceret certiorem: propemodum fuerit occisus à compluribus militum, qui eum insequebantur, nec cuiquam parcebant, imò duos etiam senatores occiderant. Apud eundem lib. XLIII. refertur, ut Cæsar Numidiæ præfecerit Sallustium; ille autem provinciam expilaverit: ac à Cæsare quidem fuerit absolutus; sed infamiam non effugerit; quòd qui in historia acerbus esset alienorum castigator, turpiter ipse in hoc munere se dedisset. Ex hâc autem prædâ Numidicâ ita ditatus fuit, ut in Quirinali monte forum emeret, quod Sallustii vocatur, ubi nunc ædes S. Susannæ; item hortos, qui hodieque Sallustiani nominantur. Hæc ostendunt, vitam ejus laudari à nemine posse. Nempe omnis ejus gloria à præclaris scriptis proficiscitur. Sed vix ejus quicquam integrè ad nos pervenit, præter bellum Jugurthinum & Catilinarium: Ita vulgò inscribuntur. Sed posterior genuina inscriptio, DE CONJURATIONE CATILINARIA. Testis Sallustius ipse his verbis: *Igitur de Catilinæ conjuratione, quàm verissime potero, paucis absolvam.* At ex nobili historiarum opere, quo imprimis historici principis nomen meruit, nihil habemus præter quatuor orationculas, epistolas duas, & lacera aliquot fragmenta, quæ ex grammaticis antiquis, atque aliis scriptoribus, collecta sunt. Duæ verò ad Cæsarem orationes, ut vocant, de Rep. ordinandâ, utrum Sallustii sint, non convenit inter eruditos. Carrio Sallustio abjudicat; & pro illo est, quòd veterum nemo, qui tantopere gaudent Sallustium ad partes advocare, inde aliquid depromat. Dissentit autem Douza, cui favent libri vett. & dicto ipsa, quæ, quicquid dicat Carrio, planè Sallustium redolet. Sin genuinæ non sint, negari tamen non possit, valde esse antiquas, & quidem Juliani, aut Augustæi ævi: saltem non infra Flavianum. Sed genuinas esse arbitror, non tamen ut orationes esse putem, sed epistolas duntaxat. Nam posterioris auctor bis ait, se illa scribere, ac divertim literas appellat. Planèque verisimile est, missas esse ad Cæsarem, cùm in Hispanias contra Petreium & Afranium proficisceretur: quemadmodum jamdudum Ciacconius observavit. Illa verò in Ciceronem oratio, etsi a Fabio quoque tanquam Sallustii laudetur: tamen, quod res indicat, omnino est alicujus declamatoris: credo Porcii Latronis, vel alterius alicujus, ex illis, quos nominat M. Seneca in Suasoriis, & Controversiis. Fidem ejus valde commendant antiqui. Nam *certissimus auctor* dicitur Vibio Sequestri de Fluminibus. Item Hieronymo libro de locis Hebraicis, & exinde Isidoro lib. XIII. cap. xxi. Ad hæc *nobilitatæ veritatis historicus* nuncupatur ab Augustino, lib. I. de Civitate Dei, cap. v. Avienus etiam in descriptione oræ maritimæ, dicit omnia illius dicta esse *prejudicatæ auctoritatis*, appellat quoque *expressorem efficacem styli & veritatis.* Objectant adversus ea aliqui, quod, pravo lo-

lignis

liginis ſucco, pleraque ad Ciceronis laudem pertinentia, quæ apud alios legere ſit, præterierit. Verùm ea potiùs neglexiſſe ego arbitror, vel ut falſa, vel ut incerta planè, vel ut exigua ac minuta. Quod ad dictionem Salluſtii attinet, omnes antiqui judicant, brevem ac nervoſam eſſe, & Thucydideæ æmulam. Sanè ſcriptor eſt planè Atticus, quâ laude Demoſtheni propior eſt, quàm Cicero ipſe ; ut bene cenſet Turnebus in Adverſariis ſuis. Sed ut Thucydidem non omnes probârunt, ita nec Salluſtii dicto omnibus probabatur. Nam Aſinius Pollio damnabat eam, tanquam obſcuram, & in tranſlationibus audacem : ut Tranquillus auctor eſt, lib. de claris grammaticis in Philologi vitâ. Imprimis verò reprehendi ſolet, quòd antiqua verba ex Catonis Originibus excerperet : cujus rei meminêre Auguſtus apud Tranquillum in ejuſce Cæſaris vitâ, idemque Tranquillus, lib. de claris grammaticis in vitâ Lenæi, & Fabius ex antiquo epigrammate, lib. VIII. cap. iii. Sed hæc impedire non potuêre, quò minùs à Tacito (at quanto viro ! *rerum Romanorum florentiſſimus auctor*, lib. III. Hiſtoriarum diceretur. Imò juxta Martialem lib. XIV. *Criſpus Romanâ primus in hiſtoriâ* eſt. Auguſtino quoque lib. de vitâ beatâ, vocatur *electiſſimus penſator verborum*. Imò Græci ipſi ejus hiſtorias tanti fecêre, ut eas verterit Zenobius, ſophiſta is, qui Romæ docuit ſub Adriano Cæſare ; quique epitomen proverbiorum Didymi, & Tarrhæi ſcripſit : ut teſtis eſt Suidas in Ζηνόβιος. Atque inde eſt, quòd Salluſtii quoque meminit Stephanus in Ἄζιλις. Utinam verò extaret Aſper Grammaticus, Salluſtii interpres, teſte Hieronymo. Quædam ex eo citat Soſipater. Joannes Baptiſta Pius annotationum poſteriorum cap. LXXXIV. citat antiquum auctorem, qui vitam Salluſtii ſcripſit. Eum non vidi. Sed ſcito vitam Salluſtii è veteribus reliquiſſe Aſconium Pedianum : ut cognoſcere eſt ex Acrone, ad Horat. Sat. 2. lib. I. E junioribus idem conati Pomponius Lætus, & Petrus Crinitus. Sed his fides habenda, quatenus veterum ſcrinia compilârunt. Cave autem cum Salluſtio hoc confundas Criſpum Salluſtium, ad quem in odis ſcribit Horatius, hiſtorici hujus ſororis filium, Auguſti amicum, de quo Seneca, lib. I. de Clementiâ, & Tacitus, lib. II. & III. annal. A quo & metallum quoddam Salluſtianum eſſe dictum, Plinius auctor eſt, lib. xxxiv. cap. ii.

VETERUM SCRIPTORUM,

ET NONNULLORUM RECENTIORUM DE SALLUSTIO JUDICIA ET TESTIMONIA.

AUGUSTUS CÆSAR.

Suetonius, in vitâ Auguſti.

TUque dubitas Cimberne Annius, an Verrius Flaccus imitandi ſint tibi? ita, ut verbis, quæ Criſpus Salluſtius excerpſit ex Catonis Originibus, utaris, an potiùs Aſiaticoricum oratorum inanibus ſententiis, verborum volubilitas in noſtrum ſermonem transferenda?

Velleius Paterculus, Hiſt. lib. 2.

Æmulus Thucydidis Salluſtius.

Penè ſtulta eſt inhærentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quæ maximè noſtra ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriuſque, & conſecutus Salluſtium Livius, Tibulluſque & Naſo, perfectiſſimi in formâ operis; nam virorum ut magna admiratio, ita cenſura difficilis eſt.

Horatius, ſerm. lib. 1. ſat. 2.

Libertinarum dico: Salluſtius in quas
Non minùs inſanit, quàm qui mœchatur——

Aſconius Pedianus.

Fertur Salluſtius tanto ardore inſaniviſſe in libertinas, quanto mœchus in matronas: quod cùm illi in ſenatu à cenſoribus objectum eſſet, reſpondit, ſe non matronarum ſectatorem eſſe: quare ex ſenatu ejectus eſt, quod ipſe excuſat, in Catilinæ bello.

Hæc vetus interpres Horatii.

Seneca Rhetor. Decl. lib. 3.

Orationes Salluſtii in honorem hiſtoriarum legantur.

Seneca Philoſophus, Epiſt. 114.

Salluſtio vigente, amputatæ ſententiæ, & verba ante expectatum cadentia & obſcura brevitas fuêre pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui hiſtorias belli Punici ſcripſit, fuit Salluſtianus, & in illud genus nitens.

Et ibidem.

Quæ apud Salluſtium rara fuerunt, apud Arruntium crebra ſunt, & penè continua: nec fine causâ; ille enim in hæc incidebat, at hic illa quærebat;

Et lib. 9. Deci 1. & Controverſ. 25. lib. 5.

Cum ſit præcipua in Thucydide virtus, brevitas; hâc eum Salluſtius vicit, & in ſuis illum caſtris cecîdit. Nam in ſententiâ Græca tam brevi, quam ſalvo ſenſu detrahas vocem aliquam, conſtabit ſenſus, etiamſi non æquè comtus, attamen integer: at ex Salluſtii ſententiâ nihil demi ſenſus detrimento poteſt. Titus autem Livius tam iniquus Salluſtio fuit, ut hanc ipſam ſententiam, & tamquam tranſlatam, & tamquam corruptam, dum transferretur, objiceret Salluſtio: nec amore Thucydidis facit, ut illum præferat; ſed laudat, quem non timet: & facilius putat poſſe à ſe Salluſtium vinci, ſi antè à Thucydide vincatur.

Martialis, lib. 14.

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Criſpus Romanâ primus in Hiſteriâ.

Quin-

Quintilianus, lib. 2. cap. 5.

Livius à pueris magis legendus, quàm Salluſtius, & hic hiſtoriæ majoris eſt auctor: ad quem tamen intelligendum jam profectu opus ſit.

Et lib. 3. cap. 10.

Criſpus Salluſtius in bello Jugurthino & Catilinario nihil ad hiſtoriam pertinentibus principiis orſus eſt.

Et lib. 4. cap. 2.

Vitanda illa Salluſtiana, quamquam in ipſo virtutis locum obtinet, brevitas, & abruptum ſermonis genus: quod otioſum fortaſſe lectorem minùs fallit, audientem tranſolvat, nec, dum repetatur, expectat.

Et lib. 8. cap. 3.

Nec minùs noto Salluſtius epigrammate inceſſitur:

Et verba antiqui multùm furate Catonis,
Criſpe Jugurthinæ conditor hiſtoriæ.

Et lib. 9. cap. 3.

Ex Græco tranſlata Salluſtii plurima.

Et lib. 10. cap. 3.

Neque ille Salluſtiana brevitas, quâ nihil apud aures vacuas atque eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum variis cogitationibus judicem & ſæpius ineruditum captanda nobis eſt: neque illa Livii lactea ubertas docebit ſatis eum, qui non ſpeciem expoſitionis, ſed fidem quærit.

Et ibidem.

At non hiſtoriâ ceſſerit Græcis: nec Thucydidi opponere Salluſtium verear: nec indignetur Herodotus æquari ſibi T. Livium, cum in narrando miræ jucunditatis, clariſſimique candoris; tum in concionibus, ſupra quam narrari poteſt, eloquentem: ita dicuntur omnia tum rebus tum perſonis accommodata: ſed affectus quidem, præcipuè eos qui ſunt dulciores ut parciſſimè dicam, nemo hiſtoricorum commendavit magis: ideoque immortalem illam Salluſtii velocitatem diverſis virtutibus conſecutus eſt; nam mihi egregiè dixiſſe videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quàm ſimiles.

Et ibidem.

Atticis præciſis concluſionibus obſcuri, Salluſtium atque Thucydidem ſuperant: triſtes ac jejuni Pollionem æmulantur; otioſi & ſupini, ſi quid modò longiùs circumduxerunt, jurant Ciceronem ita locuturum fuiſſe.

Et lib. 11. cap. 3.

Sanè manifeſtus eſt Salluſtii ex ipſo opere labor.

Statius Papinius, lib. 4.

Sed tuas artes puer antè diſcat:
Omne qui mundi ſenium remenſus,
Orja Salluſti brevis, & Timavi
Reddis alumnum.

Cornelius Tacitus, Hiſt. lib. 3.

C. Salluſtius rerum Romanarum florentiſſimus auctor.

Juſtinus, Hiſt. lib. 38.

Pompeius Trogus in Livio & Salluſtio reprehendit, quòd concionesdirectas, ac orationes operi ſuo inſerendo hiſtoriæ modum exceſſerint.

Au. Gellius, lib. 1. cap. 15. Noct. Attic.

Salluſtius novator verborum.

Et lib. 3. cap. 1.

Salluſtius vel ſubtiliſſimus brevitatis artifex.

Et lib. 4. cap. 15.

Elegantia orationis Salluſtii, verborumque facundia & novandi ſtudium cum multâ prorſus invidiâ fuit, multique non mediocri ingenio viri conati ſunt reprehendere pleraque & obtrectare, in quibus plura inſcitè aut malignè vellicant: nonnulla tamen videre poſſunt non indigna reprehenſione.

Et

Et lib. 10. cap. 20.

Salluſtius proprietatis in verbis retinentiſſimus conſuetudini conceſſit.

Et lib. eod. cap. 26.

Aſinio Pollioni in quadâm epiſtolâ, quam ad Plancum ſcripſit, & quibuſdam aliis C. Salluſtio iniquis, dignum notâ viſum eſt, quòd, &c.

Et lib. 17. cap. 18.

M. Varro in literis atque vitâ, fide homo multâ, & gravis, in libro quem inſcripſit, *Pius*, aut, *De Pace*, C. Salluſtium ſcriptorem ſeriæ illius & ſeveræ orationis, in cujus hiſtoriâ notiones cenſorias fieri atque exerceri videmus, in adultero deprehenſum ab Annio Milone loris bene cæſum dicit, &, cùm dediſſet pecuniam, dimiſſum.

Suetonius, de Claris Grammaticis : de Philologo.

Aſinius Pollio librum ſcripſit, in quo Salluſtii ſcripta reprehendit, ut nimiâ verborum affectatione oblita.

Et ibidem.

Philologus coluit familiariſſimè C. Salluſtium, & eo defuncto Aſinium Pollionem, quos hiſtoriam componere aggreſſos, alterum breviario rerum Romanorum, ex quibus quas vellet eligeret, inſtruxit; alterum præceptis de ratione dicendi : quò magìs miror Aſinium Pollionem credidiſſe, antiqua eum verba & figuras ſolitum eſſe colligere Salluſtio, cùm ſciat eum ſibi nihil aliud ſuadere, quàm ut noto, civilique, & proprio ſermone utatur, viteturque maximè obſcuritatem Salluſtii, & audaciam in tranſlationibus.

Et de Lenæo.

Lenæus tanto amore erga patroni (Pompeii) memoriam exſtitit, ut Salluſtium hiſtoricum, quòd eum oris improbi, animo inverecundo, ſcripſiſſet, acerbiſſimè ſatira laceraverit, luſtrurum, & lurconem, & nebulonem, popinonemque appellans, & vitâ ſcriptiſque monſtroſum, præterea priſcorum Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem.

Macrobius, Sat. 3. cap. 15.

Salluſtius graviſſimus alienæ luxuriæ objurgator & cenſor.

Et lib. 5. cap. 1.

Quatuor ſunt genera dicendi : copioſum ; in quo Cicero dominatur : breve ; in quo Salluſtius regnat : ſiccum ; quod Frontoni adſcribitur : pingue & floridum ; in quo Plinius Secundus quondam ; & nunc, nullo veterum minor, noſter Symmachus luxuriatur.

Symmachus, lib. 5. Epiſt. 66.

Interea recuſo ſententiam, quæ rem venaticam ſervile dicit officium. Statuerit hoc ſcriptor ſtilo tantùm probandus ; nam morum ejus damna non ſinunt, ut ab illo agendæ vitæ petatur auctoritas.

Auſonius, in Protreptico.

Jam facinus, Catilina, tuum, Lepidique tumultum,
Ab Lepido & Catulo jam res & tempora Romæ,
Orſus, bis ſenos ſeriem connecto per annos :
Jam lego civili miſtum Mavorte duellum,
Movit quod ſocio Sertorius exſul Ibero.

Sidonius Apollinaris, in Panegyri Athemii Auguſti.

Quâ Criſpus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo flumine Quintilianus,
Quâ pompâ Tacitus, nunquam ſine laude loquendus.

Et in Panegyri Narbonenſi :

Et te multimodâ ſatìs verendum
Scriptorem numeroſitate, Varro :
Et te qui brevitate, Criſpe, polles :
Et qui pro ingenio fluente, nulli,
Corneli Tacite, es tacendus ori.

Apuleius,

Apuleius, in Apologiâ.

Neque Cato gravitatem requirit, neque Lælius levitatem, neque Gracchus impetum, nec Cæsar calorem, nec Hortensius distributionem, nec Calvus argutias, nec parcimoniam Sallustius, nec opulentiam Cicero.

Festus Avienus, in Orâ Maritimâ.

Interrogâsti, si tenes, Mæotici
Situs quis esset æquoris: Sallustium
Nôram id dedisse, dicta & ejus omnibus
Præjudicatæ auctoritatis ducier
Non abnuebam: ad ejus igitur inclytam
Descriptionem (quâ locorum formulam
Imaginemque, expressor efficax styli
Et veritatis, penè in obtutus dedit
Lepore linguæ) multa rerum junximus.

Vibius Sequester: lib. de fluminibus.

Sallustiùs auctor certissimus.

Marius Victorinus, in librum Cic. de inventione.

Historia & brevis esse debet in expositione, & aperta & probabilis, ut Sallustius sibi omnis in Catilinâ tribuit.

Spartianus, in D. Hadriano.

Amavit *(Hadrianus)* genus dicendi vetustum, controversias declamavit, Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Sallustium Cælio prætulit; eâdemque jactatione de Homero ac Platone judicavit.

Vopiscus in Aureliano.

Nemo scriptorum, quantùm ad historiam pertinet non est aliquid mentitus, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis erroribus convincerentur.

Et in Probo.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, &c.

Et lib. 2. cap. 13.

Quod quidem non fugit hominem nequam Sallustium, qui ait: Sed omnis nostra vis in animo & corpore sita est; animi imperio, corporis servitio magis utimus. Rectè, si ita vixisset, ut locutus est. Servivit enim fœdissimis voluptatibus, suamque ipse sententiam vitæ pravitate dissolvit.

Hieronymus, in Epitaph. Nepotiani ad Heliodorum.

Neque enim proposui historiam scribere, sed nostras breviter flere miserias. Alioquin meritò ad hæc explicanda & Thucydides & Sallustius muti sint.

Et lib. 1. adversus Jovianum.

Cicero rogatus ab Hirtio, ut post repudium Terentiæ sororem ejus duceret, omnino hec facere supersedit, dicens, non posse uxori se & Philosophiæ pariter operam dare. Illa interim conjux egregia, & quæ de fontibus Tullianis hauserat sapientiam, nupsit Sallustio inimico ejus, & tertio Messalæ Cornivo, & quasi per quosdam gradus eloquentiæ devoluta est.

Idem de locis Hebraicis, & ex eo Isiodorus Orig. lib. 13. cap. 21.

Sallustius auctor certissimus.

Augustinus de Civitate Dei, lib. 1. cap. 5.

Sallustius nobilitate veritatis historicus.

Et Epist. 5. ad Marcellinum.

Nobilissimus historicus.

Johannes Sarisberienses, Polycritici 3. cap. xi.

Unde & Crispo Historicorum inter Latinos potissimo, sed & ipsi Ciceroni placuit: in malis factionem esse, quod in viris bonis vera amicitia est.

Voluter-

Volaterranus.

Cajus Salluſtius Criſpus, Romanâ primus in hiſtoriâ, ut ait Martialis: Thucydidi ex Græcis opponitur à Quinctiliano, elegantiâ dicendi, atticâ brevitate, ſententiarum celebritate. Taxatur autem à Pollione, ut nimis antiquarius, & ex Catonis Originibus verba mutuatus. Trogo autem, quòd orationibus nimis longis ac directis utatur: ſicuti etiam Thucydides. Hic ille inimicus Ciceronis, divitiis præditus, cujus hortorum veſtigia adhuc cernimus Romæ: quorum Plinius quoque meminit libro Naturalis hiſtoriæ ſeptimo capite decimo ſexto. Hic etiam ille alienæ luxuriæ graviſſimus objurgator & cenſor, qui Metellum Pium in hiſtoriâ reprehendit, quòd præter ejus & populi Romani dignitatem & modeſtiam, conviviis in Hiſpaniâ, omnique luxu uteretur. Poſtea verò ipſe deprehenſus in adulterio, ab Annio Milone, & loris bene cæſus, & poſtquam pœnas dediſſet, diſmiſſus eſt. Auctores Varro & Macrobius, Aulus Gellius.

Petrarcha.

Criſpus Salluſtius nobilis hiſtoricus veritatis (ſic enim de illo apud auctores veriſſimos ſcriptum video) quò fideliùs res Africæ complecteretur, libros Punicos perquiſivit, peregrinamque linguam, per interpretem, flagranti ſtudio ſcrutatus eſt, quin & maria tranſgreſſus dicitur, ut oculis ſuis crederet de conditionibus locorum. Bellum Jugurthinum, Conjurationemque Catilinæ, compendioſo ad unguem, ut dici ſolet, caſtigato ſtylo complexus eſt; ſed nullo famoſior quam Hiſtoriarum libro, qui ætati quoque noſtræ, ne certum ejus ſileam dedecus amiſſus eſt; veterum quidem teſtimoniò illuſtris, apud nos ſolo jam nomine ſuperſtes.

L. Vives.

Salluſtius rerum Romanorum florentiſſimus ſcriptor, ut inquit Tacitus, frequens eſt in manibus puerorum, ſed mihi aptior videtur provectioribus. Inimitabilis eſt in illius ſcriptis gratia: quæ quotieſcunque repetita, nunquam tædium ſui, aut ſatietatem lectori afferat.

Quæ Eſtaugius.

Nemini dubium eſt Salluſtium plures majoreſque hiſteriarum libros ſcripſiſſe: qui partim temporum injuriâ, partim invidiâ hominum jamdudum periêre. Neque abſurdum eſt inde ſuſpicari, ſi bellum Jugurthinum, quod ipſe non vidit, & tamen Romanis ſuis ita diligenter notavit, ea quoque memoriæ mandaſſe, quæ ſuo tempore potiſſimùm contigêre: quemadmodum contentionem inter Marium Sullamque ortam, ob bellum Mithridaticum: Octavii, Matiique necem: Africam Pompeii Magni victoriam: Sallæ tyrannidem: Metelli Pompeiique in Hiſpanias miſſionem: Sertorii, pugnæque ejus finem: Gladiatorum bellum: Tribunatum plebi reſtitutum: Pyratarum exitium: Syriam victam: et cum his pleraque alia, quæ à Salluſtii nativitate uſque ad Catilinæ conſpirationem geſta ſunt, ubi interfuerant anni exacti viginti & quinque. Deinde, à Catilinæ conjuratione uſque ad Salluſtii obitum, etiam ardua haud pauca acciderunt: velut, Magni Pompeii triumphus: Ciceronis exſilium, et trucidatio: Gallicum bellum: Clodius interemtus: res publica oppreſſa: Africana expeditio: Julius Cæſar confoſſus: Octaviani Aug. imperium: L. Antonii ſeditio. Quare haud facilè creditu, tam diligentem hiſtoricum hæc Romana omiſiſſe. Sed hanc, pro dolor! jacturam debemus aut Gothis et Vandalis orbis devaſtatoribus: aut Ciceronianis vel Livianis Salluſtio infenſiſſimis: nam ille Patavinus tunc viginti quatuor annorum natus erat, cùm Salluſtius ex humanis ceſſit: cujus tandem libri etiam à jacturâ, quatenvis mitiore, immunes non fuerunt. Sic ex Livio parum ſupereſt: ex Ennio ferè nihil: ex Salluſtio pauca, utì res humanæ ſemper fuerunt. Præterea nos abſre, à quibuſdam dicitur inimitabilis, veluti liquet vel ex auctoribus, qui poſt eum de Jugurthâ ſcripſerunt: ut Livius, et abbreviatores ejus, præſertim Florus, lib. iii. cap. 1. et lib. lxii. Oroſius, lib. v. cap. 15. Valerius Maximus, lib. iii. cap. 2. et lib. vi. cap. 11. Frontinus, lib. 1. cap. 8. et lib. i. cap. 1. et 4. Eutropius, lib. iv. cap. 8. Plinius, et alii, qui ad tantam dicendi gratiam nunquam pervenerunt. Vir ille, clariſſimus philoſophus, orator magnus, verus hiſtoricus, adverſarios habuit Ciceronem in primis, propter Terentiam: Aſinium Pollionem propter Ciceronem: Titum Livium, propter ſcribendi famam: qui cùm ſuis curârunt aſſidè, ut non omnino Salluſtii vitium cum ſcriptis ejus oblivioni traderetur. Ita ſimilitudo illa ſtudii, rarò benevolentiam, æmulationem potiùs afferre ſolet.

Julius Caſ. Scaliger, Oratione pro Cicerone:

Id quod eſt Salluſtius omnium ſcriptorum numeroſiſſimos nuſquam aſpernatus eſt.

Et Ibidem :

A Salluſtio autem brevitatem illam peti debere, cùm ſcribis ; neque quid velis, intelligo, neque tam vulgi animo conceptam, adeò perſuaſam, adeo decantatam in illo viro brevitatem unquam comprehendo. Nam ſi, quoniam frequentibus aſyndetis utitur, aut quòd non longis periodis ambit argumenta rerum, properare tibi videtur, iſto tibi quoque pacto brevibus atque interceptis ſaltibus centum milliariorum iter minùs longum videbitur, quam unius modo ſtadii intervallum, quod uno ſpiritu confeceris. Aut contrà videmus Salluſtium ipſum, cùm quid ſemel dicendum aſſumpſit, adeò perſtare, ut ſæpenumero egredi videatur, &c.

Ibdem :

Neque verò Salluſtium, politiſſimum auctorem, rejiciunt (Ciceroniani :) ſed anxium illud atque inſititium dicendi genus, ſed multa ſuperſtitioſa verba.

Idem, Lib. iv. *Poët. Cap.* 24

Quaſi verò commentarium ſcripſerit ille, non hiſtoriam pleniorem ; qui ſit hiſtoriæ pater appellatus.

Et Lib. iii. *Cap.* 96.

Ambitiosè igitur feciſſe videtur Salluſtius quibuſdam, quòd poetarum more, cùm dicere orſus eſſet de Catilinâ, omiſsâ eâ narratione repetit hiſtoriam ab ipſis ultimis Romæ rudimentis. Nos virum, in ſuo genere præſtantem, cùm rectè, tum neceſſariò feciſſe judicamus ; ut oſtenderet corruptam civitatem, cujus et pars eſſet Catilina.

C. SALLUSTII CRISPI

CATILINA,

SEU

BELLUM CATILINARIUM.

[a] OMNIS homines, qui [1] sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona, atque ventri obedientia finxit. [b] Sed nostra omnis vis in animo & corpore sita est. Animi imperio, corporis servitio magìs utimur. Alterum nobis cum

INTERPRETATIO.

[1] *DECET omnes homines, qui student sese præstare cæteris animalibus, conari totis viribus ne transeant vitam nihil agendo, sicut pecora, quæ natura fecit in terram propensa, & ventri obedientia.*

NOTÆ.

[a] *OMNIS.*] Accusativus pluralis, Solebant enim veteres nomina in *is* desinentia in singulari, eodem sono efferre in accusativo plurali; mutatâ tamen syllabâ brevi in longam, ut pote natâ ex diphthongo *eis*, quâ terminabantur olim accusativi illi plurales.

[b] *Sed.*] Hîc non est adversativa; posita est vocula pro *verùm, autem*, Gallicè *Or*.

diis, alterum cum belluis commune est. [1] Quo mihi rectiùs videtur, ingenii, quàm virium opibus gloriam quærere; & quoniam vita ipsa, quâ fruimur, brevis est, memoriam nostri quàm maximè [a] longam efficere. Nam divitiarum & formæ gloria, fluxa atque fragilis est; virtus clara, æternaque habetur. Sed diu magnum inter mortalis certamen fuit, vi-ne corporis, an virtute animi, res militaris magis procederet. [2] Nam & priùs, quàm [b] incipias, consulto, &, ubi consulueris, maturè facto opus est. Ita utrumque per se indigens, alterum alterius auxilio eget. Igitur initio reges (nam in terris nomen imperii id [c] primum fuit) [d] diversi, pars ingenium, alii corpus, exercebant: etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur: [3] sua cuique satis placebant. Postea verò quàm in Asiâ [e] Cyrus, in Græcia Lacedæmonii & Athenienses [4] cœpêre urbes, atque nationes subigere; lubidinem dominandi, causam belli habere; maximam gloriam in maximo imperio putare: tum demum periculis, atque negotiis compertum est, in bello plurimùm ingenium posse. Quòd si regum, atque imperatorum animi virtus in pace ita, ut in bello, valeret, [f] æquabiliùs, atque constantiùs sese res humanæ haberent; [5] neque aliud aliò ferri, neque mu-

INTERPRETATIO.

[1] *Quapropter videtur mihi rectiùs, quærere gloriam opibus & facultatibus ingenii, quàm opibus virium* corporearum.

[2] *Nam ex alterâ parte oportet deliberare, priusquam incipias; & ex alterâ, oportet tempestivè exequi, postquam consulueris.*

[3] *Unusquisque sic satis contentus erat iis quæ possidebat.*

[4] *Postquam verò Cyrus in Asiâ, Lacedæmonii & Athenienses in Græciâ, cœperunt in suam potestatem redigere urbes atq; nationes; habere lubidinem dominandi pro causâ belli; putare maximam gloriam in maximo imperio sitam esse: tum denique compertum est experientiâ atque negotiis, ingenium plurimùm posse in bello.*

[5] *Neque videres opes & divitias ex hâc aut illâ regione, in aliam deportari.*

NOTÆ.

[a] *Longam.*] Hoc vult Sallustius, ut unusquisque hominum recordationem præclaris factis mereatur, itaque in ipsorum vivat memoriâ.

[b] *Incipias.*] Id est, *quilibet incipiat.* Hæ locutiones per secundam singularis numeri personam sunt frequentissimæ & elegantissimæ. Iis utimur etiam cùm ad multitudinem præsentem sermo dirigitur.

[c] *Primum.*] Id est, *vocati sunt Reges, qui primi dominium exercuerunt in gente.* Quod quidem autoris sensu, intelligendum est, quatenus, cum aliis, initium rerum repetit ex profanis autoribus.

[d] *Diversi.*] Id est, *diversas vias insistentes.*

[e] *Cyrus.*] Cambysis & Mandanes filius, qui imperium Medorum ad Persas transtulit. Cur verò ejus meminerit Sallustius, cùm ante Cyrum, Ninus Assyriorum Rex Asiam bello vastaverit, crediderim esse factum, quia ante Cyrum obscurata sit admodum rerum memoria; neque ante ipsum satis cognitum fuerit vi-ne corporis, an virtute animi res militaris magis procederet.

[f] *Æquabiliùs.*] Id est, *magis suum & eundem statum obtinerent.* Gall. *Auroient un court bien plus reglé.*

tari, ac miſceri omnia cerneres. Nam imperium facilè iis artibus retinetur, quibus initio partum eſt. Verùm, ubi pro [a] labore deſidia; pro [b] continentiâ & [c] æquitate [d] lubido atque [e] ſuperbia invaſêre: fortuna ſimul cum moribus [f] immutatur. Ita imperium ſemper ad optumum quemque ab minùs bono transfertur. Quæ homines [g] arant, navigant, ædificant, virtuti omnia [i] parent. Sed multi mortales, dediti ventri, atque ſomno, indocti, incultique, vitam ſicuti [h] peregrinantes tranſiêre. Quibus profectò, [i] contra naturam, corpus voluptati, anima oneri fuit; eorum ego vitam, mortemque [2] juxta æſtumo, quoniam de utràque ſiletur. Verùm enimvero is demum mihi vivere, & frui animâ videtur, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam quærit. [k] Sed in magnâ copiâ rerum, aliud alii natura iter oſtendit. Pulchrum eſt bene facere reipublicæ, etiam bene dicere haud abſurdum eſt. Vel pace, vel bello clarum fieri licet; & qui fecêre, & qui facta aliorum ſcripſêre, multi laudantur. [3] Ac mihi quidem, tametſi haud quaquam par gloria ſequatur ſcriptorem, & actorem rerum: tamen in

INTERPRETATIO.

[i] *Omnia obediunt virtuti, & illi ſubjecta ſunt.*

[2] *Ego tanti facio mortem illorum ac vitam.*

[3] *Atque quanquam ſcriptor rerum geſtarum nullo modo, nec mereatur, nec obtineat eandem gloriam, quam conſequitur ille, qui eas perficit: attamen videtur mihi quidem, in primis difficile ſcribere hiſtoriam.*

NOTÆ.

[a] *Labore.*] *Labor* hîc poſitus eſt pro *propenſione ad laborem*; pro *laboriositate*, ſi ita loqui liceret: opponitur enim *deſidiæ*.

[b] *Continentiâ.*] Apud politicos, adeòque & Hiſtoricos perſæpe non idem dicit quod apud Philoſophos. Hi per *continentiam* eam virtutem intelligunt, quæ moderatur appetitui circa cibum, potum, &c. Illis verò *continentia* eſt, quâ homo qui ſedet in gubernaculo reipublicæ, abſtinet ab omni injuſtâ exactione.

[c] *Æquitate.*] Plùs eſt *Æquitas* quàm *Juſtitia*. Hæc ſuas habet formulas ita digeſtas, ut ſæpe ſummum jus ſumma ſit injuria: at verò Æquitas illud unum reſpicit quod in ſe, & reverâ æquum & bonum eſt: judicat ex foro conſcientiæ: quandoque leges tranſgreditur juſtitiæ: imò contra eas facit.

[d] *Lubido.*] Ea eſt, cùm homo politicus, quam ob rem aliquid injuſti incipiat interrogatus, is reſpondet, *Quia lubet.* Alibi aliud lubido indigitat.

[e] *Superbia.*] Tyrannidis gradus eſt ultimus & ſupremus, cùm ſcilicet rex aliquis cum faſtu, & faſtidio perinde injuſtitiam ſuam in ſubditos exercet, ac ſi bruta eſſent, aut vilia mancipia.

[f] *Immutatur.*] Id eſt, *ex favente fit adverſa.*

[g] *Arant.*] Id eſt, *quæcumque terræ culturâ creſcunt. Navigant*, id eſt, *navigationibus comparantur.* Sed inſolentior eſt tropus.

[h] *Peregrinantes.*] *Quaſi eſſent à vitâ extranei, quoſque minimè tangat quicquid in eâ eſt.*

[i] *Contra naturam.*] Omnino, nam ſecundum eam, qui minor eſt ſervit majori: animus verò corpori præſtat.

[k] *Sed in magnâ, &c.*] Senſus eſt. Cùm tam variæ ſint artes, quibus gloria comparari poſſit, naturam diversè hunc aut illum ad quamlibet inſtituere.

primis arduum videtur, res gestas scribere : primùm quòd facta dictis [z] exæquanda sunt ; dein quia plerique, quæ delicta reprehenderis, malevolentiâ, & invidiâ dicta putant. Ubi de magnâ virtute, atque gloriâ bonorum memores ; [1] quæ sibi quisque facilia factu putet, æquo animo accipit ; supra, veluti ficta pro falsis ducit. Sed ego adolescentulus, initio, sicuti plerique, [2] studio ad rempublicam [b] latus sum ; [c] ibique mihi multa advorsa fuêre. Nam pro pudore, pro [d] abstinentiâ, pro [e] virtute ; audacia, [f] largitio, avaritia, vigebant. Quæ tametsi animus aspernabatur, insolens malarum artium ; tamen inter tanta vitia imbecilla ætas, ambitione corrupta, tenebatur. Ac me, cùm ab reliquis malis moribus dissentirem, nihilominus honoris cupido eadem, quæ cæteros, [g] fama, atque [h] invidia vexabat. [3] Igitur, ubi animus ex multis miseriis, atque

INTERPRETATIO.

[1] *Unusquisque legit & audit cum æquitate animi ea, quæ putat sibi factu facilia : ea* verò *quæ sunt, supra, & sibi impossibilia, habet pro falsis, veluti ficta.*

[2] *Magno cum affectu conatus sum munus aliquod in republicâ suscipere.*

[3] *Igitur cùm animus fuit mihi liber à multis curis & solicitudinibus, atque periculis & discriminibus, & constitui vitam reliquam mihi transigendam esse procul à republicâ, nolui perdere bonum otium,* animi *socordiâ & ignaviâ, aut* corporis *desidiâ & segnitie : neque verò volui me intentum servilibus officiis transigere vitam colendo agrum, aut venando : sed postquam regressus sum ad institutum & studium, à quo ambitio mala avocaverat me, constitui perscribere res gestas Pop. R. carptim, prout singula videbantur digna hominum recordatione.*

NOTÆ.

a *Exæquanda.*] Ea demum scriptoris laus est, cùm ita ille orationem suam ex ipsis rebus effingit, ut in scripturâ & picturâ, quàm fuerit in re, & exemplari, nec plùs, nec minùs conspiciatur.

b *Latus sum.*] Id est, *eâdem lubidine quâ cæteri ad magistratus anhelabant, quasi turbine correptus sum.* At enim, vide mihi, quæso, quâ solertiâ errata sua excusat Sallustius : vult ille videri graffante pravitate, & quasi æstu quodam, sublatus.

c *Ibique.*] Id est, *In muneribus adipiscendis & gerendis.*

d *Abstinentiâ.*] Eadem est atque innocentia & continentia.

e *Virtute.*] Propriè, hoc in loco, eam virtutem indicat, quâ quis animo est præstanti & elato. Gall. *La noblesse du courage.*

f *Largitio.*] Qui ad honores aspirabant, quandoque epulis & conviviis populi suffragia captabant, & illius auram venabantur ; quandoque frumenta distribuebant, &c. Illud est largitio : atque ut largirentur, opus erat omnino aliquos expilare.

g *Fama.*] Quomodo reponit Sallustius famam in malis moribus ? Quia scilicet ille, sicut & reliqui, eam sibi malis artibus, quas excusat tamen, quantùm potest, magnam facere studebat ; ambiendo, &c.

h *Invidia.*] Mirè se hîc torquent interpretes : quidam textum corrigunt ; alii *invidiam* exponunt, quasi Sallustius maligna invidiorum judicia expertus fuerit. At certò illud non agitur : autor enim loquitur de malis moribus, quibus & ipse corruptus fuerat ; quod patet ex eo quòd se dicit à reliquis dissentire. Ergo, quanquam cunctanter à doctissimorum virorum sententiâ discedo, pace ipsorum discedo tamen. *Invidia,* uti quidem arbitror, nihil est aliud quàm idem ille morbus, quo hodieque laborant omnes quo nimio affectu, se præponi postulant iis, qui sibi gratiâ præpollent apud principem aut populum.

periculis

periculis requievit, & mihi reliquam ætatem [a] à republicâ procul habendam decrevi; non fuit consilium, socordiâ, atque desidiâ bonum otium conterere: neque verò, agrum colendo, aut venando, [b] servilibus officiis intentum, ætatem agere: sed, à quo incepto, studioque me ambitio mala detinuerat, eòdem regressus, statui res gestas populi Romani strictim, uti quæque memoriâ digna videbantur, perscribere: eo magis, quòd mihi à spe, metu, [c] partibus reipublicæ animus liber erat. Igitur de Catilinæ conjuratione, quàm verissumè potero, paucis absolvam. Nam id facinus in primis ego memorabile existumo, sceleris atque periculi novitate, de cujus hominis moribus pauca priùs explananda sunt, quàm initium narrandi faciam.

L. Catilina, [d] nobili genere natus, fuit magnâ vi & animi, & corporis, sed ingenio malo, pravoque. Huic ab adolescentiâ bella intestina, cædes, rapinæ, discordia civilis, grata fuêre; [1] ibique juventutem suam exercuit: corpus [e] patiens inediæ, algoris, vigiliæ, supra quam cuiquam credibile est: animus audax, subdolus, varius, cujuslibet rei [f] simulator ac dissimulator: alieni appetens, sui profusus; ardens in cupiditatibus: satìs eloquentiæ, sapientiæ parum: vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc, post dominationem [g] L. Sullæ, lubido maxuma invaserat reipublicæ [2] capiundæ: [3] neque, id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quidquam [h] pensi habebat. Agitabatur magìs magìsque indies animus ferox inopiâ

INTERPRETATIO.

[1] *Et exercuit juventutem suam in illis rebus.*

[2] *Hunc lubido maxuma invaserat reipublicæ invadendæ.*

[3] *Neque ullo modo curabat, quibus modis illud assequeretur, modò sibi summum imperium pararet.*

NOTÆ.

[a] *A republicâ procul.*] Id est, *Absque omni bonorum ambitu.*

[b] *Servilibus.*] Quamvis eâ causâ maximè vexatus fuit Sallustius, non tamen ideo credendum est, eum venationem inter servilia officia quasi ea non sit libero homine digna, per contemptum rejecisse: minimè: est enim belli quoddam tyrocinium, & exercitium utile, si quis modò sobriè uta ur. Persequitur autor à primo institutam distinctionem inter ea, quæ virtute & imperio animi parantur, & ea quæ vi & servitio corporis acquiruntur; tantùmque sibi illa placuisse magìs testatur.

[c] *Partibus.*] Gall. *Parti*, Ang. *Faction.*

[d] *Nobili.*] Patricius fuit, ut liquet ex Cicerone, & aliis, ex Sergiâ familiâ oriundus, cujus ultimus fuit.

[e] *Patiens.*] Nomen est: eum significat, qui potest inediam tolerare, quanquam reipsâ non patiatur. Patiens verò participium, cum accusativo, ille est qui revera patitur, quamvis ægrè toleret.

[f] *Simulator.*] Is dicitur, qui id esse ostendit, quod non est: *dissimulator* contra, qui id non esse, quod est.

[g] *L. Sullæ.*] Hic ille est felix & notissimus Sylla, qui, Mario oppresso, dictaturam & summum imperium nactus, patriam quoque & rempublicam usque adeò sibi fecit obnoxiam, ut, invito illo, nec bona, nec vitam, retinere quisquam posset.

[h] *Pensi.*] *Pensum* fit *a pendo*, quod, inter alia, significat *æstimo, curo*, itaque, *nihil pensi habere*, est *nihil curare.*

rei familiaris, & conscientiâ scelerum, quæ utraque his artibus auxerat, quas supra memoravi: incitabant præterea corrupti civitatis mores, quos pessuma, ac [a] diversa inter se mala, luxuria, atque avaritia vexabant. Res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis [1] tempus admonuit, suprà repetere, ac paucis instituta majorum domi militiæque, quomodo rempublicam [2] habuerint, quantamque reliquerint, & ut paulatim immutata, ex pulcherrumâ, pessuma, ac flagitiosissima facta sit, disserere.

Urbem Romam, sicut ego accepi, condidêre atque habuêre initiò [b] Trojani; qui, Æneâ duce, profugi, sedibus incertis vagabantur; cumque his [c] Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, [d] sine imperio, liberum, atque solutum. Hi postquam in una mœnia convenêre, dispari genere, dissimili linguâ, alius alio more viventes, incredibile memoratu est quàm facilè coaluerint. Sed postquam res eorum civibus, moribus, agris aucta, satis prospera, satisque pollens videbatur; [3] sicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentiâ orta est. Igitur [e] reges, populique finitimi bello tentare; pauci ex amicis auxilio esse. Nam cæteri, metu perculsi, à periculis aberant: at Romani, domi, militiæque intenti, festinare, parare, alius alium hortari; hostibus obviàm ire; libertatem, patriam, parentesque armis tegere. Post, ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant; magisque dandis, quàm accipiundis beneficiis, amicitias parabant; imperium legitimum, nomen imperii [f] rêgium habebant: [4] delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientiâ validum erat, reipublicæ consultabant. Hi, vel ætate, vel curæ [g] similitudine, patres appellabantur. Post, ubi regium imperium, quod initio conservandæ liberta-

INTERPRETATIO.

[1] *Quandoquidem occasio nos admonuit de moribus civitatis.*

[2] *Quomodo rempublicam administraverint.*

[3] *Invidia orta est ex opulentiâ, sicut id plerumque accidit inter homines.*

[4] Quidam *delecti, quibus corpus erat infirmum ex senectute, ingenium* verò *validum sapientiâ, consulebant reipublicæ.*

NOTÆ.

[a] *Diversa.*] Id est, *opposita.* Sæpius ita sumendum in nostro autore.

[b] *Trojani.*] Alii à Romulo conditam Romam asserunt. Is fortè, quod primò Trojani ædificaverant, minùsque deinde coluerant, restituit, & auxit.

[c] *Aborigines.*] *Indigenæ*, antiquissimi Italiæ populi.

[d] *Sine Imperio.*] Mortuo, scilicet, Latino, suo rege.

[e] *Reges.*) Acron puta, rex Ceninensium. Tatius Sabinorum.

[f] *Regium.*] Id est, reges vocabantur qui primi imperium obtinuerunt apud Romanos: quod quidem verum est, sive eorum tempora à Romulo, sive à Latino vel Æneâ repetas.

[g] *Similitudine.*] Id est, *quia eam reipublicæ quam patres familiæ curam habebant ideo Patres vocabantur.* Centum verò à Romulo fuerunt primò instituti, quorum progenies patricia dicta est: quanquam alii deinde in eum numerum adsciti fuerunt.

tis

tis atque augendæ reipublicæ fuerat, in superbiam, [a] dominationemque convertit; immutato more, annua imperia, binos imperatores sibi fecere. Eo modo minimè posse putabant per licentiam insolescere animum humanum. Sed eâ tempestate cœpêre se quisque magìs magisque extollere, ingeniumque [b] in promptu habere; nam [c] regibus boni, quàm mali, suspectiores sunt: semperque his aliena virtus formidolosa est. Sed civitas, incredibile memoratu est, adeptâ libertate, quantùm brevi creverit, tanta cupido gloriæ incesserat. Jamprimum juventus, simul ac [d] belli patiens erat, in castris per laborem usu militiam discebat: magisque in decoris armis, & militaribus equis, quàm in scortis atque conviviis, [e] lubidinem habebat. Igitur talibus viris non labos insolitus, non locus ullus asper, aut arduus erat, non armatus hostis formidolosus: [f] virtus omnia domuerat. Sed gloriæ maximum certamen inter ipsos erat: quisque hostem [g] ferire, murum ascendere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat: " eas divitias, eam bonam famam, magnamque nobilitatem putabant. Laudis avidi, pecuniæ liberales erant; gloriam ingentem, divitias [i] honestas volebant. Memorare possem, quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus, parvâ manu fuderit; quas urbes naturâ munitas pugnando ceperit; ni ea res longiùs nos ab incepto traheret. [k] Sed profectò fortuna in omni re dominatur.

INTERPRETATIO.

[i] *Volebant divitias mediocres.*

NOTÆ.

[a] *Dominationem.*] Hîc pro *tyrannide* posita est *dominatio*, quam Tarquinius acèo invexit immoderatam, ut, eo dejecto, sibi binos imperatores, consules scilicet, Romani delegerint.

[b] *In promptu.*] Id est, *Non jam illi vires ingenii occultabant, ne tyranno forent formidolosi; quin contrà, virtutem suam quisque quàm maximè expromptam & manifestam habebat.*

[c] *Regibus.*] Malis scilicet, de quibus nunc agitur; nisi fortè omnes pariter uno & eodem odio Sallustius, popularium opinioni serviens, persequitur.

[d] *Belli patiens.*] Anno ætatis circiter 17. quo pueri esse desinebant; protractâ deinde juventute ad annum usque 46. à quo incipiebat senectus.

[e] *Lubidinem.*] Tametsi sæpius *lubido* in malam partem accipitur, pro *desiderio pravo*; attamen, ut vides, quandoque etiam sumitur in bonam.

[f] *Virtus.*] Fortitudinem intellige.

[g] *Ferire.*] Nihil frequentius quàm loquendi formulas istiusmodi videbis, per infinitivum, pro indicativo: sunt autem valde significantes & elegantes.

[h] *Eas divitias.*] Vulgò diceremus, *In eo positas esse divitias, in eo positam esse bonam famam, &c. putabant.*

[i] *Parvâ manu.*] Frustrà sunt, ni fallor, qui, ut Romanorum gloriam militarem magnam fuisse probent, huc multa ex historiâ nobis pervulgata congerunt; intendit enim autor majorem fuisse eam, quàm scriptis celebrata fuerit.

[k] *Sed.*] Adversativa est: ex eo verò difficultatem parit, quod sententiæ integræ non respondet. Superiori periodo dixit Sallustius se posse memorare quibus in locis populus Romanus fuderit copias, &c. Inde ille nihil excipit. Verùm in illâ propositione, hæc assertio includitur, *Populus Romanus fudit copias parvâ manu, &c.* Huic assertioni respondet particula *sed*. Quasi dicat, *Bello maximi fuerunt patres nostri; sed fortuna illis gloriam suam invidit; nam facta eorum Historiâ, uti digna erant, non fuere celebrata.*

Ea res cunctas, ex lubidine magìs, quàm ex vero, celebrat, obscuratque. Athenienſum res geſtæ, ſicut ego exiſtumo, ſatìs amplæ, magnificæque fuêre; verùm aliquantò minores tamen, quàm famâ feruntur: ſed quia provenêre ibi magna [a] ſcriptorum ingenia, per terrarum orbem Athenienſium facta pro maxumis celebrantur; ita eorum qui ea fecêre, virtus tanta habetur, quantùm verbis ea potuêre extollere præclara ingenia. At populo Romano nunquam ea copia fuit, quia prudentiſſimus quiſque negotioſus maxumè erat. Ingenium nemo ſine corpore exercebat. Optumus quiſque facere, quàm dicere; ſua ab aliis benefacta laudari, quàm ipſe aliorum narrare; malebat. Igitur domi, militiæque boni mores colebantur. Concordia maxuma, minuma avaritia erat. Jus [b] bonumque apud eos non legibus magìs, quàm [c] naturâ, valebat. Jurgia, diſcordias, ſimultates cum hoſtibus exercebant; cives cum civibus de virtute certabant. In [d] ſuppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. Duabus his artibus, audaciâ in bello, ubi pax evenerat, equitate, ſeque remque publicam curabant. Quarum rerum ego maxuma documenta hæc habeo; quòd in bello ſæpiùs vindicatum eſt in eos, qui [e] contra imperium in hoſtem pugnaverant, quique tardiùs, revocati, prœlio exceſſerant; quàm qui ſigna relinquere, aut pulſi, loco cedere auſi erant: in pace vero, beneficiis magìs, quàm metu, imperium agitabant; acceptâ injuriâ ignoſcere, quàm perſequi, malebant. Sed, ubi [f] labore, atque juſtitiâ, reſpublica crevit; reges magni bello domiti; nationes feræ, & populi ingentes vi ſubacti; Carthago, æmula imperii Romani, ab ſtirpe interiit; cuncta maria, terræque patebant, fortuna ſævire ac miſcere omnia cœpit. [g] Qui labores, pericula, dubias atque aſperas res facilè toleraverant; iis otium, divitiæ optandæ aliis,

INTERPRETATIO.

[g] *Otium & divitiæ, quas* Romans *debuiſſent optare aliis, fuerunt cauſa oneris & infelicitatis iis, qui toleraverant facilè & cordatè paſſi erant labores, pericula, res dubias atque aſperas.*

NOTÆ.

[a] *Scriptorum.*] In his fuêre Herodotus, Thucydides Xenophon.

[b] *Bonumque.*] Formulâ ſolemni *bonum* cum *jure*, aut *æquo* jungitur, *jus bonumque, æquum & bonum*: quia, ſcilicet, interdum ſummum jus cùm ſit ſumma injuſtitia, jus & iex ſcripta mitiganda eſt æquitate quâdam & bonitate naturali.

[c] *Naturâ.*] Illam intellige quam bona educatio ingeneraverat, quæ altera eſt natura. Hoc dicit Salluſtius, *Non magìs veteres Romanos ex præſcripto legum, aut earum comminationibus probos fuiſſe, quàm quia probitas ipſis placebat, et quaſi congenita erat.*

[d] *Suppliciis.*] Id eſt, *ſacrificiis*; priſca enim pauperias, ex noxiorum bonis ſacra diis feciſſe fertur.

[e] *Contra imperium.*] In his fuit Manlius, quem Torquatus pater virgis cæſum capite mulctavit. Imò Poſthumius à patre quoque eodem ſupplicio ultimo affectus, quòd rei bene gerendæ occaſione oblatâ, ſine imperio victoriam reportâſſet.

[f] *Labore.*] In bello præſertim; *juſtitia*, in pace.

oneri

oneri miſeriæque fuêre. Igitur primò pecuniæ, dein imperii cupido crevit. Ea quaſi materies omnium malorum fuêre. Namque avaritia fidem, probitatem, cæteraſque artes bonas ſubvertit: pro his ſuperbiam, crudelitatem, deos negligere, omnia venalia habere, edocuit; ambitio multos mortalis [a] falſos fieri ſubegit; aliud clauſum in pectore, aliud promptum in linguâ habere; amicitias, inimicitiaſque [a] non ex re, ſed ex commodo, æſtumare; magìſque vultum, quàm ingenium, bonum habere. Hæc primò paulatim creſcere, interdum [b] vindicari. Poſt, ubi [c] contagio, quaſi peſtilentia, invaſit; civitas immutata, imperium ex juſtiſſimo, atque optumo, crudele, intolerandumque factum. Sed primò magìs ambitio, quàm avaritia, animos hominum exercebat; quod tamen vitium propius virtutem erat: nam gloriam, honorem, imperium, [d] bonus, ignavus, æquè ſibi exoptant. Sed ille [e] verâ viâ nititur; huic quia bonæ artes deſunt, dolis, atque fallaciis contendit. Avaritia pecuniæ ſtudium habet, quam nemo ſapiens concupivit. Ea quaſi venenis malis imbuta, corpus animumque virilem effœminat: ſemper infinita, inſatiabilis eſt: neque copiâ, neque inopiâ minuitur. Sed, poſtquam L. Sulla, armis [f] receptâ republicâ, [g] bonis initiis [h] malos eventus habuit; rapere omnes, trahere: domum alius, alius agros [i] cupere: neque modum, neque modeſtiam victores habere: fœda, crudeliaque in civis facinora facere: huc accedebat, quòd L. Sulla exercitum, quem in Aſiâ [k] ductaverat, quò ſibi fidum faceret, contra morem majorum luxuriosè, nimiſque [z] liberaliter, habuerat. Loca amœna, voluptaria,

INTERPRETATIO.

[a] *Ambitio coegit multos homines fieri fallaces & fraudulentos.*

[z] *Exercitum tractaverat luxuriosè & nimis licenter.*

NOTÆ.

a *Non ex re.*] Id eſt, *non ex pulchritudine & merito, aut contra; ſed tantùm pro ratione commodi & turpiſſimi quæſtûs.*

b *Vindicari.*] Ideo latæ leges *de ambitu & pecuniis repetundis*; quæ (prout boni vel mali opibus & autoritate præpollebant) vigebant, vel torpeſcebant.

c *Contagio.*] Morbus eſt quilibet, qui contactu contrahitur; hoc in loco morum notat fœdam immutationem & loco contaminationem, quæ exemplo, & conſuetudine malorum invehitur.

d *Bonus.*] Pro *forti & cordato*: ſic ſæpe.

e *Verâ.*] *Legitimâ & bonâ*: ſæpenumero hoc ſenſu invenies.

f *Receptâ.*] *Recuperatâ, & liberatâ à* tyrannide Marii præſertim, & Cinnæ.

g *Bonis initiis.*] Primò enim videbatur Sylla omnia pro ſenatu, & reipublicæ bono, agere.

h *Malos.*] Ne ita intelligas, quaſi Sylla perpetuò in republicâ felix non fuerit: mali eventus ad rempublicam ſpectant, quam ille oppreſſit.

i *Cupere.*] Non modò cupiebant, ſed ut quiſque domum aut villam concupiverat, dabat operam ut in proſcriptorum numero eſſet. Unde Q. Aurelius, cùm in iis nomen ſuum legiſſet, *Væ mihi miſero!* inquit, *Albana me villa perſequitur.*

k *Ductaverat.*] Id eſt, *cui præfuerat*; nam ſi aliter ſumas, non *in Aſiâ*, ſed, *in Aſiam*, legendum foret.

facilè in otio ferocis militum animos molliverant: ibi primum insuevit exercitus populi Romani amare, potare; [a] signa, tabulas pictas, vasa cælata, [b] mirari; ea [1] privatim ac publicè rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. Igitur hi milites, postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecêre. Quippe secundæ res sapientium animos [c] fatigant, [2] ne illi, corruptis moribus, victoriæ [d] temperarent. Postquam divitiæ honori esse cœperunt, & eas gloria, imperium, potentia sequebatur; [e] hebescere virtus, paupertas probro haberi, innocentia [f] pro malevolentiâ duci cœpit. Igitur ex divitiis juventutem luxuria, atque avaritia cum superbiâ invasêre. Rapere, consumere; sua parvi pendere, aliena cupere; pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi, neque moderati habere. Operæ pretium est, cùm domos atque villas cognoveris in urbium modum exædificatas, visere templa deorum, quæ nostri majores, religiosissimi mortales, fecêre. [g] Verùm illi delubra deorum pietate, domos suas gloriâ, decorabant; neque victis quidquam, præter injuriæ [3] licentiam, eripiebant.

INTERPRETATIO.

[1] *Ea rapiebant ex privatis & publicis ædibus.*

[2] *Multò minùs illi, qui erant corruptis moribus, victoriæ modum fecissent.*

[3] *Neque eripiebant quicquam victis præter facultatem lædendi.*

NOTÆ.

[a] *Signa.*] Quasi'bet intelligo figuras, quâvis materiâ effictas, eminentes modò fuerint & extantes. Gall. *Tout ouvrage de sculpture & de relief.*

[b] *Mirari.*] Eodem sensu Horatius hoc verbum pro affectuum commovendorum causâ proximâ usurpat; nisi potiùs credas in admiratione positam esse primam animi commodionem. Uno verbo, *Mirari* positum est pro *Amare, Cupere.*

[c] *Fatigant.*] Id est, *vix possunt sapientes fortunam ferre; desinunt in rebus secundis, & quandoque insolescunt,* nisi pectus bene præparatum fuerit: nam plures voluptas quam dolor vincit.

[d] *Temperarent.*] Id est, *minùs potestate suâ in illos uterentur; jus aliquod servarent, quo non omnibus modis victos vexarent & torquerent.* Jus militum, *Quodlibet.*

[e] *Hebescere.*] Id est, *minùs stimulis ejus excitabantur.*

[f] *Pro malevolentiâ.*] Quomodo isthuc? Eo planè quo & hodie illud fit. Cùm aliquem vident inculpatis moribus, quique non in unam & eandem ruit pravitatem, *Quia ille invidet,* dicunt. Quando eò mores lapsi sunt, certè eorum admodum difficilis est curatio. Si verò per innocentiam intelligas tantùm abstinentiam ob omni rapinâ, tunc malevolentia fuerit equidem invidia, at paulò aliter explicanda; quasi scilicet aliquis eo fine sit abstinens, ut alios, si minùs tales fuerint, increpare & damnare possit.

[g] *Verùm.*] Respondet sensui intellecto, non expresso, quasi dicat, *Minùs te moveat videre habitationes, quas tam humiles diis posuerant prisci patres nostri, postquam eas comparaveris cum magnificis villis nostrorum hominum: illi enim, contrà quàm fit hodie, templa deorum pietate, domos suas gloriâ decorabant.* Colebantur à veteribus religiones piè magis quàm magnificè, ut Livius loquitur; unde in lege duodecim tabularum, *Ad divos adeunto castè, pietatem adhibento; opes amovento.*

At

At hi contrà, ignaviſſimi homines, per ſummum ſcelus, omnia ea ſociis adimere, quæ fortiſſimi viri victores hoſtibus reliquerunt: proinde quaſi injuriam facere, id [a] demum eſſet imperio uti. [1] Nam quid ea memorem, quæ, niſi his, qui vidêre, nemini credibilia ſunt; [2] privatis compluribus ſubverſos montes, maria [b] conſtrata eſſe? Quibus mihi ludibrio videntur fuiſſe divitiæ. Quippe, quas honeſtè habere licebat, per turpitudinem abuti properabant. Sed lubido ſtupri, ganeæ, cæterique [c] cultus non minor inceſſerat. Viri pati muliebria: mulieres pudicitiam in propatulo habere: veſcendi causâ, terrâ, marique omnia exquirere: dormire priùs, quàm ſomni cupido eſſet: non famem, aut ſitim, neque frigus, neque laſſitudinem operiri; ſed ea omnia luxu antè capere. [d] Hæc juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. Animus imbutus malis artibus, haud facilè lubidinibus carebat: eò profuſiùs omnibus modis quæſtui, atque ſumptui deditus erat.

[2] In tantâ tamque corruptâ civitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitioſorum atque facinoroſorum circum ſe, tamquam ſtipatorum, catervas habebat. Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene, bona patria laceraverat; quique alienum æs grande conflaverat, quo [3] flagitium, aut facinus [e] redimeret: præterea, omnes undique parricidæ, ſacrilegi, convicti judiciis, aut pro factis judicium timentes; ad hoc, quos manus, atque lingua, perjurio, & ſanguine civili alebat: poſtremò, omnes, quos flagitium, egeſtas, [f] conſcius animus, exagitabat; hi Catilinæ proxumi,

INTERPRETATIO.

[1] *Nam quâ de causâ narrarem ea, quæ nullus poſſit credere, niſi qui viderit? Montes* ſcilicet *ſubverſos et ſublatos à privatis compluribus, maria conſtrata eſſe et ædificata.*

[2] *Catilina habebat circum ſe catervas et agmina omnium flagitioſorum atque facinoroſorum, tamquam ſtipatorum et cuſtodum, id quod erat facillimum factu in civitate tantâ et tam corruptâ.*

[3] *Ut flagitium, aut facinus eluceret.*

NOTÆ.

[a] *Demum.*] Id eſt, *quaſi imperium non aliter inſigne eſſet, quam hominibus maleſaciendo, aut in eo conſiſteret.*

[b] *Conſtrata.*] Sive *conſtructa*, aut *contracta* legeris, eodem modo Romanorum luxus circa ædificia in mari extruenda carpetur; quâ de re Horatius quoque ita conqueſtus eſt:

Contracta piſces æquora ſentiunt,
Factis in altum molibus, &c.

Ob ingentes ſumptus, & profuſam in ædificiis & convictibus luxuriam, Lucullus *Xerxes togatus* à Pompeio dictus eſt.

[c] *Cultus.*] Hîc in malam partem accipitur, pro *nimiâ & laſcivâ corporis curatione*, aut *in cutem indulgentiâ, & blanditiis.*

[d] *Hæc.*] Præpoſtera, ſcilicet, vivendi conſuetudo, moreſque propudioſi.

[e] *Redimeret.*] Id eſt, *ut ſe liberaret, atque delicti pœnam effugeret*, vel pecuniâ judices corrumpendo, vel cum iis qui litem intentabant tranſigendo.

[f] *Conſcius.*] Scelerum ſcilicet: *Conſcius* enim quandoque in bonam partem ſumitur.

fami-

familiareſque erant. Quòd ſi quis, etiam à culpâ vacuus, in amicitiam ejus inciderat; quotidiano uſu, atque illecebris, facilè par, [a] ſimiliſque cæteris efficiebatur. Sed maxumè adoleſcentium familiaritates appetebat. Eorum animi molles, & ætate fluxi, dolis haud difficultèr capiebantur. [1] Nam, uti cujuſque ſtudium ex ætate flagrabat, aliis ſcorta præbere, aliis canes, atque equos mercari: poſtremò neque ſumptui, neque [b] modeſtiæ ſuæ parcere, dum [c] obnoxios, fidoſque ſibi faceret. Scio fuiſſe nonnullos, qui ita exiſtumarent, juventutem, quæ domum Catilinæ frequentabat, parum honeſtè pudicitiam habuiſſe. Sed ex [d] aliis rebus magìs, quàm quod cuiquam id compertum foret, hæc fama valebat. [e] Jamprimum adoleſcens Catilina multa nefanda ſtupra fecerat, [f] cum virgine nobili, cum [g] ſacerdote [h] Veſtæ, & alia hujuſcemodi contra [i] jus, faſque: poſtremò, captus amore [k] Aureliæ Oreſtillæ, cujus, præter formam, nihil unquam bonus laudavit; [2] quòd ea nubere illi

INTERPRETATIO.

[1] *Nam præbebat aliis ſcorta, aliis emebat canes atque equos; prout uniſquiſque ardebat deſiderio alicujus rei, ſecundùm ſuam ætatem.*

[2] *Creditur pro certo, Catilinam feciſſe domum ſuam vacuam nuptiis flagitioſis, filio ſuo necato, eò quòd Aurelia Oreſtilla, timens* eum futurum *privignum, qui ætate adultus erat, dubitabat nubere ipſi Catilinæ.*

NOTÆ.

a *Similiſque.*] Cùm *ſimilis* non tantum dicat quantum *par*, perinde eſt ac ſi dixiſſet Salluſtius. *Uſu et conſuetudine quicunque in Catilinæ amicitiam inciderat, facilè illi par, aut* ſaltem *ſimilis efficiebatur.* Niſi malis τὸ *par* gradus nequitiæ notare, *ſimilis* verò genus ipſum, in quo illi pares fiebant.

b *Modeſtiæ.*] Hîc Gallicè vertas, *ſon honneur.* Alibi aliter.

c *Obnoxios.*] *Obſtrictos.* Gall. *Attachez à ſa perſonen.*

d *Aliis rebus.*] Ubi manifeſtum fecerat Catilina, ſe nullo ſcelere aut flagitio vacare, ſed profligatæ nequitiæ hominem eſſe.

e *Jamprimum.*] Inſtituit Salluſtius earum rerum enumerationem, ex quibus, eos juvenes qui Catilinam frequentabant, parum honeſtè pudicitiam habuiſſe, conjecturâ propiciebatur.

f *Cum virgine.*] Fortè de eo ſtupro loquitur, quod ei obtulit, quæ poſtea ſocrus fuit: nam & illud quoque Ciccro Catilinæ objecit; tacito tamen, ut hîc, mulieris nomine, ne iſti & familiæ nota inureretur.

g *Sacerdote Veſtæ.*] Virgines erant Veſtales, caſtitatis eximiæ, quibus nefas erat virum tangere, ad ſacri & æterni ignis cuſtodiam in penetralibus Veſtæ adhibitæ.

h *Veſtæ.*] *Eſtha* Chaldæis *ignem* denotat, à quo Græcis ἑστία factum, id eſt, *focus*; unde Latinis *Veſta*, id eſt, ignis. *Veſtæ* verò nomine æthereum & divinum quendam ignem intellexerunt, ſeu mentem, quæ non oculis, ſed animo tantùm percipitur, ex quo factum ut nullum in Veſtæ templo ſimulachrum conſpiceretur. Atque notandum eſt, duas fuiſſe Veſtas, alteram veterem Saturni matrem, quæ *Cybele*, & *Pales*, & *Terra*, imò *Ops*, & *Ceres* dicitur; alteram verò Saturni, ex illâ alterâ filiam, quæ hæc noſtra eſt: quanquam hæc omnia non uno modo apud omnes mythologos reperias; imò fæpiſſimè confundantur.

i *Jus.*] *Jus* ad homines; *fas* refertur ad Deos.

k *Aureliæ.*] Quæ fuerit non ſatìs conſtat: eam formâ & divitiis inter primas claruiſſe certum eſt.

dubi-

dubitabat, timens privignum adultum ætate; pro certo creditur, [a] necato filio, vacuam domum sceleſtis nuptiis feciſſe. Quæ quidem res mihi in primis videtur cauſſa fuiſſe [b] facinoris maturandi. Namque animus impurus, diis, hominibuſque infeſtus, neque vigiliis, neque quietibus ſedari poterat: ita conſcientia mentem [c] excitam vexabat. Igitur color ei [d] exſanguis, [e] fœdi oculi; citus modò, modò tardus inceſſus: prorſus in [f] facie, vultuque [g] vecordia inerat. Sed juventutem, quam, ut ſuprà diximus, illexerat multis modis, mala facinora edocebat. Ex illis teſtes ſignatoreſque falſos [h] commodare; fidem, fortunas, pericula vilia habere. Pòſt, ubi eorum famam, atque pudorem [i] attriverat, majora alia imperabat. Si cauſſa peccandi in præſens minùs ſuppetebat, nihilominus [i] inſontes, ſicuti ſontes, circumvenire, jugulare. Scilicet, ne per otium torpeſcerent manus, aut animus, [2] gratuitò potiùs malus, atque crudelis erat. [3] Hic amicis, ſociiſque confiſus Catilina; ſimul, quòd æs alienum per omnis * terras ingens erat; & quòd plerique Sullam milites largiùs ſuo uſi, rapinarum & victoriæ [k] veteris memores, civile bellum exoptabant; opprimundæ reipublicæ conſilium cepit. In Italiâ nullus exercitus: Cn. Pompeius in [l] extremis terris bellum gerebat: ipſi con-

INTERPRETATIO.

[1] *Quando minuerat famam atque pudorem eorum.*

[2] *Erat potiùs malus atque crudelis ſine mercede.*

[3] *Catilina, confiſus his amicis & ſociis, cepit conſilium reipublicæ opprimendæ; ſimul quòd ille grandem pecuniam ubique debebat, & quòd plerique milites Syllani, qui prodigè uſi erant bonis ſuis, optabant bellum civile, memores rapinarum et victoriæ veteris.*

NOTÆ.

a *Necato.*] Veneno, ut refert Valer. Max.

b *Facinoris.*] De opprimendâ republicâ intelligit.

c *Excitam.*] Non enim uſquequaque conſcientia ſopita eſt; mentem quandoque commovet, excitat, & turbat. Dixit verò autor *mentem excitam vexabat*, pro *excitabat et vexabat*.

d *Exſanguis.*] Perturbatio conſcientiæ triſtitiam & metum comites habet, quibus ſanguis ad intimas corporis partes evocatur.

e *Fœdi*] *Sævitiam et immanitatem declarantes.* Aliàs *Fœdus deformem* tantùm dicit.

f *Facie.*] Id eſt, *Specie et omni exteriore aſpectu.* Nonnunquam *facies os* tantùm, aut *vultum* ſignificat. Gal. *Le viſage.*

g *Vecordia.*] Magìs ad animum ſpectat, et mentem notat ſceleratam & nefariam; ea verò ex ſpecie, vultu præſertim cognoſcitur.

h *Commodare.*] Id eſt, *In ſuum et amicorum commodum ſubminiſtrare.*

i *Inſontes.*] Ne abſolutè ſontes, aut inſontes intelligas, quaſi ſe judicem & vindicem Catilina in republicâ geſſerit. Per *inſontes* eos indicat, qui ejus conſiliis nihil officiebant, quique erga illum inſontes erant.

* *Omnis.*] Accuſativus pluralis, vide notam à paginâ primâ.

k *Veteris.*] Adverſus Marium; ex quî omnes ſuos Sylla ditaverat.

l *Extremis.*] Per reſpectum ad Romanos, qui ſe orbis dominos jactabant, illud intelligendum; Pompeius enim in Aſia erat, cum Mithridate bellum gerens.

ſulatum

sulatum putendi magna spes, senatus nihil sanè intentus : tutæ, tranquillæque res omnes. Sed ea prorsus opportuna Catilinæ. Igitur circiter Kal. Jun. [a] L. Cæsare & C. Figulo Coss. primò singulos appellare : hortari alios, alios tentare : opes suas, imparatam rempublicam, magna præmia conjurationis docere. Ubi satis explorata sunt, quæ voluit : in unum omnis convocat, quibus maxuma [b] necessitudo, & plurimùm audaciæ inerat. Eò convenêre senatorii ordinis P. Lentulus [c] Sura, P. [d] Autronius, L. Cassius Longinus, C. [e] Cethegus, P. & Ser. Sullæ [f] Servii filii, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Læca, L. [g] Bestia, Q. [h] Curius : præterea, ex equestri ordine, M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius : ad hoc, multi ex [i] coloniis, & [k] municipiis, [l] domi nobiles. Erant præterea [m] complures paulò occultiùs consilii hujusce participes, quos magìs dominationis spes hortabatur, quàm inopia, aut alia necessitudo. Cæterùm juventus pleraque, sed maxumè nobilium, Catilinæ inceptis favebat. [x] Quibus in otio, vel magnificè, vel molliter vivere co-

INTERPRETATIO.

[x] *Illi qui poterant vivere vel magnificè, vel molliter in otio,* sequebantur *incerta pro certis, malebant bellum quàm pacem.*

NOTÆ.

[a] *L. Cæsare.*] Id est, anno mundi 3886. Ante Christum natum 62. A Româ conditâ 689. vel secundùm alios 690.

[b] *Necessitudo.*] Hic pro *necessitate* ponitur : alias pro *familiaritate.*

[c] *Sura.*] Ita vocatus fuit, quòd, pecuniâ publicâ assumptâ, cùm Quæsturæ rationem reddere non posset, se dixit suram præbiturum, ut solebant pueri qui in ludo pilæ peccâssent. Post Consulatum, Senatu ob malos mores ejectus fuit : quare iterum Prætor est factus, ut pristinam dignitatem recuperaret; & in Prætură conjuravit.

[d] *Autronius.*] Hic Consul designatus, de ambitu interrogatus, lege damnatus est.

[e] *Cethegus.*] Is fuit ex gente Cornelià : homo vehemus & furiosus.

[f] *Servii.*] Hic Servius Sylla, pater Publii & Servii Syllæ, frater fuit Syllæ Dictatoris, ut scribit Dio.

[g] *Bestia.*] Hic est, qui tribunus plebis de Cicerone conquestus est ; ut infrà videbimus.

[h] *Curius.*] Per hunc conjuratio primò patefacta est.

[i] *Coloniis.*] Colonia multitudo est hominum, qui publico consilio ad novas terras deducuntur, quæ in singulos divisæ ab iis coluntur. Romani per Triumviros, Quinqueviros, &c. colonias suas constituebant. Vide plura apud Gellium lib. 16. cap. 13.

[k] *Municipiis.*] Fuerunt municipia civitates, quarum incolæ, cives Romani ex municipiis dicti sunt. Illorum quibusdam civitas Romana cum suffragio, aliis absque eo data fuit. Priores jus petendi magistratus habebant, & Romanis legibus vivebant : posteriores, cùm suis moribus relicti essent, etiam à magistratibus Romæ vacabant. Atque hæc omnia variè mutata sunt : sed a..i Rosinum.

[l] *Domi.*] Quare *Domi?* Quia scilicet, quamvis eorum opes, & potentia in suâ civitate, maxima esset, non illi pariter Romæ valebant.

[m] *Complures.*] Romani scilicet, quales fortè Cæsar, Antonius, allique.

pia

pia erat; incerta pro certis, bellum, quàm pacem, malebant. Fuère item eâ tempestate, qui crederent M. Licinium [a] Crassum non ignarum ejus consilii fuisse: quia Cn. Pompeius, invisus ipsi, magnum exercitum ductabat: cujusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere: simul confisum, si conjuratio valuisset, facilè apud illos principem se fore.

[b] Sed antea item conjuravêre pauci, in quibus Catilina, [c] de quo, quàm verissimè potero, dicam. [d] L. Tullo, M. Lepido Coss. P. Autronius, & P. Sulla, [e] designati consules, [f] legibus ambitûs interrogati, [g] pœnas dederant. Pòst paulò Catilina, [h] pecuniarum repetundarum reus, [i] prohibitus erat petere consulatum; quòd intra [k] legitimos dies [l] profiteri nequiverit. Erat eodem tempore. C Piso, adolescens [m] nobilis, summæ audaciæ, egens, factiosus; quem ad perturbandam rempublicam inopia, atque mali mores stimulabant. Cum [n] hoc Catilina, & Autronius, circiter Nonas Decembr. consilio communicato, parabant in Capitolio Kalendis Januar. L. Cottam & L. Torquatum Coss. interficere: [o] ipsi, [p] fascibus correptis, Pisonem cum exercitu ad obti-

NOTÆ.

[a] *Crassum.*] Hic fuit, quo non alius Romæ ditior extabat; quem tamen, auri fames ad bellum contra Parthos impulit, ubi unà cum exercitu trucidatus est.

[b] *Sed antea.*] Hic abrumpitur narratio, ut aliquid de aliâ conjuratione dicatur, cujus volunt autorem fuisse Crassum, quamquam studio id dissimulat Sallustius. Igitur post aliquot periodos, hinc repetendum erit filum institutæ orationis.

[c] *De quo.*] Id est, *de quâ re, de quâ conjuratione.*

[d] *L. Tullo.*] Hoc est, *tertio anno ante ultimam conjurationem.*

[e] *Designati.*] Ita vocabantur qui in annum proximum electi fuerant.

[f] *Legibus.*] Paratæ fuerunt multæ contra ambitum, quas si voles, apud Alexandrum Neapolit. lib. 3. cap. 17. videbis. Ex earum legum autoritate interrogabantur, de ambitu qui accusati fuerant.

[g] *Pœnas.*] Magistratu movebantur, atque iis etiam mulcta pecuniaria irrogabatur.

[h] *Pecuniarum.*] Africam Catilina cùm diripuisset, Legati Afri in Senatu de illo absente conquesti sunt, deinde ejus nomen à Clodio delatum est: unde prohibitus fuit petere consulatum, nam reo illud legibus interdictum erat.

[i] *Prohibitus.*] Quia, ut modò vidimus, Catilina reus erat; atque etiam Lucius Volcatius aiter consul publicum consilium habuerat. An Catilinæ ratio habenda esset? Sciendum est enim non tantùm debuisse eos qui candidati essent, publicè declarare se magistratuum petere velle; sed insuper nomen apud eum qui comitia habiturus erat, profiteri adstrictos fuisse, à quo recipiebantur, si digni essent, sin minùs rejiciebantur.

[k] *Legitimos.*] *Lege institutos:* dies enim certos accusatori & defensori ad actionem instituendam præscribebant.

[l] *Profiteri.*] Defensionem suam & expurgationem, scilicet.

[m] *Nobilis.*] Utpote à Calpo, Numæ filio oriundus: Pisones enim ex gente Calpurniâ fuerunt, quam Ovidius à Calpo deducit.

[n] *Hoc.*] Pisone scilicet.

[o] *Ipsi.*] Catilina & Autronius.

[p] *Fascibus.*] Notum est fasces virgas fuisse ex ulmo, aut betulâ cum securi colligatas, quas magistratibus lictores præferebant; cùm verò insignia essent dignitatis, hinc factum, ut pro eâ fasces accipiantur; atque hîc pro consulatu positi sunt.

nendas

nendas [a] duas Hiſpanias mittere. Eâ re cognitâ, rurſus in Nonas Februar. conſilium cædis tranſtulerunt. Jam tum non conſulibus modò, ſed pleriſque ſenatoribus perniciem machinabantur. Quod ni Catilina maturâſſet [b] pro curiâ ſignum ſociis dare; eo die poſt conditam urbem Romam, peſſumum facinus patratum foret. Quia nondum frequentes armati convenerant, ea res conſilium diremit. Poſtea Piſo, in citeriorem Hiſpaniam quæſtor [c] pro prætore miſſus eſt, adnitente Craſſo; [d] quòd eum infeſtum Cn. Pompeio cognoverat. Neque tamen ſenatus [e] provinciam invitus dederat. Quippe fœdum hominem à republicâ procul abeſſe volebat: ſimul, quia boni complures [f] præſidium in eo putabant, & jam tum potentia Cn. Pompeii formidoloſa erat. Sed is Piſo, in provinciam, ab equitibus Hiſpanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occiſus eſt. Sunt qui ita dicunt, imperia ejus injuſta, ſuperba, crudelia barbaros nequiviſſe pati: alii autem, equites illos, Cn. Pompeii veteres, fidoſque clientes, [g] voluntate ejus Piſonem aggreſſos: nunquam Hiſpanos [h] præterea tale facinus feciſſe, ſed imperia ſæva multa antea perpeſſos. Nos eam rem [i] in medio relinquimus. De ſuperiori conjuratione ſatis dictum.

[k] Catilina, ubi eos, quos paulò antè memoravi, conveniſſe videt; tametſi cum ſingulis multa ſæpe egerat; tamen [l] in rem fore credens univerſos appellare, & cohortari, in abditam partem ædium ſeceſſit: atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, orationem hujuſcemodi habuit:

Ni virtus, fideſque voſtra ſatis ſpectata mihi foret, nequicquam

INTERPRETATIO.

[l] *Cùm crederet ad conjurationis utilitatem pertinere.*

NOTÆ.

a *Duas.*] Ulteriorem ſcilicet & citeriorem; idque cùm per vim, tum contra morem: nam Hiſpaniæ provinciæ erant prætoriæ, Piſo Quæſtor tantùm erat: deinde alterutra, non ambæ, uni aſſignabantur.

b *Pro curiâ.*] Id eſt, *Ante locum ubi ſenatus congregatus erat*; non enim uno & eodem loco ſemper habebatur.

c *Pro prætore.*] Id eſt, *Quamvis Prætor non eſſet, miſſus eſt tamen in provinciam prætoriam, cum prætoriâ poteſtate.*

d *Quòd eum infeſtum.*] Sperabat enim Pompeii potentiam per Piſonem imminutum iri.

e *Provinciam.*] Hiſpaniam ſcilicet. Nimirum populus Romanus, quando nationem aliquam bello domuerat, eam plerumque magiſtratibus ſuis ſubjiciebat.

f *Præſidium.*] *Auxilium reipublicæ adverſus Pompeium, illi reſiſtendo.*

g *Voluntate.*] *Pompeii hortatu.*

h *Prætcrea.*] Omnino hunc locum ita arbitror intelligendum, ut non ſit excuſatio, quod alii volunt, ſed facti negatio. Quaſi dicat, *Quidam dicunt, Hiſpanos interfeciſſe Piſonem, & inter eos nonnulli ejus crudelitatem cauſam mortis faciunt, alii juſſum Pompeii; at verò alii negant ab Hiſpanis Piſonem interfectum eſſe.*

i *In medio.*] Ita ut cuivis liberum ſit quod volet credere, aut pro alterutrâ ſententiâ argumenta proferre.

k *Catilina.*] Nunc ad poſtremam Catilinæ conjurationem autor revertitur.

appor-

opportuna res ceciderit ; spes magna dominationis in manibus frustrà fuisset : neque, per ignaviam, aut vana ingenia, incerta pro certis captarem. Sed, quia multis, & magnis [1] *tempestatibus vos cognovi fortis, fidosque mihi ; eò animus ausus est maximum, atque* [a] *pulcherrimum facinus* [b] *incipere : simul, quia vobis eadem, quæ mihi, bona, malaque esse intellexi.* [c] *Nam, idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est. Sed ego quæ mente agitavi, omnes jam antea* [2] *diversi audistis. Cæterùm mihi indies magìs animus accenditur, cùm considero, quæ conditio vitæ futura sit, nisi nosmet ipsos vindicamus in libertatem. Nam postquam respublica in paucorum potentium jus, atque* [3] *ditionem concessit, semper illis reges,* [d] *tetrarchæ vectigales esse : populi, nationes,* [e] *stipendia pendere : cæteri omnes, strenui, boni, nobiles, atque ignobiles,* [4] *vulgus fuimus ; sine* [f] *gratiâ, sine* [g] *auctoritate, his obnoxii, quibus, si respublica* [h] *valeret, formidini essemus : itaque omnis gratia, potentia, honos, divitiæ apud illos sunt, aut ubi illi vo-*

INTERPRETATIO.

[1] *Quia multis & magnis periculis vos cognovi fortes.*

[2] *Omnes jam antea audivistis separatim, quæ ego cogitavi.*

[3] *Postquam respublica redacta est sub imperium & dominationem paucorum.*

[4] *Pro fæce & colluvione habiti sumus.*

NOTÆ.

[a] *Pulcherrimum.*] Ea vis est boni, ut illius specie etiam perditissimi parricidæ suas adumbrent machinationes.

[b] *Incipere.*] Hìc Gruterum, virum doctissimum pudet barbariei : attamen idem prorsus in Terentii Eunucho, Act. 5. sc. 5. legitur :

an me, qui id ausu' sim
Incipere ; an fortunam collaudem ? &c. Unde satìs constat, hinc *incipere*, ut ille voluit, non esse dèturbandum.

[c] *Nam.*] Hæc partim conclusis firmissimis nititur fundamentis ; verùm eam obscuravit Catilina, dum honestis nominibus nefandum scelus obvelare studet. Ita verò resolvas ejus ratiocinationem : *Ausus sum pulcherrimum facinus, non tantùm quia vos esse fortes ; verùm etiam quia sumus amici firmi : constat verò firmos nos esse, quia eadem volumus & nolumus ; at volumus eadem, quia eadem sunt nobis bona & mala.* Atque hæc posterior probatio detruncata est ; & aperta ut sit, addas oportet, *quorum quidem bonorum aut malorum ea est natura, ut nos omnes, uno & eodem modo eòdem cogant.* Falsam autem est quod dicit Catilina, eadem velle & eadem nolle, efficere amicitiam : honestas si adsit, tunc illud nomine cohonestabitur amicitiæ ; quæ si Catilinæ non defuisset, nihil ferè pulchrius aut utilius ejus oratione exstaret.

[d] *Tetrarchæ.*] Non sunt ii qui quatuor provinciis, sed qui unius provinciæ quartæ parti præsunt.

[e] *Stipendia.*] Hic fuit dolus quorumdam populorum, & fraus Romanorum. Cùm illis horum cognita essent avaritia, hi verò omnium ferè gentium metum perspectum haberent ; concordabant inter se, ita ut Romani, qui saltem gratiâ & auctoritate pollerent, ab illis populis publicam injuriam averterent, patronis verò suis illi stipendia, aut, quod magìs ad nostrum sermonem accedit, pensiones solverent.

[f] *Gratiâ.*] Apud populum ; *Sans faveur.*

[g] *Auctoritate.*] In senatu, *Sans crédit.*

[h] *Valeret.*] Id est, *statum suum legitimum obtineret.*

lunt : nobis reliqueruut pericula, [a] *repulſas,* [b] *judicia, egeſtatem. Quæ quouſque tandem patiemini, fortiſſumi viri ? Nonne emori per virtutem præſtat, quàm vitam miſeram, atque inhoneſtam, ubi alienæ ſuperbiæ ludibrio fueris, per dedecus amittere ? Verùm enimvero, prô deûm atque hominum fidem, victoria in manu nobis eſt : viget ætas, animus valet. Contrà illis, annis, atque divitiis, omnia* [c] *conſenuerunt. Tantummodo incepto opus eſt : cætera* [d] *res expediet. Etenim quis mortalium, cui virile ingenium eſt, tolerare poteſt, illis divitias ſuperare, quas profundant in* [e] *extruendo mari, & montibus coæquandis, nobis rem familiarem etiam ad neceſſaria deeſſe ? Illos binas, aut ampliùs domos continuare ; nobis* [f] *larem familiarem nuſquam ullum eſſe ? Cùm tabulas, ſigna,* [g] *toreumata emunt,* [h] *nova diruunt, alia ædificant ; poſtremò omnibus modis pecuniam trahunt,* [i] *vexant ; tamen ſummâ lubidine divitias ſuas* [1] *vincere nequeunt. At nobis eſt domi inopia, foris æs alienum ; mala res, ſpes multò aſperior. Denique quid reliqui habemus, præter miſeram animam ? Quin igitur expergiſcimini ? En illa, illa, quam ſæpe optâſtis, libertas, præterea divitiæ, decus, gloria,* [2] *in oculis ſita ſunt ; fortuna ea omnia victoribus præmia poſuit. Res, tempus, pericula, egeſtas, belli ſpolia magnifica magis quàm oratio mea, vos hortentur. Vel imperatore, vel milite me utemini. Neque* [k] *animus, neque corpus à vobis aberit. Hæc ipſa, ut ſpero, vobiſcum unà conſul agam : niſi fortè me animus fallit, & vos ſervire magis, quàm imperare, parati eſtis.*

Poſtquam accepêre ea homines, quibus mala abundè omnia erant, ſed neque res, neque ſpes bona ulla : tametſi illis, quieta movere, mag-

INTERPRETATIO.

[1] *Tamen per* ſuam *ſummam libidinem & ſumptus immenſos non poſſunt exhaurire ſuas divitias.*

[2] *Decus, gloria, vobis ſe oggerunt.*

NOTÆ.

a *Repulſas.*] Catilina bis conſulatum petiit, bis repulſus fuit.

b *Judicia.*] Quæ in nos exercentur ſcilicet. Alii ambitûs, alii repetundarum pœnas dederant.

c *Conſenuerunt.*] Id eſt, *imminuta ſunt, aut prorſus interieruni.*

d *Res expediet.*] Id eſt, *reliqua ſine nobis perficientur.* Gall. *Le reſte ſe fera de ſoi même.*

e *Extruendo.*] *Extruere* hîc eſt *ædificare, donec locus mari ſubtrahatur.* Gall. Optimè dicimus, *Combler les mers.*

f *Larem.*] Lares dii erant domeſtici, quibus focus ſacer erat : unde ipſi pro foco & domo ſæpè poſiti, ut hoc in loco.

g *Toreumata.*] Toreuma eſſe videtur quicquid cœlo, aut torno elaboratum eſt, Gall. *Tout ouvrage de relief et fait en bôſſe : ouvrage fait au tour.*

h *Nova.*] Id eſt, *quod nuper ædificaverant, hodie diruunt, ut denuò extruant.*

i *Vexant.*] Verbum iſtud prorſùs referendum eſt ad pecunias, non, uti volunt nonnulli, ad homines. Hoc dicit, aliquos quanquam pecunias ſuas profunderent, non potuiſſe tamen exhaurire : ſed verbum quo uſus eſt autor, magnam habet emphaſim.

k *Animus.*] Id eſt, *vos conſilio, et manu juvero.*

ma-

na merces videbatur; tamen poſtulare plerique, uti proponeret, quæ conditio belli foret: quæ armis præmia peterent: quid ubique opis, aut ſpei haberent. Tum Catilina polliceri [a] tabulas novas, [b] proſcriptionem locupletium, magiſtratus, [c] ſacerdotia, rapinas, alia omnia, quæ bellum, atque lubido victorum fert: præterea, eſſe in Hiſpaniâ citeriore [d] Piſonem, in [e] Mauritaniâ cum exercitu P. Sitium [f] Nucerinum, conſilii ſui participes: petere conſulatum [g] C. Antonium, quem ſibi collegam fore ſperaret, hominem & familiarem, & omnibus neceſſitudinibus circumventum: cum eo conſulem ſe initium agendi facturum. Ad hoc, maledictis increpabat omnis bonos: ſuorum unumquemque nominans, laudare, admonere alium egeſtatis, alium cupiditatis ſuæ, complures periculi, aut ignominiæ, multos victoriæ Sullanæ, quibus ea prædæ fuerat. Poſtquam omnium animos [1] alacris videt; cohortatus, ut [h] petitionem ſuam curæ haberent, conventum dimiſit. Fuêre eâ tempeſtate, qui dicerent, Catilinam, oratione habitâ, cùm ad jusjurandum [2] populares ſceleris ſui adigeret, humani corporis ſanguinem vino permixtum in pateris [i] circumtuliſſe; inde, cùm poſt exſecrationem omnes deguſtaviſſent, ſicuti in [k] ſolemnibus ſacris fieri conſuevit, aperuiſſe conſilium ſuum; atque eò dictitare feciſſe, quò inter ſe magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conſcii. Nonnulli ficta & hæc, &

INTERPRETATIO.

[1] *Poſtquam videt animos omnium oratione commotos & accenſos.*

[2] *Cùm adigeret ad jusjurandum illos qui ſceleris ſui conſcii erant & fautores.*

NOTÆ.

[a] *Tabulas.*] Tabulæ novæ appellantur, cùm abolitis prioribus debitis, nemo, quod antè à creditoribus acceptum eſt, cogitur ſolvere: quæ quidem propoſitæ ſunt aliquando tabulæ, cùm ære alieno, & præſertim uſuris plebs Romana oppreſſa erat. Gall. *Abolition de dettes.* Anglicè, An act of Grace.

[b] *Proſcriptionem.*] Ex quo factionis locupletium bona veniebant. Illud verò malum in civitatem invexerant bella civilia. Nam qui per illa victoriam adepti fuerant, illi nomina eorum, qui diverſarum partium fuiſſe putabantur, in tabulis deſcripta proponebant, conſtitutis præmiis, ſi quis eorum quenquam occidiſſet; bonis etiam proſcriptorum publicatis atque haſtæ ſubjectis.

[c] *Sacerdotia.*] Non tam dignitatem ipſam ſacerdotalem, cujus nebulones illi propè nullam curam habebant, quàm ex dignitate lucrum, aut, quod vocamus nos, *beneficium* aut *præbendam.*

[d] *Piſonem.*] Quem occiſum fuiſſe Catilinam latebat aut certè diſſimulabat.

[e] *Mauritaniâ.*] Africæ regio eſt, verſus Gaditanum fretum.

[f] *Nucerinum.*] *Nucerîâ ortum.* Quatuor autem Nuceriæ fuerunt in Italiâ.

[g] *C. Antonium.*] Hic fuit triumviri patruus.

[h] *Petitionem.*] Conſulatus ſcilicet, ut illi ambirent, *&c.*

[i] *Circumtuliſſe.*] Ut ſinguli biberent, ſeu potiùs libarent, & leviter attingerent.

[k] *Solemnibus.*] Id eſt, *quæ certis anni temporibus fieri ſolerent.* In iis autem mos erat ſacerdoti, priuſquam inter victimæ cornua vinum funderet, ſimpulo, id eſt, vaſculo ligneo aut fictili, propinare, atque aſtantibus circumferre, ut pariter libarent, & de vino guſtarent.

multa prætereà, exiſtumabant ab iis, qui [a] Ciceronis invidiam, quæ poſtea orta eſt, leniri credebant atrocitate ſceleris eorum qui pœnas dederant. Nobis ea res pro magnitudine parùm comperta eſt. Sed in eâ conjuratione fuit Q. Curius, natus haud obſcuro loco, flagitiis atque facinoribus coopertus, quem cenſores ſenatu, [1] probri gratiâ, moverant. Huic homini non minor [2] vanitas inerat, quàm audacia. Neque reticere, quæ audierat; neque ſuamet ipſe ſcelera occultare: prorſùs neque dicere, neque facere, quicquam penſi habebat. Erat ei cum Fulviâ, muliere nobili, ſtupri vetus conſuetudo. Cui cùm minùs gratus eſſet, quòd inopiâ minùs largiri poterat, repentè glorians, maria, monteſque polliceri, [b] minari interdùm ferro, ni ſibi obnoxia foret: poſtremò, ferociùs agitare, quàm ſolitus erat. At Fulvia, inſolentiæ Curii causâ cognitâ, tale periculum reipublicæ haud occultum habuit: [3] ſed, ſublato auctore, de Catilinæ conjuratione, quæ, quo modo audierat, compluribus narravit. Ea res in primis ſtudia hominum accendit ad conſulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas invidiâ æſtuabat, & quaſi pollui conſulatum credebat, ſi eum, quamvis egregius, homo [c] novus adeptus foret. Sed ubi periculum advenit, invidia, atque ſuperbia [4] poſtfuêre. Igitur, [d] comitiis habitis, conſules declarantur M. Tullius, & C. Antonius. Quod factum primò populares conjurationis [5] concuſſerat. Neque tamen Catilinæ furor minuebatur; ſed indies plura agitare; arma per Italiam locis opportunis parare; pecuniam, ſuâ, aut amicorum, fide ſumtam mutuam, [e] Fæſulas ad Manlium quendam portare; qui poſtea [6] princeps fuit belli faciundi. Eâ tempeſtate plurimos cujuſque generis homines adſciviſſe ſibi dicitur; mulieres etiam aliquot, quæ primo ingentis ſumtus ſtupro corporis toleraverant: poſt, ubi ætas, tantummodo quæſtui, neque luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande [f] conflaverant.

INTERPRETATIO.

[1] *Quem cenſores ex ſenatu ejecerant, ut ipſum ignominiâ multarent.*

[2] *Non minor levitas & futilitas inerat huic, quàm audacia.*

[3] *Sed tacito nomine autoris, narravit compluribus ea quæ audiverat de conjuratione Catilinæ, eo modo quo audiverat.*

[4] *Invidia atque ſuperbia poſtpoſita fuerunt.*

[5] *Quod factum turbaverat primò conjuratos.*

[6] *Qui poſtea primus bellum intulit.*

NOTÆ.

[a] *Ciceronis.*] Hoc eſt, *quæ in eum exarſit.*

[b] *Minari.*] Dicebat ſe eam gladio interfecturum.

[c] *Novus.*] Ille novus homo dicebatur, cujus majores ampliſſimis uſi non eſſent honoribus: qui primus virtute ſuâ majoribus prælucebat.

[d] *Comitiis.*] Comitia, conventus erant populi ad creandos magiſtratus, leges ferendas, *&c.*

[e] *Fæſulas.*] Fæſulæ, urbs Tuſciæ vertus Appenninum, juxta Florentiam.

[f] *Conflaverant.*] Id eſt, *quæ ſe alicno ære obſtrinxerant.* Gall. *Qui s'étoient endettés.*

Pe-

Per eas se Catilina credebat posse [1] servitia urbana solicitare, urbem [a] incendere, viros earum, vel adjungere sibi, vel interficere. Sed in his erat Sempronia, quæ multa sæpè virilis audaciæ facinora commiserat. Hæc mulier genere atque forma, præterea viro atque liberis, satis fortunata fuit: literis Græcis & Latinis docta: psallere, saltare elegantiùs, quàm necesse est probæ: multa alia, quæ instrumenta luxuriæ sunt: sed ei cariora semper omnia, quàm decus, atque pudicitia fuit. Pecuniæ an famæ minùs parceret, haud facilè discerneres; lubidine sic accensa, ut sæpiùs peteret viros, quàm peteretur. Sed ea sæpè antehac [b] fidem prodiderat, [2] creditum abjuraverat, cædis conscia fuerat, luxuriâ atque inopiâ præceps abierat. Verùm ingenium ejus haud absurdum: posse versus facere: [c] jocum movere: sermone uti, vel [d] modesto, vel [e] molli, vel [f] procaci. Prorsus multæ [g] facetiæ, multusque lepos inerat. His rebus comparatis, Catilina nihilominus in proxumum annum consulatum petebat; sperans, si designatus foret, facilè se ex voluntate Antonio usurum. Neque interea quietus erat, sed omnibus modis insidias parabat Ciceroni. Neque illi tamen ad cavendum dolus, aut astutiæ deerant. Namque à principio consulatûs sui, multa per Fulviam pollicendo, effecerat, ut Q. Curius, de quo paulò antè memoravi, consilia Catilinæ sibi proderet. Ad hoc, collegam suum Antonium [h] pactione provinciæ perpulerat, ne contra rempublicam sentiret: circum se præsidia amicorum, atque clientium occultè habebat. Postquam dies comitiorum venit, & Catilinæ neque petitio, neque insidiæ quas consuli fecerat, prosperè cessêre; constituit bellum facere, & extrema omnia experiri; quoniam, quæ occultè tentaverat, aspera fœdaque evenerant. Igitur C. Manlium Fæsulas, atque in eam partem [i] Etruriæ, Septimium quendam [k] Camertem

INTERPRETATIO.

[1] *Credebat se posse per eas multitudinem servorum urbanorum ad defectionem impellere.*

[2] *Pejerando, rem creditam negaverat.*

NOTÆ.

[a] *Incendere.*] Ut scilicet, per tumultum faciliùs esset, quos vellent interficere.

[b] *Fidem prodiderat.*] Id est, *promissis cum sacramento non steterat*; *perfidam se præbuerat.*

[c] *Jocum.*] Gall. *Elle entendoit la raillerie.*

[d] *Modesto.*] Gall. *Le sérieux.*

[e] *Molli.*] *Le galant.*

[f] *Procaci.*] *Le Langage qui est trop libre*; *n'est bon qu'à des effrontées.*

[g] *Facetiæ.*] Id est, *urbanitas, & gratia, decus & exculta elegantia.* Fortè non malè vertas Gallice, *Enjoüement.*

[h] *Pactione.*] Ciceroni Macedonia cùm obtingeret, quæ optima erat provincia ex commercio & mercibus orientis, eam ille Antonio concessit, ut obsequio ipsum mitigaret, atque impediret, ne contra rempublicam machinaretur.

[i] *Etruriæ.*] Italiæ regio non longe à Latio, ad occasum. Hodie *Toscane.*

[k] *Camertem.*] *Ex oppido Umbriæ Camertâ, aut Camerino oriundum.*

in [a] agrum Picenum, C. Julium in [b] Apuliam dimiſit, præterea alium aliò, quem ubique opportunum ſibi fore credebat. Interea Romæ multa ſimul moliri : conſuli inſidias tendere : parare incendia : opportuna loca armatis hominibus obſidere : ipſe cum [1] telo eſſe, item alios jubere, hortari, uti ſemper intenti, paratique eſſent : dies, noctesque feſtinare : vigilare : neque [c] inſomniis, neque labore fatigari. Poſtremò, ubi multa agitanti nihil procedit, rurſus [d] intempeſtâ nocte conjurationis principes convocat per M. Portium Læcam, ibique multa de ignaviâ eorum queſtus, docet ſe præmiſiſſe Manlium ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat ; item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent ; ſeque ad exercitum proficiſci cupere, ſi priùs Ciceronem oppreſſiſſet ; eum ſuis conſiliis multùm officere. Igitur, perterritis ac dubitantibus cæteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam ſuam pollicitus, & cum eo L. Vargunteius Senator, conſtituêre [2] eâ nocte paulò pòſt, cum armatis hominibus, ſicuti ſalutatum, introire ad Ciceronem, & de improviſo domi ſuæ imparatum confodere. Curius, ubi intelligit, quantum periculum conſuli impendeat, properè per Fulviam Ciceroni dolum, qui parabatur, enunciat. Ita illi [e] januâ prohibiti, tantum facinus fruſtrà ſuſceperant. Interea Manlius in Etruriâ plebem ſolicitare, egeſtate ſimul, ac [f] dolore injuriæ, novarum rerum cupidam, quòd Sullæ dominatione, agros, bonaque omnia amiſerat ; præterea, latrones cujuſque generis, quorum in eâ regione magna copia erat : nonnullos ex Sullanis [g] colonis, quibus lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Ea cùm Ciceroni nunciarentur, [h] ancipiti malo permotus, quòd neque urbem ab inſidiis privato conſilio longiùs tueri poterat ; neque exercitus Manlii quantus, aut quo conſilio foret, [i] ſatis compertum

INTERPRETATIO.

[1] *Ipſe cum gladio in publicum prodibat.*

[2] *Conſtituerunt introire ad Ciceronem eâ nocte, paulò poſt, ſicuti ſalutatum iviſſent.*

NOTÆ.

[a] *Agrum Picenum.*] In mediâ propemodum Italiâ, ad mare Adriaticum : hodie, *La marche d' Ancone.*

[b] *Apuliam.*] Ad mare Adriaticum jacet, in Italiæ orâ extremâ ferè, quæ vergit ad orientem.

[c] *Inſomniis.*] Inſomnia eſt, cùm quis dormire non poteſt.

[d] *Intempeſtâ.*] *Circa mediam noctem, cùm tempus non eſt amplius operandi. Conticinio, concubio.*

[e] *Januâ.*] Ciceronis ſcilicet.

[f] *Dolore.*] Quòd ſibi à Syllâ bona erepta fuiſſent.

[g] *Colonis.*] Syllæ milites erant, quibus Hetruſcorum agros diviſerat, quod ii Marii partes ſequuti eſſent.

[h] *Ancipiti.*] Id eſt, *quòd ex utrâque parte imminebat.*

[i] *Satis.*] Ex toto hoc negotio maximum certè erat periculum. Cùm enim in ſenatu ipſo plurimi eſſent, iique maximè potentes, qui conjurationi faverent, invidioſum erat homines accuſare tanto favore ſubnixos, niſi pariter coarguerentur : deinde ipſis reipublicæ conſilia manifeſtabantur.

habebat ;

habebat; rem ad ſenatum [a] refert, jam antea vulgi rumoribus exagitatam. Itaque, quod plerumque in atroci negotio ſolet, ſenatus decrevit, [b] darent operam conſules, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Ea poteſtas per ſenatum, more Romano, magiſtratui maxuma permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis ſocios, atque cives: domi, militiæque imperium, atque judicium ſummum habere. Aliter ſine populi juſſu, nulli earum rerum conſuli jus eſt. Poſt paucos dies, L. Senius Senator in ſenatu literas recitavit, quas Fæſulis allatas ſibi dicebat; in quibus ſcriptum erat, C. Manlium arma cepiſſe cum magnâ multitudine ante diem vi. Kal Nov. Simul, [c] id quod in tali re ſolet, alii portenta atque prodigia nunciabant: alii, conventus fieri, arma portari, [d] Capuæ atque in Apuliâ [e] ſervile bellum moveri. Igitur [f] ſenati decreto, Q. [g] Marcius Rex Fæſulas; Q. [h] Metellus Creticus in Apuliam, circumque ea loca miſſi. Hi utrique [i] ad urbem imperatores erant impediti, ne triumpharent, calumniâ paucorum, quibus omnia honeſta, atque inhoneſta vendere mos erat. Sed Prætores Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. [k] Metellus Celer in agrum Picenum: hiſque [l] permiſſum, uti pro tempore, atque periculo exercitum compararent. Ad hoc, ſi quis indicâſſet de conjuratione, quæ contra remp. facta erat, præmium ſervo libertatem & [m] H. S. C.; libero impunitatem ejus rei, & H. S. CC. itemque decre-

NOTÆ.

[a] *Refert.*] *Referre* eſt *rem agitandam in ſenatu proponere.*

[b] *Darent operam.*] His verbis ſulennibus, ſummum imperium, & quaſi dictatorium conſulibus deferebatur.

[c] *Id quod.*] Parentheſis eſt. Gall. *Comme c' eſt la coûtume en de pareilles rencontres.*

[d] *Capuæ*] Urbs fuit Campaniæ nobiliſſima, mari Tyrrheno adjacens: cujus illecebris & amœnitate uſque adeò captus Annibal, ut ipſius domitrix dicta fuerit.

[e] *Servile.*] Id eſt, *quòd per ſervos gereretur.* Gall. *Qu' on tâchoit d'y faire ſoûlever les eſclaves.*

[f] *Senati.*] Pro *ſenatûs*; ita olim.

[g] *Marcius.*] Marciorum familia ab Anco Marcio quarto Romanorum rege deducitur. Hic conſul fuit cum L. Metello, quo mortuo, & eo qui in ejus locum ſuffectus erat, ſolus Marcius conſulatum geſſit.

[h] *Metellus.*] Cognomen habuit à devictâ Cretâ poſt conſulatum.

[i] *Ad urbem.*] Quia ante triumphum urbem intrare non erat licitum.

[k] *Metellus Celer.*] Hic beneficio Ciceronis Galliam ipſi deſtinatam, ſed in concione depoſitam, adminiſtravit: conſul fuit poſtea cum Afranio.

[l] *Permiſſum.*] Imò & imperatum.

[m] *H. S.*] Seſtertium denotat hæc figura, cujus ſi accuratiorem cognitionem habere voles, opus erit adire eos qui de ære tractarunt, Budæum, puta, Hottomannum, aliosque: neque enim, quæcunque ab aliis bene ſcripta ſunt, opus eſt huc tranſcribere. Interim, ne omnino vacuus diſcedas, quantùm ſatis erit, dicemus ad hujus loci intelligentiam. *Seſtertius*, uti quidem plurimis ex locis colligere videor, nummus fuit primò æreus, valore duorum aſſium cum ſemiſſe, qui poſtea ex argento conflatus quinque æſtimatus fuit: atque utrumque, ſi ad monetæ noſtræ Gallicæ rationem exigas, prior decem Turonenſibus denariolis, paulò pluris, vel ſecundum alios quatuordecim; poſterior duplò valebit. Verùm difficultas in eo non eſt, cùm ubique proſtent Tabulæ pro monetarum æſtimatione. Numerandi ratio hâc in parte obſcuritatem attulit, quam tamen ex pauculis ſequentibus lineis intelliges.

decrevêre, uti [a] familiæ gladiatoriæ Capuam, & in cætera municipia distribuerentur, pro cujusque [b] opibus; Romæ per totam urbem vigiliæ haberentur, eisque [c] minores magistratus præessent. Quibus rebus permota civitas, atque immutata facies urbis erat: ex summâ lætitiâ, atque [d] lasciviâ, quæ diuturna quies pepererat, repentè omnis tristitia invasit. Festinare, trepidare, neque loco, neque homini cuiquam fatis credere: neque bellum gerere, neque pacem habere: suo quisque metu pericula metiri. Ad hoc, mulieres, quibus [1] pro reip. magnitudine belli timor insolitus incesserat, afflictare sese; manus supplices ad cœlum tendere; misereri parvos liberos; rogitare; omnia pavere; superbiâ atque deliciis omissis, sibi patriæque, diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat, tametsi præsidia parabantur, & ipse

INTERPRETATIO.

[1] *Propter reipublicæ magnitudinem.*

NOTÆ.

Quando numerus intra mille continetur, nulla est prorsus difficultas; rotundè & absque ullâ præcisione Romani, sicut & alii, numerant: sed numerus quando mille nummos seu sestertios excedit, sæpè detruncatus est; ita ut mille pro singulis sint intelligendi. Cùm summa eo quo dixi modo amplius quàm mille complectebatur, tum per Genitivum pluralem *sestertiûm*, illam exprimebant; adeò ut *sestertiûm. &* mille sestertii sint res una & eadem. Unde factum, ut poetæ, ex genitivo illo plurali, nomen genere neutro efficerint, quo tamen nisi in numero plurali non utuntur; atque ita illis singula sestertia pro mille veniunt sestertiis illis parvis à masculino sestertius, quo solo oratores utuntur. Si verò summa esset minimùm decies centenorum millium, tum adverbiis deciès viciès, centiès, *&c.* utebantur, quæ adverbia centena millia faciebant, quamvis ea non exprimerentur. Jam res satis clara est, interim nodus unus restat explanandus; sciendum enim, an hoc Sallustii loco centum sestertii, an centum sestertiûm seu sestertiorum intelligantur. Hîc verò opus est conjecturâ & judicio. Dico itaque, primò, ab aliis prolixè probatum esse hanc figuram H. S. pro minoribus sestertiis, in masculino genere positam esse, quatenus nullus numerus, nisi qui expressus est intelligitur; deinde venire etiam eandem figuram pro *sestertiûm*, vel *sestertia* poetarum. Hoc posito, nihil facilius est quàm videre, ineptum fore, si senatus, in re quæ salutem publicam respiciebat, centum sestertios, vilissimam pecuniam, decrevisset. Ergo figura hæc HS. C. *centum*, hoc in loco, facit *sestertiûm*, vel, si cum poetis loqui ames, *centum sestertia*, id est, *centena millia nummorum*, seu *sestertiorum:* quæ ad nostram monetam, si per summam integram & solidam referas; quingentos efficient aureos dupliones; *Cinque cens pistoles.*

[a] *Familiæ.*] Qui gladiatores apud unum lanistam sese exercebant, discebant, aut serviebant, ii familia dicebantur.

[b] *Opibus.*] Sæpe gladiatores à privatis empti ad tumultum & cædem; ipsi aliquando bella & quidem gravia excitaverunt: adeòque minimè mirum si suspecti essent, ex urbe deducerentur; atque pro ratione vitium, in municipia distribuerentur.

[c] *Minores.*] Quæstores, puta, ædiles minores, triumviri capitales, *&c.*

[d] *Lasciviâ.*] Non hîc posita pro incontinentiâ, seu obscenâ libidine; sed tantùm pro ludibundâ, exultante, & profusâ lætitiâ.

lege

lege [a] Plautiâ interrogatus erat ab L. [b] Paulo: postremò, dissimulandi causâ, & quasi sui expurgandi; sicuti jurgio lacessitus foret, in senatum venit. Tum M. Tullius consul, sive [c] præsentiam ejus timens, sive irâ commotus, orationem habuit luculentam atque utilem reipublicæ quam postea scriptam edidit. Sed ubi ille assedit, Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso vultu, voce supplici, postulare à patribus, ne quid de se temerè crederent: [d] eâ familiâ ortum, ita ab adolescentiâ vitam instituisse, ut omnia [e] bona in spe haberet: ne existumarent, sibi patricio homini, cujus ipsius, atque majorum plurima beneficia in plebem Romanam essent, perditâ reipublicâ opus esse; cùm eam [f] servaret M. Tullius [g] inquilinus civis urbis Romæ. Ad hoc, maledicta alia cùm adderet; obstrepere omnes; hostem, atque parricidam vocare. Tum ille furibundus: *Quoniam quidem circumventus*, inquit, *ab inimicis præceps agor, incendium* [h] *meum ruinâ exstinguam.* Dein se ex curiâ domum proripuit. Ibi multa secum ipse volvens, quòd neque insidiæ consuli procedebant, & ab incendio intelligebat urbem vigiliis munitam, optumum factu credens exercitum augere; ac priùs, quàm legiones scriberentur, multa antè capere quæ bello usui forent; nocte intempestâ, cum paucis, in Manliana castra profectus est. Sed Cethego, atque Lentulo, cæterisque, quorum cognoverat promptam audaciam, mandat, quibus rebus possent, opes

INTERPRETATIO.

[1] Pergit dicere, *se esse ortum ab adolescentiâ, ut non, nisi bonam eâ familiâ, ita instituisse vitam spem, ad se præberet.*

NOTÆ.

[a] *Plautiâ.*] Eam tulit Plautius tribunus plebis, adjuvantibus Catulo & Lepido, anno ante consulationem Catilinæ 15. ut quæreretur in eos qui quovis modo senatui, magistratibus, imò & privatis hominibus, insidias, aut vim fecissent.

[b] *Paulo.*] Is postea Consul fuit.

[c] *Jurgio.*] *Comme si on luy eut fait une querelle mal à-propos.*

[d] *Præsentiam.*] Timebat ne fortè, cùm Catilina ausus esset in senatum venire, minùs crederent senatores quæ ipse de conjuratione indicaverat.

[e] *Bona in spe.*] *Qu'on ne pouvoit avoir que des esperances avantageuses de lui.*

[f] *Servaret.*] Id est, *servare studeret, aut servandam simularet.* Neque verò Catilinæ mens est dicere, servatâ opus esse republicâ, aut se ejus ruinam quæsisse.

[g] *Inquilinus.*] Peregrinus, Arpino oriundus.

[h] *Meum.*] Id est, *quod in me excitatum est.* Metaphora sumpta ab incendiis, quæ, ut ne in dilitia ædificia grassentur, ruinâ intermediorum impediri solent. Intendit Catilina se pestem reipublicæ, aut saltem inimicis importaturum, potiùs quàm periturum. Cæterum auctoritate Ciceronis contendunt, non istud in senatu à Catilinâ dictum fuisse; sed eum Catoni ante comitia consularia judicium minitanti, respondisse voluisse, si quod esset in fortunas suas incendium excitatum, id se non aquâ, sed ruinâ restincturum.

factionis confirment, insidias consuli maturent; cædem, incendia, aliaque belli facinora parent: sese propediem cum magno exercitu ad urbem accessurum. Dum hæc Romæ geruntur, C. Manlius ex suo [1] numero legatos ad Q. Marcium Regem mittit, cum mandatis hujusmodi:

DEOS, hominesque testamur, imperator, nos arma neque contra patriam cepisse, neque [2] quò periculum aliis faceremus; sed uti corpora nostra ab injuriâ tuta forent; qui miseri, egentes, violentiâ atque crudelitate fœneratorum, plerique patriâ, sed omnes famâ, atque fortunis expertes sumus: neque cuiquam nostrûm licuit, more majorum, [a] lege uti, neque, amisso patrimonio, [b] corpus liberum habere: tanta sævitia fœneratorum, atque prætoris fuit. Sæpe majores vestrûm miseriti plebis Romanæ decretis suis inopiæ ejus [c] opitulati sunt: ac novissimè, memoriâ vestrâ, propter magnitudinem æris alieni, volentibus omnibus bonis, argentum [d] ære solutum

INTERPRETATIO.

[1] *Manlius mittit quosquam ex suis militibus legatis ad Q. Marcium Regem.*

[2] *Neque at alios in discrimen adduceremus.*

NOTÆ.

[a] *Lege.*] Papiriâ, aut quâvis aliâ, quæ civibus adversus fœneratores consuleret; ne illi in debitores sævirent, eos ligarent, aut alio modo vexarent.

[b] *Corpus liberum*] Lex fuit duodecim tabularum atrocissima contra perfidiam debitorum, quâ, non tantùm illi vinciri, sed etiam in partes secari, ab iis, quibus adjudicati essent, licitum erat. Idam eo fine paraverant, ut ne, perfidiâ debitorum, subsidium pecuniæ mutuatitiæ, quo communis hominum vita indiget, inopiæ temporariæ adimeretur. Quoniam verò sævitia ista pœnæ non quita est contemni, quemquam dissectum esse antiquitùs, Gellius testatur, se nec legisse, nec audivisse: hinc factum ut situ & senio, tum etiam legibus subsequentibus, de istâ acerbitate detractum fuerit. Ligari corpus debitorum non pariter in desuetudinem abiit; nam pro moribus & temporibus reipublicæ, plebem hâc de re conquestam esse, cùm ex aliis locis, tùm ex hâc Manlii epistolâ omnino conspicimus.

[c] *Opitulati sunt.*] Fœnus cùm pro libitu non semel auctum fuisset, aliquando etiam tribunitiâ rogatione diminutum est adeò, ut non tantùm ex unciario, quod cautum fuerat duodecim tabulis, semunciarium, in singuloa menses, factum sit, sed omnino lege L. Genutii tribuni plebis sublatum.

[d] *Ære.*] Hîc per æs nonnulli æs commune, seu ærarium, intelligunt; atque arbitrantur ex publicis pecuniis expedita fuisse nomina hominum privatorum; quod ut firment, aliquid simile ex Livio, multò antè tamen actum, proferunt. At certè, cùm de istâ nostrâ solutione nullum vestigium, quod quidem sciam, aut ab illis indicetur, usquam appareat; non modò de re ipsâ dubius hæreo, sed ut ut maximè vera esset, eam Manlii verbis significari non equidem arbitratus fuero. Potiùs est ut credam, hoc in loco, quamvis obscurè, illud indicari tamen quod præstitit Valerius Flaccus in Marii locum suffectus, qui, ut refert Paterculus lib. 2. turpissimæ legis autor fuit, quâ creditoribus quadrantem solvi jussit. Si enim verum est, uti quidem libentissimè credo, quod alicubi testatur Lambinus in commentariis ad Horatium, se sestertium vidisse argenteum V signatum,

ſolutum eſt. Sæpe ipſa plebes, aut dominandi ſtudio permota, aut ſuperbiâ magiſtratuum armata, [a] *à patribus receſſit. At nos non imperium, neque divitias petimus, quarum rerum causâ, bella, atque certamina omnia inter mortalis ſunt; ſed libertatem, quam nemo* [b] *bonus, niſi cum animâ ſimul, amittit. Te, atque ſenatum obteſtamur,* [c] *conſulatis miſeris civibus, legis præſidium, quod iniquitas prætoris eripuit, reſtituatis; neve nobis eam neceſſitudinem imponatis, ut quæramus, quonam modo, maximè ulti ſanguinem noſtrum, pereamus.*

Ad hæc, Q. Marcius reſpondit, ſi quid ab ſenatu petere vellent, ab armis diſcedant, Romam ſupplices proficiſcantur: [1] eâ miſericordiâ atque manſuetudine ſenatum, populumque Romanum ſemper fuiſſe, ut nemo unquam ab eo fruſtrà auxilium petiverit. At Catilina [d] ex itinere pleriſque [e] conſularibus, præterea optumo cuique literas mittit: ſe falſis [2] criminibus circumventum, quoniam factioni inimicorum reſiſtere nequiverit, fortunæ cedere, [f] Maſſiliam in exilium proficiſci; non [3] quòd ſibi tanti ſceleris conſcius eſſet, ſed uti reſpublica quieta foret, neve ex ſuâ contentione ſeditio oriretur. Ab his longè diverſas literas Q. Catulus in ſenatu recitavit; quas ſibi [g] nomine Catilinæ redditas dicebat. Earum [h] exemplum infrà ſcriptum eſt.

INTERPRETATIO.

[1] Dicit, *ſenatui & populo Romano talem miſericordiam atque manſuetudinem ſemper fuiſſe, ut, &c.*

[2] Dicit *ſe circumventum falſis criminibus & accuſationibus, cedere fortunæ.*

[3] *Non ideo quòd ſibi conſcius eſſet tanti ſceleris.*

NOTÆ.

ſignatum, id eſt, ut ille exponit, valore *quinque* aſſium; nullus dubito quin ad illud reſpexerit Manlius, cùm *as* qui æreus eſt, ne quidem quartam partem faciat ſeſtertii, qui argenteus fuit, idque tam egregiè ad ejus ſcopum pertineat. Atque ita tempora optimè convenient, & verè dixerit Marcius *memoriâ veſtrâ*, cùm antea videri-mus ſuperſtites Syllanos milites, Valerium in Marii locum ſubrogatum, nec quemquam lateat Syllam & Marium coævos fuiſſe.

[a] *A patribus.*] A ſenatu & potentioribus; quod quidem ter aut quater factum fuiſſe legimus, ſeu libertatem, ſeu pudicitiam, ſeu natalium dignitatem, ſeu honorum decora & inſignia populus vindicaverit; ut loquitur Florus.

[b] *Bonus.*] Id eſt, *cordatus.*

[c] *Conſulatis.*] Id eſt, *eorum rationem habeatis, ipſis proſpiciatis & ruinam avertatis.*

[d] *Ex itinere.*] Poſtquam Româ diſceſſerat; ex locis ubi commorabatur.

[e] *Conſularibus.*] Illis, qui conſulatum geſſerant, ideo ſcripſit Catilina, quòd major eorum in ſenatu auctoritas eſſet, primique ſententiam ſuam dicerent.

[f] *Maſſiliam.*] Urbs & Galliæ Narbonenſis maritima, quæ & antiquiſſima; à profugis ex Ioniâ Phocenſibus condita. Hodie *Marſeille.*

[g] *Nomine.*] Gall. *De la part.*

[h] *Exemplum.*] Gall. *La copie.* Atque ipſius Catilinæ propria eſſe verba arbitror, cujus ut mens, ita ſtylus perplexus eſt.

L. Catilina Q. Catulo S. [a] *Egregia tua fides, re cognitâ,* [b] *grata mihi,* [c] *magnis in meis periculis,* [d] *fiduciam commendationi* [e] *meæ tribuit.* [f] *Quamobrem defensionem in* [g] *consilio novo* [h] *non statui parare: satisfactionem ex nullâ conscientiâ de culpâ proponere decrevi:* [i] *quæ mediùs* [k] *fidiùs licet vera mecum recognoscas. Injuriis, contumeliisque concitatus, quòd, fructu laboris industriæque meæ privatus,* [l] *statum dignitatis non obtinebam, publicam miserorum causam pro meâ consuetudine sus-*

NOTÆ.

[a] *Egregia.*] Id est, *excellens, cuique vix similis reperiatur.*

[b] *Grata.*] Id est, *jucunda*; sed istud ita intelligendum esse, ut grati animi testificationem involvat. Gall. diceremus *Dont je vous suis obligé.*

[c] *Magnis.*] Catuli enim gratiâ fultus maximè, cùm incesti cum Fabiâ virgine Vestali accusatus esset, judicium effugit.

[d] *Fiduciam.*] Id est, *facit ut confidam, tibi commendans meas fortunas.*

[e] *Meæ.*] Id est, *quâ ego fortunas meas tibi committo.*

[f] *Quamobrem.*] Locum maximè difficilem nobis fecit mens Catilinæ scelerata & perturbata, cui insuper tenebras offuderunt variæ eòdem congestæ commentationes. Quidam istud *quamobrem* ad præcedentia, alii ad sequentia referunt, idque totum diversè connectunt: prolixus essem, si omnia conarer excutere, adeoque id tantum proferam, quod magis probatum fuerit. Castilioneus ita exponit, *Decrevi proponere satisfactionem ex nullâ conscientiâ de culpâ, quamobrem non statui parare defensionem in novo consilio. Id est, decrevi purgare me apud te, cùm nullius mihi delicti conscius sim, cur Romæ causam non dixerim, meque defenderim ab inimicorum calumnis.* Agnosco equidem hanc expositionem non multùm ab ipsis auctoris verbis recedere; at certè vereor ejus ut mentem satis assequatur. Itaque pauculis rem, ut videtur, expedio: *Ob eam rem, et quia tibi confidendum esse experientiâ didici, ego discessi, nec statui me defendere in senatu denuo convocato. Non enim decrevi me expurgare, aut satisfactionem proponere, cùm nullius culpæ sim mihi conscius; atque ita esse facilè cognosces, si mecum statum et rationes meas velis perlustrare.* Pergit porrò Catilina, atque sigillatim ostendere conatur, illud sibi minimè vitio vertendum esse, quod à senatu maximè reprehendebatur. Dicet fortè aliquis, me particulam negantem ex longinquo in meam explicationem retraxisse; aliquid etiam addidisse: quivis quidlibet objiciet. Unum omnibus respondeo, quorsum iret, aut quid ageret, quem conscientia & lictores insectarentur. Catilinam nescivisse; adeoque opus esse gradus ipsius firmare, quodque minùs expositi, apertiùs declarare.

[g] *Consilio.*] Nonnulli per *consilium novum* ipsum conjurationem intelligunt, quam vocaverit novum consilium, cùm antea omnia alia simulâsset. Malim accipi de senatu.

[h] *Non statui.*] *Imò contra libentè fateri, quod et acriter persequar, quanquam id mihi crimini vertant, me scilicet, causam miserorum suscepisse.*

[i] *Quæ.*] Me scilicet nullius culpæ esse conscium.

[k] *Fidius.*] Arbitratur ex Festo doctissimus Vossius *Me-dius-fidius* juramentum esse per Herculem Jovis filium; ita ut *dius* positum sit pro Græco Διος, quod *Jovis* significat; & *fidius* pro *filius* mutato L. in D, more antiquo; *Me* vero pro Græco μα, quod est adverbium jurandi. Confirmat eam sententiam ex Varrone & Tertulliano, qui Dium fidium, Græcis Herculem esse dicunt. Alii alia, quibus non assentior.

[l] *Statum*] Id est, *ex eo gradu dignitatis, ad quem meâ virtute assurrexeram, deficiebar.* Equidem, cùm ille tantâ familiâ, & tantis animis esset, post præturam, non abs re, si bonus fuisset, ad consulatum aspirâsset.

cepi:

cepi: non quin [a] *æs alienum* [b] *meis nominibus ex possessionibus solvere possem; cùm &* [c] *aliis nominibus liberalitas Aureliæ Orestillæ, suis, filiæque copiis persolveret: sed, quòd non dignos homines honore honestatos videbam, neque falsâ suspicione* [d] *alienatum esse sentiebam:* [e] *hoc nomine satis honestas pro meo* [f] *casu spes reliquæ dignitatis conservandæ sum secutus. Plura cùm scribere vellem, nunciatum est mihi vim parari, nunc Orestillam tibi commendo, tuæque fidei trado. Eam ab injuriâ defendas, per liberos tuos rogatus. Haveto.*

Sed ipse, paucos dies commoratus apud C. Flaminium in agro [g] Reatino, dum vicinitatem antea solicitatam armis exornat, cum fascibus, atque aliis imperii insignibus in castra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ comperta sunt, senatus Catilinam, & Manlium hostes judicat; cæteræ multitudini diem statuit, ante quam liceret [l] sine fraude ab armis discedere, [h] præter rerum [i] capitalium condemnatis: præterea, decernit, uti consules [k] delectum habeant, Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturet, Cicero urbi præsidio sit. Eâ tempestate mihi imperium populi Romani multò maximè [l] miserabile visum est: cui cùm ad occasum ab ortu solis [m] omnia domita armis parerent, domi otium, atque divitiæ, quæ [n] prima mortales putant, affluerent, fuêre tamen cives, qui sèque, remque publicam obstinatis animis perditum

INTERPRETATIO.

[l] *Præscribit diem cæteræ multitudini, ante quam liceret impunè discedere ab armis.*

NOTÆ.

[a] *Æs alienum.*] *Pecuniam mutuò sumptam.* Hinc verò satis constat, arma movendi unum ex eundem conjuratis fuisse prætextum, violentiam nempe fœneratorum.

[b] *Meis nominibus.*] *En mon nom; sous mon propre signe.*

[c] *Aliis nominibus.*] Intelligo de pecuniâ sumpâ è Catilinâ, prædibus & sponsoribus amicis; illud enim ab ipso factum fuisse suprà vidimus: atque ita sumendum esse non difficile esset ostendere, si tanti haberetur.

[d] *Alienatum.*] *Rejectum.* Gall. *Disgracié, rendu suspect.*

[e] *Hoc nomine.*] Id est, *Eâ causâ; præsertim verò quòd me suspicione falsâ alienatum sentio, postquam Cicero atroci criminatione innocentiam meam ad senatum divexavit.*

[f] *Pro meo casu.*] Id est, *pro eo statu in quo ego sum.* Gall. *Vû l' etat où je me trouve.*

[g] *Reatino.*] Reate urbs fuit in Sabinis, Roma prorsus ad septentrionem. *Rieti* vocatur in novis tabulis geographicis.

[h] *Præter.*] Adverbium est. Gall. *Excepté.*

[i] *Capitolium.*] Id est, *rerum aut criminum, quæ capitis pœnam arcessunt, vel morte multantur.*

[k] *Delectum.*] Id est, *milites deligerent, & ad militiam conscriberent.* Gall. *Qu' ils levassent des troupes.*

[l] *Miserabile.*] Id est, *miseratione dignum.* Gall. Non dicas, *miserable*, sed *digne de compassion.*

[m] *Omnia.*] Hyperbole est, eo, quo volunt autores, sensu intelligenda; ut scilicet, quascumque terras Romani cognoscerent, eæ ipsorum subirent aut venerarentur imperium.

[n] *Prima.*] Id est, *præcipua & excellentissima.*

irent,

irent. Namque, [a] duobus ſenati decretis, ex tantâ multitudine, neque præmio inductus conjurationem patefecerat, neque ex caſtris Catilinæ quiſquam omnium diſceſſerat. Tanta vis morbi, atque utì tabes pleroſque civium animos invaſerat. Neque ſolùm illis [b] aliena mens erat, qui conſcii conjurationis fuerant, ſed omnino cunctа plebes, novarum rerum ſtudio, Catilinæ incepta probabat. Id adeò more ſuo videbatur facere. Nam ſemper in civitate, quibus opes nullæ ſunt, [c] bonis invident, malos extollunt; vetera odere, nova exoptant; odio ſuarum rerum mutari omnia ſtudent; [d] turbâ, atque ſeditionibus [e] ſine curâ aluntur: quoniam egeſtas facilè habetur ſine damno. Sed urbana plebes ea verò [e] præceps ierat multis de cauſis. Primùm omnium, qui ubique probro, atque petulantiâ maximè præſtabant; item alii, [f] per dedecora, patrimoniis amiſſis; poſtremò omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat; hi Romam, ſicuti in [g] ſentinam, confluxerant. Dein multi, memores Sullanæ victoriæ, quòd ex [h] gregariis militibus alios ſenatores videbant; alios ita divites, ut regio victu, atque cultu ætatem agerent; ſibi quiſque, ſi in armis foret, ex victoriâ talia ſperabat. Præterea juventus, quæ in agris [2] manuum mercede inopiam toleraverat, [i] privatis atque [k] publicis largitionibus excita, urbanum otium [l] ingrato labori prætulerat. Eos, atque alios [m] omnis malum publicum alebat. Quò minùs mirandum eſt, homines egentis, malis moribus, maximâ ſpe,

INTERPRETATIO.

[1] *Aluntur ſine curâ inter turbas & ſeditiones.*

[2] *Quæ toleraverat inopiam fructu laboris ſui.*

NOTÆ.

[a] *Duobus.*] Priùs vidimus, ubi agitur de ſeſtertiis, poſterius verò, ubi dies ſtatuitur ante quam ſine fraude liceret ab armis diſcedere.

[b] *Aliena.*] *Averſa à bono reipublicæ: alienata.*

[c] *Bonis.*] *Iis qui in reipublicâ potentes ſunt & florentes.*

[d] *Sine curâ.*] Rerum ſuarum ſcilicet, quia nihil poſſident: deinde etiam de iis minùs ſolliciti quæ in uſum quotidianum requiruntur; cùm hinc inde quæliibet, per turbam, rapiant.

[e] *Præceps.*] *Cæco impetu ad Catilinam deferebat, & ipſius incæptis favebat.*

[f] *Per dedecora.*] Id eſt, *flagitiosè.* Jam ſæpius vidimus Salluſtium a verbis non ita libenter uti, ſed ea per præpoſitionem & ſubſtantivum exprimere ſolitum eſſe.

[g] *Sentinam.*] Propriè eſt *ſentina* pars navis infima, in quam ſordes omnes defluunt. Hîc metaphoricè ſumitur pro improborum receptaculo.

[h] *Gregariis.*] Id eſt, *infimis, quorum laus nulla eſt.*

[i] *Privatis.*] *Quæ à privatis hominibus fiebant, ut populi gratiam aucuparentur, & ejus ſuffragia demererentur.*

[k] *Publicis.*] Frumenta enim in populum publicè diſtribuebantur: deinde, donationes publicè in ludis à quibuſdam magiſtratibus fiebant.

[l] *Ingrato.*] Id eſt, *ex quò quantum illi vellent non capiebant.*

[m] *Omnis.*] Ejuſdem generis; ſupple, quos appellare nihil attinet.

reipublicæ

reipublicæ juxta ac sibi [a] consuluisse. Præterea quorum, victoriâ Sullæ, parentes proscripti, bona erepta, jus libertatis [b] imminutum erat, haud sanè [c] alio animo belli eventum expectabant. Ad hoc, quicumque aliarum, atque senatûs partium erant, conturbari rempublicam [d] quàm minùs valere ipsi, malebant; id adeò [e] malum [f] multos post annos in civitatem reverterat. Nam postquam Cn. Pompeio, & M. Crassо Coss. tribunitia potestas [g] restituta est; homines adolescentes, [h] summam potestatem nacti, quibus ætas, animusque ferox erat, cœpère, senatum criminando, plebem exagitare; dein largiundo, atque pollicitando magìs incendere; ita ipsi clari, potentesque fieri. Contra eos summâ ope nitebatur pleraque nobilitas: [i] senatus, sub specie, pro suâ magnitudine. Namque utì paucis verum absolvam, [j] per illa tempora quicumque rempublicam agitavêre, honestis [k] nominibus, alii, sicuti jura populi defenderent; pars, quò senatûs auctoritas maxuma foret, bonum publicum simulantes, pro suâ quisque potentiâ certabant: neque illis modestia, neque modus contentionis erat: utrique victoriam crudeliter exercebant. Sed, postquam Cn. Pompeius ad bellum [l] maritimum, atque [m] Mithridaticum missus est; plebis opes imminutæ, paucorum potentia crevit. Hi magistratus, provincias, aliaque omnia tenere: ipsi [n] innoxii, florentes,

INTERPRETATIO.

[j] *Quicumque turbaverunt rempublicam illis temporibus, eam* turbaverunt *honesto prætextu.*

NOTÆ.

[a] *Consuluisse.*] Id est, *non majorem reipublicæ, quàm suarum rerum curam habuisse*: vel, *reipublicæ commodum suumque idem fecisse.* Gall. *Ne prenoient pas d' autres mesures pour la republique que pour eux. Confondoient l' interêt du public avec le leur.*

[b] *Imminutum.*] Sylla enim proscriptorum liberis jus petendorum honorum eripuit.

[c] *Alio.*] Id est, *adeptâ victoriâ se quoque quosvis spoliaturos sperabant.*

[d] *Quàm minùs.*] *Que de perdre la moindre chose de leur crédit.*

[e] *Malum.*] Dissensiones intellige, quæ, senatui cum populo intercedebant.

[f] *Multos.*] Tribunitiam potestatem Sylla antè aliquot annos ita disjecerat, ut tribunis solùm & nudum jus intercedendi reliquisset.

[g] *Restituta.*] Ab ipso Pompeio, ut populi gratiam promereretur; cujus facti mox ipsum pœnituit.

[h] *Summam.*] A primâ institutione summa non fuit, quamvis sacro-sancta dicta potestas tribunitia; verùm eò usque progressa, & limites transgressa est, ut convocare senatum, dimittere ab aliis convocatum, tribuni aliquando ausi sint.

[i] *Senatus.*] Id est, *cùm pro senatûs dignitate se certare simularet, pro suâ quisque gloria nitebantur.*

[k] *Nominibus.*] Sic solent homines; vel, quod mali faciunt, occultum habent; vel, palam si audent, virtutis specie & nomine obtrudunt: adeoque per fraudem pleraque conantur & exequuntur.

[l] *Maritimum.*] Adversus Cilices, qui etiam à Mithridate sustentabantur. Hoc bellum *piraticum* vocatur in Flori titulis.

[m] *Mithridaticum.*] Mithridates rex fuit Ponti, in Asiâ, qui longum & grave bellum adversus Romanos sustentavit.

[n] *Innoxii.*] Passivè, quibus nemo nocere audebat: nam *innoxius*, activè etiam dicitur pro eo, qui nemini nocet.

fine

sine metu ætatem agere, cæterosque [a] judiciis terrere, [b] quò plebem in magistratu placidiùs tractarent. Sed ubi primùm [c] dubiis rebus novandis spes oblata est, vetus [d] certamen animos eorum arrexit; quòd si [e] primò prælio Catilina superior, aut æquâ manu, discessissset, profectò magna clades, atque calamitas rempublicam oppressisset; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius eâ uti licuisset; quin defessis & exsanguibus, [f] qui plùs posset, imperium atque libertatem extorqueret. Fuêre [g] tamen extra conjurationem complures, qui ad Catilinam initio profecti sunt. In his erat Fulvius, senatoris filius, quem retractum ex itinere parens necari [h] jussit. Iisdem temporibus Romæ Lentulus, sicuti Catilina præceperat, quoscumque moribus, aut [i] fortunâ, novis rebus idoneos credebat, aut per se, aut per alios, sollicitabat; neque solùm cives, sed cujuscunque modi genus hominum, quod modò usui bello foret. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos [k] Allobrogum [l] requirat: eosque, si possit, impellat ad societatem belli: existumans, [m] publicè, privatimque ære alieno oppressos, præterea quòd naturâ gens Gallica bellicosa esset, facilè ad tale consilium adduci posse. Umbrenus, quòd in Gallia negotiatus erat, plerisque principibus civitatum notus erat, atque eos noverat: itaque sine morâ, ubi primùm legatos in foro conspexit, percunctatus pauca de statu civitatis, & quasi dolens ejus [n] casum, requirere cœpit, quem exitum tantis malis sperarent. Postquam

NOTÆ.

[a] *Judiciis.*] *Condemnationibus aut certè eorum periculo.*

[b] *Quò plebem.*] Locus obscurus. Sic intelligo. Pauci, qui omnia ad libitum inflectebant. Tribunos præsertim, judiciis & condemnationibus terrebant, ut ne illi plebem exagitarent, sed eam placidam & obsequentem efficerent.

[c] *Dubiis.*] *Seditionibus*, quibus respublica in dubio & discrimine ponitur, quibusque pro imperio ita certatur, ut penès quos futurum sit, latear.

[d] *Certamen.*] Quos patricios inter & plebem per tribunos intercedebat.

[e] *Primo.*] Cave hinc concludas sæpius cum Catilinâ prælium commissum esse: semel enim & in perpetuum armis cum ipso certatum est. Dicit tantùm, maximum futurum periculum, si superior, aut æquâ manu discessissset; quia scil. plurimi ad ipsum confugissent.

[f] *Qui plus posset.*] Tertius aliquis ex republicâ, Crassus fortè, Pompeius, Cæsar: nisi insuper tantam fuisse pestem Sallustius arbitratus est, ut etiam per hanc conjurationem, exhausta respublica, nudum regibus & exteris hostibus latus porrigeret.

[g] *Tamen.*] Transitio est.

[h] *Jussit.*] Patriâ potestate, quæ antiquis temporibus maxima erat in filios, ut major esset quàm in servos: tametsi postea de rigore tanto eò usque detractum est, ut patres filios contumaces judici, qui fere ex eorum præscripto pœnas insligerent, offerrent.

[i] *Fortunâ.*] Adversâ scilicet & duriore.

[k] *Allobrogum.*] Populi erant lacûs Lemani accolæ & Rhodani. *Les Savoyards, les Dauphinois, & les Dressans.*

[l] *Requirat.*] Id est, *quærat sedulò, & ad belli societatem adducat.* Gall. *Qu'il les cherchât soigneusement, et qu'il tachât de les gagner.*

[m] *Publicè.*] Propter tributa & vectigalia, quæ Romanis victoribus persolvebant.

[n] *Casum.*] Quòd ita scilicet, magistratuum avaritiâ opprimerentur. Gall. *Plaignant leur malheur.*

illos

illos videt queri de avaritiâ magiſtratuum, accuſare ſenatum, quòd in eo auxilii nihil eſſet; miſeriis ſuis remedium mortem expectare: *At ego*, inquit, *vobis, ſi modò viri eſſe vultis, rationem oſtendam, quâ tanta mala iſta effugiatis.* Hæc ubi dixit, Allobroges, in ſpem maxumam adducti, Umbrenum orare, uti ſui miſereretur: nihil tam aſperum, neque tam difficile eſſe, quod non cupidiſſimè facturi eſſent, dum ea res civitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quòd foro propinqua erat, neque aliena conſilii, propter Semproniam. Nam tum Brutus ab Româ aberat. Præterea Gabinium arceſſit, quò major auctoritas ſermoni ineſſet. Eo præſente conjurationem aperit, nominat ſocios, præterea multos cujuſque generis [a] innoxios; quò legatis animus amplior eſſet: dein eos, pollicitus operam ſuam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incertum habuêre, quidnam conſilii caperent. In [b] alterâ parte erat æs alienum, ſtudium belli, magna merces in ſpe victoriæ: at in [c] alterâ [d] majores opes, tuta conſilia, pro incertâ ſpe certa præmia. Hæc illis [e] volventibus, tandem vicit [e] fortuna reip. Itaque Q. Fabio Sangæ, cujus [f] patrocinio civitas plurimùm utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiunt. Cicero per Sangam, conſilio cognito, legatis præcipit, ut ſtudium [z] conjurationis vehementer ſimulent; [g] cæteros adeant: bene polliceantur, dentque operam, ut eos quàm maxumè manifeſtos habeant. Iiſdem ferè temporibus, in Galliâ [h] citeriore, atque ulteriore, item in agro Piceno, [i] Bruttio, Apuliâ, [k] motus erat. Namque illi, quos antè Catilina [l] dimiſerat, inconſultè, ac veluti per dementiam cuncta [m] ſimul agere: nocturnis conſiliis, armorum atque telorum portationibus, feſtinando,

INTERPRETATIO.

[1] *Cùm hæc illi animo reputarent.*

[2] *Legatis præcipit ut maximè ſimulent ſe ad conjurationem propenſos eſſe.*

NOTÆ.

[a] *Innoxios.*] *Viros bonos, qui conjurationis conſcii non erant.* Atque ideo eos nominabant conjurati, ut in validiſſimas partes confugere ſe Allobroges crederent.

[b] *Alterâ.*] Si nimirum, à conjuratorum partibus ſtarent, credere enim erat ſe ære alieno, per eos victores, liberatum iri, &c.

[c] *Alterâ.*] Si Romanis fidem ſervarent.

[d] *Majores opes.*] In fide permanendum eſſe hæ rationes ſuadebant; potentia maxima reipublicæ, (neque enim pluri nos videbant inter conjuratos, qui multùm valerent) tuta conſilia, &c.

[e] *Fortuna.*] *Urbis genius*, qui Romæ publicè colebatur.

[f] *Patrocinio.*] Romæ habebant ſingulæ civitates ſuos patronos, in quorum clientelâ eſſent; per quos etiam negotia ſua curarent.

[g] *Cæteros.*] Conjuratos ſcil.

[h] *Citeriore.*] Ea eſt quæ Italiæ proxima, ulterior quæ trans Alpes.

[i] *Bruttio.*] Calabria eſt inferior, in Italiæ extremo angulo orientali, ad meridiem.

[k] *Motus.*] Bellicus ſcil. *Deſolèvemens.*

[l] *Dimiſerat.*] *In diverſas partes miſerat*, qui ſibi ſocios adjungerent.

[m] *Simul.*] Prudentibus, contra, omnia diviſa ſunt temporibus.

agitando omnia, plùs timoris, quàm periculi effecerant. Ex eo numero complures Q. Metellus Celer prætor, ex [a] S. C. cauſſâ cognitâ, in vincula conjecerat; item in citeriore Galliâ C. Muræna, qui ei provinciæ legatus præerat. At Romæ Lentulus cum cæteris, qui principes conjurationis erat, paratis, uti videbatur, magnis copiis, conſtituerat, uti, cùm Catilina in agrum Fæſulanum cum exercitu veniſſet, L. Beſtia tribunus plebis, concione habitâ, quereretur de [b] actionibus Ciceronis, bellique graviſſumi [c] invidiam optumo conſuli imponeret: eo ſigno, proxumâ nocte cætera multitudo conjurationis ſuum quiſque negotium exſequeretur. Sed ea [d] diviſa hoc modo dicebantur: Statilius, & Gabinius uti, cum magnâ manu, duodecim ſimul opportuna loca urbis incenderent; [1] quò, tumultu, facilior aditus ad conſulem, cæteroſque, quibus inſidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis januam obſideret, eumque vi aggrederetur; alius autem alium: ſed filii familiarum, quorum ex nobilitate maxuma pars erat, parentes interficerent: ſimul, cæde, & incendio perculſis omnibus, ad Catilinam erumperent. Inter hæc parata, atque decreta, Cethegus ſemper querebatur de ignaviâ ſociorum; illos dubitando, & dies [e] prolatando, magnas opportunitates corrumpere: facto, non conſulto, in tali periculo opus eſſe: ſeque, ſi pauci adjuvarent, languentibus aliis, impetum in curiam facturum. Naturâ ferox, vehemens, manu promptus [f] erat: maxumum bonum in celeritate putabat. [g] Sed Allobroges, ex præcepto Ciceronis, [h] per Gabinium, cæteros conveniunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Caſſio poſtulant jusjurandum, quod [i] ſignatum ad cives perferant: aliter haud facilè eos ad tantum negotium impelli poſſe. Cæteri nihil ſuſpicantes [k] dant: Caſſius ſemet [l] eò brevi venturum pollicetur, ac paulò ante legatos ex urbe proficiſcitur. Len-

INTERPRETATIO.

[1] *Ut per tumultum aditus eſſet facilior ad conſulem & reliquos quibus inſidiæ parabantur.*

NOTÆ.

[a] *S. C.*] *Senatus-conſulto*; ita enim malim legere, quàm, ut habent alii, *ex ſcitis*, quod invectum ex compendiariâ ſcribendi ratione. Si tamen retineas *ex ſcitis*, intellige quoſdam ex illis nebulonibus, feſtinatione ſuâ deprehenſos, conjurationem & ſocios manifeſtos feciſſe.

[b] *Actionibus.*] *De querelis adverſus conjuratos in ſenatu habitis.* Gall. *Des procedures.*

[c] *Invidiam.*] Ita ut ille, querimoniis ſuis, belli auctor videretur.

[d] *Diviſa.*] Id eſt, *Unuſquiſque ſibi hoc aut illud exequendum reſperat.*

[e] *Prolatando.*] *En tirant de longue*; *en differant.*

[f] *Erat.*] Mallem hoc verbum abeſſet.

[g] *Sed.*] Tranſitio eſt.

[h] *Per Gabinium.*] Legatos ille ad conjuratos introducebat.

[i] *Signatum.*] Signum seu ſigillum appoſuerunt. *Signatum*; *Cacheté.*

[k] *Dant.*] Jusjurandum, ſcilicet, ſigno confirmatum.

[l] *Eò.*] *Ad Allobroges.* Cautus hâc in parte fuit.

5. tulus

tulus cum his T. Vulturtium quemdam [a] Crotonienſem mittit, ut Allobroges, priùs quàm domum pergerent, cum Catilinâ, datâ atque acceptâ fide, [b] ſocietatem confirmarent. Ipſe Vulturtio literas ad Catilinam dat, quarum [c] exemplum infrà ſcriptum eſt:

Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. Fac cogites, in quantâ calamitate ſis, & memineris, te virum eſſe: conſideres quid tuæ [d] *rationes poſtulent; auxilium petas ab omnibus, etiam ab* [e] *infimis.*

Ad hoc, [f] mandata verbis dat: cùm ab ſenatu hoſtis judicatus ſit, quo conſilio [1] ſervitia repudiet: in urbe parata eſſe, quæ jufſerit: ne cunctetur ipſe propiùs accedere. His rebus ita actis, conſtitutâ nocte, quâ proficiſcerentur, Cicero, per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco, & C. Pomptino prætoribus imperat, ut in ponte [g] Mulvio, per inſidias, Allobrogum [h] comitatus deprehendant: rem omnem aperit, cujus gratiâ mittebantur: cætera, uti facto opus ſit, [i] ita agant. Homines [k] militares, ſine tumultu [l] præſidiis collocatis, ſicuti præceptum erat, occultè pontem obſident, Poſtquam ad id loci legati cum Vulturtio venêre, ſimul [m] utrimque clamor exortus eſt: Galli, citò cognito conſilio, ſine morâ prætoribus ſe tradunt. Vulturtius primò, cohortatus cæteros, gladio ſe à multitudine defendit; dein, ubi à legatis deſertus eſt, multa priùs de ſalute ſuâ Pomptinum obteſtatus, quòd ei notus erat; poſtremò timidus, ac [n] vitæ diffidens, velut hoſtibus, ſeſe præto-

INTERPRETATIO.

[1] *Præterea verbis imperat*, ut dicat Catilinæ, *quâ causâ ſervos rejiciat, cùm hoſtis à Senatu judicatus ſit.*

NOTÆ.

[a] *Crotonienſem.*] Duæ fuerunt urbes in Italiâ, Croton, aut Crotona, nominatæ, altera in extremâ Calabriâ ad ortum, altera in Umbriâ.

[b] *Societatem.*] Fœdus conjurationis.

[c] *Exemplum.*] Fortè verba non ſunt eadem, ſed ſenſus. Auſam præbet dubitandi, quòd paulò aliter hæc & ſimilia à Cicerone referuntur in Catilinam: Illumque adeo, ſi penitius de hâc conjuratione tibi compertum eſſe cupis, adibis.

[d] *Rationes.*] Ex Cicerone vim vocis iſtius cognoſces: Ita vero illam reddit, *Cogita quem in locum ſis progreſſus, & vide quid jam tibi ſit neceſſe.* Gallicè, *Les meſures que vous avez priſes, l'état de vos affaires.*

[e] *Infimis.*] *Servis.*

[f] *Mandata.*] Quæ perferret ad Catilinam, Gall. *Il lui recommanda de lui dire de bouche.*

[g] *Mulvio.*] Vocatur hodie *ponte molle.* Diſtat ab urbe duobus millibus paſſuum, plùs minùs.

[h] *Comitatus.*] *Omnes eos qui Allobroges comitarentur.*

[i] *Ita agant.*] Imperat ut pro re natâ conſilium capiant. *Qu'ils priſſent leurs meſures ſelon qu'ils le jugeroient à propos.*

[k] *Militares.*] Ejuſmodi expeditionibus aſſueti.

[l] *Præſidiis.*] In villas proximas bipartiti ſunt, referente Cicerone, qui Vulturtio inſidias fecerunt; ut Tiberis inter eos, & pons intereſſet.

[m] *Utrimque.*] Scilicet ſtatim cognovit Vulturtius, dolos & inſidias ſubeſſe.

[n] *Vitæ diffidens.*] Timens ne in loco interficeretur.

ribus dedit. Quibus rebus confectis, omnia properè per nuncios consulti declarantur. At illum ingens cura atque lætitia simul occupavêre. Lætabatur intelligens, conjuratione patefactâ, civitatem periculis ereptam esse. Porrò autem anxius erat, in maxumo scelere tantis civibus deprehensis, quid facto opus esset: [1] pœnam illorum sibi [a] oneri, impunitatem perdundæ reipublicæ fore. Igitur [b] confirmato animo, vocari ad sese jubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemque Ceparium [c] Tarracinensem, qui in Apuliam ad concitanda servitia proficisci parabat. Cæteri sine morâ veniunt. Ceparius, paulò antè domo egressus, cognito [d] indicio, ex urbe profugerat. Consul Lentulum, quòd prætor erat, [2] ipse manu tenens, in senatum perducit; reliquos cum custodibus in ædem Concordiæ venire jubet. Eò senatum advocat, magnâque frequentiâ ejus [e] ordinis Vulturtium [f] cum legatis introducit: Flaccum prætorem scrinium cum literis, quas à legatis acceperat, eòdem adferre jubet. Vulturtius interrogatus [g] de itinere, de literis, postremò quid, [3] aut quâ de [h] causâ, consilii habuisset; primò fingere alia omnia, dissimulare de conjuratione; pòst, ubi [i] fide publicâ dicere jussus est, omnia, uti gesta erant, aperit: se paucis antè diebus à Gabinio, & Cepario socium ascitum: nihil ampliùs scire, quàm legatos: tantummodo audire solitum ex Gabinio, P. Autronium, Ser. Sullam, L. Vargunteium, multos præterea in eâ conjuratione esse. Eadem Galli fatentur: at Lentulum dissimulantem [4] coarguunt, præter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat, ex libris [k] Sibyllinis, regnum Romæ tribus

INTERPRETATIO.

[1] Cogitabat *supplicium illorum futurum sibi oneri, impunitatem perdendæ reipublicæ.*

[2] *Consul ipse tenens Lentulum manu, quia prætor erat, eum deducit in senatum.*

[3] *Vulturtius interrogatus de itinere, de literis, postremò quid consilii habuisset, aut quâ de causâ illud cepisset, primò cœpit fingere alia omnia.*

[4] *At convincunt Lentulum dissimulantem, præter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat.*

NOTÆ.

a *Oneri.*] Quemadmodum fuit, nam ideo postea in exilium actus est.

b *Confirmato.*] Ad id corroborato, ut conjurati punirentur.

c *Tarracinensem.*] Tarracina urbs est Volscorum maritima, ab urbe Româ ad ortum.

d *Indicio.*] *Ayant decouvert la trame: Ayant vû le vent de ce que l'on faisoit.*

e *Ordinis.*] Senatorii, scilicet. Gall. *L'Assemblée étant fort complete.*

f *Cum legatis.*] Allobrogum, scilicet, Cicero dicit non introductos fuisse eos unà cum Vulturtio.

g *De itinere*] Quòd iret, cur noctu: monet enim Cicero sub vesperam missos fuisse, qui eum cum cæteris deprehenderunt.

h *Causâ.*] Quamobrem nefaria consilia contra rempublicam cepisset.

i *Fide publicâ.*] Id est, *impunitate promissâ, si verum diceret.*

k *Sibyllinis.*] Fuerunt Sibyllæ virgines fatidicæ, quarum una, quæ Erythrea dicta est, ab origine, urbe scilicet *Erythris*, in Ioniâ, & Cumanâ, ab habitatione urbis in Campaniâ, quæ dicitur *Cumæ*, libros tres Tarquinio obtulit, quorum auctoritas tanquam divinitùs missorum oraculorum, apud Romanos sacrosancta fuit.

[a] Corneliis portendi : Cinnam, atque Sullam ante ; se tertium esse, cui [b] fatum foret urbis potiri : præterea, ab [c] incenso Capitolio illum esse vigesimum annum, quem sæpe ex prodigiis [d] haruspices respondissent bello civili cruentum fore. Igitur, perlectis literis, cùm priùs omnes signa sua cognovissent, senatus decernit, ut, [e] abdicato magistratu, Lentulus, itemque cæteri, in [f] liberis custodiis habeantur. Itaque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum [g] ædilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Cæsari, Gabinius M. Crasso, Ceparius (nam is paulò antè ex fugâ retractus erat) Cn. Terentio senatori traduntur. Interea plebes, conjuratione patefactâ, quæ primò cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutatâ mente, Catilinæ consilia exsecrari, Ciceronem ad cœlum tollere ; velut ex servitute erepta, gaudium atque [h] lætitiam agitabat. Namque alia belli facinora [i] prædæ magis, quam detrimento fore ; incendium verò crudele, immoderatum, ac sibi maxumè calamitosum putabat ; quippe cui omnes copiæ in [i] usu quotidiano, & cultu corporis erant. Post eum diem quidam L. Tarquinius ad senatum adductus erat, quem, ad Catilinam proficiscentem, ex itinere retractum aiebant. Is, cùm se diceret de conjuratione indicaturum, si fides publica data esset, jussus à consule, quæ sciret, edicere, eadem ferè, quæ Vulturtius, de paratis incendiis, de cæde bonorum, de itinere hostium, senatum edocet : præterea, se missum à M. Crasso, [k] qui Catilinæ nunciaret, ne eum Lentulus, & Cethegus, aliique ex conjuratione deprehensi terrerent ; eòque magis properaret ad urbem accedere, quo & [l] cæterorum animos reficeret, & illi faciliùs è periculo eriperentur. Sed, ubi Tarquinius Crassum nominavit, hominem nobilem, maxumis divitiis, summâ potentiâ ; alii rem incredibilem rati ; pars, tametsi verum existumabant, ta-

INTERPRETATIO.

[a] *Namque plebes putabat alia belli facinora fore magis prædæ quàm detrimento.*

NOTÆ.

[a] *Corneliis.*] Id est, *tribus hominibus, qui ex clarissimâ Corneliorum gente essent oriundi.*

[b] *Fatum.*] *A qui la destinée promettoit! Empire.* Fati verò nomine indeclinabilis intelligitur series, & rerum concatenatio.

[c] *Incenso.*] Primò : nam ter templum illud incendio eversum est.

[d] *Haruspices.*] Illi erant, qui ex inspectis harugis, sive hostiis, futura prædicebant.

[e] *Abdicato.*] Ante tempus deposito.

[f] *Liberis.*] Liberis custodiis detinetur, qui non in publicum carcerem detruditur, sed cuipiam asservandus reus committitur.

[g] *Ædilis.*] Magistratus erant Ædiles, qui ædificia curabant, & ludos solemnes itemque annonam, ut liquet ex Cicerone.

[h] *Lætitiam.*] Addit ad gaudium, quòd corporis gestu demonstratur.

[i] *Usu.*] Id est, *in iis rebus, quarum usus erat quotidianus ; quibusque carere non poterant.* Ideo plebi incendium crudele visum est.

[k] *Qui.*] Pro *ut*. Optimè.

[l] *Cæterorum.*] Ut conjuratis, iis, scilicet, qui deprehensi non erant, animum relevaret.

men, quia in tali tempore tanta vis hominis magìs leniunda, quàm [a] exagitanda, videbatur, plerique Craſſo ex negotiis privatis obnoxii, conclamant, indicem falſum eſſe; deque eâ re poſtulant uti [2] referatur. Itaque, Cicerone [a] conſulente, [b] frequens ſenatus decernit, Tarquinii indicium falſum videri, eumq; in vinculis retinendum; neq; ampliùs poteſtatem [c] faciundam, niſi de eo indicaret, cujus conſilio tantam rem eſſet mentitus. Erant eo tempore, qui exiſtumarent, indicium illud à P. Autronio machinatum, quò faciliùs, [3] appellato Craſſo, [d] per ſocietatem periculi reliquos illius potentiâ tegeret. Alii Tarquinium à Cicerone [e] immiſſum aiebant, ne Craſſus, more ſuo, ſuſcepto malorum patrocinio, remp. conturbaret. Ipſum Craſſum ego poſtea prædicantem audivi, tantam illam contumeliam ſibi ab Cicerone impoſitam. Sed iiſdem temporibus Q. [f] Catulus, & C. [g] Piſo neque gratiâ, neque precibus, neque pretio Ciceronem impellere quivêre, uti per Allobroges, aut alium indicem C. [h] Cæſar falſò nominaretur. Nam uterque cum illo graves inimicitias exercebant: Piſo, [i] oppugnatus in judicio repetundarum, propter cujuſdam [k] Tranſpadani ſupplicium injuſtum; Catulus ex petitione [l] pontificatûs odio incenſus, quòd, extremâ ætate, maximis honoribus uſus, ab [m] adoleſcentulo Cæſare [n] victus diſceſſerat.

INTERPRETATIO.

[1] *Quia tanta potentia* illius *hominis videbatur magìs mulcenda, quàm irritanda.*

[2] *Poſtulant, ut de eo ſermo habeatur denuò in Senatu.*

[3] *Ut, Craſſo inter conjuratos recenſito, potentia illius tegeret reliquos, cum ipſe in idem periculum adductus eſſet.*

NOTÆ.

[a] *Conſulente.*] *Preſidant, & recueillant les voix.*

[b] *Frequens.*] Illud eſt, quod ſuprà dixit, *magna frequentia ejus ordinis.*

[c] *Faciundam.*] Ulteriùs, ſcilicet, loquendi in Senatu, aut quicquam de conjuratione dicendi.

[d] *Per ſocietatem.*] Ut cùm ille, eodem ſupplicio multandus potentiâ ſuâ evaderet, cæteri, qui in eodem eſſent reatu, damnari non poſſent.

[e] *Immiſſum.*] Delegatam. Gall. *Atitré, Apoſté.*

[f] *Catulus.*] Hic ille fuit, omnium confeſſione princeps Senatûs; cui, cùm bellum maritimum Pompeio committendum, dehortaretur, addidiſſetque. *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis?* Succlamavit univerſa concio, *Te Quinte Catule.*

[g] *Piſo.*] Hic eſt quem Cicero defendit: Conſul fuit cum Glabrione, deinde Galliam adminiſtravit, ubi Tranſpadanum, de quo nunc agitur, morte affecit.

[h] *Cæſar.*] Julius eſt, primus Imperatorum.

[i] *Oppugnatus.*] Accuſationem intentaverat Cæſar contra ipſum.

[k] *Tranſpadani.*] Padus fluvius eſt in Italiæ parte ſupremâ, quam Galliæ veteres accenſebant. Tranſpadanus eſt qui trans Padum habitat, Romæ habitâ ratione.

[l] *Pontificatus.*] In maximo fuit honore apud Romanos Pontificum dignitas, præſertim verò Pontificis maximi, de quâ nunc agitur

[m] *Adoleſcentulo.*] Nato tamen 35, aut 36 annos circiter. Ut verò te minùs moveat hæc appellatio, à te velim obſervari, iſthuc dictum eſſe cum comparatione ad ætatem Catuli, & quodammodo ex ipſius perſonâ.

[n] *Victus.*] A Pontificatu excluſus.

Res

Res autem [a] opportuna videbatur, quòd is, [b] privatim, egregiâ liberalitate ; publicè, maxumis muneribus, grandem pecuniam debebat. Sed ubi consulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipsi [c] fingillatim circumeundo, atque ementiendo quæ se ex Vulturtio, aut Allobrogibus audîsse dicerent ; magnam illi invidiam conflaverant: usque adeò, uti nonnulli equites R. qui, præsidii causâ, cum telis erant circum ædem Concordiæ ; seu periculi magnitudine, seu animi [d] mobilitate impulsi, quò studium suum in remp. clarius esset ; egredienti ex senatu Cæsari gladio minitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & T. Vulturtio, [i] comprobato eorum indicio, præmia decernuntur, liberti, & pauci ex clientibus Lentuli, diversis [e] itineribus, opifices, atque servitia in vicis ad eum eripiendum solicitabant : partim exquirebant [f] duces multitudinum [2] qui pretio rempub. vexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios [g] familiam, atque libertos suos, lectos, & exercitatos in audaciam, orabat, utì grege facto, cum telis ad sese irrumperent. Consul, ubi ea parari cognovit, dispositis præsidiis, utì res atque tempus monebat, convocato senatu refert, quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi erant. Sed eos paulò antè frequens senatus judicaverat contra remp. feciſſe. Tum D. Junius Silanus, primus sententiam rogatus, quòd eo tempore consul designatus erat, de his qui in custodiis tenebantur, & præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, qui deprehensi forent, supplicium sumendum decreverat: isque postea permotus oratione C. Cæsaris, [h] pedibus in sententiam Ti. Neronis iturum se dixerat ; quòd de eâ re, [f] præsidiis additis, referendum censuerat. Sed Cæsar, ubi ad eum ventum est, rogatus sententiam à consule, [k] hujuscemodi verba locutus est :

INTERPRETATIO.

[2] *Indicio eorum pro vero recognito.*

NOTÆ.

[a] *Opportuna.*] Id est, *conjurâsse Cæsarem facile erat creditu.* Gall. *La chose paroissoit plausible* ; *vrai-semblable.*

[b] *Privatim.*] *Par une dépense magnifique dans sa maison.*

[c] *Singillatim,*] *Les uns d'un côté, les autres d'un autre.*

[d] *Mobilitate.*] *Legerité de jeunes gens.* Hos alicubi Cicero inſigniter, & prope tanquam Catilinæ socios notat.

[e] *Itineribus.*] Id est, *hîc & illîc omnibus modis conabantur nuosvis ad patronum eripiendum incitare.*

[f] *Duces multitudinum.*] Illi sunt qui otiosis nebulonibus, quales plurimi sunt in magnis urbibus, imperant, quia ipsi ad omnem nequitiam maximè sunt exercitati.

[g] *Familiam.*] Id est, *omnes suos servos.*

[h] *Pedibus.*] Quandoque hoc modo sententiam suam aperiebant : Cùm ex Senatoribus aliquis suam dixisset, quibus ea probabatur, illi in eundem locum cum ipso discedebant : atque ea ratio vocabatur, *Per discessionem.*

[i] *Præsidiis.*] Custodum numero circa eorum domos adaucto, quibus Lentulus & reliqui commissi fuerant : Itemque urbe vigiliis bene firmatâ.

[k] *Hujuscemodi.*] Neque enim iisdem omnino verbis Cæsar usus est ; sed in hunc sensum orationem habuit.

Omnis homines, P. C. qui de rebus [a] *dubiis consultant, ab odio, amicitiâ, irâ, atque misericordiâ vacuos esse decet. Haud facilè animus verum providet, ubi illa officiunt: neque quisquam omnium lubidini simul & [1] usui paruit. Ubi intenderis ingenium, valet. Si lubido possidet,* [b] *ea dominatur: animus nihil valet. Magna mihi copia est memorandi P. C. qui reges, aut qui populi, irâ, aut misericordiâ impulsi, malè consuluerint: sed ea malo dicere, quæ majores nostri contra lubidinem animi sui, rectè atque ordine fecêre. Bello Macedonico, quod cum rege* [c] *Perse gessimus,* [d] *Rhodiorum civitas, magna, atque magnifica, quæ populi R. opibus creverat, infida, atque adversa nobis fuit: sed postquam, bello* [e] *confecto,* [f] *de Rhodiis consultum est, majores nostri, ne quis* [g] *divitiarum magis, quàm injuriæ bellum inceptum diceret, impunitos eos dimisêre. Item bellis* [h] *Punicis omnibus, cùm sæpè Carthaginienses & in pace, & per inducias multa nefanda facinora fecissent; numquam ipsi per occasionem talia fecêre: magis, quod se dignum foret, quàm quod in illos jure fieri posset, quærebant. Hoc item vobis providendum est, P. C. ne* [k] *plùs valeat apud vos P. Lentuli, & cæterorum scelus, quàm vestra dignitas; neu magis iræ vestræ, quàm famæ, consulatis. Nam si digna pœna pro factis eorum reperitur,* [l] *novum consilium approbo: sin magnitudo scelcris omnium* [m] *ingenia exsuperat,* [n] *iis utendum censeo, quæ legibus comparata sunt. Plerique eorum, qui ante me sententias dixerunt,* [o] *compositè atque magnificè, casum*

INTERPRETATIO.

[1] *Neque quisquam omnium simul fecit ea quæ lubido, & ea quæ utilitas suasit.*

NOTÆ.

[a] *Dubiis.*] *Delicatæ & difficiles.*

[b] *Ea dominatur.*] Istud opus esset oculis semper obversari.

[c] *Perse.*] Macedonum rex fuit ultimus Persis, seu Perseus, filius Philippi, à P. Æmilio in triumphum ductus.

[d] *Rhodiorum.*] Rhodus insula est maris Mediterranei, Soli olim sacra, ubi & ejus fuit Colossus. Sita est ad angulum minoris Asiæ Occidentalem.

[e] *Creverat.*] Rhodii Romanis auxilio bello Syriaco adversus Antiochum fuerant; quo devicto, illis quasdam civitates de ejus regno Pop. Romanus concessit.

[f] *Confecto.*] Rege Perse debellato.

[g] *Divitiarum.*] *Causa* supple, *Ne quis crederet magis inceptum bellum desiderio divitiarum, quàm ulciscendæ injuriæ.*

[h] *Punicis.*] Adversus Carthaginienses, qui & *Pœni* dicti sunt.

[i] *Nefando.*] Cùm, verbi gratiâ, Cornelio Asinæ consuli & legato, catenas injecerunt.

[k] *Plùs valeat.*] Id est, *prospiciendum est, ne dum plus æquo in pœnâ conjuratis pro merito infligendâ, attenti eritis, minùs quid vobis dignum sit videatis.*

[l] *Novum.*] Ut, scilicet, conjurati, contra morem & leges, eâ causâ paratas, morte multentur.

[m] *Ingenia.*] Ita ut pœna non possit satis gravis excogitari.

[n] *Iis.*] *Exilio,* aut *Carcere.*

[o] *Compositè.*] Iquid invidiosè dictum. Gall. diceremus, *Ils ont fait paroître leur bel esprit à, &c. Ils nous ont fait de beaux discours touchans, &c.*

reipub-

reipublicæ miſerati ſunt, quæ belli ſævitia eſſet; quæ victis acciderent; enumeravêre: rapi virgines, pueros; divelli liberos à parentum complexu; matres familiarum pati, quæ victoribus collibuiſſent; fana, atque domos expoliari; cædem, incendia fieri; poſtremò armis, cadaveribus, cruore, atque luctu, omnia compleri. Sed, per Deos immortalis, quò illa oratio pertinuit? An, utì vos infeſtos conjurationi faceret? [a] *Scilicet, quem res tanta, atque tam atrox, non permovit; eum oratio accendet! Non* [b] *ita eſt: neque cuiquam mortalium injuriæ ſuæ parvæ videntur: multi eas* [c] *graviùs æquo habuêre. Sed* [d] *alia aliis licentia eſt, P. C. Qui* [e] *demiſſi in obſcuro vitam agunt, ſi quid iracundiâ deliquêre, pauci ſciunt; fama, atque fortuna eorum Pares ſunt: qui, magno imperio præditi, in excelſo ætatem agunt, eorum facta cuncti mortales novêre. Ita* [f] *in maximâ fortunâ minima licentia eſt. Neque* [g] *ſtudere, neque odiſſe, ſed minimè iraſci decet. Quæ apud alios iracundia dicitur, ea, in imperio, ſuperbia, atque crudelitas appellatur. Equidem ego ſic exiſtumo, P. C. omnis cruciatus minores, quàm facinora illorum, eſſe. Sed plerique mortales* [h] *poſtrema meminêre; &* [i] *in hominibus impiis, ſceleris eorum obliti, de pœnâ* [k] *diſſerunt, ſi ea paulò ſeverior fuerit. D.* [l] *Silanum, virum fortem atque ſtrenuum, certè ſcio, quæ dixerit,*

NOTÆ.

a *Scilicet.*] Reſponſio eſt obliqua & amara, ut oſtendat, non modò Senatores opus non eſſe conjuratis infeſtos facere; ſed inſuper inutilia eſſe quæcumque alii eâ gratiâ dixiſſent.

b *Ita eſt.*] Interrogationi expreſſæ non reſpondet, *An utì vos infeſtos conjurationi faceret?* Sed intelleƈtæ, *An quia non eſtis infeſti conjurationi?* Operoſa eſt hæc oratio, quia Cæſar, ape è, quæ ſentiebat & optabat, prolocuturus erat.

c *Graviùs.*] Gall. *Ont porté leurs reſſentimens plûs loin qu'il ne falloit.*

d *Alia.*] Id eſt, *non omnes, uno & eodem modo ulciſci decet injurias.*

e *Demiſſi.*] *Homines ignobiles qui in turbâ latent.*

f *In maximâ.*] Nihil magis verum & æquum eſt; interim ſecus plerùmque inter homines evenit: Nam ut quiſque in ſublimi poſitus eſt, ita plerumque ſe ille putat malè faciundi licentiam adeptum eſſe.

g *Studere.*] Nota pro *favere.*

h *Poſtrema.*] Pœnam ſcilicet, quæ impiis infligitur.

i *In hominibus.*] Hoc eſt, *cùm de iis agitur.*

k *Diſſerunt.*] In malam partem, ſcilicet, adverſus eos qui nocentes pœnæ addixerunt.

l *Silanum.*] Nominis proximitas in memoriam revocat quæ ego vidi, imò & expertus ſum, de iſtorum, quos nos *bonos homines* vocamus, mollitiâ, & animi imbecillitate. Non poſſis pejores alios rerum publicarum adminiſtrationi præficere, quippe qui obvio cuique affectatæ ſuæ plerumque ſanctitatis admiratori, non omnes modò verè bonos, & ſtrenuos ſpoliandos & lacerandos objiciunt; ſed & ſeipſos tandem, cum ſuâ ineptâ lenitate, perverſis inſidiatoribus deridendos propinant. Bonitas iſta pravitas eſt ſemper & fæpè nequitia, atque fatiùs eſſet ab uno malo regi, quàm à bono, mille latronibus tradi. Hunc vide, quæſo, Silanum, quò abducant Cæſaris laudes flagitioſæ. Primò optimè cenſuerat capite multandos parricidas, qui Patriæ interitum moliti fuerant: Non priùs accedit callidus aſſentator, qui quatuor verbis gratiam init, quàm ille tranſverſus ridiculè ſententiam mutat, atque liberandos finit, qui poſtea urbem ferro & igne devaſtent. Optimè ineptam & pravam, de quâ diximus, levitatem, in Adelphis, pingit & illudit Terentius.

ſtudio

[a] *ſtudio reipublicæ dixiſſe ; neque illum tantâ re gratiam, aut inimicitias exercere.* [i] *Eos mores, eamque modeſtiam viri cognovi. Verùm ſententia ejus mihi non crudelis, (quid enim in talis homines crudele fieri poteſt ?) ſed* [b] *aliena à republicâ noſtrâ videtur. Nam profectò aut metus, aut injuria te ſubegit, Silane, conſulem deſignatum, genus pœnæ novum decernere. De timore, ſupervacaneum eſt diſſerere, cùm, præſenti diligentiâ clariſſimi viri conſulis, tanta præſidia ſint* [c] *in armis.* [d] *De pœnâ, poſſum equidem dicere id quod res habet ; in luctu, atque miſeriis mortem ærumnarum requiem, non cruciatum, eſſe ; eam cuncta mortalium mala diſſolvere ;* [e] *ultrà neque curæ, neque gaudio locum eſſe. Sed, per Deos immortales, quamobrem in ſententiam non addidiſti, uti priùs verberibus in eos animadverteretur ? An, quia lex Porcia vetat ? At aliæ leges item condemnatis civibus, non animam eripi, ſed exſilium permitti jubent. An quia gravius eſt verberari, quàm necari ? Quid autem acerbum, aut nimis grave eſt in homines tanti facinoris convictos ? Sin, quod levius eſt : quî convenit in minore negotio legem obſervare, cùm eam in majore neglexeris ?* [f] *At enim quis reprehendat, quod in parricidas reipublicæ decretum erit ?* [g] *Tempus, dies,* [h] *fortuna, cujus lubido gentibus moderatur. Illis meritò accidet, quicquid evenerit : cæterum vos P. C. quid in alios ſtatuatis, conſiderate. Omnia mala exempla ex bonis initiis orta ſunt : ſed, ubi imperium ad ignaros, aut minùs bonos pervenit : novum illud exemplum ab dignis, & idoneis, ad indignos, & non idoneos* [i] *transfertur. Lacedæmonii, devictis Athenienſibus,*

INTERPRETATIO.

[i] *Novi ita ſe habere mores & modeſtiam Silani.*

NOTÆ.

[a] *Studio.*] Id eſt, *ſingulari in rempublicam benevolentiâ.*

[b] *Aliena.*] Id eſt, *extra uſum, unde etiam detrimentum & damnum inferatur.*

[c] *In armis.*] Præſidium, ſæpius ex ſe, illud indicat quod armis paratur : Attamen, cùm Amici, Muri, Latebræ præſidio nobis eſſe poſſint, non malè hîc additum *in armis*, ad diſtinctionem.

[d] *De pœnâ.*] Hîc aliquid deeſſe putant nonnulli, quia non reſumit Cæſar quòd propoſuerat, cùm dixit, *aut metus, aut injuria, &c.* atque illi membrum poſterius omiſſum eſſe aiunt. Non ita mihi videtur, nam injuria & pœna ſunt, in hoc negotio, termini relativi & æquivalentes, quod patebit attendenti ad ſcopum Cæſaris. Hoc enim tantum voluit, Silanum motum fuiſſe in ferendâ ſententiâ, aut rationibus quas metus ſuggeſſiſſet, aut iis, quæ ex ſceleris naturâ politicè naſcerentur.

[e] *Ultra.*] *Poſt mortem.*

[f] *At enim.*] Objectio ex parte eorum quos ſibi Cæſar facit adverſarios.

[g] *Tempus.*] Reſponſio Cæſaris ad objectionem adverſariorum. Per tempus autem, intelligit homines, qui poſt longum tempus de conjuratorum pœnâ diſſertarent.

[h] *Fortuna.*] Innuit conjuratorum ſupplicium, pravo exemplo, in reipublicæ malum poſſe converti.

[i] *Transfertur.*] Non tantùm intelligit exemplum ad indignos transferri, ſed eos, præſertim, exemplo perversè uti.

triginta

triginta viros impoſuêre, qui rempublicam tractarent. Hi primò cæpêre peſſumum quemque & omnibus inviſum [a] *indemnatum necare. Eò populus lætari, & meritò dicere fieri. Pòſt, ubi paulatim* [b] *licenia, crevit, juxta bonos & malos lubidinosè interficere, cæteros metu terrere. Ita civitas, ſervitute oppreſſa,* [c] *ſtultæ lætitiæ gravis pœnas dedit. Noſtrâ memoriâ victor Sulla, cùm* [d] *Damaſippum, & alios hujuſmodi, qui malo reipublicæ creverant, jugulari juſſit, quis non factum ejus laudabat? Homines ſceleſtos, & factioſos, qui ſeditionibus rempublicam exagitaverant, merito necatos aiebant. Sed ea res magnæ initium cladis fuit. Namque, uti quiſque domum, aut villam, poſtremò aut vas, aut veſtimentum alicujus concupiverat, dabat operam, ut is in* [e] *proſcriptorum numero eſſet. Ita illi, quibus Damaſippi mors lætitiæ fuerat, paulò poſt ipſi* [f] *trahebantur: neque priùs finis jugulandi fuit, quàm Sulla omnes ſuos divitiis explevit. Atque ego hoc non in M. Tullia, neque his temporibus vereor. Sed in magnâ civitate multa & varia ingenia ſunt. Poteſt alio tempore, alio conſule, cui item exercitus in manu ſit, falſum aliquid pro vero credi. Ubi hoc exemplo, per ſenatûs* [f] *decretum, conſul gladium eduxerit,* [g] *quis illi finem ſtatuet, aut quis moderabitur? Majores noſtri, P. C. neque conſilii, neque audaciæ unquam eguêre: neque ſuperbia obſtabat, quò minùs inſtituta aliena, ſi modò proba erant, imitarentur. Arma atque tela militaria ab* [h] *Samnitibus, inſignia magiſtratuum ab* [i] *Tuſcis pleraque ſumſerunt: poſtremò, quod ubique apud ſocios, aut hoſtis idoneum videbatur, cum ſummo ſtudio domi exſequebantur: imitari, quàm invidere bonis, malebant. Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati, verberibus animadvertebant in civis, de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. Poſtquam reſpub-*

INTERPRETATIO.

[a] *Ipſi paulò pòſt indignè trucidabantur.*

NOTÆ.

[a] *Indemnatum.*] Hoc eſt. *Cauſâ indictâ.* Gall. *Sans aucune forme de procés.*

[b] *Licentia.*] Triginta tyrannorum, ſcil. qui paſſim optimum quemque, per avaritiam, aut ambitionem, uſu confirmatâ tyrannide, necabant.

[c] *Stultæ.*] Quia non providerent illi bonos perinde ac malos tolli poſſe, ſi quibus cauſam dicendi poteſtas adimeretur.

[d] *Damaſippum.*] Homo fuit nullius nominis, niſi quòd Marii partes ſequutus, quoſvis ad ipſius nutum interfecit.

[e] *Proſcriptorum.*] Bonis enim ſuis ſpoliabantur.

[f] *Decretum.*] Illud intellige, quo ſumma poteſtas conſulibus, verbis ſolennibus permittitur. *Dent illi operam ne quid reſpublica detrimenti capiat.*

[g] *Quis illi.*] Maximè cavendum eſt, ne bonis regnantibus, eæ in malos fanciantur leges, per quas mali poſtea bonos oppreſſum eant.

[h] *Samnitibus.*] Samnites, ſeu Sabelli, Italiæ populi ſupra Campaniam, ad ſeptentrionem.

[i] *Tuſcis.*] Populi Italiæ, mari eorum nomine adjacentes, non longè à Româ, ad occaſum.

liça

lica adolevit, & multitudine civium factiones valuêre ; [a] *circumveniri innocentes, alia hujuscemodi fieri cœpêre : tunc lex Porcia, aliæque leges paratæ sunt ; quibus legibus exsilium damnatis permissum est. Hanc ego causam, P. C. quò minùs consilium novum capiamus in primis magnam puto. Profectò virtus, atque sapientia major in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecêre ; quàm in nobis, qui ea benè parta vix retinemus.* [b] *Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinæ ? Minumè : sed ita censeo : publicandas eorum* [c] *pecunias : ipsos in vinculis habendos* [d] *per municipia, quæ maximè opibus valent : neu quis de his postea ad senatum referat, neve* [e] *cum populo agat ; qui aliter fecerit, senatum existimare, eum contra rempublicam & salutem omnium facturum.*

Postquam Cæsar dicendi finem fecit, cæteri [f] verbo, alius alii, variè assentiebantur : at M. Porcius [g] Cato rogatus sententiam, hujuscemodi orationem habuit :

Longè mihi alia mens est, P. C. cùm res, atque pericula nostra considero, & cùm sententias nonnullorum mecum ipse reputo. Illi mihi disseruisse videntur de pœnâ eorum, qui patriæ, parentibus, [h] *aris, atque focis suis bellum paravêre. Res autem monet, cavere ab illis magìs, quàm, quid in illos statuamus, consultare. Nam cætera maleficia tum* [i] *perse-*

NOTÆ.

[a] *Circumveniri.*] Id est, *per fraudem in vitæ periculum adduci.* Tacitè autem indicare voluit Cæsar, conflatum fuisse crimen conjurationis, aut saltem ab inimicis auctum ; ut eò faciliùs ad eas leges descenderet, quibus vitæ civium, ut ut noxiorum, consulebantur.

[b] *Placet.*] Occurrit objectioni.

[c] *Pecunias.*] Eo nomine omnia bona veniunt. *Qu'il soit confisquer tout leur bien.*

[d] *Per municipia.*] Quos in carcerem conjicere nolebant, eos vel militibus, vel fidejussoribus, vel magistratibus custodiendos tradebant, vel eos per oppida Italiæ dividebant : Atque his periculum maximum erat si rei evaderent, ita ut oppidani pro hostibus & perduellibus haberentur, sicuti à Dione observatum est.

[e] *Cum populo.*] Provocatio erat ad populum ; adeòque potuissent conjurati, gratiâ & amicorum potentiâ, liberari, rogando atque supplicando.

[f] *Verbo.*] Elliptica oratio : sic intellige. *Hic & alius in sententiam hujus aut illius senatoris veniebat, seu pedibus eundo, seu verbo & voce :* Atque ita variè assentiebantur, seu modum ferendi suffragium, seu ipsum suffragium spectes.

[g] *Cato.*] Hic fuit minor, Uticensis dictus, quòd Uticæ se suâ cæde cruentaverit, Pronepos illius Catonis Censorii dicti.

[h] *Aris.*] Per aras, templa ; per focos, domos privatas intelligit. Cæterum ista enumeratione Cato non tacitè, sed prorsus reos damnat, iisque qui ante se sententiam suam dixerant, invidiam creat. Vehemens est hæc oratio, & propemodum dixerim, divina. Figuras habet & aculeos summâ cum dignitate conjunctos. Cùm videas, censeas ; sed memineris, Silanum consulem designatum, oratione Cæsaris permotum, sententiam, quod turpissimum fuit, mutâsse ; senatum ad misericordiam delapsum esse ; denique Catonem admodum adolescentem inter postremos sententiam rogatum fuisse : ut, scilicet, tam gravis ejus censura, qui eâ digni essent, senatum ipsum universum haberet.

[i] *Persequare.*] Id est, *Quilibet magistratus ulcisci possit.*

quare,

quare, ubi facta sunt: hoc, nisi provideris, ne accidat, ubi evenit, frustrà judicia implores. Captâ urbe, nihil sit reliqui victis. Sed, per Deos immortales, vos ego appello, qui semper domos, villas, signa, [a] *tabulas vestras pluris, quàm rempublicam feciſtis; ſi iſta,* [b] *cujuſcumque modi ſint, quæ* [c] *amplexamini, retinere; ſi voluptatibus veſtris otium præbere vultis; expergiſcimini aliquandò, et* [d] *capeſſite rempublicam. Non agitur de vectigalibus, non de* [e] *ſociorum injuriis: libertas, & anima noſtra in dubio eſt. Sæpenumerò, P. C. multa verba in hoc* [f] *ordine feci: ſæpè de luxuriâ, atque avaritiâ noſtrorum civium queſtus ſum: multoſque mortalis eâ cauſâ adverſos habeo: qui mihi, atque* [g] *animo meo nullius unquam delicti gratiam feciſſem, haud facilè alterius* [h] *lubidini malè facta condonabam. Sed,* [i] *ea tametſi vos parvi pendebatis, tamen reſpublica firma erat:* [k] *opulentia negligentiam tolerabat. Nunc verò non id agitur, boniſne, an malis moribus vivamus; neque, quantum, aut quàm magnificum imperium populi Romani ſit; ſed,* [l] *hæc cujuſcumque modi videntur, noſtra, an, nobiſcum unà, hoſtium futura ſint. Hic mihi* [m] *quiſquam manſuetudinem, & miſericordiam nominat? Jam pridem equidem nos vera rerum vocabula* [n] *amiſimus.* [1] *Quia, bona aliena largiri,* liberalitas; *malarum rerum audacia,* fortitudo *vocatur;*

INTERPRÆTATIO.

[1] *Quia* largiri bona aliena *vocatur* liberalitas; audacia malarum rerum *vocatur* fortitudo, *eâ re reſpublica ad ultimas auguſtias redacta eſt.*

NOTÆ.

[a] *Tabulas.*] Pictas intellige. *Des tableaux.*

[b] *Cujuſcumque.*] Cato Stoicus fuit; adeòque fortunæ bona, quæ vocant, reverâ bona eſſe aut mala dicere noluit. Verùm hîc inſuper quædam latet exprobratio, quâ nimiæ divitiarum cupiditatis Romanos arguit.

[c] *Amplexamini.*] Id eſt, *Aſſiduè & maximè cum ſtudio amplectimini.*

[d] *Capeſſite.*] Id eſt, *ejus curam ſuſcipite.*

[e] *Sociorum.*] Id eſt, *quæ ab ipſis acceptæ fuerint.*

[f] *Ordine.*] Senatorio. Fuit alter equeſtris, tertius plebeius.

[g] *Animo.*] Per animum, appetitus intelligit, qui in Catone, quia temperati erant, bene animi nomine honeſto appellantur.

[h] *Lubidini.*] Jam notantur appetitus, prout effræni in omne ruunt flagitium.

[i] *Ea.*] Quæ ego verba feci, intellige, in ſenatu contra eorum pravitatem.

[k] *Opulentia.*] Id eſt, *immenſa auctoritas & potentia, itemque divitiæ P. Romani patiebantur nos aliquantò negligentiùs imperium agitare.* Veriſſimè Cato: nam neque uno momento conduntur quæ occidunt, neque uno momento quietem nanciſcuntur corpora quibus motus impreſſus eſt, præſertim ſi illis moles non deſit.

[l] *Hæc.*] Eadem quæ ſuprà memoravit, cum his ipſis terminis uſus eſt.

[m] *Quiſquam.*] Invidiosè.

[n] *Amiſimus.*] Verecundè & ingeniosè admodum mores carpit corruptos: ſenſus eſt enim, Romanos, (in quorum numero, ut invidiam declinet, ſeipſum involvit) virtutis ſub ſpecie vitia ſectari.

eo reſpublica in extremo ſita eſt. [a] *Sint ſanè, quoniam ita ſe mores habent, liberales ex ſociorum fortunis: ſint miſericordes in furibus ærarii, ne illi ſanguinem noſtrum largiantur, &, dum paucis ſceleratis parcunt, bonos omnis perditum eant.* [b] *Benè, & compoſitè C. Cæſar paulò antè in hoc ordine de vitâ, & morte diſſeruit; credo falſa exiſtumans ea, quæ de inferis memorantur,* [c] *diverſo itinere malos à bonis loca tetra, inculta, fœda, atque* [d] *formidoloſa habere. Itaque cenſuit, pecunias eorum publicandas, ipſos per municipia in cuſtodiis habendos;* [e] *videlicet, ne ſi Romæ ſint, aut à popularibus conjurationis, aut à multitudine conductâ, per vim eripiantur. Quaſi verò mali, atque ſceleſti tantummodo in urbe, & non per totam Italiam ſint; aut non ibi plùs poſſit audacia, ubi ad defendendum opes minores ſunt. Quare vanum equidem hoc conſilium eſt, ſi periculum ex illis metuit. Sin in tanto omnium metu ſolus non timet; eò magìs refert, me mihi, atque vobis timere. Quare cùm de P. Lentulo, cæteriſque ſtatuetis, pro certo habetote, vos ſimul de exercitu Catilinæ & de omnibus conjuratis* [f] *decernere. Quanto vos* [g] *attentiùs ea agetis, tantò illis animus infirmior erit: ſi paululum modò vos languere viderint, jam omnes feroces aderunt. Nolite exiſtumare, majores noſtros* [h] *armis rempublicam ex parvâ magnam feciſſe. Si ita res eſſet, multò pulcherrumam eam nos haberemus. Quippe ſociorum, atque civium, præterea armorum, atque equorum major copia nobis, quàm illis, eſt. Sed alia fuêre, quæ illos magnos fecêre, quæ nobis nulla ſunt: domi induſtria; foris juſtum imperium; animus in conſulendo liber; neque* [i] *delicto, neque lubidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam, atque avaritiam: publicè egeſtatem, privatim opulentiam:* [k] *laudamus divitias, ſequimur inertiam: inter bonos & malos* [l] *diſcrimen nullum:*

NOTÆ.

[a] *Sint ſanè.*] Vehementem habet reprehenſionem hæc ellipſis. Neminem nominat Cato, ſed eò gravìùs conjuratorum fautores exagitat.

[b] *Benè & compoſitè.*] Iiſdem propemodum verbis aliorum Cæſar reprehenderat orationem: atque ita in eo, quod graviſſimum eſt, idem illud peccatum Cato caſtigat, quod ille in aliis animadvertiſſe rebatur.

[c] *Diverſo.*] Quæ de inferis in Elyſiis campis fabulati ſunt poetæ, nemo non novit.

[d] *Formidoloſa.*] Hoc eſt, *quæ formidinem incutiunt & metum.* Gall. *Où regne la frayeur.*

[e] *Videlicet.*] Irriſio eſt Cæſaris, quem Cato per totam hanc orationem acerbè vellicat & infectatur.

[f] *Decernere.*] Gall. *Que vous faites le proces a Catilina, &c.*

[g] *Attentiùs.*] Hic ferè ſignificat *majori cum rigore.* Gall. *Plus vous apporterez de rigueur dans cette affaire.*

[h] *Armis.*] *Tantùm.*] ſupple, aut *præſertim.*

[i] *Delicto.*] Tacitè quoſdam carpit qui conjùrationis conſcii eſſe credebantur, quaſi illi, cùm in culpâ eſſent, ideo perduellibus faverent, quòd aliter ſibi conſulere non poſſent.

[k] *Laudamus.*] Pro *amamus.* Ita enim comparata eſt hominum natura, ut, quæ laudamus, ea pariter amemus. Atque hinc oritur, & huc recurrit omnis politicorum ſcientia.

[l] *Diſcrimen.*] Id eſt, *nulla bonorum ratio habetur.*

omnia

omnia virtutis præmia [a] *ambitio possidet. Neque mirum:* [1] *ubi vos separatim,* [b] *sibi quisque consilium capitis; ubi domi voluptatibus, hîc pecuniæ, aut gratiæ* [c] *servitis; eò fit, ut impetus fiat in vacuam remp. Sed ego hæc omitto. Conjuravêre cives nobilissumi patriam incendere; Gallorum gentem, infestissumam nomini Romano, ad bellum arcessunt; dux hostium cum exercitu* [2] *supra caput est: Vos cunctamini etiam nunc &* [d] *dubitatis, quid intra mœnia, deprehensis hostibus, faciatis?* [e] *Miseremini, censeo;* [f] *Deliquêre homines adolescentuli per ambitionem: atque etiam armatos dimittatis.* [g] *Næ ista vobis mansuetudo, & misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam vertet. Scilicet res ipsa aspera est,* [h] *sed vos non timetis eam.* [i] *Immo verò maxumè; sed inertiâ & mollitiâ animi, alius alium* [k] *expectantes cunctamini,* [l] *videlicet diis immortalibus confisi, qui hanc rempublicam in maxumis sæpè periculis servavêre.* [m] *Non votis, neque* [n] *suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur; vigilando, agendo, benè consulendo, prosperè omnia cedunt. Ubi socordiæ te, atque ignaviæ tradideris, nequicquam Deos implores. Irati, infestique sunt. Apud majores nostros, A. Manlius Torquatus*

INTERPRETATIO.

[1] *Quandoquidem vos capitis consilium, quisque pro se seorsim.*

[2] *Dux hostium fauces urget cum exercitu, & nos premit.*

NOTÆ.

[a] *Ambitio.*] Cato ideo ad consulatum non fuit promotus, quia ambire, &, ut mos erat aliis, populo supplicare noluit, virtute suâ confisus scilicet, quæ tamen illi, hâc in parte, ut sæpè aliis, inutilis fuit.

[b] *Sibi.*] Actum est de eo corpore, cujus vinculum solvitur, bonorum communio.

[c] *Servitis.*] Hoc est, *non pro bono reipublicæ, sed pro pecuniâ, aut gratiâ à privatis consequendâ, suffragia fertis.*

[d] *Dubitatis.*] *Cunctari* retardationem actionis, *Dubitare* ejus anxietatem notat, cùm quid agamus, ancipites hæremus.

[e] *Miseremini.*] Ironia est, tametsi res ipsa seriò ex eorum personâ qui conjuratis favebant, proponitur.

[f] *Deliquêre.*] Ratio pro misericordiâ quæ ex personâ quoque subjicitur Cæsaris & aliorum, cum amarâ ironiâ.

[g] *Næ ista.*] Jam pro se loquitur Cato.

[h] *Sed vos.*] Iterum adversarios, eos scilicet, qui ad misericordiam inclinabant, exagitat.

[i] *Immo.*] Ad ea respondet Cato, quæ cum irrisione concesserat. Quasi dicat, *Ne quis vestrûm, non timere se simulet, nam vos maximè timere res ipsa indicat.*

[k] *Expectantes.*] Gall. diceremus, *En vous regardant les uns, les autres, pour savoir à qui ouvrira le pas.*

[l] *Videlicet.*] Inepto senatorum consilio ineptam subjicit rationem, illudque ad modum eâ ratione intortum, ut non jam senatûs, regum, sed puerorum confessus esse videatur. Certè minimè mirandum est, Cicero si alicubi testatur, Catonem viram suam in discrimen obtulisse, atque sententiæ invidiam sibi capitis periculo præstandam vidisse.

[m] *Non votis.*] Ineptam arguit senatorum rationem.

[n] *Suppliciis.*] Id est, *precibus inutilium mulierculorum*, quæ stultè à diis petunt, quæ non aliter ipsi quàm per homines exequuntur.

bello Gallico filium suum, quòd is [a] *contra imperium in hostem pugnaverat, necari jussit. Atque ille egregius adolescens immoderatæ fortitudinis morte pœnas dedit. Vos, de crudelissimis parricidis quid statuatis, cunctamini? Videlicet vita cætera eorum huic sceleri* [b] *obstat. Verum parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitiæ, si famæ suæ, si diis, aut hominibus unquam ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescentiæ, nisi iterum jam patriæ bellum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Ceparioloquar? Quibus si quidquam pensi unquam fuisset,* [c] *non ea consilia de rep. habuissent. Postremò, P. C. si mehercle peccato* [d] *locus esset, facilè paterer vos ipsâ* [e] *re corrigi, quoniam verba contemnitis. Sed undique circumventi sumus: Catilina cum exercitu faucibus urget: alii intra mœnia, atque in sinu urbis sunt hostes. Neque parari, neque consuli quidquam occultè potest: quò magis properandum est. Quare ita ego censeo: cùm nefario consilio sceleratorum civium resp. in maxuma pericula venerit; hique indicio T. Vulturtii, & legatorum Allobrogum convicti, confessique sint, cædem, incendia, aliaque fœda atque crudelia facinora in civis, prtriamque paravisse: de confessis, sicuti de* [f] *manifestis rerum capitalium,* [g] *more majorum, supplicium sumendum.*

Postquam Cato assedit, consulares omnes, itemque senatûs magna pars, sententiam ejus laudant; virtutem animi ad cœlum ferunt: alii alios increpantes timidos vocant: Cato clarus atque magnus habetur: senati decretum fit, sicut ille censuerat. Sed mihi, multa legenti, multa audienti, quæ populus Romanus domi, militiæque, mari, atque terrâ præclara facinora fecit, fortè lubuit attendere, quæ res maxumè tanta negotia sustinuisset. Sciebam, sæpenumero [i] parvâ manu cum magnis legionibus hostium contendisse: cognoveram parvis copiis bella gesta cum opulentis regibus: ad hoc, sæpe fortunæ [h] violentiam toleràsse:

INTERPRETATIO.

[i] *Sciebam P. Romanum sæpè certâsse parvo exercitu cum magnis legionibus hostium.*

NOTÆ.

[a] *Contra.*] Non equidem *contra*, sed *sine* imperio; nisi quòd in bello, is contra imperium facit, qui absque eo aliquid audet.

[b] *Obstat.*] Prout id factum in illo Horatio, cujus crimen intra gloriam fuit, ut loquitur Florus. Gall. diceremus: *Contrebalancé.*

[c] *Non ea.*] Hoc est, *tam nefaria.* Verissimè dictum: nam per gradus ad extremam nequitiam descenditur; quod adolescentibus maximè notandum est.

[d] *Locus esset.*] Id est, *si postquam patratum fuisset facinus conjuratorum, res posset ad salutem converti.*

[e] *Re corrigi.*] Hoc est, *damno & incommodis, quæ ex conjuratorum facinore in vos redundarent.*

[f] *Manifestis.*] Illi sunt, quos crimen admississe constat.

[g] *More.*] Priusquam leges paratæ essent pro tergo & capite civium.

[h] *Violentiam.*] Cùm, verbi gratiâ, adversus Samnites, Gallos, Pyrrhum, Annibalem, bellum gesserunt.

facundiâ

facundiâ Græcos, gloriâ belli Gallos, ante Romanos fuiſſe. Ac mihi, multa [1] agitanti, conſtabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patraviſſe; eoque factum, uti divitias paupertas, multitudinem paucitas ſuperaret. Sed, poſtquam luxu, atque deſidiâ, civitas corrupta eſt, [2] rurſus reſp. magnitudine ſuâ, imperatorum atque magiſtratuum vitia [a] ſuſtentabat; [3] ac, ſicuti effœtâ parente, multis tempeſtatibus haud ſanè quiſquam Romæ virtute magnus fuit. Sed, memoriâ meâ, ingenti virtute, diverſis moribus fuêre viri duo, M. Cato, & C. Cæſar; quos, quoniam res obtulerat, ſilentio præterire non fuit conſilium, quin utriuſque naturam, & mores, quantum ingenio poſſem, aperirem. Igitur his [b] genus, ætas, eloquentia propè æqualia fuêre: magnitudo animi par, item gloria: ſed alia alii. Cæſar beneficiis, ac munificentiâ, magnus habebatur; integritate vitæ Cato. Ille manſuetudine, & miſericordiâ clarus factus; huic ſeveritas dignitatem addiderat. Cæſar, [c] dando, ſublevando, ignoſcendo; Cato, nihil [d] largiundo, gloriam adeptus eſt. In altero [e] miſeris perfugium; in altero malis pernicies. Illius facilitas, hujus conſtantia laudabatur. Poſtremò, Cæſar in animum induxerat, laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus, ſua negligere; nihil denegare, quod dono dignum eſſet; ſibi magnum imperium, exercitum, bellum novum, exoptabat, ubi virtus enitescere poſſet. At Catoni ſtudium [f] modeſtiæ, decoris, ſed maxumè ſeveritatis, erat. Non divitiis cum

INTERPRETATIO.

[1] *Et conſtabat mihi multa ſedulò cogitanti, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patrâſſe.*

[2] *Ex adverſo reſpublica ſuſtentabat magnitudine ſuâ vitia imperatorum.*

[3] *Et, ſicuti* Roma *mater effœta, & laſſata fuiſſet, non fuit ſanè quiſquam Romæ magnus virtute, per multas tempeſtates.*

NOTÆ.

[a] *Suſtentabat.*] Id eſt, *Tanta erat reipublicæ opulentia, ut magiſtratuum negligentia & inertia, ea non intercideret; ſed eorum vitia magnitudine ſuâ quodammodo abſorberet.*

[b] *Genus.*] Catonis genus principium dignitatis & gloriæ à proavo Catone Cenſorio ſumpſit: Cæſar verò ab Iulo Æneæ filio, Æneas à Venere, quæ ipſum ex Anchiſe genuit, natales repetebat. Sed, ut vides, quæ adulatio ex fabulis invexerat, gravis autor à rei veritate ſegregavit.

[c] *Dando.*] Noluit dicere *largiundo*, quod in vitium vertebatur, verùm uſus eſt Gerundio quod vim habet frequentativam. Quo ad rem idem dicit; ſed ſermo honeſtus eſt.

[d] *Largiundo.*] Non dixit *dando*, ne videretur Cato tenax & avarus, ſed *largiundo*; ut quibus largitionibus alii populi gratiam & ſuffragia emendicabant, ab iis ille integer cognoſceretur.

[e] *Miſeris.*] Imò & malis, nam utriſque Cæſar favebat: ſed illud diſſimulat Salluſtius, qui & ipſe, in his, à Iulio ſuſtentatus fuerat. Nonne modò largitionum Cæſaris invidiam honeſto nomine declinavit? Egregius artifex, quem nemo non virum ſanctiſſimum credat, niſi a iunde notus ſit.

[f] *Modeſtiæ.*] Vide quid ſit modeſtia ex oppoſito Cæſaris ingenio agitato, elato, ambitioſo.

divite, neque factione cum factioso ; sed cum strenuo, virtute ; cum modesto, pudore ; cum innocente, [a] abstinentiâ ; certabat : esse, quàm videri, bonus malebat : ita, quò minùs gloriam petebat, eò magis adsequebatur. Postquam, uti dixi, senatus in Catonis sententiam discessit, consul optumum factu ratus, [b] noctem, quæ instabat, antè capere, ne quid eo spatio novaretur ; [c] triumviros, quæ supplicium postulabat, parare jubet ; ipse, presidiis dispositis, Lentulum in carcerem deducit : idem fit cæteris per prætores. Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur, ubi paululùm ascenderis ad lævam, circiter xii. pedes humi depressus. Eum muniunt undique parietes, atque insuper [d] camera lapideis [e] fornicibus vincta : sed [f] incultu, tenebris, odore fœda, atque terribilis ejus facies. In eum locum postquam demissus Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregêre. Ita ille patricius, ex gente clarissumâ Corneliorum, qui consulare imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factisque suis, exitum vitæ invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario, eodem modo supplicium sumtum est.

Dum ea Romæ geruntur, Catilina ex omni [g] copiâ, quam ipse adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones [g] instituit ; cohortes pro numero militum [h] complet ; dein, utì quisque voluntarius, aut ex sociis in castra venerat, [i] æqualiter distribuerat : ac brevi spatio legiones [k] numero hominum expleverat ; cùm initio non ampliùs duobus millibus habuisset. Sed ex omni copiâ circiter pars quarta erat militaribus armis instructa : cæteri, quemque casus armaverat, [l] sparos, aut lan-

INTERPRETATIO.

[g] *Catilina instituit duas legiones ex omnibus militibus quos ipse adduxerat, & Manlius habuerat.*

NOTÆ.

[a] *Abstinentiâ.*] Ita ut, neque alteri quicquam detraheret, neque verò dona accipere vellet.

[b] *Noctem.*] Id est, *antè omnia exequi quæ in senatu de conjuratis decreta essent, quàm nox ingrueret.*

[c] *Triumviros.*] Capitales scilicet, quibus carceris & supplicii, imò & aliquando inquisitionis, cura demandata erat, *& étoit une espece de Lieutenans criminels.*

[d] *Camera.*] *Une voute.*

[e] *Fornicibus.*] Quid sint hoc in loco fornices nescio, nisi arcuatos lapides intelligamus, ex quibus ipsa camera constat ; vel circulus illos in cameris ad speciem etiam extantes, quales visuntur in ædificiis, præsertim Gothico more extructis, quibus tota cameræ & ædificii moles innititur.

[f] *Incultu.*] Hoc est, *ex eo quòd locus ab hominibus non erat frequentatus.*

[g] *Instituit.*] Gall. *Il ordonna.*

[h] *Complet.*] Numerum non habebat militum, qui pro duabus legionibus requirebatur ; ideoque, quos habuit, in singulas cohortes, quibus suus numerus non constitit, partitus est.

[i] *Æqualiter.*] Ita ut singulæ cohortes de advenientibus eundem numerum acciperent.

[k] *Numero.*] Instituta fuit legio à Romulo hominum 3000, quæ postea crevit usque ad 6000, qualis fuit tempore Catilinæ.

[l] *Sparos.*] *Sparus*, aut *sparum*, rusticum est telum, in modum pedis recurvum.

ccas, alii præacutas [a] fudes, portabant. Sed postquam Antonius cum exercitu adventabat, Catilina per montis iter facere: modò ad urbem, modò in Galliam [b] versus, castra movere; hostibus occasionem pugnandi non dare. Sperabat propediem magnas copias se habiturum, si Romæ socii incepta patraviſſent. Interea servitia repudiabat, [c] cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant, opibus conjurationis fretus; simul [d] alienum suis rationibus videri, causam civium cum servis fugitivis communicâsse. Sed, postquam in castra nuncius pervenit, Romæ conjurationem patefactam; de Lentulo, & Cethego, cæterisque quos suprà memoravi, supplicium sumtum; plerique, quos ad bellum spes rapinarum, aut novarum rerum studium illexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montes asperos, magnis itineribus, in agrum [e] Pistoriensem abducit, eo consilio, uti per tramites occultè profugeret in Galliam. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno præsidebat. Ex [f] difficultate rerum eadem illa existimans, [g] quæ suprà diximus Catilinam agitare. Igitur, ubi iter ejus ex perfugis cognovit, castra properè movit; ac sub ipsis radicibus montium consedit, quà illi descensus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius longè aberat, [h] utpote qui, magno exercitu, locis [i] æquioribus [j] expeditos in fugam sequeretur. Sed Catilina, postquam vidit, montibus, atque copiis hostium sese clausum, in urbe res adversas, neque fugæ, neque [k] præsidii ullam spem; optimum factu ratus in tali re fortunam belli tentare, statuit cum Antonio quàm primùm confligere. Itaque concione advocatâ, hujuscemodi orationem habuit:

Compertum ego habeo, milites, verba viris virtutem non addere; neque ex [k] ignavo strenuum, neque fortem ex [l] timido exercitum, oratione

INTERPRETATIO.

[1] *Utpote qui sequerentur locis planioribus in fugam promptos.*

[2] *Postquam Catilina vidit neque fugæ, neque tutelæ ullam spem remanere.*

NOTÆ.

[a] *Sudes.*] Perticæ sunt acutæ, præustæ.

[b] *Versùs.*] Adverbium est.

[c] *Cujus.*] In neutro genere. Eâdem ratione Gallicè dicimus, *Dont*; *Dequoi*.

[d] *Alienum.*] Nimirum, istud eos deterruisset, qui Romæ occultiùs conjurationis erant participes: Dicerent enim, *Quid nos ulti colluvioni immiscebimus?* Deinde minùs Catilinæ causam defendere potuissent: nec locus ullus excusationi relictus fuisset.

[e] *Pistoriensem.*] In Etruriæ parte Occidentali, ad Appennini montis radices.

[f] *Difficultate rerum.*] Quibus, scilicet, Catili a circumventus erat.

[g] *Quæ suprà diximus.*] Hæc verba, in textum, ex marginali notâ irrepsisse videntur.

[h] *Utpote qui.*] Non refertur ad integram sententiam, sed tantùm ad verbum *aberat*, Quasi dixisset, *Neque tamen Antonius longè aberat, quamquam aberat tamen, utpote qui, &c.* Non placet hæc scribendi ratio.

[i] *Expeditos.*] Qui neque sarcinis, neque armaturâ gravi, onusti erant.

[k] *Ignavo.*] Quod ad corpus.

[l] *Timido.*] Quod ad animum refertur.

imperatoris fieri. Quanta cujusque animo audacia, naturâ, aut [a] *moribus ineſt, tanta in bello patere ſolet. Quem neque gloria, neque pericula excitant, nequicquam hortere. Timor animi auribus officit. Sed ego vos, quò pauca monerem, advocavi: ſimul utì cauſam* [b] *conſilii mei aperirem. Scitis equidem, milites, ſocordiâ, atque ignaviâ Lentuli, quantam ipſi, nobiſque cladem attulerit; quoque modo, dum ex urbe præſidia opperior, in Galliam proficiſci nequiverim. Nunc verò, quo in loco res noſtræ ſint, juxtà mecum omnes intelligitis. Exercitus hoſtium duo, unus ab urbe, alter à Galliâ obſtant: diutius in his locis eſſe, ſi* [1] *maxumè animus ferat, frumenti atque aliarum rerum egeſtas prohibet. Quocunquè ire placet, ferro iter aperiundum eſt: Quapropter vos moneo, uti forti atque parato animo ſitis; &, tùm prælium inibitis, memineritis, vos divitias, decus, gloriam, præterea libertatem, atque patriam in dextris veſtris portare. Si vincimus, omnia nobis tuta erunt;* [c] *commeatûs abundè: municipia, atque coloniæ* [d] *patebunt. Sin metu ceſſerimus eadem illa adverſa fient;* [e] *neque locus, neque amicus quiſquam teget, quem arma non texerint. Præterea, milites, non eadem nobis, & illis neceſſitudo impendet. Nos pro patriâ, pro libertate, pro vitâ certamus: illis* [f] *ſupervacaneum eſt pro potentiâ paucorum pugnare. Quò audaciùs aggredimini, memores priſtinæ virtutis. Licuit vobis cum ſummâ turpitudine in exſilio ætatem agere, potuiſtis nonnulli Romæ, amiſſis bonis, alienas* [g] *opes exſpectare; quia illa fœda, atque intoleranda* [h] *viris videbantur,* [i] *hæc ſequi decreviſtis. Si* [k] *hæc relinquere vultis,* [l] *audaciâ opus eſt. Nemo, niſi victor, pace bellum mutavit. Nam in fugâ ſalutem ſperare,* [2] *tum arma, quîs corpus tegitur, ab hoſtibus* [m] *avertere: ea verò dementia eſt. Semper in prælio iis maxumum eſt pe-*

INTERPRETATIO.

[1] *Quamvis maximè vellemus.*

[2] *Nam dementia eſt, ſperare ſalutem in fugâ, atque inſuper avertere ab hoſtibus arma, quibus corpus tegitur.*

NOTÆ.

[a] *Moribus.*] *Exercitio & aſſuetudine.*

[b] *Conſilii.*] Intelligit de conſilio, manus cum Antonio conferendi.

[c] *Commeatûs.*] Ita vocantur ea omnia, quæ ad exercitûs alimoniam ſpectant.

[d] *Patebunt.*] Id eſt, *iis utemur fauentibus.*

[e] *Neque locus.*] Minimè mirum ſi deſperati omnes, qui cum Catilinâ perſtiterunt, adverſis vulneribus conciderint: vel ipſis lapidibus animos hæc ejus oratio dedifſet.

[f] *Supervacaneum.*] *Superfluum & inutile,* quoſque adeò facilius eſt vincere; cùm ferocior ſit in libertate ſuâ vindicandâ dolor, quàm in injuſtâ dominatione defendendâ cupiditas.

[g] *Opes.*] Largitiones putà, Captatas hæreditates.

[h] *Viris.*] Id eſt, *hominibus ſirenuis & cordatis.*

[i] *Hæc ſequi.*] *Bellum patriæ indicere.*

[k] *Hæc relinquere.*] *Bellum*; ut illi otium ſuccedat.

[l] *Audaciâ.*] Omnino: nec aliter unquam victoriâ quiſquam potitus eſt.

[m] *Avertere.*] Prout ſit illud in fugâ.

riculum

riculum, qui maxumè timent: audacia pro muro [a] *habetur. Cùm vos considero, milites, & cùm facta vestra* [b] *æstumo, magna me spes victoriæ tenet. Animus, ætas, virtus vestra me* [c] *hortantur: præterea necessitudo, quæ etiam timidos fortes facit.* [1] [d] *Nam, multitudo hostium ne circumvenire queat, prohibent angustiæ loci. Quòd si virtuti vestræ fortuna* [e] *inviderit, cavete, ne inulti animam amittatis;* [2] *neu capti potiùs sicuti pecora, trucidemini, quàm virorum more pugnantes, cruentam atque luctuosam victoriam hostibus relinquatis.*

Hæc ubi dixit, paululum commoratus, [f] signa canere jubet, atque [3] instructos [g] ordines in locum æquum deducit; dein, remotis omnium equis, quò militibus, exæquato periculo, animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco, atque copiis, [h] instruit. Nam utì planities erat inter sinistros montes & ab dexterâ rupes aspera; octo cohortes in fronte constituit: reliqua [i] signa in [k] subsidiis [l] arctiùs collocat. Ab his centuriones omnes lectos & [m] evocatos, præterea ex gregariis militibus optumè quemque armatum, in primam aciem subducit: C. Manlium in dextrâ, Fæsulanum quemdam in sinistrâ

INTERPRETATIO.

[1] *Nam angustiæ loci impediunt ne multitudo hostium possit nos circumcludere.*

[2] *Cavete ne inulti moriamini, neve capti potiùs trucidemini, sicuti bruta, quàm relinquatis hostibus victoriam cruentam ac luctuosam, cùm certaveritis more virorum.*

[3] *Jubet signa canere; atque deducit ordines ad prælium compositos, in locum planum.*

NOTÆ.

[a] *Habetur.*] Pro *est:* Jam sæpius eo sensu vidimus.

[b] *Æstumo.*] Id est, *singulis suam laudem tribuo*; ideoque quàm præclara fuerint reputo.

[c] *Hortantur.*] *Mihi addunt alacritatem.*

[d] *Nam.*] Rationem reddit, cur de fortitudine suorum, quantumvis paucorum, bene speret; quia scilicet, per loci angustias, eos non liceat hostibus circumvenire.

[e] *Inviderit.*] Id est, *si vobis pereundum sit.* Ille verò vocibus abstinet ominosis.

[f] *Signa.*] Quibus prælium indicebatur. Tubis autem, buccinis, & cornibus utebantur, non tympanis, ut solent nostrates, aliique, quando milites ad prælium, vel ad aliquod opus erant evocandi: vel etiam cùm signa & aquilæ erant movendæ. Sed apud alios ista plenius videbis.

[g] *Ordines.*] Id est, *milites, prout singuli erant sub suis signis; atque huic, aut illi centurioni parebant.*

[h] *Instruit.*] Ordines erant instructi, at exercitus non erat: illud est munus Imperatoris.

[i] *Signa.*] Id est, *reliquum exercitum.*

[k] *Subsidiis.*] Pars erat aciei postrema, ubi plerumque triarii, & fortissimi erant milites.

[l] *Arctiùs.*] *Il les fit serrer d' avantage.*

[m] *Evocatos.*] Illi erant qui militiâ functi, ad bellum, nisi in tumultu, cogi non poterant; sed præcibus illecti, in gratium ducum militabant. Cùm itaque longo usu bellandi artem didicissent, meritò eos Sallustius *lectos* appellat.

parte curare jubet: ipse cum libertis, & [a] colonis propter Aquilam adsistit, quam bello [b] Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex alterâ parte C. Antonius, [c] pedibus æger, quòd prælio adesse nequibat, M. [d] Petreio legato exercitum permittit. [e] Ille cohortes veteranas, quas [f] tumulti caussâ conscripserat, in fronte, post eas cæterum exercitum in subsidiis, locat. [g] Ipse equo circumiens, unumquemque nominans, appellat, hortatur, rogat, utì meminerint, se contra latrones inermes, pro patriâ, pro liberis, pro aris atque focis suis certare. Homo militaris, quòd amplius annos triginta [h] tribunus, aut [i] præfectus, aut legatus, aut prætor cum magnâ gloriâ in exercitu fuerat; plerosque ipsos, factaque eorum fortia noverat: ea commemorando, militum animos accendebat. Sed, ubi, omnibus rebus exploratis, Petreius tubâ [k] signum dat, cohortes paullatim incedere jubet. Idem facit hostium exercitus. Postquam eò ventum est, unde à [l] ferentariis prælium committi posset, maxumo clamore, infestis signis concurrunt; pila omittunt; gladiis res geritur. Veterani, pristinæ virtutis memores, cominùs acriter instare; illi haud timidi resistunt: maxumâ vi certatur. Interea Catilina cum

NOTÆ.

[a] *Colonis.*] Syllæ fuerunt milites, quibuscum Etruriam colendam divisisse antea vidimus; quos, cùm suo largiùs usi essent, & rebus novis studerent, facilè in suas partes Catilina illexerat.

[b] *Cimbrico.*] Cimbri Germaniæ populi fuerunt, maximè ad Septentrionem, qui cùm terras eorum inundâsset oceanus, quærentes sedes novas, cum Teutonis, atque Tigurinis, adversus Romanos bellum gesserunt.

[c] *Pedibus.*] Mente potiùs; nam morbum finxisse scribit Dio: Veritus scilicet, ne sibi palam aliquid à Catilinâ objiceretur, quòd conjurationis participem fuisse eum declararet.

[d] *Petreio.*] Is postea legatus fuit Pompeii in Hispaniâ, uti quidem videtur, qui se rerum desperatione interemit in Africâ: vel, ut alii volunt, cum Jubâ mutuo vulnere concidit.

[e] *Ille.*] Petreius.

[f] *Tumulti.*] Pro *tumultûs.* Ita olim indifferentur.

[g] *Ipse.*] *Mirùm quàm hîc hæsitent commentatores, ac contraria & sentiant, & exponant in re non admodum difficili: Ego,* inquit Glareanus. *per* Ille, Petreium *intelligo*; *per* Ipse, Antonium: *quod Lector ipse, simul atque priora cum sequentibus conferet, facile intelliget.* At vero Zanchius: *Non satìs mirari possum Glareanum qui asserit hîc Commentatores hæsitare, ac contraria exponere, cùm ipse potiùs in re facillimâ contraria exponat: Ego, ut à Glareano dissentiam, per* Ille, *Antonium accipio, per* Ipse, *Petreium*; *quod unusquisque mediocriter eruditus animadverteret.* Quartus acceoat, si volet, qui ipse ridiculo fuerim, certè tertius Zanchium & ejus confidentiam multis de causis demiror, atque in Glareani partes unicè concedo.

[h] *Tribunus.*] Dux mille hominum, *A colonel.*

[i] *Præfectus.*] Qui neque est Imperator, neque legatus; sed pro tempore vicem præstat Imperatoris aut Prætoris.

[k] *Signum.*] *Bellicum* seu *classicum*; signum cum hoste congrediendi. *Fit sonner la charge.*

[l] *Ferentariis.*] Illi erant, quibus levis armatura: quique primi, quibusvis telis eminùs missis, prælium committebant.

expe-

[a] expeditis in primâ acie versari : laborantibus succurrere : [b] integros pro sauciis accersere : omnia providere : multùm ipse pugnare, sæpè hostem ferire : strenui militis, & boni imperatoris officia simul exsequebatur. Petreius, ubi videt Catilinam [c] contrà, ac ratus erat, magnâ vi tendere ; cohortem [d] prætoriam in medios hostis inducit ; eosque perturbatos, atque alios [e] alibi resistentes, interficit : deinde utrimque ex lateribus cæteros aggreditur. Manlius, & Fæsulanus in primis pugnantes cadunt. Postquam fusas copias, seque cum paucis relictum videt Catilina ; memor [f] generis, atque pristinæ dignitatis suæ, in confertissimos hostes incurrit, ibique pugnans confoditur. Sed, confecto prælio, tum verò [g] cerneres quanta audacia, quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinæ. Nam ferè, quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum, amissâ animâ, corpore tegebat. Pauci autem, quos medios cohors prætoria disjecerat, paulò diversiùs, sed omnes tamen [h] adversis vulneribus, ceciderant. Catilina verò longè à suis inter hostium cadavera repertus est, paululùm etiam spirans ; ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu retinens. Postremò, ex omni [i] copiâ, neque in prælio, neque in fugâ quisquam civis ingenuus captus est. Ita cuncti suæ, hostiumque vitæ [i] juxtà pepercerant. Neque tamen exercitus populi Romani lætam, aut incruentam victoriam adeptus erat. Nàm strenuissimus quisque aut occiderat in prælio, aut graviter vulneratus discesserat. Multi au-

INTERPRETATIO.

[i] *Postremò, ex omni Catilinæ exercitu, neque in prælio, neque in fugâ, quisquam civis ingenuus captus est.*

NOTÆ.

[a] *Expeditis.*] Non jam intelliguntur levis armaturæ milites, ut suprà ; (quid enim faceret Catilina cum inermibus nebulonibus ?) sed ii qui ad pugnandum alacres videbantur. *Les plus toſtes : Les plus braves.*

[b] *Integros.*] Qui neque vulnerati, neque lassi erant. *Des gens frais.*

[c] *Contrà.*] Adverbium. *Contra ac,* optimè. *Contre l' opinion qu'il avoit eû.*

[d] *Prætoriam.*] Ea erat quæ à Prætore non discedebat, in quam amici, voluntarii, fortissimi, omnes optimè armati adscribebantur.

[e] *Alibi.*] Id est, *adversus alios, quàm à quibus interficiebantur.*

[f] *Generis.*] In primis nobilem fuisse suprà vidimus.

[g] *Cerneres.*] Pro, *quivis cernere posset.* Sic sæpè & elegantissimè loquuntur.

[h] *Adversis.*] Id est, *quæ corpore adverso, & hosti opposito acceperant.*

[i] *Juxtà.*] Jam vidimus hanc vocem pro *pariter* positam. Intellige, Hos Catilinæ milites, modò ut hostes interficerent, sibi minimùm caviſſe.

tem, qui è caſtris viſundi, aut ſpoliandi gratiâ proceſſerant; volventes hoſtilia cadavera, amicum alii, pars hoſpitem, aut cognatum reperiebant. Fuêre item, qui inimicos ſuos cognoſcerent. Ita variè per omnem exercitum lætitia, mœror, luctus, atque gaudia agitabantur.

Finis Belli Catilinarii.

C. SAL-

C. SALLUSTII CRISPI

JUGURTHA,

SEU

BELLUM JUGURTHINUM.

FALSÒ [1] queritur de naturâ ſuâ genus humanum, quòd imbecille, atque ævi brevis, ſorte potiùs, quàm virtute, regatur. Nam [2] contra reputando, neque majus aliud, neque præſtabilius invenias; magìſque [3] naturæ [a] induſtriam hominum, quàm [b] vim aut tempus deeſſe. Sed dux, atque imperator vitæ mortalium, animus eſt: qui ubi ad gloriam virtutis via graſſatur, abundè pollens, potenſque, & clarus eſt, neque fortunâ eget; quippe quæ probitatem, induſtriam, aliaſque artis bonas neque dare neque eripere cuiquam poteſt. Sin captus pravis cupidinibus, ad inertiam, & voluptates corporis peſſumdatus eſt, perniciosâ lubidine [d] pauliſper uſus: ubi [e] per ſocor-

INTERPRETATIO.

[1] *HOmines queruntur iniquè & abſque ratione de naturâ ſuâ,* quando dicunt, *quòd, cùm ſint debiles atque vitæ brevis, regantur potiùs cæco fato, aut fortunâ, quàm virtute.*

[2] *Inquirendo in contrariam opinionem.*

[3] *Et potiùs invenies induſtriam hominum deeſſe naturæ.*

NOTÆ.

[a] *INduſtriam.*] Quid potiſſimùm per induſtriam ſignificetur, ex hoc loco intelligis, animi ſcilicet cura & diligentia cum ſolertiâ conjuncta.

[b] *Vim.*] Pro *virei:* rarò ita invenias.

[c] *Fortunâ.*] Iſtud autoris ſenſu, qui hoc in loco cum Stoicis facit, eſt accipiendum: Si enim gloriam in hominum opinione reponas, omnino & fortunâ, & ejus bonis opus erit, quæ plerumque factis invidet.

[d] *Pauliſper.*] Veriſſimè & optimè: Senſibus enim cùm finita & debilis admodum ſit natura, per eos homo, niſi brevem, non poteſt capere voluptatem, quâ brevi quoque exſaturabitur.

[e] *Per ſocordiam.*] Cauſam indicat noſtrorum omnium malorum, animi negligentiam. Ea eſt omnino.

diam

diam vires, tempus, ingenium defluxêre, naturæ infirmitas accusatur: [a] suam quique culpam [a] actores ad negotia transferunt. Quòd si hominibus [b] bonarum rerum tanta cura esset, quanto studio aliena, ac nihil profutura, multùm etiam periculosa petunt: neque [c] regerentur magis, quàm regerent casus; & [z] eò magnitudinis procederent, ubi [d] pro mortalibus, gloriâ æterni fierent. Nam uti genus hominum compositum ex corpore, & animâ est: ita res cunctæ, studiaque omnia nostra, corporis alia, alia animi, naturam sequuntur. Igitur [e] præclara facies, magnæ divitiæ, [3] ad hoc vis corporis, & alia omnia hujuscemodi brevi dilabuntur; at ingenii egregia facinora, sicuti anima, [f] immortalia sunt. Postremò, corporis & fortunæ bonorum, uti initium, sic finis est; omniaque orta occidunt, & aucta senescunt; animus incorruptus, [g] æternus, rector humani generis, [4] agit, atque habet cuncta, neque ipse habetur. Quò magis pravitas eorum admiranda est, qui, dediti corporis gaudiis, per luxum atque ignaviam ætatem agunt: cæterùm ingenium, quò neque melius, neque [5] [h] amplius aliud in naturâ mortalium

INTERPRETATIO.

[a] *Quique & singuli Actores, & ii qui res exequi deberent, rejiciunt in negotia culpam suam.*

[z] *Et pervenirent ad eum gradum magnitudinis, in quo (cùm mortales sint) gloriâ æterni evaderent.*

[3] *Præterea vis corporis, & alia omnia istius generis, exiguo tempore dissolvuntur & dissipantur.*

[4] *Animus versat & regit, tenet, & intelligit omnia, neque ipse includitur, cogitur, aut continetur.*

[5] *Cæterùm sinunt languere & stupere incultu atque socordiâ ingenium, quo nihil est melius, neque majus, aut dignius in naturâ mortalium.*

NOTÆ.

[a] *Actores.*] Melius credo, quàm *auctores*, prout habent alii. Hoc dicit, Homines rerum difficultatem, quasi illæ supra suas vires essent, causari; cùm ideo tantùm tales sint, quòd viribus à naturâ concessis, in tempore & loco usi non fuerint.

[b] *Bonarum.*] Earum scilicet, quæ mentem excolunt, & nobis profunt.

[c] *Regerentur.*] Nunc dicit Sallustius, sapientem adversus fortunam posse plurima, etiam in iis quæ sunt ejus juris, id est, quoad ea bona quæ non sunt in nostrâ potestate, ut loquuntur stoici, puta famam, gloriam, divitias, &c. Atque hoc quoque verum est, nosque maximè ad virtutem incendere debet. Nam *sapiens quidem, pol, ipse fingis fortunam sibi*, ut ait Plautus.

[d] *Pro mortalibus.*] Vis istius præpositionis, eo sensu, quo in interpretatione indicavimus, diligenter notanda est; nam aliquoties recurret in nostro autore.

[e] *Præclara.*] *La bonne mine, la belle prestance.*

[f] *Immortalia.*] Rhetoricè istud dictum, tametsi historiæ beneficio præclara facta in memoriâ hominum reviviscunt.

[g] *Æternus.*] Hæc fuit opinio quorundam Philosophorum, quam ab Orpheo dimanâsse volunt. Imò Stoici rotundè animas divinæ mentis particulas esse prædicaverunt: A quo errore nos retrahit doctrina Christiana, cùm animæ postræ â deo creatæ sint ex nihilo, ideoque initium habuerint; quamvis sint æternæ à parte pòst, ut loquuntur, atque in æternum esse debeant.

[h] *Amplius.*] Ingenii humani tangit magnitudinem, &, ut ita dicam, vastitatem, quâ cuncta complectitur.

est,

eſt, incultu atque ſocordiâ torpeſcere ſinunt; cùm præſertim tam multæ, variæque ſint artes animi, quibus ſumma claritudo paratur. Verùm ex [1] his magiſtratus, & imperia, poſtremò omnis cura rerum publicarum minumè mihi hâc tempeſtate cupiunda videntur: quoniam neque virtuti honos datur; neque illi, quibus per fraudem [2] jus fuit, [a] tuti, aut eò magìs [b] honeſti ſunt. Nam, [c] vi quidem regere patriam, aut [d] parentes, quamquam & poſſis, & delicta [e] corrigas; tamen importunum eſt: cùm præſertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hoſtilia [f] portendant. Fruſtrà autem niti, neque aliud, ſe fatigando, niſi odium [3] quærere, extremæ dementiæ eſt: niſi fortè quem inhoneſta & pernicioſa lubido tenet, potentiæ paucorum decus atque libertatem ſuam [g] gratificari. Cæterùm ex aliis negotiis, quæ ingenio exercentur, in primis magno uſui eſt memoria rerum geſtarum: [h] cujus de virtute quia multi dixêre, prætereundum puto; ſimul, ne [4] per inſolentiam quis exiſtumet memet ſtudium meum laudando extollere. Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul à republicâ ætatem agere, tanto tamque utili labori meo nomen inertiæ imponant: [i] certè, quibus

INTERPRETATIO.

[1] *Ex his artibus.*

[2] *Neque illi quibus, per fraudem, jus & poteſtas fuit, gerendi* magiſtratus & imperia, *ſunt eâ re magìs tuti aut honeſti.*

[3] *Extremæ dementiæ eſt fruſtrà conari, neque aliud perſequi & conſequi ſe fatigando, niſi odium.*

[4] *Ne aliquis exiſtimet memet extollere inſolenter ſtudium meum,* id *laudando.*

NOTÆ.

[a] *Tuti.*] Illud reſpicit bona fortunæ.

[b] *Honeſti.*] Refertur hoc ad bona animi: ideoque iis de quibus loquitur, prorſus inutile fuiſſe dicit, muneribus frui reipublicæ. Gall. diceres, *Ils n' en ſont ni plus à leur aiſe, ni plus honnêtes gens.*

[c] *Vi.*] Plato, quod & Cicero refert, tantum contendere in republicâ jubet, quantum probare tuis civibus poſſis; vim neque parenti, neque patriæ afferri oportere.

[d] *Parentes.*] Innuit, tam turpe eſſe patriam quàm parentes vi regere velle.

[e] *Corrigas.*] Hoc eſt, aliquatenus corruptam civitatem emendes, aut id certè coneris.

[f] *Portendant.*] Significent, & propemodum importent. cùm iis qui caſtigantur, tum præſertim illis qui alios caſtigant.

[g] *Gratificari.*] Gall. diceres, *Abandonner, & faire litiére.*

[h] *Cujus de virtute.*] Hiſtoriam Cicero dicit, Teſtem temporum, Lucem veritatis, Magiſtram vitæ, Nunciam vetuſtatis. Hiſtoriæ virtus certè maxima eſt, cùm ex aliorum erratis in melius vitam noſtram inſtituere, & quid expetendum quidve fugiendum ſit, ſine noſtro periculo, poſſimus cognoſcere. Proinde haud immeritò Demetrius Phalereus Ptolemæum regem ſubinde admonebat, ut libros legeret, quoniam, quæ amici non audent principibus demonſtrare, ea omnia in libris ſcripta reperiuntur.

[i] *Certè.*] Vim habet occultam hæc vocula, & conjunctam habet ironiam. Autor enim dum videtur rationem reddere velle, cur ab aliis reprehendatur, graviter illos vellicat. Gall. diceremus eodem charactere, *Aſſurement, Ces Meſſieurs qui ſavent ſi bien courir apres le peuple,* &c.

maxuma

maxuma induſtria videtur, [a] ſalutare plebem, & conviviis [b] gratiam quærere. Qui ſi reputaverint, & [c] quibus ego temporibus magiſtratum adeptus ſum; & [d] quales viri idem aſſequi nequiverint; & poſtea, quæ [e] genera hominum in ſenatum pervenerint, profectò exiſtumabunt, me magìs [f] merito, quàm ignaviâ, judicium animi mei [g] mutaviſſe; majuſque commodum ex [h] otio meo, quàm ex aliorum negotiis, reipublicæ venturum. [i] Nam ſæpè audivi, Q. [k] Maximum, P. [l] Scipionem, præterea civitatis noſtræ præclaros viros, ſolitos ita dicere, cùm majorum [m] imagines intuerentur, vehementiſſimè ſibi animum ad virtutem accendi. Scilicet non [n] ceram illam, neque figuram tantam vim in ſeſe habere; ſed memoriâ rerum geſtarum eam flammam egregiis viris in pectore creſcere, neque priùs ſedari, quàm virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit. At contrà quis eſt omnium [r] his moribus, quin divitiis & ſumptibus, non probitate neque induſtriâ, cum majoribus ſuis

INTERPRETATIO.

[r] *Quis omnium ita vivit?*

NOTÆ.

[a] *Salutare.*] Romæ mos erat, quoſvis prenſando, nomine proprio, quaſi intimè noti & cari eſſent, appellando, manum porrigendo, &c. plebis gratiam aucupari.

[b] *Gratiam.*] Benevoientiam & populi favorem ſolebant etiam epulis & conviviis demereri.

[c] *Quibus.*] Turbulentis ſcilicet, ſingulis ad imperia properantibus; unde & ea obtinere erat difficile.

[d] *Quales.*] Catonem fortè inter alios deſignavit, qui præturam petens repulſam tulit. Cæterùm totus iſte locus rhetoricam habet exornationem, non perſuaſionem: neque verò cuiquam Salluſtium virtute Catoni prælatum fuiſſe, Salluſtius probaverit.

[e] *Genera.*] Per contemptum loquitur. Gall. *Quelle ſort de gens.*

[f] *Merito.*] *Legitimâ de cauſâ:* Quaſi ſcilicet eo indignum fuiſſe cum turbâ hominum leviſſimorum, in ſenatum venire.

[g] *Mutaviſſe.*] Id eſt, *Non jam, ut antea, ad magiſtratus ferri.*

[h] *Otio.*] Honeſto ſcilicet, quod in ſcribendâ hiſtoriâ collocavit: nam aliud eſt otium turpe, eorum qui ſe non tantùm à rebus publicis, ſed ab omni omnino labore ſubtrahunt.

[i] *Nam ſæpè.*] Oſtendit autor quomodo hominibus profit rerum memoria, atque adeò, quâ ratione reſpublica ex ſuo otio emolumentum poſſit capere.

[k] *Maximum.*] Is ex Fabiorum fuit familiâ, qui dictator adverſus Annibalem creatus, cunctando vim fregit illius imperatoris, atque res Romanas paululùm reſtituit.

[l] *Scipionem.*] Plures eo nomine fuerunt viri celeberrimi, præcipuè verò Africani illi duo, Major à victâ Africâ, Minor ab Africâ quoque, ſed poſtquam ab illo victa fuiſſet, ita dictus: antea in Scipionum familiam ab Africani illius magni filio, & in decus gentis aſſumptus, cum Paulo Macedonico procreatus eſſet. De iſto minore hîc agi non ſine ratione crediderim.

[m] *Imagines.*] Habebant Romæ qui illuſtri loco nati eſſent, quique in majoribus aliquem ſellâ curuli decoratum habuiſſent, imagines, vultus eorum & poſterorum ex cerâ, referentes, quas ligneo armario in atrio, ſeu primâ parte ædium, includebant; feſtis diebus, apertis armariis, ornabant; in funeribus, cùm quis ex eâ domo mortuus eſſet, honoris cauſâ efferebant.

[n] *Ceram.*] Ex quâ fiebant imagines.

con-

contendat? Etiam homines [a] novi, qui antea per virtutem soliti erant nobilitatem antevenire, [b] furtim, & per [c] latrocinia potiùs, quàm bonis artibus, ad imperia & honores nituntur. Proinde quasi prætura, & consulatus, atque alia omnia hujuscemodi per se ipsa clara, & magnifica sint, ac non [f] perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est. Verùm ego liberiùs, altiùsque processi, dum me civitatis morum piget, tædetque. Nunc ad inceptum redeo.

Bellum scripturus sum, quod populus Rom. cum Jugurthâ rege [d] Numidarum gessit: primùm, quia magnum & atrox, [2] variaque victoria fuit; dein, quia tum primùm superbiæ nobilitatis [3] obviàm itum est. Quæ [e] contentio divina & humana cuncta permiscuit, eòque vecordiæ processit, utì studiis civilibus [f] bellum, atque [4] vastitas Italiæ finem facerent. Sed priùs quàm hujuscemodi rei initium expedio, pauca suprà repetam; quò, ad cognoscendum, omnia illustria magìs, magìsque ina perto sint. Bello Punico [g] secundo, quô dux Carthaginiensium Hannibal, [h] post magnitudinem nominis Romani, Italiæ opes maximè attriverat; Masinissa rex Numidarum, in amicitiam receptus à P. [i] Scipione, cui postea Africano cognomen ex virtute fuit, multa & præclara rei militaris facinora fecerat: ob quæ, victis Carthaginiensibus, & capto [k] Syphace, cujus in Africâ magnum, atque latè imperium valuit, populus Rom. quascumque urbis, & agros manu ceperat, [l] regi dono dedit. Igitur amicitia Masinissæ bona atque honesta

INTERPRETATIO.

[1] *Ei non sint sicuti virtus eorum, qui ea gerunt.*

[2] *Quia victoria in hanc & illam partem inclinavit.*

[3] *Quia tum primùm* Plebs Romana *restitit superbiæ nobilitatis.*

[4] *Ut discordiis civilibus bellum atque amplitudo Italiæ finem facerent.*

NOTÆ.

[a] *Novi.*] Id est, *qui primi ex suâ gente claruerunt.*

[b] *Furtim.*] Non virtutem ostentando, sed largitionibus suffragia corrumpendo, aut aliter cuniculis irrependo.

[c] *Latrocinia.*] Hoc nomine omnes damnat vias distortas, per quas sibi potestatem quærebant, & magistratus, si cum vi aliquâ conjunctæ essent.

[d] *Numidarum.*] Numidia Africæ regio est pars ejus tractûs, quem hodie *Barbariam* vocant, cum eo qui *Bildulgerid* dicitur. Verùm ex ipso Sallustio postea cognoscetur.

[e] *Contentio.*] Inter plebem & nobilitatem.

[f] *Bellum.*] Quod Marium inter & Syllam intercessit, hujus favente nobilitate, illi plebe.

[g] *Secundo.*] Ter Romani cum Carthaginiensibus bellum gesserunt. Hoc secundo, Pœnorum duce Annibale, profligata, & propemodum perdita fuit res Romana.

[h] *Post magnitudinem.*] Id est, *non contentus Romanorum gloriam procul afse.*

[i] *Scipione.*] Hic est major.

[k] *Syphace.*] Fuit Syphax rex Massylorum opulentissimus, Masinissæ ab Oriente vicinus.

[l] *Regi.*] Masinissæ.

nobis

nobis permanſit: ſed [a] imperii, vitæque ejus, finis idem fuit. Dein Micipſa filius regnum ſolus obtinuit, Manaſtabale, & Guluſſâ fratribus morbo abſumptis. [1] Is Atherbalem, & Hiempſalem ex ſeſe genuit; Jugurthamque filium Manaſtabilis fratris, quem Maſiniſſa, quòd ortus ex concubinâ erat, [b] privatum reliquerat, eodem cultu, quo liberos ſuos, domi habuit. Qui ubi primùm adolevit, pollens viribus, decorâ facie, ſed multò maximè ingenio validus, non ſe [c] luxu, neque inertiæ corrumpendum dedit. Sed, uti mos gentis illius eſt, equitare, jaculari, curſu cum æqualibus certare: &, cùm [2] omnis gloriâ anteiret, omnibus tamen carus eſſe: ad hoc, pleraque tempora in venando agere; leonem atque alias feras primus, aut in primis ferire: plurimum facere, [d] & minumùm ipſe de ſe loqui. Quibus rebus Micipſa tametſi initio lætus fuerat, exiſtumans virtutem Jugurthæ regno ſuo gloriæ fore: tamen poſtquam hominem adoleſcentem, [3] exactâ ætate ſuâ, & parvis liberis, magis magiſque creſcere intelligit, vehementer eo negotio [e] permotus, multa cum animo ſuo volvebat. Terrebat eum [f] natura mortalium avida imperii, & [g] præceps ad explendam animi cupidinem; præterea, [h] opportunitas ſuæ, liberorumque ætatis, [4] quæ etiam mediocres viros ſpe prædæ tranſverſos agit; ad hoc, [5] ſtudia Numidarum in Jugurtham accenſa, [6] ex quibus, ſi talem virum dolis interfeciſſet, ne qua ſeditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus circumventus, ubi videt, neque per vim, neque inſidiis opprimi poſſe

INTERPRETATIO.

[1] *Is Micipſa genuit ex ſeſe Atherbalem & Hiempſalem.*

[2] *Cùm omnes gloriâ ſuperaret.*

[3] *Cùm videt hominem adoleſcentem creſcere magis, ac magis, vitâ ſuâ elapſâ.*

[4] *Quæ opportunitas etiam homines aliquâ virtute præditos, ſpe prædæ à rectâ viâ abducit.*

[5] *Præterea maximus Numidarum favor in Jugurtham*, Micipſam terrebat.

[6] *Anxius erat ne qua ſeditio aut bellum oriretur ex Numidis, ſi talem virum fraude interfeciſſet.*

NOTÆ.

[a] *Imperii.*] Illud eſt quod Gallicè dicimus; *Il perdit l' Empire avec la vie.* Sed Latinè phraſis ambigua eſt, ideoque minùs probanda.

[b] *Privatum.*] Scilicet nec regio cultu, nec in ſpem regni, educebatur.

[c] *Luxu.*] Antiquè. Jam ſuprà eoſdem notavit fontes omnium malorum: Veriſſimè atque hîc præcipuè cavendum.

[d] *Et minumùm.*] Facilè his artibus ſine invidiâ laudem invenias, & amicos pares.

[e] *Permotus.*] Timens videlicet, ne Jugurtha gratiâ & viribus ad invadendum imperium uteretur.

[f] *Naturâ.*] Illud eſt quod modo dixi: Metuebat Micipſa, ne, ſicuti omnes à naturâ proni ſumus ad explendam animi cupidinem, Jugurtha aliquid contra ſe, tum maximè contra liberos moliretur.

[g] *Præceps.*] Hinc prima mali noſtri labes: ideoque hâc in parte diffidendum, præcavendum, & maximè ex longinquo principiis obſtandum; niſi fortè per præruptа frangi lubet.

[h] *Opportunitas.*] Senes enim & pueri ad bellum ſunt inepti.

homi-

hominem tam acceptum popularibus; [1] quòd erat Jugurtha manu promptus, & appetens gloriæ militaris, ſtatuit eum objectare periculis, & eo modo fortunam tentare. Igitur bello [a] Numantino Micipſa, cùm populo R. equitum atque peditum auxilia mitteret, ſperans vel [2] oſtentando virtutem, vel hoſtium ſævitiâ, facilè eum occaſurum; præfecit Numidis, quos in Hiſpaniam mittebat: ſed ea res longè aliter, ac ratus erat, evenit. Nam Jugurtha, ut erat impigro atque acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, & [3] [b] morem hoſtium cognovit; multo labore, multâque curâ, præterea modeſtiſſimè parendo; & ſæpè [4] obviam eundo periculis, in tantam claritudinem brevì pervenerat, utì noſtris vehementer carus, Numantinis maxumo terrori eſſet. Ac ſane, quod difficillimum in primis eſt, & prælia ſtrenuus erat, & bonus conſilio: quorum [c] alterum ex providentiâ timorem, alterum ex audaciâ temeritatem, adferre plerùmq; ſolet. Igitur [d] imperator omnes ferè res aſperas per Jugurtham agere, in amicis habere, magìs magìſque eum indies amplecti, quippe cujus neque conſilium, neque inceptum ullum fruſtrà erat. [5] Huc accedebat munificentia animi, & ingenii ſolertia: quibus rebus ſibi multos ex Romanis familiari amicitiâ conjunxerat. Eâ tempeſtate in exercitu noſtro fuêre complures novi, atque nobiles, quibus divitiæ bono honeſtoque [e] potiores erant, factioſi, domi potentes, apud ſocios clari magìs, quàm honeſti; qui Jugurthæ non [f] mediocrem animum pollicitando accendebant, ſi Micipſa rex occidiſſet, fore utì ſolus imperio Numidiæ potiretur: [g] in ipſo maxu-

INTERPRETATIO.

[1] *Quia Jugurtha erat manu promptus, & cupidus gloriæ militaris*, Micipſa *decrevit eum objicere periculis.*

[2] Micipſa *opinans eum interfectum iri, vel dum virtutem oſtentaret, vel hoſtium ſævitiâ*, eum *præfecit Numidis.*

[3] *Poſtquam* Jugurtha *cognovit hoſtium pugnandi rationem.*

[4] *Objectando ſe periculis.*

[5] *Præterea in ipſa erat magnificentia animi.*

NOTÆ.

[a] *Numantino.*] Numantia urbs fuit Hiſpaniæ Terraconenſis, non longè ab ortu fluminis Durii, & ſi viros æſtimes, par omnibus urbibus bello, quos olim adverſus Romanos fortiſſimè geſſerunt.

[b] *Morem.*] Hic in perditiſſimo homine, pro tempore ſpectare licet ornatiſſimi juvenis ſpeciem, & virtutis exemplum.

[c] *Alterum.*] Eſſe ſcilicet, bonum conſilio, generat timorem: enimvero aliquis ut bene det conſilium, ille debet prævidere pericula; quod ſi fecerit, ea profectò reformidabit, deinde, quod pronum eſt, ni virtus adſit, eadem quoque fugitabit.

[d] *Imperator.*] Scipio.

[e] *Potiores.*] Id eſt, *Apud quos major divitiarum, quàm virtutis, ratio et æſtimatio erat.*

[f] *Mediocrem.*] Id eſt, *Cùm jam jamque ſpem Jugurtha dominationem affectaret, cupiditatem inflammabant inſuper exitiales illi conſiliarii.*

[g] *In ipſo.*] Jugurthâ ſcilicet. Hæc & ſimilia ingerebant nefarii illi adulatores.

mam

mam virtutem, Romæ omnia venalia esse. Sed postquam, Numantiâ deletâ, P. Scipio dimittere auxilia, & ipse revorti domum decrevit; [1] donatum, atque laudatum magnificè pro concione Jugurtham in [a] prætorium adduxit; ibique secretò monuit, utì potiùs [b] publicè, quàm privatim, amicitiam populi Rom. coleret; neu [c] quibus largiri insuesceret, periculosè à paucis emi, [d] quod multorum esset. Si permanere vellet in suis [e] artibus, [f] ultro illi & gloriam, & regnum venturum: sin [g] properantiùs pergeret, suâmet ipsum pecuniâ præcipitem casurum. Sic locutus, cum literis eum, quas Micipsæ redderet, dimisit. Earum [2] sententia hæc erat: *Jugurthæ tui bello Numantino longè maxuma virtus fuit: quam rem tibi certè scio gaudio esse, nobis ob merita sua carus est; ut idem* [3] *S. P. Q. R. sit, summâ ope nitemur. Tibi quidem* [4] *pro nostrâ amicitiâ gratulor. En habes virum dignum te, atque avo suo Masinissâ.* Igitur [h] rex, ubi ea, quæ famâ acceperat, ex literis imperatoris ita esse cognovit; cùm virtute, tum [i] gratiâ viri permotus, [k] flexit animum suum; & Jugurtham beneficiis vincere aggressus est, statimque eum adoptavit, & testamento pariter cum filiis hæredem instituit. Sed ipse paucos post annos, morbo, atque ætate confectus, cùm sibi finem vitæ adesse intelligeret, coram amicis, & cognatis, itemque Atherbale, & Hiempsale filiis, dicitur hujuscemodi verba cum Jugurthâ habuisse:

INTERPRETATIO.

[1] *Adduxit Jugurtham in tentorium suum, postquam ipsi munera contulisset, atque* eum *laudâsset magnificè coram exercitu.*

[2] *Earum sensus hic erat.*

[3] *Senatus, Populusque Romanus.*

[4] *Gratulor equidem tibi, secundum nostram amicitiam.*

NOTÆ.

[a] *Prætorium.*] Tabernaculum erat, seu tentorium, vel domus Imperatoris, sive Prætor, sive Consul fuisset.

[b] *Publicè.*] Hoc est, *Ne huic aut illi se privatim addiceret, sed virtute suâ universum Populum Romanum sibi demereretur.*

[c] *Quibus.*] Non dixit *quibusvis*; quomodo Jugurthæ levitatem exprobrâsset, neque factum ipsum in totum damnâsset, verùm *quibus* dixit, ut ille intelligat, neminem largitionibus devinciendum, eo modo, & fine, quo procul dubio, summus Imperator cœpisse cum intellexerat.

[d] *Quod multorum.*] Loquitur de amicitiâ & favore P. Romani. Cæterùm ex singulis propemodum Scipionis verbis maxima documenta sumere possunt viri principes: quæ quia Jugurtha spreverat, de summo fastigio excussus est.

[e] *Artibus.*] Bonis scilicet. Reprehensionem habet hæc Imperatoris admonitio tametsi occulta est.

[f] *Ultro.*] Ipso nec cogitante. Gall. *Sans qu'il s'en mît en peine.*

[g] *Properantiùs*] Hoc est, *vim faceret rebus*, quæ cùm tempore, fiunt, sensim & sine sensu, quæque aliter franguntur. Gall. *Que s'il le hâtoit trop; Que s'il violentoit les choses.*

[h] *Rex.*] Micipsa.

[i] *Gratiâ.*] Cum Jugurtham gratum & acceptum esse sensit, tum popularibus, tum Romanis.

[k] *Flexit.*] Hoc est, *Cùm antea Jugurtham perdere quæsivisset, mutato consilio, beneficiis ipsum cumulavit.*

Parvum

Parvum ego te, Jugurtha, [a] *amisso patre, sine spe, sine opibus,* [b] *in meum regnum accepi, existumans non minùs me tibi, quàm si* [c] *genuissem, ob beneficia carum fore; neque ea res* [d] *falsum me habuit. Nam ut alia magna & egregia* [1] [e] *tua omittam, novissumè rediens Numantiâ, meque, regnumque meum, gloriâ honoravisti; tuâque virtute nobis Romanos ex amicis amicissimos fecisti: in Hispaniâ nomen familiæ* [f] *renovatum est: postremò, quod* [g] *difficillumum inter mortalis est, gloriâ invidiam vicisti. Nunc, quoniam mihi natura finem vitæ fecit, per* [h] *hanc dextram, per* [2] *regni fidem moneo, obtestorque, uti hos, qui tibi genere propinqui,* [i] *beneficio meo fratres sunt, caros habeas; neu malis alienos adjungere, quàm sanguine conjunctos retinere. Non exercitus, neque thesauri, præsidia regni sunt, verùm amici: quos neque armis cogere, neque auro parare queas, officio & fide pariuntur. Quis autem amicior, quàm frater fratri? Aut quem alienum fidum invenies, si tuis hostis fueris? Equidem ego regnum vobis trado firmum, si boni eritis; si mali, imbecillum. Nam* [k] *concordiâ res parvæ crescunt, discordiâ maximæ* [l] *dilabuntur. Cæterùm ante hos* [3] *te, Jugurtha, quia ætate, & sapientiâ prior es, ne aliter quid eveniat, providere decet:*

INTERPRETATIO.

[1] *Nam ut silentio præteream alia tua magna, & egregia facinora.*

[2] *Moneo per fidem quæ regno debetur.*

[3] *Cæterùm te decet, plùs quàm hos.*

NOTÆ.

a *Amisso.*] Manastabale, scilicet.

b *In meum.*] Id est, *Non modò in regiam meam induxi, sed cultu & spe cum filiis meis eâdem eduxi.*

c *Genuissem.*] Te supple.

d *Falsum.*] Id est, *Tu mihi reverà ea omnia præstitisti, quæ à filio possunt repeti.*

e *Tua.*] Nota phrases ejusmodi ellipticas: Vim habent maximam. Ita cùm apud Terentium, pater filium vocat *omnium*, plùs est quàm si sceleratissimum, aut quopiam atroci alio nomine appellâsset, cùm quodlibet intelligi possit.

f *Renovatum.*] Hoc dicit, quia Masinissa multa præclarè gesserat in Hispaniâ adversus Romanos, priusquam cum Scipione societatem iniret.

g *Difficillumum.*] Omnino: nam ut habet Horatius,

Heu! nefas;
Virtutem incolumem odimus,
Sublatam ex oculis quærimus, invidi.

h *Hanc.*] Intelligendum est Micipsam Jugurthæ manum tenuisse, dum hæc diceret.

i *Beneficio.*] Quia, videlicet, in partem & regni hæreditatem Jugurtham Micipsa assumpserat; atque pro filio habuerat.

k *Concordia.*] Scitum est quod quidam fecit, ut concordiam filios, quos magno numero habuit, edoceret: Sagittas, pro eorum numero sumpsit, quas in fasci ulum colligatas cuique rumpendas porrexit: quod illi cùm nequivissent, ipse singulas seorsim nullo negotio perfregit. Itaque omne quod est, tam diu manet atque subsistit, quàm unum est; interit quando solvitur, aut unum esse desinit.

l *Dilabuntur.*] *Pereant*, sed acutè expressit, cùm *dilabi* præcisè notet *in partes varias abire*, quod ex se & immediatè ponit totius destructionem. Tantì est certè unio in universâ naturâ, ut vel ipsum nomen nescio quid blandi & jucundi sapiat; divisio contra lacerare, & omne malum portendere videatur.

Nam in omni certamine, qui [1] *opulentior eſt, etiam ſi accipit injuriam, tamen, quia plùs poteſt, facere videtur. Vos autem, Atherbal, & Hiempſal, colite, obſervate* [2] *talem hunc virum; imitamini virtutem, & æmulemini, ne ego meliores liberos* [3] *ſumpſiſſe videar quàm, genuiſſe.*

Ad ea Jugurtha, tametſi regem [a] ficta locutum intelligebat, & [b] ipſe longè aliter animo agitabat; tamen pro tempore benignè reſpondit. Micipſa paucis poſt diebus moritur. Poſtquam illi more regio [4] juſta magnificè fecerant, [c] reguli in unum convenerunt, ut inter ſe de negotiis cunctis diſceptarent. Sed Hiempſal, qui minumus ex illis erat, naturâ ferox, etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia [d] materno genere impar erat, deſpiciens, [e] dextrâ Atherbalem adſedit; ne medius ex tribus, quod [f] & apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret. Dein tamen, ut [g] ætati concederet, [h] fatigatus à fratre, vix in partem alteram tranſductus eſt. Ibi cùm multa de adminiſtrando imperio diſſererent, Jugurtha inter alias res jacit, oportere quinquennii conſulta, & [i] decreta omnia reſcindi: [k] nam per ea tempora confectum annis Micipſam parum animo valuiſſe. Tum [l] idem Hiempſal placere ſibi reſpondit: nam [m] ipſum illum tribus his proxumis annis adoptione in reg-

INTERPRETATIO.

[1] *Qui fortior eſt videtur facere injuriam, quamvis* eam *accipiat, quia plùs poteſt.*

[2] *Revereminî hunc virum tantâ virtute ornatum.*

[3] *Ne ego videar adoptâſſe meliores liberos, quàm genuiſſe.*

[4] *Poſtquam illum, more regio, magnificè ſepeliiſſent.*

NOTÆ.

[a] *Ficta.*] Re profectò fictæ non erant, vera dicebat Micipſa; ſed animus fictus erat: non ex benevolentiâ, ſed ex metu loquebatur.

[b] *Ipſe.*] Jugurtha.

[c] *Reguli.*] Jugurtha, Atherbal, & Hiempſal, qui diviſo regno, parvi erant reges.

[d] *Materno.*] Antea natum eum ex concubinâ vidimus.

[e] *Dextera.*] Veriſimile eſt Jugurtham cum Atherbale, jam tum ſine omni proſixiore ceremoniâ, aſſediſſe. Occaſio inter illos duos non fuit, de loco aulicâ urbanitate diſceptandi; nam ſive Jugurtha ſuperiorem, ſive inferiorem obtinere voluit, utrobique ab Atherbalis ſiniſtrâ ſedere debuit. Hiempſalis fuit hanc litem dirimere. Cujus enim ille vacuum latus clauſiſſet, ei medium & honoratum locum dediſſet: cùmque dextrâ Atherbalem aſſedit, Jugurtham in loco infimo collocavit.

[f] *Et.*] Hinc concludas, moris fuiſſe apud Romanos, ut ſedentibus locus medius eſſet honoratiſſimus.

[g] *Ætati.*] Jugurtha ſcilicet.

[h] *Fatigatus.*] Eum premebat Atherbal, ut in Jugurthæ ſiniſtram tranſiret; eoque pacto Jugurtha medius foret.

[i] *Decreta.*] Micipſæ ſcilicet. Plùs verò dixit *decreta* quàm *conſulta*: Hæc vocamus, *des Declarations*, illa verò, *des Arrêts*.

[k] *Nam.*] Ratio eſt Jugurthæ pro reſcindendis Micipſæ decretis.

[l] *Idem.*] In neutro genere. Dicit Hiempſal, acri in Jugurtham cum aculeo, ſibi placere, ut patris poſtrema decreta reſcinderentur.

[m] *Ipſum.*] Jugurtham.

num

num perveniſſe. Quod verbum in pectus Jugurthæ [a] altiùs, quàm quiſquam ratus, deſcendit. Itaque ex eo tempore irâ & metu anxius, moliri, parare, atque ea modò in animo habere, quibus Hiempſal per dolum caperetur. Quæ utì tardiùs procedunt, neque lenitur animus [b] ferox, ſtatuit quovis modo inceptum perficere. Primo conventu, quem ab regulis factum ſuprà memoravi, propter diſſenſionem placuerat dividi theſauros, [1] finiſque imperii ſingulis conſtituti. Itaque ad utramq; rem tempus decernitur, ſed maturius ad pecuniam diſtribuendam. Reguli interea in loca propinqua theſauris alius aliò conceſſere. Sed Hiempſal in oppido Thirmidâ fortè ejus utebatur domo, qui proxumus [c] lictor Jugurthæ, carus acceptuſque ei ſemper fuerat: quem [d] ille caſu miniſtrum oblatum promiſſis onerat, impellitque, utì tanquam ſuam domum viſens erat: portarum claves [e] adulterinas paret, nam veræ ad Hiempſalem referebantur: cæterùm, ubi res poſtularet, [f] ſeipſum cum magnâ venturum manu. Numida mandata brevì conficit: atque, uti doctus erat, noctu Jugurthæ milites introducit. Qui poſtquam in ædes irrupêre; [2] diverſi regem quærere; dormientis alios, alios occurſantis interficere: ſcrutari loca abdita; clauſa effringere: ſtrepitu & tumultu omnia miſcere: cùm interim Hiempſal reperitur, occultans ſe tugurio mulieris ancillæ, quò initio pavidus, & ignarus loci, profugerat. Numidæ caput ejus, utì juſſi erant, ad Jugurtham referunt. Cæterùm fama tanti facinoris per omnem Africam brevì divulgatur: Atherbalem, omniſque, qui ſub Micipſæ imperio fuerant, metus invadit. In duas partis diſcedunt Numidæ: plures Atherbalem ſequuntur, ſed illum alterum bello meliores. Igitur Jugurtha quàm maxumas poteſt copias armat: urbis partim vi, alias voluntate, imperio ſuo adjungit: omni Numidiæ imperare parat. Atherbal, tametſi Romam legatos miſerat, qui ſenatum docerent de cæde fratris, & fortunis ſuis; tamen fretus multitudine militum, parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex prælio profugit in [g] provinciam, ac dehinc Romam contendit. Tum Jugurtha [3] patratis [h] conſiliis, poſtquam omni Numidiâ potieba-

INTERPRETATIO.

[1] Placuit *terminos imperii ſingulis aſſignari.*

[2] *Alii aliò regem quæſiverunt.*

[3] *Tum Jugurtha conſiliis ad finem perductis, &c.*

NOTÆ.

[a] *Altiùs.*] Id eſt, *Eo graviſſimè vulneratus fuit:* tantòque altiùs telum inflexum, quantò acutius fuit.

[b] *Ferox.*] Jugurthæ.

[c] *Lictor.*] Lictores erant qui proximè Magiſtratum, vel regem præcedebant. Hujus domum Hiempſal in hoſpitium adumpserat.

[d] *Ille*] Jugurtha.

[e] *Adulterinos.*] *De fauſſes clefs.*

[f] *Seipſum.*] Jugurtham.

[g] *Provinciam*] Hoc eſt, *in eam Africæ partem quæ per Romanos Magiſtratus gubernabatur.*

[h] *Conſiliis.*] Quæ, ſcilicet, de opprimendis fratribus, & totum regno invadendo, inierat.

tur, in otio facinus suum cum animo reputans, timere populum R. neque adversus iram ejus usquam, nisi in avaritiâ [a] nobilitatis, & pecuniâ suâ, spem habere. Itaque paucis diebus, cum auro, argentoque multo legatos Romam mittit: quîs præcipit utî primùm veteres amicos muneribus expleant, dein novos [1] acquirant: postremò, quemcumque possint largiundo parare, ne cunctentur. Sed ubi Romam legati venêre, & ex præcepto regis, [b] hospitibus, aliisque, quorum eâ tempestate in senatu auctoritas pollebat, magna munera misêre: tanta [c] commutatio incessit, ut ex maximâ invidiâ in gratiam & favorem nobilitatis Jugurtha veniret. [d] Quorum pars spe, alii præmio inducti, singulos ex senatu [e] ambiundo, nitebantur, ne [f] graviùs in eum consuleretur. Igitur, ubi legati satîs confidunt, die constituto senatus utrisque [g] datur. Tum Atherbalem hoc modo locutum accepimus:

Patres conscripti, Micipsa pater meus moriens mihi præcepit, utî regni Numidiæ tantummodo [h] *procurationem existumarum meam; cæterùm* [i] *jus, &* [k] *imperium penès vos esse: simul eniterer domi, militiæque quàm maximo usui esse populo Romano: vos mihi* [2] *cognatorum, vos in locum affi-*

INTERPRETATIO.

[1] *Postea novos requirant.*

[2] Præcepit *ut vos pro consanguineis & affinibus haberem.*

NOTÆ.

[a] *Nobilitatis.*] Romanæ, scilicet.

[b] *Hospitibus.*] Eos intellige quibuscum bello Numantino Jugurtha arctam amicitiam, & hospitii necessitudinem conjunxerat; ita ut ipse apud illos, si in Italiâ esset; illi apud ipsum, si in Numidiam venirent; diversarentur. Hospitii verò sanctissima jura fuerunt.

[c] *Commutatio.*] Nimirum Jugurthæ facinus cunctis atrocissimum visum est, sed postquam pecuniâ quidam corrupti sunt, mentem & animum mutaverunt, atque Jugurthæ crimen minuerunt.

[d] *Quorum.*] Nobilium, scilicet, qui sub voce *nobilitatis* comprehenduntur; quod notandum: nam relativum *quorum* non cum nomine expressio, sed cum re intellectâ, consentit.

[e] *Ambiundo.*] Prout fit, inter alios sermones, illi Jugurthæ crimen verbis mitigabant, senatorumque favorem ipsi conciliabant.

[f] *Gravius.*] *Ne bellum adversus ipsum decernerent, aut hostem judicarent.*

[g] *Datur.*] Id est, *dies constituitur ad quem in senatum admitterentur Atherbal & Jugurthæ legati.*

[h] *Procurationem.*] *Administrationem: La Lieutenance.*

[i] *Jus.*] Fundamentum notat hoc vocabulum, aut dominandi rationem.

[k] *Imperium.*] Totum istud rhetoricè & blandâ comitate dicitur: nam alioqui Micipsa fuerat ac Masinissâ P. Romani socius. Additæ fuerant equidem Romanorum beneficio multæ urbes utriusque imperio, sed uterque meruerat: imò fatebitur postea ipse Atherbal, non admodum Romanorum fortunam expetendam fuisse, quo tempore fœdus initum cum ipsis. At ne ego, quod absque blandimento verum est, taceam, plerumque certè evenit, ut paulatim sub fœderis titulo, ille in minùs potentem, dominium usurpet, qui opibus præcellit; libertatis inane nomen ut maneat, fœdus pangitur, quod precariam servitutem inducit.

nium

nium ducerem: si ea feciſſem, in veſtrâ amicitiâ exercitum, divitias; munimenta regni, me habiturum. Quæ præcepta patris mei cùm agitarem, Jugurtha, homo omnium, quos terra ſuſtinet, ſceleratiſſimus, contempto imperio veſtro, Maſiniſſæ me nepotem, etiam ab ſtirpe ſocium atque amicam populi R. regno, fortuniſque omnibus expulit. Atque ego P. C. quoniam eò miſeriarum venturus eram, vellem, potiùs ob mea, quàm ob majorum meorum, beneficia poſſe me à vobis auxilium petere; ac maximè [a] *deberi mihi beneficia à populo R. quibus non egerem:* [b] *ſecundùm ea, ſi deſideranda erant, utì* [c] *debitis uterer. Sed quoniam parum tuta per ſe ipſa probitas eſt, neque mihi* [1] [d] *in manu fuit, Jugurtha qualis foret; ad vos confugi P. C. quibus, quod mihi miſerrumum eſt, cogor priùs oneri, quàm uſui eſſe. Cæteri reges, aut bello victi in amicitiam à vobis recepti ſunt, aut in ſuis dubiis* [2] *rebus ſocietatem veſtram appetiverunt, Familia noſtra cum populo R. bello Carthaginienſi amicitiam inſtituit, quo tempore magìs fides ejus quàm* [3] *fortuna petenda erat.* [4] *Quorum progeniem vos, P. C. nolite pati me nepotem Maſiniſſæ fruſtra à vobis auxilium petere. Si ad* [e] *impetrandum nihil cauſæ haberem, præter miſerandam fortunam: quòd paulo antè rex, genere, famâ atque copiis petens, nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes exſpecto: tamen erat majeſtatis populi Romani* [5] *prohibere injuriam, neque pati, cujuſquam regnum per ſcelus creſcere.* [f] *Verùm ego iis finibus ejectus ſum, quos majoribus meis populus Rom. dedit: unde pater, & avus meus unà vobiſcum expulêre Syphacem, & Carthaginienſes. Veſtra beneficia mihi erepta ſunt, P. C. vos in meâ*

INTERPRETATIO.

[1] *Neque penès me fuit.*

[2] *Aut in vacillantibus ſuis rebus fœdus vobiſcum inire quæſiverunt.*

[3] *Magìs fides ejus erat quærenda, quàm ejus fortuna.*

[4] *Noli te pati, me progeniem eorum, & nepotem Maſiniſſæ, petere fruſtrà auxilium à vobis.*

[5] *Tamen erat majeſtatis Pop. Romani impedire ne ego injuriâ afficerer.*

NOTÆ.

[a] *Deberi.*] Sunt equidem in hâc oratione plurimæ bonæ rationes; at verò accuratâ methodo non ſunt diſpoſitæ. De induſtriâ & bene factum ab autore, qui hominem elegantiâ Romanâ minùs excultum, ſuo more loquentem inducit. Ita planè præcipit ſummus magiſter Horatius.

[b] *Secundum ea.*] Id eſt, *Ex eo, Deinde*, Gall. *Et qu'en conſequence de cela.*

[c] *Debitis.*] Repetit quod ita dictum nunquam oportuit.

[d] *In manu.*] Id eſt, *Non potui facere ut Jugurtha, quàm fuit, alius eſſet.* Hoc dicit ut importunitatem neceſſitate quâ compulſus fuit, excuſet.

[e] *Impetrandum.*] Auxilium, ſcilicet, à vobis contra Jugurtham. Videtur Atherbal præſcire quod futurum eſt; adeòque à Romanis, diffidens, & quaſi à recuſantibus auxilium petit. Ominoſa eſt iſta petendi ratio, & contumelioſa, quæque ergo, ita inſtituì minimè debet.

[f] *Verùm.*] Jam rationes optimas optimè proponit Atherbal, ſed in eo diu non manebit.

injuriâ despecti estis. Eheu me miserum! huccine, Micipsa pater, beneficia [a] *tua evasere, ut, quem tu parem cum liberis tuis, regnique participem fecisti, is potissumùm stirpis tuæ extinctor sit? Numquamne ergo familia nostra quieta erit?* [b] *Semperne in sanguine, ferro, fugâ versabimur? Dum Carthaginienses incolumes fuêre,* [c] *jure omnia sæva patiebamur. Hostis ab latere: vos amici procul: spes omnis in armis erat. Postquam illa* [d] *pestis ex Africâ ejecta est, læti pacem agitabamus: quippe, quîs hostis nullus erat, nisi fortè quem vos jussissetis. Ecce autem ex improviso Jugurtha, intolerandâ audaciâ, scelere, atque superbiâ sese efferens, fratre meo, atque eodem propinquo suo interfecto, primùm regnum* [e] *ejus, sceleris sui prædam fecit: post, ubi me iisdem dolis nequit capere, nihil minùs, quàm vim aut bellum* [f] *expectantem, in imperio vestro, sicut videtis, extorrem patriâ, domo, inopem, & coopertum miseriis efficit,* [1] *ut ubivis tutiùs, quàm in meo regno essem. Ego sic existumabam, P. C. utì prædicantem audiveram patrem meum, qui vestram amicitiam diligenter colerent, eos multum laborem suscipere, cæterùm ex omnibus maximè tutos esse.* [2] *Quod in familiâ nostrâ fuit, præstitit, ut in omnibus bellis adesset vobis: nos utì per otium tuti simus,* [g] *in manu vestrâ est, P. C. Pater nos duos fratres reliquit: tertium Jugurtham* [3] *beneficiis suis ratus est nobis conjunctum fore. Alter eorum necatus: alter ipse ego manus* [h] *impias vix effugi. Quid agam? Aut quò potissumùm infelix accedam?* [i] *Generis præsidia omnia extincta sunt: pater, utì necesse erat,* [4] *naturæ conces-*

INTERPRETATIO.

[1] *Ita ut essem tutius ubivis, quàm in meo regno.*

[2] *Quantùm fuit in potestate familiæ nostræ, effecit, ut auxilio vobis esset in omnibus bellis.*

[3] *Micipsa pater meus credidit Jugurtham, tertium nostrum fratrem, beneficiis suis fore nobis conjunctum & amicum.*

[4] *Pater mortuus est.*

NOTÆ.

a *Tua.*] In perditum Jugurtham.

b *Semperne.*] Masinissa à Carthaginiensibus regno pulsus fuerat; Micipsa Romanis auxilio adversus illos venerat; frater Hiempsal à Jugurthâ jugulatus; ipse ab eodem ad ultimas angustias redactus fum.

c *Jure.*] Quia inter se illi, maximè propter Romanos, hostes erant.

d *Pestis.*] Loquitur de Carthaginiensibus.

e *Ejus.*] Credo pateretur Sallustius ut pro *ejus*, *ipsius* reponeretur, ad vitandam ambiguitatem, si quis fortè *ejus* cum *sceleris* construeret; ideoque virgulam apposui.

f *Expectantem.*] *Qui ne m' attendois à rien moins qu' faire la guerre.*

g *In manu.*] Quia potentes estis quique facilè Jugurtham in officio retinueritis. Cæterùm in Jugurthâ fuit quòd post Hannibalem timeretur, ut habet Florus.

h *Impias.*] Jugurthæ, scilicet, Synecdoche est, quæ vim auget orationis: ut hinc pateat Jugurtham impietate factum celebrem.

i *Generis.*] *Cognatorum patris fratris, &c.*

sit?

sit: fratri, [a] *quem minumè decuit, propinquus per scelus vitam eripuit: affinis, amicos, propinquos cæteros meos,* [b] *alium alia clades oppressit:* [1] *capti ab Jugurthâ, pars in crucem acti, pars bestiis objecti sunt: pauci, quibus relicta est anima, clausi in* [2] *tenebris cum mœrore & luctu, morte graviorem vitam exigunt. Si omnia, quæ aut amisi, aut ex* [3] *necessariis adversa facta sunt, incolumia manerent: tamen, si quid ex improviso mali accidisset, vos implorarem, P. C. quibus* [c] *pro magnitudine imperii,* [d] *jus, & injurias omnis, curæ esse decet. Nunc verò exul patriâ, domo, solus, atque omnium* [e] *honestarum rerum egens, quos accedam, aut quos appellem? Nationesne, an reges, qui omnes familiæ nostræ ob* [f] *vestram amicitiam infesti sunt? An quoquàm mihi adire licet, ubi non majorum meorum hostilia monumenta plurima sint? An quisquam nostri misereri potest, qui aliquando vobis hostis fuit?* [g] *Postremo,* [h] *Masinissa nos ita instituit, P. C. ne quem coleremus, nisi pop. R. ne societates, ne fœdera nova acciperemus: abunde magna præsidia nobis in vestrâ amicitiâ fore:* [4] *si huic imperio* [i] *fortuna maturetur, unà occidendum nobis esse.* [5] *Virtute, ac diis volentibus, magni estis & opulenti: omnia* [6] *secunda, & obedientia sunt: quò facilius sociorum injurias curare licet. Tan-*

INTERPRETATIO.

[1] *Qui capti sunt à Jugurthâ partim cruci affixi sunt.*

[2] *In carceris obscuritate detenti agunt vitam duriorem morte, cum mœrore & luctu.*

[3] *Ex amicis & faventibus adversa facta sunt.*

[4] *Masinissa nos ita instituit, si imperium Romanum fortuna deficeret, nobis unà pereundum esse.*

[5] *Virtute vestrâ, & deorum beneficio magni estis.*

[6] *Omnia sunt vobis faventia.*

NOTÆ.

[a] *Quem.*] Jugurtham dicit, qui propinquos & fratres suos ab ipsorum patre beneficiis cumulatus, tueri, non interficere, debuit.

[b] *Alium.*] Hoc est, *Diversè perierunt.*

[c] *Pro magnitudine.*] Id est, *cùm tam latè pateat imperium Romanum, & ejus auctoritas.* Elegans est hæc locutio, at videndum ne pariat obscuritatem.

[d] *Jus.*] Quandoquidem ipse Sallustius lib. 3. historiarum more antiquo *vis* ponit in accusativo plurali pro *vires*, fortè hic *vis* pro *jus* legendum esset; hic enim agitur de ope implorandâ, non contra jus, sed contra vim & injustitiam. Nolim tamen circa jus novas lites movere.

[e] *Honestarum.*] Id est, *quæ regem comitari & cohonestare debent.*

[f] *Vestram.*] Id est, *quam vobiscum iniimus.*

[g] *Postremò.*] *Denique: Ut ne vos diutiùs morer.*

[h] *Masinissa.*] Bene & cum artificio Masinissæ, cujus tamen vix ullam memoriam habebat, potiùs quàm Micipsæ, sermonem injicit Atherbal; quia nimirum ejus gratam sciebat P. Romano recordationem.

[i] *Fortuna.*] Honesta oratio, quâ rei invidiam minuit. Id est, *Si respublica Romana ante tempus periret.*

tùm illud vereor, ne [1] *quos privata amicitia Jugurthæ,* [a] *parum cognita, transversos agat: quos ego audio maximâ ope niti, ambire, fatigare vos singulos,* [b] *ne quid de* [c] *absente, incognitâ causa, statuatis:* [d] *fingere me verba, & fugam simulare, cui licuerit in regno manere.* [e] *Quod utinam illam, cujus impio facinore in has miserias projectus sum, eadem hæc* [f] *simulantem videam: & aliquando aut apud vos, aut apud Deos immortalis rerum humanarum cura oriatur; ut ille, qui nunc sceleribus suis ferox atque præclarus est, omnibus malis* [g] *excruciatus, impietatis in parentem nostrum, fratris mei necis, mearumque miseriarum gravis pœnas reddet.* [2] *Jam jam, frater animo meo carissume, quamquam tibi immaturo, & unde minumè decuit, vita erepta est; tamen lætandum magis, quàm dolendum puto casum tuum. Non enim* [h] *regnum, sed fugam, exilium, egestatem, & has omnis, quæ me premunt, ærumnas, cum animâ simul amisisti: at ego infelix in tanta mala præcipitatus, pulsus ex patrio regno, rerum humanarum* [i] *spectaculum præbeo:* [3] *incertus*

INTERPRETATIO.

[1] *Ne amicitia privata Jugurthæ parum cognita aliquos à justitiæ viâ abducat.*

[2] *Jam jam, ô Hiempsal, frater carissimè animo meo, puto casum tuum & mortem lætandam magis quam dolendam, quanquam vita erepta est tibi immaturo, & primâ juventæ face, & ab eo, à quo minimè decuit, eam tibi cripi.*

[3] *Ego sum incertus quid agere debeam, an quæram ulcisci mortem tuam, dum ipse egeo ope alterius. An ego, cujus potestas vitæ & necis pendet ex potentiâ alienâ, consulam regno meo?*

NOTÆ.

[a] *Parum cognita.*] Innuit Jugurtham amicitiæ, virtutumque quibus ea conciliatur simulatione, quibusdam Romanis, qui illi, quasi verè amicus fuisset & honestus, favebant, perfidiosè impotuisse. Cæterùm ipsorum avaritiâ potiùs quàm amicitiâ cum Jugurthâ conjunctos eos Atherbalem haudquaquam latebat; sed dissimulatum isthuc oportuit: quod quidem non imperitè fecit.

[b] *Ne quid.*] Maximus fuit hâc in parte Jugurthæ dolus: neque aliud possit videri iniquius, quàm postulare, ut de absente, atque indictâ causâ statuatur, prout Atherbalem facere legati suppeditabant. At verò perversè illi, cum Atherbalis petitionibus istud subdolè admiscent; quod non perversis modò, sed & ineptas eas efficit. Is profectò ridiculè nimis requisivisset, ut de Jugurthâ senatus indictâ causâ decerneret, cùm ad eam dicendam illi adessent; verùm tyrannum oportuit suis technis tempus redimere, jamque hos nimiùm detinuit.

[c] *Absente.*] Jugurthâ scil.

[d] *Fingere.*] Non potest verbum hoc, eo modo quo præcedentia, immediatè construi cum verbo *audio*; verùm in eo laudem meruit noster autor, quasi inordinatè ea congerit quæ contemnit.

[e] *Quod.*] Illud est quod Gallicè, ornatûs causâ, vel ex majoris affectûs consuetudine dicimus, *Que plut à Dieu que, &c.*

[f] *Simulantem.*] Nota hanc respondendi rationem: acris est; cùmque multas habet figuras, cùm plures tangit affectus. Simpliciter negâsset Atherbal se simulare infortunium suum, sed revera miserum esse.

[g] *Excruciatus.*] Supple, sicut ego sum.

[h] *Regnum.*] Id est, *non tam regnum.* Lætandum magis quòd regno spoliatus sis, quàm dolendum; cùm à te, unâ & eâdem operâ, fuga, egestas, exilium depulsum sit.

[i] *Spectaculum.*] Id est, *De me fragilitatis humanæ exemplum fortuna exhibuit.*

quid agam, tuaſne injurias perſequar, ipſe auxilii egens ; an regno conſulam, cujus vitæ, neciſque poteſtas ex opibus alienis pendet. Utinam, [1] *emori, fortunis meis honeſtus exitus eſſet, ne vivere contemptus viderer, ſi defeſſus malis injuriâ* [a] *conceſſiſſem. Nunc quoniam neque vivere* [2] *lubet, neque mori licet ſine dedecore ; P. C. per vos, per liberos, atque parentes veſtros ; per majeſtatem populi R. ſubvenite miſero mihi : ite obviàm injuriæ : nolite pati regnum Numidiæ,* [b] *quod veſtrum eſt, per ſcelus, & ſanguinem familiæ noſtræ tabeſcere.*

Poſtquam rex finem loquenni fecit, legati Jugurthæ [c] largitione magìs, quàm cauſâ freti, paucis reſpondent : Hiempſalem, ob ſævitiam ſuam, ab Numidis interfectum : Atherbalem ultro bellum inferentem, poſtquam ſuperatus ſit, queri, quòd injuriam facere nequiſſet : Jugurtham ab ſenatu petere, ne ſe alium putaret, ac Numantiæ cognitus eſſet ; neu verba inimici ante facta ſua ponerent. Deinde utrique curiâ egrediuntur. [3] Senatus ſtatim conſulitur : fautores legatorum, præterea magna pars [d] gratiâ depravata, Atherbalis dicta contemnere : Jugurthæ virtutem laudibus extollere : gratiâ, voce, denique omnibus modis pro alieno ſcelere, & flagitio, ſuâ quaſi pro gloriâ [e] nitebantur. At contrà pauci quibus bonum & æquum divitiis carius erat, ſubveniendum Atherbali, & Hiempſalis mortem ſeverè vindicandam cenſebant. Sed ex omnibus maxumè Æmilius [f] Scaurus, homo nobilis, impiger, factioſus,

INTERPRETATIO.

[1] *Utinam morte finem honeſtum facere poſſem infortunio meo, ne homines viderent me abjectum & ſpretum inter vivos, ſi defatigatus malis, propter injuriam ceſſiſſem.*

[2] *Quoniam neque vita mihi placet.*

[3] *Extemplo ſenatorum ſententia* eâ de re *exquiritur.*

NOTÆ.

[a] *Conceſſiſſem.*] Hic locus aliquam habet obſcuritatem, adeòque videndum quid intelligamus per τὸ *concedere.* Hic eſt, ut videtur, *Deponere ſtudium regnandi, & fratris mortem ulciſcendi,* vel *Omnia Jugurthæ libidini permittere.* Gall. in hunc ſenſum diceremus, *Plût à Dieu que la mort fut un parti honnête, que je pûſſe prendre dans mes infortunes ; de peur de paroître dans le monde comme un miſerable, ſi me trouvant epuiſé par les maux que j' ai ſoûfert, j' étois contraint de tout ceder au tort que l' on m' a fait.*

[b] *Quod veſtrum.*] Optima & ratio & concluſio.

[c] *Largitione.*] Antea vidimus legatis ſuis præcepiſſe Jugurtham, ut quoſvis Romæ pecuniâ corrumperent ; id ſedulò præſtiterunt, adeòque fore confidebant ut ab illis cauſa ſua defenderetur.

[d] *Gratiâ.*] Fit iſtud ſæpius in judiciis : Quando ſententiam ſuam dixerunt qui in concilio ſunt autoritate præcipui, reliqui non tam juſtitiâ, quàm gratiâ & favore inducti, ſuffragium ſuum ferunt, vel ut potentioribus aſſentiantur, vel ut illi de quo judicium fertur, faveant : Quod quidem peſſimè ſe habet, & æquum ſubvertit.

[e] *Nitebantur.*] Id eſt, *Non illi minore cum ſtudio Jugurthæ ſcelus excuſabant & tegebant, quàm ſi de ſuâ gloriâ quæſtio incidiſſet.*

[f] *Scaurus.*] Hunc ut prudentem & gravem virum laudant Cicero, & Val. Max.

avidus

avidus potentiæ, honoris, divitiarum ; cæterùm vitia ſua callidè occultans. [1] Is poſtquàm videt regis largitionem famoſam, [a] impudentemque, veritus quod in tali re ſolet, ne [b] polluta licentia invidiam [c] accenderet, animum à conſuetâ lubidine [d] continuit. Vicit tamen in ſenatu pars illa, quæ [2] vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum fit, utì decem legati regnum, quod Micipſa obtinuerat, inter Jugurtham, & Atherbalem, [e] dividerent. Cujus legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & tum in ſenatu potens, quia conſul, C. [f] Graccho & M. [g] Fulvio interfectis, [h] acerrumè [i] vindictam nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Jugurtha, tametſi Romæ in amicis habuerat, tamen [k] curatiſſimè recepit : dando, & pollicendo multa, perfecit, utì famæ, [l] fide, poſtremò omnibus ſuis rebus commodum regis anteferret. Reliquos legatos eâdem viâ aggreſſus, pleroſque capit : paucis carior fides, quam pecunia fuit. In diviſione, quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit, [3] agro, viriſque opulentior, Jugurthæ traditur : illam alteram, [4] ſpecie, quam

INTERPRETATIO.

[1] *Cùm Scaurus videt largitionem Jugurthæ infamem eſſe.*

[2] *Tamen pars potior fuit, in ſenatu, eorum, qui anteponebant gratiam & favorem vero & honeſto.*

[3] *Ea pars traditur Jugurthæ, quæ ſoli fœcunditate & incolarum frequentiâ prævalebat.*

[4] *Atherbal obtinuit illam alteram partem potiorem pulchritudine quàm utilitate.*

NOTÆ.

[a] *Impudentemque.*] Tanta Romam exercuit avaritia, ut palam legati pecuniâ ſuffragia emerent. *Ils informient les ſenateurs, le fac, ou l'argent à la main.*

[b] *Polluta.*] Idem eſt propemodum quod *famoſa*. Res erat nimiùm cognita.

[c] *Accenderet.*] Callidè Scaurus : nam periculum eſt maximum ne plebs tumultuetur, ubi magiſtratum apertè videt jus faſque pecuniæ proſpocere.

[d] *Continuit.*] Qui ita pro tempore & commodo virtuti favent, illi omnium ſunt peſſimi, & ne quibus, ſi fortè fortunâ cognoſcantur, maximè diffidendum.

[e] *Dividerent.*] Itaque regni Hiempſalis dimidia pars in perfidiæ præmium Jugurthæ, idque decreto ſenatûs, obvenit. Quantum nefas !

[f] *Gracche.*] Hic mortis, & legum Tiberii fratris acerrimus vindex, cùm plebem in avitos agros arceſſeret, ab Opimio conſule oppreſſus eſt.

[g] *Fulvio.*] Is collega Gracchi, & earundem legum aſſertor, unà cum illo ab eodem Opinio, in Aventino monte oppreſſus eſt. Vir fuit conſularis.

[h] *Acerrumè.*] Ex plebe enim tria hominum millia interfecit, eorumque corpora in Tyberim projecit.

[i] *Vindictam.*] Pro hâc voce, quam contra autoris mentem dicit eſſe Gruterus, *victoriam* reponit, ex fide librorum Pergameneorum. Quamobrem verò contra autoris mentem eſſe dicat, non video : mihi quidem ſenſus eſt idem ; nam vindicta in animo ſedet an e victoriam, poſt victoriam exercetur.

[k] *Curatiſſimè.*] Scilicet amicitiæ jure à quibuſdam ceremoniis, & qui exteris & ignotis exhibetur, ſupervacaneo cultu, ſolutus erat : attamen quò magis Opimium ſuum faceret atque (etiam ut decuit erga legatum) nullum prætermiſit honorem.

[l] *Fide.*] Eſt dativo caſu, more veterum, Fortè hujus rei ignoratione ab aliquo ſciolo *famâ* pro *famæ* poſitum eſt, quod abſque hæſitatione correxi.

usu potiorem, quæ portuosior, & ædificiis magis exornata erat, Atherbal possedit. Res postulare videtur Africæ situm paucis exponere, & eas gentis, quibuscum nobis bellum aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, & nationes ob [a] calorem, aut asperitatem, item solitudines, minùs frequentata sunt; de iis haud facilè compertum narraverim; cætera quàm pauciſſimis absolvam.

In divisione orbis terræ plerique [b] in parte tertiâ Africam posuêre: pauci tantummodò Asiam, & Europam [c] esse, sed Africam in Europâ. Ea finis habet ab occidente [d] fretum [e] nostri maris & Oceani; ab ortu solis declivem [f] latitudinem; quem locum [g] Catabathmon incolæ appellant. [h] Mare sævum, importuosum. Ager frugum fertilis, bonus pecori, arbori infœcundus: [i] cælo, terràque penuria aquarum: genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum: plerosque senectus dissolvit, nisi qui ferro, aut à bestiis interêre. Nam morbus haud sæpè quemquam superat. Ad hoc, [k] malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio Africam [l] habuerint, quique postea accesserint, aut quo modo inter se permixti sint; quamquàm ab eâ famâ, quæ plerosque obtinet, diversum est; tamen, ut ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est: utique rem sese habere, cultores ejus terræ

INTERPRETATIO.

[l] *Dicam quàm pauciſſimis verbis qui homines initio coluerint, & habitaverint Africam.*

NOTÆ.

[a] *Calorem.*] Solis scilicet. Nemo nescit Africæ maximam partem sub Zonâ esse torridâ, atque adeò ardoribus infestari.

[b] *In parte.*] Id est, *Africam tertiam mundi partem fecerunt.* Nunc verò aliter divisum orbem reperies apud Geographos, postquam veteribus incognitæ terræ à nautis perlustratæ sunt.

[c] *Esse.*] Id est, *Quidam duas tantùm orbis terrarum partes esse voluerunt, & Africam sub Europâ comprehendendam.* Ambiguæ istiusmodi phrases non sunt imitandæ.

[d] *Fretum.*] Maluit dicere Sallustius *fretum maris* quàm *mare* simpliciter, ut æstum notaret & violentiam, quæ in illis augustiis conspicitur, in quæ duo maria concurrunt & commiscentur.

[e] *Nostri.*] Mediterranei, scilicet, quod Italiam alluit. At certè vix ab occasu dicitur Mediterraneum Africam finire: sed autori nostro adeò mirabilis visus est maris æstus, ut eo abreptus fretum latè ad occasum porrexerit. Videndum est interim ne nobis imponent tribulæ nostræ Geopraphicæ, in quibus nulla quandoque terræ curvitatis ratio habetur, cujus tamen, cùm in plano exprimitur, nisi cogitatio subierit, pronum est in gravissimos errores incidere.

[f] *Latitudinem.*] Id est, *campum vastum.*

[g] *Catabathmon.*] Vox Græca est à κατα-βαίνειν *descendere*; adeòque *Catabathmon* latinè *descensum* dixeris. Vallis erat in Ægyptum devexa, si Melæ credimus. Unde videas non eosdem, qui nobis, veteribus fuisse Africæ limites; nam ea hodie, idque melius, usque ad mare rubrum protenditur.

[h] *Mare.*] Libycum seu Africum, quod pars est Mediterranei.

[i] *Cælo.*] Id est, *neque in Africâ multùm pluit; neque ibi copia est fontium, aut fluviorum.*

[k] *Malefici.*] Putà serpentes, leones, &c.

putant,

putant, quam pauciſſumis dicam. Cæterùm [a] fides ejus rei penes auctores erit. Africam initio habuêre [b] Gætuli, & [c] Libyes, aſperi, incultique; quis cibus erat caro ferina, atque humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus, neque lege, aut imperio cujuſquam regebantur: vagi, palantes, [1] quas nox coëgerat, ſedes habebant. Sed poſtquam in Hiſpaniâ Hercules, [d] ſicut Afri putant, interîit: exercitus ejus compoſitus ex gentibus variis, amiſſo duce, ac paſſim multis ſibi quiſque imperium petentibus, brevì dilabitur. Ex eo numero [e] Medi, [f] Perſæ, & [g] Armenii, navibus in Africam tranſvecti, proxumos noſtro mari locos occupavêre. Sed Perſæ [h] intra Oceanum magìs: hique [i] alveos navium inverſos pro tuguriis habuêre: quia neque materia in agris, neque ab Hiſpanis emundi, aut mutandi copia erat. Mare [2] magnum, & ignara lingua commercia prohibebant. Hi paulatim, per connubia, Gætulos ſecum miſcuêre; & quia ſæpè [k] tentantes agros, alia, deinde alia loca petiverant; ſemet ipſi [l] Numidas appellavêre. Cæte-

INTERPRETATIO.

[1] *Ili manebant, ubi nox coëgerat eos manere.*

[2] *Maris vaſtitas & linguæ ignorantia prohibebant commercium.*

NOTÆ.

[a] *Fides.*] Id eſt, *Verum ſit, nec ne, non affirmo; id præſtiterint qui ejus rei auctores fuerunt.*

[b] *Gætuli.*] Libyæ interioris populi, qui ideo à diverſis ſcriptoribus, diverſis in locis collocantur, quòd gens vaga ſæpius habitationem ſuam mutaverit. Ut certè parum conſultè videantur facere viri alioquin doctiſſimi, qui quæ ad loca ſpectant, negligenter Salluſtium ſtrictiſſe dicunt. Quaſi verò ille, quia in Africâ prætor fuerit, ideo vaſtiſſimam & inſeſtiſſimam regionem pervagari debuerit. Satìs fuerit eo retuliſſe quæ didicit, quorumque injuriam crediderim, vindicem eum repoſcere.

[c] *Libyes.*] Hi populi à quibus etiam nomen ſortita eſt Africa, ejus propriè dictæ partem occiduam incoluerunt, ad mare mediterraneum inter Mauritaniam, & Cyrenaicam regionem, ut volunt; niſi Alexandriam uſque ab ortu, &, prout videor ex Salluſtio colligere, longiùs ab occaſu aliquando evaſerint; nam quis eum iſtis erroribus non eiret?

[d] *Sicut Afri.*] Ex Livio & Virgilio creditum eſt Herculem incolumem ex Hiſpaniâ in Italiam veniſſe, quibuſcum Salluſtius, quaſi falſum fuerit, quod Afri de Herculis morte prædicabant, facere videtur. Verùm plures eo nomine fuiſſe dubitare non ſinit Cicero lib. 3. de naturâ deorum; unde facile eſt variantes eâ de re opiniones conciliare, ſi modo meminerimus uni ſuo Herculi, Jovis & Alcmenæ filio, quæcumque ab omnibus facta ſunt, Græcos poëtas attribuiſſe

[e] *Medi.*] Media, Aſiæ regio notiſſima, ad mare Hyrcanum, ſeu Caſpium, quò etiam penetrâſſe Herculem omnes nôrunt.

[f] *Perſæ.*] Juxta Medos, ad meridiem.

[g] *Armenii.*] Poſt Medos, ad occaſum.

[h] *Intra Oceanum.*] Id eſt, *Ad mare Atlanticum.*

[i] *Alveos.*] Illud eſt quod poſtea *carinas* vocat, Navis eſt concavitas.

[k] *Tentantes.*] Ut, ſcilicet, pingue ſolum, & pecori, quo delectabantur, aptum, invenirent.

[l] *Numidas.*] A Græco νέμειν, ut volunt, quod eſt *paſcere.* Quamobrem verò ex linguâ Græcâ nomen ſibi Nomades ſeu Numidæ aſſumpſiſſent, planè non video; adeòque de hâc etymologiâ multùm dubito.

rùm

rùm adhuc ædificia Numidarum agreſtium, quæ mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quaſi navium carinæ ſunt. Medis autem, & Armeniis [a] acceſſêre Libyes. Nam hi propiùs mare Africum agitabant: (Gætuli ſub [b] ſole magìs; haud procul ab ardoribus:) [c] hique maturè oppida habuêre. Nam, [d] freto diviſi ab Hiſpaniâ, [e] mutare res inter ſe inſtituerant. Nomen eorum paulatim Libyes corrupêre, barbarâ linguâ Mauros pro Medis appellantes. Sed res Perſarum brevì [f] adolevit: ac poſtea [g] Numidæ nomine, propter multitudinem, à parentibus digreſſi, poſſêdêre ea loca, quæ proxuma Carthaginem Numidia appellatur. Deinde, [i] utrique alteris freti, finitimos armis, aut metu ſub imperium ſuum coëgêre; [h] nomen gloriamque ſibi addidêre: magìs hi, qui ad noſtrum mare proceſſêrant, [i] quia Libyes, quàm Gætuli, minùs bellicoſi: denique Africæ pars [k] inferior pleraque ab Numidis poſſeſſa eſt: victi omnes in gentem, nomenque, imperantium [2] conceſſêre. Poſtea [l] Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ gratiâ, pars imperii cupidine ſolicitatâ plebe; & aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Adrimetum,

INTERPRETATIO.

[1] *Deinde utrique, Numidæ in mutuâ operâ, & auxilio præſidium collocantes; coëgerunt finitimos, armis, aut metu, ſub imperium ſuum.*

[2] *Quicumque à* Numidis *victi ſunt, eorum nomen ſumpſerunt, & una gens cum ipſis facti ſunt.*

NOTÆ.

[a] *Acceſſêre.*] Quomodo iſthuc, cùm priores Libyes Africam obtinuerint? facilè certè, ut nihil neceſſe ſit à vulgatâ lectione diſcedere, prout nonnullis placuit. Libyes minùs bellicoſi fuerunt, ut ipſe dicit Salluſtius: cùm itaque credibiliter à Medis & Armeniis pulſi eſſent, illis neceſſe fuit horum gratiam paulatim ſibi conciliare, quod quidem accedere eſt.

[b] *Sub ſole.*] Id eſt, *Sub circulo Æquinoctiali*, ubi ſolis ardor eſt praviſſimus.

[c] *Hique.*] Libyes ſcilicet, non Gætuli: atque hos parentheſi, ne ſententiam turbarent, includendos curavi.

[d] *Freto.*] *Tantùm* adde, ne ſenſus videatur contrarius.

[e] *Mutare.*] Quamdiu nummus apud omnes in pretio non fuit, omnino oportuit non pecuniâ emere, ſed mercium compenſatione & permutatione.

[f] *Adolevit.*] Id eſt, *Brevì floruit & florentes facti ſunt.*

[g] *Numidæ nomine.*] Id eſt, *Perſæ Numidæ dicti.* In quibuſdam libris legitur *Nomo Numidæ*; quod minùs placet.

[h] *Nomen.*] Illud eſt quod Gallicè dicimus *Renom, Reputation*; aliter exiſtimationem, aut famam appellaveris.

[i] *Quia.*] Hic eſt ſenſus: dicit majorum gloriam brevì quæſiviſſe Numidas, qui parentibus relictis ad mare Mediterraneum confederant, quòd ſibi vicinos, & minùs bellicoſos Libyas, quam aliis Numidis bello meliores Gætulos, ſuperare facilius fuerit.

[k] *Inferior.*] Patet ex textu, eam inferiorem dici Africæ partem, quæ juxta Mediterraneum mare porrigitur: bene ſane, cùm eò plerique decurrant amnes Libyci.

[l] *Phœnices.*] Incolebant illi eas terras quæ ad Mediterraneî orientalem oram ſitæ ſunt. Pulſos à Joſuâ fuiſſe notum eſt ex ſacris literis; in Africâ vero concediſſe, ejuſque oram maritimam occupâſſe paſſim legimus, atque ab iis Afri, præſertim Carthaginienſes, Pœni dicti ſunt.

Leptim,

Leptim, aliaſque urbis in orâ maritimâ condidêre: eæque brevi multùm auctæ, pars [a] originibus ſuis præſidio, aliæque decori fuêre. Nam de Carthagine ſilere meliùs puto, quàm parùm dicere: quoniam alio properare tempus monet. Igitur ad Catabathmon, [b] qui locus Ægyptum ab Africâ dividit, [c] ſecundo mari prima Cyrene eſt, colonia [d] Theræôn: ac deinceps duæ [e] Syrtes, interque eas [f] Leptis: [g] deinde [h] Philenôn aræ, quem locum, Ægyptum verſùs, finem imperii habuêre Carthaginienſes: pòſt, aliæ Punicæ urbes. [i] Cætera loca uſque ad Mauritaniam Numidæ tenent. [k] Proximè Hiſpaniam Mauri ſunt. [l] Super Numidiam Gætulos accepimus, partim in tuguriis, alios incultiùs vagos, agitare. Poſt eos [m] Æthiopas eſſe. [n] Dein loca exuſta ſolis ardoribus. Igitur bello Jugurthino pleraque ex Punicis oppida, & finis Carthaginienſium, quos

NOTÆ.

a *Originibus.*] Urbibus, unde exierant.

b *Qui locus.*] Fortè ideo locum deſcribit, quia duo memorantur Catabathmi.

c *Secundò.*] Id eſt, ut videtur, *Proximè. En ſuivant la mer.* Phraſis inſolens, attamen quæ etiam reperitur apud Oroſium, lib. 1. cap. 2.

d *Theræôn.*] Plures inſulas meminerunt autores, nomine Thera. Ab eâ quæ ſita eſt ſupra Cretam prodiſſe dicunt eos qui Cyrenem condiderunt.

e *Syrtes.*] Loca ſunt vadoſa maris Mediterranei, circa medium littus Africanum: major ad ortum, minor ad occaſum magis inclinat.

f *Leptis.*] Duas hujus nominis autores plurimi in Africâ propriâ collocant. Cluverius magnam habet omnino inter duas Syrtes: parvam verò magis ad occaſum inter Syrtem minorem & Carthaginem. Hæc noſtra, ut patet, magna eſt.

g *Deinde.*] Hîc reprehenderunt quidam Salluſtium, quòd Philenorum aras poſt duas Syrtes poſuerit; verùm erraverunt ipſi, non Salluſtius: nam vocula *deinde* a *Leptis*, non ad *Syrtes* referri debet; ita ut Philenôn aras poſt Leptim, inter Syrtes, non poſt eas, collocaverit.

h *Philenôn aræ.*] Rem ipſam enarrabit poſtea Salluſtius, quam ſcire jam ſi expedit, conſule, ſi placet, indicem.

i *Cætera.*] A finibus Carthaginienſium, ſcilicet, verſùs occaſum. Atque hinc Numidiæ fines ſatis clarè intelligimus; niſi quòd Mulucha flumen eos ad occaſum incertos facit. Si enim verum eſt, quod ex autoribus colligitur, Muluchan in Mauritaniâ Tingitanâ eſſe, cùm flumen illud Jugurthæ imperii terminus à Salluſtio poſtea conſtituatur: certè Numidia ulteriùs quàm ſolet ad occaſum erit promovenda; ita ut Mauritania Cæſarienſis, ubi antea Syphax Maſæſylis imperitaverat, ſub Numidiâ comprehendatur: ex quo concludas per Mauritaniam, Salluſtium ferè Tingit nam intellexiſſe: Mauroſque Cæſarienſes in nomen & gentem victorum Numidarum conceſſiſſe. Sed quamvis ſatis certum ſit bonam Cæſarienſis Mauritaniæ partem ſub Jugurthâ fuiſſe; non tamen totam attribueris, quia vix Muluchæ fluminis ſitus cognoſci poſſit.

k *Proximè.*] Mari tamen interjecto.

l *Super.*] Ad meridiem.

m *Æthiopas.*] A parte orientali ad occidentalem, in mediâ Africâ, fuiſſe eos, voluerunt veteres, Homerum ſequuti.

n *Dein loca.*] Hîc iterum autorem arguit vir ſanè doctus, quaſi ille, quia loca ſolis ardoribus exuſta poſt Æthiopas ponit, ipſos in Zonâ torridâ eſſe negaverit. Ipſe verò, ni fallor, male concludit: nam Salluſtius Æthiopas ſub ſole eſſe nequaquam inficiatur; ſed tantùm poſt eos, loca eſſe exuſta & inhabitatâ ſeſe ab aliis accepiſſe dicit. Quanquam à veteribus, ita ut à nobis, cognitum fuiſſe ſitum terrarum, nullus auſit affirmare.

noviſ-

[a] noviſſumè habuerant, populus Rom. per magiſtratus adminiſtrabat: Gætulorum magna pars, & Numidæ ad flumen uſque [b] Mulucham ſub Jugurthâ erant: Mauris omnibus rex Bocchus imperitabat, præter nomen, [c] cætera ignarus populi Rom. itemque nobis neque bello, neque pace antea cognitus: de Africâ, & ejus incolis, ad neceſſitudinem rei ſatìs dictum.

Poſtquam, diviſo regno, legati Africâ deceſſère; & Jugurtha, contra timorem animi, [d] præmia ſceleris adeptum ſeſe videt; certum ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romæ venalia eſſe; ſimul & illorum [e] pollicitationibus accenſus, quos paulò antè muneribus expleverat; in regnum Atherbalis animum intendit. Ipſe acer, bellicoſus: at is, quem petebat, quietus, imbellis, placidus ingenio, [f] opportunus injuriæ, metuens magìs, quàm metuendus. Igitur ex improviſo finis ejus cum magnâ manu invadit: multos mortalis cum pecore, atque aliâ prædâ capit: ædificia incendit: pleraque hoſtiliter loca cum equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine in regnum ſuum convertit, exiſtumans dolore permotum Atherbalem injurias ſuas manu vindicaturum, eamque rem belli cauſſam fore. At ille, quòd neque ſe [g] parem armis exiſtumabat; & amicitiâ populi Rom. magìs, quàm Numidis, fretus erat; legatos ad Jugurtham de injuriis queſtum miſit: qui tametſi contumelioſa dicta retulerant, priùs tamen omnia pati decrevit, quàm bellum ſumere: quia tentatum antea ſecùs ceſſerat. Neque eò magìs cupido Jugurthæ minuebatur, quippe qui totum ejus regnum animo jam invaſerat. Itaque non, ut antea, cum [h] prædatoriâ manu, ſed, magno exercitu comparato, bellum gerere cœpit; & apertè totius Numidiæ imperium petere. Cæterùm, quà pergebat, [i] urbis, agros vaſtare, prædas agere; ſuis animum, hoſtibus terrorem augere. Atherbal ubi intelligit eò proceſſum, utì regnum aut relinquendum eſſet, aut armis retinendum, [i] neceſſariò copias parat, & Jugurthæ obvius procedit.

INTERPRETATIO.

[a] *Neceſſitate impulſus copias parat.*

NOTÆ.

a *Noviſſumè.*] Non enim à longo tempore Carthago à Scipione deleta fuerat.

b *Mulucham.*] Alio nomine dicitur *Molochath.* Fuit & oppidum Mulucha dictum, ut liquet ex Floro.

c *Cætera.*] Adverbium: niſi mavis præpoſitionem ſupplere. Aliter dicas, *His exceptis.*

d *Præmia.*] Omnino, ſiquidem dimidiam Hiempſalis regni partem obtinuerat.

e *Pollicitationibus.*] Nimirum illi, ſe Romæ, gratiâ & favore, omnia ad ejus commodum converſuros, polliciti erant.

f *Opportunus injuriæ.*] Accipiendæ ſcilicet. Injuria hìc paſſive ſumitur.

g *Parem.*] Jugurthæ, ſcilicet.

h *Prædatoriâ.*] Prædatorius exercitus dicitur, qui militibus conſtat leviter armatis, & in fugam expeditis.

i *Urbis.*] Accuſativi caſus.

Interim

Interim haud longè à mari, prope [a] Cirtam oppidum, utriuſque conſedit exercitus : & quia diei extremum erat, prœlium non inceptum ; ſed ubi plerumque noctis proceſſit, [b] obſcuro etiam tum lumine, milites Jugurthini, ſigno dato, caſtra hoſtium invadunt ; ſemiſomnos partim, alios arma ſumentes fugant, funduntque ; Atherbal cum paucis equitibus Cirtam profugit : &, ni multitudo [c] togatorum fuiſſet, quæ Numidas inſequentes mœnibus prohibuit, uno die inter duos reges cœptum, atque patratum foret bellum. Igitur Jugurtha oppidum circumſedit : [d] vineis, turribuſque & machinis omnium generum expugnare aggreditur : maxumè feſtinans [e] tempus legatorum ante capere, quos ante prœlium factum Romam ab Atherbale miſſos audiverat. Sed poſtquam ſenatus de bello eorum accepit, tres adoleſcentes in Africam legantur, qui ambos reges adeant ; S. P. Q. R. verbis nuncient, velle, & [f] cenſere, eos ab armis diſcedere : ita ſeque, illiſque dignum eſſe. Legati in Africam maturantes veniunt ; eò magìs quòd Romæ, dum proficiſci parant, de prœlio facto, & oppugnatione Cirtæ audiebatur. Sed is rumor [g] clemens erat. Quorum Jugurtha acceptâ oratione reſpondit, ſibi neque majus quidquam, neque carius auctoritate ſenatûs eſſe : ab adoleſcentiâ ſuâ ita ſe eniſum, ut ab optimo quoque probaretur : virtute, non malitiâ, P. Scipioni, ſummo viro placuiſſe : ob eaſdem artis à Micipſâ, non penuriâ liberorum, in regnum adoptatum eſſe : cæterùm, quò plura bene, atque ſtrenuè feciſſet, eò animum ſuum injuriam minùs tolerare ; Atherbalem dolis vitæ ſuæ inſidiatum : quod ubi comperiſſet, ſceleri obviàm îſſe : populum R. neque rectè, neque pro bono facturum, ſi ab [h] jure gentium ſeſe prohibuerit : poſtremò, de omnibus rebus legatos Romam brevì miſſurum. Ita [i] utrique digrediuntur. Atherbalis [k] appellandi

NOTÆ.

[a] *Cirtam.*] Regia quondam fuit Syphacis, ut Livio placet ; Maſiniſſæ alii tradunt : fortè utriuſque fuit, nam huic eam Scipio tradidit. Non longè diſtat à mari, & hodie *Conſtantina* dicitur.

[b] *Obſcuro.*] Id eſt, *de primulum redeunte* ; fortè circa tertiam horam matutinam.

[c] *Togatorum.*] Id eſt, *Romanorum*, quibus toga veſtis propria. Commercii causâ, in opulentâ urbe commorabantur.

[d] *Vineis.*] Machinæ fuerunt quibus præcipuè in diutinis obſidionibus utebantur, ex leviori ligno & cratibus contextæ, ſub quibus plures milites, ab hoſtium miſſilibus tuti, ſubſidebant.

[e] *Tempus.*] Id eſt, *Ante Atherbalem extinguere, quàm ipſi Româ opem & auxilium legati jui attuliſſent.*

[f] *Cenſere.*] De ſenatu dicitur ; *Velle & Jubere* de toto P. Romano, cùm legem aut aliquid aliud ſuffragiis approbat.

[g] *Clemens.*] Id eſt, *Neque multùm res ipſa per hominum ora jactabatur, neque tam atrox dicebatur.*

[h] *Jure gentium.*] Quo cuique illatam injuriam repellere licet. Cæterùm vide mihi quæſo, quouſque, & quàntâ arte nequitiam ſuam promoveat perditiſſimus latro.

[i] *Utrique.*] Legati & Jugurtha.

[k] *Appellandi.*] Dolis Jugurthæ factum eſt, ne Atherbalem legati alloquerentur, ex quo rem, uti acta erat, cognoviſſent : ut, ſcilicet, poſt eorum diſceſſum, quod & fecit, eum interficeret ; deinde cauſam mortis quidlibet Romæ, per nefarios amicos, prætexeret.

copia

copiâ non fuit. Jugurtha, ubi eos Africâ decessisse ratus est, neque propter loci naturam Cirtam armis expugnare posset, [a] vallo, atque fossâ mœnia circumdat: turris extruit, easque [1] præsidiis firmat: præterea dies noctesque, aut per vim, aut dolis tentare: defensoribus mœnium præmia modò, modò formidinem ostentare: suos hortando ad virtutem erigere, prorsus intentus cuncta parare. Atherbal ubi intelligit omnis fortunas suas in extremo sitas, hostem infestum, auxilii spem nullam, penuriâ rerum [b] necessariûm bellum trahi non posse; ex iis, qui una Cirtam profugerant, duos maximè impigros delegit: eos, multa pollicendo, ac miserando casum suum, confirmat, uti per hostium [2] munitiones noctu ad proximum mare, dein Romam pergerent. Numidæ paucis diebus jussa efficiunt: literæ Atherbalis in senatu recitatæ, quarum sententia hæc fuit:

Non meâ culpâ sæpè ad vos oratum mitto, P. C. sed vis Jugurthæ subigit; quem tanta lubido me exstinguendi invasit, uti neque vos, neque deos immortalis in animo habeat: sanguinem meum, quàm omnia, malit. Itaque, quintum jam mensem, socius & amicus populi Rom. armis obsessus teneor; neque mihi Micipsæ patris mei beneficia, neque vestra [c] decreta auxiliantur: ferro, an fame acriùs urgear, incertus sum. Plura de Jugurthâ scribere [d] dehortatur me fortuna mea: etiam antea expertus sum, parùm [3] fidei miseris esse. [e] Nisi tamen intelligo illum, suprà quàm ego sum, petere, neque simul amicitiam vestram, & regnum meum sperare. [f] Utrum gravius exitium nemini occultum est. Nam initio occidit Hiempsalem fratrem meum: dein patrio regno me expulit. Quæ sanè fuerint nostræ injuriæ, nihil ad vos. Verùm nunc regnum vestrum armis tenet: me, quem vos Imperatorem Numidis po-

INTERPRETATIO.

[1] *Extruit turres, easque* ab hostium irruptione *militibus præsidiariis tutas facit.*

[2] *Multa pollicendo, ac deplorando fortunam suam, eos confirmat, ut noctu per hostium opera & munimenta, ad proximum mare eant, deinde Romam pergant.*

[3] *Etiam antea experimento didici miserorum testimonio parum fidei tribui.*

NOTÆ.

[a] *Vallo.*] Vallus, palus, aut sudes, à quo vallum, hoc est, terræ aggestus; in castrorum munitionibus, dictum est; quia vallis illis terra retinetur.

[b] *Necessarium.*] Pro *necessariarum*, quod in illis reperitur codicibus.

[c] *Decreta.*] Quibus, (Legatis etiam ad id missis) ne alter alteri vim aut arma inferret, cautum fuisse vidimus.

[d] *Dehortatur.*] Quia scilicet, neque tempus est, cùm quis opprimitur de aliis rebus agere; neque omnia opus est de hoste dicere; quæ neque à multis audiuntur. Cauta est hæc oratio, epistola integra acutè, & cum judicio, scripta.

[e] *Nisi.*] Correctio est; quasi dicat, *Interim ego vos moneo, &c.*

[f] *Utrum.*] Id est, *An gratiâ vestrâ, modò regno meo potiatur, excidere malit; quàm mihi datâ pace vestrâ benevolentiâ frui.* Innuit Jugurtham Romanorum amicitiam temnere.

fuiſtis, clauſum tenet atque obſidet: legatorum verba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid eſt reliquum, niſi vis veſtra, quo moveri poſſit? Nam ego quidem vellem, & hæc quæ ſcribo, & illa quæ antea in ſenatu queſtus ſum, vana forent potiùs, quam miſeria mea fidem verbis faceret. Sed quoniam eò natus ſum, ut Jugurthæ ſcelerum [1] oſtentui eſſem: non jam mortem, neque ærumnas, tantummodo inimici imperium, & cruciatus corporis, [2] deprecor. Regno Numidiæ, quod veſtrum eſt, utì libet, conſulite: me ex manibus impiis eripite, per majeſtatem imperii, per amicitiæ [3] fidem, ſi ulla apud vos memoria remanet avi mei [a] Maſiniſſæ.

His literis recitatis, fuêre qui exercitum in Africam mittendum cenſerent, & quàm primùm Atherbali ſubveniendum: de Jugurthâ interim utì conſuleretur, quoniam legatis non paruiſſet. Sed ab îſdem illis regis fautoribus ſummâ ope [b] eniſum, ne tale decretum fieret. Ita bonum publicum, ut in pleriſq; negotiis ſolet, privatâ gratiâ devictum. Legantur tamen in Africam [c] majores natu nobiles, amplis honoribus uſi: in quîs fuit M. Scaurus, de quo ſuprà memoravimus, conſularis, & tum ſenati [d] princeps. Hi, quod in invidiâ res erât, ſimul & à [e] Numidis obſecrati, triduo navim aſcendêre: dein brevì [f] Uticam adpulſi, literas ad Jugurtham mittunt, quàm ociſſumè ad provinciam accedat; ſe ad eum ab ſenatu miſſos. Ille, ubi accepit homines claros, quorum auctoritatem Romæ pollere audiverat, contra inceptum ſuum venîſſe: primò commotus metu, atque lubidine, [4] divorſus agitabatur. Timebat iram ſenatûs, ni paruiſſet legatis: porrò animus cupidine cæcus ad inceptum ſcelus rapiebat. Vicit tamen in [g] avido ingenio pravum conſilium. Igitur, exercitu [5] circumdato, ſummâ vi Cirtam irrumpere nititur, ma-

INTERPRETATIO.

[1] *Quandoquidem eo fine natus ſum, ut in me oſtenderetur, & in aperto ponerentur ſcelera Jugurthæ.*

[2] *Tantùm oro ne ego inimici imperio ſubjiciar, neve ab eo corpus meum torqueatur.*

[3] *Vos oro per fidem, quæ debetur amicitiæ.*

[4] *In diverſas partes trahebatur.*

[5] *Igitur exercitu circum mœnia diducto, ſummâ vi Cirtam conatur irrumpere.*

NOTÆ.

[a] *Maſiniſſæ.*] Optimè clauſula; quia, ut antea vidimus, Romanis bona & firma ſemper Maſiniſſæ amicitia fuerat.

[b] *Eniſum.*] Paſſivè quod facilè non eſt imitandum.

[c] *Majores.*] Antè adoleſcentes miſſos fuiſſe vidimus.

[d] *Princeps.*] Is erat qui primus in recognoſcendo ſenatu, à cenſoribus auguſto titulo, recitabatur.

[e] *Numidis.*] Atherbalis legatis.

[f] *Uticam.*] Urbs fuit antiquiſſima, Tyriorum colonia, non longè à Carthagine, ad occaſum.

[g] *Avido.*] Imperii ſcilicet. Vix poſſit quiſquam ſibi conſulere, dum ita flagrat cupiditas: adeòque tunc maximè quieſcendum.

xumè

xumè ſperans, [a] diductâ manu hoſtium, aut vi, aut dolis ſeſe [7] caſum victoriæ inventurum; quod ubi ſecùs procedit, neque, quod intenderat, efficere poteſt, utì priùs, quàm legatos conveniret, Atherbalis potiretur; ne ampliùs morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet, cum paucis equitibus in provinciam venit. At tametſi ſenatûs [2] verbis minæ graves nunciabantur, quòd ab oppugnatione non deſiſteret: multâ tamen oratione conſumtâ, legati fruſtrà diſceſſêre. Ea poſtquam Cirtæ audita ſunt, Italici, quorum virtute mœnia defenſabantur, confiſi, deditione factâ, propter magnitudinem populi R. inviolatos ſeſe fore, Atherbali ſuadent, utì ſeque, & oppidum Jugurthæ tradat, tantùm ab eo vitam paciſcatur; de cæteris ſenatui curæ fore. At ille, tametſi omnia potiora fide Jugurthæ rebatur; tamen, quia penès [b] eoſdem, ſi adverſaretur, cogendi poteſtas erat: ita, utì cenſuerant Italici, deditionem fecit. Igitur Jugurtha in primis Atherbalem [3] excruciatum necat: dein omnis puberes Numidas, atque [c] negotiatores promiſcuè, utì quiſque armatis obvius fuerat, interfecit. Quod poſtquam Romæ cognitum eſt, & res in ſenatu agitari cœpta; iidem illi [d] miniſtri regis [e] interpellando, ac ſæpè gratiâ, interdum jurgiis [f] trahendo tempus, atrocitatem facti lenichant. Ac ni C. [g] Memmius, tribunus pleb. deſignatus, vir acer, & infeſtus potentiæ nobilitatis, populum R. edocuiſſet id agi, utì per paucos factioſos Jugurthæ ſcelus condonaretur; profectò omnis invidia, [4] prolatandis conſultationibus, dilapſa foret. Tanta vis gratiæ, atque pecuniæ regis erat. Sed ubi ſenatus delicti conſcientiâ popu-

INTERPRETATIO.

7 *Sperans ſeſe inventurum occaſionem victoriæ reportandæ.*

2 *At, quamvis minæ graves à* legatis *nomine ſenatûs nuntiabantur, quòd ab oppugnatione Cirtæ non deſiſteret, tamen, multis ſermonibus abſumtis, legati, re infectâ, diſceſſerunt.*

3 *Jugurtha primò occidit Atherbalem, poſtquam eum cruciatibus afflixiſſet.*

4 *Profectò omne odium,* quod contra Jugurthæ ſcelera accenſum erat, *extinctum foret differendo deliberationes.*

NOTÆ.

a *Diductâ.*] Facilius eſt enim hoſtem in diverſa tractum & alibi reſiſtentem ſuperare.

b *Eoſdem.*] Italicos negotiatores ſcilicet, quos Atherbal ad id cogere non poterat, ut diutius vim Jugurthæ ſuſtineret.

c *Negotiatores.*] Quos ſuprà togatos appellavit.

d *Miniſtri.*] Romanos intelligit Jugurthæ pecuniâ corruptos.

e *Interpellando.*] Non modò ſermones de aliis rebus jaciebant, aut caſus alios inge-bant; ſed etiam eorum orationem, quos minùs Jugurthæ favere crederent, interturbabant. Plurimæ ſunt tricæ, & nequitiæ quibus judicia ſolent differre cavillatores.

f *Trahendo.*] In eo præſertim poſita eſt aſtutia cauſidicorum: aſſuetis enim minimùm movemur, atque omnibus rebus, cum tempore aſſueſcimus.

g *Memmius.*] Hunc Saturninus, cùm conſulatum peteret, interficiendum juſſit.

lum timet, lege [a] Sempronià provinciæ futuris consulibus Numidia atque Italia decretæ: consules declarati P. Scipio [b] Nasica, L. Bestia Calpurnius: Calpurnio Numidia, Scipioni Italia [c] obvenit, dein exercitus, qui in Africam portaretur, scribitur: stipendium, aliaque, quæ bello usui forent, decernuntur. At Jugurtha, contra spem nuncio accepto, quippe cui, Romæ omnia [f] venire, in animo hæserat: filium, & cum eo duos familiaris ad senatum legatos mittit; iisque, ut illis, quos Hiempsale interfecto miserat, præcipit, omnis mortalis pecuniâ [2] aggrediantur: qui postquam Romam adventabant, senatus à Bestiâ consultus est, placeretne legatos Jugurthæ recipi mœnibus; iique decrevêre, ni regnum ipsumque deditum veniissent, ut in diebus proxumis decem Italiâ decederent. Consul Numidis ex senatûs decreto nunciari jubet. Ita infectis rebus illi domum discedunt. Interim Calpurnius, parato exercitu, [3] [d] legat sibi homines nobilis, factiosos, quorum auctoritate, quæ deliquisset, munita fore sperabat, in quîs fuit Scaurus, cujus de naturâ & habitu suprà memoravimus. Nam in consule nostro multæ bonæque artes animi & corporis erant; quas omnis avaritia præpediebat. Patiens laborum, acri ingenio, satis providens, belli haud ignarus, firmissimus contra pericula & insidias. Sed legiones per Italiam [e] Rhegium, atque inde [f] Siciliam, porrò ex Siciliâ in Africam transvectæ. Igitur Calpurnius initio paratis commeatibus, acriter Numidiam ingressus est; multosque mortalis, & urbis aliquot pugnando cepit. Sed ubi Jugurtha per legatos pecuniâ tentare, bellique, quod administrabat, [g] asperitatem offendere cœpit; animus æger avaritiâ facilè [h] conversus est. Cæterùm

INTERPRETATIO.

[a] *Quippe qui prorsùs credebat omnia Romæ esse venalia.*

[2] *Iis præcipit ut quosvis, Romæ, conentur pecuniâ ad partes suas adducere.*

[3] *Calpurnius assumit sibi legatos homines nobiles, factiosos, quorum auctoritate sperabat tecta & impunita fore quæ deliquisset.*

NOTÆ.

a *Sempronià.*] Sempronius Gracchus legem tulerat, ut singulis annis senatus provincias duas consulares, ante comitia consularia, quas deinde ipsi designati consules inter se sortirentur, decerneret.

b *Nasica.*] Hic inter clarissimos oratores à Cicerone recensetur, qui eum in consulatu mortuum esse dicit.

c *Obvenit.*] Sorte scilicet; quamvis consules quandoque inter se de provinciis conveniebant.

d *Legat.*] Legati imperatoribus adjuncti erant, ut eos consilio, & operâ adjuvarent. Plerumque singuli singulis attributi legionibus, & summo duci obnoxii. Sed, de iis omnibus, adi, si placet, doctissimum Lipsium.

e *Rhegium.*] Urbs est in litore Calabriæ, è regione Messanæ in Siciliâ.

f *Siciliam.*] Sicilia Mediterranei insula est celeberrima, Triquetra & Trinacria olim, à formâ, dicta.

g *Asperitatem.*] Enimvero difficillimum fuit, in locis remotissimis & asperrimis, hostem militiæ peritissimum, & atrociissimum superare.

h *Conversus.*] Ita ut, postquam ab eo bellum acriter inceptum esset, idem illi deinceps segniter persequeretur.

ſocius, & adminiſter omnium conſiliorum aſſumitur Scaurus ; qui tametſi [a] à principio, pleriſque ex factione ejus corruptis, acerrumè regem [1] impugnaverat ; tamen magnitudine pecuniæ, à bono honeſtoque in pravum abſtractus eſt. Sed Jugurtha primùm tantummodò belli moram [b] redimebat, exiſtumans ſeſe aliquid interim Romæ pretio, aut gratiâ effecturum : poſtea verò quàm participem [c] negotii Scaurum accepit, in maximam ſpem adductus recuperandæ pacis, ſtatuit cum eis de omnibus pactionibus præſens agere. Cæterùm interea, [d] fidei cauſâ, mittitur à conſule Sextius quæſtor in oppidum Jugurthæ [e] Vaccam : [f] cujus rei ſpecies erat acceptio frumenti, quod Calpurnius [g] palam legatis imperaverat : [h] quoniam deditionis morâ induciæ agitabantur. Igitur rex, utì conſtituerat, in caſtra venit ; ac pauca præſenti conſilio locutus [i] de invidiâ facti ſui, atque [k] ut in deditionem acciperetur : reliqua cum Beſtiâ, & Scauro ſecreta tranſegit : dein poſtero die, quaſi [l] per ſaturam ſententiis exquiſitis, in deditionem accipitur. Sed utì [2] pro conſilio imperatum

INTERPRETATIO.

[1] *Acerrimè contra* Jugurtham *regem enixus erat.*

[2] *Prout imperatum erat coram conſilio.*

NOTÆ.

[a] *A principio..*] Quando à Jugurthâ Romam legati miſſi ſunt.

[b] *Redimebat.*] Hoc eſt, *Id tantùm quærebat, quomodo bellum in longinquum traheret.*

[c] *Negotii.*] Flagitii ſcilicet, quo, pecuniâ acceptâ, conſul cum hoſte clanculum pacifcebatur.

[d] *Fidei.*] Ne deditionibus ſpecie dubitaret Jugurtha ad conſulem venire, Sextius quæſter in oppidum Jugurthæ quaſi obſes mittitur, ut, niſi inter eos de pacis arcanis conditionibus conveniret. Jugurtha inviolatus reverteretur.

[e] *Vaccam.*] Urbs fuit inſignis, forum rerum venalium totius regni.

[f] *Cujus rei.*] Prætextum mittendi Sextii, Calpurnius exhibuit frumentum, quod palam legatis imperaverat.

[g] *Palam.*] Ut, ſcilicet, omnes noſſent quamobrem quæſtor dimitteretur, neque dolum ſubolerent.

[h] *Quoniam deditionis.*] Quandoquidem moræ & induciarum Jugurthæ cauſa fuit, omnino belli ſumptus ferre, adeòque frumentum ſuppeditare debuit.

[i] *De invidiâ.*] Ut, ſcilicet, injuſtè conflatam eam offenderet, ſeſeque expurgaret.

[k] *Ut in deditionem.*] Id eſt, *Ne cum je ipſo, tanquam cum hoſte, ſenatus populuſque Romanus ageret : quinimò in fidem & deditionem ſuam acciperet.*

[l] *Per ſaturam.*] Satura, lanx erat variis frugum, pomorum, & ſimilium generibus plena ; unde farcimen quoddam multis rebus refertum, & id genus alii cibi, faturæ nomine appellati ſunt : deinde ad ſermones, habitâ ratione, vel rerum varietatis & mixturæ, vel metrorum confuſionis tranſit ſignificatio. His poſitis, difficile non eſt ſcire quid ſit *exquirere ſententias per ſaturam.* Nimirum conſul in Jugurthæ negotio quaſi in re facili & confectâ verſatus eſt : (neque verò aliter opus fuiſſet, ſi illi dediticiorem veram feciſſet :) ſen entiam ſuam pro rerum numero & ratione non diviſit, ſed multas res ſimul complexus, confuſè aliorum ſententias rogavit. Eo modo, niſi cum callidi, & iiſdem cordatis, viris negotium expediendum ſit, facile eſt quemvis irretire & decipere. Noſtrates iſtud vocant, *faire un pot pourri d'une affaire.*

erat, elephanti xxx, pecus, atque equi multi, cum non parvo argenti pondere quæstori traduntur. Calpurnius Romam ad magistratus [a] rogandos proficiscitur. In Numidiâ & exercitu nostro pax agitabatur. Postquam res in Africâ gestas, quôque modo actæ forent, fama divulgavit; Romæ per omnis locos & conventus de facto consulis [a] agitari. Apud plebem gravis invidia: patres soliciti erant; probarentne tantum flagitium, an [b] decretum consulis subverterent, parùm constabat. Ac maximè eos potentia Scauri, quòd is auctor & socius Bestiæ ferebatur, à vero bonoque impediebat. At C. Memmius, cujus de libertate ingenii, & odio potentiæ nobilitatis, suprà diximus; inter dubitationem & moras senatûs, concionibus populum ad vindicandum hortari: monere, ne remp. ne libertatem suam desererent: multa superba, crudelia facinora nobilitatis ostendere: prorsùs intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniam eâ tempestate Romæ Memmii facundia clara pollensque fuit, decere existumavi unam, ex tam multis, orationem ejus perscribere; ac potissimùm ea dicam, quæ in concione, post reditum Bestiæ, hujuscemodi verbis disseruit:

Multa me dehortantur à vobis, Quirites, ni studium reipub. omnia superet: opes factionis, vestra patientia, jus nullum; ac maximè, quòd [z] *innocentiæ plus periculi, quam honoris est. Nam illa quidem piget dicere,* [c] *his annis* XV. *quàm ludibrio fueritis superbiæ paucorum; quàm sæpè, quàmque inulti perierint vestri* [d] *defensores; uti vobis animus ab ignaviâ, atque socordiâ corruptus sit: qui ne nunc quidem,*

INTERPRETATIO.

[1] *Quia is dicebatur esse auctor flagitii & socius Bestiæ,* in eo admittendo.

[2] *Multa me deterrerent à vobis* defendendis, *Quirites, nisi affectus meus in rempublicam omni impedimento major esset: opes factionis, vestra patientia, justitiæ contemptus* me deterreret, *ac præsertim quòd plus periculi redundat in bonos & honestos, quàm honoris.*

NOTÆ.

[a] *Rogandos.*] Quicquid alii dicant, omnino arbitror ita intelligendum esse hunc locum, ut Calpurnius Romam concesserit ad rogandum populum de consulibus & aliis magistratibus, in annum proximum creandis: Mortuo enim Scipione collegâ, nisi ipse adfuisset, interregem eâ gratiâ creari oportuisset: cùm neque præ or, neque alius magistratus jus illud haberet. Fateor equidem, ut invidiam moveret, si qua in se concitata esset, Calpurnium maturè in urbem concessisse; at enim animum meum inducere nequeo, per *rogare magistratus* intelligendum esse, *Regare an satis illis placeret quòd cum Jugurthâ esset factum.*

[b] *Decretum.*] Quò in deditionem Jugurtham, certis conditionibus, acceperat.

[c] *His.*] Quibus, post Gracchorum mortem, nobilitas in plebem sævierat. Cæterùm à Tiberii Gracchi obitu ad Calpurnii consulatum vicesimus tertius annus decurrebat; unde concludas, vel locum corruptum, vel annorum supputationem subtilem, & accuratam non esse.

[d] *Defensores.*] Quales Gracchi, Fulvius.

obnoxii

[a] *obnoxiis inimicis, exſurgitis, atque etiam nunc timetis eos, quibus vos decet terrori eſſe. Sed quamquam hæc talia ſunt, tamen obviàm ire* [z] *factionis potentiæ, animus ſubigit. Certè ego libertatem, quæ mihi à parente meo tradita eſt,* [2] *experiar : verùm id fruſtrà, an* [3] *ob rem faciam, in veſtrâ manu ſitum eſt, Quirites. Neque ego vos hortor, quod ſæpè majores veſtri fecêre, utì contra injurias armati, eatis. Nihil vi, nihil* [b] *ſeceſſione opus eſt : neceſſe eſt,* [c] *ſuomet* [d] *ipſi more præcipites eant. Occiſo Ti. Graccho, quem* [e] *regnum parare aiebant, in plebem Romanam* [f] *quæſtiones graves habitæ ſunt. Poſt C. Gracchi, & M. Fulvii cædem, item* [g] *ordinis veſtri, multi mortales in carcere necati ſunt. Utriuſque cladis non* [h] *lex, verùm* [i] *lubido eorum, finem fecit.* [k] *Sed ſanè fuerit regni paratio, plebi jura ſua reſtituere.* [l] *Quidquid ſine ſanguine civium* [m] *ulciſci* [n] *nequitur, jure factum ſit. Superioribus annis taciti indignabamini ærarium expilari, reges & populos* [o] *liberos paucis no-*

INTERPRETATIO.

[z] *Tamen animus me cogit reſiſtere potentiæ factionis.*

[2] *Certè ego libertate uti, quæ mihi à parente meo tradita eſt, non deſiſtam.*

[3] *Verùm, in veſtrâ poteſtate ſitum eſt, idne fruſtrà experiar, an in veſtrum commodum.*

NOTÆ.

[a] *Obnoxiis.*] Id eſt, *In flagitio deprehenſis & ſub poteſtatem redactis.* Gall. *Sur qui vous avez ſi belle priſe.*

[b] *Seceſſione.*] In Catilinâ vidimus ter quaterve plebem à patribus ſeceſſiſſe.

[c] *Suomet.*] Quæſtionibus ſcilicet, quæ in eos habebantur, quomodo eas in plebem exercuerunt.

[d] *Ipſi.*] Nobiles, qui in culpâ ſunt deprehenſi.

[e] *Regnum.*] Memorat Plutarchus Pompeium priuſquam T. Gracchus interficeretur, ſe ſcire dixiſſe, huic diadema & purpureas veſtes, tanquam Romæ regnaturo, allatas eſſe. Florus verò, eum refert, dum, manu caput tangens, plebem ad defenſionem ſalutis ſuæ hortaretur, regnum ſibi & diadema poſcentis ſpeciem præbuiſſe.

[f] *Quæſtiones.*] *Des informations & procedures criminelles.*

[g] *Ordinis.*] Plebeii ſcilicet : tres enim fuiſſe antea vidimus.

[h] *Lex.*] Non Porciam modò aliaſve intelligit leges, quæ pro civium tergo ſancitæ eſſent ; ſed jus omne & æquitatem quam inter cives ſervare decet. Senſus eſt, uſque in plebem nobiles ſæviſſe, dum ſanguine ejus libidinem ſuam ſatiâſſent.

[i] *Lubido.*] *Leur caprice.*

[k] *Sed.*] Senſus paulò remotior eſt. Concedit adverſariis, quod acerrimè contra ipſos retorqueat, idque cum amarâ ironiâ, quaſi dicat, *verùm jam tempus non eſt de iſtis altercari ; eſto, quandoquidem ita placet nobilitati, illis concedo malè feciſſe Gracchos, eoſque regiam auctoritatem in civitatem reduxiſſe, quando plebi, quod ſuum eſt, reſtitutum voluerunt.*

[l] *Quidquid.*] Concluſio eſt, quam Memmius ex iis quæ adverſariis conceſſit pro causâ ſuâ deducit : vult nimirum bene feciſſe nobiles, qui commentitios regni reparatores interfecerint, ut potiori jure, plebi in flagitioſiſſimos nobiles liceat inquirere.

[m] *Ulciſci.*] Paſſivè ; quod facilè non eſt imitandum.

[n] *Nequitur.*] Antiquè.

[o] *Liberos.*] Cùm publicè ſub imperii Romani ditione eſſe deberent, atque rei ublicæ tributa pendere ; aut ſi ſocii fuiſſent & liberi, ab ejuſmodi paucorum tyrannide tuti agitare.

bilibus vectigal pendere: penès eosdem & summam gloriam, & maximas divitias esse: tamen hæc talia facinora impunè suscepisse [a] *parùm habuêre: itaque postremò leges, majestas vestra, divina & humana omnia* [b] *hostibus tradita sunt. Neque eos, qui ea fecêre, pudet, aut pœnitet; sed incedunt* [1] *per ora vestra magnificè, sacerdotia & consulatus pars triumphos suos ostentantes: perinde quasi ea* [c] *honori, non prædæ, habeant.* [2] *Servi ære parati injusta imperia dominorum non perferunt; vos, Quirites, imperio nati æquo animo servitutem toleratis? At, qui sunt hi, qui remp. occupavêre? Homines sceleratissimi, cruentis manibus, immani avaritiâ nocentissimi, iidemque superbissimi, quibus fides, decus, pietas, postremò honesta, atque inhonesta omnia quæstui sunt.* [3] *Pars eorum,* [d] *occidisse tribunos pl. alii quæstiones injustas, plerique cædem in vos fecisse, pro munimento habent: ita, quàm quisque pessumè fecit, tam maximè tutus est:* [e] *metum à scelere suo ad ignaviam vestram transtulêre: quos omnis, eadem cupere, eadem odisse,* [f] *eadem metuere in unum* [g] *coëgit. Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio est. Quòd si vos tam libertatis curam haberetis, quàm illi ad dominationem accensi sunt: profectò neque resp.* [4] *sicuti nunc, vastarctur: &*

INTERPRETATIO.

[1] *Ambulant magnificè in medio vestrûm.*

[2] *Servi argento acquisiti non tolerant injusta imperia dominorum.*

[3] *Eorum nonnullis præsidio est interfeciſſe tribunos plebis, aliis vos quæstionibus injustis vexâsse, plerisque cædem in vos feciſſe.*

[4] *Neque res publica vastaretur, sicuti* vastatur *nunc.*

NOTÆ.

[a] *Parum.*] Id est, *non contenti fuerunt.*

[b] *Hostibus.*] De Jugurthâ etiàm intelligit, cui certè P. Romani majestas pecuniâ prodita fuerat.

[c] *Honori.*] Id est, *Quasi honestè partas dignitates propter honorem retinâssent, non propter prædam.* Gall. *Tout de même que s'ils regardoient les charges & les dignitez de la republique comme des recompenses honorables de la vertu, & non comme des moyens d' exercer leur brigandage.*

[d] *Occidisse.*] Hi infinitivi vicem præstant accusativi casus.

[e] *Metum.*] Ratio est superioris commatis ingeniosissima. Ideo, inquit, pessimus quisque turpissimus est, quia maximè metuitur, postquam à se scelesto metum ad ignavum transtulit.

[f] *Eadem.*] Ne scilicet, aliquando jus suum populus repetat, eoque adversus nocentes utatur.

[g] *Coëgit.*] Potest hic locus ita exponi, ut *coëgit* neutro-passive verbi vim habeat; sensusque idem fuerit ac si pro *coëgit, convenit* posuisset, nisi quòd illud significantius & expressius est. Sed simpliciùs intelligi malim, voloque ut infinitivi isti pro nominativis sumantur verbi *coëgit.* Atque sententia istorum verborum ea ipsa erit quam in bello Catilinario Catilina ipse expressit, cùm dixit, eadem velle & eadem nolle, firmam demum efficere amicitiam. Nimirum intendit Memmius eâ causâ tam egregiè inter se congruere nobiles, & tam enixè uno conatu plebem opprimere, quòd omnes uno & eodem crimine teneantur, atque adeò eadem timeant, & odio persequantur.

bene-

beneficia vestra penès optumos, non audaciſſumos, forent. Majores vestri [a] *parandi juris & majestatis constituendæ gratiâ, bis per secessionem armati* [b] *Aventinum occupavêre: vos pro libertate, quam ab illis accepistis, nonne summâ ope nitemini? Atque eò vehementiùs, quò majus dedecus est, parta amittere, quam omnino non paravisse! Dicet aliquis, Quid igitur censes? Vindicandum in eos qui hosti prodidêre remp. non manu, neque vi; quod magìs vos feciſſe, quàm illis accidiſſe, indignum est: verùm quæstionibus, & indicio ipsius Jugurthæ, qui si* [1] *dedititius est, profectò jussis vestris obediens erit: sin ea contemnit, scilicet, æstimabitis, qualis illa pax, aut deditio sit, ex quâ ad Jugurtham scelerum impunitas, ad paucos potentis maxumæ divitiæ,* [c] *in rempubl. damna, atque dedecora, pervenerint. Nisi fortè nondum etiam vos dominationis eorum satietas tenet, &* [d] *illa, quàm* [e] *hæc tempora, magìs placent, cùm regna, provinciæ, leges, jura, judicia, bella atque paces, postremò, divina & humana omnia penès paucos erant: vos autem, hoc est, P. R. invicti ab hostibus, imperatores omnium gentium satìs habebatis* [2] *animam retinere. Nam servitutem quidem quis vestrûm audebat recusare? Atque ego tametsi viro* [f] *flagitiosissumum existumo impunè injuriam accepisse; tamen, vos hominibus sceleratissumis ignoscere, quoniam cives sunt, æquo animo paterer, ni misericordia in perniciem casura esset. Nam & illis, quantum importunitatis habent,* [3] *parùm est impunè malè feciſſe; nisi deinde faciundi licentia eripitur,*

INTERPRETATIO.

[1] *Qui, si revera deditionem fecit, & se populo Romano tradidit, profectò vobis obtemperabit.*

[2] *Vos autem, cùm essetis Imperatores omnium gentium, contenti eratis vivere.*

[3] *Nam & illi, quanta est sua importunitas, pro nihilo ducunt quòd* hactenus *impunè deliquerunt*; & deinceps multò plura patrabunt, *nisi illis malefaciendi licentia in posterum eripitur.*

NOTÆ.

[a] *Parandi.*] Ut tribunos suos obtinerent, qui sacrosanctâ suâ potestate plebem defenderent & tuerentur.

[b] *Aventinum.*] Alii Capitolium dicunt.

[c] *In rempubl.*] Omnino, nam regnum quod Masinissæ Romani tradiderant, extinctis ejus legitimis hæredibus, jure ab ipsos redibat; neque verò sociorum & amicorum injurias sine dedecore inultas relinquere poterant.

[d] *Illa.*] Quibus, post Gracchorum mortem, oppressi fuistis.

[e] *Hæc.*] Quibus, jus vestrum potestis & asserere & vindicare.

[f] *Flagitiosissumum.*] Nobis, sub Christi disciplinâ institutis, nefas est acceptas injurias ulcisci; imò ostendit recta ratio illi reipublicæ occidendum esse, in quâ privata vindicta toleratur. At verò neque illam autor suadet. Scopus est divere, eos quibus pœnarum irrogandarum potestas data est, flagitiosissimè facere, cùm gratiâ, socordiâ, aut quâvis aliâ causâ, noxium aliquem impunitum relinquunt. Verissimè & optimè, si quicquam aliud: ignoscendo enim fit tandem, ut qui pessimi sunt incautos de solio deturbent, deinde quos viros bonos sciunt, prædas & victimas suas faciant. Stat publicum bonum legibus; leges tuetur severitas: neque inter homines, ineptâ illâ facilitate, quam ostentant nonnulli rerum publicarum moderatores, majus est malum.

& vobis æterna ſolicitudo remanebit, cùm intelligetis aut ſerviendum eſſe, aut [1] *per manus libertatem retinendam. Nam fidei quidem, aut concordiæ quæ ſpes eſt? Dominari illi volunt; vos liberi eſſe: facere illi injurias; vos prohibere: poſtremò ſociis veſtris veluti hoſtibus,* [a] *hoſtibus pro ſociis, utuntur. Poteſtne in tam divorſis mentibus pax, aut amicitia eſſe? Quare moneo, hortorque vos, ne tantum ſcelus impunitum dimittatis. Non peculatus ærarii factus eſt, neque per vim ſociis erepta pecuniæ, quæ quamquam gravia ſunt, tamen conſuetudine jam pro nihilo habentur. Hoſti acerrumo* [b] *prodita ſenatûs auctoritas: proditum imperium veſtrum:* [c] *domi* [d] *militiæque reſp. venalis fuit. Quæ niſi* [e] *quæſita erunt, niſi vindicatum in noxios, quid erit reliquum, niſi ut illis, qui ea fecêre, obedientes vivamus? Nam impunè quælibet facere, id eſt* [f] *regem eſſe. Neque ego vos, Quirites, hortor, utì jam* [g] *malitis civis veſtros perperam, quàm rectè, feciſſe: ſed ne, ignoſcendo malis, bonos perditum eatis. Ad hoc,* [h] *in rep. multò præſtat, beneficii, quàm maleficii, immemorem eſſe. Bonus tantummodo ſegnior fit, ubi negligas: at malus improbior. Ad hoc, ſi injuriæ non ſint, haud ſæpè auxilii egeas.*

INTERPRETATIO.

[1] *Aut vi & armis libertatem eſſe conſervandam.*

NOTÆ.

[a] *Hoſtibus.*] Id factum in Jugurthæ negotio: fuit ille ſceleratus; amicos habuit nobiles: Atherbal innocens vixit; ab omnibus derelictus fuit.

[b] *Prodita.*] Planiſſimè, quandoquidem Jugurthæ, contra ſenatûs mandatum, impunè licuerit Atherbalem perſequi & trucidare; crimine à nobilibus pecuniâ redemto.

[c] *Domi.*] Quando Romam legati venerunt.

[d] *Militiæque.*] Per Beſtiam & Scaurum.

[e] *Quæſita.*] *Si on n'en fait pas une bonne enquête.*

[f] *Regem.*] In malam partem accipitur hoc in loco; neque quiſquam poſt eorum expulſam dominationem, Romæ ejus dignitatis nomen aſſumere auſus eſt.

[g] *Malitis.*] Nonnulli conſpicìuntur interdum ita malè ſani homines, qui quaſi venenata inſecta eſſent, virus ſuum, quocumque non inveniunt, important: id unicè amant, quærunt, colligunt, generant, &, ut apertè loquar, aliis crimina affingunt, ut ſuis vivant. Ab iis maximè cavendum, cùm præſertim aliquid in republicâ adminiſtrant: nam muneris obeundi ſpecie quaſi jure, quoſcumque lubet, ſub togâ effocant; cùmque leges in ipſorum ſint arbitrio, iis ſibi præſidium dum parant, iiſdem, aliis, quibus invigilant, perniciem machinantur. Ideo eos notavi quod obiter Memmius ſceleratam gentem attingat, quamque, niſi in laqueos inciderit, nullus ſub hypocriſis larvâ inſidiantem, cognoverit.

[h] *In rep.*] Hoc eſt notatu digniſſimum: cùm enim in paradoxis non ſine cauſâ recenſeas, veriſſimum eſt tamen, & ex politicorum ſinu depromptum. Neque verò aliud poſtulant boni cives, quàm ne ullus malus ſit in republicâ: quiſque ſibi poſtea abunde proſpicit. At ſecus eſt inter privatos: illos enim decet obliviſci injuriarum, meminiſſe acceptorum beneficiorum; quin & ipſi, & omnes ultro benefacere debent.

Hæc,

Hæc, atque alia hujuſcemodi ſæpè dicundo, C. Memmius populo Rom. perſuadet, utì L. [a] Caſſius, qui tum prætor erat, ad Jugurtham mitteretur: eumque, [b] interpoſitâ fide publicâ, Romam duceret, quò faciliùs indicio regis, Scauri, & reliquorum, quos pecuniæ captæ [1] arceſſebant, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidiâ relicti ab Beſtiâ exercitui præerant, ſecuti morem imperatoris ſui, plurima, & flagitioſiſſuma facinora fecêre. Fuêre, qui auro corrupti, elephantos Jugurthæ traderent; alii [c] perfugas venderent; pars ex [d] pacatis prædas agebant. Tanta vis avaritiæ in animos eorum, veluti tabes, invaſerat. At Caſſius prætor, [2] perlatâ [e] rogatione à C. Memmio, ac perculſâ omni nobilitate, ad Jugurtham proficiſcitur: eique timido, & ex conſcientiâ diffidenti rebus ſuis, perſuadet, quoniam ſe populo R. dedidiſſet, ne vim, quàm miſericordiam ejus, experiri malit: privatim præterea fidem ſuam [f] interponit, quam ille non minoris, quàm publicam ducebat. Talis eâ tempeſtate fama de Caſſio erat. Igitur Jugurtha, contra decus regium, cultu quàm maximè miſerabili, Romam venit. At tametſi in ipſo magna vis animi erat, confirmatus ab omnibus, quorum potentiâ aut ſcelere cuncta ea geſſerat, quæ ſuprà memoravimus, C. Bæbium tribunum pleb. magnâ mercede parat, cujus [g] impudentiâ contra [h] jus, & injurias omnis munitus foret. At C. Memmius advocatâ concione, quanquam regi infeſta plebes erat, & pars in vincula duci jubebat; pars, ni ſocios ſceleris aperiret, more majorum de hoſte ſupplicium ſumi; dignitati magis, quàm iræ conſulens, ſedare motus, & animos eorum mollire: poſtremò confir-

INTERPRETATIO.

[1] *Ut delicta Scauri & reliquorum quòd ab* Jugurthâ *pecunias accepiſſe dicebant, faciliùs in lucem prodirent ejus declaratione.*

[2] *At Caſſius prætor proficiſcitur ad Jugurtham, poſtquam C. Memmius à populo impetrâſſet quod rogaverat.*

NOTÆ.

[a] *Caſſius.*] Hunc fuiſſe volunt virum maximæ ſeveritatis; idque adeò poſtmodum ex autore cognoſcetur.

[b] *Interpoſitâ.*] Id eſt, *Jugurthæ pollicendo, quòd ipſi inviolato domum reverti liberum eſſet.*

[c] *Perfugas.*] Maximum inde malum in rempublicam redundabat; non enim deinceps auſus fuiſſet quiſquam ex Jugurthæ militibus ejus militiam abjurare, veritus ne pariter ad ipſum remitteretur.

[d] *Pacatis.*] Illi provincias Romanis ſubjectas, & ſocios compilabant.

[e] *Rogatione.*] Quâ à populo petiverat, ut quæreretur in eos qui pecuniâ rempublicam Jugurthæ prodidiſſent.

[f] *Interponit.*] Id eſt, *Præter fidem publicam, ſe fidei ſervandæ ſponſorem conſtituit.*

[g] *Impudentiâ.*] Plenius intelligentur poſtea tot res: interea ſciendum eſt, quòd uno tribuno reſiſtente, fruſtrà erat quicquid ab aliis tentaretur.

[h] *Jus.*] Id eſt, *Ne timeret quicquid ſecundum leges, & ex æquo contra ipſum decerni poſſet.*

mare,

mare, fidem publicam [a] per ſeſe inviolatam fore. Poſt, ubi ſilentium cœpit, producto Jugurthâ, verba facit: Romæ Numidiæque facinora ejus memorat: ſcelera in patrem, fratreſque oſtendit: [1] quibus juvantibus, quibuſque miniſtris ea egerit, quanquam intelligat populus R. tamen velle manifeſta magis ex illo habere: ſi verum aperiat, in fide, & clementiâ populi R. magnam ſpem illi ſitam: ſin reticeat, non ſociis ſaluti fore, ſed ſe ſuaſque ſpes corrupturum. Dein, ubi Memmius dicendi finem fecit, & Jugurtha reſpondere juſſus eſt; C. Bæbius tribunus pleb. quem pecuniâ corruptum ſuprà diximus, regem tacere [b] jubet: ac, tametſi multitudo, quæ in concione aderat, vehementer accenſa, terrebat cum clamore, vultu, ſæpè impetu, atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat; [c] vicit tamen impudentia. Ita populus, ludibrio habitus, ex concione diſcedit: Jugurthæ Beſtiæque, & cæteris, quos illa quæſtio exagitabat, animi augeſcunt. Erat eâ tempeſtate Romæ Numida quidam, nomine Maſſiva, Guluſſæ filius, Maſiniſſæ nepos: qui, quia in diſſenſione regum, Jugurthæ adverſus fuerat, deditâ Cirtâ, & Atherbale interfecto, profugus ex Africâ abierat. Huic Sp. Albinus, qui proximo anno poſt Beſtiam cum Q. Minucio Rufo conſulatum gerebat, perſuadet, quoniam ex ſtirpe Maſiniſſæ ſit, Jugurtham ob ſcelera invidiâ cum [d] metu urgeat, regnum Numidiæ ab ſenatu petat. Avidus conſul belli gerundi, moveri, quàm [2] ſeneſcere, omnia malebat. Ipſi provincia Numidia, Minucio [e] Macedonia, evenerat. Quæ poſtquam Maſſiva agitare cœpit, neque Jugurthæ in amicis ſatis præſidii eſt; quòd eorum alium conſcientia, alium mala fama, & timor animi, impediebat: Bomilcari proximo, ac maximè fido ſibi, imperat: [3] pretio, ſicuti multa conſecerat, inſidiatores Maſſivæ paret: ac maximè

INTERPRETATIO.

[1] Dicit *Memmius P. Romanum, quanquam is intelligat quibus juvantibus, quibuſque miniſtris ea ſcelera Jugurtha patraverit; tamen velle ea ipſa magis ab ipſo cognoſcere.*

[2] *Conſul maximè cupidus belli gerendi malebat omnia turbari, quàm pacificari.*

[3] *Imperat Bomilcari propinquo, ac maximè fido ſibi, ut quemadmodum confecerat multa pecuniâ & vi nummi, ſic quoque pretio quærat percuſſores Maſſivæ.*

NOTÆ.

[a] *Per ſeſe.*] Id eſt, *Quanquam omnes contrà niterentur, id tamen, vel periculo mortis præſtiturum.*

[b] *Jubet.*] Jam patet quàm durum os fuerit iſtius Bæbii: nuſquam par reperta eſt impudentia & audacia.

[c] *Vicit.*] Quia ſcilicet, populos no'ebat, quos ſummâ vi paraverat ſibi defenſores paſſim mactare.

[d] *Metu.*] Id eſt, *invidiâ & metu.* Arbitror verò intelligendum eſſe de metu Romanæ plebis, ut aliquando etiam contra ſe ipſa auſurum Jugurtham credat ſcelera ſua convertere.

[e] *Macedonia.*] Notiſſima Europæ regio, Philippi, ac deinde Alexandri magni imperii ſedes, ſupra Græciam ſita, ad Septentrionem.

occultè.

occultè. Sin [a] id parùm procedat, quovis modo Numidam interficiat. Bomilcar maturè regis mandata exsequitur, & per homines, talis negotii artifices, itinera, egressusque ejus, postremò loca, atque tempora cuncta explorat; dein, ubi res postulabat, insidias tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, paulò [b] inconsultiùs Massivam aggreditur, illum obtruncat: sed ipse deprehensus, multis hortantibus, & in primis Albino consule, [c] indicium profitetur. Fit reus magìs [d] ex æquo bonoque, quàm ex jure gentium Bomilcar, comes ejus, qui Romam fide publicâ venerat. At Jugurtha, [e] manifestus tanti sceleris, [f] non priùs omisit contra verum niti, quàm animadvortit, [g] super gratiam, atque pecuniam suam, invidiam facti esse. Igitur quanquam in priore [h] actione ex amicis quinquaginta [i] vades dederat, regno magìs, quàm vadibus consulens, clam in Numidiam Bomilcarem dimittit; veritus, ne reliquos popularis metus invaderet parendi sibi, si de illo supplicium sumtum foret: & ipse paucis diebus eòdem profectus est, [k] jussus à senatu Italiâ decedere. Sed postquam Româ egressus est, fertur, sæpè tacitus eò respiciens, postremò dixisse, urbem [l] venalem, & maturè perituram, si emtorem invenerit. Interim Albinus, renovato bello, commeatum, stipendium, aliaque, quæ militibus usui forent, maturè in Africam portare: ac statim ipse profectus, ut ante [m] comitia, quod tempus haud longè aberat, armis, aut deditione, aut quovis modo bellum conficeret. At contrà Jugurtha trahere omnia,

NOTÆ.

[a] *Id parum.*] Id est, *non posse occultè Massivam interficere.*

[b] *Inconsultiùs.*] Scilicet intervenerunt aliqui dum scelus patraret; vel ille antè, num satìs omnia tuta essent, minùs circumspexerat.

[c] *Indicium.*] Id est, *Declarat se, cujus consilio tantum facinus ausus esset, dicturum.*

[d] *Ex æquo.*] Id est, *magìs habitâ ratione naturalis æquitatis, quàm juris gentium*, quo ne quis eos, qui fide publicâ venerunt, attingat, sanctum est.

[e] *Manifestus.*] Verisimile non est Jugurtham testibus, vel Bomilcaris indicio, convictum fuisse; at, ex re ipsâ, quæ evidens erat, pro manifesto habebatur.

[f] *Non priùs.*] Id est, *Semper contra veritatem nixus est, donec supra gratiam & pecuniam suam, facti invidiam esse vidit.*

[g] *Super gratiam.*] Intellige Jugurthæ amicos facti & sceleris ejus invidiam declinare nequivisse.

[h] *Actione.*] Forensi, scilicet, cùm primùm intentata est accusatio contra ipsum in judicio.

[i] *Vades.*] Qui eum judicio sistere promiserant. Gall. *Des les représenter en justice.* Scilicet, illi Romani tuerant.

[k] *Jussus.*] Vides itaque illi, quantumvis pessimo, servatam fidem. Interim Livius clam eum aufugisse dicit: non abs re sanè, nam ex æquo bonoque, morte multari poterat.

[l] *Venalem.*] Vide mihi, quæso, quid tandem de Româ pronunciat vir, quanquam nequissimus, certè tamen sagacissimus: venalem dicit: Romam magìs contemnere non potuit. Plùs est quàm si scelestissimam aut perditissimam dixisset; nec majus esse potest hominum depravatorum & perditorum indicium, quàm justitiam & æquitatem, omnia denique auro rependere. Actum est de republicâ in quâ ea pestis grassatur.

[m] *Comitia.*] Id est, *Antequam conventus fierent pro magistratuum creatione.*

& alias,

& alias, deinde alias moræ causſas facere : polliceri deditionem, ac deinde [a] metum ſimulare : [b] inſtanti cedere, & paulò pòſt, ne ſui diffiderent, inſtare : ita belli modò, modò pacis morâ, conſulem ludificare. Ac fuêre, qui tum Albinum haud ignarum [c] conſilii regis exiſtumarent : neque ex tantâ [1] properantiâ tam facilè tractum bellum ſocordiâ magis, quàm dolo crederent. Sed poſtquam, dilapſo tempore, comitiorum dies adventabant, Albinus, Aulo fratre in caſtris proprætore relicto, Romam deceſſit. Ea tempeſtate Romæ ſeditionibus tribunitiis atrociter reſp. agitabatur. P. Lucullus, & L. Annius, tribuni pleb. reſiſtentibus collegis, continuare magiſtratum nitebantur ; quæ diſſenſio totius anni comitia impediebat. Eâ morâ in ſpem adductus Aulus, quem proprætorem in caſtris relictum ſuprà diximus, aut conficiundi belli, aut terrore exercitûs [2] ab rege pecuniæ capiundæ, milites menſe Januario ex hibernis in expeditionem evocat ; magniſque itineribus, hieme aſperâ, pervenit ad oppidum Suthul, ubi regis theſauri erant. Quod quanquam, & ſævitiâ temporis, & opportunitate loci, neque capi, neque obſideri poterat ; (nam circum murum ſitum in prærupti montis extremo planicies limoſa hiemalibus aquis paludem fecerat) tamen, aut [d] ſimulandi gratiâ, quò regi formidinem adderet, aut cupidine cæcus, ob theſauros, oppidi potiundi, vineas [e] agere, [f] aggerem jacere, aliaque, quæ incepto uſui forent, properare. At Jugurtha, cognitâ vanitate atque imperitiâ legati, ſubdolus ejus augere amentiam miſſitare [g] ſupplicantis legatos : ipſe, quaſi vitabundus, per ſaltuoſa loca, & tramites exer-

INTERPRETATIO.

[1] *Fuêre qui non crederent, poſt tantam* Albini *properantiam bellum prolongatum fuiſſe magis ſocordiâ, quàm dolo.*

[2] *Aulus adductus eâ morâ in ſpem, aut conficiundi belli, aut pecuniæ ab rege accipiendæ, cùm ipſi terrorem injeciſſet ſuo exercitu, menſe Januario evocat milites in expeditionem, ex locis in quibus hybernum tempus exigebat.*

NOTÆ.

[a] *Metum.*] Intellige, Albinum ad deditionem rationibus plurimis Jugurtham induxiſſe, Jugurthamque pollicitum eſſe ; poſtea verò eundem recuſâſſe, quaſi timuiſſet ne erga ſe P. Romanus, contra quem Albinus ingerebat, ſeveritate magis quàm miſericordiâ uteretur.

[b] *Inſtanti.*] Conſuli, ſcilicet, Albino. Tota iſta ratio omnimodo ad Romanorum effugienda & eludenda arma apta erat.

[c] *Conſilii.*] Id eſt, *Hæc omnia ex compacto fiebant.*

[d] *Simulandi.*] Se, ſcilicet, in animo ejus urbis obſidionem habere. Fatuus homo, quaſi cum puerulo rem ſuſciperet !

[e] *Agere.*] Id eſt, *urbem verſus promovere.*

[f] *Aggerem.*] Terra eſt, quæ cum lignis & obviâ quâque materiâ, in montis modum, congeritur ; cujus in bello, vel ad propugnandum, vel ad oppugnandum, uſus multus eſt.

[g] *Supplicantis.*] Ut crederet Aulus eâ cauſâ timere & diffidere Jugurtham, quòd obſidione urbis Suthul cingeretur ; atque adeò in eâ permaneret, cùm ipſe urbem Aulo ſciret inſuperabilem.

citum

citum ductare. Denique Aulum spe pactionis perpulit, utì, relicto Suthule, in abditas regiones sese, veluti cedentem, insequeretur : ita [a] delicta occultiora fuêre. Interea per homines callidos, diu noctuque exercitum [b] tentabat : centuriones, duces que [c] turmarum partim, utì transfugerent, corrumpere : alii, signo dato, locum utì desererent. Quæ postquam ex sententiâ iustruxit, intempestâ nocte de improviso multitudine Numidarum Auli castra circumvenit. Milites Romani, perculsi tumultu insolito, arma capere ; alii se abdere; pars territos confirmare ; trepidare : omnibus locis vis magna hostium : cœlum nocte, atque nubibus obscuratum : periculum [d] anceps : postremò fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paulò antè corruptos diximus, [e] cohors una [f] Ligurum, cum duabus turmis [g] Thracum, & paucis gregariis militibus, transiêre ad regem ; & centurio [h] primipili [i] tertiæ legionis per [k] munitionem, quam, utì defenderet, acceperat, locum hostibus introeundi dedit : eâque Numidæ cuncti irrupêre. Nostri fœdâ fugâ, plerique, abjectis armis, proxumum collem occupavêre. Nox, atque præda castrorum, [l] hostis, quò minùs victoriâ [l] uterentur, remorata sunt. Dein Jugurtha postero die cum Aulo in colloquio verba facit : tametsi ipsum cum exercitu fame ferroque clausum tenet,

INTERPRETATIO.

[a] *Nox, atque præda castrorum remorata sunt hostes, quò minùs victoriâ uterentur.*

NOTÆ.

[a] *Delicta.*] Auli cum Jugurthâ.

[b] *Tentabat.*] Ut quoquomodo aliquid adversùs ipsum pararet.

[c] *Turmarum.*] Turma in equitatu eandem rationem habet, quàm centuria in peditatu ; nisi quòd triginta tantùm equitibus constat.

[d] *Anceps.*] Sive fugerent, sive manerent.

[e] *Cohors.*] Ex manipulis tribus conficiebatur, in quibus singulis duæ erant centuriæ, quæ quidem primo, 60 militum fuerunt, deinde, cum ipsâ legione, militum numero, per proportionem, adauctæ sunt.

[f] *Ligurum.*] Hodie dicitur Liguria, *La côte de Genes :* ab Alpibus, olim, usque ad Macram flumen, & secundum aliquos, ad urbem Pisas porrigebatur.

[g] *Thracum.*] Thracum supra mare Ægeum sita est, ad septentrionem, Hodie dicitur *Romanis.*

[h] *Primipili.*] Primipilus, centurio primipili, primus legionis centurio, præfectus legionis, rem unam & eandem significant.

[i] *Tertiæ.*] Legiones ab ordine temporii quo conscriptæ fuerant, deinde à loco, ab imperatoribus, &c. nomina sortitæ sunt, eo quo dicimus modo, *Le regiment de monseigneur le Dauphin ; celui de Champagne, &c.*

[k] *Munitionem.*] Munitio dicitur quicquid ad hostium arcendos impetus comparatum est, qualis est agger, vallum, &c. Munitionis verò instituendæ partes, ut in singulos dividebantur, ita, postquam peracta erat, à centurionibus, hic aut illic curantibus, defendebatur.

[l] *Uterentur.*] Priùs victoriâ uti, quàm frui, decet ; adeòque præposterè Jugurthini milites, qui antè Romanorum castra spoliant, quàm profligaverint.

tamen se [1] memorem rerum humanarum, si secum fœdus faceret incolumis omnis [a] sub jugum [b] missurum; præterea, ut diebus decem Numidiâ decederet. Quæ gravia quanquam, & [c] flagitii plena erant, tamen, quia mortis metu nutabant, sicuti regi lubuerat, pax convenit. Sed ubi ea Romæ comperta sunt, metus atque mœror civitatem invasêre: pars dolere pro [d] gloriâ imperii: pars [e] insolita rerum bellicarum timere libertati: Aulo omnes infesti, ac maxumè qui bello sæpè præclari fuerant, quòd armatus [f] dedecore potiùs, quâm manu, salutem quæsiverit. Ob ea consul Albinus, ex delicto fratris invidiam, ac deinde periculum, timens; senatum de [g] fœdere consulebat: & tamen interim exercitui [b] supplementum scribere; ab [i] sociis & [k] nomine Latino auxilia accersere; denique omnibus modis festinare: senatus ita, uti par fuerat, decernit: suo atque populi injussu nullum potuisse fœdus fieri. Consul impeditus à tribunis pl. ne quas paraverat copias secum portaret, paucis diebus in Africam proficiscitur. Nam omnis exercitus, uti [l] convenerat, Numidiâ deductus in provinciâ hiemabat. Postquam eò venit, quamquam persequi Jugurtham, & mederi [m] fraternæ invidiæ animo ardebat; cognitis militibus, quos præter fugam, [n] soluto im-

INTERPRETATIO.

[1] *Tamen se memorem vicissitudinis rerum humanarum, missurum omnes incolumes sub jugum, si Aulus secum fœdus faceret.*

NOTÆ.

[a] *Sub jugum.*] Eo modo ignominiæ causâ, victos hostes multabant. Duæ videlicet hastæ in terram mittebantur, ad quarum extremas & extantes partes, tertia transversa colligabatur, sub quâ discincti & inermes transire victi cogebantur: qui adeò sese domitos & subactos confitebantur.

[b] *Missurum.*] Infamiæ notam pro beneficio Jugurtha proponit, quia clausos hostes habebat. Pessimè verò sibi consulit; nam aut omnes ad unum occidere, aut prorsus intactos dimittere, debuit.

[c] *Flagitii.*] Flagitium, crimen est, quod dedecus & servilem turpitudinem conjunctam habet.

[d] *Gloriâ.*] Quâ, scilicet, eam omnibus nationibus meritò proculcandam esse videbant.

[e] *Insolita.*] Ita in magnis urbibus fieri solet: ad levissima quæque trepidant, qui otio assueti, militiæ rudes sunt.

[f] *Dedecore.*] De jugo loquebantur, quod Aulus subierat.

[g] *Fœdere.*] Quod cum Jugurthâ frater iniverat.

[h] *Supplementum.*] Id est, *milites, qui in occisorum locum substituerentur.* Gall. *Des recrues.*

[i] *Sociis.*] Italicis, scilicet, qui ita absolutè socii nonnunquam appellantur. A Latinis verò habitatione distinguuntur, cùm Latii jure fruerentur.

[k] *Nomine Latino.*] Id est, *iis hominibus qui jure Latii seu Latinitatis fruebantur:* de quo adi, si lubet, jurisperitos: nam varias ejus mutationes persequi hîc non est locus.

[l] *Convenerat.*] Jugurtham inter & Aulum.

[m] *Fraternæ.*] Id est, *quæ in eum flagrabat.*

[n] *Soluto.*] Cùm vident milites ducibus suis, ipsorumque culpâ præsertim, omnia malè cedere; solent illi imperium detrectare, & mandata contemnere.

perio,

perio, licentia, atque lascivia corruperat; [1] ex copiâ rerum statuit sibi nihil agitandum. Interea Romæ C. Mamilius Limetanus tr. pleb. [2] rogationem ad populum promulgat, uti quæreretur in eos, quorum consilio Jugurtha [a] senati decreta neglexisset: quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepissent; qui elephantos, quique perfugas tradidissent; item, qui de pace, aut bello cum hostibus pactiones fecissent. Huic rogationi partim conscii sibi, alii ex partium invidiâ, pericula metuentes; quoniam apertè resistere non poterant, quin illa, & alia talia placere sibi fatercntur; occultè per amicos, ac maximè per homines nominis Latini, & socios [b] Italicos, impedimenta parabant. Sed plebes, incredibile memoratu est, quantùm intenta fuerit, quantâque vi rogationem jusserit, decreverit, voluerit, magìs odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quàm curâ reip.; tanta [c] lubido in partibus erat. Igitur, cæteris metu perculsis, M. Scaurus, quem legatum Bestiæ fuisse suprà memoravimus, inter lætitiam plebis, & [d] suorum fugam, [e] trepidâ etiam tum civitate, cum ex Mamilianâ rogatione tres [f] quæsitores rogarentur, effecerat, ut ipse in eo numero crearetur. Sed, quæstione exercitâ asperè, violenterque ex rumore, & lubidine plebis, [3] utì sæpè nobilitatem, sic eâ tempestate plebem, ex secundis rebus insolenti acceperat. Cæterùm mos partium popularium, & senatûs factionum, ac deinde omnium malarum artium, paucis antè annis Romæ ortus est, otio atque abundantiâ earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam, populus, & senatus Rom. placidè modestèque inter se rempub. tractabant; neque gloriæ neque dominationis certamen [g] inter civis erat: metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat. Sed ubi formido illa mentibus decessit, scilicet ea,

INTERPRETATIO.

[1] *Cùm ita se res haberent, statuit nihil sibi movendum.*

[2] *Limetanus populum interrogat num ipsi placeret, ut quæstio haberetur in eos, quorum consilio Jugurtha senatûs decreta contemsisset.*

[3] *Sed quæstione habitâ asperè & violenter ex admurmurationibus & libidinosis populi votis, insolentia ceperat plebem eâ tempestate propter prosperitatem, utì ceperat sæpè nobilitatem.*

NOTÆ.

[a] *Senati.*] Pro *senatûs*; antiquè.

[b] *Italicos.*] Eosdem suprà *socios* simpliciter vocavit.

[c] *Lubido.*] Hîc nihil aliud est, quàm effrænum vincendi desiderium, cum odio.

[d] *Suorum.*] Nobilium, scilicet.

[e] *Trepidâ.*] Vidimus suprà, ex Auli casu, multos libertati timere. Itaque facilìùs fuit Scauro, cæteris lætitiâ aut metu turbatis, cogitata perficere.

[f] *Quæsitores.*] Qui in eos inquirerent, qui Jugurthæ faverant.

[g] *Inter civis.*] Qui rempublicam administrabant isthuc diligenter animo agitabant, ut inquietam hominis naturam contra hostes magis quàm contra cives converterent.

[1] quæ fecundæ res amant, lascivia, atque superbia, incessêre. Ita [2] quod in advorsis rebus optaverant, otium, postquam adepti sunt, [a] asperius, acerbiusque fuit. Namque cœpêre [3] nobilitas dignitatem, populus libertatem in [b] lubidinem vertere; sibi quisque ducere, trahere, rapere. Ita omnia in [c] duas partis abstracta sunt; resp. quæ [d] media fuerat, dilacerata. Cæterùm nobilitas factione magis pollebat: plebis vis [e] soluta, atque in multitudinem dispersa, minùs poterat: paucorum arbitrio belli domique agitabatur: penès eosdem ærarium, provinciæ, magistratus, gloriæ, triumphique erant: populus militiâ atque inopiâ urgebatur; prædas bellicas imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parvi liberi militum, uti quisque potentiori confinis erat, sedibus pellebantur. Ita cum potentiâ avaritia, sine modo modestiâque invadere, polluere & vastare omnia: [4] nihil pensi, neque sancti habere; quoad semetipsa [f] præcipitavit. [g] Nam ubi primùm ex nobilitate reperti sunt, qui veram

INTERPRETATIO.

[1] *Verùm, ubi ille timor ex animis ejectus est, scilicet ea, quæ prosperitas gignit, lascivia* nimirum, *atque superbia viguerunt.*

[2] *Eo modo, otium quod optaverant in rebus adversis, fuit gravius & acerbius postquàm adepti sunt.*

[3] *Etenim cœperunt* inter se, *nobilitas vertere dignitatem in lubidinem. Populus verò libertatem.*

[4] *Ita avaritia inexplebilis & effrænata juncta potentiæ, invasit, polluit, & vastavit omnia, nihil curavit, neque sanctum habuit, usque dum semetipsa præcipitavit.*

NOTÆ.

[a] *Asperius.*] Sententia satis aperta est, latitat tamen quodammodo sub hâc locutione; non enim quod optamus otium, verùm ejus privatio dura est.

[b] *Lubidinem.*] Frequentissimè utitur eâ voce Sallustius, adeòque vim ejus opus est perspicere. Voluntatem notat, prout aliquo desiderio aut affectu, veri boni pro tempore non æstimatâ ratione, abripitur.

[c] *Duas.*] Hinc plebe, illinc stante nobilitate.

[d] *Media.*] Verè & acutè eum expressit modum, quo respublicæ intereunt: civitas enim & bonum publicum, cùm in consensu & civium unione sit positum, non aliter quàm laceratione & divisione perire potest.

[e] *Soluta.*] Quomodo negatur vis quæ in multitudinem dispersa est, præsertim cùm ex opinione hominum, quæ tam varia est, dependet, nullus est quem lateat; neque eâ causâ naturæ scrutatores adire opus est, qui nos vim unitam majorem esse doceant. Verùm hinc maximum haurire possunt documentum rerum moderatores; cùm præsertim hodie regem videant, quem non magis aliâ causâ veneratur orbis, quàm quòd solus regnat.

[f] *Præcipitavit.*] Aptissima metaphora, nam quomodo tandem propriâ mole ruunt quæ in altum nimis surrexerunt, ita planè non avaritia, aut potentia tantùm, sed evertitur id omne quod nimium est. Sapienter itaque Horatius ad Licinium,

Contrahes, vento nimium secundo,
Turgida vela.

[g] *Nam.*] Quomodo illuc? Virtus itaque fugienda est, cùm turbas & discordias cieat. Imò, qui eam amant, profligandi & perdendi, si iis credatur prædonibus, qui sub ejus larvâ, per fraudem & scelus reipublicæ gubernacula surripuerunt. At verò per accidens, & eorum prædonum, non virtutis vitio, civitates commoventur; neque vitandæ offensionis causâ, minùs illi, quanquam cautè, ut qui callidissimè hominibus imponunt, de fide debent deturbari.

gloriam

gloriam injuſtæ potentiæ anteponerent; moveri civitas, & diſſenſio civilis, quaſi [a] permixtio terræ, oriri cœpit. Nam poſtquam Tiberius, & C. Gracchus, quorum majores Punico, atque aliis bellis multùm reipub. addiderant, vindicare plebem in libertatem, & paucorum ſcelera patefacere cœpêre; nobilitas noxia, atque eò perculſa, modò per ſocios, & nomen Latinum, interdum per equites Romanos, quos [b] ſpes ſocietatis à plebe dimoverat, Gracchorum actionibus obviàm ierat: & primò Tiberium, dein [c] paucos poſt annos, eadem [d] [1] ingredientem Caium, Tribun. pl. alterum [e] triumvirum [f] coloniis deducendis, cum M. Fulvio Flacco, ferro necaverat. Et ſanè Gracchis, cupidine victoriæ, haud ſatis animus [g] moderatus fuit. [h] Sed bono vinci ſatiùs eſt, quàm malo more injuriam vincere. Igitur eâ victoriâ nobi-

INTERPRETATIO.

[1] *Et nobilitas necaverat ferro primò Tiberium Gracchum, deinde poſt paucos annos eadem molientem Caium Gracchum, tribunum plebis, unum ex triumviris qui colonias deducere debebant, cum M. Fulvio Flacco.*

NOTÆ.

[a] *Permixtio terræ.*] Intellige, cum reliquis elementis. Expreſsè profectò rem ipſam hâc comparatione ſignavit; quemadmodum enim ex elementorum commixtione, non modò nulla pars ullius ab aliis diſcernitur, ſed ampliùs inter ſe bellum inteſtinum gerunt; ita quando vaferrimi latrones, boni & publicæ libertatis ſpecie rempublicam oppreſſerunt, cæcus populus aſſertores & legitimos ſuos moderatores cùm dignoſcere neſcit, plerumque eos per diſcordiam ſuis inſidiatoribus mactandos tradit.

[b] *Spes.*] Senatum equites aliquando auctoritate ſuâ communicâſſe, vel ex Epitome Flori cognoſcitur.

[c] *Paucos.*] Undecim aut duodecim, ad ſummum.

[d] *Ingredientem.*] Populum defendere conatus, fratris agrarias leges aſſeruit, &c.

[e] *Triumvirum.*] Mos erat tres, quinque, ſeptemdecim viros, &c. eligere, qui iis agros dividerent, qui in colonias deducebantur.

[f] *Coloniis.*] Colonia multitudo erat civium Romanorum, qui in alias ſedes deducebantur, quibuſque agri publicè aſſignabantur.

[g] *Moderatus.*] Nota, quæſo, Salluſtii judicium: optimè de re maximâ, quin de re quæ quotidie millies in uſu venit, ſententiam dixit. Ea eſt enim cordis noſtri fallacia, aut imbecillitas, ut etiam dum virtutem ſectamur, nimio ſtudio in vitium incurramus. Voluntas, quæ primò ad bonum, boni ſpecie ferebatur, ad malum ſine ſenſu inclinat, dum paulatim ea boni ſpecies, pro variis circumſtantiis, caligantibus oculis ſurripitur; deinde, quia in motu eſt, movetur, non quia bonum perſequitur. Iſtud indicat Salluſtius, cùm, cupidine victoriæ, nimios Gracchos fuiſſe dicit. Hæc cupido, hic animi motus rationem, quâ boni cives fuerant & dicebantur, ab eorum oculis avertit.

[h] *Sed.*] Nunc de ſenatu Salluſtius judicium ſuum profert, cui, ut ille ait, melius fuiſſet Gracchorum bono & æquitate vinci, quàm vincere injuriam. At verò generatim loquendo, non apertè ſententiam ſuam dicere autor voluit, ne, ſi Patres nominatim reprehendiſſet, audaciter feciſſe videretur.

litas ex lubidine suâ [1] usa, mortalis multos ferro aut fugâ exstinxit; plusque in reliquum sibi timoris, quàm [a] potentiæ, addidit: quæ res plerumque magnas civitates pessum dedit, dum alteri alteros vincere quovis modo, & victos acerbiùs ulcisci volunt. Sed de studiis partium & omnibus civitatis moribus, si singillatim, aut pro magnitudine [2] parem differere, tempus, quàm res, maturiùs deferet; quamobrem ad inceptum redeo. Post Auli fœdus, exercitúsque nostri fugam fœdam, [b] Metellus, & [c] Silanus consules designati, provincias inter se partiverant: Metelloque Numidia evenerat, acri viro, & quanquam adverso populi partibus, famâ tamen [d] æquabili, & inviolatâ. Is ubi primùm magistratum [e] ingressus est, [f] alia omnia sibi cum collegâ ratus, ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit. Igitur diffidens veteri exercitui, milites scribere, præsidia undique accersere: arma, tela, equos, & cætera instrumenta militiæ parare: ad hoc commeatum affatim, denique omnia, quæ in bello [g] vario, & rerum multarum egenti, usui esse solent. Cæterùm ad ea patranda [3] senatus auctoritate, socii, nomenque Latinum, & reges ultro auxilia mittendo, postremò omnis civitas summo studio adnitebatur. Itaque [4] ex sententiâ omnibus rebus paratis compositisque, in Numidiam proficiscitur, magnâ spe civium; cùm propter artis bonas, tum maximè quòd advorsum divitias invictum animum gerebat: & avaritiâ magistratuum ante id tempus in Numidiâ

INTERPRETATIO.

[1] *Cùm igitur nobilitas usa esset eâ victoriâ secundum suam libidinem, perdidit multos homines ferro aut fugâ.*

[2] *Si cupiam differere particulatim, aut secundum rei magnitudinem, de studiis partium, & omnibus* pravis *moribus civitatis, tempus me citiùs quàm res deficiet.*

[3] *Cæterùm ad ea perficienda, senatus adnitebatur auctoritate, socii, nomenque Latinum, & reges, mittendo suâ sponte auxilia: postremò omnis civitas summo studio* ea promovebat.

[4] *Itaque omnibus rebus ad arbitrium paratis & compositis in Numidiam proficiscitur.*

NOTÆ.

[a] *Potentiæ.*] Totum hunc locum excute quæso. Autor enim, quanquam malus fuit, reconditissimos tamen politicorum aditus penetravit.

[b] *Metellus.*] Vir fuit virtutis eximiæ, quique unus exilium maluit, quàm in Saturnini, Gracchanas leges asserentis, verba, cum senatu jurare. Dictus est Numidicus, à rebus bene in Numidiâ gestis.

[c] *Silanus.*] Non hic est de quo in Catilinâ.

[d] *Æquabili.*] Id est, *quæ apud omnes eadem erat.*

[e] *Ingressus.*] Non enim statim à nominatione & designatione, sed post confirmationem in secundis comitiis, magistratum ineibant.

[f] *Alia.*] Hic est sensus: dicit Metellum, cùm collegam suum ad reliqua consulatûs munia secum pariter obligatum & intentum videret, ad id negotium, bellum scilicet, præcipuè animum adjecisse, quod soli curandum erat.

[g] *Vario.*] Id est, *Ubi varia opus est obire ministeria*; quæ varia & plurima instrumenta requirunt.

noſtræ opes contuſæ, hoſtiumque auctæ erant. Sed ubi in Africam venit, exercitus ei traditur à Sp. Albino proconſule, iners, imbellis, neque periculi, neque laboris patiens : linguâ, quàm manu, promptior : prædator ex ſociis, & ipſe præda hoſtium : [a] ſine imperio, & modeſtiâ habitus. Ita imperatori novo plus ex malis moribus ſolicitudinis, quàm ex copiâ militum auxilii, aut bonæ ſpei, accedebat. Statuit tamen Metellus, [f] quanquam & æſtivorum tempus, comitiorum [b] mora imminuerat, &, expectatione eventûs, civium animos intentos putabat, non priùs bellum attingere, quam majorum diſciplinâ milites laborare cœgiſſet. Nam Albinus, Auli fratris exercitûſque clade perculſus, poſtquam decreverat non egredi provinciâ, quantum temporis æſtivorum [c] in imperio fuit, plerumque milites in [d] ſtativis caſtris habebat : niſi cùm [e] odos, aut papuli egeſtas, locum mutare ſubegerat. Sed neque more militari vigiliæ ducebantur. Utì cuique lubebat, ab ſignis aberat : [f] lixæ permiſti cum militibus, diu noctuque vagabantur : & [2] palantes agros vaſtare, villas expugnare, pecoris, & mancipiorum prædas certantes agere : eaque mutare cum mercatoribus vino advectitio. & aliis talibus : poſtremò, quæcunque dici, aut fingi queunt ignaviæ luxuriæque probra, in illo exercitu cuncta fuère, & alia ampliùs. Sed in eâ difficultate Metellum non minùs, quàm in rebus hoſtilibus, magnum, & ſapientem virum fuiſſe comperior : tantâ temperantia inter [h] ambitionem, ſævitiamque moderatum. Namque edicto primo adjumenta ignaviæ [3] ſuſtuliſſe, ne quiſquam in caſtris panem, aut quem alium cibum coctum venderet; ne lixæ exercitum ſequerentur; ne miles gregarius in caſtris, neve [i] in agmine ſervum, aut jumentum haberet : cæteris

INTERPRETATIO.

[f] *Quamvis comitiorum retardatio tempus diminuerat, quo milites in caſtris æſtivis agunt.*

[2] *Huc illuc divagantes agros vaſtabant, villas expugnabant, agebant certatim prædas ex pecore & mancipiis.*

[3] *Namque* · comperior *Metellum ſuſtuliſſe primo edicto adjumenta ignaviæ.*

NOTÆ.

[a] *Sine imperio.*] Id eſt, *qui ductus fuerat ab imperatoribus, qui auctoritatem ſuam tueri neſciverant, aut noluerant; quique militibus omnia condonaverant.*

[b] *Mora.*] Per Tribunorum contentionem, ſicuti antea vidimus.

[c] *In imperio.*] Albinus, donec Metellus adveniſſet, exercitui præfuit.

[d] *Stativis.*] Id eſt, *in quibus diu manebant*, cùm militiæ more ſæpius mutanda fuerint.

[e] *Odos.*] Ex hominum & jumentorum ſordibus.

[f] *Lixæ.*] Ita vocantur ſervi qui exercitum ſequuntur, & militibus viliſſimam operam præſtant, puta aquam portare, panem coquere, & id genus alia.

[g] *Panem.*] Ipſi verò tenebantur panem ſuum coquere.

[h] *Ambitionem.*] Hîc per ambitionem ratio & certus quidem agendi modus intelligitur, quo ad conſequendam gratiam, minùs milites vexantur, nec niſi à volentibus miniſteria requirantur.

[i] *In agmine.*] Id eſt, *dum iter facit exercitus.* Gall. *Durant la marche.*

[a] arte modum ſtatuiſſe: præterea, [b] tranſvorſis itineribus quotidie caſtra movere: juxtà, ac ſi hoſtes adeſſent, vallo atque foſſâ munire: [c] vigilias crebras ponere, & eas ipſe cum legatis circuire: item in agmine in primis modò, modò in poſtremis, ſæpè in medio adeſſe, ne quiſquam ordine egrederetur: utì, [d] cum ſignis frequentes incederent, miles cibum, & arma portaret. Ita prohibendo à delictis magìs quàm vindicando, exercitum brevì [1] confirmavit. Interea Jugurtha ubi, quæ Metellus agebat, ex nunciis accepit; ſimul de innocentiâ ejus certior Romæ factus, diffidere ſuis, ac tum demum veram deditionem facere conatus eſt. Igitur legatos ad conſulem cum ſuppliciis mittit, qui tantummodo ipſi, liberiſque vitam peterent; alia omnia dederent populo Rom. Sed Metello jam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, novarum rerum avidum eſſe. Itaque legatos alium ab alio diverſos aggreditur, ac paullatim tentando, poſtquam opportunos ſibi cognovit, multa pollicendo perſuadet, utì Jugurtham [2] maxumè vivum, ſin id parùm procedat, necatum ſibi traderent: cæterùm palam, quæ ex voluntate forent, regi nunciari jubet. Dein ipſe paucis diebus intento atque infeſto exercitu in Numidiam procedit: ubi, contra belli [3] faciem, tuguria plena hominum, pecora, cultoreſque in agris erant: ex oppidis, & [e] mapalibus, præfecti regis obviàm procedebant, parati frumentum dare, commeatum portare, poſtremò omnia, quæ imperarentur, facere. Neque Metellus idcirco minùs, ſed pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere; latè explorare omnia, illa deditionis ſigna oſtentui credere, & inſidiis locum [f] tentare. Itaque ipſe cum expeditis cohortibus, item funditorum & ſagittariorum delectâ manu, apud primos erat: in poſtremo C. [g] Marius le-

INTERPRETATIO.

[1] *Brevi exercitum ad priſtinam diſciplinam revocavit.*

[2] *Perſuadet ut præſertim traderent ſibi Jugurtham vivum, ſi verò id minùs proſperè eveniret, necatum.*

[3] *Contra id quod belli tempore conſpici ſolet, tuguria erant plena hominum.*

NOTÆ.

[a] *Arte.*] Eâ opus eſt omnino, eâque maximâ in ejuſmodi occaſionibus. Quâ verò in re ſita ſit, vix ullus dixerit; ita ſunt, aut certè videntur, exigui momenti innumera quæ ad id concurrunt.

[b] *Tranſvorſis.*] Id eſt, *non per vias ſtratas, ſed per agros, ſylvas, &c.* ut iis omnibus, ſi uſus veniret, aſſueti eſſent.

[c] *Vigilias.*] Gall. *Des ſentinelles.* Sed utiùs quàm fit hodie, plures enim milites uno in loco, collocabantur.

[d] *Cum ſignis.*] Ne ſcilicet, diſperſis militibus, hoſtis interveniret: vel ipſi prædæ, aut fugæ, occaſionem invenirent.

[e] *Mapalibus.*] Hîc vici aut pagi, per mapalia ſunt intelligendi.

[f] *Tentare.*] Omnino legendum arbitror *tentari*, à Jugurthâ ſcilicet, prout cenſuit Gronovius.

[g] *Marius.*] Qui fuerit, tametſi aliunde neſciremus, ſatìs ſuperque ex Salluſtio poſtmodum cognoſceremus.

gatus

gatus cum : equitibus curabat ; in utrumque latus equites auxiliarios tribunis legionum, & præfectis cohortium dispertiverat : utì cum [1] his permixti [a] Velites, quocumquè accederent, equitatum hostium propulsarent. Nam in Jugurthâ tantus dolus, tantaque peritia locorum, & militiæ, erat ; ut, absens an præsens, pacem an bellum gerens, perniciosior esset, in incerto haberetur. Erat haud longè ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum venalium totius regni maximè celebratum ; ubi & incolere, & mercari consueverant Italici generis multi mortales. Huic consul, simul [b] tentandi gratiâ, &, si paterentur opportunitates loci, [2] [c] præsidium imposuit ; præterea imperavit frumentum, & alia, quæ bello usui forent comportare : ratus, id quod res monebat, frequentiam negotiatorum, & [d] commeatum juvaturum exercitum, & jam paratis rebus munimentum fore. Inter hæc negotia Jugurtha impensiùs modò legatos supplices mittere, pacem orare, præter suam liberorumque vitam, omnia Metello dedere. Quos item, utì priores, consul illectos ad proditionem domum mittebat : regi pacem, quam postulabat, neque abnuere, neque polliceri ; & inter eas moras [e] promissa legatorum expectare. Jugurtha ubi Metelli dicta cum factis composuit, ac suis se [f] artibus tentari animadvertit, quippe cui verbis pax nunciabatur, cæterùm re bellum asperrumum erat, urbs maxuma alienata, ager hostibus cognitus, [g] animi popularium tentati : coactus rerum necessitudine, statuit armis certare. Igitur, explorato hostium itinere, in spem victoriæ adductus ex opportunitate loci, quàm maximas potest copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli antevenit. Erat in eâ parte Numidiæ, quam Atherbal in divisione possederat, flumen, oriens à meridie nomine Muthul ; à quo aberat mons ferme millia passuum

INTERPRETATIO.

[1] *Ut Velites permixti cum equitibus propulsarent equitatum hostium quamcumque in partem accederent.*

[2] *Consul huc* ivit, *simul gratiâ tentandi*, & præsidium imponendi, *si opportunitates loci paterentur*, deinde re cognitâ *præsidium imposuit.*

NOTÆ.

[a] *Velites.*] Levis erant armaturæ milites, gladio, jaculatoriâ hastâ, parmâque, instructi.

[b] *Tentandi.*] Id est, *Ut cognosceret quid eo in loco fieri posset, quidve Jugurtha cenaretur, an re & verbis idem esset.*

[c] *Præsidium.*] Necesse fuit, ut sensus aperiretur, quod ellipticè à Sallustio dictum est, in interpretatione supplere.

[d] *Commeâtum.*] Certè, *commeatu*, sicuti Ursino, mihi quoque placeret.

[e] *Promissa.*] Itaque polliciti erant legati, se Jugurtham prodituros.

[f] *Artibus.*] Dolis scilicet, quibus Aulum, aliosque in laqueos induxerat.

[g] *Animi.*] Scilicet, non modò legatos, sed quovis Metellus à Jugurthâ alienare quæsivit.

xx. [a] tractu pari, [b] vastus ab naturâ, & humano cultu; sed ex eo medio quasi collis oriebatur, in immensum pertinens, vestitus oleastro ac myrtetis, aliisque generibus arborum, quæ humi [c] arido, atque arenoso gignuntur. [d] Media autem planities deserta, penuriâ aquæ, præter fluminis propinqua loca: Ea consita arbustis, pecore atque cultoribus frequentabantur. Igitur in eo colle, quem [e] transvorso itinere porrectum docuimus, Jugurtha [f] extenuatâ suorum acie consedit: elephantis, & parti copiarum pedestrium Bomilcarem præfecit; eumque edocet, quæ ageret: ipse propior [g] montem cum omni equitatu, & peditibus delectis suos collocat: dein singulas turmas, & manipulos circuiens monet, atque obtestatur, uti memores pristinæ virtutis, & victoriæ, sese, regnumque suum ab Romanorum avaritiâ defendant: cum his certamen fore, quos antea victos sub jugum miserint: ducem illis, non animum, mutatum: quæ ab imperatore [i] decuerint, omnia suis provisa; locum superiorem: [h] uti prudentes cum imperitis; ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello melioribus, manum consererent. Proinde parati, intentique essent, signo dato, Romanos invadere: illum diem aut omnis labores, & victorias confirmaturum, aut maxumarum ærumnarum initium fore. Ad hoc viritim, uti quemque ob militare facinus pecuniâ, aut honore extulerat, commonefacere beneficii sui, & eum ipsum aliis ostentare: postremò, pro cujusque ingenio pollicendo, minitando, obtestando, alium alio modo excitare: cùm interim Metellus, ignarus hostium, monte degrediens cum exercitu [i] conspicatur. Primò dubius,

INTERPRETATIO.

[i] *Jugurtha* monet milites *se providisse suis ea omnia quæ decuerint provideri ab imperatore.*

NOTÆ.

a *Tractu pari.*] Id est, *tantum habens longitudinis, quantum à fluvio distabat.*

b *Vastus.*] Ubi nec arbores erant, nec frutices.

c *Arido.*] Id est, *ariditate*, nam *humi*, quod postea in adverbium abiit, hîc, more antiquo, pro Genitivo positum est.

d *Media.*] Hoc est, *Spatium quod collem inter & flumen porrigebatur.*

e *Transverso.*] Intellige, iter colli subjectum fuisse ita ut Jugurtha ejusque exercitus transeuntibus immineret.

f *Extenuatâ.*] Intellige agmen in longitudinem porrectum. *Les escadrons, ni les bataillons, n'avoient pas de profondeur.* Ita verò aciem instructam oportuit, ut, in angustiis, hostium in longum productos ordines, pluribus ex locis invaderet.

g *Montem.*] Quâ scilicet Metello transitus erat: atque hinc vides eò insidias struxisse Jugurtham, ubi mons in collem desinebat.

h *Uti.*] Ne ita accipias, quasi omnia quæ sequuntur effecta sint ejus quod dixit, locum superiorem suis provisum. Quæcumque enumerat commoda, seorsim sumenda sunt, ita ut, quod à Jugurtha prospectum fuerit, uti prudentes *locorum* cum imperitis certarent, secundum sit. Ut sensus apertior esset, interpunctionem mutavi.

i *Conspicatur.*] Passivè, quod rarum est. Ita Varro apud Priscianum, *Paupertas hæc non ita nutricata, ut nunc conspicatur.*

quid-

quidnam insolita facies ostenderet (nam inter virgulta equi, Numidæque consederant, neque planè occultati humilitate arborum, & tamen [a] incerti quidnam esset, cùm natura loci, tum [b] dolo ipsi, atque signa militaria, [c] obscurati) dein, brevi cognitis insidiis, pauliſper agmen [d] constitit. Ibi [d] commutatis ordinibus, in dextro latere, quod proxumum hostis erat, triplicibus [e] subsidiis aciem instruxit; inter manipulos funditores, & sagittarios dispertit; equitatum omnem in [f] cornibus locat; ac pauca pro tempore milites hortatus, aciem, sicut instruxerat, [g] transvorsis principiis in planum deducit. Sed, ubi Numidas quietos, neque colle degredi animadvertit, veritus ex anni tempore, & inopiâ aquæ, ne siti conficeretur exercitus; Rutilium legatum cum expeditis cohortibus, & parte equitum, præmiserat ad flumen, utì locum castris antè caperet: existumans hostes crebro impetu, & transvorsis prœliis iter suum remoraturos, &, quoniam armis diffiderent, [h] lassitudinem & sitim militum tentaturos. Dein ipse pro re, atque loco, [i] sicuti monte descenderat, paulatim procedere: Marium post [k] principia habere, ipse cum sinistræ alæ equitibus esse, qui in agmine [l] principes facti erant. At Jugurtha, ubi extremum agmen Metelli [m] primos suos prætergressum videt, præsidio quasi duûm millium peditum montem occupat, quâ Metellus descenderat: ne fortè cedentibus adversariis receptui, ac pòst munimento, foret: dein, repentè signo dato, hostis invadit. Numidæ alii postremos cædere: pars à sinistrâ, ac dextrâ [n] tentare: infensi ad-

INTERPRETATIO.

[1] *Deinde, intra breve tempus cognitis insidiis, pauliſper exercitûs iter suppressit.*

NOTÆ.

[a] *Incerti.*] Intellige, delitescentium Numidarum eam fuisse speciem, ut nesciretur hominesne essent, an trunci, aut aliquid simile.

[b] *Dolo.*] Eâ causâ pone arbores latitabant, ut incautus & imparatus Metelli exercitus illàc transiret.

[c] *Obscurati.*] Græca constructio, pro *Obscuratis signis militaribus*, aut *obscurata signa habentes*. Sic sæpissime loquitur Horatius.

[d] *Commutatis.*] Gall. *Ayant changé l'ordonnance de l'aile droite.*

[e] *Subsidiis.*] Milites erant qui pone alios subsidentes, illis periclitantibus opem ferrent. Gall. *Des corps de reserve.*

[f] *Cornibus.*] *Sur les ailes de l'Infanterie.*

[g] *Transvorsis.*] Diffidens per hæc transvorsa incedo: interim ita me expedio, Metellus collem cùm sequi nollet, ne Jugurthæ illìc insidianti opportunus fieret; aciem in clypeum, seu ad sinistram, ut loquimur nos, declinare jussit, adeòque in obliquum iter inflexit. *Il fit marcher son avant-garde de travers, s'etant détourné sur la gauche.*

[h] *Lassitudinem.*] Id est, *milites per lassitudinem & sitim.*

[i] *Sicuti.*] Refertur ad *Paulatim.*

[k] *Principia.*] *Dans l'Arriére-garde.* In ultimo agmine.

[l] *Principes.*] Id est, *primi*, hoc in loco.

[m] *Primos.*] Non remotissimos intelligo, sed proximos, hoc est, eos qui primi transeuntibus occurrebant.

[n] *Tentare.*] Illi eminus missilibus lacessebant.

esse,

esse, atque instare : omnibus locis Romanorum ordines conturbare : quorum etiam qui firmioribus animis obvii hostibus fuerant, ludificati [a] incerto prœlio, ipsi [1] modò eminùs sauciabantur, neque contrà feriundi aut conferendi manum copia erat. Antè jam docti ab Jugurthâ equites, ubicumque Romanorum turma insequi cœperat, non confertim, neque in unum sese recipiebant ; sed alius aliò quàm maximè divorsi, ita numero [2] priores, si à persequendo hostes deterrere nequiverant, disjectos ab tergo, aut lateribus circumveniebant : sin opportunior fugæ collis, quàm campi fuerant : eò verò consueti Numidarum equi facilè inter virgulta evadere : nostros asperitas, & insolentia loci retinebat : cæterùm facies totius negotii varia, incerta, fœda, atque miserabilis : dispersi à suis, pars cedere, alii insequi : neque signa, neque ordines observare : ubi quemque periculum ceperat, ibi resistere, ac propulsare : arma, tela, equi, viri, hostes, cives permixti : nihil consilio neque imperio agi : fors omnia regere. Itaque multum diei processerat, cùm etiam tum eventus in incerto erat. Denique omnibus labore, & æstu languidis, Metellus, ubi videt Numidas minùs instare, paullatim milites in unum conducit : ordines restituit, & cohortes [b] legionarias quatuor advorsum pedites hostium collocat. [c] Eorum magna pars superioribus locis fessa confederat. Simul [3] orare, hortari milites, ne deficerent, neu paterentur hostes fugientis vincere : neque illis castra esse, neque munimentum ullum, quò cedentes tenderent : in armis omnia sita. Sed nec Jugurtha quidem interea quietus erat : circuire, hortari, renovare prœlium, & ipse cum delectis tentare omnia : subvenire suis, hostibus dubiis instare, quos firmos cognoverat, eminus pugnando, [d] retinere. Eo modo duo imperatores, [e] summi viri, inter se certabant : ipsi pares, cæterùm opibus disparibus. Nam Metello virtus militum erat, locus advorsus : Jugurthæ alia omnia, præter milites, opportuna. Denique Romani, ubi intelligunt neque sibi profugium esse, neque ab hoste copiam pugnandi fieri ; (jam diei vesper erat) [4] advorso colle, sicuti

INTERPRETATIO.

[1] *Ipsi tantùm eminus sauciabantur, & vulnerabantur.*

[2] *Ita, cùm essent plures numero, si nequiverant deterrere hostes à persequendo, circumveniebant eos disjectos à tergo aut lateribus.*

[3] *Simul* Metellus *orare, hortari milites, ne deficerent, neve paterentur hostes, qui fugiebant, vincere.*

[4] *Romani in adversum collem, sicuti præceptum erat, evadunt.*

NOTÆ.

[a] *Incerto.*] Quia Numidæ non stabant, sed accedebant, & recedebant. *Ils ne se battoient pas de pied ferme.*

[b] *Legionarias.*] Ut distinguantur ab auxiliariis.

[c] *Eorum.*] Numidarum.

[d] *Retinere.*] Ne scilicet dubiis & cedentibus opem ferrent.

[e] *Summi.*] Omnino summi, & à quibus plurima quisque discere queat.

præ-

præceptum fuerat, evadunt. Amiſſo [a] loco Numidæ fuſi, fugatique, pauci interîêre, pleroſque velocitas, & regio [b] hoſtibus ignara, tutata ſunt. Interea Bomilcar, quem elephantis, & parti copiarum pedeſtrium præfectum ab Jugurthâ ſuprà diximus: ubi eum Rutilius prætergreſſus eſt, paullatim ſuos in æquum locum deducit: ac, dum legatus ad flumen, quò præmiſſus erat, feſtinans pergit; [1] quietus, utì res poſtulabat, aciem exornat: neque remittit, quid ubique hoſtis ageret, explorare. Poſtquam Rutilium conſediſſe jam, & animo vacuum accepit, ſimulque ex Jugurthæ prœlio clamorem augeri, veritus ne legatus cognitâ re, laborantibus ſuis auxilio foret; aciem, quam, diffidens virtuti militum, [2] arte ſtatuerat, quò hoſtium [c] itineri officeret, latiùs porrigit; eoque modo ad Rutilii caſtra procedit. Romani ex improviſo pulveris vim magnam animadvertunt. Nam proſpectum ager arbuſtis conſitus prohibebat. Et primò rati humum aridam vento agitari: pòſt, ubi æquabilem manere, & ſicut acies movebatur, magìs magìſque appropinquare vident: cognitâ [d] re, properantes arma capiunt, ac pro caſtris, ſicut imperabatur, conſiſtunt. Dein, ubi propiùs ventum eſt, utrimque magno clamore concurritur. Numidæ tantummodo [e] remorati, dum in elephantis auxilium putant, poſtquam eos impeditos ramis arborum, atque ita disjectos circumveniri vident, fugam faciunt: ac plerique, abjectis armis, collis, aut noctis, quæ jam aderat, auxilio integri abeunt. Elephanti quatuor capti, reliqui omnes numero [f] quadraginta interfecti. At Romani quamquam itinere, atque [g] opere caſtrorum & prœlio feſſi, laſſique erant; tamen, quòd Metellus ampliùs opinione morabatur, inſtructi, [h] intentique obviàm procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remiſſi patiebatur. Ac primò obſcurâ nocte, poſtquam haud procul [i] inter ſe erant; ſtrepitu, veluti hoſtes adventarent, alteri apud alteros formidinem ſimul, & tumultum facere: & penè imprudentiâ [k] admiſſum facinus miſerabile, ni utrimque præ-

INTERPRETATIO.

[1] *Et, dum Rutilius legatus properat ad flumen, quò præmiſſus erat; Bomilcar per otium aciem inſtruit, utì res poſtulabat.*

[2] *Porrigi latiùs aciem, quàm inſtruxerat denſis ordinibus, diffidens virtuti militum.*

NOTÆ.

[a] *Loco.*] Colle, ſcilicet.

[b] *Hoſtibus.*] Romanis.

[c] *Itineri.*] Si nimirum Metello auxilium adferre voluiſſent.

[d] *Re.*] Exercitum, ſcilicet, adventare.

[e] *Remorati.*] *Ils ne firent ſerme que, &c.*

[f] *Quadraginta.*] In quibuſdam, triginta tantùm numerantur.

[g] *Opere.*] Scilicet caſtra munierant.

[h] *Intentique.*] Hinc videas quales fuerint Romani.

[i] *Inter ſe.*] De Romanis loquitur, quorum alii cum Metello, alii cum Rutilio erant.

[k] *Admiſſum.*] Ut, ſcilicet, Romani invicem pugnarent.

miſſi

missi equites rem exploravissent. Igitur pro metu repentè gaudium exortum: milites alius alium læti appellant: acta edocent, atque audiunt: sua quisque fortia facta ad cœlum fert. Quippe res humanæ ita sese habent: in victoriâ vel ignavis gloriari licet: advorsæ res etiam bonos [1] detrectant. Metellus in iisdem castris quatriduo moratus, saucios cum curâ reficit: meritos in prœliis more militiæ [a] donat, universos in concione laudat, atque agit gratias; hortatur, ad cætera, quæ levia sunt, parem animum gerant: pro victoriâ satis jam pugnatum, reliquos labores pro prædâ fore. Tamen interim [2] [b] transfugas, & alios opportunos, [2] Jugurtha ubi gentium, aut quid agitaret, cum pauciśne esset, an exercitum haberet, utì se victus gereret, exploratum misit. At ille sese in loca saltuosa, & naturâ munita receperat; ibique cogebat exercitum numero hominum ampliorem sed [c] hebetem, infirmumque, agri ac pecoris magìs, quàm belli, cultorem. Id eâ gratiâ eveniebat, quòd præter equites regios nemo omnium Numidarum ex fugâ regem sequitur. Quò cujusque animus fert, eò discedunt. Neque id flagitium militiæ ducitur: [d] ita se mores habent. Igitur Metellus, ubi videt etiam [e] tum regis animum ferocem esse, bellum renovari, quod nisi ex illius lubidine [f] geri non posset: præterea [g] iniquum certamen sibi cum hostibus: minore detrimento illos vinci, quàm suos vincere: statuit non prœliis, neque acie, sed alio more, bellum gerendum: itaque in loca Numidiæ opulentissima pergit: agros vastat: multa castella, oppida, temerè munita, aut sine præsidio, capit, incenditque: puberes interfici jubet: alia omnia militum præda esse. Eâ formidine multi mortales Romanis dediti [h] obsides: frumentum, & alia, quæ usui forent, affatim præbita:

INTERPRETATIO.

[1] *Res adversæ etiam bonorum existimationem violant.*

[2] *Tamen interim Metellus misit transfugas & alios opportunos exploratum, ubi gentium Jugurtha ageret, aut quid agitaret, cum pauciśne esset, an exercitum haberet, quomodo se gereret postquam victus esset.*

NOTÆ.

[a] *Donat.*] Coronis, armillis, hastis, & id genus aliis.

[b] *Transfugas.*] Valde illi sunt opportuni, quia maximè fideles esse coguntur: interim videndum ne iis dolis capiamur, quos in hostes parare videntur.

[c] *Hebetem.*] Hebes dicitur cujus obtusa est acies. Hic itaque exercitus intelligitur ad belli munia ineptus. *Des gens mal-aguerris.*

[d] *Ita.*] Iis respondet qui pravam consuetudinem mirabuntur. Ejus nimirum vis est tanta, ut pro alterâ lege sumatur.

[e] *Tum.*] Postquam profligatus fuisset.

[f] *Geri.*] Ille enim sylvis & desertis locis pelli non poterat.

[g] *Iniquum.*] Multis de causis tale erat: nam Jugurthæ loca perspecta; nisi opportuna essent, non pugnabat; victus, aciem instaurare poterat; &c. Hæc omnia Metello adversa erant.

[h] *Obsides.*] Ut, scilicet, de eorum fide certi essent.

ubi-

ubicumque res poſtulabat, præſidium impoſitum. Quæ negotia multo magìs, quàm prœlium malè pugnatum ab ſuis, regem terrebant. Quippe cujus ſpes omnis in fugâ ſita erat, ſequi cogebatur, & qui, ſua loca defendere nequiverat, [1] [a] in alienis bellum gerere. Tamen [2] ex inopiâ, quod optumum videbatur, conſilium capit: exercitum plerumque in iiſdem locis operiri jubet: ipſe cum delectis equitibus Metellum ſequitur; nocturnis & aviis itineribus ignoratus, Romanos palantis repentè aggreditur. [b] Eorum plerique inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium intactus profugit: & Numidæ, priùs quàm ex caſtris ſubveniretur ſicuti juſſi erant, in proxumos collis diſcedunt. Interim Romæ gaudium ingens ortum, cognitis Metelli rebus: ut ſeque, & exercitum more majorum gereret; in adverſo loco victor tamen virtute fuiſſet; hoſtium agro potiretur; Jugurtham, magnificum ex Auli ſocordiâ, ſpem ſalutis in ſolitudine, aut fugâ, [3] coegiſſet habere. Itaque ſenatus, ob ea feliciter acta, diis immortalibus ſupplicia decernere: civitas trepida antèa, & ſolicita de belli eventu, lœta [4] agere: de Metello fama præclara eſſe. Igitur eò intentior ad victoriam niti: omnibus modis feſtinare: [c] cavere tamen necubi hoſti [5] opportunus fieret: [d] meminiſſe poſt gloriam invidiam ſequi. Ita, quo clarior, eo magìs anxius erat: neque poſt inſidias Jugurthæ effuſo exercitu prædari; ubi frumento, aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu præſidium agitabant: exercitûs partem ipſe, reliquos Marius ducebat: ſed igni magìs, quàm prædâ, ager vaſtabatur. Duobus locis haud longè inter ſe caſtra faciebant. Ubi vi opus erat, cuncti aderant: cæterùm, quò [e] fuga, atque formido, latiùs creſceret, divorſi agebant. Eo tempore Jugurtha per collis ſe-

INTERPRETATIO.

[1] *Quippe Jugurtha, cujus ſpes omnis in fuga ſita erat, cogebatur ſequi* hoſtem; *&, qui ſua loca defendere nequiverat, cogebatur gerere bellum in alienis.*

[2] *Tamen, in afflictis rebus, capit optimum conſilium quod videbatur.*

[3] Cognito etiam *quomodo coëgiſſet Jugurtham gloriabundum ex Auli ſocordiâ, habere ſpem ſalutis in deſertis & fugâ.*

[4] *Urbs antea trepida & ſolicita de belli eventu, in lætitiâ degebat.*

[5] *Cavebat tamen ne alicubi occaſionem præberet hoſti opportunè ſuos invadendi.*

NOTÆ.

[a] *In alienis.*] Iis, ſcilicet, quæ Metellus expugnaverat. Cogebatur autem Jugurtha Metellum ſequi, ne ille poſtquam omnes urbes ſub potestatem coegiſſet, ipſo regno ſpoliatus inveniretur.

[b] *Eorum.*] Romanorum huc illuc prædæ & commeatuum causâ divagantium.

[c] *Cavere.*] Securitas enim mater eſt doloris.

[d] *Meminiſſe.*] Utinam viris magnis hæc eadem quæ Metello ſemper cogitarentur; multos enim ſua virtus perdidit, in invidiæ foveas incidentes, illam dum ſequuntur.

[e] *Fuga.*] Maximi eſt momenti in bello, latè insolas terrere & fugare.

qui:

qui : tempus, aut * locum pugnæ quærere : quà venturum hostem audierat, pabulum & aquarum fontis, quorum penuria erat, [a] corrumpere : modò se Metello, interdum Mario ostendere : postremos in agmine tentare, ac statim in collis regredi : rursus aliis, post aliis minitari : neque prœlium facere, neque otium pati : tantummodo hostem ab incepto [b] retinere. Romanus imperator ubi se dolis fatigari videt, neque ab hoste copiam pugnandi fieri ; urbem magnam, & in eâ parte, quâ sita erat, arcem regni, nomine [c] Zamam, statuit oppugnare : ratus id quod negotium poscebat, Jugurtham laborantibus suis auxilio venturum, ibique prœlium fore. At ille, quæ parabantur, à perfugis edoctus, [d] magnis itineribus Metellum antevenit : oppidanos hortatur, mœnia defendant, additis auxilio perfugis : quod genus ex copiis regis quia fallere [e] nequibat, firmissimum erat. Præterea pollicetur, in tempore semet cum exercitu affore. Ita compositis rebus, in loca quàm maxumè occulta discedit ; ac paulò pòst cognoscit, Marium [f] ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus [g] Siccam missum : quod oppidum primum omnium, post malam pugnam ab rege defecerat. Eò cum delectis equitibus noctu pergit, & jam egredientibus Romanis [h] in portâ pugnam facit : simul magnâ voce Siccenses hortatur, uti cohortes ab tergo circumveniant : fortunam illis præclari facinoris casum dare : si id fecerint, postea sese in regno, illos in libertate, sine metu ætatem acturos : ac ni Marius signa [i] inferre, atque evadere oppido [i] properavisset ; profectò cuncti, aut magna pars Siccensium, fidem mutavissent tantâ mobilitate sese Numidæ gerunt. Sed milites Jugurthini paulisper ab rege sustentati, postquam majore vi hostes urgent, paucis amissis profugi discedunt. Marius ad Zamam pervenit. Id oppidum, in campo situm, magis [k] opere, quàm naturâ munitum erat ; nullius idoneæ re

INTERPRETATIO.

[i] *Et nisi Marius properavisset inferre signa* in hostem, *atque evadere oppida, profectò cuncti, aut magna pars Siccensium fidem mutavissent.*

NOTÆ.

* *Locum.*] Opportunum, intellige.

[a] *Corrumpere.*] Veneno, scilicet.

[b] *Retinere.*] Ut tempus lucrifaceret, moràque Metelli exercitum conficeret.

[c] *Zamam.*] A Carthagine quinque dierum itinere, versùs occidentem, difficilem eam fuisse volunt.

[d] *Magnis.*] Gall. dicimus, *A grandes journées.*

[e] *Nequibat.*] Non equidem, si verè transfugæ fuerint ; quia ab iis certò puniuntur quos deseruerunt, si in manus venerint, interim cautè cum his versandum.

[f] *Ex itinere.*] Gall. diceremus, *Qu'on avoit detaché Marius pendant la marche.*

[g] *Siccam.*] Vocatur & Sicca Veneria aut Venerea, item Veneria simpliciter. Propior est Carthaginem quàm Zama.

[h] *In portâ.*] Siccæ urbis scilicet.

[i] *Properavisset.*] Nimirum Marius injuriæ opportunus fuisset, si in urbe remansisse ubi vel mulieres de fenestris prœlium facere potuissent : verùm, cùm oppidani rebellandi occasionem non haberent, in fide perstiterunt.

[k] *Opere.*] Gall. diceremus, *Elle etoit plûtôt par les travaux qu'on y avoit faits, que par son assiette.*

egens

egens: armis viriſque opulentum. Igitur Metellus, pro tempore atque loco paratis rebus, cuncta mœnia exercitu circumvenit: legatis imperat, ubi quiſque curaret. Dein, ſigno dato, undique ſimul clamor ingens oritur: neque ea res Numidas terret: infenſi intentique ſine tumultu manent: prœlium incipitur. Romani pro ingenio quiſque, pars eminus [a] glande, aut lapidibus pugnare: [b] evadere alii, alii ſuccedere, ac murum modò [c] ſuffodere, modò ſcalis aggredi, cupere prœlium [1] manibus facere. Contra ea oppidani in proxumos ſaxa volvere, ſudes, pila, præterea pice & ſulphure tædam [2] miſtam, ardentia mittere. Sed ne illos quidem, qui procul manſerant, timor animi ſatis muniverat. Nam pleroſque jacula, [d] tormentis aut manu emiſſa, vulnerabant; parique periculo, ſed [e] famâ impari, boni atque ignavi erant. Dum apud Zamam ſic certatur, Jugurtha ex improviſo caſtra hoſtium cum magnâ manu invadit: remiſſis, qui in præſidio erant, & omnia magis, quàm prœlium, expectantibus, [f] portam irrumpit. At noſtri, repentino motu perculſi, ſibi quiſque pro moribus conſulunt: alii fugere, alii arma capere: magna pars vulnerati, aut occiſi. Cæterùm ex omni multitudine non ampliùs quadraginta memores [g] nominis Romani, grege facto locum capere paulò, quàm alii, editiorem: neque inde maxumâ vi depelli quiverunt: ſed tela eminùs miſſa remittere, pauci [h] in pluribus minùs fruſtrati: ſin Numidæ propiùs acceſſiſſent, ibi verò virtutem oſtendere, & eos maxumâ vi cædere, fundere, atque fugare. Interim Metellus, cùm acerrumè rem gereret, clamorem & tumultum hoſtilem à tergo accepit: dein, converſo equo, animadvertit fugam ad ſe vorſum fieri, quæ res indicat popularis eſſe. Igitur equitatum omnem ad caſtra properè mittit, ac ſtatim C. Marium cum cohortibus ſociorum; eumque lacrumans, per amicitiam, perque rempublic. obſecrat, ne quam contumeliam remanere in exercitu victore, neve hoſtes inultos abire ſinat.

INTERPRETATIO.

[1] *Cupiebant eminùs pugnare, & manus conſerere.*

[2] *Mittebant præterea tædas pice & ſulphure obductas.*

NOTÆ.

[a] *Glande.*] Plumbum erat in glandis modum effictum, quod funeis jaciebatur.

[b] *Evadere.*] Scilicet, qui labore feſſi, aut ab hoſtibus vulnerati ſunt, ſecedunt; alii in eorum locum ſuccedunt.

[c] *Suffodere.*] Ut eum dejicerent & dirurent.

[d] *Tormentis.*] Machinæ erant, quibus, magnâ vi lapides, & id genus, in hoſtem jaciebant.

[e] *Famâ.*] Videlicet, non ii laudantur, qui in latibulis, uel fugientes, inhoneſta vulnera accipiunt.

[f] *Portam.*] Caſtrorum, ſcilicet, alteram; nam quatuor erant.

[g] *Nominis.*] Id eſt, *Gloria nominis Romani.*

[h] *In pluribus.*] Id eſt, *Cùm pauci Romani in plures Numidas tela mitterent ſingulis jactibus aliquem attingebant.*

Iile brevi mandata efficit. At Jugurtha [a] munimento caſtrorum impeditus, cùm alii ſuper vallum præcipitarentur, alii in [b] auguſtiis ipſi ſibi [c] properantes officerent, multis amiſſis in loca munita ſeſe recipit. Metellus, infecto negotio, poſtquam nox aderat, in caſtra cum exercitu revortitur. Igitur poſtero die, priùs quàm ad oppugnandum egrederetur; equitatum omnem in eâ parte, quâ regis adventus erat, [x] pro caſtris agitare jubet: portas, & proxuma loca tribunis diſpertit: dein ipſe pergit ad oppidum, atque, utì ſuperiore die, murum aggreditur. Interim Jugurtha ex occulto repentè noſtros invadit. Qui in primo locati fuerant, pauliſper territi perturbantur: reliqui cito ſubveniunt. Neque diutius Numidæ reſiſtere quiviſſent, ni pedites cum equitibus permixti magnam cladem in congreſſu facerent: quibus illi freti, non ut equeſtri prœlio ſolet, ſequi, dein cedere; ſed [d] advorſis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem: ita, expeditis peditibus ſuis, hoſtis, [e] penè victos dare. Eodem tempore apud Zamam magnâ vi certabatur. Ubi quiſque legatus, aut tribunus curabat, eò acerrimè niti, neque alius in alio magìs, quàm in ſeſe, ſpem habere: pariterque oppidani agere, pugnare, aut parare omnibus locis: avidiùs alteri alteros ſauciare, quàm ſemet tegere. Clamor permixtus, hortatione, lætitiâ, gemitu: item ſtrepitus armorum, ad cœlum ferri: tela utrimque volare. Sed illi, qui mœnia defenſabant, ubi hoſtes paululum modò pugnam remiſerant; intenti prœlium equeſtre proſpectabant. Eos, utì quæque Jugurthæ res erant, lætos modò, modò pavidos animadverteres: ac, ſicuti audiri à ſuis, aut cerni poſſent: monere alii, alii hortari, aut manu ſignificare, aut [f] niti corporibus: huc & illuc, quaſi [y] vitabundi, aut jacientes tela, agitare. Quod ubi Mario cognitum eſt, (nam is in eâ parte curabat) conſulto leniùs agere, ac diffidentiam rei ſimulare: pati Numidas ſine tumultu, regis prœlium viſere. Ita, illis ſtudio ſuorum

INTERPRETATIO.

[x] *Jubet omnem equitatum manere ante caſtra, in eâ parte, quâ rex adventare poterat.*

[y] *In hanc & illam partem movebant corpus, quaſi vitare, aut jacere, tela debuiſſent.*

NOTÆ.

a *Munimento.*] Vallo, foſsâ, &c.

b *Auguſtiis*] Portarum, ſcilicet.

c *Properantes.*] Ita evenit: dum multi in locis auguſtis ſeſe invicem pulſant & premunt, vix unus & alter egreditur.

d *Advorſis.*] Non illi, ut ſolet, circumactis, *(en caracolant)* ſed rectà in hoſtem concitatis equis, pugnabant, ut ſcilicet, introrumperent & pervaderent.

e *Penè.*] Certè difficile erat Romanis, ſimul Numidis peditibus & equitibus reſiſtere, poſtquam ſua acies turbata eſſet.

f *Niti.*] Sic ſolemus, quando quempiam videmus laborantem, qui res noſtras tuetur: eo ferè modo membra & nervi noſtri moventur, ac ſi res ipſas noſmet exequeremur.

ad

[1] adſtrictis, repentè magnâ vi murum aggreditur ; & jam ſcalis [2] egreſſi milites propè ſumma ceperant, cùm oppidani concurrunt ; lapides, ignem, alia præterea tela ingerunt. Noſtri primò reſiſtere : dein, ubi unæ, atque alteræ ſcalæ comminutæ ; qui ſuperſteterant afflicti ſunt ; cæteri, quo quiſque modo potuêre, pauci integri, magna pars confecti vulneribus, abeunt. Deinde utrimque prœlium nox diremit. Metellus poſtquam videt fruſtrà incœptum, neque oppidum capi, neque Jugurtham, niſi ex inſidiis, aut [3] ſuo loco pugnam facere ; & jam æſtatem exactam eſſe ; ab Zamâ diſcedit : & in iis urbibus, quæ ad ſeſe defecerant, ſatìſque munitæ loco, aut mœnibus erant, præſidia imponit. Cæterùm exercitum in provinciam, quæ proxuma eſt Numidiæ, hiemandi gratiâ collocat. Neque id tempus ex [a] aliorum more quieti, aut luxuriæ concedit ; ſed, quoniam armis bellum parum procedebat, inſidias regi per amicos tendere, & eorum [b] perfidiâ pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, quì Romæ cum Jugurthâ fuerat, & inde clam, [c] vadibus datis, de Maſſivæ nece judicium fugerat ; quòd [4] ei per maxumam amicitiam maxuma copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur : ac primò efficit, ut ad ſe colloquendi gratiâ occultus veniat : dein fide datâ, ſi Jugurtham vivum, aut necatum ſibi tradidiſſet ; fore, ut illi ſenatus impunitatem, & [d] ſua omnia concederet. Facile Numidæ perſuadet, cùm ingenio infido, tum metuenti, ne, ſi pax cùm Romanis fieret, ipſe per [e] conditiones ad ſupplicium traderetur. Is, ubi primùm opportunum fuit, Jugurtham anxium, ac miſerantem fortunas ſuas ac-

INTERPRETATIO.

[1] *Ita dum illi anxiè occupati erant, affectu quo tenebantur erga ſuos, repentè magnâ vi Marius murum aggreditur.*

[2] *Et milites, qui cum ſcalis advenerant, jam ferè ad murorum cacumen pervenerant.*

[3] *Poſtquam Metellus videt illud, quod incœperat, fruſtrà incœptum fuiſſe ; neque oppidum capi, neque Jugurtham pugnare niſi ex inſidiis, aut loco ipſi opportuno ; & jam æſtatem exactam eſſe ; Zamâ diſcedit : & in iis urbibus imponit præſidia, quæ in ſuam fidem venerant, & loco, aut mœnibus ſatìs munitæ erant.*

[4] *Quia* Jugurtham *fallere facillimè Bomilcar poterat, ex maxumâ amicitiâ, eum Metellus multis pollicitationibus aggreditur.*

NOTÆ.

a *Aliorum.*] Imperatorum ſcilicet, Auli puta.

b *Perfidiâ.*] Videant proditores num ſatìs nomen placeat : etiam apud illos qui eâ utuntur, eorum ars perfidia vocatur : imò illis ſunt deteſtabiles & execrandi, quandoquidem ſeipſos, & fidem, ante omnia vendunt.

c *Vadibus.*] Ideo iſtud addidit, ne cui mirum videatur, quòd effugere ille potuerit.

d *Sua*] Id eſt, *quæcumque bona Bomilcar poſſidebat.*

e *Conditiones.*] Id eſt, *Ne inter alias pacis conditiones hæc quoque eſſet, ut Bomilcar ad ſupplicium à Jugurthâ traderetur.*

cedit : monet, atque lacrumans obteſtatur, ut aliquando ſibi liberiſque, & genti Numidarum optumè merenti, provideat : omnibus prœliis ſeſe victos : agrum vaſtatum : multos mortalis captos, occiſos : regni opes comminutas eſſe : fatis ſæpè jam & virtutem militum, & fortunam tentatam ; [a] caveat, ne, illo cunctante, Numidæ ſibi conſulant. His atque talibus aliis ad deditionem regis animum impellit. Mittuntur ad imperatorem legati, qui Jugurtham imperata facturum dicerent, ac [b] ſine ullâ pactione ſeſe, regnumque ſuum in illius fidem tradere. Metellus properè cunctos ſenatorii ordinis ex hibernis accerſiri jubet : eorum, atque aliorum, quos idoneos ducebat, conſilium habet. Ita more majorum, ex conſilii decreto, per legatos Jugurthæ imperat, argenti [c] pondo ducenta millia ; elephantos omnis : equorum, & armorum aliquantum. Quæ poſtquam ſine morâ facta ſunt, jubet perfugas omnis vinctos adduci. Eorum magna pars, utì juſſum erat, adducti : pauci, cùm primùm deditio cœpit, ad Regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Jugurtha, ubi armis, viriſque, & pecuniâ ſpoliatus eſt ; cùm ipſe ad [d] imperandum [e] Tiſidium vocaretur, rurſus cœpit [f] flectere animum ſuum, & ex malâ conſcientiâ digna timere. Denique, multis diebus per dubitationem conſumptis, cùm modò tædio rerum adverſarum omnia bello potiora duceret ; interdum ſecum ipſe reputaret, quàm gravis caſus in ſervitium ex regno foret : multis, magniſque [g] præſidiis nequicquam perditis, de integro bellum ſumit. Et Romæ ſenatus, de provinciis conſultus, Numidiam Metello decreverat. Per idem tempus [h] Uticæ fortè C. Mario, per hoſtias diis ſupplicanti, magna, atque mirabilia portendi haruſpex dixerat : proinde, quæ animo agitabat, fretus diis ageret : fortunam quàm ſæpiſſume experiretur ; cuncta proſperè eventura. At illum jam antea conſulatûs ingens cupido exagitabat, ad quem capiundum, [i] præter vetuſtatem familiæ, alia omnia abunde erant : induſtria, probitas, militiæ magna ſcientia, animus [i] belli ingens,

INTERPRETATIO.

[i] *Omnia erant abunde, ſi excipias vetuſtatem familiæ.*

NOTÆ.

[a] *Caveat.*] Vides ab improbo proditore, ne cavere quidem potuiſſe omnium perfidorum perfidioſiſſimum ; illumque, alterum, de more, eum quam averterie videbatur, ſicam in pectus defixiſſe.

[b] *Sine ullâ.*] Illud eſt quod dicimus, *A Diſcretion.*

[c] *Pondo.*] Quod Gallicè dicimus *un marc d'argent*, octo tantùm continet uncias, pondo duodecim.

[d] *Imperandum.*] Paſſivè, id eſt, *ut imperaretur :* ita loquutos eſſe veteres probat Servius in Virgilium.

[e] *Tiſidium.*] Inter Carthaginem & Uticam ſitam fuiſſe volunt.

[f] *Flectere.*] Id eſt, *pedem referre, & ab inſtitutâ deditione animum revocare.*

[g] *Præſidiis.*] Argento, videlicet, Elephantis, Armis, Equis, *&c.*

[h] *Uticæ.*] Jam ſatis nota, non longè à Carthagine, verſus occidentem.

[i] *Belli.*] Adverbialiter, ſicut *domi.*

domi modicus, lubidinis & divitiarum victor, tantummodo gloriæ avidus. Sed is natus, omnem pueritiam [a] Arpini altus, ubi primùm ætas militiæ patiens fuit, ſtipendiis faciundis, non Græcâ facundiâ, neque urbanis [b] munditiis ſeſe exercuit: ita inter artis bonas [1] integrum ingenium brevì adolevit. Ergo ubi primùm tribunatum militum à populo petit, pleriſque faciem ejus ignorantibus, facilè, [2] notus, per omnis tribus declaratur. Deinde ab eo magiſtratu, alium poſt alium ſibi peperit: ſemperque in poteſtatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quàm gerebat, dignus haberetur. Tamen is [3] ad id locorum talis vir (nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. Etiam tum alios magiſtratus plebes, conſulatum nobilitas inter ſe [c] per manus tradebat. Novus nemo tam clarus, neque tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore, & quaſi pollutus haberetur. Igitur, ubi Marius haruſpicis dicta eòdem intendere videt, quò cupido animi hortabatur; ab Metello [d] petundi gratiâ miſſionem rogat: cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis [4] ſuperabant, tamen inerat contemtor animus, & ſuperbia, [e] commune nobilitatis malum. Itaque primùm commotus in ſolitâ re, mirari ejus conſilium, & quaſi per amicitiam monere, ne tam [f] prava inciperet, neu ſuper fortunam animum gereret: *non omnia omnibus cupienda eſſe*: debere illi res ſuas ſatìs placere:

INTERPRETATIO.

[1] *Ita ingenium incorruptum brevì adolevit inter artes bonas.*

[2] *Ergo, ubi primùm petit tribunatum militum à populo, quamquam plerique ignorarent faciem ejus, cognitus* tamen virtute bellicâ, *declaratur facilè tribunus per omnes tribus.*

[3] *Tamen vir ille, ad id uſque tempus adeò clarus, (nam poſtea ambitione planè corruptus eſt) non audebat appetere conſulatum.*

[4] *Cui, (quamvis virtutem, gloriam, atque alia, quæ boni deſiderare debent, affatim haberet,) tamen inerat animus contemtor, & ſuperbia, quæ ſunt vitium commune nobilitatis.*

NOTÆ.

[a] *Arpini.*] Arpinum urbs fuit Hirpinorum in Samnitibus, ad Lirum fluvium, patria etiam Ciceronis.

[b] *Munditiis.*] *Galanterie, Politeſſe.*

[c] *Per manus.*] Proverbialis locutio, Gall. dicimus, *de main en main.* Patres quaſi ex compacto ſucceſſivè conſulatum adminiſtrabant, mutuaſque ſibi ad eum obtinendum operas invicem præbebant.

[d] *Petundi.*] Conſulatum, ſcilicet. Dixit Metello ſe ideo miſſionem rogare, ut ad petendum conſulatum Romam proficiſceretur.

[e] *Commune.*] Eâ re præceps pleraque ruit nobilitas; vixque aliter inter homines evenire poteſt. Itaque caveant qui verè nobiles, aut boni cives eſſe volent.

[f] *Prava.*] Loquitur de petitione conſulatûs. Quis verò cui modò viriie ingenium ſit, tantam injuriam tolerare queat; ut non ii virtutis laudibus & præmiis, fruantur, qui virtute ornati ſunt, ſed qui ejus qualiacumque à majoribus inſignia habuerunt? Neceſſariò interveniunt illi reipublicæ, in quâ virtuti ſua merces detrahitur; atque illi nobiles ſoli & deſerti tandem vivere coguntur, qui aditum, per quem patres ſui, qui mortui ſunt, eos ad gloriam evexêre, aliis occludunt.

poſtremò caveret id petere à populo Rom. quod illi jure negaretur. Poſtquam hæc, atque alia talia dixit, neque animus Marii flectitur; reſpondit, ubi primùm potuiſſet per negotia publica, [a] facturum ſeſe, quæ peteret. Ac poſtea ſæpius eadem poſtulanti fertur dixiſſe, ne feſtinaret abire: ſatìs maturè illum cum filio ſuo conſulatum petiturum. Is eo tempore [b] contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter xx. quæ res Marium cùm [c] pro honore, quem affectabat, [d] tum contra Metellum, vehementer accenderat. Ita cupidine, atque irâ, peſſumis conſultoribus, graſſari: neque facto ullo, neque dicto abſtinere, quod modò [e] ambitioſum foret: milites, quibus in hibernis præerat, [f] laxiore imperio, quàm antea, habere: apud negotiatiores, quorum magna multitudo Uticæ erat, [g] criminoſè ſimul & [h] magnificè de bello loqui: dimidia pars exercitùs ſibi permitteretur, paucis diebus Jugurtham in catenis habiturum: ab imperatore conſultò [a] trahi, quòd homo [i] inanis, & ſuperbiæ regiæ, imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eò [k] firmiora videbantur, quòd diuturnitate belli res familiaris corruperant, & [l] animo cupienti nihil ſatìs feſtinatur. Erat præterea in exercitu noſtro Numida quidam, nomine Gauda, Manaſtabalis filius, Maſiniſſæ nepos, quem Micipſa teſtamento hæredem [m] ſecundum ſcripſerat; morbis confectus, & ob

INTERPRETATIO.

[a] Marius hæc dicebat, *Dimidia pars exercitûs ſibi permitteretur, paucis diebus ſe habiturum Jugurtham in catenis*; *bellum de induſtriâ ab imperatore Metello prolongari, quia ille homo inanis, & plenus ſuperbiæ regiæ, nimiùm imperio gauderet.*

NOTÆ.

[a] *Facturum.*] Loquitur de Marii miſſione.

[b] *Contubernio.*] Contubernium. Gall. diceremus, *une tente*. Figuratè verò, hoc in loco ſignificat, Metelli filium admodum adoleſcentem tunc temporis ſub patre militiam didiciſſe.

[c] *Pro honore.*] Intellige, eò vehementiùs Marium honorem concupiviſſe, quòd obices objicerentur.

[d] *Tum.*] Nota vim iſtius voculæ, quæ poſt *cum* ſignificationem auget: quamquam enim hîc propè idem eſt animi motus ac ſuperior; nam fieri nequit, ut quis bonum aliquod ſummo cum ſtudio perſequatur; quin idem, ſi poſſit, omnia impedimenta removeat; attamen maximus eſt animi impetus contra id quod primò obſtare videtur. Atque hinc, qui volet, multa documenta petere poterit.

[e] *Ambitioſum.*] Id eſt, *quod ad favorem & benevolentiam captandam comparatum eſſet.* Aliter alibi ſumitur.

[f] *Laxiore.*] Non omnia à militibus ex militari diſciplinâ exigebat.

[g] *Criminoſè.*] Contra Metellum, ſcilicet; quòd aperte poſtea dicetur.

[h] *Magnificè.*] Pro ſe, prout explicat proximis verbis.

[i] *Inanis.*] Gall. dicimus, *un homme vain*. Is eſt qui ſpeciem oſtentat earum rerum, quarum corpus non habet.

[k] *Firmiora.*] Id eſt, *Veritati magìs conſentanea, & firmiùs probata.*

[l] *Animo.*] Dicit negotiatorum impatientiam & deſiderium cauſam fuiſſe partim, ut ii crederent bellum revera à Metello protractum fuiſſe.

[m] *Secundum.*] Id eſt, *Qui hæreditatem adiret, ſi abſque omni hærede filii morerentur.*

eam cauſſam mente paululùm [2] imminutâ. Cui Metellus petenti, more regum, utì ſellam [1] juxta poneret, item poſtea [b] cuſtodiæ cauſſâ turmam equitum Romanorum, utrumque negaverat: [2] honorem, quòd eorum modò foret, quos populus R. reges appellaviſſet: præſidium, quòd contumelioſum in [c] eos foret, ſi equites Romani, ſatellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxium aggreditur, atque hortatur, utì contumeliarum in imperatorem [d] cum ſuo auxilio pœnas petat: hominem ob morbos animo parùm valido [3] ſecundâ oratione extollit: [4] illum regem, virum ingentem, Maſiniſſæ nepotem eſſe: ſi Jugurtha captus, aut occiſus foret, imperium Numidiæ ſine morâ habiturum: id adeò maturè poſſe evenire, ſi ipſe conſul ad id bellum miſſus foret. Itaque & illum, & equites Romanos, milites, & negotiatores, alios [e] ipſe, pleroſque pacis ſpes impellit, utì Romam ad ſuos neceſſarios aſperè in Metellum de bello ſcribant; Marium imperatorem poſcant. Sic [5] illi à multis mortalibus [f] honeſtiſſumâ ſuffragatione conſulatus petebatur. Simul eâ tempeſtate plebes, nobilitate fuſa per legem [g] Maniliam, novos extollebat. Ira Mario cuncta procedere. Interim Jugurtha, poſtquam, omiſſâ deditione, bellum incipit, cum magnâ curâ parare omnia, feſtinare, cogere exercitum: civitates, quæ ab ſe defecerant, formidine, aut oſtentando præmia [6] affectare: communire ſuos locos: arma, tela, aliaque, quæ ſpe pacis amiſerat, reficere, aut commercari: [7] ſervitia Romanorum allicere, & eos ipſos, qui in præſidiis

INTERPRETATIO.

[1] *Cui Gaudæ petenti, utì poneret ſellam juxta* Metellum, *ſicuti reges* ponere *conſueverant, item petenti poſtea turmam equitum Romanorum, cuſtodiæ cauſſâ, Metellus utrumque negaverat.*

[2] *Metellus negaverat honorem, quòd is honor eſſet tantùm eorum, quos P. Romanus appellaviſſet reges; præſidium negaverat, quod id contumelioſum eſſet in equites Romanos, ſi ii traderentur, ut eſſent ſatellites Numidæ.*

[3] *Inflat oratione favente hominem qui animo erat imbecilli ex morbis.*

[4] Marius Gaudæ dicit, *Illum eſſe regem, &c.*

[5] *Sic conſulatus petebatur illi (Mario) à multis mortalibus honeſtiſſimâ ſuffragandi ratione.*

[6] *Conabatur recipere formidine, aut oſtentando præmia, civitates quæ ab ſe defecerant.*

[7] *Allicebat ſervos Romanorum.*

NOTÆ.

[a] *Imminutâ.*] Idem eſt quod dicit poſtea, fuiſſe eum animo parum valido. Gall. dicimus, *Un imbecille.*

[b] *Cuſtodiæ.*] *Pour ſe garde.*

[c] *Eos.*] *Romanos.* Sed ſubſtantivo præpoſitum eſt pronomen, ut major ſit indignitas, quòd propiùs equites Numidæ conjungentur.

[d] *Cum ſuo auxilio.*] Videtur Salluſtius de induſtriâ incultum Marii ſtilum cepiſſe. Hoc verò dicebat Gaudæ, *Niteretur auxilio quod ipſi præſtaret, dum injurias cum Metello expoſtularet.*

[e] *Ipſe.*] *Auctoritate & favore, quo apud ipſos valebat.*

[f] *Honeſtiſſumâ.*] Omnino; ſiquidem non ipſe petere, ſed ipſi magiſtratus ultro conferri videbatur.

[g] *Maniliam.*] De quâ ſuprà.

erant, pecuniâ tentare: prorsùs nihil intactum, neque quietum pati: cuncta agitare. Igitur Vaccenſes, quò Metellus initio, Jugurthâ [1] pacificante, præſidium impoſuerat; fatigati regis ſuppliciis, neque antea [a] voluntate alienati, principes civitatis inter ſe conjurant: (nam vulgus, utì plerumque ſolet, & maximè Numidarum ingenio mobili, ſeditioſum, atque [b] diſcordioſum, erat cupidum novarum rerum, quieti & otio advorſum) dein, compoſitis inter ſe rebus, in diem tertium [c] conſtituunt, quòd is feſtus celebratuſque per omnem Africam, ludum, & laſciviam magis, quàm formidinem, oſtentabat. Sed, ubi tempus fuit, centuriones, tribunoſque militares, & ipſum præfectum oppidi L. Turpilium Silanum, alius alium domos ſuas invitant; eos omnis, præter Turpilium, inter epulas obtruncant: poſtea milites palantes, inermes, quippe in [d] tali die, ac ſine imperio, aggrediuntur. Idem plebes facit, pars edocti ab nobilitate, alii [e] ſtudio talium rerum incitati, quîs, acta, conſiliumque ignorantibus, tumultus ipſe, & res novæ ſatìs placebant. Romani milites, improviſo metu, incerti ignarique quid potiſſumùm facerent; [2] trepidare ad arcem oppidi, ubi ſigna, & ſcuta erant: præſidium hoſtium, portæ antè clauſæ fugam prohibebant: ad hoc mulieres, puerique [3] pro tectis ædificiorum ſaxa, & alia, quæ locus præbebat, certatim mittere. Ita neque caveri [f] anceps malum, neque à fortiſſumis [g] infirmiſſumo generi reſiſti poſſe: juxtà boni, malique, ſtrenui, & imbelles, inulti obtruncati. In eâ tantâ aſperitate, ſæviſſumis Numidis, & oppido undique clauſo, Turpilius præfectus unus ex omnibus Italicis profugit intactus: id miſericordiâne hoſpitis, an pactione, an caſu ita evenerit, parum comperimus; [4] niſi, quia illi in tanto malo turpis vita integrâ famâ potior

INTERPRETATIO.

[1] *Dum Jugurtha paci ſtuderet.*

[2] *Romani feſtinantur & tumultuos accurrunt ad arcem oppidi.*

[3] *Mulieres & pueri*, ſtantes *pro tectis ædificiorum mittebant certatim*, & *quaſi per æmulationem*, *ſaxa & alia*, *quæ locus præbebat.*

[4] *Sed videtur improbus & inteſtabilis*, *quia in tanto malo*, *ille pluris fecit turpem vitam*, *quàm famam inviolatam.*

NOTÆ.

[a] *Voluntate.*] Gall. *d'Inclination.* Inviti Metello parebant.

[b] *Diſcordioſum.*] Vox Salluſtio peculiaris, niſi fortè ex veteribus deſumta eſt.

[c] *Conſtituunt.*] Gall. *Ils marquerent le jour de l'execution.* Diem aſſignant, quo præſidiarios milites jugularent.

[d] *Tali.*] Quo ſe jucunditati dabant.

[e] *Studio.*] Quia cædem & mutationes amabant. Cæterùm ex hoc loco videant rerum publicarum moderatores, quanti ſapientis illius ſententia æſtimanda ſit, qui principiis obſtandum eſſe voluit. Principiis & principibus occurrendum eſt, nam poſtquam latè graſſata eſt ſeditio, fruſtrà furenti multitudini ea fræna injicias, quibus paucos regere neſciveris.

[f] *Anceps.*] Seu pugnare, ſeu fugere mallent.

[g] *Infirmiſſimo.*] Mulieribus, ſcilicet, & pueris.

fuit,

fuit, improbus [a] inteſtabiliſque videtur. Metellus, poſtquam de rebus Vaccæ actis comperit, [b] pauliſper, mœſtus è conſpectu abit: dein, ubi ira, & agritudo permixta ſunt, cum maximâ curâ ultum ire injurias feſtinat. Legionem, cum quâ hiemabat, & quàm plurimos poteſt Numidas equites pariter cum occaſu ſolis expeditos educit; & [c] poſterâ die, circiter horam [d] tertiam, pervenit in quamdam planitiem, locis paulò ſuperioribus circumventam. Ibi milites feſſos itineris magnitudine, & jam abnuentes omnia, docet oppidum Vaccam non ampliùs mille paſſuum abeſſe: decere illos reliquum laborem æquo animo pati, dum pro civibus ſuis, viris fortiſſimis, atque miſerrimis, pœnas caperent. Præterea [e] prædam benignè oſtentat. Sic animis eorum arrectis, equites in [1] primo latere, pedites quàm arctiſſumè ire, & ſigna occultare jubet. Vaccenſes ubi animadvertêre ad ſe vorſum exercitum pergere, primò, utì res erat, Metellum eſſe rati, portas clauſêre; dein, ubi neque agros vaſtari, & eos, qui primi aderant, Numidas equites vident, [2] rurſus Jugurtham arbitrati, cum magno gaudio obvii procedunt. Equites peditesque, repentè ſigno dato, alii vulgum [f] effuſum oppido cædere: alii ad portas feſtinare: pars turres capere: ira, atque ſpes prædæ, ampliùs, quàm laſſitudo, poſſe. Ita Vaccenſes biduum modò ex perfidiâ lætati: civitas magna, & opulens, [g] pœnæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius, quem præfectum oppidi unum ex omnibus profugiſſe ſuprà oſtendimus, juſſus à Metello cauſſam dicere; poſtquam ſeſe parum expurgat, condemnatus, verberatuſque, capite pœnas ſolvit. [h] Nam is civis ex Latio erat. Per-

INTERPRETATIO.

[1] *Jubet equites* eſſe *in primâ & maximè conſpicuâ parte agminis.*

[2] *Ex adverſo arbitrati Jugurtham* eſſe, *procedunt* illi *obviàm cum magno gaudio.*

NOTÆ.

[a] *Inteſtabilis.*] Is eſt qui neque teſtimonium dicere, neque teſtamentum facere; neque, ut nonnulli putant, teſtamento quicquam conſequi poteſt. Sed pro homine nefario ſumitur & execrando.

[b] *Pauliſper.*] Id eſt, *Poſtquam aliquantulùm, audito nuncio in eodem loco, mœſtus permanſiſſet, poſterâ abivit.*

[c] *Poſterâ.*] Vide nomen *dies* in fœminino genere, etiam cùm tempus certum denotat; contra quam nonnulli tradunt.

[d] *Tertiam.*] Nobis nona eſſet matutina: nam Romanis, ab ortu ſolis ad occaſum, duodecim ſemper horæ numerabantur, quæ ideo breviores, quandoque prolixiores erant. Sed notandum eſt, quòd, ſi tempus, magìs quàm numerandi ratio ſpectetur, hæc tertia hora, pro vario locorum ſitu tempeſtatibus, ſexta, ſeptima, nona, aut circiter eſſe poterit.

[e] *Prædam.*] Promittit ſe urbem relicturum direptioni. *Qu'il mettroit la ville au pillage.*

[f] *Effuſum.*] Populus urbe egreſſus erat, ut obviàm Jugurthæ procederet.

[g] *Pœnæ.*] Interfecerunt, aut corruperunt ea omnia quæ ad ſuum uſum non fuerunt accommodata.

[h] *Nam.*] Interpretes miror, qui propè omnes ideo graviùs hunc Turpilium punitum eſſe volunt, quòd is tantùm ex Latio civis eſſet; quia ſcilicet, ut illi arbitrantur, ſi Romanus fuiſſet, eum Lex Porcia & Valeria à ſecuri liberâſſent. Conſtat verò non modò non in caſtris, ut in urbe, legem Porciam Romanos cives ab imperatorum virgis

Per idem tempus Bomilcar, cujus impulsu Jugurtba deditionem, quam [a] metu deseruit, inceperat ; suspectusque regi & ipse eum suspiciens, novas res cupere : ad perniciem ejus dolum quærere : diu noctuque fatigare animum : denique, omnia tentando, socium sibi adjungit Nabdalsam, hominem nobilem, magnis opibus clarum, acceptumque popularibus suis : qui plerumque [b] seorsum ab rege exercitum ductare, & omnis res exsequi solitus erat : quæ Jugurthæ sesso, aut majoribus adstricto, superaverant : ex quo illi gloria, opesque inventæ. Igitur utriusque consilio dies insidiis statuitur : cætera, uti res poscoret, [c] ex tempore parari placuit. Nabdalsa ad exercitum profectus, quem [r] inter hiberna Romanorum jussus habebat, ne ager inultis hostibus vastaretur. Is postquam, magnitudine facinoris perculsus, ad tempus non venit, [d] metusque rem impediebat ; Bomilcar simul cupidinibus incepta patrandi, & [e] timore socii anxius, ne, omisso vetere consilio, [f] novum quæreret ; litteras ad eum per homines fidelis mittit : in quis mollitiem, socordiamque viri accusare : [g] testari deos, per quos juravisset : monere,

INTERPRETATIO.

[r] *Nabdalsa profectus est ad exercitum, quem habebat, ex mandato Jugurthæ, prope ea loca in quibus Romani hibernum tempus transigebant.*

NOTÆ.

& securibus vindicâsse ; sed insuper graviùs in cives Romanos, quàm socios, animadversum fuisse, prout illud ex Livii libro 30 probatur. Cæterùm Plutarchus in Mario tradit, compertum esse postea, hunc Turpilium injussè damnatum fuisse : intactus enim ideo à Vaccensibus dimissus est, quòd modestè humaniterque sese in eos gessisset.

[a] *Metu.*] Videlicet timuit Jugurtha, ne, si absolutè & sine ullâ pactione dedititius esset, Romani ipsum quoque morte mulctarent.

[b] *Seorsum.*] Intellige Jugurtham, Metelli exemplo, suas quoque copias in duas partes divisisse, quarum alteri Nabdalsam præfecerat.

[c] *Ex tempore.*] Scilicet non omnia possunt-provideri ; plurima ex occasione pendent, quæ meliùs quàm hominum consilia res ipsa expedit. Itaque satis fuit duobus perduellibus de re ipsâ convenire, cætera invicem ad socii prudentiam remittentibus.

[d] *Metusque.*] Nimirum Nabdalsa ejusmodi criminibus non erat assuetus, prout Bomilcar : expavit itaque ad incepti facinoris maturiorem cogitationem.

[e] *Timore.*] Ne ita intelligas, quasi Bomilcar Nabdalsæ timorem cognovisset ; aut, quod idem est, eò quòd Nabdalsa timeret, ipse anxius esset : verùm credendum est Bomilcarem animo fuisse perturbato, quòd, ne à Nabdalsâ Jugurthæ traderetur, maximè reformidaret.

[f] *Novum.*] Ab inceptâ proditione desisteret, atque Jugurthæ Bomilcaris insidias detegeret.

[g] *Testari.*] Rem miram ! Deos quoque testari hominem improbum, in re improbâ ! Imò, quanquam dictu horrendum est, inter eos homines qui se maximè Christianos dici volunt, nonnulli conspiciuntur, qui, ut maximè sint improbi, ita anxiè operam dant ut non dæmonum turbam, sed verum Deum, scelerum suorum, non testem modò, sed participem & vindicem habebant. Quæ genera sacrilega, cùm propter frequentiam jam non liceat admirari, utinam principibus aliquando atrocissimis pœnis liceat & libeat prosligare.

ne

ne præmia Metelli in [a] peſtem ſuam converteret: Jugurthæ [b] exitium adeſſe: cæterùm, [c] ſuâne, an Metelli virtute periret, id modò agitari: proinde reputaret cum animo ſuo, præmia an cruciatum mallet. Sed cùm eæ litteræ allatæ, fortè Nabdalſa, exercito corpore feſſus, in lecto quieſcebat: ubi, cognitis Bomilcaris verbis, primò cura, dein, ut ægrum animum ſolet, ſomnus cepit. Erat ei Numida quidam negotiorum curator fidus, acceptuſque, & omnium conſiliorum, niſi [d] noviſſumi, particeps. Qui poſtquam allatas litteras audivit, ex conſuetudine ratus operâ aut ingenio ſuo opus eſſe, in tabernaculum introit; dormiente illo, epiſtolam, ſuper caput in pulvino temerè poſitam, ſumit, ac perlegit; dein properè, cognitis inſidiis, ad regem pergit. Nabdalſa, pòſt paulò experrectus, ubi neque epiſtolam reperit, & rem omnem, ut acta erat, ex [e] perfugis cognovit; primò [f] indicem perſequi conatus: poſtquàm id fruſtrà fuit, Jugurtham placandi gratiâ accedit: [i] quæ ipſe paraviſſet, perfidiâ clientis ſui, facere præventum: lacrumans obteſtatur per amicitiam, perque ſua antea fideliter acta, ne ſuper tali ſcelere ſuſpectum ſeſe haberet. Ad ea rex aliter, atque animo gerebat, placidè reſpondit. Bomilcare, aliiſque multis, quos ſocios inſidiarum cognoverat, interfectis, [g] iram oppreſſerat, ne quâ ex eo negotio ſeditio oriretur. Neque poſt id locorum Jugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit: neque loco, neque mortali cuiquam, aut [h] tempori fatis credere:

INTERPRETATIO.

[i] Dicit Jugurthæ, *ſe præventum perfidiâ clientis ſui, facere quæ ipſe paraviſſet.*

NOTÆ.

[a] *Peſtem.*] Scilicet Metellus irriſus à Nabdalsâ, ſi is minùs promiſſa ſervâſſet, injuriam, datâ occaſione, ultus eſſet.

[b] *Exitium.*] Excuſatio eſt facinoris, quaſi dicat, *Quandoquidem neceſſariò Jugurthæ pereundum eſt, ſatiùs eſt eum perire ſolum, noſque amicos ſaltem in ejus morte ſalutem noſtram invenire.* Quàm verò vana & futilis ſit excuſatio, nihil attinet dicere.

[c] *Suâne.*] Bomilcaris, nempe, & Nabdalſæ.

[d] *Noviſſumi.*] Proditionis, ſcilicet, Jugurthæ.

[e] *Perfugis.*] Eos fuiſſe arbitror quibus corporis cuſtodiam crediderat, quibuſque utebatur, quia minùs fallere audent; atque illi Numidam tabernaculo egredientem & feſtinantem viderant. Vel fortè nonnulli transfugæ tunc advenerunt, qui interrogati, num in quendam ita & ita & ornatum incidiſſent, rem omnem aperuerunt.

[f] *Indicem.*] Clientem ſuum, quem eâ cauſâ diſceſſiſſe credebant, ut Jugurthæ conſpirationem ſuam manifeſtam faceret.

[g] *Iram.*] Simulavit Jugurtha ſe Nabdalſæ fidem habere, ne, in eum talem ſi pariter fœvire, ut in Bomilcarem, ſeditio aliqua fieret.

[h] *Tempori.*] Id eſt, *Dies, noctes, omni denique tempore metuebat.*

civis,

civis, hoſtiſque juxtà metuere : circumſpectare omnia, & omni ſtrepitu paveſcere : alio, atque alio loco ſæpè contra decus regium noctu requieſcere : interdum ſomno excitus arreptis armis tumultum facere : ita formidine, quaſi vecordiâ, exagitari. Igitur Metellus, ubi de caſu Bomilcaris, & indicio patefacto ex perfugis cognovit ; rurſus, tamquam ad integrum bellum, cuncta parat, feſtinatque : Marium fatigantem de [a] profectione, ſimul & inviſum, & offenſum, ſibi parùm idoneum ratus, domum dimittit. Et Romæ plebes, litteris, quæ de Metello ac Mario miſſæ erant, cognitis, [b] volentia de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quæ antea decori fuerat, [c] invidiæ eſſe : at illi alteri [d] generis humilitas favorem addiderat : cæterùm in utroque magis ſtudia partium, quàm bona, aut mala ſua, [e] moderata. Præterea [f] ſeditioſi magiſtratus vulgum exagitare : Metellum omnibus concionibus [g] capitis arceſſere : Marii virtutem in majus celebrare. Denique plebes ſic accenſa, ut opifices, agreſteſque omnes, quorum res, [h] fideſque in manibus ſitæ erant, relictis operibus [i] frequentarent Marium, & ſua neceſſaria poſt illius honorem ducerent. Ita perculſâ nobilitate, poſt multas tempeſtates novo homini conſulatus mandatur : & poſtea populus à Tr. pl. Manlio Mantino rogatus, quem vellet cum Jugurthâ bellum gerere, frequens Marium juſſit. Sed ſenatus paulò antè Metello Numidiam

NOTÆ.

[a] *Profectione.*] De quâ ſuprà ; avebat enim Romam proficiſci, conſulatum petiturus.

[b] *Volentia.*] Quandoquidem hæc vox eadem, eadem ſenſu, ab ipio Salluſtio, 4. hiſtoriarum, reperitur, dubium non eſt quin ita ſcripſerit. Poſita verò eſt pro *Grata* aut *Placentia*. Nimirum plebs lætabatur, quòd, per litteras, quæ ex Marii mente ſcriptæ erant, occaſio data eſſet aliquem ex ſuis promovendi, nobilitatem deprimendi.

[c] *Invidiæ.*] Quia tunc plebes plùs poterat, cui nobilitatis dominatio inviſa erat.

[d] *Generis.*] Marius humili loco quia natus erat, ideo à plebe magis amabatur.

[e] *Moderata.*] Id eſt, *non tam ex opinione virtutis, aut ſecordiæ, ſeu Metelli, ſeu Marii, plebs aut nobilitas Metello, vel Mario, favebat aut nocebat ; quàm quia, ſuos promovere, alios deprimere, ſingulorum animo penitùs inſederat.* Iſtud verò cujus ſit momenti nemo non videt ; ut mirari ſubeat, quomodo tam diu reſpublica Romana cum hâc peſte ſtare potuerit. Cauſa morbi, ſuperbia, tum populorum, tum magiſtratuum. Sed, quando ita nati ſumus omnes, ut ne quidem ad ſummum bonum ullo modo cogi ſuſtineamus, neque id unquam ipſe deus cogitet ; hos decet in primis, qui rectores & moderatores ſunt, ſapientiâ ſtupidam multitudinem prævertere, ut duci ſe, quòd cæca amat, non cogi, quòd libera deteſtatur, ſemper cognoſcat. Optimè Terentius in quodam prologo de iis amicis quos maximè commendare volebat,

Quorum, inquit, *operâ in bello, in otio, in negotio.*
Suo quiſque tempore uſu' eſt SINE SUPERBIA.

[f] *Seditioſi.*] Tribuni, ſcilicet, qui ad ſeditionem & diſcordiam tantùm creati fuiſſe videntur.

[g] *Capitis.*] Id eſt, *Earum rerum reum facere, & ad populum accuſare, ex quibus libertas, dignitas, civitas, vita etiam quandoque amittatur.*

[h] *Fidiſque.*] Hîc poſita eſt pro fructu quem quis præcipuè ex agro ſuo decerpit, qui fideliter eum fructum producit, cuique ille fidit. Eodem planè modo loquitur Hor. Od. 16. l. 3. Gall. dicimus, *Dont tout le bien & tout le revenu conſiſtoit dans le travail de leurs mains.*

[i] *Frequentarent.*] Non quòd cum eo eſſent : ad domum ejus obambulabant, eum ſequebantur, &c.

decre-

decreverat. [1] Ea res fruſtrà fuit. Eodem tempore Jugurtha, amiſſis amicis, quorum pleroſque ipſe necaverat; cæteri formidine, pars ad Romanos, alii ad regem Bocchum profugerant: cùm neque bellum geri ſine adminiſtris poſſet, & novorum fidem, in tantâ perfidiâ veterum, experiri periculoſum duceret; varius incertuſque agitabatur: neque illi res, ueque conſilium, aut quiſquam hominum ſatìs placebat: itinera, præfectoſque in dies mutare: modò advorſum hoſtes, interdum in ſolitudines pergere: ſæpè in fugâ, at pòſt paulò in armis ſpem habere: dubitaret virtuti popularium an fidei minùs crederet? Ita, quocumquè [1] intenderat, res advorſæ erant. Sed inter eas moras repentè ſe Metellus cum exercitu oſtendit. Numidæ ab Jugurthâ pro tempore parati, inſtructique ſunt: dein prœlium incipitur. Quâ in parte rex pugnæ affuit, ibi aliquandiu certatum: cæteri omnes ejus milites primo congreſſu pulſi, fugatique: Romani ſignorum, & armorum, & aliquanto numero hoſtium potiti. Nam fermè Numidas in omnibus prœliis magìs pedes quàm arma tutata ſunt. Eâ fugâ Jugurtha impenſiùs modò rebus ſuis diffidens, cum perfugis, & parte equitatûs. in ſolitudines, dein [b] Thalam pervenit; in oppidum magnum, & opulentum: ubi plerique theſauri, filiorumque ejus multus pueritiæ [c] cultus erat. Quæ poſtquam Metello comperta ſunt, quamquam inter Thalam flumenque proxumum, in ſpatio millium quinquaginta, loca arida, atque vaſta eſſe cognoverat, tamen ſe patrandi belli, ſi ejus oppidi potitus foret, omnis aſperitates ſupervadere, ac [d] naturam etiam vincere aggreditur. Igitur omnia jumenta ſarcinis levari jubet, niſi frumento dierum x. cæterùm [e] utris modò, & alia aquæ idonea portari. Præterea conquirit ex agris quàm plurimùm poteſt domiti pecoris: eoque imponit vaſa cujuſque modi, ſed pleraque lignea, collecta ex tuguriis Numidarum. Ad hoc finitumis imperat, qui ſe poſt regis fugam Metello dediderant, quàm plurimùm quiſque aquæ portaret: diem, locumque, ubi præſtò forent, prædicit. Ipſe ex flumine, quam proxumam aquam oppido eſſe ſuprà diximus, jumenta onerat. Eo modo inſtructus ad Thalam proficiſcitur. Dein ubi ad id loci ventum, quò Numidis præceperat; & caſtra poſi-

INTERPRETATIO.

[1] *Itaque quòcumque animum converterat, res advorſæ erant.*

NOTÆ.

[a] *Ea.*] Quòd, nimirum, ſenatus Metello Numidiam decreverat.

[b] *Thalam.*] Satìs conſtat Africæ propriæ urbem fuiſſe: Situs præcisè non cognoſcitur.

[c] *Cultus.*] Id eſt, *Quicquid ad educationem & recreationem pertinet.*

[d] *Naturam.*] De ariditate loci præcipuè intelligitur.

[e] *Utris.*] Uter pellis eſt quâ continentur liquores.

ta,

ta, munitaque sunt; tanta repentè cœlo missa vis aquæ dicitur, ut ea modò exercitui satis superque foret. Præterea commeatus spe amplior, quia Numidæ, sicuti plerique in novâ deditione, officia [a] intenderant. Cæterùm milites, religione, pluviâ magis usi, eaque res multùm animis eorum addidit. Nam rati sese diis immortalibus curæ esse: dein posterâ die, contra opinionem Jugurthæ, ad Thalam perveniunt. Oppidani, qui se locorum asperitate munitos crediderant, magnâ atque insolitâ re perculsi, nihilo segniùs bellum parare: idem nostri facere. Sed rex, nihil jam Metello [b] infectum credens, quippe qui omnia arma, tela, loca, tempora, denique naturam ipsam, cæteris imperitantem, industriâ vicerat; cum liberis, & magnâ parte pecuniæ ex oppido noctu profugit: neque postea in ullo loco ampliùs unâ die, aut unâ nocte moratus; simulabat sese negotii gratiâ properare: cæterùm proditionem timebat, quam vitare posse celeritate putabat. Nam talia consilia per otium & ex opportunitate [1] capi. At Metellus ubi oppidanos prœlio intentos, simul oppidum & operibus, & loco munitum videt, vallo fossâque mœnia circumvenit. Dein jubet locis [2] ex copiâ maxumè idoneis vineas [c] agere, [d] superque eas aggerem jacere; & [e] super aggerem impositis turribus opus administros tutari. Contra hæc oppidani festinare, parare; prorsus ab utrisque nihil reliquum fieri. Denique Romani, multo ante labore prœliisque fatigati, post dies quadraginta, quàm eò ventum erat, oppido modò potiti: præda omnis à perfugis corrupta. Hi postquam murum [f] arietibus ferri, resque suas affictas vident; aurum, agentumque, & alia, quæ prima ducuntur, domum, regiam comportant: ibi vino & epulis onerati, illaque, & domum, & semet igni corrumpunt; & quas victi ab hostibus pœnas metuerant, eas ipsi volentes pependêre. Sed pariter cum captâ Thalâ legati, ex oppido Lepti, ad Metellum venerant; orantes uti præsi-

INTERPRETATIO.

[1] *Nam* Jugurtha sciebat *talia consilia capi per otium & ex opportunitate.*

[2] *Deinde jubet vineas promoveri in locis maximè idoneis ex copiâ.*

NOTÆ.

[a] *Intenderant.*] *Ils en avoient fait plus qu'on de leur en avoit demandé.* Supra modum, uti in novo imperio solet, officiosi fuerant.

[b] *Infectum.*] Id est, *Quod à Metello fieri non posset*, verùm illud *Infectum* cùm formam induat præteriti, maximam vim habet.

[c] *Ex copiâ.*] Non dicit absolutè, loca fuisse maximè idonea; sed vineas actas in locis, pro ratione situs & regionibus, maximè idoneis.

[d] *Superque.*] Pro *ultra* positum arbitror: ita ut pone vineas latentes administri, terram & alia propiùs muros jacerent, ad constituendum agerem. Aliter alii, quibus non assentior.

[e] *Super.*] Jam *super* vulgato sensu positum est.

[f] *Arietibus.*] Aries machina fuit ab subruendos muros.

dium,

dium, præfectumque eò mitteret: Hamilcarem quendam, hominem nobilem, factiosum, novis rebus studere: advorsum quem neque imperia magistratuum, neque leges valerent: ni id festinaret, in summo periculo suam salutem, [a] illorum socios, fore. Nam Leptitani, jam inde à principio belli Jugurthini, ad Bestiam consulem, & postea Romam miserant amicitiam, societatemque rogatum. Dein, ubi ea impetrata, semper boni, fidelesque manserè: & cuncta à Bestiâ, Albino, Metelloque imperata gnavè fecerant. Itaque ab Imperatore facilè, quæ petebant, adepti. Emissæ eò cohortes Ligurum quatuor, & C. Annius præfectus. Id oppidum ab [b] Sidoniis conditum est, quos accepimus profugos, ob discordias civilis, navibus in eos locos venisse: cæterùm [1] situm inter duas Syrtis, quibus nomen ex [c] re inditum. Nam duo sunt [d] sinus prope in [e] extremâ Africâ, impares magnitudine, pari natura: quorum proxuma terræ [2] prælta sunt, cætera, utì fors tulit, alta: alia in tempestate vadosa. Nam ubi mare magnum esse, & sævire ventis cœpit, limum, arenamque, & saxa ingentia fluctus trahunt; ita facies locorum cum ventis simul mutatur. Syrtes ab tractu nominatæ. Ejus civitatis lingua modò [3] conversa connubio Numidarum, Legum, cultûsque pleraque Sidonica: quæ eò faciliùs retinebant, quòd procul ab imperio [f] regis ætatem agebant. Inter illos, & frequentem Numidiam inculti vastique loci erant.

Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non [g] indignum videtur, egregium, atque memorabile facinus duorum Carthaginiensium memorare: eam rem nos locus admonuit. Quâ tempestate Carthaginienses pleræque Africæ imperitabant. Cyrenenses quoque magni atque opulenti fuêre. Ager in medio arenosus,

INTERPRETATIO.

[1] *Cæterùm* oppidum *positum est inter duas Syrtes.*

[2] *Quorum proxima* loca *terræ sunt maximè profunda.*

[3] *Ejus civitatis lingua tantùm mutata per connubia Numidarum.*

[4] *Inter illos, & hominibus frequentatam Numidiam loci inculti vastique erant.*

NOTÆ.

[a] *Illorum.*] Romanorum.

[b] *Sidoniis.*] Sidon urbs fuit Palæstinæ antiquissima, plurimarum coloniarum mater; quanquam Tyro nonnulli Leptim adscribunt. Sed notandum, quod de illis urbibus, propter vicinitatem, & similitudinem, etiam ipsius Christi unum & idem fuit judicium.

[c] *Re.*] *Tractu* scilicet, ut dicetur postmodum ab ipso Sallustio. At Græca est originatio; nam τρέχω Græcorum est *Trabo* Latinorum.

[d] *Sinus.*] Gall. *Des golfes.*] Ita vocatur mare, cùm alicubi littora curvat, & terras intrat.

[e] *Extremâ.*] Versùs orientem, & secundum veterem Geographiam.

[f] *Regis.*] Quicunque tandem iis imperitaverit, sive Masinissa, Micipsa, aut quis alius fuerit.

[g] *Indignum.*] Gall. *Hors de propos.*

unâ

[a] unâ ſpecie : neque flumen, neque mons erat, qui finis eorum diſcerneret: [b] quæ res eos in magno diuturnoque bello inter ſe habuit. Poſtquam utrimque legiones, item claſſes ſæpè fuſæ, fugatæque ; & alteri alteros aliquantùm attriverant ; veriti ne mox victos, victoreſque defeſſos alius aggrederetur, per inducias [c] ſponſionem faciunt, utì certo die legati domo proficiſcerentur ; quo in loco inter ſe obvii fuiſſent, is communis utriuſque populi finis haberetur. Igitur duo fratres Carthagine miſſi, quibus nomen Philænis erat, maturavêre iter pergere : Cyrenenſes tardiùs [1] iêre. Id ſocordiâne, an caſu acciderit, parùm cognovi. Cæterùm ſolet in locis illis tempeſtas haud ſecùs, atque in mari, retinere. Nam, ubi per loca æqualia, & [2] nuda gignentium, ventus co-ortus arenam humo excitavit, ea magnâ vi agitata, ora, oculoſque implere ; ita proſpectu impedito, morari iter. Poſtquam Cyrenenſes aliquantò [d] poſteriores ſe eſſe vident, & ob rem corruptam, domi pœnas metuunt ; [3] criminari Carthaginienſes ante tempus domo digreſſos : conturbare rem : denique omnia malle, quàm victi abire. Sed cùm [e] Pœni aliam conditionem tantummodo æquam peterent, [f] Græci [g] optionem Carthaginienſium faciunt ; utì vel illi, [h] quos finis populo ſuo peterent, ibi vivi obruerentur ; uel eâdem conditione ſeſe, quem in locum vellent, proceſſuros. Philæni, conditione probatâ, ſeque, vitamque ſuam reip. condonavêre ; ita vivi obruti. Carthaginienſes in eo loco Philænis

INTERPRETATIO.

[1] *Cyrenenſes lentiore gradu proceſſerunt.*

[2] *Cùm ventus obortus excitavit humo arenam per loca plana & plantis omnibus deſtituta, ea arena agitata magnâ vi implet ora & oculos.*

[3] *Poſtquam Cyrenenſes vident ſe eſſe aliquantò poſteriores, & timent ne domi puniantur ob rem perditam ; cœperunt criminari & accuſare Carthaginienſes, quaſi domo digreſſi eſſent ante tempus.*

NOTÆ.

[a] *Unâ.*] Locus erat, ubi neque mons, neque flumen, prout dicit autor, conſpiciebatur ; ubi denique facies una & eadem. Gall. *Une raſe compagne.*

[b] *Quæ res.*] Quòd, ſcilicet, fines nulli eſſent. Quæ verò, inquies, litibus materia ? Multiplex naſcitur vel ex ſolâ juriſdictione, quia locus fuit viatoribus frequentatus : libidini verò quid intactum eſſe poteſt ?

[c] *Sponſionem faciunt.*] Id eſt, *convenerunt, & conſenſerunt.* Gall. *Ils convenerent.*

[d] *Poſteriores.*] Intellige eos ad medium campum non perveniſſe, Philænoſque plùs quàm dimidiam partem itineris emenſos fuiſſe ; atque adeò magnam agri partem civibus diligentiâ ſuâ lucrifeciſſe.

[e] *Pœni.*] Carthaginienſes, Pœni dicti, quaſi Phœni, à Phœnicibus, unde originem ducebant.

[f] *Græci.*] Cyrenenſes, quos antea Græcâ eſſe origine vidimus.

[g] *Optionem.*] *Ils leur donnerent la choix.* Ita loquitur Terentius alicubi in fabularum prologis, cùm dicit, *Veſtrum judicium fecit*, pro, *Vobis judicandum reliquit.*

[h] *Quos.*] Hunc nota loquendi modum : ſenſus eſt apertiſſimus ; ſed phraſis extra ordinem conſtructionis.

fra-

fratribus aras consecravêre, aliique illis domi honores instituti. Nunc ad rem redeo.

Jugurtha postquam, amissâ Thalâ, nihil satis firmum contra Metellum putat; per magnas [a] solitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit: ac paullatim consuefacit [b] ordines habere, signa sequi, imperium observare, item alia militaria facere. Præterea regis Bocchi [i] proxumos magnis muneribus, & majoribus promissis ad studium sui perducit: quis adjutoribus regem aggressus, impellit, ut advorsum Romanos bellum suscipiat. Id eâ gratiâ facilius, proniusque fuit, quòd Bocchus initio hujusce belli legatos Romam miserat, fœdus, & amicitiam petitum. Quam rem opportunissimam incœpto [c] belli [d] pauci impediverant, cæci avaritiâ, quis omnia honesta, atque inhonesta vendere mos erat. Etiam antea Jugurthæ filia Bocchi nupserat. Verùm ea necessitudo apud Numidas, Maurosque levis ducitur; quòd singuli pro opibus, quisque quàm plurimas uxores, denas alii, alii plures habeant; sed reges eo ampliùs. Ita [e] animus multitudine distrahitur: [f] nullam pro [g] socià obtinet: pariter omnes viles sunt. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conveniunt. Ibi, fide datâ & acceptâ, Jugurthâ Bocchi animum oratione accendit: Romanos injustos, profundâ avaritiâ, communes omnium hostis esse: [h] eandem illos causam belli cum Boccho habere, quàm secum, & cum aliis gentibus; lubidinem imperitandi, quis omnia regna advorsa sint: [2] tum sese, paulò antè Carthaginienses, item regem [i] Persen: [k] post uti quisque opulentissumus videatur, ita Romanis hostem fore. His, atque aliis talibus dictis, ad Cirtam oppidum iter constituunt:

INTERPRETATIO.

[1] *Adduxit ad sui studium familiares & amicos regis Bocchi magnis muneribus, & majoribus promissis.*

[2] Dicit Boccho, *sese Jugurtham esse tum hostem Romanis, Carthaginienses fuisse hostes paulò antè, item regem Persen; pòst, ita quemvis iis hostem fore, uti quisque videatur opulentissimus.*

NOTÆ.

a *Solitudines.*] *Des deserts.*

b *Ordines habere.*] *A garder leurs rangs.*

c *Belli.*] Contra Jugurtham, scilicet, quia Bocchus vicinus erat.

d *Pauci.*] Nobiles Romani.

e *Animus.*] *L'affection.*

f *Nullam.*] Malem *nulla.*

g *Socià.*] *Matrona & matrefamilias*, ut apud Romanos.

h *Eandem.*] Cupit Jugurtha, Bocchum intelligere, ipsi, perinde ac sibi, aliis regibus Romanos hostes esse, quantumvis bellum non indixissent; quandoquidem unâ & eâdem libidine in omnes successivè insurgerent.

i *Persen.*] Rex fuit Macedoniæ quem Paulus Æmilius debellavit, & in triumphum duxit.

k *Post.*] In quibusdam codicibus vox ista cum præcedente, nullâ interpositâ virgulâ, colligatur; unde error in Chronologiam inducitur; si quidem Perses antè, non post Carthaginienses, devictus est.

quòd

quòd ibi Q. Metellus prædam, captivosque & impedimenta locaverat. Ita Jugurtha ratus, aut, captâ urbe, [a] operæ pretium fore; aut si Romanus auxilio suis venisset, prœlio sese certaturos. Nam callidus id modò festinabat, Bocchi [b] pacem imminuere; ne, moras agitando, aliud quàm bellum, mallet. Imperator postquam de regum societate cognovit, non temerè, neque, uti sæpè, jam victo Jugurthâ, consueverat, omnibus locis pugnandi copiam facit: cæterùm haud procul ab Cirtâ castris munitis, reges opperitur: meliùs esse ratus, cognitis Mauris, quoniam is novus hostis accesserat, ex commodo pugnam facere. Interim Româ per litteras fit certior, Mario provinciam Numidiam datam. Nam consulem factum antè acceperat. Quibus rebus supra bonum atque honestum perculsus, neque lacrymas tenere, neque moderari linguam: vir egregius in aliis artibus, nimis molliter ægritudinem pati. Quam rem alii in [c] superbiam vortebant: alii bonum ingenium contumeliâ accensum esse: multi, quòd jam parta victoria ex manibus eriperetur: nobis satìs cognitum, illum magis honore Marii, quàm injuriâ suâ, excruciatum; neque tam anxiè laturum fuisse, si ademptâ provinciâ alii, quàm Mario, traderetur. Igitur eo dolore impeditus, & quia stultitiæ videbatur [d] alienam rem periculo suo curare; legatos ad Bocchum mittit, postulatum, ne sine causâ hostis populo Rom. fieret: habere eum magnam copiam societatis, amicitiæque conjungendæ, quæ potior bello esset: quanquam opibus suis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare: omne bellum sumi facilè, cæterùm ægerrumè desinere: non in ejusdem potestate initium ejus, & finem esse: incipere cuivis etiam ignavo licere: deponi, cùm victores velint: proinde sibi, regnoque suo consuleret: neu florentis res suas cum Jugurthæ perditis [e] miscereret. Ad ea rex satìs placidè verba facit: sese pacem cupere, sed Jugurthæ fortunarum misereri: si eadem illi [f] copia fieret, omnia conventura. Rursus imperator, contra postulata Bocchi, nuncios mittit. Ille probare partim, alia abnuere. Eo modo, sæpe ab utroque missis remissisque nunciis, tempus procedere, & [g] ex Metelli voluntate bellum intactum trahi. At Marius, uti suprà diximus, cupientissumà plebe

NOTÆ.

[a] *Operæ pretium.*] Gall. *Que se feroit un coup d'importance, & qui en vaudroit bien la peine.*

[b] *Pacem.*] Id est, *In eum locum & statum Bocchum adducere, ut amplius non posset de pace cum Romanis mecundâ cogitare.*

[c] *Superbiam.*] Eam fuisse ex futilibus, quos addit aliorum conjecturis, satìs patet.

[d] *Alienam.*] Gloriam, scilicet, & triumphum Marii.

[e] *Miscereret.*] Vide an non ab istis Romanis prudentiam nullo tuo periculo quærere possis.

[f] *Copia.*] Id est, *Si fœdus cum Jugurthâ quoque sanciretur.* Paulò obscurius expressit: sed autor noster quæ leviora sunt expedit, & ad eventum festinat.

[g] *Ex Metelli.*] Illud est quod suprà dixit, Stultitiæ videri rem alienam periculo suo curare.

consul

conſul factus, poſtquam ei provinciam Numidiam populus [a] juſſit, antea jam infeſtus nobilitati, tum verò [b] multus, atque ferox inſtare : ſingulos modò, modò univerſos lædere : dictitare, ſeſe conſulatum ex victis illis [1] ſpolia cepiſſe : alia præterea magnifica pro ſe, & illis dolentia : interim, quæ bello opus erant, prima habere : poſtulare legionibus ſupplementum : auxilia à populis, & regibus, ſociiſque accerſere : præterea ex Latio fortiſſimum quemque, pleroſque [c] militiâ, paucos [d] famâ cognitos accire : & [e] ambiundo cogere homines [f] emeritis ſtipendiis ſecum proficiſci. Neque illi ſenatus, quamquam advorſus erat, de ullo negotio negare audebat : cæterùm ſupplementum etiam lætus decreverat : quia neque plebi militia [g] volenti putabatur, & Marius aut [h] belli uſum, aut ſtudia vulgi amiſſurus. Sed ea res fruſtrà ſperata : tanta lubido cum Mario eundi pleroſque invaſerat. [2] Seſe quiſque prædâ locupletem fore, victorem domum rediturum. Alia hujuſcemodi animis trahebant ; & eos non paullùm oratione ſuâ Marius [3] arrexerat. Nam poſtquam, omnibus, quæ poſtulaverat, decretis, milites ſcribere vult ; hortandi cauſâ, ſimul & nobilitatem, utì conſueverat, exagitandi, concionem populi advocavit ; deinde hoc modo diſſeruit :

Scio ego, Quirites, pleroſque non iiſdem artibus imperium à vobis petere, & poſtquam adepti ſunt, gerere : primò induſtrios, ſupplices, [4] modicos eſſe : dein per ignaviam, & ſuperbiam ætatem agere ; ſed mihi contra videtur. Nam, quò univerſa reſp. pluris eſt quàm conſulatus, aut

INTERPRETATIO.

[1] *Marius dictitabat ſeſe cepiſſe conſulatum, tanquam ſpolia, ex illis victis.*

[2] *Quiſque* credebat *ſeſe fore locupletem prædâ, & rediturum victorem domum : alia hujuſmodi animis volvebant.*

[3] *Et Marius non parum eos in ſpem erexerat oratione ſuâ.*

[4] *Scio* eos *primò eſſe laborioſos, ſupplices, moderatos.*

NOTÆ.

[a] *Juſſit.*] Populus jubet, ſenatus decernit.

[b] *Multus.*] Id eſt, *acer, & in exagitandâ nobilitate aſſiduus.*

[c] *Militia.*] Id eſt, *rei militaris peritia.* Gall. *Par ce qu'il avoit vû de leur experience au metier de la guerre.*

[d] *Famâ.*] Nota, non dicit Marium famæ credidiſſe, & paucos acciviſſe, qui eâ tantùm clari eſſent. Bene ſanè, nam, ut habet poeta, fama,

Tam ficti pravique tenax, quàm nuntia veri.

[e] *Ambiundo.*] Quia ad bellum, niſi in tumultu, legibus non cogebantur.

[f] *Emeritis.*] Qui militant, ſtipendia merentur ; unde emeriti & veterani illi dicantur, qui ſtipendia impleverunt, atque id omne tempus militiæ dederunt, quod legibus conſtitutum eſt.

[g] *Volenti.*] Phraſis eſt ex veteri latinitate : id eſt, *plerique credebant militiam populo minùs placere.*

[h] *Belli uſum.*] Nobiles arbitrabantur, vel Marium infeliciter bellum ſine ſupplementis adminiſtraturum ; vel, ea ſi invito populo ſcriberet, ejus gratiam amiſſurum. Sed vide mihi, quæſo, quantum periculum ex ſuperbiâ, deinde diſcordiâ, reipublicæ immineat.

prætura, eo majore curâ illam administrari, quàm hæc peti [1] *debere. Neque me fallit, quantum, cum maximo beneficio vestro, negotii sustineam. Bellum parare, simul & ærario parcere: cogere ad militiam* [a] *eos, quos nolis offendere: domi forisque omnia curare: & ea agere inter invidos,* [b] *occursantis, factiosos,* [c] *opinione, Quirites, asperius est. Ad hoc, alii si deliquêre, vetus nobilitas, majorum facta fortia, cognatorum & affinium opes, multæ* [d] *clientelæ, omnia hæc præsidio adsunt: mihi spes omnes in memet sitæ, quas necesse est & virtute, & innocentiâ tutari: nam* [e] *alia infirma sunt.* [f] *Et illud intelligo, Quirites,* [g] *omnium ora in me* [h] *conversa esse: æquos, bonosque favere: quippe benefacta mea reip. procedunt: nobilitatem* [2] *locum invadendi quærere. Quò mihi acriùs adnitendum est, utì neque vos* [3] *capiamini, & illi frustrà sint. Ita ad hoc ætatis à pueritiâ fui, ut omnis labores, pericula consueta habeam. Quæ antea vestra beneficia gratuitò faciebam, ea utì, acceptâ* [i] *mercede, deferam, non est consilium, Quirites. Illis difficile est in potestatibus* [4] *temperare, qui per ambitionem sese probos simulavêre, mihi, qui omnem ætatem in optimis artibus egi, bene facere jam ex consuetudine* [k] *in naturam vertit. Bellum me gerere cum Jugurthâ jussistis: quam rem nobilitas ægerrumè tulit. Quæso, reputate cum animis vestris, num id mutari melius sit: si quem ex illo* [l] *globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale, negotium mittatis; hominem veteris prosapiæ, aut multa-*

INTERPRETATIO.

[1] *Nam* mihi videtur, *quò universa respublica pluris est quàm prætura aut consulatus; illam debere administrari eo majore curâ, quàm hæc peti.*

[2] *Intelligo nobilitatem quærere occasionem sibi vendicandi dominationem.*

[3] *Quapropter mihi vehementiùs adnitendum est, utì neque vos in fraudem incidatis, & illi frustrà sint.*

[4] *Difficile est illis modestè sese gerere in potestatibus, qui se probos simulaverunt, dum ambibant.*

NOTÆ.

[a] *Eos.*] De populo ipso loquitur, apud quem orationem habebat, in quâ plurima sunt certè, quæ non sine causâ quivis memoriæ mandet.

[b] *Occursantis.*] De nobilibus agit, qui novorum hominum conatibus semper resistebant.

[c] *Opinione.*] Gall. *C' est une chose plus fâcheuse qu'on ne pense.*

[d] *Clientelæ.*] Ita vocantur civitates, seu multitudines hominum quæ alicui potenti adhærent, ejusque patrocinio utuntur.

[e] *Alia.*] Dicit se neque cognatos, neque clientelas, neque id genus alia habere; sed solâ virtute niti.

[f] *Et.*] Gall. diceremus, *Je sai d' autre part.* Particularum vim antea omnia cognoscere debet, quisquis alicujus linguæ accuratam notitiam habere cupit.

[g] *Omnium.*] Vestrûm, scilicet, qui ex plebe estis.

[h] *Conversa.*] Id est, *qui omnia bona à me expectatis.*

[i] *Mercede.*] Consulatu, videlicet, & in eum exercitum imperio, qui in Numidiâ est.

[k] *In naturam.*] Istud maximè homines ad virtutis habitum inflammare debet.

[l] *Globo.*] Istud est valde invidiosum.

rum

rum [a] *imaginum, & [b] nullius ſtipendii : ſcilicet ut in tantâ re ignarus omnium trepidet, feſtinet :* [1] *ſumat aliquem ex populo monitorem officii ſui. Ita plerumque evenit, uti, quem vos imperare juſſiſtis, is ſibi imperatorem alium quærat.* [2] *At ego ſcio, Quirites, qui, poſtquam conſules facti ſunt, acta majorum, & Græcorum militaria præcepta legere cœperint : homines [c] præpoſteri !* [3] [d] *Nam gerere, quàm fieri, tempore poſterius, re, atque uſu prius, eſt. Comparate nunc, Quirites, cum illorum ſuperbiâ me hominem novum. Quæ illi audire, & legere ſolent, eorum partem vidi, alia egomet geſſi. Quæ illi litteris, ea ego militando, didici. Nunc vos exiſtumate, facta, an dicta pluris ſint. Contemnunt novitatem meam, ego illorum ignaviam. Mihi fortuna, illis probra objectantur. Quamquam ego naturam unam, & communem omnium exiſtumo ; ſed fortiſſimum quemque [e] generoſiſſimum eſſe. Ac ſi jam ex patribus Albini, aut Beſtiæ quæri poſſet, mene, an illos, ex ſe gigni maluerint ; quid reſponſuros creditis, niſi, ſeſe liberos quàm optumos voluiſſe ? Quòd ſi jure deſpiciunt me,* [f] *faciant idem majoribus ſuis ; quibus, uti, mihi, ex virtute nobilitas cœpit. Invident honori meo : ergo [g] invideant laborі, innocentiæ, periculis etiam meis : quoniam per hæc illum cepi. Verùm homines corrupti ſuperbiâ ita ætatem agunt, quaſi honores veſtros contemnant : ita hos petunt, quaſi honeſtè vixerint. Næ illi falſi ſunt, qui diverſiſſimas res pariter expectant, ignaviæ voluptatem, & [h] præmia virtutis. Atque etiam cùm apud vos, aut in ſenatu, verba faci-*

INTERPRETATIO.

[1] *Sumat aliquem ex populo, qui de officio ſuo admoneat.*

[2] *At ego quoſdam cognoſco, Quirites, qui poſtquam conſules facti ſunt, cœperint legere acta majorum, &c.*

[3] *Nam gerere* imperium *eſt priùs re & experientiâ, quàm fieri* imperator, quod eſt *tempore poſterius.*

NOTÆ.

[a] *Imaginum.*] Antea vidimus moris fuiſſe, majorum imagines habere. Per imagines verò, veterem progeniem intelligit, quam deridet.

[b] *Nullius.*] Id eſt, *qui nunquam fuit in exercitu.*

[c] *Præpoſteri.*] Ita vocantur qui, quod primum eſt, ultimum : quod ultimum, primum exequuntur.

[d] *Nam gerere.*] Senſus eſt, ni fallor, viro opus eſſe antè bonas artes, quæ ad imperium aliquod gerendum requiruntur, didiciſſe & exercuiſſe, quàm publico ſuffragio illud adminiſtret, aut ad id promoveatur.

[e] *Generoſiſſimum.*] Perinde eſt ac ſi dixiſſet, virtute veram nobilitatem comparari.

[f] *Faciant.*] Id eſt, *Majores qui quæ ſuos deſpiciant.*

[g] *Invideant.*] Nobilitatis caput ignaviam, quaſi dicat, *Cur non pariter illi ſeſe objectant periculis ? Cur non laborant ? &c.*

[h] *Præmia.*] Attende, quæſo, ad Marii ſcopum : virtuti ſicut & ignaviæ, delicias ſuas eſſe dicit ; ſed quæ illius ſunt ita ab his differe, ut nullus ſimul utriuſque poſſit commoditatibus & oblectamentis gaudere. At enim vocabulis aptatis nomine, ſicuti infames & obtuſis notavit ſocordiæ dulcedines ; ita verò præmii appellatione honeſtas & viriles virtutis illecebras inſignit. Utinam omnibus hæc nota eſſet differentia ! Qui volet, eâ cauſâ Cebetis tabulam videat.

unt; plerâque oratione majores suos extollunt: eorum fortia facta memorando clariores sese putant; quod contrà est. Nam quanto vita illorum præclarior, tantò horum socordia flagitiosior. Et profectò ita se res habet, majorum gloria posteris lumen est; neque bona, neque mala eorum in occulto patitur. Hujusce rei ego inopiam patior, Quirites. Verùm id, quod multò præclarius est, meamet facta mihi dicere licet. Nunc videte, quàm iniqui sint. Quod ex alienâ virtute sibi arrogant, id mihi ex meâ non concedunt. [a] *Scilicet quia imagines non habeo, & quia mihi nova nobilitas est:* [b] *quam certè peperisse melius est, quàm acceptam corrupisse. Equidem ego non ignoro, si jam mihi respondere velint, abunde illis facundam, & compositam orationem fore. Sed in maximo vestro beneficio, cùm omnibus locis me, vosque maledictis lacerent; non placuit reticere, ne quis* [c] *modestiam in conscientiam duceret. Nam me quidem* [d] *ex animi sententiâ nulla oratio lædere potest. Quippe* [1] *vera, necesse est bene prædicet: falsam vita, moresque mei* [e] *superant. Sed quoniam vestra consilia accusantur,* [f] *qui mihi summum honorem, & maximum negotium imposuistis; etiam atque etiam reputate, num id* [g] *pœnitendum sit. Non possum,* [h] *fidei causâ, imagines, neque triumphos, aut consulatus majorum meorum ostentare; at, si res postulet, hastas, vexillum,* [i] *phaleras, alia dona militaria; præterea cicatrices* [k] *adverso corpore. Hæ sunt meæ imagines, hæc nobilitas, non hereditate relicta, ut illa illis; sed quæ ego plurimis meis laboribus, & periculis quæ-*

INTERPRETATIO.

[1] *Nam si* oratio *vera est, necesse est bene* de me *prædicet; vita* verò, *& mores mei superant falsam* orationem.

NOTÆ.

[a] *Scilicet.*] Sæpius de imaginibus loquitur, qui nobiles quantam inde fovebant superbiam, tantam illis indidem conciliat invidiam.

[b] *Quam.*] Vis quædam latet & aculeus sub istâ brevi, & festinante, Marii responsione, quam omnes non sentiunt.

[c] *Modestiam.*] Id est, *ne quis, si omnino tacuissem, ideo me non respondere crederet, quod conscientia aliquid exprobraret.*

[d] *Ex animi.*] Id est, *quo modo virtute mentem & animum compojuit.*

[e] *Superant.*] Beatus est certè, qui, conscius recti, infractus & intactus famæ mendacia verè & ex animo ridere potest. Famæ approbatio maximum est bonum, sed plerumque fortunæ donum; quoque adeò, ut ejus omnia, neque nimis quærere, neque nimis contemnere, sed quale est ferre decet.

[f] *Qui.*] Constructio est extraordinaria, refertur enim relativum ad rem intellectam non ad nomen.

[g] *Pœnitendum.*] Id est, *mutandum.* Metonymia est.

[h] *Fidei causâ.*] Id est, *ut vobis ea probem, quæ de me prædico.*

[i] *Phaleras.*] Phaleræ quamquam sæpius pro ornamentis equorum veniunt, sunt tamen etiam virorum nobilium, & virtute bellicâ conspicuorum insignia.

[k] *Adversо.*] Id est, *quæ, dum ego strenuè hostes ferirem, vulneratum me esse indicant.*

sicut,

sivi. Non sunt [a] *compositа verba mea. Parùm id facio. Ipsa se virtus satis ostendit : illis artificio opus est, utì turpia facta oratione tegant. Neque literas Græcas didici : parùm placebat eas discere, quippe quæ ad virtutem* [b] *doctoribus nihil profuerunt. At illa multò optima reip. doctus sum ; hostes ferire, præsidia* [c] *agitare, nihil metuere, nisi turpem famam ; hiemem, & æstatem juxta pati ; humi requiescere ; eodem tempore inopiam, & laborem tolerare.* [d] *His ego præceptis milites hortabor. Neque illos* [e] *arctè colam, me opulenter ; neque gloriam meam* [1] *laborem illorum faciam. Hoc est utile, hoc* [f] *civile imperium. Namque, cùm tute per mollitiem agas, exercitum supplicio cogere, hoc est* [g] *dominum non imperatorem esse. Hæc, atque talia majores vestri faciundo, seque, remque publicam celebravêre.* [2] *Quis nobilitas freta, ipsa dissimilis moribus, nos illorum æmulos contemnit ; & omnis honores, non ex merito, sed quasi* [i] *debitos, à vobis repetit. Cæterùm homines superbissimi procul errant. Majores eorum omnia, quæ* [2] *licebat, illis reliquêre ; divitias, imagines, memoriam sui præclaram. Virtutem non reliquêre, neque poterant. Ea sola neque datur dono, neque accipitur. Sordidum me, & incultis moribus aiunt, quia parùm scitè convivium exorno, neque histrionem ullum, neque* [k] *pluris pretii coquum, quam* [l] *villicum, habeo. Quæ mihi lubet confiteri, Quirites. Nam & ex parente meo, & ex aliis* [m] *sanctis viris, ita accepi, munditias* [n] *mulieribus, viris* [o] *laborem convenire ; omnibus bonis oportere plus gloriæ,*

INTERPRETATIO.

[1] *Neque mihi gloriam parabo ex labore ipsorum.*

[2] *Majores eorum reliquerunt illis omnia quæ potuerunt.*

NOTÆ.

[a] *Compositа.*] *Prout dicunt nobiles*, scilicet, Nam oratio tota est ad eos insectandos.

[b] *Doctoribus.*] Græci enim à Romanis victi sunt

[c] *Agitare.*] *Savoir faire une bonne garde, ou, commander à une garrison.*

[d] *His.*] Sunt illi optimi præceptores qui rebus & exemplis docent, non qui vanâ & futili suâ loquacitate, quicquid refugiunt ipsi, aliis imperant.

[e] *Arctè.*] Id est, *Militibus ea minùs præbendo quæ ad vitam necessaria sunt, sicuti factum ab aliis imperatoribus.*

[f] *Civile.*] Id est, *benestum, quodque liberos hominis decet.*

[g] *Dominum.*] Refertur vox ista ad servum ; quasi dicat alios imperatores tyrannorum more, militibus, tanquam servis imperitâre.

[h] *Quis.*] Majoribus, scilicet.

[i] *Debitos.*] Supple, *quoquo modo illi vixerint.*

[k] *Pluris.*] Scilicet illis dominis, undique coqui conquirendi sunt, quibus egregiè palatum sapiat. Non illud dicit Marius adversus nobiles, sed intelligitur.

[l] *Villicum.*] Servus erat qui aliis in villâ præerat.

[m] *Sanctis.*] Sanctus is dicitur, qui quod sancitum est servat, qui secundum leges vivit. Non idem est quem non *Saint* dicimus.

[n] *Mulieribus.*] Id est, *effœminatis*, si Marium nobiles acriùs vellicâsse credas.

[o] *Laborem.*] Si in ea tempora aut eos homines incidissemus, quanta suavitas in vitâ esset ?

quàm divitiarum esse ; arma, non supellectilem, decori esse. Quin ergo, quod juvat, quod carum æstumant, id semper faciant : ament, potent : ubi adolescentiam habuêre, ibi senectutem agant, in conviviis, dediti ventri, & turpissimæ parti corporis ; sudorem, pulverem, & alia talia relinquant nobis, quibus illa epulis jucundiora sunt. Verùm non ita est, Nam, ubi se flagitiis dedecoravêre turpissumi viri, bonorum præmia ereptum eunt. Ita [a] *injustissimè luxuria & ignavia, pessumæ artes, illis, qui coluêre eas, nihil* [1] *efficiunt, resp. innoxiæ cladi sunt. Nunc, quoniam illis,* [b] *quantùm mores mei, non illorum flagitia poscebant, respondi : pauca de rep. loquar. Primùm omnium de Numidiâ bonum habete animum, Quirites. Nam quæ ad hoc tempus Jugurtham tutata sunt, omnia removistis ;* [c] *avaritiam, imperitiam, superbiam. Dein exercitus ibi est locorum sciens, sed mehercule magis strenuus, quàm felix. Nam magna pars ejus avaritiâ, aut temeritate ducum, attrita est. Quamobrem vos,* [d] *quibus militaris ætas est, adnitimini mecum, & capessite remp. neque quenquam ex* [e] *calamitate aliorum, aut imperatorum superbiâ, metus ceperit. Egomet in agmine, in prælio consultor idem, & socius periculi vobiscum adero ; meque, vosque in omnibus rebus juxta geram. Et profectò, diis juvantibus, omnia* [2] *matura sunt, victoria, præda, laus : quæ si dubia, aut procul essent, tamen omnis bonos resp. subvenire decet. Etenim nemo ignaviâ immortalis factus ; neque quisquam parens liberis, ut æterni forent, optavit ; magis, uti boni, honestique, vitam exigerent. Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent. Nam strenuis abundè dictum puto.*

Hujuscemodi oratione habitâ, Marius, postquam plebis animos arrectos videt, properè commeatu, stipendio, armis, aliisque utilibus navis onerat ; cum his A. Manlium legatum proficisci jubet. Ipse interea

INTERPRETATIO.

[1] *Eo modo, per maximam injustitiam, luxuria & ignavia pessimæ artes nihil nocent illis, qui eas coluerunt : sunt detrimento & ruinæ reipublicæ innoxiæ.*

[2] *Omnia sunt prona & facilia.*

NOTÆ.

[a] *Injustissumè.*] Istud diligenter observandum est, nam luxuria & ignavia, quando in republicâ coeunt, illi necessariò pestem important.

[b] *Quantùm.*] Ita verò quisque magis quid se dignum sit, quàm quid in alios fieri possit, consulere debet ; eâdemque operâ sæpissime luctum, semper verò magnam curam, magnumque laborem, sibi demserit.

[c] *Avaritiam.*] Bestiam, Aulum, & Metellum ordine carpit ; deinde sibi, quamquam indirectè, laudem maximam tribuit.

[d] *Quibus.*] Antea vidimus populi voluntatem ad militiam non inclinatam fuisse.

[e] *Calamitate.*] Causam removet, quâ militiam populus detrectabat, dum spem injicit, non, ipso imperante, futurum, ut quisquam inopiâ commeatuum, aut ducis injuriâ pereat.

milites ſcribere, non more majorum, neque ex [a] claſſibus; ſed utì cujuſque lubido erat, [b] capite cenſos pleroſque. Id factum alii inopiâ [c] bonorum, alii per ambitionem conſulis, memorabant; quòd ab eo genere celebratus, auctuſque erat; & homini potentiam quærenti egentiſſimus quiſque opportuniſſimus; cui neque ſua curæ, (quippe quæ nulla ſunt) & [d] omnia cum pretio honeſta videntur. Igitur Marius cum aliquantò majore numero, quàm decretum erat, in Africam profectus, paucis diebus Uticam advehitur. Exercitus ei traditur à P. Rutilio legato. Nam Metellus conſpectum Marii fugerat, [1] ne videret ea, quæ audita animus tolerare nequiverat. Sed conſul, expletis [e] legionibus, cohortibuſque auxiliariis, in agrum fertilem, & prædâ onuſtum proficiſcitur. Omnia ibi capta militibus donat: dein caſtella, & oppida naturâ & viris parùm munita aggreditur: prœlia multa, cæterùm alia levia [2] aliis locis facere. Interim novi milites ſine metu pugnæ adeſſe: videre fugientis capi aut occidi; fortiſſimum quemque tutiſſimum: armis libertatem, patriam, parenteſque, & alia omnia tegi; gloriam, atque divitias quæri. Sic brevi ſpatio novi vetereſque [f] coaluêre, & virtus omnium æqualis facta. At reges ubi de adventu Marii cognoverunt, diverſi in locos difficiles abeunt. Ita Jugurthæ placuerat, ſperanti, mox effuſos hoſtis invadi poſſe; Romanos, ſicuti pleroſque, remoto metu, laxiùs, licentiùſque futuros. Metellus interea Romam profectus, contra ſpem ſuam lætiſſimis animis excipitur; plebi, patribuſque, poſtquam [g] invidia deceſſerat, juxtà carus. Sed Marius impigrè, prudenterque ſuorum, & hoſtium res pariter attendere; cognoſcere quid boni utriſque, aut contra eſſet; explorare itinera re-

INTERPRETATIO.

[1] *Ne videret ea, quæ animus nequiverat tolerare, cùm ab ipſo audita fuerant.*

[2] *Fecit Multa prœlia, cæterùm alia levia, diverſis locis.*

NOTÆ.

[a] *Claſſibus.*] Servius Tullius, qui primus cenſum inſtituit, pro ejus ratione univerſum populum in claſſes & centurias deſcripſit & diviſit. Claſſes quinque fuerunt: pro majoris, aut minoris, cenſûs æſtimatione; nullâ habitâ ferè ratione multitudinis quæ ab omnibus oneribus, & militari operâ, immunis erat; quamquam numero quinque reliquas claſſes æquaret.

[b] *Capite cenſos.*] Ita vocabantur, quorum cenſus nullus erat, ſeu multitudo illa, de quâ modò, quæ ſextam claſſem faciebant; ſed vix in numerum relatam, ut, vel ex hoc Salluſtii loco, cernere licet.

[c] *Bonorum.*] Id eſt, *eorum hominum qui aliquo in numero fuiſſent.*

[d] *Omnia cum pretio.*] Id eſt, *omnia quæ cum lucro conjuncta ſunt.*

[e] *Legionibus.*] Romanorum, ſcilicet: ſed illud vox ipſa exprimit.

[f] *Coaluêre.*] Id eſt, *unum & ejuſdem naturæ corpus facti ſunt.*

[g] *Invidia.*] Quia, ſcilicet imperio ſpoliatus fuerat. Videant verò illi, quorſum evadat ſuperbia, qui ſine virtute magnificè per omnium ora ambulant. Metellum ſummum virum, auctoritate ſenatûs innixum, omnibus gratum, de gloriæ ſummo faſtigio dejecit; uſque adeò invidioſum & ruinoſum eſt, quod nimium eſt.

gum : consilia, & insidias eorum antevenire : nihil apud se remissum, neque apud alios tutum, pati. Itaque Gætulos, & Jugurtham, [1] ex sociis nostris prædas agentes, sæpè agressus in itinere fuderat ; ipsumque regem, haud procul ab oppido Cirtâ, armis exuerat. Quæ postquam gloriosa modò, neque belli [2] patrandi cognovit ; statuit urbis, quæ viris, aut loco pro hostibus, & advorsum se opportunissimæ erant, singulas circumvenire : ita Jugurtham aut præsidiis nudatum, si ea pateretur, aut prœlio certaturum. Nam Bocchus nuncios sæpè ad eum miserat, velle populi Rom. amicitiam, ne quid ab se hostile timeret. Id simulaveritne, quò improvisus gravior accederet ; an mobilitate ingenii, [3] pacem atque bellum mutare solitus ; parum exploratum est. Sed consul, utì statuerat, oppida, castellaque munita adire : partim vi, alia metu, aut præmia ostentando, [4] avertere ab hostibus. Ac primò [a] mediocria gerebat, existumans Jugurtham ob suos tutandos in manus venturum. Sed ubi illum procul abesse, & aliis negotiis intentum accepit ; majora & magìs aspera aggredi tempus visum est. Erat inter ingentis solitudines oppidum magnum, atque valens, nomine Capsa ; cujus conditor Hercules Libys memorabatur. Ejus cives apud Jugurtham immunes, [b] levi imperio, & ob ea fidelissimi habebantur : muniti advorsum hostes non mœnibus modò, & armis atque viris, verùm etiam multò magìs locorum asperitate. Nam præter oppido propinqua, alia omnia vasta, inculta, egentia aquæ, infesta serpentibus : quarum vis, sicut omnium ferarum, inopiâ cibi acrior : ad hoc, natura serpentium [5] ipsa pernicioſa, siti magìs, quàm aliâ re, accenditur. Ejus potiundi Marium maxima cupido invaserat, cum propter usum belli, tum quia res aspera videbatur : & Metellus oppidum Thalam magnâ gloriâ ceperat, haud dissimiliter situm munitumque ; nisi quòd apud Thalam non longè à mœnibus aliquot fontes erant,

INTERPRETATIO.

[1] *Aggressus Gætulos & Jugurtham in itinere, qui prædas agebant de sociis nostris, sæpè* eos *fuderat.*

[2] *Quæ, postquam* Marius *videt esse tantùm gloriosa, neque ad bellum finiendum spectare, statuit singulas urbes circumvenire, quæ viris, aut loco, erant opportunissimæ hostibus, & sibi adversæ.*

[3] *Parum cognitum est, an id simulaverit, ut accederet gravior, cùm de improviso* accederet ; *an quia solitus erat, ex mobilitate & levitate ingenii, mutare pacem atque bellum, & modò hoc, modò illam, sequi.*

[4] *Hostibus adimebat, & ab iis alienabat* oppida & castella.

[5] *Præterea natura serpentium per se pernicioſa, accenditur magìs siti quàm re aliâ.*

NOTÆ.

[a] *Mediocria.*] Non statim difficilia aggressus est ne forte difficultatibus circumventus à Jugurthâ opprimeretur.

[b] *Levi.*] Quibus gravia non imperabantur.

Cap-

Capſenſes unâ modò, atque eâ intra oppidum [a] jugi aquâ, [b] cæteræ pluviâ utebantur. Id ibique, & in omni Africâ, quæ procul à mari incultiùs agebant, eò faciliùs tolerabatur; quia Numidæ plerumque lacte, & ferinâ carne veſcebantur, & neque ſalem, neque alia gulæ [c] irritamenta, quærebant. Cibus illis advorſum famem, & ſitim, non lubidini neque luxuriæ, erat. Igitur conſul, omnibus exploratis, credo diis fretus, (nam contra tantas difficultates conſilio ſatis providere non poterat: quippe etiam frumenti inopiâ tentabatur, quòd Numidæ pabulo pecoris magis, quàm [d] arvo ſtudent; &, quodcumque natum fuerat, juſſu regis, in loca munita contulerant; ager autem aridus, & frugum vacuus eâ tempeſtate, nam æſtatis extremum erat) tamen pro rei copiâ ſatis providenter exornat: pecus omne, quod ſuperioribus diebus præda fuerat, equitibus auxiliariis [e] agendum attribuit: A. Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum [f] Laris, ubi ſtipendium & commeatum locaverat, ire jubet: dicitque ſe [2] prædabundum poſt paucos dies eòdem venturum. Sic incepto ſuo occultato, pergit ad flumen Tanaim. Cæterùm in itinere quotidie pecus exercitui per centurias, item turmas æqualiter diſtribuerat; & ex coriis utres utì fierent, curabat: ſimul & inopiam frumenti [g] lenire, & ignaris omnibus, parare, quæ [h] mox uſui forent: denique ſexto die, cùm ad flumen ventum eſt, maxuma vis utrium effecta. Ibi caſtris levi munimento poſitis, milites cibum capere; atque, utì ſimul cum occaſu ſolis egrederentur, paratos eſſe jubet: omnibus ſarcinis abjectis, aquâ modò ſeque, & jumenta, onerare. Dein, poſtquam tempus viſum, caſtris egreditur; noctemque totam [3] itinere facto conſedit. Idem proxumâ facit. Dein tertiâ multò ante lucis adventum pervenit in locum tumuloſum, ab Capſâ non ampliùs duûm millium intervallo: ibique, quam occultiſſumè poteſt, cum omnibus copiis, opperitur. Sed ubi dies cœpit, & Numidæ, nihil hoſtile metuentes, multi oppido

INTERPRETATIO.

[1] *Atque inopia tolerabatur faciliùs, & ibi, & inter omnes Afros, qui procul à mari incultiùs vivebant; quia Numidæ plerumque lacte & carne ferinâ veſcebantur.*

[2] *Et dicit ſe inter prædandum eò venturum poſt paucos dies.*

[3] *Et caſtra poſuit, poſtquam per totam noctem iter feciſſet.*

NOTÆ.

[a] *Jugi.*] *Quæ indefinenter ſcaturiebat & fluebat.*

[b] *Cætera.*] Adverbialiter poſitum: quoad cætera.

[c] *Irritamenta.*] Ita vocantur aromata, & quæcumque palatum vellicant.

[d] *Arvo.*] Id eſt, *agriculturæ.*

[e] *Agendum.*] *Afin qu'ils les touchaſſent devant eux.*

[f] *Laris.*] In Genitivo, nam in loquutos fuiſſe aliquando, compertum eſt. Cæterùm in quibuſdam codicibus invenitur *Larim.*

[g] *Lenire.*] Pecora mactando ſimul inopiam frumenti leniebat, & coria quibus utres fierent, parabat.

[h] *Mox.*] Ad aquam continendam.

egre

egressi; repentè omnem equitatum, & cum his velocissumos pedites cursu tendere ad Capsam, & portas obsidere jubet: deinde ipse intentus properè sequi, neque milites prædari sinere. Quæ postquam oppidani cognovêre, res [a] trepidæ, metus ingens, malum improvisum, ad hoc pars civium extra mœnia in hostium potestate, coëgêre, uti deditionem facerent. Cæterum oppidum incensum, Numidæ puberes interfecti, alii omnes venumdati, præda militibus divisa. Id facinus [b] contra jus belli non avaritiâ, neque sceleré consulis, admissum; [c] sed quia locus Jugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis; genus hominum mobile, infidum, antè neque beneficio, neque metu coërcitum. Postquam tantam rem Marius sine ullo suorum incommodo paravit, magnus, & clarus antea, major, atque clarior haberi cœpit. Omnia non bene consulta [d] in virtutem trahebantur. Milites [1] modesto imperio habiti, simul & locupletes, ad cœlum ferre: Numidæ magis, quàm mortalem, timere: postremò socii, atque hostes credere, illi aut mentem divinam esse aut deorum nutu cuncta portendi. Sed consul, ubi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit. Pauca, repugnantibus Numidis, capit. Plura, [e] deserta propter Capsensium miserias, igni corrupit. Luctu, atque cæde omnia complentur. Denique multis locis potitus, ac plerisque exercitu incruento, aliam rem aggreditur, non eâdem asperitate, [2] quâ Capsensium, cæterùm haud secus difficilem. Namque haud longè à flumine Muluchâ, quod Jugurthæ, Bocchique regnum disjungebat, erat inter cæteram planitiem mons saxeus, mediocri [f] castello, satis patens, immensùm editus, uno perangusto

INTERPRETATIO.

[1] *Milites liberaliter tractati, simul & locupletes*, Marium *ad cœlum ferebant.*

[2] *Aggreditur aliam rem, non eâdem asperitate septam, quâ* fuerat *res Capsensium, cæterùm non minùs difficilem.*

NOTÆ.

[a] *Trepidæ.*] Quomodo, calamitatibus derepentè ingruentibus, evenire solet: per tumultum omnia cum simul aguntur, eâ festinatione nihil promovetur.

[b] *Contra jus.*] Jus hoc in loco rigidè non est exponendum, sed autoris sensu, pro eo quod vulgò faciebant Romani, ut supplicibus & deditiis parcerent. Aliàs, si per jus planè id omne intelligas, contra quod nemo facere audeat; scelus profectò fuerit à Mario patratum, cùm Capsa incensa est. Verùm Capsenses, cùm satis constet deditities fine ullâ pactione fuisse: Mario, pro illo summo & absoluto belli jure, licuit, de suis sedibus deturbare, vendere, &c.

[c] *Sed*] Hinc vides Sallustium jus belli ex eo quod victori bonum & commodum, hosti perniciosum & exitiosum est constituere.

[d] *In virtutem.*] Ita evenit inter homines: sapientes vulgò creduntur, quibus fortuna favet; desipientes, quibus resistat. Nimirum pauci cùm sapiant, omnes tamen loquantur; sed maximè plebs garrula, eventus, stultorum magister, sibi omnia vendicat. Hinc, quâ cautione publica negotia suscipiat, videbit qui sibi bene cupiet.

[e] *Deserta.*] Scilicet, calamitatis famâ, quæ Capsenses protriverat; latè omnes suis domibus expulerat.

[f] *Castello.*] Florus urbem fuisse dicit.

aditu

aditu relicto : nam [1] omnia natura, velut opere atque consulto, præceps. Quem locum Marius, quòd ibi regis thesauri erant, summâ vi capere intendit : sed ea res fortè, quàm consilio, melius gesta. Nam castello virorum, atque armorum satis magna vis, & frumenti, & fons aquæ : aggeribus, turribusque, & aliis machinationibus locus importunus. Iter [2] castellanorum angustum admodum, utrimque præcisum. Vineæ cum ingenti periculo frustrà agebantur. Nam cùm eæ paulò processerant, igni, aut lapidibus corrumpebantur. Milites neque [3] pro opere consistere, propter iniquitatem loci ; neque inter vineas [a] sine periculo administrare : optumus quisque cadere, aut sauciari : cæteris metus augeri. At Marius, multis diebus, & laboribus consumtis, anxius [4] trahere cum animo suo, omitteretne inceptum, quoniam frustrà erat, an fortunam [b] opperiretur, quâ sæpè prosperè usus fuerat. [5] Quæ cùm multos dies, noctesque æstuans agitaret ; fortè quidam [c] Ligus, ex cohortibus auxiliariis, miles gregarius, castris aquatum egressus, haud procul ab latere castelli, quod advorsum prœliantibus erat, animadvertit inter saxa repentes cochleas ; quarum cùm unam, atque alteram, dein plures peteret ; studio legundi paulatim prope ad summum montis egressus est. Ubi postquam solitudinem intellexit, more humanæ cupidinis ignara visundi, animum vortit. Et fortè in eo loco grandis ilex coaluerat inter saxa, paululùm modò [d] prona, dein flexa, atque aucta in altitudinem, quo cuncta gignentium natura fert : cujus ramis modò, modò eminentibus saxis, nisus Legus, castelli planitiem [e] perscribit ; quòd cuncti Numidæ intenti præ-

INTERPRETATIO.

[1] *Nam* ibi per *omnia* loca *natura erat præceps quasi opere, atque de industriâ.*

[2] *Iter eorum hominum qui castellum incolebant erat admodum angustum, & ex utroque latere abruptum.*

[3] *Milites neque* poterant *consistere ad opus faciendum, propter iniquitatem loci.*

[4] *At Marius, multis diebus & laboribus consumtis, maximè solicitus cum labore animo suo volvebat, desisteretne quod inceperat, quoniam non procedebat, an expectaret fortunam.*

[5] *Quæ cùm per multos dies, & noctes* Marius *volveret, cùm animi maximâ fluctuatione & agitatione, fortè quidam Ligus, miles gregarius ex cohortibus auxiliariis, qui castris egressus erat ad petendam aquam, animadvertit cochleas repentes inter saxa, non procul ab latere castelli, quod oppositum erat* lateri, *ubi prælium erat.*

NOTÆ.

[a] *Sine periculo.*] Quia vineæ igne & lapidibus subruebantur.

[b] *Opperiretur.*] Non possunt istud non mirari, qui fortunæ aurum non senserunt.

[c] *Ligus.*] Qui erat ex Liguriâ. *Un Genois.*

[d] *Prona.*] Intelige arborem primò ex saxo nascentem non potuisse statim in altum assurgere, sed paululùm versùs ima montis inflexam fuisse, prout illud in locis declivibus conspiciatur ; deinde sese erexisse, usumque scalæ præbuisse, ut saxum scanderetur.

[e] *Perscribit.*] *Il reconnut bien la place. Il en prit le plan.*

liantibus

liantibus aderant. Exploratis omnibus, quæ mox usui fore ducebat, eòdem regreditur; non temerè, ut ascenderat, sed tentans omnia, & circumspiciens. Itaque Marium properè adit, acta edocet, hortatur; ab eâ parte, quâ ipse descenderat, castellum tentet: pollicetur sese itineris periculique ducem. Marius cum Ligure promissa ejus cognitum [a] ex præsentibus misit: quorum, [a] uti cujusque ingenium erat, ita rem difficilem, aut facilem, renunciavêre. Consulis animus tamen paululùm arrectus. Itaque ex copiâ tubicinum, & cornicinum, quinque numero quàm velocissumos delegit; & cum his, [b] præsidio qui forent, quatuor centuriones: omnisque Liguri parere jubet, & [c] ei negotio proxumum diem constituit. Sed ubi ex præcepto tempus visum, paratis, compositisque omnibus, ad locum pergit. Cæterùm illi, qui centuriis præerant, prædocti ab [d] duce, arma, ornatumque mutaverant; capite, atque pedibus nudis, uti [e] prospectus, nisusque per saxa faciliùs foret: super terga gladii, & scuta; verùm ea Numidica, ex coriis, [f] ponderis gratiâ, simul & [g] offensa quò leniùs streperent. Igitur prægrediens Ligus, saxa, & si quæ vetustate radices eminebant, laqueis vinciebat, quibus allevati milites faciliùs adscenderent: interdum timidos insolentiâ itineris levare manu: ubi paulò asperior adscensus erat, singulos præ se inermes mittere: dein ipse cum illorum armis sequi: quæ [h] dubia nisui videbantur, potissimùm tentare; ac sæpius eadem adscendens, ac descendens, dein statim digrediens, cæteris audaciam addere. Igitur diu, multùmque fatigati, tandem in castellum perveniunt; desertum ab eâ parte, quòd omnes, sicut aliis diebus, advorsum hostes aderant. Marius, ubi ex nunciis, quæ Ligus egerat, cognovit, quamquam toto die intento præho Numidas

INTERPRETATIO.

[a] *Marius misit* quosdam *ex præsentibus cum Ligure, ad cognoscendum promissa ejus.*

NOTÆ.

[a] *Uti cujusque.*] Illud diligenter notandum, ut cuique, non secundum id quod ejus verba sonant, sed indolis & ingenii factâ æstimatione, fidem habeamus: quod nisi fit, sæpius in fraudem, & errorem, non magis alienâ quàm nostrâ culpâ incidemus.

[b] *Præsidio.*] Id est, *qui rem ipsam exequerentur & tuerentur*: quippe centurio suos quisque milites habuit.

[c] *Ei negotio.*] Non dicit autor quodnam illud sit; verùm de castelli expugnatione sermonem esse satis intelligitur.

[d] *Duce.*] *Ligure*, scilicet.

[e] *Prospectus.*] Enimvero illis, si ullo modo caput obtevatum habuissent, viam in ascendendo videre, vel despicere, non licuisset; virgultis & radicibus impliciti fuissent.

[f] *Ponderis*] Id est, *ut leviora essent.*

[g] *Offensa.*] Ferrum enim, quod in umbone scutorum Romanorum erat, sonum reddidisset, si ea ad saxum allisa essent.

[h] *Dubia nisui.*] Id est, *quò in accensu inferre pedem satis tutum non videbatur*; cùm saxum solutum erat, aut labens, &c.

[i] *Digrediens.*] Ille, ut ita dicam, ludibundus & saltabundus per ea loca, quò aliis animum adderet, incedebat.

habu-

habuerat, tum verò cohortatus milites, & ipse extra vineas egressus, [a] testudine actâ succedere, & simul hostem [b] tormentis sagittariisque, & funditoribus eminùs terrere. At Numidæ, sæpè antea vineis Romanorum subversis, item incensis, non castelli mœnibus sese tutabantur; sed [1] pro muro dies, noctesque agitare: maledicere Romanis; ac Mario vecordiam objectare; militibus nostris Jugurthæ servitium minari; secundis rebus feroces esse. Interim, Romanis omnibus hostibusque prœlio intentis, magnâ vi utrimque, pro gloriâ atque imperio, his, [c] illi pro salute certantibus, repentè à tergo [d] signa canere: ac primò mulieres, & pueri, qui visum processerant, fugere; deinde, uti quisque muro proximus erat; postremò cuncti armati, inermesque. Quod ubi accidit, eò acriùs Romani instare, fundere, ac plerosque tantummodo sauciare; dein super occisorum corpora vadere, avidi gloriæ [e] certantes murum petere; neque quemquam omnium prædâ morari. Sic fortè correcta Marii [f] temeritas gloriam ex culpâ invenit. Cæterùm, dum ea res geritur, L. Sulla quæstor cum magno equitatu in castra venit; [g] quod, ut ex Latio, & à sociis cogeret, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tanti viri res admonuit, idoneum visum est de naturâ, cultuque ejus paucis dicere. Neque enim alio loco de Sullæ rebus dicturi sumus, & L. [h] Sisenna optimè & diligentissimè omnium, qui eas res dixêre, [2] persecutus parùm mihi [i] libero ore locutus videtur. Igitur Sulla gentis patriciæ [k] nobilis fuit, familiâ propè jam extinctâ majorum ignaviâ; literis Græcis, atque Latinis [3] juxtà,

INTERPRETATIO.

[1] *Sed permanebant dies & noctes ante muros.*

[2] *Et L. Sisenna, qui persecutus est* historiam *optimè & diligentissimè omnium qui eas res dixêre, videtur mihi locutus parùm libero ore.*

[3] *Eruditus erat doctissimè & pariter litteris Græcis atque Latinis.*

NOTÆ.

[a] *Testudine.*] Machina erat, quâ ad arcendos ictus utebantur, quæque pro multiplici usu diversè connectebatur.

[b] *Tormentis.*] Machinæ fuerunt, quibus vi summâ lapides, & alia millibia jaciebant.

[c] *Illis.*] Hinc videre licet, pronomen *hic, hæc, hoc*, non semper ad proximum referri, sed quandoque poni pro *alius, alia, aliud*, &c.

[d] *Signa.*] Antea vidimus ideo cornicines, & tubicines missos, ut, scilicet, terrorem augerent.

[e] *Certantes.*] Illud est quod Gall. dicimus *A qui fera le premier.*

[f] *Temeritas.*] Cùm arcem, ut videbatur, inexpugnabilem appetisset.

[g] *Quod.*] Intellige Syllam tunc, non maturiùs advenisse, quod Romæ ad cogendum equitatum relictus fuisset. Forte legendum *Quem.*

[h] *Sisenna.*] Historicus fuit ex gente Cornelià, ut testatur Festus, qui bellum civile Syllanum edidit: Ciceronis judicio melior quàm qui ante ipsum Latinè historiam scripserant; attamen distans à perfecto. Ejus restant aliquot fragmenta.

[i] *Libero.*] Quia Syllæ vitia noluit, aut non ausus est describere.

[k] *Nobilis.*] Multi nobiles erant, qui continuò patricii non erant.

atque

atque doctissumè eruditus ; animo ingenti ; cupidus voluptatum, sed gloriæ cupidior : otio luxurioso esse : tamen ab negotiis numquam voluptas remorata, nisi quòd [a] de uxore potuit honestiùs consuli : facundus, callidus, & [b] amicitiâ facilis : [c] ad simulanda negotia altitudo ingenii incredibilis : multarum rerum, ac maximè pecuniæ largitor : atque illi, felicissumo omnium ante [d] civilem victoriam, numquam [e] super industriam fortuna fuit ; multique dubitavêre, fortior, an felicior esset. Nam, postea quæ fecerit, incertum habeo, [f] pudeat magis, an pigeat dissererc. Igitur Sulla, uti suprà dictum est, postquam in Africam, atque in castra Marii cum equitatu venit ; rudis antea & ignarus belli, solertissumus omnium in paucis tempestatibus factus est. Ad hoc milites benignè appellare : multis rogantibus, [f] aliis per se ipse dare, beneficia invitus accipere ; sed ea properantiùs, quàm æs mutuum [g] reddere. [h] Ipse ab nullo repetere : magis id laborare, ut illi quàm plurimi deberent ; joca atque seria cum humillumis agere. In operibus, in agmine, atque ad vigilias, multus adesse : neque interim, quod [i] ambitio prava solet, consulis, aut cujusquam boni famam lædere : tantummodo neque consilio, neque manu, priorem alium

INTERPRETATIO.

[e] *Atque fortuna nunquam fuit illi major industriâ, quanquam omnium felicissimus fuerit ante victoriam civilem.*

NOTÆ.

[a] *De uxore.*] Istud fortè ideo dixit, quod Valeriam in theatro lascivè nimis blandientem sibi uxorem duxit. Vide Plutarchum.

[b] *Amicitiâ facilis.*] Id est, *qui sibi aliorum benevolentiam facilè conciliabat, eisque benignum sese pari lubentiâ præbebat.* Gall. *Il savoit gagner le cœur des gens, & se communiquoit facilement.*

[c] *Ad simulanda negotia.*] Viro politico necesse est in primis, negotiis eam faciem effingere posse, quâ voluntatem aliorum inflectat, & ad scopum suum perducat. Vim eam Syllæ innatam fuisse tèstatur Sallust. Gall. diceremus, *Il savoit donner aux choses le tour qu'il vouloit, les représenter sous telle face qu'il lui plaisoit.* Vel, si eam putes accersitam explicationem, intellige, Syllam ingenio fuisse tam acri, tamque expromtam habuisse memoriam, ut gestu & habitu, aut colloquio & congressu, quodcumque libuisset hominibus persuadere potuerit.

[d] *Civilem.*] Istud adoidit, quia postquam Sylla, mortuo Mario, rerum potitus est ; Romam & Italiam, omnibus modis, civium sanguine cruentavit.

[e] *Pudeat.*] Id est, *Respublica quàmvis ad exitium perducta fuerit, non tamen ejus major fuit clades, quàm Syllæ vecordia.*

[f] *Aliis.*] Istud, quòd suprà dixit, explicat, Syllam amicitiâ facilem fuisse.

[g] *Reddere.*] Quamò pluris est homo, quàm pecunia, tantò accuratiùs ejus opera, gratia, aut amicitia, cum amplificatione compensanda.

[h] *Ipse ab nullo.*] Nisi istud adsit, beneficium non est, sed mercimonium : quantumvis enim ingrati animi vitium intolerabile fuerit, nihilominus tamen qui benefacit, quid manus dextrà agat, nescire debet sinistra, ut sapientissimè monuit ipse Christus Jesus, ne veriùs amicis onus imponamus, quàm beneficium collocemus.

[i] *Ambitio prava.*] Nam bona est etiam cùm quis sine cujusdam detrimento bonæ, famæ studet.

pati :

pati : plerosque antevenire. Quibus rebus, & artibus brevi Mario, militibusque, carissimus factus. At Jugurtha postquam oppidum Capsam, aliosque locos munitos, & sibi utilis, simul & magnam pecuniam amiserat, ad Bocchum nuncios mittit, quàm primùm in Numidiam copias adduceret : prœli faciundi tempus adesse. [1] Quem ubi cunctari accepit, dubium belli atque pacis rationes trahere : rursus, ut antea, proximos ejus donis corrumpit ; ipsique [a] Mauro pollicetur Numidiæ tertiam partem, si aut Romani Africâ expulsi, aut, [b] integris suis finibus, bellum compositum foret. Eo præmio illectus Bocchus cum magnâ multitudine Jugurtham accedit. Ita, amborum exercitu conjuncto, Marium jam in hiberna proficiscentem, vix decimâ parte [c] die reliquâ, invadunt : rati noctem, quæ jam aderat, victis sibi munimento fore ; & si vicissent, nullo impedimento, quia locorum scientes erant : contra Romanis utrumque casum in tenebris difficiliorem fore. Igitur [d] simul consul ex multis de hostium adventu cognovit, & ipsi hostes aderant ; & priùs quàm exercitus aut instrui, aut sarcinas colligere ; denique, antè quàm signum, aut imperium ullum accipere quivit : equites Mauri, atque Gætuli, non acie, neque ullo more prœlii ; sed catervatim, uti quosque fors conglobaverat, in nostros incurrunt. Qui omnes trepidi improviso metu, attamen virtutis memores, aut arma capiebant, aut capientis alios ab hostibus defensabant : pars equos ascendere, obviàm hostibus ire : pugna latrocinio magis, quàm prœlio similis fieri : sine signis, sine ordinibus, equites pedites permixti, cædere alios, alios obtruncare : multos [2] contra adversos acerrumè pugnantes ab tergo circumvenire : neque virtus, neque arma satis tegere : quòd hostes numero plures, & undique circumfusi erant : denique Romani [e] veteres, novique ; & [f] ob ea, scientes belli ; si quos

INTERPRETATIO.

[1] *Quem ubi accepit moras nectere, dum dubius anxiè perpendebat rationes quæ pro bello aut pace faciebant.*

[2] *Circumveniebant multos ab tergo, dum illi pugnarent acerrimè contra hostes adversos.*

NOTÆ.

[a] *Mauro.*] *Bocchо* scilicet.

[b] *Integris.*] Hoc est, *Si nulla pars regni sibi à Romanis detraheretur.*

[c] *Die.*] Procul dubio casus est genitivi, quandoquidem Plautus & Virgilius ita locuti sunt ; atque hunc ipsum locum, citat Gellius, qui *die* in patrio casu à Sallustio positum esse dicit, aliorumque argutiolas eâ de re contemnit.

[d] *Simul.*] Dicit, tunc tantùm Marium de hostium adventu cognovisse, cùm ipsi ad essent.

[e] *Veteres.*] Non sunt veterani, prout quidam existimavit ; verùm ii, de quibus mentio facta est superiùs, qui sub Metello militaverant ; quique, cum novis quos Marius adduxit, in unum corpus coaluerant.

[f] *Ob ea.*] Id est, *Romani veteres & novi, ideo scientes belli, quod hi cum illis, usu, Numidarum more assuetis, permixti essent, & in unum corpus coalu issent, orbes faciebant, si quos locus aut casus conjunxerat.*

locus aut casus conjunxerat, orbes [a] facere : atque ita ab omnibus partibus simul tecti, & instructi, hostium vim sustentabant. Neque in eo tamque aspero negotio Marius territus, aut magìs, quam antea, demisso animo fuit. Sed cum turmâ suâ, quam ex fortissumis magìs, quàm familiarissumis paraverat, vagari passim : ac modò laborantibus suis succurrere ; modò hostis, ubi confertissumi obstiterant, invadere : manu [b] consulere militibus, quoniam imperitare conturbatis omnibus non poterat. [c] Jamque dies consumptus erat, cùm tamen barbari nihil remittere : atque, utì reges præceperant, noctem pro se rati, acriùs instare. Tum Marius ex copia rerum consilium trahit, atque utì suis receptui locus esset, collis duos propinquos inter se occupat. Quorum in uno, ' castris parùm amplo, fons aquæ magnus erat : alter usui opportunus, quia magnâ parte editus, & præceps, pauca munimenta [d] egebat. Cæterum apud aquam Sullam cum equitibus noctem agitare jubet. Ipse milites dispersos paulatim, neque minùs hostibus conturbatis, in unum contrahit : dein cunctos [e] pleno gradu in collem subducit. Ita reges, loci difficultate coacti, prœlio deterrentur ; neque tamen suos longiùs abire sinunt, sed utroque colle multitudine circumdato effusi consedere. Dein, crebris ignibus factis, plerumque noctis barbari more suo lætari, exsultare, strepere vocibus : & ipsi duces feroces, quòd non fugêre, ac [z] pro victoribus agere. Sed ea cuncta Romanis ex tenebris, & editioribus locis facilia visu, magnoque [f] hortamento erant. Plurimùm verò Marius imperitiâ hostium confirmatus, [g] quam maxumum silentium haberi jubet ; ne signa quidem, utì per vigilias solebant, canere : dein, ubi lux adventabat, defessis jam hostibus, ac paulò antè somno captis ; de improviso [h] vectigalis, item

INTERPRETATIO.

[z] *Quorum in uno parum amplo ad castra ponenda, erat fons magnus aquæ.*

[z] *Et ipsi duces gerebant sese ferociter, & quasi victores fuissent, si quia non fugerant.*

NOTÆ.

[a] *Orbes.*] Quid intelligat, per orbes, res ipsa satìs superque indicat. Illi, scilicet in circulum sese componebant, ut eos ex omni parte adversos hostes invenirent, neq; à tergo circumvenirentur.

[b] *Consulere.*] Intellige Marium huc illuc cursando, & quò ille cumque ivisset hostes profligando, aliquatenus suos juvisse, eorumque ordines restituisse.

[c] *Jamque dies consumptus erat.*] Versus heroici hæc verba constituunt bonam partem, quod procul dubio, autori, per incogitantiam excidit.

[d] *Egebat.*] Alii habent *quærebat*, nonnulli *gerebat*. Malim retinere *egebat*, nec me movet quòd accusativum post se habeat ; nam ejusmodi antiquitatis phrasibus gaudet Sallustius.

[e] *Pleno.*] Id est, *tantùm illi non cufugerunt* ; si modò Romanorum gloriam Sallustius assentatiunculâ non est aucupatus. *Marius les fit retirer a grands pas.*

[f] *Hortamento.*] Quin hostes cùm securos & exultantes viderent, confidebant insuper eos defessos & sopitos fore, cùm prœlium instauraretur.

[g] *Quàm maxumum.*] *Il commanda que l'on fit le moins de bruit que l'on pourroit.*

[h] *Vectigalis.*] Eorum conjicio fuisse tubicines qui superveniebant, & extraordinarii Romanis aderant.

cohor-

cohortium, turmarum, legionum, tubicines simul omnes signa canere; milites clamorem tollere, atque [a] portis erumpere. [b] Mauri, atque [c] Gætuli ignoto atque horribili sonitu repentè exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere, aut providere quidquam poterant. Ita cunctos strepitu, clamore, nullo subveniente, nostris instantibus, tumultu, terrore, formidine, [d] quasi vecordia ceperat: denique omnes fusi, fugatique: arma, & signa militaria pleraque capta: pluresque eo prælio, quàm omnibus superioribus, interemti. Nam somno, & metu insolito impedita fuga. Dein Marius, utì cœperat, in hiberna proficiscitur; quæ, propter commeatum, in oppidis maritumis agere decreverat: neque tamen victoriâ socors, aut insolens factus; sed pariter, atque in conspectu hostium, [e] quadrato agmine incedere. Sulla cum equitatu [f] apud dextimos, in sinistrâ parte A. Manlius cum funditoribus, & sagittariis, præterea cohortes Ligurum, curabat: primos, & extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat. Perfugæ, regionum scientissimi, hostium iter explorabant. Simul consul, [g] quasi nullo imposito, omnia providere: apud omnis adesse: laudare, increpare merentis. Ipse armatus, intentusque, item milites [f] cogebat; [g] neque secus, atque iter faceret, castra munire; excubitum, in portâ, cohortis ex legionibus; pro castris, equites auxiliarios, mittere: præterea alios super vallum in munimentis locare: vigilias ipse circuire, non tam diffidentiâ [3] futuri, quæ imperavisset, quàm utì militibus exæquatus cum imperatore labos volentibus esset. Et sanè Marius illoque aliisque temporibus Jugurthini belli, [h] pudore magis, quàm [i] malo, exercitum coërcebat: [k] quod multi per ambitionem fieri aiebant: pars quòd à pueritiâ consuetam duritiam, & alia,

INTERPRETATIO.

[1] *Sylla erat cum equitatu in dextrâ parte.*

[2] *Simul consul providebat omnia, quasi neminem* suo loco *curare jussisset.*

[3] *Non tam diffidens futura esse ea quæ imperavisset, quàm ut labor exæquatus militibus cum imperatore, illis placeret.*

NOTÆ.

[a] *Portis.*] *Castrorum.* scilicet.

[b] *Mauri.*] Quibus Bocchus imperitabat.

[c] *Gætuli.*] Quos ordines servare Jugurtha instituerat.

[d] *Quasi.*] Vox ista cum *vecordiâ* jungi debet, ut conjunctim eam vesaniam & dementiam significent, quâ ii afflguntur, qui nimio metu correpti sunt. Idem pr pemodum præstat quod illud quod vocant, *Un terreur panique.*

[e] *Quadrato.*] Ut, quacumquè hostis ingrueret, parati essent.

[f] *Cogebat.*] *Pudore,* scilicet, cùm imperatorem suum intentum animadverterent.

[g] *Neque secus.*] Dicit Marium, cùm in castris semper paratissimus fuisset, eodem modo in castris se gessisse. Locus obscurus est, nisi adverras.

[h] *Pudore.*] Intellige Marium tantum laborem cepisse, ut, illo ita intento, nemmem otiari non puduisset.

[i] *Malo.*] *Pœna aut supplicio.*

[k] *Quod.*] Quòd, nimirum, sibi laborent cum militibus communem faciebat.

quæ cæteri miſerias vocant, voluptati habuiſſet. [a] Niſi tamen reſp. pariter, ac, fæviſſimo imperio, bene, atque decorè geſta. Igitur quarto denique die, haud longè ab oppido Cirtâ, ſimul undique [b] ſpeculatores citi ſeſe oſtendunt; quâ re hoſtis adeſſe intelligitur. Sed quia divorſi redeuntes, alius ab aliâ parte, atque omnes idem ſignificabant; conſul, incertus quonam modo aciem inſtrueret, nullo ordine commutato, advorſum omnia paratus ibidem opperitur. Igitur Jugurtham ſpes fruſtrata, qui copias in quatuor partis diſtribuerat, ratus ex omnibus [c] æquè alios ab tergo hoſtibus venturos. Interim Sulla, quem primum hoſtes attigerant, cohortatus ſuos, turmatim, & quàm maximè confertis equis, ipſeque aliique Mauros invadunt: cæteri in loco manentes, ab jaculis eminus emiſſis corpora tegere; & [1] ſi qui in manus venerant, obtruncare. Dum eo modo equites prœliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius ejus adduxerat, neque in priore pugnâ, [2] in itinere morati, adfuerant, poſtremam Romanorum aciem invadunt. Tum Marius apud primos agebat, quòd ibi Jugurtha cum plurimis erat. Dein [d] Numida, cognito Bocchi adventu, clam cum paucis [e] ad pedites convortit; ibi Latinè (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, noſtros fruſtrà pugnare: paulò antè Marium ſuâ manu interfectum: ſimul gladium ſanguine oblitum oſtendere, quem in pugnâ, ſatis impigre occiſo pedite noſtro, cruentaverat. Quod ubi milites accepêre, magis atrocitate rei, quàm fide nuncii, terrentur; ſimulque barbari animos tollere, & in perculſos Romanos acriùs incedere. Jamque paulùm à fugâ aberat, cùm Sulla, profligatis iis, quos advorſum erat, rediens, ab latere Mauros incurrit. Bocchus ſtatim avertitur. At Jugurtha, dum ſuſtentare ſuos, & propè jam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus ab equitibus dextrâ, ſiniſtrâ; omnibus occiſis, ſolus inter tela hoſtium vitabundus erumpit. Atque interim Marius, [f] fugatis equitibus, accurrit auxilio ſuis, quos pelli

INTERPRETATIO.

[1] *Et ſi qui* Mauri *in* Romanorum *manus venerant*, eos *obtruncabant.*

[2] *Neque in priore pugnâ adfuerant, quòd in itinere morati eſſent.*

NOTÆ.

[a] *Niſi.*] Poſitum eſt pro *ſed*; aut *verùm, ut* ſæpè alibi. Gall. diceremus. *Avec tout cela*, aut, *Quoi qu'il en ſoit.*

[b] *Speculatores.*] Perfugas fuiſſe ſuprà dixit.

[c] *Æquè.*] Id eſt, *Indiſeriminatim ex quadruplici agmine alterum à tergo hoſtes invaſurum, cùm tamen neſciret Jugurtha cuinam iſtud obtingeret.* Gall. *Que les uns, ou les autres indifféremment, pourroient prendre en queue l'armée des Romains.*

[d] *Numida.*] *Jugurtha*, proculdubio; ut mirum videatur hoc in loco hæſiſſe viros doctos.

[e] *Ad pedites.*] Romanos ſcilicet atque eos arbitror contra quos Bocchus pugnabat, qui in poſtremâ acie locati fuerant, quod patebit attendenti.

[f] *Fugatis*] Eos fuiſſe arbitror, qui cum Jugurthâ fuerant, à quibus ſe ipſe ſubduxerat, ut ſtratagemate adverſus Romanos peditès uteretur.

jam

jam acceperat. Denique hostes jam undique fusi. Tum spectaculum horribile in campis patentibus: sequi, fugere; occidi, capi; equi, atque viri afflicti: ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quietem pati; [a] niti modò, ac statim concidere: postremò omnia, quà visus erat, constrata telis, armis, cadaveribus, & inter ea humus infecta sanguine. Postea loci consul, haud dubie jam victor, pervenit in oppidum Cirtam, quò initio profectus [1] intenderat. Eò post diem quintum, quàm [b] iterum barbari malè pugnaverant, legati à Bocchо veniunt; qui regis verbis à Mario petivère duos quàm fidissumos ad eum mitteret: velle de suo, & de populi R. commodo cum iis differere. Ille statim L. Sullam, & A. Manlium ire jubet; qui [c] quamquam acciti ibant, tamen placuit verba apud regem facere; ingenium aut advorsum uti flecterent, aut cupidum pacis vehementiùs accenderent. Itaque Sulla, cujus [d] facundiæ, non ætati, à Manlio concessum, pauca verba hujusmodi locutus:

Rex Bocche, magna lætitia nobis est, cùm te talem virum dii monuére ut aliquando pacem, quàm bellum, malles; neu te optimum cum possimus omnium Jugurthâ miscendo commaculares; simul nobis demeres acerbam necessitudinem, pariter te errantem, & illum sceleratissumum, persequi. Ad hoc, populo R. jam [2] à principio inopi, melius visum, amicos, quàm servos, quærere: tutiusque rati, volentibus, quàm coactis [e] imperitare. Tibi verò nulla opportunior amicitiâ nostrâ; primùm quòd procul abjunctus, in quo [f] offensæ minumum, gratia par, ac si propè adessemus: dein quòd [3] parentes abunde habemus, amicorum neque nobis, neque cuiquam

INTERPRETATIO.

[1] *Quò consilium fuerat pervenire initio cùm discesserat.*

[2] *Præterea melius visum populo Romano, jam à principio, cùm admodum inops erat & egenus, quærere amicos quàm servos.*

[3] *Deinde quia habemus abunde homines qui nobis parent.*

NOTÆ.

[a] *Niti.*] *Ils tachoient de se relever.*

[b] *Iterum.*] De hâc postremâ pugnâ loquitur: priorem superiùs vidimus, quando Romani in colles evaserunt, deinde hostes profligaverunt.

[c] *Quamquam.*] Hoc dicit, quia non eorum fuit, qui acciti erant, antè loqui, quàm quid exponeret barbarus cognitum, habuissent.

[d] *Facundiæ.*] An ob rem, necne, postea cognosces.

[e] *Imperitare.*] Hinc vides imperii nomen, quamquam sæpius dominium notat, honestum quoque esse; graviusque & stabilius arbitratos esse Romanos illud, quod liberalitate & amicitiâ adjungitur, quàm vi quod fit & superbiâ. Nostris verò hominibus, plerisque ne quidem isthuc odorari licet sed superbiæ suæ omnia proculcanda à diis ipsis tradita est arbitrantur. Litteris Græcis & Latinis nihil opus est: satis fuit, ut primi essent omnium rerum, superbia eos omnia contemnere docuerit. Itaque ergo amantur; à gnathonibus scilicet, non elegantibus & cordatis viris.

[f] *Offensæ.*] Id est, *tibi non possumus nocere.*

omnium, fatìs fuit. Atque [a] *hoc utinam à principio tibi placuiſſet: profectò ex P. R. ad hoc tempus multò plura bona accepiſſes,* [b] *quàm mala perpeſſus es. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraque regit; cui ſcilicet placuit & vim, & gratiam noſtram* [c] *experiri: nunc, quando per illam licet, feſtina, atque, utì cœpiſti, perge. Multa, atque opportuna habes, quo facilìùs errata officiis ſuperes. Poſtremò hoc in pectus tuum demitte, nunquam populum Rom. beneficiis victum eſſe. Nam, bello quid valeat, tute ſcis.*

Ad ea Bocchus placidè, & benignè ſimul, pauca pro delicto ſuo verba facit; ſe non hoſtili animo, ſed ob regnum tutandum arma cepiſſe. Nam Numidiæ partem, unde Jugurtham [d] expulerat, jure belli ſuam factam: eam vaſtari à Mario pati nequiviſſe: præterea miſſis antea Romam legatis [1] repulſum ab amicitiâ. Cæterùm vetera omittere, ac tum, ſi per Marium liceret, legatos ad ſenatum miſſurum. Dein, [2] copiâ factâ, animus barbari ab amicis [e] flexus, quos Jugurtha, cognitâ legatione Sullæ, & Manlii, metuens id quod parabatur, donis corruperat. Marius interea, exercitu in hibernaculis compoſito, cum expeditis cohortibus, & parte equitatûs, proficiſcitur in loca ſola obſeſſum turrim regiam, quò Jugurtha perfugas omnis [f] præſidium impoſuerat. Tum rurſus Bocchus, ſeu reputando quæ ſibi duobus prœliis evenerant, ſeu admonitus ab aliis amicis, quos incorruptos Jugurtha reliquerat; ex omni copiâ [3] neceſſariorum quinque delegit, quorum & fides cognita, & ingenia validiſſuma erant. Eos ad Marium, ac dein, ſi placeat, Romam legatos ire jubet: agendarum rerum, & quocunque modo belli componendi, [g] licentiam ipſis permittit. Illi maturè ad hiberna Romanorum proficiſcuntur: dein à

INTERPRETATIO.

[1] *Præterea* dixit *ſe repulſum ab amicitiâ, cùm antea miſiſſet legatos Romam.*

[2] *Deinde, occaſione datâ, animus barbari flexus eſt ab amicis, quos Jugurtha corruperat donis, metuens id quod parabatur, poſtquam cognoviſſet legationem Syllæ & Manlii.*

[3] *Delegit quinque ex omni numero amicorum.*

NOTÆ.

[a] *Hoc.*] *Pacem cum Romanis habere.*

[b] *Quàm mala perpeſſus es.*] Quanquam contra fidem eorum codicum, quos videre contigit, confidenter tamen *eſſes* delevi, *es* repoſui, ne ridiculè Sylla locutus eſſe videatur; neque ſcio, quomodo hunc locum intellexerint qui eum intactum prætermiſerunt.

[c] *Experiri.*] Id eſt, *quæ voluit experimentis vim, & gratiam noſtram cognoſcere.*

[d] *Expulerat.*] Hinc patet, nili fortè vaniſſimus homo delictum mendacio excuſet, Bocchum cum Jugurthâ bellum geſſiſſe.

[e] *Flexus.*] Tametſi Bocchus homo fuit maximè inanis, optimè tamen reges docebit, quales amicos à ſe propellere debeant.

[f] *Præſidium.*] Impoſuerat perfugas præſidium, id eſt, *præſidium ex perfugis conſtituerat.* Hoc loquendi genus Grammatici Appoſitionem vocant.

[g] *Licentiam*] *Ils etoient plenipotentiaires.*

Gætulis

Gætulis latronibus in itinere circumventi, ſpoliatique, pavidi, [a] ſine decore ad Sullam profugiunt; quem conſul, in expeditionem proficiſcens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro [b] vanis hoſtibus, utì meriti erant, ſed accuratè & liberaliter habuit. Quâ re barbari, & famam Romanorum avaritiæ falſam, & Sullam ob munificentiam in ſeſe amicum rati. Nam etiam tum [c] largitio multis ignota erat: munificus nemo putabatur, niſi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quæſtori mandata Bocchi patefaciunt, ſimul ab eo petunt, utì fautor, conſultorque ſibi adſit; copias, fidem, magnitudinem regis ſui, & alia, quæ aut utilia, aut [d] benevolentia eſſe credebant, oratione extollunt: dein, [e] Sullâ omnia pollicito, docti, quo modo apud Marium, item apud ſenatum verba facerent, circiter dies XL. ibidem opperiuntur. Marius poſtquam infecto negotio, [f] quò intenderet, Cirtam redit; de adventu legatorum certior factus, illoſque, & Sullam venire jubet, itemque L. [g] Bellienum prætorem Uticâ, præterea omnis undique ſenatorii ordinis; quibuſcum mandata Bocchi cognoſcit, [h] in quibus, legatis poteſtas eundi Romam fit: [i] ab conſule interea induciæ poſtulabantur. Ea Sullæ, & ple-

INTERPRETATIO.

[a] *Deinde, poſtquam Sylla* illis *omnia promiſiſſet, docti quomodo apud Marium, item apud ſenatum verba facerent, expectant ibidem circiter dies* 40.

[b] *Poſtquam Marius redit Cirtam, negotio infecto, ad quod* perficiendum *profectus erat.*

NOTÆ.

[a] *Sine decore.*] Id eſt, *abſque dignitatis ſuæ inſignibus*; imò habitu deteriore quàm ſolent homines vulgares, quia ſpoliati fuerant.

[b] *Vanis.*] Id eſt, *mendacibus, levibus, & inconſtantibus.*

[c] *Largitio.*] Intellige paucis eorum hominum artem cognitam fuiſſe, qui turpiſſimè ut gallinaceum emendicent, ovum magnificè largiuntur; aliorumque ex imperitiâ rem ſuam faciunt, eorum gratiam præſertim aucupando, eoſque corrumpendo.

[d] *Benevolentia.*] Id eſt, *ut* volunt, *quæ benevolentiam & amicitiæ ſtudium declararent.* Alii codices habent *benevolentiæ.* Sed neutrum placet: verùm exponendam eſſe crediderim hanc vocem *benevolentia* eo modo, quo antea Salluſtium *volentia* uſurpâſſe vidimus; ut *benevolentia* ſicut *& utilia* ad Romanos referatur; atque Bocchi legatos, ut Romanos ſibi demererentur, Syllæ omnia quæ aut illis utilia, aut jucunda, ſeu benevolentia eſſent, expoſuiſſe intelligamus. Durior fortè aliis videbitur expoſitio, ſed eò ducit ſensus, ut patebit attendenti.

[e] *Bellienum.*] Catilinæ avunculum dicit Aſconius.

[f] *In quibus.*] Glareanus hæc verba delet, deinde aliquid mutat ex fide codicum; quanquam, ut ille ait, non ex omnibus omnia, ſed ex ſingulis tamen aliquid ad plenam lectionem eruendam, decerpſerit. Ego verò nihil mutem, ſed ita intelligo. Inter alia Bocchi mandata, hoc unum fuiſſe, ut legati ſui Romam proficiſcerentur, quod Sylla eis conceſſiſſet: ſed elliptica eſt oratio, cujus pars prior ex poſteriore facilè intelligitur.

[g] *Ab conſule.*] Ne ita intelligas, quaſi conſul Marius inducias petiverit; ſed potiùs Bocchus, ipſiuſque legati. A Boccho poſtulabantur induciæ, quas conſul concederet.

risque placuère: pauci ferociùs decernunt: scilicet ignari humanarum rerum, quæ fluxæ, & mobiles semper in advorsa [a] mutant. Cæterùm Mauri, impetratis omnibus, tres Romam profecti sunt cum Cn. Octavio Rufone, qui [b] quæstor stipendium in Africam portaverat: duo ad regem redeunt. Ex his Bocchus cùm cætera, tum maximè benignitatem, & [c] studium Sullæ, accepit. Romæque legatis ejus, postquam errâsse regem, & Jugurthæ scelere lapsum, [d] deprecati sunt, amicitiam & fœdus petentibus hoc modo respondetur:

S. P. Q. R. beneficii & injuriæ memor esse solet. Cæterùm Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit: fœdus & amicitia dabuntur, cùm meruerit.

Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras à Mario petivit, utì Sullam ad se mitteret; cujus arbitratu communibus negotiis consuleretur. Is missus cum præsidio equitum, atque peditum, funditorum [e] Balearium: præterea iêre sagittarii, & cohors [f] Pa ligna cum [g] velitaribus armis, itineris properandi causâ: neque his [2] secus atque aliis armis, adversus tela hostium, quòd ea levia sunt, muniti. Sed in itinere, quinto denique die, Volux, filius Bocchi, repentè in campis patentibus cum mille non ampliùs equitibus sese ostendit; qui temerè & effusè euntes, Sullæ aliisque omnibus & numerum ampliorem [3] vero, & hostilem metum, efficiebant. Igitur se quisque expedire; arma, atque tela tentare, [h] intendere: timor aliquantus, sed spes

INTERPRETATIO.

[1] *Et respondetur hoc modo legatis ejus* Bocchi, *qui orabant fœdus & amicitiam postquam* dixissent *regem* suum *errasse, ipsique veniam petiissent, quòd scelere Jugurthæ lapsus esset.*

[2] *Neque erant minùs muniti his armis quàm aliis, adversus tela hostium, quòd ea levia sunt.*

[3] *Qui* equites *euntes temerè, & alii ab aliis dispersi, faciebant ut numerus amplior videretur Sullæ & aliis omnibus, quàm revera esset, & ut eos reformidarent tanquam hostes.*

NOTÆ.

[a] *Mutant.*] Eleganter, si Gellio credimus, pro *mutantur*, quod est in aliis codicibus.

[b] *Quæstor.*] Non Marii, nam Sylla is erat; sed hic in Africâ quæstor fuit, vel fortè ex urbanis unus.

[c] *Studium.*] Illud est de quo suprà: dixit enim Sallustius egregiè legatos à Syllâ acceptos fuisse.

[d] *Deprecati.*] Ita loquitur Cicero, Orat. 2. contra Rullum, *Si quid deliquero*, inquit, *nullæ sunt imagines, quæ me à vobis deprecentur.* Ita & alibi.

[e] *Balearium.*] Alii, *funditorumque Balearium.* Baleares verò duæ sunt insulæ, hodie *Majorca* & *Minorca* dictæ, in mari Mediterraneo, è regione Hispaniæ, cujus olim incolæ peritissimi fuerunt funditores.

[f] *Pæligna.*] Pæligni populi fuerunt Italiæ inter Appenninos montes, magis ad mare superum, inter Campaniam & Hetruriam ad Septentrionem.

[g] *Velitaribus.*] Gladium, hastam, & parmam fuisse testatur Polybius.

[h] *Intendere.*] Id est, *quilibet intentus & paratus erat.*

amplior;

amplior ; quippe victoribus, & advorſum eos, quos ſæpe vicerant. Interim equites, exploratum præmiſſi, rem, ut erat, quietam nunciant. Volux adveniens quæſtorem [1] appellat : ſe à patre Boccho [a] obviam illis ſimul, & præſidio, miſſum. Dein eum & proximum diem, ſine metu, conjuncti eunt. Poſt, ubi caſtra locata, & diei veſper erat ; repente [b] Maurus, incerto vultu, pavens, ad Sullam accurrit ; dicitque ſibi ex ſpeculatoribus cognitum Jugurtham haud procul abeſſe : ſimul, utì noctu clam ſecum profugeret, rogat, atque hortatur. Ille animo feroci negat ſe toties fuſum Numidam pertimeſcere : virtuti ſuorum ſatìs [2] credere : etiam ſi certa [3] peſtis adeſſet, manſurum potiùs, quàm proditis quos ducebat, turpi fugâ incertæ, ac forſitan pòſt paulò morbo interituræ, vitæ parceret. Cæterùm ab eodem monitus utì noctu proficiſcerentur, conſilium adprobat ; ac ſtatim milites cœnatos eſſe in caſtris, igniſque quàm [c] creberrumos fieri, dein [d] primâ vigiliâ ſilentio egredi, jubet. Jamque nocturno itinere feſſis omnibus, Sulla pariter cum ortu ſolis caſtra metabatur ; cùm equites Mauri nunciant, Jugurtham, circiter duûm millium intervallo, ante eos conſediſſe. Quod poſtquam auditum eſt, tum verò ingens metus noſtros invadit : credere ſe proditos à Voluce, & inſidiis circumventos. Ac fuêre qui dicerent [e] manu vindicandum, neque apud illum tantum ſcelus inultum reliquendum. At Sulla, quamquam eadem exiſtumabat, tamen ab injuriâ Maurum prohibet : ſuos hortatur, utì fortem animem gererent : ſæpè antè paucis ſtrenuis advorſus multitudinem bene pugnatum : quantò ſibi, in prœlio, minùs peperciſſent, tantò, tutiores fore : nec decere quemquam, qui manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere ; & in maximo omnium metu nudum & [f] cæcum corpus ad hoſtis vortere. Dein Volucem, quoniam [g] hoſtilia faceret, Jovem maximum obteſtatus, uti ſceleris atque perfidiæ

INTERPRETATIO.

[1] *Volux adveniens appellat, & ad colloquium vocat Syllam quæſtorem.*

[2] Dicit, *ſe ſatìs confidere virtuti ſuorum.*

[3] Dicit, *quanquam certum exitium* ſibi *adeſſet, ſe manſurum potiùs, quàm proditis iis, quos ducebat, parceret, turpi & flagitioſâ fugâ, vitæ incertæ, ac forſitan pòſt paulò morbo interituræ.*

[4] *Poſtquam Jovem maximum maximo cum affectu precatus eſſet, ut teſtis adeſſet ſceleris.*

NOTÆ.

[a] *Obviàm.*] Honoris causâ.

[b] *Maurus.*] *Volux.*

[c] *Creberrumos.*] Ut exercitum numero ampliorem, ibique pernoctaturum, Jugurtha crederet.

[d] *Primâ.*] Nox in quatuor vigilias, eaſque trium horarum ſingulas, Romanis diviſa erat.

[e] *Manu.*] Hoc eſt, *Volucem eſſe interficiendum.*

[f] *Cæcum.*] Scilicet, cæcum & inerme corpus hoſtibus obvertunt, qui fugiunt. Cæterùm digna eſt tali viro Syllæ oratio.

[g] *Hoſtilia.*] Credebant enim monitu ejus cuncta gerere Jugurtham, ſed Jugurthæ monitore nihil opus fuit.

Bocchi teſtis adeſſet, caſtris abire jubet. Ille lacrumans orare, ne ea crederet: nihil [a] dolo factum, ac magis calliditate Jugurthæ: cui videlicet ſpeculanti iter ſuum cognitum eſſet. Cæterùm, quoniam neque ingentem multitudinem haberet, & ſpes, opeſque ejus ex patre ſuo penderent; [1] credere illum nihil palam auſurum, cùm ipſe filius teſtis adeſſet. Quare optimum factum [b] videri, per media ejus caſtra palam tranſire; ſeſe, vel, præmiſſis, vel ibidem relictis Mauris, ſolum cum Sulla iturum. Ea res, uti in tali negotio, probata: ac ſtatim profecti, quia de improviſo acceſſerant, [c] dubio atque hæſitante Jugurthâ, incolumes tranſeunt. Dein paucis diebus, quò ire intenderant, perventum eſt. Ibi cum Boccho Numida quidam, Aſpar nomine, multùm, & familiariter agebat; præmiſſus ab Jugurthâ, poſtquam Sullam accitum audierat, [2] orator, & ſubdolè ſpeculatum Bocchi conſilia. [3] [d] Præterea Dabar, Maſſugradæ filius, ex gente Maſiniſſæ, cæterùm materno genere impar, (nam pater ejus ex concubinâ ortus erat) [e] Mauro ob ingenii multa bona carus, acceptuſque, quem Bocchus fidum eſſe Romanis multis antea tempeſtatibus expertus, illico ad Sullam nunciatum mittit, paratum ſeſe facere, quæ populus Rom. vellet: colloquio diem, locum, tempus ipſe deligeret: conſulta ſeſe omnia cum illo [f] integra habere: neu Jugurthæ legatum pertimeſceret, [g] quò res communis licentiùs gereretur: [h] nam ab inſidiis ejus aliter caveri nequiviſſe. Sed ego comperior, Bocchum magis Punicâ

INTERPRETATIO.

[1] *Cæterùm* Volux dicebat *quoniam neque* Jugurtha *ingentem multitudinem haberet, & ſpes opeſque ejus ex patre ſuo penderent*, ſe *credere illum nihil auſurum apertè, cùm ipſe filius* Bocchi *teſtis adeſſet.*

[2] *Ibi Numida quidam, nomine Aſpar, agebat multùm & familiariter cum Boccho, præmiſſus ab Jugurthâ, ut legationem obiret, & ſubdolè ſpecularetur conſilia Bocchi, poſtquam audierat ab eo Syllam advocatum fuiſſe.*

[3] *Præterea Dabar* cum Boccho erat.

NOTÆ.

Dolo.] *Suo*, ſcilicet, aut *patris.*

Videri.] Verba ſunt Volucis.

[c] *Dubio.*] Non enim datum eſt ſpatium cogitandi, utrum utilius foret; vel magnanimitatis ſt mulo concitatum Romanos virtute delinire, vel infeſtum eoſdem perſequi.

[d] *Præterea.*] Non fuerat hic à Jugurthâ miſſus.

[e] *Mauro.*] Bocchо.

[f] *Integra.*] Id eſt, *ſe, quicquid invicem ſtatuiſſent, approbaturum.* Gall. *Qu'il tiendroit pour bien fait.*

[g] *Quo.*] Supple, *Accitum fuiſſe Aſparem.* Hoc dicebat Bocchus, ne à ſe Sylla propitionem metueret, quod Jugurthæ legatum videret, vel cùm ipſo ad concilium vocaretur; eò videlicet accitum eum fuiſſe, ut faciliùs quæ vellent, & tutiùs, exequerentur.

[h] *Nam.*] Dicit, ab Jugurthæ inſidiis non potuiſſe caveri, niſi ille ſpe pacis illectus, ab iis deterritus fuiſſet. Cæterùm, niſi quia faciundum fuit, haud ſcio an ſatis cautè Romani cum ejuſmodi perfido rei ſuas communicaverint. Qui enim alium decipit, quamobrem nobis quoque dolos non paret, rationem habere debemus. Bene ſucceſſit Romanis, at certè orbis terrarum magiſtris eventus non ſatis idoneus fuit magiſter.

fide,

[a] fide, quàm [b] ob ea, quæ prædicabat, simul Romanos, & Numidam spe pacis attinuisse; multùmque cum animo suo volvere solitum, Jugurtham Romanis, an illi Sullam, traderet: [c] lubidinem advorsum nos, metum pro nobis suasisse. Igitur Sulla respondit, pauca se coram Aspare locuturum; cætera occultè, nullo, aut quàm paucissimis præsentibus: simul edocet quæ sibi [d] responderentur. Postquam, sicuti voluerant, congressi; dicit se missum à consule venisse quæsitum ab eo, pacem an bellum agitaturus foret. Tum rex, uti [e] præceptum fuerat, post diem decimum redire jubet, ac nihil etiam nunc decrevisse, sed [f] illo die responsurum. Dein ambo in castra sua digressi. Sed ubi plerumque noctis processit, Sulla à Boccho occultè accersitur; ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internuncius, sanctus vir, [g] ex sententiâ ambobus jurat; ac statim rex sic incipit:

Nunquam ego ratus sum fore, uti rex maxumus in hâc terrâ, & omnium, quos novi, opulentissumus, privato homini gratiam deberem. Et hercule, Sulla, ante te cognitum multis orantibus, aliis ultro egomet opem tuli, nullius indigi. Id imminutum, quod cæteri dolere solent, ego lætor. Fuerit mihi [i] *pretium, eguisse aliquando tuæ amicitiæ; quâ apud animum meum nihil carius habeo.* [k] *Id adeò experiri licet: arma, viros, pecuniam; postremò, quidquid animo lubet, sume, utere: & quoad vives, nunquam tibi redditam* [l] *gratiam putaveris: semper apud me integra erit: denique nihil me sciente frustrà voles. Nam, ut ego existumo, regem armis, quàm munificentiâ vinci, minùs* [m] *flagitiosum. Cæterùm de rep. vestrâ, cujus curator huc missus es, paucis accipe.* [n] *Bellum ego populo Rom. neque feci, neque factum unquam volui: finis meos advorsum armatos armis tutatus sum.* [i] *Id omitto: quando vobis ita*

INTERPRETATIO.

[i] *Id* bellum *defero.*

NOTÆ.

[a] *Fide.*] Id est, *fraude*; utraque enim pro eâdem in proverbium abiit. Bocchus eâ gratiâ Romanorum simul & Jugurthæ legatos acciverat, ut ex commodo suo de utrisque consuleret.

[b] *Ob ea.*] Ut, scilicet, Jugurthæ doli præcaverentur.

[c] *Lubidinem.*] Odio cum habebat Romanos.

[d] *Responderentur.*] *A Bocchо*, scilicet, quando coram Aspare Jugurthæ legato colloquerentur.

[e] *Præceptum.*] *A Syllâ per Dabarem.*

[f] *Illo.*] *Qui*, scilicet, *post decimum illucesceret.*

[g] *Ex sententiâ.*] Se, scilicet, *fideliter executurum.*

[h] *Imminutum.*] *Quia nunc ope alienâ indigeo.*

[i] *Pretium.*] Gall. *Il me sera avantageux.* Mihi lucro vertetur.

[k] *Id.*] *An*, scilicet, *amicitia tua mihi cara sit.*

[l] *Gratiam.*] Sylla Bocchi legatos optimè acceperat, illisque quæcumque ad ejus commodum spectabant, providerat.

[m] *Flagitiosum.*] Hinc videre licet flagitium magis peccatum notare quod infamiam adfert.

[n] *Bellum.*] In aliis codicibus ita legitur; *Bellum pop. Romano nunquam paravi, neque factum volui.*

placet,

placet, gerite, utì vultis, cum Jugurthâ bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter me & Micipſam fuit, non egrediar, neque id intrare Jugurthæ finem. Præterea, [a] *ſi quid meque vobiſque dignum petiveris, haud repulſus abibis.*

Ad ea Sulla pro ſe breviter, & [b] modicè ; de pace, & de communibus rebus multis, diſſeruit. Denique regi patefecit, [1] quod polliceatur, ſenatum & populum Rom. quoniam armis ampliùs valuiſſent, non in gratiâ habituros : faciundum aliquid, quod illorum magìs quàm ſuâ, retuliſſe videretur : id adeò in promptu eſſe, quoniam [2] copiam Jugurthæ haberet ; quem ſi Romanis tradidiſſet, fore ut illi plurimum deberetur : amicitiam, fœdus, Numidiæ partem, quam nunc [c] peteret, tunc ultro adventuram. Rex primùm negitare : [3] cognationem, affinitatem, præterea fœdus interveniſſe : ad hoc metuere, ne [d] fluxâ fide uſus popularium animos averteret : quìs & Jugurtha carus, & Romani inviſi eſſent. Denique ſæpius fatigatus, leniter, & ex voluntate Sullæ, omnia ſe facturum promittit. Cæterùm ad ſimulandam pacem, cujus Numida, defeſſus bello, avidiſſumus, [4] quæ utilia viſa, conſtituunt. Ita, compoſito dolo, digrediuntur. Et rex poſtero die Aſparem, Jugurthæ legatum, appellat : dicitque ſibi per Dabarem ex Sullâ cognitum, poſſe conditionibus bellum componi : quamobrem regis ſui ſententiam exquireret. Ille lætus in caſtra Jugurthæ proficiſcitur. Dein ab illo cuncta edoctus, properato itinere, poſt diem octavum redit ad Bocchum : & ei nunciat, Jugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere ; ſed Mario parum fidere : ſæpè antea, cum imperatoribus Romanis pacem conventam, fruſtrà fuiſſe. Cæterùm Bocchus, ſi [e] ambobus conſultum, & ratam pacem vellet, daret operam, ut unà ab omnibus, quaſi de pace, in colloquium veniretur, ibique ſibi Sullam traderet : cùm talem virum in pote-

INTERPRETATIO.

[1] *Denique patefecit regi, ſenatum & pop. Romanum non pro gratiâ accepturos illud quod polliceatur, quoniam armis ampliùs voluiſſent.*

[2] *Quoniam Jugurtham in poteſtate haberet.*

[3] Bocchus cauſabatur *cognationem, affinitatem* ; *præterea* dicebat *fœdus* cum Jugurthâ *interveniſſe.*

[4] *Cæterùm conſtituunt quæ viſa ſunt utilia ad ſimulandam pacem, cujus Jugurtha, defeſſus bello, erat avidiſſimus.*

NOTÆ.

[a] *Si quid.*] Abſque hàc exceptione, quæ minùs urbana eſt, reliqua aptiſſimè cohærebant.

[b] *Modicè.*] Multo officio Sullam Bocchus proſecutus erat, ideoque Salluſtius ad ea Sullam cum modeſtiâ reſpondiſſe dicit.

[c] *Peteret.*] Non ſatìs cognoſcitur bellone, an pacto, Numidiæ partem aliquam Bocchus obtinuerit ; an verò totum iſtud ſit de ſpe intelligendum, quam Jugurtha, ſi finibus integris fœdus cum Romanis pangeretur, Bocchi maximam fecerat.

[d] *Fluxa.*] *Erga Jugurtham*, quocum fœdus iniviſſe eum, neminem latebat.

[e] *Ambobus.*] *Bocchi & Jugurthæ.*

ſtate habuiſſet, tum fore utì juſſu S. P. Q. R. fœdus fieret; neque hominem nobilem, non ſuâ ignaviâ, ſed ob rempub. in hoſtium poteſtate relictum iri. Hæc Maurus ſecum ipſe diu volvens, tandem promiſit. Cæterum [a] dolo, an [b] verè cunctatus, parum comperimus. Sed plerumque [c] regiæ voluntates, utì vehementes, ſic mobiles, ſæpè ipſæ ſibi advorſæ. Poſtea, tempore & loco conſtituto, in colloquium [1] utì de pace veniretur; Bocchus Sullam modò, modò Jugurthæ legatum appellare: benignè habere: idem ambobus polliceri. Illi pariter læti, ac ſpei bonæ pleni eſſe. Sed nocte eâ, quæ proxima fuit ante diem colloquio decretum; Maurus adhibitis amicis, ac ſtatim [d] immutatâ voluntate, remotis cæteris, dicitur ſecum ipſe [e] multùm agitaviſſe: [2] vultu, colore, ac motu corporis pariter atque animo varius: [3 f] quæ ſcilicet, tacente ipſo, occulta pectoris, oris immutatione patefeciſſe. Tamen poſtremò Sullam accerſi jubet, & ex illius ſententiâ Numidæ inſidias tendit. Deinde ubi dies advenit, & eâ nunciatum eſt, Jugurtham haud procul abeſſe; cum paucis amicis, & [g] quæſtore noſtro, quaſi obvius, honoris cauſâ, procedit in tumultum facillumum viſu inſidiantibus. Eòdem Numida eum pleriſque neceſſariis ſuis inermis, utì dictum erat, accedit: ac ſtatim ſigno dato, undique ſimul ex inſidiis invaditur. Cæteri obtruncati: Jugurtha Sullæ vinctus traditur, & ab eo ad Marium [h] deductus. [i] Per idem tempus advorſum [k] Gallos ab ducibus noſtris Q. Cepione, & M. Manlio

INTERPRETATIO.

[1] *Poſtea loco & tempore conſtituto, Bocchus appellabat modò Syllam, modò legatum Jugurthæ, ut veniretur in colloquium de pace.*

[2] *Ipſe* Bocchus *vultu, colore ac motu corporis, pariter atque animo, varius, dicitur multùm agitaviſſe* ea, *quæ, ſcilicet occulta pectoris,* dicitur, *ipſo tacente, patefeciſſe oris immutatione.*

[3] *Procedit in locum editiorem, quem facilè inſidiantes proſpicere poterant.*

NOTÆ.

[a] *Dolo.*] Ut magìs crederet Jugurtha, optimâ fide Bocchum cum ipſo agere; cùm rem ipſam diu ab illo ante agitatam videret, quàm polliceretur.

[b] *Verè.*] Id eſt, *cùm Numidæ tradere Syllam Bocchus ſtatuiſſet.*

[c] *Regiæ.*] Rem ipſam veriſſimè expreſſit Salluſt. Videant itaque & ſibi caveant, quibus omnia ex voto ſucceſſerunt. Periculum eſt maximum, ne voluntas omnia cum impetu pervadere aſſueta, ſæpius cum dolore, eadem relegere cogatur.

[d] *Immutatâ.*] Id eſt, *Dimiſſis omnibus.*

[e] *Multùm.*] Alii habent *multa.*

[f] *Quæ.*] Scilicet ex ejus incerto vultu, & oris immutatione, animi fluctuatio & dubitatio cognita eſt: neſciebat enim an Jugurthæ Syllam, vel Syllæ Jugurtham, tradere melius eſſet.

[g] *Quæſtore.*] *Syllâ.*

[h] *Deductus.*] Florus ex Livio, in carcere necatum Jugurtham fuiſſe; alii fame contabuiſſe volunt.

[i] *Per idem.*] Iſtud ad Jugurthæ hiſtoriam non facit, ſed additum eſt, ut cognoſceretur, quamobrem contra leges Mario abſenti conſulatus mandatus fuiſſet.

[k] *Gallos.*] Alii magìs iſtud Germanis adſcribunt: optimè verò & veriſſimè noſter autor qui Gallis, propter Helvetios ſcilicet, qui tum, cum Cimbris, belli adverſus Romanos concitatoribus, ter ipſos profligaverunt.

malè

malè pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat. [1] Illique & usque ad nostram memoriam Romani sic habuêre, alia omnia virtuti suæ prona esse ; cum Gallis pro salute, [2] non pro gloriâ certari. Sed postquam bellum in Numidiâ confectum, & Jugurtham Romam vinctum adduci, nunciatum est ; Marius consul [b] absens factus est, & ei decreta provincia Gallia : isque [c] Kalendis Januar. magnâ gloriâ consul triumphavit. Ex eâ tempestate spes, atque opes civitatis in illo sitæ erant.

INTERPRETATIO.

[1] *Et Romani, qui illis temporibus vivebant, & usque ad nostram memoriam, sic animo reputaverunt ; alia omnia suæ virtuti prona esse & facilia, at cum Gallis pro salute certari, non pro gloriâ.*

NOTÆ.

[2] *Non pro gloriâ.*] Quandoquidem de gloriâ cum Gallis non ausi sunt contendere, qui orbis terrarum Domini reliquorum populorum honorem proculcaverant. Illa, Deo adjuvante, nunquam peribit.

[b] *Absens.*] Contra morem.

[c] *Calendis.*] Quo tempore consules magistratum inibant.

FINIS BELLI JUGURTHINI.

C. SAL-

C. SALLUSTII CRISPI

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER I.

RES populi R. M. [a] Lepido, Q. [b] Catulo Coss. ac deinde militiæ & domi gestas [c] composui. *Donatus & Pomp. Messalinus.*

[d] Cato Romani generis differtissumus multa paucis absolvit. *Serv. & Acron.*

[e] Fannius verè. *Victorinus.*

Nos in tantâ [f] doctissumorum hominum copiâ. *Serv.*

Neque me diversa pars in civilibus armis movit à vero. *Arusianus.*

NOTÆ.

Lepido.] Hic est, qui, cùm proscriptos à Syllâ revocare studeret, bellum civile movit, quod penè citiùs oppressum est quàm inciperet.

[b] *Catulo.*] Hic incensum capitolium, anno ab urbe conditâ 684, restitutum dedicavit.

[c] *Composui.*] Donatus sub initium Æneidos hîc historiam Sallustium cæpisse scribit & Messalinus hanc vocat Sallustianam periodum. Unde conjicere licet autorem nostrum, qui se, ab initio belli Catilinarii, res gestas P. Rom. carptim scripturum esse dicit, in eo non perstitisse; sed postquam de bello scripsisset, quod Catilina aliquot annis à Lepidi & Catuli consulatu excitavit; atque eo quod multò antè eundem consulatum P. Rom. adversus Jugurtham gesserat; ad historiam unâ serie, non interruptè posteris transmittendam, animum adjecisse. Videtur itaque de Sertorio & Pompeio, item de Mithridate, Tigrane & Lucullo, præcipuè, & iis quæ ab his à Lepidi consulatu ad bellum Catilinarium usque, acta sunt, mentionem fecisse. Quæ verò ex ejus fragmentis hinc inde dissipata, collecta sunt; in tantâ caligine, vix quisquam in locum suum & ordinem possit restituere, neque certè tanti esse judicamus.

[d] *Cato.*] Censorinus est.

[e] *Fannius.*] Duo fuerunt, quorum Cicero meminit in Bruto.

[f] *Doctissumorum.*] De Cælio, Rutilio, Pictore, Quadrigario, Antiate, Sisenna, Venonio, præcipuus ante Sallustium historicis, intelligi volunt; quibus adde Catonem historicum eximium, ex quo multa sumsisse autorem nostrum ei etiam exprobratum est.

Nobis

Nobis [a] primæ diſſenſiones vitio humani ingenii evenêre : quod [a] inquies, atque [b] indomitum, ſemper in certamine libertatis, aut gloriæ, aut dominationis agit. *Priſc.*

Nam à primordio urbis ad bellum [c] Perſi Macedonicum. *Idem.*

Res Romana plurimùm imperio valuit, Ser. Sulpitio & M. Marcello Coſſ. omni [d] Galliâ cis [e] Rhenum, atque inter mare [f] noſtrum, atque Oceanum, niſi quæ à paludibus invia fuit, perdomita. [g] Optumis autem moribus, & maximâ concordiâ egit populus Rom. inter ſecundum atque poſtremum bellum Carthaginienſe. *Victorinus & Auguſtinus.*

At diſcordia, & avaritia, atque ambitio, & cætera ſecundis rebus oriri [h] ſueta mala, poſt Carthaginis exſcidium maximè aucta ſunt. Nam injuriæ validiorum, & ob eas diſceſſio plebis à patribus, aliæque diſſenſiones domi fuêre jam inde à principio : neque amplius, quàm regibus exactis, dum metus à [i] Tarquinio & bellum grave cum [k] Etruriâ poſitum eſt, æquo & modeſto jure agitatum : dein, ſervili imperio patres plebem exercere : de vitâ atque [l] tergo regio more conſulere : agro pellere ; &, cæteris expertibus, ſoli in imperio agere. Quibus ſævitiis, & maximè fœnoris onere, oppreſſa plebes, cùm aſſiduis bellis tributum ſimul & militiam toleraret, armata montem [m] ſacrum, atque Aventinum, inſedit : tumque [n] Trib. pl. & alia ſibi jura paravit. Diſcordiarum & certaminis utrimque finis fuit ſecundum bellum Punicum. *Auguſtinus.*

INTERPRETATIO.

[a] *Neque amplius* Romæ *agitatum eſt æquo & modeſto jure, quàm dum metus à Tarquinio, & bellum grave poſitum eſt cum Etruriâ, poſtquam reges pulſi eſſent.*

NOTÆ.

[a] *Primæ.*] De ſeditionibus videtur agere, quæ ob fœneratorum potentiam præcipuè atque potentiorum ſuperbiam, ortæ ſunt. Cæterùm locutus fuerit de primis omnino Romanorum diviſionibus, an non, noſtrâ parum intereſt : illud eſt maximum, quòd nobis verum diſcordiarum noſtrarum fontem oſtendit, quem obſtruet qui volet & poterit.

[b] *Indomitum.*] Id eſt, *quod domari non poteſt.*

[c] *Perſi.*] A nominativo Perſeus : aliâs Perſes dicitur, quem regno Macedoniæ Romani ſpoliaverunt.

[d] *Galliâ.*] Hinc patet, quod & alii abunde probaverunt, Germaniam veteribus ſub Galliâ comprehenſam fuiſſe.

[e] *Rhenum.*] Rhenus notiſſimus hodie Germaniæ fluvius.

[f] *Noſtrum.*] Mediterraneum.

[g] *Optumis.*] Hoc illud eſt quod dixit in Jugurthâ, ſenatum & P. Romanum placidè inter ſe, modeſtèque rempublicam tractâſſe.

[h] *Sueta.*] Ab iis itaque ſibi cavendum eſſe intelligant qui fiventè utuntur fortunâ.

[i] *Tarquinio.*] *Superbo*, ſcilicet, regum Romanorum poſtremo, qui unà cum filiis adverſus Romanos bellum movit, eos manu in regum reducente Etruſcorum rege Porſenâ.

[k] *Etruriâ.*] Italiæ regio ad Urbis Occiduum. Hodie *Toſcane.*

[l] *Tergo.*] Quia verberibus in damnatos ſæviebant.

[m] *Sacrum.*] *Capitolium.*

[n] *Trib.*] Per quos a potentiorum injuriâ tuti agitarent.

Poſt-

Postquam, remoto metu Punico, simultates exercere vacuum fuit; plurimæ turbæ, seditiones, & ad postremùm bella civilia orta sunt: dum pauci potentes, quorùm [a] in gratiâ plerique concesserant, [b] sub honesto patrum, aut plebis nomine dominationes affectabant; bonique & mali cives appellati, non ob merita in rempublicam, omnibus pariter corruptis, sed utì quisque locupletissimus, & injuriâ validior, [c] quia præsentia defendebat, pro bono ducebatur. [d] Ex quo tempore majorum mores, non paulatim, ut antea, sed torrentis modo, [e] præcipitati: adeo juventus luxu atque avaritiâ corrupta est, utì meritò dicatur, genitos esse, qui neque ipsi habere possent res familiares, neque alios pati. *Aul. Gellius & Augustinus.*

[f] Igitur venditis proscriptorum bonis, aut dilargitis. *Aul. Gellius.*

Id bellum excitabat [g] metus Pompeii victoris [h] Hiempsalem in regnum restituentis. *Idem.*

Maxumèque ferocia regis [i] Mithridatis in tempore bellaturi. *Donatus & Arusianus.*

Quin lenones & vinarii, laniique, quorum præterea vulgus in dies usum habet, pretio [k] compositi. *Carisius.*

Genus armis ferox, & servitii insolitum. *Arusianus.*

M. Æmilii Lepidi Cos. ad P. R. Oratio contra Sullam.

Clementia, & probitas vestra, Quirites, quibus [s] per cæteras gentis maxumi, & clari estis, plurimum timoris mihi faciunt advorsus [l] tyrannidem L. Sullæ; ne aut ipsi, nefanda quæ æstumatis, ea parum credendo

INTERPRETATIO.

[s] *Quibus maximi estis inter cæteras gentes.*

NOTÆ.

a *In gratiâ.*] Arusianus à Sallustio dictum notat *concedere in gratiâ.* Augustinus qui fragmentum hoc totum conservavit, *in gratiam concesserunt,* scriptum reliquit.

b *Sub honesto.*] Patres pro dignitate senatûs, tribuni pro libertate plebis dum contendere videbantur, quisque pro gloriâ suâ certabat.

c *Quia præsentia.*] Hinc discere possunt qui reipublicæ student commoditatibus, quanto cum molimine, quantâque prudentiâ, ex prædonum manibus ea sit retrahenda.

d *Ex quo tempore.*] Hæc cum præcedentibus unâ serie non refert Augustinus.

e *Præcipitati.*] Hanc locum diligenter excussisse non pœnitebit eos, qui ad reipublicæ sedent gubernacula.

f *Igitur.*] De Syllâ hoc loco sermonem esse quando non probaret Augustinus, ipsa satìs declararet.

g *Metus.*] Gellius Pompeii metum explicat, non quòd ille metueret, sed quòd metueretur.

h *Hiempsalem.*] Huic Numidiam cum Gætulis Pompeius tradidit, cujus filium Jubam Cæsar profligavit.

i *Mithridatis.*] Rex fuit Ponti Mithridates, Romanorum acerrimus hostis, usque adeò veneno assuetus, ut eo tandem maiè tentatum spiritum, ferro coactus sit expellere.

k *Compositi.*] Nonius exponit *redemti.*

l *Tyrannidem.*] Dictaturam ante Lepidi consulatum deposuisse Syllam, non est dubium: adeòque de ejus dominatione hîc agitur, qu itenus eam per satellites, posito nomine tantùm, exercebat.

de

de aliis, circumvenianimi : præfertim cùm illi ſpes omnis in ſcelere atque perfidiâ ſit, [a] neque ſe aliter tutum putet, quàm ſi pejor atque inteſtabilior [b] metu veſtro fuerit ; [1] quò captivis libertatis curam miſeria eximat : aut ſi provideritis, in tutandis periculis magìs, quàm in ulciſcendo, [2] teneamini. Satellites, quidem ejus homines maxumi nominis, [c] non minùs optumis majorum exemplis, nequeo ſatìs mirari, dominationis in vos, ſervitium ſuum [d] mercedem dant ; & utrumque per injuriam malunt, quàm optumo jure liberè agere : præclara [e] Brutorum atque Æmiliorum & [f] Lutatiorum proles, geniti ad ea, quæ majores virtute peperêre, ſubvertunda. Nam quid à [g] Pyrrho, Hannibale, [h] Philippoque & [i] Antiocho defenſum eſt aliud, quàm libertas, & ſuæ cuique ſedes : neu cui, niſi legibus, pareremus ? quæ cuncta ſævus iſte [k] Romulus, quaſi ab externis rapta, tenet : non tot exercituum clade, neque [l] conſulis, & aliorum principum, quos fortuna belli conſumſerat, ſatiatus ; ſed tum crudelior, cùm pleroſque ſecundæ res in miſerationem ex irâ vertunt. Quin ſolus omnium, poſt memoriam hominum, ſupplicia in [m] poſt futuros compoſuit : quîs prius injuria quàm vita certa eſſet : praviſſumèque per ſceleris immanitatem adhuc tutus fuerit ; dum vos, metu gravioris ſervitii, à repetundâ libertate terremini. Agendum atque obviam eundum eſt, Quirites, ne ſpolia veſtra penès illum ſint : non prolatandum, neque votis paranda auxilia ; niſi fortè ſperatis, per tædium jam, aut pudorem tyrannidis, eſſe eum per ſcelus occupata [n] periculoſius

INTERPRETATIO.

[1] *Ut miſeria adimat* vobis *captivis curam libertatis.*

[2] *Aut, ſi provideritis, magìs attenti ſitis ad vos à periculis liberandos quam ad injurias ulciſcendus.*

NOTÆ.

[a] *Neque.*] Igitur, vel principiis obſtandum ; vel ſemel & maturè, cui ea lubet arripere, tradenda ſunt reipublicæ gubernacula.

[b] *Metu.*] *Quem vobis incuſſerit Sylla*, ſcilicet, ne, ſi parum tyrannus eſſet, aut vos aliquid auderetis, ipſum acerbiſſimè puniretis.

[c] *Non minùs.*] Id eſt, *qui, præter nomen, exempla inſuper optima à ſuis majoribus habuerunt.*

[d] *Mercedem dant.*] Id eſt, *Illi, ut vobis imperent, ſervi fiunt.*

[e] *Brutorum.*] Hujus præſertim meminit, quia tyrannorum hoſtis fuit acerrimus, quique Tarquinium Superbum expulit, ejuſque filium planè quaſi ad inferos uſque perſecutus eſt.

[f] *Lutatiorum.*] A Lutatio Catulo, ipſe Lepidus, bellum civile movens, retro pulſus eſt.

[g] *Pyrrho.*] Id eſt, *adverſus ipſum.*] Fuit autem Pyrrhus rex Epirotarum.

[h] *Philippoque.*] Rex fuit Macedoniæ.

[i] *Antiocho.*] Rex fuit Syriæ, quem luxuriâ ſuâ cebellatum, nullo negotio P. Rom. ſuperavit.

[k] *Romulus.*] De Syllâ invidioſè loquitur.

[l] *Conſulis.*] Videtur de Marii filio loqui.

[m] *Poſt futuros.*] Hoc dicit, quia proſcriptorum liberos Sylla à reipublicâ ſubmovit, eoſque petendorum honorum jure privavit.

[n] *Periculoſius.*] Nullus itaque injuſtè dominetur, qui ſe periturum fieri metuit.

dimiſſu-

dimissurum. At ille eò processit, utì nihil glorioſum, niſi tutum, & omnia [a] retinendæ dominationis honeſta, exiſtumet. Itaque illa quies, & otium cum libertate, quæ multi probi potiùs, quàm laborem cum honoribus, capeſſebant, nulla ſunt. Hâc tempeſtate ſerviundum, aut imperitandum: habendus metus eſt, aut faciundus, Quirites. Nam quid ultra? Quæve humana ſuperant, aut divina impoſiuta ſunt? Populus Romanus, paulò antè gentium moderator, exutus imperio, gloriâ, jure; agitandi inops, deſpectuſque; ne [b] ſervilia quidem alimenta reliqua habet. Sociorum & Latii magna vis, civitate pro multis & egregiis factis, à vobis datâ, per unum prohibentur; & plebis innoxiæ patrias ſedes occupavêre pauci ſatellites, mercedem ſcelerum; leges, judicia, ærarium, provinciæ, reges, penès unum: denique necis civium, & [c] vitæ licentia. Simul humanas hoſtias vidiſtis, & ſepulchra inſecta ſanguine civili. Eſtne viris reliqui aliud, quàm ſolvere injuriam, aut mori per virtutem? Quoniam quidem unum omnibus finem naturâ, vel ferro, cœptis ſtatuit; neque quiſquam [d] extremam neceſſitatem nihil auſus, niſi muliebri ingenio, exſpectat. Verùm ego ſeditioſus, uti Sulla ait, qui præmia turbarum [e] queror; & bellum cupiens, quia jura pacis repeto. Scilicet, quia non aliter ſalvi, ſatiſque tuti, in imperio eritis; niſi Vettius Picens, [f] ſcriba Cornelius, aliena, bene parata, prodegerint: niſi approbaveritis omnis proſcriptiones innoxiorum, [g] ob divitias; cruciatus virorum illuſtrium; vaſtam urbem fugâ & cædibus; bona civium miſerorum, quaſi [h] Cimbricam prædam, venum, aut dono datam. At objectat mihi poſſeſſiones ex bonis pro-

NOTÆ.

[a] *Retinendæ.*] Id eſt, *ad retinendum*, Subintelligitur, *causâ*.

[b] *Servilia.*] Quinorum frumenti modiorum fuiſſe ea in ſingulos menſes ex Donato, ad Terentii Phormionem diſcimus. Cæterùm hinc licet conjicere, aliquid in frumenti diſtributione à Syllâ mutatum fuiſſe.

[c] *Vita licentia.*] Nemo enim, illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam, retinere poterat, ut teſtatur Cicero.

[d] *Extremam.*] *Mortem.*

[e] *Queror.*] Gronovius legendum eſſe putat *quæro*; at pace tanti viri nihil mutandum cenſeo; quin ſenſum meliorem, magiſque ex Lepidi ingenio, *querer* videtur efficere. Intendit enim Syllæ criminationes eo modo proponere, ut per ſe diluantur; quod quidem in poſteriori perſpicuum eſt, cùm dicit, *Et bellum cupiens, quia jura pacis repeto.* Si in priori pro *qui*, legas *quia*, nam ſæpè eam vim obtinet, res erit clariſſima. Lege modò, & videbis perinde enim eſt ac ſi diceret, *Ineptè Sylla me ſeditioſum vocat, cùm in eo ſim, ut querar, quòd præmia antehac in ſeditioſos collata fuerint.*

[f] *Scriba.*] Ita vocati ſunt qui in tabulas rationes publicas referunt. Quorum quidem ordo honeſtus erat, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magiſtratuum committuntur, ut ait Cicero: at officium mercenarium, nec magni teſtimonii aut pretii: ſi Alex. Neapolitano, aliiſque unde & iſtud colligi poteſt, fides eſt adhibenda. Hic verò Cornelius & Vettius ex eo numero fuerunt, qui malo publico creverant, ſatellites Syllæ tyrannidis & crudelitatis, atque adeò maximè exoſi, ut vel ex hoc loco apparet.

[g] *Ob divitias.*] Dicit divitias cauſam fuiſſe, ut innoxii quoque proſcriberentur.

[h] *Cimbricam.*] Cimbri populi fuerunt Germaniæ, ſupra Sexones, ad Septentrionem, in peninſulâ ab ipſis Cimbrica dicta, quos ab extremis Galliæ profugos, cum Theutonis & Tigurinis, Marius noviſſimè conciderat.

ſcriptorum, quod quidem ſcelerum illius vel maxumum eſt, non me, neque quemquam omnium ſatis tutum fuiſſe, ſi rectè [a] faceremus. Atque illa quæ tum formidine mercatus ſum, precio ſoluto, [b] jure, dominis tamen reſtituo: neque pati conſilium eſt, ullam ex civibus prædam eſſe. Satis illa fuerint, quæ, rabie contractâ toleravimus; manus conſerentes inter ſe Romanos exercitus, & arma ab externis in noſmet verſa. Scelerum & contumeliarum omnium finis ſit. Quorum adeò Sullam non pœnitet, ut & facta [c] in gloriâ numeret, &, ſi liceat, avidiùs fecerit. Neque jam, quid exiſtumetis de illo, ſed quantùm vos audeatis, vereor; ne, alius alium principem expectantes, antè capiamini, non opibus ejus, quæ futiles & corruptæ ſunt; ſed veſtrâ ſocordiâ, quam captum ire licet; & [d] quàm audeat tam videri felicem. Nam præter ſatellites commaculatos, quis eadem vult? Aut quis non omnia mutata præter victoriam? [e] Scilicet milites, quorum ſanguine, Tarrulæ, Scyrroque, peſſumis ſervorum, divitiæ partæ ſunt. An, quibus prælatus in magiſtratibus capiundis Fufidius, [f] ancilla turpis, honorum omnium dehoneſtamentum? Itaque maxumam mihi fiduciam parit victor exercitus, cui per tot vulnera & labores, nihil præter [g] tyrannum quæſitum eſt. [h] Niſi fortè tribuniciam poteſtatem everſum profecti ſunt per arma, conditam à majoribus ſuis; [i] utique jura & judicia ſibimet extorquerent: egregiâ ſcilicet mercede, cùm [k] relegati in paludes & ſilvam, contumeliam atque invidiam [l] ſuam, præmia penès paucos intelligerent.

INTERPRETATIO.

[l] *Cùm intelligerent, poſtquam relegati eſſent in paludes & ſilvam, contumeliam atque invidiam* tantùm *eſſe pro ſe, præmia* verò *penès paucos.*

NOTÆ.

[a] *Faceremus.*] Pro *feciſſemus:* ita & Terentius, ſæpè.

[b] *Jure.*] *Suivant les formes de juſtice.*

[c] *In gloriâ.*] Videtur ad id reſpicere quod Plutarchus, palam in foro Syllam dixiſſe, teſtatur, cùm publicum prædium à ſe dimiſiſſet. *Sese omnium à ſe geſtarum rerum paratum eſſe rationem reddere.*

[d] *Quàm audeat.*] Hîc aliquid deeſſe putant, deinde quodlibet mutant & addunt. Difficile non eſt, neque ea res agitur. At ſenſus nullus eſt; nullus ſit: nam malim equidem ego fcire me aliquid perdidiſſe, quàm pro eo aliquid per imperitiam ſumere, & geſtare. At verò videamus, annon ſenſus aliquis ex iſtis verbis poſſit erui. Hîc ipsâ periodo dixit Lepidus, *Vereor quantùm vos audeatis.* Potuerit & dicere, *Vereor quàm Sylla audeat, & quàm audeat videri felicem:* atque iſtud egregiè quadrabit, cùm omnes à felicitate ſciant Syllam cognominatum fuiſſe.

[e] *Scilicet milites.*] Ironia eſt.

[f] *Ancilla.*] Per maximum contemptum ita loquitur.

[g] *Tyrannum.*] *Syllam,* ſcilicet.

[h] *Niſi.*] Ironica dubitatio.

[i] *Utique.*] Reſpondet ironicæ dubitationi, vel, ſi mavis, ejus continuatio, quod magis probo.

[k] *Relegati.*] Ita, per contemptum, loquitur de agris, quos ſuis militibus Sylla dividebat; quamquam eò divites colonos multos effecerat.

Quare igitur tanto agmine atque animis [a] incedit? Quia fecundæ res mirè ſunt vitiis [b] obtentui, [c] quibus labefactatis, quàm formidatus ante eſt, tam contemnetur: niſi fortè ſpecie concordiæ & pacis, quæ ſceleri & parricidio ſuo nomina indidit. Neque aliter populo Romano eſſe belli finem ait, niſi maneat expulſa agris plebes, præda civilis acerbiſſima, jus, judiciumque omnium rerum penès ſe, quod populi Romani fuit. Quæ, ſi vobis, pax, & concordia [d] intelliguntur, maxuma turbamenta reip. atque exitia [e] probate: annuite legibus impoſitis: accipite otium cum ſervitio: & tradite exemplum poſteris ad populum Romanum ſuimet ſanguinis [f] cæde circumveniundum. Mihi, quamquam per hoc ſummum imperium ſatis [2] quæſitum erat nomini majorum, dignitati, atque etiam præſidio; tamen non fuit conſilium [g] privatas opes facere: potiorque viſa eſt periculoſa libertas quieto ſervitio. Quæ ſi probatis, adeſte Quirites, &, bene juvantibus dîs, M. Æmilium [h] Conſulem, ducem & autorem ſequimini ad recipiundam libertatem.

Tunc verò & [i] poſci: dum cæteri ejuſdem cauſâ ducem ſenatûs rati, maxumo gaudio bellum irritare. *Nonius, irritare, provocare.*

[k] Curionem [l] quæſivit, ut adoleſcentior, & populi ſuffragiis [m] in-

INTERPRETATIO.

[1] *Quæ, ſi pro pace & concordiâ veniunt apud animum veſtrum, probate* igitur *maxima turbamenta atque exitia reipublicæ.*

[2] *Quamvis ſatis conſulerem, per hoc ſummum imperium, & conſulatum, nomini & gloriæ majorum meorum, dignitati atque etiam præſidio.*

NOTÆ.

[a] *Incedit.*] Id eſt, *Quî fit igitur, ut tam magnificè per ora noſtra Sylla ambulet, cùm jam omnes ejus dominationis pigeat?* Peropus verò fuit ſibi iſtud Lepidus à parte populi objiceret, ut ejus poſtea timor diſſolveretur.

[b] *Obtentui.*] Id eſt, *mirè vitia tegunt, faciuntque ut quid ſplendidum videantur.*

[c] *Quibus.*] *Rebus fecundis* ſcilicet.

[d] *Specie.*] Hîc corruptam eſſe ſcripturam, ut ſentit clariſſimus Douza, nullus dubito: correctionem quam modeſtiſſimè conjecturam dicit, non poſſum non amplecti, tùmpropemodum nihil mutet. Pro *ſpecie* reponendum eſſe conjecturam, ex loco planè ſimili, in hâc ipsâ oratione, confirmat, ubi dixit Lepidus, *Niſi fortè ſperatis per tædium jam aut pudorem tyrannidis, &c.*

[e] *Probate.*] Efficaciſſima eſt iſta agendi ratio, cùm quis adverſario, quod ipſum maximè urgeat, concedit.

[f] *Cæde.*] *Mercede* reponendum eſſe contendit Douza. *Cædes equidem ſanguinis*, duriter ſoner, ſed nolim tamen ex durâ oratione eam extrudere.

[g] *Privatas.*] Id eſt, *mihi ſoli proſpicere*, vel, *me ſolum tutum. & felicem agere.*

[h] *Conſulem.*] *Illum ipſum*, ſcilicet.

[i] *Poſci.*] Videtur deeſſe nomen proprium ducis, quòd ex his reliquiis, licet corruptis, concinnandum eſt, legendumque: *Tum V— poſci, cùm cæteri ejuſdem cauſâ ducem ſe nactos rati, &c.* Verba ſunt Urſini.

[k] *Curionem.*] Conſul fuit, anno, à Lepidi conſulatu, altero.

[l] *Quæſivit.*] A Verbo *Quæſo*, ex quo *Quæſo & Quæſumus* tantùm manſerunt.

[m] *Integer.*] Id eſt, *qui neque ad id tempus honores petiverat, neque ambiverat; cuique populus nondum ſuffragatus erat.* Atque hinc licet conjicere hunc Lepido ſeſe præpoſitum ſtuduiſſe.

teger, ætati concederet [n] Mamerci. *Priſcianus lib.* x.

Philippus, qui ætate & conſilio cæteros anteibat. *Servius lib.* ix.

Oratio L. Philippi contra Lepidum.

Maximè vellem, P. C. remp. quietam eſſe; aut in periculis à promptiſſumo quoque defendi: denique prava incepta conſultoribus noxæ eſſe. Sed contrà, ſeditionibus omnia turbata ſunt, & ab iis, quos prohibere magìs decebat. Poſtremò, quæ peſſumi & ſtultiſſumi decrevêre, ea bonis & ſapientibus faciunda ſunt. Nam bellum, atque arma, quamquam vobis inviſa, tamen, quia Lepido placent, ſumenda ſunt. Niſi fortè cui pacem [1] præſtare, & bellum pati, conſilium eſt. Prô dii boni, [b] qui hanc urbem, omiſſâ curâ, adhuc regitis; M. Æmilius omnium flagitioſorum poſtremus, qui, pejor an ignavior ſit, deliberari non poteſt; exercitum opprimundæ libertatis habet, & ſeſè contemto metuendum effecit: vos muſſantes, & [2] retractantes verbis, & vatum carminibus, pacem optatis magìs quàm dèfenditis; neque intelligitis mollitiâ decretorum vobis dignitatem, illi metum detrahi. Atque id [c] jure; quoniam ex rapinis conſulatum, ob ſeditionem provinciam cum exercitu adeptus eſt. Quid ille ob benefacta cepiſſet, cujus ſceleribus tanta præmia tribuiſtis? [d] At ſcilicet, ii, qui ad poſtremum uſque, legatos, pacem, concordiam, & alia hujuſcemodi decreverunt, gratiam ab eo peperêre. Imò deſpecti & indigni rep. habiti, prædæ loco æſtumantur; quippe [e] metu pacem repetentes, quo habitam amiſerant. Equidem à principio cùm Etruriam conjurare, proſcriptos accerſiri, largitionibus rempub. [f] lacerari videbam; maturandum putabam, & Catuli conſilia cum paucis ſecutus ſum. Cæterùm illi, qui gentis Æmiliæ benefacta

INTERPRETATIO.

[1] *Niſi fortè alicui mens eſt pacem dare, & bellum pati.*

[2] *Vos dum tacetis, vel reluctamini verbis & carminibus vatum, optatis magìs pacem, quàm eam defenditis.*

NOTÆ.

[a] *Marmerci.*] Lepidus intelligitur, illud enim fuit prænomen Æmiliorum. Sed notandum duos continenter & annis ſubſequentibus conſules factos fuiſſe.

[b] *Qui.*] Iſtud *qui*, non ad deos refertur, ſed ad homines, ſenatores ſcilicet, quos Philippus appellabat. Quaſi dicerat, *Annon iſtud ſtupendum, vos, qui hanc urbem regitis, non providiſſe, ne Lepidus, &c.*

[c] *Jure.*] Id eſt, *id vobis pro merito accidit.*

[d] *At ſcilicet.*] Amara ironia, quâ adverſarios ſeu repugnantes inducit, ſibi, quod illos maximè urgeat, objectantes.

[e] *Metu.*] Certè eorum mirè expreſſit & irriſit inſaniam, qui per ſocordiam, rempublicam adminiſtrant.

[f] *Lacerari.*] Id eſt, *in partes & factiones dividi.*

[a] extollebant, & ignoſcendo populi Romani magnitudinem [f] auxiſſe; nuſquam etiam tum Lepidum progreſſum videbant : cùm [b] privata arma opprimundæ libertatis cepiſſet, ſibi quiſque opes aut patrocinia [c] quærendo, conſilium publicum corruperunt. At tum erat Lepidus latro cum [d] calonibus, & paucis [e] ſicariis ; quorum nemo non diurnâ mercede vitam [f] mutaverit : nunc eſt proconſul cum imperio, non [g] emto ; ſed dato à vobis, cum legatis adhuc [h] jure parentibus : & ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptiſſimi ; flagrantes inopiâ & cupidinibus ; ſcelerum conſcientiâ exagitari : quibus quies, in ſeditionibus ; in pace, turbæ ſunt : hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello, ſerunt. [i] Saturnini olim, pòſt [k] Sulpicii, dein Marii, [l] Damaſippique, nunc Lepidi, ſatellites. Præterea Etruria, atque omnes [m] reliquiæ belli arrectæ : Hiſpaniæ armis ſolicitatæ : Mithridates in latere vectigalium noſtrorum, quibus adhuc ſuſtentamur, diem bello circumſpicit : quin, præter idoneum ducem, nihil abeſt ad ſubvertendum imperium. [n] Quod ego vos oro, atque obſecro, P. C. ut animadvortatis ; neu patiamini licentiam ſcelerum, quaſi rabiem, ad [2] integros contactu procedere. Nam ubi malos præmia ſequuntur, haud facilè quiſquam gratuitò bonus eſt. An

INTERPRETATIO.

[1] *Cæterùm illi, qui gentis Æmiliæ benefacta extollebant* ; & dicebant *magnitudinem P. R. creviſſe ignoſcendo* ; *nuſquam adhuc videbant Lepidum progreſſum.*

[2] *Neve patiamini licentiam ſcelerum quaſi rabiem procedere contactu ad eos qui non ſunt corrupti.*

NOTÆ.

a *Extollebant.*] Ut, ſcilicet, ſenatum ad miſericordiam, erga Lepidum faciliùs adduceret.

b *Privata.*] Id eſt, *Sine ſenatûs auctoritate.*

c *Quærendo.*] Rem iſtam Catonis verbis ita proferas, *Sibi quiſque conſilium capiendo, eo factus eſt impetus in vacuam rempublicam.*

d *Calonibus.*] Servi ſunt militum. *Des Goujats.*

e *Sicariis.*] Gall. dicunt, *Des Aſſaſſins : des Coupe-jarrets.*

f *Mutaverit.*] Hoc dicit per maximum eorum nebulonum contemtum ; ut viliſſimos fuiſſe intelligatur, qui vitam ſuam pro alimentorum pretio condonare non dubitarent.

g *Emto.*] Prout antea, quamdiu Lepidus pecuniâ ſuâ conductis ſicariis ſtipatus incedebat.

h *Jure.*] Scilicet imperatori ſuo parere tenentur Legati.

i *Saturnini.*] Hic Gracchanas leges afferens, ſeditionem antè aliquod tempus moverat.

k *Sulpitii.*] Hic tribunus plebis, annitente Mario, legem tulit, ut exules revocarentur, & ut ipſe Marius adverſus Mithridatem dux crearetur : proſcriptus deinde à Syllâ, à ſervo proditus, retractus & occiſus eſt. Servum verò quod attinet, ob indicium manumiſſus, ſed ſtatim, ob ſcelus erga dominum de ſaxo Tarpeio dejectus, ſimul ejuſdem facti præmium & pœnam conſequutus eſt.

l *Damaſippique.*] Hic Prætor fuit, nullâ virtute præditus, qui ex Marii voluntate, Syllani nominis defenſores crudeliſſimè mactavit.

m *Reliquiæ.*] De iis loquitur, qui à Marii parte ſteterant.

n *Quod.*] *Propter quod.*

expectatis dum, exercitu [a] rursus admoto, ferro, atque flammâ urbem invadat? Quod multò propiùs est ab eo, quo agitat, statu, quàm [b] ex pace & concordiâ ad arma civilia: quæ ille advorsum divina & humana omnia cepit, non pro suâ, aut quorum simulat injuriâ, sed legum ac libertatis subvertundæ. Angitur enim, ac laceratur animi cupidine, & [c] noxarum metu, expers consilii, inquies; [d] hæc atque illa tentans, [e] metuit otium, odit bellum, luxu atque licentiâ carendum videt, utque interim abutitur vestrâ socordiâ. Neque mihi satis consilii, metum, an ignaviam, an dementiam eam appellem; qui videmini [f] intenta mala, quasi fulmen, optare se quisque ne attingat; sed prohibere ne conari quidem. Et quæso considerate quàm conversa rerum natura sit. Antea [g] malum publicum, occultè; auxilia palam instruebantur, & eo boni malos facilè anteibant; nunc pax & concordia disturbantur palam, defenduntur occultè. Quibus [g] illa placent, in armis sunt: vos in metu. Quid expectatis? Nisi fortè

INTERPRETATIO.

[f] *Qui videmini optare quisque, ne objecta mala, quasi fulmen, attingant se; sed ne quidem conari prohibere.*

NOTÆ.

[a] *Rursus.*] Illud contra historiæ fidem esse contendit Douza, atque ex eo præsertim, quòd nullibi, Lepidum ante postremam expeditionem, & pugnam cum Catulo commissam, ad Romæ mœnia exercitum admovisse; multò minus, urbem ferro & flammâ invasisse, legatur. At certè, quod cùm tanti viri bonâ veniâ dictum sit, non videtur probare Douza quod intendit; non enim licet quæ rhetoricè à Philippo adversus Lepidum dicta sunt, statim ad historiæ rigorem exigere; quasi revera ille voluerit dicere, Lepidum ferro & flammâ Urbem invasisse: vel, si id maximè, non ideo tamen locum hunc corrigere opus fuerit, cùm potuerit orator, quod à nefariis satellitibus antea patratum esset, ipsi Lepido, quanquam novo eorum duci, tribuere. Nihil tamen eâ de re historia. Quid inde? Fortè res atrox non fuit, vix fortè erupit; adeòque ab historicis neglectam fuisse possumus suspicari. Verùm quid opus est rationes congerere, cum ex hâc ipsâ oratione, cuivis cum aliquâ attentione legenti, Lepidum antè aliquid turbâsse, quàm cum Catulo pugnaret, satis superèque probetur.

[b] *Ex pace.*] Haud dubiè mendosam esse scripturam hanc idem Douza arbitratur, quam juxtà cum ignarissimis, se intelligere, dicit; adeòque totum locum interpolandum censet: Cæteri tacent. Fortè sensus aliquis ex hâc paraphrasi eruetur: perinde enim mihi videtur, ac si dixisset Philippus: *Nam jam prolatare tempus est, ut factum anteà; cùm Lepidus contemnendus magis quàm profligandus videbatur, quando cum paucis sicariis nihil amplius quam civitatem aliquo modo poterat commovere: nunc ille in eo non versatur; cives ad arma compellere non studet, cùm per vos exercitum habeat; & citiùs eveniet, ut ille ferro & flammâ urbem invadat, quàm ut cives ad arma capienda sollicitet.*

[c] *Noxarum.*] Optimè; nam pœnam comitem habet culpa.

[d] *Hæc atque illa.*] Id est, *Omnia, etiam diversissima.*

[e] *Metuit.*] Lepidum insanum miserumque facit, cùm ita fluctuantem & incertum fingit.

[f] *Malum.*] Id est, *si quis contra leges & senatûs auctoritatem aliquid auderet, clam illud parabat, &c.*

[g] *Illa.*] *Omnia perturbare.*

pudet,

pudet, aut piget rectè facere. An Lepidi [a] mandata animos movent? Qui placere ait, ſua cuique reddi, & aliena tenet: belli jura reſcindi, cùm ipſe armis cogat: civitatem confirmari, qui [b] adeptam negat: concordiæ gratiâ plebi tribuniciam poteſtatem reſtitui, ex quâ omnes diſcordiæ accenſæ. [c] Peſſume omnium, atque impudentiſſume, tibine egeſtas civium, & luctus curæ ſunt; cui nihil eſt domi, niſi armis partum, aut per injuriam? Alterum conſulatum petis, [d] quaſi primum reddideris: bello concordiam quæris, quo parta diſturbatur: noſtri proditor, [e] iſtis infidus, hoſtis omnium bonorum. [f] Ut te neque hominum, neque deorum pudet, quos perfidiâ aut perjurio violâſti! Qui, quando talis es, maneas in ſententiâ, & retineas arma, te hortor: neu prolatandis ſeditionibus inquies ipſe, nos in ſollicitudine retineas. Neque te provinciæ neque leges, neque dii penates civem patiuntur. Perge, quà cœpiſti; ut quàm maturrumè merita invenias. Vos autem, P. C. quoſque cunctando remp. intutam patiemini, & verbis arma [g] tentabitis? Delectus advorſum vos habiti; pecuniæ publicè, & privatim, extortæ; præſidia deducta atque impoſita; ex lubidine leges imperantur: cùm interim vos [h] legatos & decreta paratis. Et quantò mehercule, avidiùs pacem petieritis, tantò bellum acrius erit; cùm intelliget ſe metu magis, quàm æquo & bono ſuſtentatum. Nam qui turbas, & cædem civium odiſſe [i] ait, & ob id, armato Lepido, vos inermes retinet; [1] quæ victis toleranda ſunt, ea, cùm facere

INTERPRETATIO.

[1] *Nam quicùmque dicit ſe odiſſe turbas & cædem civium, & ideo retinet vos inermes, dum Lepidus eſt armatus; ille potius cenſet ut patiamini ea quæ ſunt toleranda victis, cùm* ea *poſſitis* aliis *infligere.*

NOTÆ.

[a] *Mandata.*] Invidioſè de inceptis Lepidi agit, ut eos qui ipſi auſcultabant, quaſi ejus ſervi obſequentes fuiſſent, acerbè vulneret.

[b] *Adeptam.*] Confidenter pro *ademptam adeptam* repoſui. Ita enim ſenſus poſtulat, mirorque quomodo alii præterierint.

[c] *Peſſumè.*] Lepidum tanquam præſentem & quidem ad perſuadendum modo maximè efficaci Philippus alloquitur.

[d] *Quaſi primum.*] Rhetorico artificio Lepido objicit, quod ſe adhuc pro conſule gereret; cùm ex conſulatu, exercitui præeſſet.

[e] *Iſtis.*] *Iis*, ſcilicet, *qui Lepido fidem habebant.*

[f] *Ut te.*] Cùm Syllæ acta, multùm retinente plerâque nobilitate, Lepidus reſcinderet; ſacramento, ne patriæ bellum inferret, cùm ipſi concreditus eſt exercitus, à ſenatu adactus eſt. Jam illi illud objicitur.

[g] *Tentabitis.*] Id eſt, *conabimini verbis armorum vim repellere.* Vix majus aliud malum in republicâ, quàm cùm ejus habenæ in manus infirmas inciderunt: eò enim fit, ut, qui bonum & honeſtum turpi lucro anteponunt, paucorum ſceleratorum dolis & crudelitati objiciantur. Peſſimi ſunt hâc in parte, quos noſtri *bonos homines* vocant; quanquam illorum quiſque eam laudem ſalutationibus & prenſationibus aucupetur.

[h] *Legatos.*] Qui Lepidi ferociam mulceant, cùm potiùs ea re magis augeatur.

[i] *Ait.*] Quidam, quem nominare prohibet viri de bonis litteris bene meriti, elegantia, lectionem receptam eſſe fatetur; ſed te-

cere poſſitis, patiamini potiùs cenſet. [1] Ita illi à vobis pacem, vobis ab illo bellum, [a] ſuadet. Hæc ſi placent ; ſi tanta torpedo animos oppreſſit, ut obliti ſcelerum [b] Cinnæ, cujus in urbem reditu, decus, atque ordines omnes interierunt ; nihilo minùs vos, atque conjuges, & liberos, Lepido permiſſuri ſitis : quid opus decretis ? Quid auxilio Catuli ? Quin is & alii boni remp. fruſtrà curant. Agite, utì lubet : parata vobis Cethegi, atque alia proditorum [c] patrocinia, qui rapinas & incendia inſtaurare cupiunt ; & rurſum advorſum deos penates manus armare. Sin libertas & bella magis placent, decernite digna nomine, & augete [d] ingenium viris fortibus. Adeſt novus exercitus, &, ad hoc, [e] coloniæ veterum militum ; nobilitas omnis, duces optumi ; fortuna meliores ſequitur. Jam [f] illa, quæ ſocordiâ noſtrâ collecta ſunt dilabentur. Quare ita cenſeo : quoniam Lepidus exercitum [g] privato

INTERPRETATIO.

[1] *Ita* ille *ſuadendo inducit pacem Lepido à vobis, vobis* verò *bellum ab illo.*

NOTÆ.

cum & cum Salluſtianâ elegantiâ pugnare contendit : numeri rationem in verbis illis tribus, *ait, retinet, cenſet*, perperàm à ſciolis inverſam, & locum, vel ſuo periculo, caſtigandum eſſe, fidenter pronuntiat : deinde à nato nemine uſque adhoc animadverſum demiratur illud, ſine quo ſibi alii quomodo ſatis fecerint, neſcit : denique magnificè ſeſe effert, quòd primus pro *ait, aiunt* ; pro *retinet, retinent*, &c. legendum eſſe intellexerit. Fundamentum iſtius applauſûs eſt, quòd ille putavit pronomen *qui* non poſſe niſi ad Lepidum referri ; quod, quia ridiculum viſum eſt, ideo, in aliorum hæret ſtupiditate, ipſemet ſtupidus ſcilicet. Ipſe ego omnium fortè ſtupidiſſimus : ne id quidem mirabor, (quanquam res mihi uſque adeò aperta videtur) ut ſupervacaneum habeam quicquam addere interpretationi. Ita enim evenit, ut vel ea, quæ oculis & manibus attractamus & comprimimus, cùm curâ inveſtigemus, nec videamus. Hæc ideo annotavi, quia, cæteris plorare juſſis, ſibi tam bellè aſſentari, eoſque, qui non vident tametſi oculorum aciem maximè intenduot, vituperare, aut contemnere, injuriam viſum eſt.

[a] *Suadet*] De quovis loquitur, qui pro Lepido in ſenatu verba faceret.

[b] *Cinnæ.*] Hic ab Octavio Româ pulſus : poſtea, ei abrogato conſulatu, cum exercitu ad urbem venit, & Romanos commeatu interclusit ; deinde cùm Romam intrâſſet, conſule Octavio, plurimiſque aliis, ejus juſſu, interemtis multa fævitiæ exempla exhibuit.

[c] *Patrocinia.*] Id eſt, *Homines qui in Lepidi gratiam, quos vellent, poſſent deducere.*

[d] *Ingenium.*] Ille idem, qui tam graviter ſuperiùs hallucinatus eſt, optimè pro *ingenium, imperium* videtur repoſuiſſe. Ita verò illud exponit, *Augete imperium, id eſt rempublicam veſtram viris fortibus.* Non probo. Per *Imperium* ſupremam poteſtatem intelligo, quâ extra ordinem muniti erant, quibus, more Romano, *Ne quid reſpublica detrimenti caperet*, dicebatur : atque hanc noſtram interpretationem in primis confirmat, quòd ſolemnibus iſtis verbis orationem ſuam Philippus concludit.

[e] *Coloniæ.*] Fortè de Syllanis militibus intelligit, quos per Hetruriam, pulſis incolis, qui adverſus ipſum ſteterant, Sylla diviſerat.

[f] *Illa.*] Loquitur de iis omnibus quæ Lepidus contra rempublicam paraverat.

[g] *Privato.*] Ille quidem cum imperio erat, atque eo à ſenatu dato, ut ſuprà dixit Philippus ; ſed privato conſilio exercitum auxerat, & ad urbem ducebat.

con-

consilio, paratum cum pessumis, & hostibus reip. contra hujus ordinis auctoritatem ad urbem ducit; ut Appius Claudius [a] interrex cum Q. Catulo proconsule, & cæteris quibus imperium est, urbi præsidio sint: operamque dent, ne quid resp. detrimenti capiat.

Uti Lepidus, & Catulus, decretis exercitibus maturrùme proficiscerentur. *Carisius l.* iii.

M. Lepido cum omnibus copiis Italiâ pulso, segnior neque minùs gravis, sed multiplex cura patres exercebat. *Servius, Marius Victorinus in Ciceronem.*

Obviàm ire, & commori [b] hostibus. *Arusianus, Messus.*

Lepidus pœnitens consilii. *Carisi. l.* iii.

Sic verò quasi formidine attonitus, neque animo, neque auribus aut linguâ competere. *Nonius: Competere, rei cujusque meminisse, aut constanter valere.*

Prudens omnium, quæ senatus censuerat. *Arusianus.*

Magnis operibus [c] profectus, oppidum cepit, per L. Catilinam legatum. *Festus.*

Domitium proconsulem ex citeriori Hispaniâ cum omnibus copiis; quas paraverat, arcessivit. *Prisc. l.* x. *Arcessivit, inquit, & lacessivit.*

Sanctus aliter, & ingenio validus. *Carisi. l.* i. *Aliter pro aliàs.*

Gens rarò egressa finis suos. *Serv. ad lib.* xi. *Æneid. Arusian. Messus.*

Nisi cùm ira belli desenuisset. *Prisc. l.* x.

Maturaverunt exercitum [d] Dyrrachium cogere. *Arusian. Mess.*

Illò profectus, vicos, castellaque incendere, &, fugâ cultorum deserta, igni vastare: neque elato, aut securo esse animo, metu gentis ad [e] furta belli peridoneæ. *Non. Serv. ad* xi. *Æneidos.*

Liberis ejus avunculus erat. *Donatus ad Phormionem Terentii.*

Nihil ob tantam mercedem sibi abnuituros. *Arusianus, Messus.*

Insanum aliter suâ sententiâ, atque aliarum mulierum. *Carisi. l.* i. *Aliter pro alias.*

Solis viis. *Donatus Phorm. act.* v. *scen.* viii.

Jussu Metelli cornicines occanuerunt. *Priscianus, lib.* x. *Serv.* ii. *Georg. Virg. Diom. lib.* i. *cap.* iv.

Nexuit Catenæ modo. *Prisc. l.* x.

NOTÆ.

[a] *Interrex.*] Ita vocabatur qui medius inter duos reges, imperium habebat, donec priore mortuo, alius sufficeretur. Origo fuit à morte Romuli: munus verò post exactos reges, præcipuè comitiorum causâ & ad quinque dies tantùm, duravit, idemque quod consulum.

[b] *Hostibus.*] Id est, *cum ipsis.*

[c] *Profectus.*] Alii *profectis*, alii *operibus confectis*, legunt. Locus corruptus, ni fallor.

[d] *Dyrrachium.*] Urbs est Macedoniæ, ad mare Adriaticum, aliter Epidamnus dicta. Hodie *Durazzo.*

[e] *Furta.*] *Les stratagemes.*

Doctus

Doctus militiam. *Arufian. Meſſus.*

Neque ſe recipere, aut inſtruere prœlio quivêre. *Priſc. l.* x.

Equi ſine rectore exterriti, aut ſaucii conſternantur. *Idem. l.* iv.

Occupatuſque collis editiſſumus apud [a] Hilerdam, & cum multâ operâ circumdata. *Priſc. l.* v.

[a]At inde nullâ munitionis, aut requie morâ, proceſſit ad oppidum. *Priſc. l.* xviii, *requie pro requiei.*

Agreſte. *Cariſ. l.* i.

Ardebat omnis Hiſpania citerior, *M. Fabius Victor. de invent. Cic. l.* i.

[b] Et ponere validam urbem multos dies [c] reſtantem pugnando vicit. *Non.*

Itaque [d] Sertorius, levi præſidio relicto in Mauritaniâ, nactus obſcuram noctem, æſtu ſecundo, furtivâque celeritate, vitare prœlium in tranſgreſſu conatus eſt. *A. Gellius l.* x. *c.* 26, *Non. Marcel.*

Tranſgreſſos omnis recipit mons Ballera, præceptu à Luſitanis. *Idem ibidem.*

Earum aliæ paululùm progreſſæ, nimio ſimul & incerto onere, cùm pavor corpora agitaverat, deprimebantur. *Idem.*

Locum editiorem, quâm victoribus decebat, capit. *Serv. ad* viii. *Æneidos, Arufian. Meſſus.*

Et mox [e] Fufidius adveniens cum legionibus, poſtquam tantas aſperitates, haud facilem pugnantibus vadum, cuncta hoſti, quàm ſuis, opportuniora videt. *Nonius.*

Cùm Sertorius neque erumperet, tam levi copiâ navibus fugam maturabat. *Serv. Fuldanus, Meſſus.*

Itineris eorum Metellus per litteras gnarus. *Arufianus.*

Itaque Servilius [f] ægrotum [g] Tarenti collegam prior tranſgreſſus, iter vortit ad Corycum urbem inclutam : paſtuſque nemore, in quo crocum gignitur. *Priſc. Non.*

NOTÆ.

[a] *Hilerdam.*] Hilderda, ſeu Herda, ut alii ſcribere malunt, urbs eſt Terraconenſis Hiſpaniæ, hodie *Lerida* dicta.

[b] *Et ponere.*] Pro his vocibus in quibuſdam Nonii manuſcript. Digonem ſe reperiſſe teſtantur viri docti, unde Vizonem legendum eſſe conjecit Putſchius. Probo, ut ille ait, duce, qui in voce ZO, ſe nullum nomen hâc ſyllabâ terminatum reperiſſe teſtatus, niſi unum barbaræ civitatis, lectum in Salluſtio *Vizo, Vizonis.*

[c] *Reſtantem.*] Id eſt, *reſiſtentem.*

[d] *Sertorius.*] Vir fuit ſummæ, ſed calamitoſæ, virtutis ; cui, à Syllâ proſcripto, cum Hiſpaniam armaſſet, res Romana uno imperatore reſiſtere non potuit ; quique non priùs bello, quam ſuorum, ſcelere extinctus eſt.

[e] *Fufidius.*] Lipſius *Aufidius*, & de bello Sertoriano accipit, ex Plutarcho.

[f] *Ægrotum.*] Potiùs eſt ut Salluſtium ſcripſiſſe credam, *ægroto collegâ*, idque de Lipſianâ ſententiâ, inquit Douza.

[g] *Tarenti.*] Tarentus urbs eſt Calabriæ à Phalanto Lacone condita.

Ad

Ad [a] Olympum atque Phaselida. *Prisc.*

Apud [b] Corycum. *Idem*

Apud [c] Læte oppidum, cui nomen oblivionis condiderant. *Idem. Serv. ad* i. *Æneidos.*

Repulsus à Læte oppido. *Idem Prisc.*

Apud [d] Mutinam. *Idem.*

Apud [e] Prænestæ locatus. *Idem.*

Medio diei. *Messius.*

Quietam à bellis civitatem. *Idem.*

Militiæ peritus. *Idem.*

Sertorius portis turbam morantibus, & nullo, ut in terrore solet, generis aut imperii discrimine, per calonum corpora, [f] ad medium quasi deinsuper adstantium manibus in murum attollitur. *Nonius Serv.*

Neque detrusus aliquoties terretur. *Prisc. l.* xv.

Dubitavit aciei pars. *Idem.*

Quos inter maxumè. *Caris.*

Idem fecère Octavius & Q. Cæpio sine gravi cujusquam expectatione, neque sane ambiti publicè. *Serv. ad l.* iv. *Æneid. Ambire significat & rogare. Sallustius in Jugurthâ: Quos ego audio ambire, fatigare vos singulos. Dicebatur & ambio illum, pro rogo. Sallustius, in* i. Idem fecère, *&c.*

Cùm aræ & aliâ diis sacrata, supplicium sanguine fœdarentur. *Id.*

Postremò ipsos colonos per miserias & incerta humani generis orare. *Idem ad aliud* xi. *Æneidos.*

——*per everſæ genitor fumantia Trojæ.*
Excidia obtestor.

Ea paucis quibus peritia & verum ingenium abnuentibus. *Id.*

[g] Perpennam tam paucis profectum, verum est æstimandum. *Id. ad* xii. *Æneidos.*

NOTÆ.

[a] *Olympum atque Phaselida.*] Urbes fuerunt Lyciæ maritimæ & validissimæ, quas, deturbatis latronibus qui illuc prædas suas pyraticas comportabant, P. Servilius evertit.

[b] *Corycum.*] Plinio Mons est, & antrum, & oppidum Ciliciæ. Mons seu promontorium ab aliis, Strabone puta, propter optimum crocum celebratur; ab aliis oppidum. Est item Corycus Cretæ promontorium.

[c] *Læte.*] Urbs est Macedoniæ non longè à Thermaico sinu, ad Septentrionem.

[d] *Mutinam.*] Galliæ togatæ oppidum: hodie Italiæ adscribitur, vocaturque *Modena.*

[e] *Prænestæ.*] Urbs Latii, non longè à Româ.

[f] *Ad medium.*] Quid hâc sibi velit autor, difficile non est conjicere, Sertorium, scilicet, calonum humeris sublatum, in muros ab iis, qui super stabant, receptum fuisse, cùm olim alti non ampliùs essent, quàm ad arcendum impetum.

[g] *Perpenna.*] Non crediderim hoc loco de illo sermonem esse qui Aristonicum vicit; sed de eo de quo postea, qui Sertorium in convivio trucidavit.

LIBER

LIBER II.

SARDINIA [a] in Africo mari facie veſtigii humani, in orientem, quàm in occidentem latior prominet. *A. Gellius, lib.* xiii. *Non. Faciem totius corporis formam, προσωπον, id eſt, os, poſuit antiquitas prudens ; at ab aſpectu ſpecies, & à fingendo figura, ita à factura corporis facies. Salluſt. l.* ii. Sardinia, *&c. Iſidorus.*

Inde [b] Ichnuſa appellata. *Solinus.*

Dubium an Inſula ſit, quod [c] Euri atque [d] Auſtri ſuperjactis fluctibus circumlavit. *Nonius lavit, pro lavat.*

Nam Sullam conſulem de reditu ejus legem ferentem ex compoſito trib. pl. C. Herennius prohibuerat. *Notat A. Gel. l.* x. *c.* xx. *Salluſtium proprietatis in verbis retinentiſſimum conſuetudini conceſſiſſe, & privilegium, quod de Cn. Pompeii Magni patris reditu ferebatur, legem appellaſſe.*

Nam procul & diverſis ex regionibus. *Cariſius, Aſper, procul, inquit, eſt è loco.*

Obviàm fuêre. *Cariſius, ibidem. Aſper ait, vetuſtè* obviàm fuêre ; *adverbio, quàm nomine, uti maluit.*

Urbe, patriâque extorres. *Meſſus.*

Genus militum ſuetum à pueritiâ latrociniis. *Idem.*

Inter læva mœnium, & dextrum flumen [e] Turiam, quod [f] Valentiam parvo intervallo præterfluit. *Priſc. l.* v. *&* vi, *Turiam dixit, qui accuſativus generis maſculini eſt, non neutri.*

In fiduciâ, quàm argumentis, purgatiores dimittuntur. *Donat. Phor. act.* i. *ſc.* iii. *& Hecyr. act.* iv, *ſc.* iv. *Nonius. Fiducia eſt auducia. Servius.*

NOTÆ.

[a] *Sardinia.*] Mediterranei maris inſula. Douza hoc fragmentum ex Iſidoro augere conatur.

[b] *Ichnuſa.*] Id eſt, *Sardinia* ; à veſtigii ſimilitudine Græcâ etymologiâ ſic nuncupata.

[c] *Euri.*] Eurus ventus eſt ſpirans ob ortu æquinoctiali. Subſolanus quoque dicitur.

[d] *Auſtri.*] Ventus à meridie, qui & Notus, nomine à Græcis mutuato, vocatur.

[e] *Turiam.*] Turia rivus eſt Hiſpaniæ Tarraconenſis, qui non eſt cum Durio flumine confundendus, cùm ille in mare Mediterraneum, hoc verò in oceanum, devolvatur.

[f] *Valentiam.*] Urbs eſt Hiſpaniæ Tarraconenſis.

Ante-

Antequam regreſſus Sertorius inſtrueret pugnæ ſuos. *Aruſianus.*

Ipſi animi atrox. *Idem.*

Copiis in terga. *Idem.*

Eodem anno in Macedoniâ C. Curio, principio veris cum exercitu profectus in [a] Dardaniam, quibus potuit modis dictas pecunias cëgit. *Nonius, dicere, eſt promittere.*

Poſt, ubi fiduciâ nimius. *Aruſianus.*

Sed ipſi ferunt taurum ex grege, quem prope litora regebat [b] Corſa nomine Ligus mulier. *Priſc. l.* vi.

[c] Nam quædam Corſa nomine, Ligus mulier, cùm taurum ex grege, quem prope littora regebat, tranſnatare ſolitum, atque per intervalla corpore [d] aucto remeare videret; cupiens ſcire incognita ſibi pabula, taurum à cæteris degredientem uſque ad inſulam navigio proſecuta eſt. Cujus regreſſu inſulæ fertilitatem cognoſcentes Ligures, ratibus eò profecti ſunt, eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellaverunt. *Iſidorus, l.* xiv. *c.* vi.

Ne illa tauro parata ſint. *Donatus, act.* iv. *ſc.* ii. *Andriæ.*

[e] Dædalum ex Siciliâ profectum, cùm [f] Minois fugeret iram, atque opes. *Priſc. l.* vi. *Servius.*

Quem ex Mauritaniâ rex Leptaſta proditionis inſimulatum cum cuſtodibus miſerat. *Priſc. lib.* i.

Quos advorſum multi ex [g] Bithyniâ volentes occurrere, [h] falſum filium agnituri. *Priſc. l.* x.

Ut actione deſiſteret. *Meſſus.*

Veſpera. *Cariſ. l.* xii.

Argentum mutuum arceſſivit. *Priſc. l.* x.

Eam deditionem ſenatus, per nuncios Oreſtis cognitam, approbat. *Priſc. l.* vi.

Niſi quâ flumen Lurda [i] Tauro monte defluens. *Idem. ibidem.*

NOTÆ.

[a] *Dardaniam.*] Regio eſt ſupra Macedoniam, ad ſeptentrionem.

[b] *Corſa.*] De Corſicæ inſulæ exordio agitur.

[c] *Nam.*] Et iſtud fragmentum ex eodem Iſidoro ſtudet augere Douza. Sed nihil certi video.

[d] *Aucto.*] Quia, ſcilicet, luxuriante herbâ egregiè paſtus erat.

[e] *Dædalum.*] Faber fuit Athenienſis ingenioſiſſimus, idemque inſignis mathematicus, qui omnium primus vela & antennas navi aptâſſe dicitur; unde ejus alarum nata eſt fabula. De Labyrintho verò, quem Minoi in Cretâ inſulâ conſtruxit, nihil opus eſt loqui, cùm ejus irremeabiles vias fama apud omnes vulgaverit.

[f] *Minois.*] Minos rex fuit Cretæ, quem ob inſignem juſtitiam, judicem apud inferos poëtæ fabulati ſunt.

[g] *Bithyniâ.*] Aſiæ minoris regio, ad ſeptentrionem.

[h] *Falſum.*] Optimè de Nuſâ Nicomedis filio hîc agi, ſuſpicatus eſt Douza. Vide eâ de re epiſtolam Mithridatis ad Arſacem.

[i] *Tauro.*] Mons eſt Taurus omnium nobiliſſimus & maximus, qui univerſam Aſiam in duas partes dividit, quarum altera quæ ad ſeptentrionem ſpectat, Aſia intra Taurum; altera quæ meridiem, Aſia extra Taurum dicitur.

Fru-

Frugum, pabulique lætus ager. *Aruſianus. Serv. l.* i. *Æneid.*

Neque virgines nuptum à parentibus mittebantur, ſed ipſæ belli promptiſſumos delegebant. *Meſſius.*

Modeſtus ad omnia alia, niſi ad dominationem. *Donatus Phor. act.* i. *ſc.* 1. 1.

Noctu, diuque ſtationes, & vigilias tentare. *Cariſ. l.* xi.

At [a] Lucullum regis curâ machinata fames brevi fatigabant. Multique commeatus interierant inſidiis latronum. *Priſc. l.* vii. *& Nonius.*

Namque primum [b] Jaſonem novo itinere maris [c] Æëtæ hoſpitis domum violâſſe. *Priſc. l.* viii.

[d] Tarteſſum Hiſpaniæ civitatem, quam nunc Tyrii, mutato nomine, [e] Gaddir habent. *Priſc. l.* v.

Neque ſubſidiis, ubi ſoluerat, compoſitis. *Priſc. l.* x. *Soluerat autem eſt ſolitus fuerat.*

Neque inermes ex prœlio viros quemquam agnoturum. *Idem. ibid.*

Eâ continentiâ vir gravis, & nullâ arte cuiquam inferior. *Aruſian. Non. in Gravis.*

Omnes qui circum ſunt, [f] præminent altitudine millium paſſuum duorum. *Aruſian.*

Et Pœni ferunt adverſus A. N. C. M. *Donatus.*

Quia corpore, & linguâ percitum, & inquietem, nomine hiſtrionis vix ſani, Barbuleium appellabant. *Priſc. l.* vi.

Audaciter. *Idem. l.* xv.

Ibi Fimbrianâ ſeditione, qui regi per obſequeiam orationis, & maxumè odium Sullæ, graves, carique erant. *Nonius: Obſequium neut. genere, obſequela fœm.*

Mœnibus deturbat. *Non. deturbare,*

E muris canes ſportis demittebant. *Idem.*

Ad hoc rumoribus advorſa in pravitatem; ſecunda in caſum: fortunam in temeritatem declinando, corrumpebant. *Idem.*

At Metellus in ulteriorem Hiſpaniam poſt annum regreſſus, magnâ

NOTÆ.

[a] *Lucullum.*] Conſul fuit Lucullus, vir clariſſimus, & ditiſſimus, qui bellum adverſus Mithridatem feliciter geſſit; deinde privatus factus, in ædificiis, convictibus & apparatibus, profuſæ adeò fuit luxuriæ, ut Xerxes togatus vocaretur.

[b] *Jaſonem.*] Dux fuit Argonautarum, nulli poëtarum non decantatus.

[c] *Æëtæ.*] Æëtes, vel Æëtea, rex fuit Colchorum, Medeæ pater.

[d] *Tarteſſum.*] Tarteſſus opulentiſſima fuit civitas inter duo Bætis, vel, prout hodie dicitur, *Guadalquivir* fl. oſtia.

[e] *Gaddir.*] Per errorem Tarteſſi nomen Gaddibus, & Gadium ſeu *Gaddir* Tarteſſo tributum eſſe docet in Geographiâ ſacrâ vir incomparabilis Bochartus:

[f] *Præminent.*] Lipſius legit, *præminet*, ut de monte quodam reliquis editiore, intelligatur.

gloriâ

gloriâ concurrentium undique virile & muliebre [a] ſecus, per vias ac tecta omnium viſebatur : cùm quæſtor C. Urbinus, aliique cognitâ voluntate, eum ad cœnam invitaverant ; ultra Romanorum, & mortalium etiam morem curabant ; exornatis ædibus per [b] aulæa & inſignia, ſceniſque ad oſtentationem hiſtrionum fabricatis : ſimul [c] croco ſparſa humus, & alia, in modum templi celeberrimi. Præterea cùm ſedenti [d] tranſenna demiſſum Victoriæ ſimulacrum cum machinato ſtrepitu tonitruum coronam capiti imponebat : tum venienti, ture quaſi Deo ſupplicabatur. Toga [e] picta plerumque [f] amiculo erat ei accumbenti : epulæ quæſitiſſimæ ; neque per omnem modò provinciam, ſed trans maria, ex Mauritaniâ volucrum, & ferarum incognita antea plura genera. Quibus rebus, aliquantam partem gloriæ dempſerat, maximè apud veteres & ſanctos viros, ſuperba illa, gravia, indigna R. imperio exiſtumantes. *Macrob. Sat. l.* iii. *c.* 13. *Nonius & Soſipater, l.* i.

Ruuntque pars magna ſuiſmet, aut proxumorum telis, cæteri vice pecorum obtruncabantur. *Nonius.*

Occurrere duci, & prœlium accendere, adeò ut Metello in [g] ſagum, Hurtuleio in brachium, tela venirent. *Idem.*

[h] Avidiſque ità, promptiſque ducibus, utì Metellus ictu [i] tragulæ ſauciaretur. *Idem.*

Sed Metellus in vulnere. *Don. act.* v. *ſc.* 11. *And.*

Primò incidit fortè per noctem in [k] renunculo piſcantis. *Non.*

Ad hoc pauca piraticæ adjungit [l] actuaria navigia. *Idem in Piratica navicula.*

Omnia [m] ſacrata corpora in ratem impoſuiſſe. *Aruſianus.*

NOTÆ.

[a] *Secus.*] Id eſt, *ſexus* : atque ita veteres locutos eſſe multis & bene perſequitur Carrio.

[b] *Aulæa.*] Gall. *Des tapiſſeries.*

[c] *Croco.*] Lutea in odoribus habebant, & ideo aquâ diluebant ; unde ab Apulcio, *odorus*, à Senecâ *odoratus imber* dicitur. Optimus ex Ciliciâ mittebatur ; hinc Martialis,

Et Cilices nimbis hîc maduêre ſuis.

[d] *Tranſenna.*] Servius extenſum funem, Nonius feneſtram, interpretatur.

[e] *Picta.*] Intelligendum vel de palmatâ, quam merebantur ii, qui de hoſtibus palmas reportabant, quòd victorias cum palmis intextas haberet, ut placet Iſidoro : vel potiùs de togâ ab Etruſcis ſumtâ, purpurei coloris, auro diſtinctâ, à triumphantibus geri ſolitâ.

[f] *Amiculo.*] Id eſt, *loco ſimplicis togæ* ; nam ea quoque amiculi nomine intelligitur.

[g] *Sagum.*] Veſtimentum erat militare à Gallis mutuatum.

[h] *Avidiſque.*] Douza hîc de pugnâ agi credit, in Saguntinis campis à Sertorio commiſſâ, in quâ Metellus à Sertorio ſauciatus eſt.

[i] *Tragulæ.*] Genus eſt teli, ſimilitudine haſtæ.

[k] *Renunculo.*] Carrio hanc vocem pro navigio piſcatorio Gellium accipere dicit, ſed in Gellii codicibus, remunculus ſcribitur ; & pro eo Lenunculus reponi volunt. Lenunculus certè navigii genus eſt : at ſine manuſcriptorum auctoritate non auſim vocem aliquam extra Latinam linguam eliminare.

[l] *Actuaria.*] Naves erant veloces ad impetus, & recurſus, flexuique capiendos, aptæ.

[m] *Sacrata.*] *Morti & diis Manibus devota.*

Suos

Suos equites hortatus vado transmittit. *Idem.*

Ictu eorum qui in flumine ruebant, necabantur. *Don. Adelph. act.* iii. *sc.* 2.

Circumventi dextrâ, unde ferrum erat, saxa aut quid tale capiti affligebant. *Arusianus.*

Sed Metellus in ulteriore provinciâ. *Don. ad Phorm. act.* i. *sc.* 4.

Immane quantùm animi exarsêre. *Non nomen positum pro Adverbio.*

[a] At illi quibus res incognita erat, ivêre cuncti ad portas, incognita tendere. *Serv. F. Ursini.*

Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haud procul remotam duxit. *Serv. Fuldanus.*

LIBER III.

EXAUDITIQUE sonus [b] Bacchanaliorum. *Macr. l.* i. *c.* 4. *Saturn. Non.*

Diversa, utì solet rebus perditis, capessunt, namque alii fiduciâ gnaritatis locorum in occultam fugam sparsi; alii [c] globis eruptionem tentavêre. *Prisc. l.* x. *Non.*

Unus constitit in agro [d] Lucano, gnarus loci, nomine [e] Publipor, *Idem. l.* vi. *Probus Catholicis.*

Malè jam assuetum ad omnis [f] vis controversiarum. *Prisc. l.* vi.

Conjuratione claudit. *Idem. l.* x.

Quasi par in oppido festinatio, & ingens terror erat, ne ex latere nova munimenta [g] madore infirmarentur; nam mœnia oppidi stagnabant, redundantibus cloacis advorso æstu maris. *Non. in Mador.*

NOTÆ.

[a] *At illi.*] In Servio Danielis, qui Fuldano præstantior est, hoc fragmentum ita legitur, *At illi quibus aderant, ruêre cuncti ad portas incondita tenere:* ex quo corruptè in illo altero *ivêre* pro *ruêre* positum esse, mihi quidem, clarum videtur.

[b] *Bacchanaliorum.*] *Bacchi Festorum.*

[c] *Globis.*] Vide suprà.

[d] *Lucano.*] Lucani populi fuerunt Italiæ ad mare Tyrrhenum, Picentinis & Brutiis contermini, in extremâ propemodum Italiâ ab Ortu.

[e] *Publipor.*] Id est, *Publii puer, seu servus.* Mirum ni hoc in loco, de quopiam ex Spartaci commilitonibus sermo est.

[f] *Vis.*] Numero plurali: ita quoque extulisse veteres ait Priscianus, atque ita loquutus est Lucretius.

[g] *Madore.*] Id est, *humiditate.*

Equis

Equis & armis decoribus cultus. *Prisc. l.* vi.

Dedecores, inultique [a] terga ab hostibus cædebantur. *Idem.*

Contra ille [b] calvi ratus quærebat num somnio thesaurus portenderetur. *Idem. l.* viii. *Non.* in *Calvitur.*

[c] Parte consumtâ, reliqua cadaverum ad diuturnitatem usûs fallerent. *Prisc. l.* x.

Epistola Cn. Pompeii ad Senatum.

[d] Si adversus vos, patriamque & deos [e] penates, totiens labores & pericula suscepissem; quotiens à primâ adolescentiâ ductu meo sceleratissimi hostes fusi, & vobis salus quæsita est: nihil ampliùs in absentem me statuissetis, quàm adhuc agitis, P. C. quem [f] contra ætatem projectum ad bellum sæviss imum, cum exercitu optimè meritó, quantùm est in vobis, fame, miserrimâ omnium morte, confeciss tis. Hâc in spe populus R. liberos suos ad bellum misit? Hæc sunt præmia pro vulneribus; & totiens ob remp. fuso sanguine? Fessus scribundo, mittundoque legatos, omnis opes & spes privatas meas consumsi: cùm interim à vobis per triennium vix annuus sumtus datus est. Per deos immortalis utrum censetis, me [g] vicem ærarii præstare, an exercitum sine frumento & stipendio habere posse? Equidem fateor me ad hoc bellum majore studio quàm consilio, profectum? quippe qui nomine modò Imperii à vobis accepto, diebus quadraginta exercitum paravi; hostisque, [h] in cervicibus jam Italiæ agentis, ab Alpibus in Hispaniam summovi. Per eas iter aliud atque Hannibal, nobis opportuniùs patefeci. Recepi Galliam, [i] Pyrenæum, [k] Laletaniam, [l] Ilergetum; & primum impetum Sertorii victoris, novis quidem militibus, & multò paucioribus sustinui: hiememque in castris inter sæviss imos hostis, non per oppida, neque [m] ex ambitione meâ,

NOTÆ.

a *Terga.*] Græcismus: Id est, *secundum terga*, vel *per terga.*

b *Calvi.*] Id est, *Decipi.*

c *Parte.*] Douza de Calaguritanis à Pompeio obsessis intelligit, qui cibi inopiâ uxores natosque ad usum nefariæ dapis verterunt; & cadaverum reliquias salierunt, ut testatur Val. Max. Unde idem Douza concludit malè hoc fragmentum ante Pompeii epistolam collocatum esse, quod quidem nullus credo non confitebitur.

d *Si.*] Scripta fuit hæc epistola pro habendo stipendio. Fiduciæ plena est; unde Pompeium juvenem magnifico & incorrupto animo fuisse, concludere licet.

e *Penates.*] Dei sunt domestici, maximè nostri, quasi penès nos nati.

f *Contra ætatem.*] Quia ne quidem, eo tempore, 30 annos natus erat.

g *Vicem ærarii.*] Id est, *Me debere belli sumtus ex proprio censu tolerare:* sed acriùs expressit.

h *In cervicibus.*] Id est, *qui non longè ab Italiâ erant, eamque urgebant.*

i *Pyrenæum.*] Pyrenæi vocantur montes qui Hispaniam à Galliâ dividunt.

k *Laletaniam.*] Regio est Hispaniæ, quæ postea Gothalonia, hodie *Catalogne* dicitur.

l *Ilergetum.*] Alii legunt *Indigetes:* suntque cum iis, quos Livius *Iercaones* vocat, Tarraconensis Hispaniæ populi.

m *Ex ambitione.*] Id est, *ad serviendum ambitioni & commoditatibus meis.*

egi. Quid dein prœlia, aut expeditiones hibernas, oppida excisa, aut recepta enumerem ? Quando res plùs valent quàm verba. Castra hostium apud [a] Sucronem capta, & prœlium apud flumen [b] Durium, & dux hostium C. Herennius cum urbe Valentiâ, & exercitu deleti, fatìs clara vobis sunt : pro quìs, ô grati patres, egestatem, & famem redditis. Itaque meo, & hostium exercitui, par conditio est. Namque stipendium neutri datur : victor uterque in Italiam venire potest. Quod ego vos moneo, quæsoque ut animadvortatis ; neu cogatis necessitatibus privatim mihi consulere. Hispaniam citeriorem, quæ non ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vastavimus, præter maritumas civitates, quæ [c] ultro nobis sumtui, onerique. Gallia, superiore anno, Metelli exercitum stipendio, frumentoque aluit ; & nunc [d] malis fructibus ipsa vix agitat. Ego non rem familiarem modò, verùm etiam [e] fidem, consumsi. Reliqui vos estis, qui nisi subvenitis, invito & prædicente me ; exercitus hinc, & cum eo omne bellum Hispaniæ, in Italiam transgreditur.

Namque his, præter solita vitiosis magistratibus, cùm per omnem provinciam in fœcunditate biennii proxumi grave pretium fructibus esset. *Non. Grave, multum.*

Hi saltibus occupatis [f] tum externorum agros invasère frumentique, ex inopiâ gravi, satias facta. *Idem. Satias pro satietas.*

Neque jam sustineri poterat immensum aucto mari, & vento glisceuti. *Idem. Glisceit, est congelascit, colligitur, ignescit, crescit.*

Ac tum maxumè, uti solet extremis in rebus, sibi quisque carissumum domi recordari, cunctique omnium ordinum extrema munia sequi. *Idem Munia, Officia.*

Et fortè in navigando cohors una, grandi [g] faselo victa, à cæteris deerravit, marique placido à duobus prædonum [h] myoparonibus circumventa. *Idem, in voce Faselus, & Myoparo.*

Eum, atque Metrophanem senatus magnâ industriâ perquirebat, cùm per tot [i] scaphas, quas ad ostia cum paucis fidis percunctatum miserant. *Idem, & Carisius, l.* i.

NOTÆ.

[a] *Sucronem.*] Sucro Hispaniæ Tarraconensis urbs est & fluvius.

[b] *Durium.*] Durius fluvius est Hispaniæ, qui Lusitaniam terminat à Meridie.

[c] *Ultro.*] Id est, *quæ, dum in nostros usus servandus judicamus, nobis sunt oneri.*

[d] *Malis.*] Propter anni & tempestatis infœcunditatem. Gall. dicimus, *La mauvaise année : La mauvaise saison.*

[e] *Fidem.*] Indicat se undiquaque ab amicis, à quibus jam non amplius ausit petere, mutuam pecuniam pro republicâ sumsisse.

[f] *Tum externorum.*] Lipsius ingeniosè pro *tum externorum, Termestinorum* reposuit : sunt enim illi citerioris Hispaniæ populi.

[g] *Faselo.*] Navigii genus est, quod velis & remis agi potest.

[h] *Myoparonibus.*] Myoparo navis est piratica, ex duabus dissimilibus formata.

[i] *Scaphas.*] Scaphæ sunt naviculæ quæ onerariis imponuntur, aut iis alligantur, ut per eas nautæ loca vadosa subeant. Gall. *Un esquif.*

Duos

Duos quàm maxumos utres levi tabulæ subjecit, quâ super omni corpore quietus, invicem tractu pedis quasi gubernator existeret; eâ inter molem, atque insulam mari, vitabundus classem hostium, ad [a] oppidum pervenit. *Idem.*

Nam qui [1] enare conati fuerant, icti sæpè ferramentis navium, aut vulnerati à suis, aut afflicti [b] alveis undarum vi, [c] multato fœdè corpore, postremò tamen periêre. *Idem, & Arusianus Messus.*

Nam tertia tunc erat, & sublima nebula cœlum obscurabat. *Non.*

Illum nautis [d] forum. *Idem.*

Oratio [e] Macri Licinii tribuni plebis ad plebem.

Si, Quirites, parum existumaretis, quid inter jus à majoribus relictum vobis, & hoc à Sullâ paratum, [f] servitium interesset: multis mihi differendum fuisset, docendumque, quas ob injurias, & quotiens à patribus armata plebes, seceſſisset: utique vindices paravisset omnis juris sui tribunos pleb. Nunc hortari modò reliquum est, & [g] ire primùm viâ, quâ capessundam arbitror libertatem. Neque me præterit quantas opes nobilitatis solus, impotens, [h] inani specie magistratûs, pellere dominatione incipiam; quantòque tutiùs factio noxiorum agat, quàm soli innocentes. Sed præter spem bonam [2] ex vobis, quæ metum vicit, statui certaminis advorsa, pro libertate potiora esse forti viro, quàm omnino non certavisse. Quamquam omnes alii creati pro jure vestro [i] vim cunctam, & imperia sua gratiâ, aut

INTERPRETATIO.

[1] *Qui tentaverant natando aquâ evadere.*

[2] *Sed præter spem bonam* quam concepi *ex vobis, quæ metum meum superavit*; *in animum meum induxi*; *ea quæ possunt esse adversa in certamine quod pro libertate incipitur, esse potiora forti viro quàm omnino non certâsse.*

NOTÆ.

[a] *Oppidum.*] Cyzicum scilicet. Videtur enim de Luculli stratagemate hîc agi, qui ut re suspensum nuntium ad Cyzicenos misit, qui adventare se eos doceret: quâ de re vide sis Florum, lib. 3. cap. 5.

[b] *Alveis.*] Id est, *Carinis, aut imis navium partibus.*

[c] *Multato.*] Fortè *mulcato.* Gall. *Froissé.*

[d] *Forum.*] Antiquè; usitatus est enim numerus pluralis *fori* pro navium tabulatis, per quæ nautæ feruntur. Gall. *Le Tillac.*

[e] *Macri Licinii.*] Sequutus sum eorum correctionem, qui pro Lepido Licinium posuerunt; eò præsertim inductus quòd *Lepidi* Æmiliæ gentis cognomen fuerit, quæ Patricia, cuique aditus ad tribunatum non fuit. Oratio difficilis est, utpote incitata, concisa, ex pectore denique veri & maximè politici Romam extorta.

[f] *Servitium.*] Hoc dicit quia tribunatus jura & potestatem imminuerat, & tantùm non penitus sustulerat Sylla.

[g] *Ire primùm.*] Necessarium est omnino, ut qui aliis viam ostendit, ipse eam primus calcet. Neque aliud magis inep um videtur quàm aliis onus imponere, quod tute digitulo attingere nolis.

[h] *Inani.*] Dixi antea tribunis à Syllâ inane nomen relictum esse.

[i] *Vim.*] De tribunitiâ potestate loquitur, quâ non ad populi subsidium sed ad potentiorum gratiam promerendam, plerumque tribuni abutebantur.

ſpe, aut præmiis in vos convortêre ; meliuſque habent, mercede delinquere, quàm gratìs rectè facere. Itaque omnes conceſſêre jam in paucorum dominationem, qui [a] per militare nomen, ærarium, exercitus, regna, provincias occupavêre, & [b] arcem habent ex ſpoliis veſtris : cùm interim, more pecorum, [c] vos multitudo ſingulis [d] habendos, ſruendoſque præbetis : exuti omnibus, quæ majores reliquêre : [e] niſi quia voſmet ipſi per ſuffragia, utì præſides olim, nunc [f] dominos deſtinatis. Itaque conceſſêre [g] illuc omnes ; & mox, ſi veſtra receperitis, ad vos redibunt plerique. [1] Rarus enim animus eſt ad ea quæ placent defendenda. Cæteri [h] validiorum ſunt. [2] An dubium habetis ne officere quid vobis uno animo pergentibus poſſit, quos languidos ſocordeſque pertimuêre ? [i] Niſi fortè C. Cotta ex [k] factione mediâ conſul, aliter quàm metu jura [l] quædam tribunis pleb. reſtituit ; [m] & quam-

INTERPRETATIO.

[1] *Paucis enim* ex vobis *animus eſt ad ea defendenda & tuenda, quæ* vobis *placent : cæteri ſtant à partibus validiorum.*

[2] *An veremini ne aliquid poſſit vobis nocere, quando uno animo idem optabitis & efficietis* ; vobis, inquam, *quos languidos & ſocordes* pauci nobiles *maximè reformidaverunt ?*

NOTÆ.

[a] *Per militare nomen.*] Id eſt, *quia dicuntur imperatores* ; ſpecie enim obeundi muneris quodlibet efficiunt.

[b] *Arcem habent.*] Id eſt, *tuti ſunt quia vos ſpoliaverunt.*

[c] *Vos multitudo.*] Appoſitio eſt, quam vocant : id eſt, *vos multi eſtis.*

[d] *Habendos.*] Vim vocis, & quicquid in eâ invidioſum eſt tum demum intelliges, quando cogitabis quomodo brutis, quæ in noſtrâ ſunt poteſtate, utamur & abutamur. Nihil magìs ad commovendos animos efficax eſſe potuit.

[e] *Niſi.*] Excipit ironicè quòd ipſos maximè mordeat & percellat.

[f] *Dominos.*] Dominus reſpectum habet ad ſervum ; adeòque quod graviſſimum erat. Romanis his tribunus noſter objecit ; quòd ſcilicet ſibi catenas nectèrent.

[g] *Illuc.*] *In paucorum partes.*

[h] *Validiorum.*] *Paucorum nobilium.*

[i] *Niſi fortè.*] Eâ ironicè internectit, quibus quod intenait maximè conſiciatur.

[k] *Factione.*] Poſtquam ſcilicet, reſpublica per Syllam ejuſque ſatellites, tota in paucorum manus deveniſſet.

[l] *Quædam.*] Legum ferendarum, concionis habendæ jure tribunos Sylla privaverat : prohibuerat ne ad eos provocaretur, ſanxerat inſuper ut ne tribuno aditus pateret ad alium magiſtratum. Poſteriùs iſtud, altero â Syllæ obitu anno, C. Aurelius Cotta conſul abrogavit : reliqua Pompeius poſt aliquot annos, in primo conſulatu reſtituit, quod etiam Salluſtius ſuprà admonuit.

[m] *Et quamquam.*] Locus maximè difficilis, mihi quidem, nam alii præterierunt. In eo autem poſita videtur difficultas, quòd eo quo cœperat modo ſententiam ſuam Macer non abſolvit. Interrogativè initio propoſuerat, cùm dixit, *An dubium habetis, &c.* Jam ſimpliciter rem ipſam concludit. Semotis itaque omnibus figuris, & iis quibus vir acer vibrantem orationem munivit, paucis ſenſum iſtius periodi, & ſcopum autoris ita comprehende, quaſi populum hoc modo alloquutus eſſet : *Nemo peterit vobis nocere, quando omnes in unum conſpirabitis, cùm vos paucos nobiles pertimuerint, factionumque & tyrannidis ſuæ invidiam reformidaverint ; vel eo ipſo tempore, quo unicum hominem pro vobis loqui auſum, perdiderint ; & priùs*

quam

[a] quamquam L. [b] Sicinius primus de poteſtate trib. loqui auſus, [c] muſſantibus vobis circumventus erat; tamen priùs illi invidiam metuêre, quàm vos injuriæ pertæſum eſt. Quod ego nequeo ſatìs mirari, Quirites. Nam ſpem fruſtrà fuiſſe intellexiſtis. Sullâ mortuo, qui ſceleſtum impoſuerat ſervitium, finem mali credebatis. Ortus eſt longè ſævior Catulus. [d] Tumultus interceſſit Bruto, & Æmilio Mamerco Coſſ. dein C. [e] Curio ad exitium uſque inſontis tribuni dominatus eſt. Lucullus ſuperiore anno quantis animis ierit in L. [f] Quinctium, vidiſtis: quantæ denique [g] nunc mihi turbæ concitantur! [h] quæ profectò incaſſum agerentur, [i] ſi, priùs quàm vos ſerviundi finem, illi dominationis facturi erant: præſertim cùm his civilibus armis [k] dicta alia, ſed certatum [l] utrimquæ de dominatione in vobis ſit. Itaque cætera [m] ex licentiâ, aut

NOTÆ.

quàm vos eorum injuriæ, & veſtri ſervitii, tæduiſſet. Ut verò ittius hominis mentem propiùs aſſequaris, & aculeos, quibus ille populum perſtrinxit, non ſentias modò, ſed videas; hæreas, ſi placet, in iis quæ poſtea leviter attingam.

[a] *Quamquam.*] Argumentum eſt quod vocant à minore ad majus: quaſi dicat, *Nobiles vos timuerunt, etiam cùm ille unicus veſter defenſor oppreſſus eſſet, qui, utpote in maximâ ſervitute, loqui auſus erat: ergo maximè metuent, quando vos omnes jura veſtra repetere videbunt.*

[b] *Sicinius.*] Ita legendum ex vet. codice, & Aſconio, &c. Fuit hic tribunus plebis.

[c] *Muſſantibus.*] Non poſſit alio verbo meliùs eorum hominum exprimi ſocordia, qui cùm reipublicæ damna & ſentiunt & vident, alios tempeſtati objiciunt, ipſi latitant, itaque ſuum commodum vel in ipſâ peſte quærunt. Nebulones profectò in ſolas terras deportandi, cùm ſibi tantùm, in commune nolint conſulere. Verùm ad rem. Ideo addidit vocem iſtam autor noſter, ut obviàm iret populi tacitæ objectioni; diceret enim, *Oppreſſi ſunt antehac qui nobis conſuluerunt: unum tribunum noſtrum ne quidem audire nobiles ſuſtinuerunt: fruſtrà itaque nos aliquid audebimus.* Reſpondet Macer, *Muſſantibus, tacentibus & latitantibus vobis, oppreſſus eſt veſter ille tribunus: quod, in poſterum ne fiat, in manu veſtrâ eſt.*

[d] *Tumultus.*] De quo vidimus, cujus autor Lepidus.

[e] *Curio.*] Hic conſul fuit poſt Lepidum, anno altero.

[f] *Quinctium.*] Hic quoque Syllæ acta reſcindere aggreſſus eſt.

[g] *Nunc.*] Hinc clariſſimè tempus, quo habita eſt hæc concio, cognoſcitur: Lucullo, ſcilicet, & Varo Conſulibus; quo anno Spartacus Gladiator pleſquam ſervile, ſed grave bellum, adverſus Romanos movit: decennio ante Catilinæ conjurationem.

[h] *Quæ profectò.*] De turbis loquitur, & omni molimine, quo pauci plebem opprimere feſtinabant.

[i] *Si priùs.*] Senſus eſt, ſi verba ex orationis texturâ abſtrahas: *Fruſtrâ ſperatis nobiles vobis quicquam de ſervitio veſtro remiſſuros, niſi vos ipſi jugum excuſſeritis; quandoquidem illi in eo ſunt toti, ut vobis majus onus imponant, quantumvis illis uſque & uſque obſequentes fueritis.*

[k] *Dicta alia.*] Id eſt, *aliud prætexuerunt.*

[l] *Utrimque.*] Cave ita intelligas, quaſi hinc pauci nobiles, illinc ſteterint tribuni, aut quicumque jura populi repoſcebant: ſed intelligendum eſt, omnes qui rempublicam agitaverunt, quicumque tandem illi fuerint, id unum quæſiviſſe, ut populo ſervitium imponerent, & ipſi dominarentur.

[m] *Ex licentiâ.*] Deploratus eſt reipublicæ ſtatus, quando cuivis, quia & alii impunè faciunt, malè facere licet.

odio, aut avaritiâ, [1] in tempus [a] arfêre. [b] Permanfit una res modò, quæ utrinque [c] quæfita eft, & erepta in pofterum; vis tribunitia, telum à majoribus [d] libertati paratum, quod ego vos moneo, quæfoque ut animadvertatis: neu nomina rerum [e] ad ignaviam mutantes, otium pro fervitio appelletis; [f] quo jam ipfo frui, [g] fi vera & honefta [h] flagitium fuperaverit, non eft [i] conditio; [k] fuiffet, fi omnino quieffetis. Nunc animum advortite, &, nifi viceritis, quoniam omnis injuria [l] gravitate tutior eft, arctiùs habebunt. Quid cenfes igitur? Aliquis veftrûm fubjecerit. Primùm omnium omittendum morem hunc quem agitis: [m] impigræ linguæ, animi ignavi; non

INTERPRETATIO.

[1] *Itaque cætera maximo cum affectu quæfita funt, fecundum licentiam, aut odium, aut avaritiam, pro aliquo tempore.*

NOTÆ.

[a] *Arfêre.*] Id eft, *quamquam duriffima, tamen præterierunt.*

[b] *Permanfit.*] Id eft, *unum remanfit fcmper, quod rixæ perpetuæ anfam dedit.*

[c] *Quæfita.*] Hoc dicit, Syllam, Catulum, Curionem, Lucullum, fingulos denique, per ea tempora, pacis & boni publici fpecie, civiles difcordias moviffe; cùm illud modò quæfiviffent, quâ ratione, plebi ademtâ tribunitiâ poteftate, & tribunis defenforibus, eâ placidâ arbitrium uterentur. Jocus eft itaque verborum, in re maximè ferîâ, cùm dicit; *remanfiffe & quæfitum effe* id ipfum quod *ereptum eft.*

[d] *Libertati.*] Antea vidimus, quòd à patribus opprimeretur, feceffiffe plebem, eòque defenfores fibi parâffe tribunos.

[e] *Ad ignaviam.*] Id eft, *ut focordiæ veftræ honeftis nominibus patrocinemini.*

[f] *Quo.*] Hic eft fenfus, *Si per maximum flagitium, cum quo nunc agitis ftatum, cùm durum fit fervitium, otium appellare libet: ne eo quidem jam frui licebit, cùm veftros dominos, paucos nobiles, fcilicet, eorum detractando imperium, per tribunos jugum quod impofuerant excutere conati, in vos irritaveritis.*

[g] *Si vera.*] Id eft, *fi per flagitium, omnino fervitium veftro otii nomen imponere vultis.*

[h] *Flagitium.*] Flagitium dicit, nomina rerum commutare; & fervitium otium appellare. Maximum eft certè, quandoquidem per nomina res quoque. quoad nos, mutantur. Unde Cato, in fuâ illâ adverfus Catilinam admirabili oratione. *Quia, bona aliena largiri, liberalitas; malarum rerum audacia, fortitudo vocatur; eò refpublica in extremo ftu eft.* Quàm peftiferum, quàmque penetrabile adolefcentium præfertim animis illo fcelere, vocabulorum dico permutatione, virûs inftilletur; dici non poteft.

[i] *Conditio.*] Terminus eft juris: hîc verò idem valet quod *ftatus, locus*, aut aliquid fimile. *Non eft condition*, id eft, *Non licet.*

[k] *Fuiffet.*] Conditio fcilicet.

[l] *Gravitate.*] Omnino: nofque illud maximè, ut principiis obftemus admonet; neque cuiquam malum intentemus, neque à quoquam, quando licet, intentatum admittamus. Rixa enim rixam, dolus dolum trahit: neque finis ullus effe poteft certaminum, donec diffidentium alter, aut fapienter, quod rarum eft, litibus defiftat; aut per vim ab altero frangatur & opprimatur.

[m] *Impigræ.*] Populus fic eft, Gerro, Iners, &c. Sed ab earum rerum, quas tractamus cognitione, omnis noftra actio initium fumit, atque in eâ fundamentum habet fapientia politica. Ideo dico, ne quis, quod pronum eft, ex ingenio fuo cæteros metiatur.

ultra

ultra concionis locum memores libertatis. [a] Dein, ne vos ad [b] virilia illa vocem, quò tribunis plebei mandando patricium magistratum, [c] libera ab auctoribus patriciis suffragia majores vestri paravêre: [d] quamvis Quirites, in vobis sit, uti, [e] quæ jussa nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere aut non agere certè possitis. [f] Jovem aut alium quem deum consultorem expectatis? Magna illa consulum imperia & patrum decreta, [g] vos, exsequendo rata efficitis, Quirites; ultroque licentiam in vos auctum atque adjutum properatis. [h] Neque ego vos ultum injurias hortor; magis uti requiem capiatis: neque discordias, ut [i] illi criminantur; sed earum finem volens, jure gentium [k] res repeto: &, si pertinaciter retinebunt, non arma, neque secessionem; [l] tantummodo ne ampliùs sanguinem vestrum præbeatis censeo. Gerant, habeantque suo modo imperia, quærant triumphos; Mithridatem, Sertorium, & reliquias exulum persequantur cum [m] imaginibus suis. Absit periculum & labos, quibus nulla pars fructûs

INTERPRETATIO.

[a] *Dein*, Postquam de ineptâ vestrâ ratione in mentem venit, vosque admonui, ut immutato more, tardi sitis ad loquendum, promti ad agendum: *ne* nolite ut *vocem & impellam vos ad illa virilia*, *quo* quâ re, *majores vestri paraverunt sibi suffragia libera ab auctoribus patriciis mandando*, eo ipso tempore quo decretis suis commiserunt, *tribunis plebis magistratum patricium.*

NOTÆ.

[a] *Dein.*] Opus fuit, ut sensus apertus esset, paulò susiùs interpretationem instituere.

[b] *Virilia.*] Loquitur de populi à patribus secessione.

[c] *Libera.*] Antea vidimus frustrà fuisse patres, qui Metello provinciam Numidiam decreverant, cùm postea eandem populus Mario jusserit.

[d] *Quamvis.*] Id unum studet hic noster tribunus, ut plebem commoveat; at perplexâ suâ oratione, quod cupit magis divinandum relinquit, quàm apertè exponit. Prohibet, ut quid sit agendum indicet; fugam simulat, ut pugnæ locum inveniat.

[e] *Quæ jussa.*] Bellum intellige, sanguinem suum profundere, &c. ad quæ populus adigebatur. Sensus verò totius periodi hic esse videtur, *Nolo vos ad arma impellere, quamquam vobis liberum est videre, an vos, qui pro aliorum tyrannide tantos labores toleratis; eosdem pro vobis, & vestrâ libertate, sumere velitis.*

[f] *Jovem.*] Satis superque plebem arrexerat, adeòque nunc ipsam agitat. Nam ideo istud paratum est; quasi dicat: *Me indignabundi tanquam in re desperatâ, quid ego sentiam, interrogatis, atque Jovis oraculo opus habere videmini? Ridiculi, annon res ipsa clarissima est, & cuique nota?*

[g] *Vos.*] Populum dicit, per militare obsequium imperatores suos magnos facere, sine quo inane nomen tantùm obtinerent.

[h] *Neque ego.*] Imò id unum revera studebat.

[i] *Illi.*] *Pauci nobiles.*

[k] *Res.*] Potestatem tribunitiam, & jura; ut postea per suffragia sua, quem vellet populus rebus præficeret.

[l] *Tantummodo*,] At illud *tantummodo* omnia secum trahit, & potentioribus sanguinem vimque omnem adimit.

[m] *Imaginibus.*] Utinam verò hodie Macer aliquis exoreretur, qui inerti & imprudenti nobilitati non istud modò ingereret, sed eò, vanissimos homines, de quibus tantùm verba facio, ad parentum virtutes compelleret.

est ; [a] nisi fortè repentinâ istâ frumentariâ [b] lege munia vestra pensantur. Quâ tamen quinis modiis [c] libertatem omnium æstumavêre, qui profecto [d] non ampliùs possunt alimentis carere. Namque ut illis exiguitate mors [d] prohibetur, senescunt vires : si neque absolvit curâ familiari [e] tam parva res, & ignavissimâ spe [f] frustrantur : quæ tamen quamvis ampla, quoniam [g] servitii pretium ostentaretur, cujus torpedinis erat decipi, & vestrarum rerum ultro [h] injuriâ gratiam debere ? [i] Namque alio modo, neque valent in universos, neque conabuntur. [k] Cavendus tamen dolus est. Itaque simul comparant

INTERPRETATIO.

[1] *Quâ tamen lege æstimaverunt qui profectò non ampliùs possunt libertatem omnium quinis modiis, prodesse quàm alimenta carere.*

NOTÆ.

[a] *Nisi fortè.*] Jam sæpius ejusmodi, quibus isti gaudent, vidimus ironias : populum verò, nisi libertatem suam vindicet, pro vilibus mancipiis habet ; quibus demensum suum si præbeatur, quivis facilè ad nutum uti possit.

[b] *Lege.*] Hinc, latam fuisse aliquam, pro frumento in populum distribuendo, clarum est.

[c] *Libertatem omnium.*] Nihil fingi poterat magis invidiosum ; quinque enim modios, singulis mensibus pro demenso servis metiebantur. Neque verò res ipsa modò, sed voces ipsæ in idiam faciunt ; dixit enim *omnium* libertatem *carere* alimentis æstimatam.

[d] *Prohibetur.*] Intellige *tantùm*, id est, *non ampliùs possunt hæc alimenta quàm mortem prohibere.*

[e] *Tam parva res.*] Dicit quinque modios familiæ alendæ non satis esse.

[f] *Frustrantur.*] *Decipiuntur.* Istud verò maximo artificio inextum est : non enim modò plebem, lege frumentariâ, à patribus in fraudem illectam esse dicit, sed assentando etiam per vocem maximè contumeliosam, quando dicit *ignavissimos frustrari*, quasi scilicet arbitraretur paucissimos in eum dolum incidisse, plebem cancem ex illo patrum laqueo retinuit. Non est certè minimi momenti, ad impellendum homines ad virtutem, illis ingenitam esse simulare : eo modo impunè licet ea vitia, quæ illi defenderent, infectari.

[g] *Servitii pretium.*] De quinque modiis agit, atque indicat, libertatem quâ à nobilibus plebeii intercludebantur, nullo posse pretio compensari.

[h] *Injuriâ.*] Perinde est ac si diceret, *Frumentum quod vobis isti pollicentur, vestrum est ; illud in vos pro servitio vestro, quasi mancipia essetis, distribuunt. An usque adeò ignavi estis, ut sponte contumeliam tantam pro gratiâ insuper accipiatis ?*

[i] *Namque.*] Rationem reddit, quamobrem, per maximam socordiam, frumentum, servitutis pretium, non oporteat à patribus accipere ; quia, scilicet, illi per id tantùm plebi jugum imponere conentur.

[k] *Cavendus.*] Nobiles dixit aliter quàm per populi socordiam imperium retinere ne quidem conari ; de eo nunc quodammodo aliquid excipit, populumque ut caveat dolos admonet.

[l] *Itaque.*] Sensus pendet ; hîc tamen, ut neque alibi, nihil muto, prout fecerunt alii ad libitum per totam hunc orationem ; quia, scilicet, me nescire malim dicere, quam quidlibet somniare. Quis igitur sensus ? Dicam quod videtur. In unum studuit hîc tribunus noster, ut populum erigeret, atque eò impelleret ut tribunitiæ potestatis omnia jura revocaret. Durum verò videbatur ? quòd Pompeium omnes metuerent, neque metum augere opus fuit. Ille igitur arte tractat populum, (quod postmodum magis patebit) & obiter illud in quo hærere posset, attingit : imò de isto Pompeii metu, quasi in eo patrum dolus positus esset, agit. Dico igitur, ex hominis ingenio, cujus mens est involvere & obscurare, vocem *itaque* esse exponendam, ejusque vim, per respectum ad scopum magis quàm ad orationem, esse intelligendam. Puta, si voles, transitionem esse, vel proximè ad hanc sententiam referri, *patres vobis parant dolos ; itaque*, &c. hæc enim propositio in illâ alterâ includitur, *Cavendus tamen dolus est.*

dele-

[a] delenimenta, & differunt vos in adventum Cn. Pompeii; quem ipsum ubi pertimuêre, [b] sublatum in cervices suas, mox demto metu lacerant. Neque eos pudet vindices, [c] utì se ferunt libertatis, tot viros sine [d] uno, aut [e] remittere injuriam non audere, aut [f] jus non posse defendere. Mihi quidem satìs spectatum est, Pompeium tantæ gloriæ adolescentem malle principem [g] volentibus vobis esse; quàm illis dominationis sobium, [h] auctoremque in primis fore tribunitiæ potestatis. Verùm, Quirites, antea singuli cives in pluribus, non in uno cuncti [i] præsidia habebatis; neque mortalium quisquam dare, aut eripere, talia unus poterat. Itaque verborum satìs dictum est. Neque enim [k] ignorantis res claudit. Verùm occupavit vos nescio quæ torpedo, quia neque [k] gloriâ movemini, neque [l] flagitio; cunctaque præsenti ignaviâ mutâstis: abunde libertatem rati, quia [m] tergis abstinetur, & huc ire licet atque illuc, [n] munere ditium dominorum. [o] Atque hæc eadem non fiunt agrestibus; sed [p] cæduntur inter potentium inimicitias, donoque dantur in provincias magistratibus. Ita

INTERPRETATIO.

[k] *Neque enim res frustrat* vos *ignaros.*

NOTÆ.

a *Delenimenta.*] Illud est quod propriè dicunt *des adouciſſemens*; sed magis politicè, *des biais, ménagemens.*

b *Sublatum.*] *Ferunt*, supple, aut aliquid simile. Impetum verò auget orationis hæc ellipsis, atque adeò metuentium, sed maximè dissimulantium, applausus audire videor.

c *Uti se ferunt.*] Id est, *prout volunt haberi.*

d *Uno.*] Pompeio.

e *Remittere injuriam.*] Id est, *Plebi jus suum, & tribunitiæ potestati suam autoritatem reddere.*

f *Jus non posse defendere.*] Id est, *non posse plebi cordatè resistere*; *vel, eidem, omnem auctoritatem penès senatum esse, non posse apertè declarare.*

g *Volentibus.*] Quando, scilicet, liberis omnium suffragiis, vobis licebit, per tribunos vestros, ipsum Pompeium rebus præficere.

h *Auctoremque.*] Ipse Pompeius tribunitiam potestatem postea restituit, eundemque restitutæ pœnituit.

i *Præsidia.*] Innuit regiam dignitatem aut tyrannidem induci.

k *Gloriâ.*] Vestrâ, scil.

l *Flagitio.*] Inimicorum nobilium.

m *Tergis.*] Id est, *quia domini vestri in nos, ut in domestica mancipia, verberibus non sæviunt.*

n *Munere.*] Munus hoc maximè est invidiosum; supponit enim, penès eosdem esse dominos istas ambulationes prohibere: atque etiam invidiam auget vos *ditium*, quâ dominorum felicitatem ob oculos ponit.

o *Atque.*] Arbitror istud sibi objecisse tribunum nostrum, ex parte eorum, qui cùm extra urbem ageret, jus tamen habebant suffragii.

p *Cæduntur.*] Responsio est, quæ maximè illos exasperare possit, ad quos dirigitur oratio; quasi cum stomacho diceret, *Suntne illi multò feliciores qui cæduntur? &c.*

pug-

pugnatur, & vincitur à paucis : plebes, quodcunque accidit, pro victâ est ; & in dies magìs erit : si quidem majore curâ dominationem illi retinuerint, quàm vos repetiveritis libertatem.

Postquam egressus augustias. *Messius.*

Ad Cyzicum perrexit firmatus animi. *Ex eodem.*

Ut sustinere corpora plerique nequeuntes, [a] fessi, arma sua quisque stantes incumberent. *Idem, & Servius.*

Ac statim fugitivi, contra præceptum ducis, rapere ad stuprum virginis, matronasque. *Nonius.*

Quibus à Sertorio triplices insidiæ per idoneos saltus positæ erant : [b] prima, quæ fonte venientes exciperet. *Servius.*

Ingens ipse virium atque animi. *Arusianus.*

Locum nullum nisi in quo armati institissent. *Idem.*

At Oppius postquam orans nihil proficiebat ; timidè veste tectum pugionem expedire conatus, à Cottâ, Vulcioque impeditur. *Non. Pugio est brevis gladius.*

Castrisque collatis, pugna tamen ingenio loci prohibebatur. *Idem.*

Sed Pompeius à primâ adolescentiâ, sermone fautorum, similem sore se credens Alexandro regi, facta consultaque ejus quidem æmulus erat. *Nonius.*

Dubius consilii. *Arusian.*

Post reditum eorum, quibus senatus belli Lepidani gratiam fecerat. *Idem.*

Quod ubi frustrà tentatum est, socordiùs ire milites occœpêre, non [c] aptis armis, ut in principio, & laxiore agmine. *Non.*

Atque eum Curio laudatum, accensumque præmiorum spe, quibus cum optavissêt, ire jubet. *Idem.*

Eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo sanguine suorum defensus, postquam ex sarcinis [d] paludamenta adstari & delectæ cohortes intelligi cœpêre. *Idem.*

Si nihil ante adventum suum inter plebem & patres conveniisset, coram se daturum operam. *Prisc. l.* xiv.

Fine inguinem ingrediuntur mare. *Arusian.*

NOTÆ.

[a] *Fessi.*] Hanc vocem ex interpretamento additam fuisse Douza contendit ; totumque fragmentum ex Frontone ità constituit ; *Ut sustinere corpora nequeuntes, arma sua quisque instans incumberet.*

[b] *Prima.*] Nunc insidiæ usurpantur tantùm numero plurali.

[c] *Aptis.*] Id est, *aptatis & ad usum expeditio.*

[d] *Paludamenta.*] Paludamentum vestis est militaris & imperatoria, plerumque coccinea : quanquam etiam militibus tribuitur.

M. An-

M. [a] Antonius perdundæ pecuniæ genitus vacuuſque curis, niſi inſtantibus. *Idem.*

Muros ſucceſſerant. *Idem.*

Saxaque ingentia, & [b] axe vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibuſque eminebant in modum [c] ericii militaris [d] veruta binùm pedum. *Non. Servius.*

Octavium mitem, & captum pedibus. *Aruſian.*

[e] Igitur diſcubuêre Sertorius inferior in medio, ſuper eum L. [f] Fabius Hiſpanienſis ſenator ex proſcriptis ; in ſummo Antonius, & infrà ſcriba Sertorii Verſius ; & alter ſcriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium & dominum Perpennam. *Non. Serv.*

Quarum unam epiſtolam fortè cum ſervo nocti prædatores Valeriani [g] ſcorpione in caſtra miſêre. *Non.*

LIBER IV.

AT Cn. Lentulus patriciæ gentis, collega ejus, cui cognomentum Clodiano fuit, per incertum ſtolidior an vanior, legem de pecuniâ, quam Sulla emtoribus bonorum remiſerat, exigunda, promulgavit. *A. Gellius, l.* xviii. *c.* iv.

Omnes, quibus ætas ſenecto corpore, animus militaris erat. *Priſc. l.* ix. & x.

NOTÆ.

a *Antonius.*] Hic pater fuit triumviri, qui re adverſus Cretenſes malè geſtâ, morbo interiit. Homo fuit nullius virtutis, qui Cottæ conſulis & Cethegi gratiâ, oræ maritimæ omnes depopulatus eſt.

b *Axe.*] Turnebus legit, *Axe vincti orbes.*

c *Ericii.*] Ericius machina eſt bellica, veru tis, ſeu majoribus clavis, undique horrida.

d *Veruta.*] Verutum ſpiculi ſeu jaculi ſpecies eſt ; vel etiam quod vulgò enſis laminam vocant. *La lame d'une épee.*

e *Igitur.*] Ut fragmentum iſtud intelligatur, ſciendum eſt, quod optimè enarrat doctiſſimus Salmaſius, tres fuiſſe lectulos curationem nactus, Siciliam & Provincias quibus accumbebant veteres, cum cibum ſumerent ; ſummus, ſcilicet, medius, & imus. Dominus convivii in primo loco tertii, ſeu imi lecti accubabat : locus honeſtiſſimus ultimus erat ſecundi, ſive medii lecti, quòd convivii dominum continuerat, ut decet Plutarchus. His bene intellectis, nulla ſupereſt in hoc fragmento difficultas. Sertorius honoratiſſimum locum occupaverat, cui proximus erat in eodem lecto, medio ſcilicet, Fabius Hiſpanienſis. In ſummo lecto erant Antonius & Verſius, duo tantùm, ſicut in medio lecto. In tertio verò & imo, ſuperior erat dominus convivii Perpenna, ſcriba Mæcenas deinde, & Tarquitius ultimus.

f *Fabius.*] Hujus plurimam mentionem eſſe in numiſmatibus, quanquam nulla ſit in libris veteribus, teſtatur Carrio.

g *Scorpione.*] Scorpio ſpecies erat ballistæ, ſed minor quàm Vegetius *Manuballiſtam* dicit vocari.

Dein

Dein lenitâ jam irâ, poſtero die liberalibus verbis permulcti ſunt. *Idem, l.* ix.

Implicitæ rates miniſteria prohibebant. *Idem, ibid.*

Igitur legiones pridie in monte poſitas arceſſivit. *Idem, l.* x.

Anxius animi, atque incertus. *Aruſian.*

Magnam exorſus orationem. *Idem.*

Impotens, & nimius animi eſt. *Idem.*

[a] Amiſumque [b] aſſideri ſine prœliis audiebat, *Priſc. l.* viii. *Obſideo & aſſideo activa ſunt, faciunt enim aſſideor & obſideor.*

Qui quidem mos, uti tabes, in urbem conjectus. *Feſtus.*

Caſtella [c] cuſtodias theſaurorum in deditionem acciperentur. *Nonius, v. Cariſ. l.* i.

Reliqua cadavera ſalita. *Dionedes, l.* i. *c.* iv.

Epiſtola Regis Mithridatis ſcripta ad Regem Arſacem.

Rex Mithridates Regi [d] Arsaci. S. Omnes, qui ſecundis rebus ſuis ad belli ſocietatem orantur, conſiderare debent, liceatne tum pacem agere. Dein quod quæritur, ſatiſne pium, tutum, glorioſum, an indecorum ſit. Tibi perpetuâ pace frui liceret, niſi hoſtes [e] opportuni, & ſceleſtiſſumi. Egregia fama, ſi Romanos oppreſſeris, futura eſt. [f] Neque petere audeam ſocietatem, & fruſtra mala mea cum tuis bonis miſceri ſperem. Atque ea, quæ te morari poſſe videntur, [g] ira in Tigranem recentis belli, & meæ res parum proſperæ, ſi vera æſtumare voles, maxumè hortabuntur. Ille enim obnoxius, qualem tu voles, ſocietatem accipiet: mihi fortuna, multis rebus ereptis, uſum dedit bene ſuadendi: &, quod florentibus optabile eſt, ego [h] non validiſſumus præbeo exemplum, quo rectiùs tua componas. Namque Romanis, cum nationibus, populis, regibus cunctis, una &

NOTÆ.

[a] *Amiſumque.*] Amiſus Galatiæ oppidum.

[b] *Aſſideri.*] Pro *obſideri.*

[c] *Cuſtodias.*] Pro *cuſtodiæ*, genitivus antiquus.

[d] *Arſaci.*] Arſaces rex fuit Perſarum, aut Parthorum, nam confunduntur apud antiquos autores.

[e] *Opportuni.*] Hîc aliquid deeſſe arbitratur Douza, neque orationem cohærere. Eò verò recurrere ego non neceſſe habeo, quanquam enim non ita ſtatim ſenſus videatur apertus, bonus eſt tamen: nam Arſaci rationem reddit Mithridates, quamobrem ille bellum adverſus Romanos movere debeat: quia, ſcilicet, hoſtes habeat opportunos, quoſque cùm liceat, debeat profligare.

[f] *Neque.*] Hic obſcurior videtur ſententia, neque tamen ideo quicquam mutare auſim; nam voculam *fruſtrà* ſi ex poſteriore periodi membro huc retrahas, optimè hæc omnia cohærebunt. *Nollem*, inquit, *fruſtra, & nullo tuo commodo per ſocietatem quam à te peto, bello pacem tuam minuere.*

[g] *Iræ.*] Hinc Arſacem cum Tigrane bellum geſſiſſe conjicias.

[h] *Non validiſſumus.*] Quò ſpectet hæc oratio, primâ fronte non apparet, patebit poſtea: vult enim, per avaritiam & invidiam, bellum potentiſſimis indicere Romanis, ut eorum divitias expilent, *&c.*

ea vetus causa bellandi est, cupido profundi imperii & divitiarum; qua primùm cum rege Macedonum Philippo bellum sumsêre. Dum à Carthaginiensibus premebantur, amicitiam simulantes, ei subvenientem Antiochum, concessione Asiæ, per dolum avertêre: ac mox [a] à Philippo, Antiochus omni cis Taurum agro, [b] decem millibus talentorum spoliatus est. Persen deinde Philippi filium, post multa & varia certamina, apud [c] Samothracas deos acceptum in fidem, callidi, [d] repertores perfidiæ, quia pacto vitam dederant, [d] insomniis occidere. [e] Eumenem, cujus amicitiam glorioso ostentant, initio providêre Antiocho, pacis mercedem; post, [f] Attalum custodem agri captivi sumtibus & contumeliis ex rege miserrimum servorum effecêre: simulatoque impio testamento, [g] filium ejus Aristonicum, quia patrium regnum petiverat, hostium more per Bithyniam, [h] Nicomede mortuo, diripuêre, cùm filius Nusæ, quàm reginam appellaverant, genitus haud dubiè esset. Nam quid ego me appellem? Quem disjunctum undique regnis, & [i] tetrarchiis ab imperio eorum; quia fama erat, divitem, neque serviturum esse, per Nicomedem bello lacessiverunt; sceleris eorum haud ignarum, & ea, quæ accidêre, testatum antea, [k] Cretenses solos omnium liberos eâ tempestate, & regem [l] Ptolemæum. Atque ego ultus injurias Nicomedem Bithynia expuli; Asiamque [m] spolium regis Antiochi recepi; & Græciæ demsi grave [n] servitium. Incepta mea postremus servorum [o] Archelaus,

NOTÆ.

[a] *Philippo.*] Cave ita intelligas, quasi annitentibus Romanis, Antiochum Philippus spoliaverit; nam hæc oratio ambigua est: verum id puta, quod historia testatur, Antiochum post Philippum à Romanis debellatum, regni parte etiam multatum fuisse.

[b] *Decem.*] Livius & Appianus quindecim dicunt.

[c] *Samothracas.*] Samos, vel Samothrace, insula est maris Ægei, ad prospectum Thraciæ, versus Orientem. Hunc verò locum explicabit Florus, cujus verba refero: *Absens ergo* (de Perse loquitur) *victus fugit in mariа insulamque Samothracem, fretus celebri religione, quasi templa & aræ possent defendere quem nec montes Juli, nec arma, potuissent.*

[d] *Insomniis.*] Probatur istud ex Diodoro, qui eum somno, à custodibus quos offenderat, cùm in carcere. Romæ detineretur, prohibitum fuisse refert.

[e] *Eumenem.*] Rex fuit Pergami in Asiâ.

[f] *Attalum.*] Hic Pergami rex fuit ultimus.

[g] *Filium.*] Alii aliter: Florus regii sanguinis ferocem juvenem dicit, Justinus nullum Eumenis.

[h] *Nicomede.*] Populum Romanum fecerat hæredem.

[i] *Tetrarchiis.*] Tetrarchia quarta est pars regni, aut cujuspiam Provinciæ.

[k] *Cretenses.*] Creta, hodie *Candie*, Mediterranei insula notissima, unde Cretenses.

[l] *Ptolemæum.*] Rex fuit Ægypti.

[m] *Spolium.*] Id est, eam Asiæ partem quâ Antiochus à Romanis spoliatus fuerat.

[n] *Servitium.*] Quo premebatur à Romanis.

[o] *Archelaus.*] Unus fuit ex Mithridatis ducibus, quem ingenti instructum exercitu, parvâ manu Sylla apud Chæroneam cecidit.

exer-

exercitu prodito, impedivit; illique, quos ignavia aut [a] prava calliditas, uti [b] meis laboribus tuti essent, armis [1] abstinuit, acerbissimas pœnas solvunt. Ptolemæus precio diem belli [2] prolatat. Cretenses impugnati semel jam, neque finem [c] nisi excidio habituri. Equidem cùm mihi, ob [d] ipsorum interna mala, dilata prœlia magìs quàm pacem datam, intelligerem; abnuente Tigrane, qui mea dicta ferò probat, te remoto procul, omnibus [e] aliis obnoxiis, rursus tamen bellum cœpi: Marcumque Cottam Romanum ducem apud [f] Chalcedona terrâ fudi: mari exui classe pulcerrumâ. Apud [g] Cyzicum magno cum exercitu in obsidione moranti frumentum defuit, nullo [3] circumadnitente; simul hiems mari prohibebat. Ita [h] sine vi hostium, regredi coactus in patrium regnum; naufragiis apud [1] Param, & [k] Heracleam, militum optumos cum classibus amisi. Restituto deinde apud [l] Cabira exercitu, & variis inter me atque Lucullum prœliis, inopia rursus ambos incessit. Illi suberat regnum [m] Ariobarzanis bello intactum: ego vastatis circùm omnibus locis, in [n] Armeniam concessi: secutique Romani, non me, sed morem suum, omnia regna subvertendi: quia multitudinem arcis locis pugnâ prohibuêre,

INTERPRETATIO.

[a] *Et illi quos ignavia aut prava calliditas avertit ab armis, ut tuti essent meis laboribus, solvunt pœnas acerbissimas.*

[2] *Ptolemæus profert diem belli argento.*

[3] *Frumentum* mihi *defuit, cùm nullus circum me adjuvaret, dum eo commorarer magno cum exercitu, in obsidione, apud Cyzicum.*

NOTÆ.

[a] *Prava calliditas.*] De iis loquitur qui ipsum, quamdiu opes suas adversus Romanos contereret, quieti cernerent, aut eo etiam augerentur. Prava est profectò ea calliditas; nam ille qui potentior est, postquam hunc aut illum bello minorem oppressit, victoriâ uteus, alios majore etiam impetu invadit.

[b] *Ut meis laboribus.*] Aliis regibus à Romanis nihil fuisse metuendum innuit, ipsum si levissimis auxiliis adjuvissent.

[c] *Nisi.*] Ithuc confirmat Florus: Romanos enim fatetur, solâ nobilem insulam vincendi cupiditate, bellum Creticum fecisse.

[d] *Ipsorum.*] *Romanorum:* Nam bellum Mithridaticum illis temporibus gestum est, quibus respublica civilibus armis, maximè per Marium, Syllam, Sertorium, aliosque, conflictabantur.

[e] *Aliis obnoxiis.*] Id est, *sese Romanorum imperio submittentibus.*

[f] *Chalcedona.*] Chalcedon, vel ut alii scribunt, Chalcedone, urbs est Asiatica ad Bosphorum Thraciæ.

[g] *Cyzicum.*] Cyzicus urbs est & insula, vel, ut aliis placet, peninsula ad Propontidem.

[h] *Sine vi.*] Non istud dicunt Romanæ historiæ scriptores: imò Plutarchus Lucullum testatur, non sine Mithridatis magnâ clade, Cyzico cum depulisse.

[i] *Param.*] Locus maritimus circa Hellespontum, aut Euxinum mare.

[k] *Heracleam.*] Urbs est Bithyniæ ad Pontum Euxinum.

[l] *Cabira.*] Inferioris Asiæ oppidum Stephano. Plutarchus alicubi circa Mysiam collocat.

[m] *Ariobarzanis.*] Rex fuit Cappadociæ.

[n] *Armeniam.*] Armenia notissima est Asiæ regio, inter Cappadociam & mare Caspium; cujus pars hodie dicitur *Turcomania.*

imprudentiam Tigranis, pro victoriâ, oſtentant. Nunc quæſo conſidera, nobis oppreſſis utrum firmiorem te ad reſiſtendum, an finem belli futurum putes? ſcio equidem tibi magnas opes, virorum, armorum, & auri eſſe: &, eâ re à nobis ad ſocietatem, ab illis ad prædam peteris. Cæterùm conſilium eſt Tigranis, [a] regno integro, meis militibus belli prudentibus, procul ab domo, parvo labore, per noſtra corpora bellum conficere; quando neque vincere, neque vinci, ſine tuo periculo poſſumus. An ignoras, Romanos, poſtquam ad occidentem pergentibus finem [b] oceanus fecit, arma huc convertiſſe; neque quicquam à [c] principio niſi raptum habere, domum, [d] conjuges, agros, imperium; convenas, olim ſine patriâ, ſine parentibus, peſti conditos orbis terrarum? Quibus non humana ulla, neque divina obſtant, quin ſocios, amicos, procul juxtàque ſitos, inopes potentiſque trahant, excidantque: omniaque [e] non ſerva, & maximè regna, hoſtilia ducant. [f] Namque pauci libertatem, pars magna juſtos dominos volunt: nos ſuſpecti ſumus æmuli, & in tempore vindices affuturi. Tu verò, cui [g] Seleucia maxima urbium, regnumque Perſidis inclitis divitiis eſt; quid ab illis, niſi dolum in præſens, & poſtea bellum exſpectas? Romani in omnis arma habent, acerruma in eos quibus victis ſpolia maxima ſunt: audendo & fallendo, & bella ex bellis ſerendo, magni facti. Per hunc morem extinguent omnia, aut [h] occident; [i] quod difficile non eſt, ſi tu [k] Meſopotamiâ, nos Armeniâ circumgredientur exercitum ſine frumento, ſine auxiliis: [l] fortuna autem noſtris vitiis adhuc incolumis; teque illa fama ſequetur, auxilio profectum magnis regibus, latrones gentium oppreſſiſſe. Quod utì facias moneo, hortorque, neu malis pernicie noſtrâ [m] unum imperium prolatare quàm ſocietate victor fieri.

NOTÆ.

[a] *Regno.*] Intelligo de regno Arſacis.

[b] *Oceanus.*] De Atlantico intellige, quo terminatur Hiſpania.

[c] *A principio.*] Romam primò latronum receptaculum magis quàm urbem fuiſſe neminem latet.

[d] *Conjuges.*] Illi enim per dolum, ſimulatis ludis equeſtribus, Sabinas rapuerunt.

[e] *Non ſerva.*] Id eſt, *quæ ab ipſis ſervitute non eſſent oppreſſa.*

[f] *Namque.*] Aliter & magis ex noſtro ſtylo ita ſcribas: *Cùm enim pauci inter homines ſtata populari gaudeant, ſed regiam dominationem quærant, nos ſuſpecti ſumus æmuli, &c.*

[g] *Seleucia.*] Hæc eſt, proculdubio, quæ non ſemel apud ſcriptores antiquos cum Babylone confunditur; quòd ejus opes exhauſerit, in proximo ſita, ad ripam Tigridis.

[h] *Occident.*] *Ipſi peribunt.*

[i] *Quod difficile.*] De Romano excidio loquitur, quod ſemper quæſivit Mithridates.

[k] *Meſopotamia.*] Aſiæ regio inter Tigrim & Euphratem; hodie *Diarbecé.*

[l] *Fortuna.*] Iſtud parentheſi includendum, quòd per dolorem effert Mithridates, qui ſæpius Romanorum ruinam animo præſumſerat.

[m] *Unum.*] Alii legunt, *tuum imperium*: alii *tua*: vetus verò editio optimè, ut videtur, *tuum (ruinam,* ſcilicet, aut *pernicium) prolatare,* id eſt, *differre.* Si tamen *unum imperium* retineas, *prolatare* pro *ampliare,* poſitum erit.

Curio

Curio [a] Vulcanaliorum die ibidem moratus. *Nonius de mulatâ declinatione. Carisſ. l.* i.

Scalas pares mœnium altitudine. *Aruſian.*

Diffidere inter ſe cœpêre, neque [b] in medium conſultare. *Idem.*

Multiſque ſuſpicionibus volentia plebi facturus videbatur. *Nonius. Volentia, quæ plebs vellet.*

Suſpectuſque fuit, incertum verò an per negligentiam, ſocietatem prædarum cum latronibus compoſuiſſe. *Id. Componere, conjungere.*

Collegam minorem, & ſui cultorem exſpectans. *Aruſian.*

Quàm maxumis itineribus, per regnum Ariobarzanis, contendit ad flumen [c] Euphratem; quâ in parte Cappadocia ab Armeniâ disjungitur. Et quamquam ad id naves [d] codicariæ occultò per hiemem fabricatæ aderant. *Nonius. Codicariæ naves, quæ in flumine uſui eſſe poſſunt.*

Qui prætergrediebantur equites cataphracti, [e] ferreâ omni ſpecie. *Idem.*

Cùm interim, lumine etiam tum incerto, duæ Galliæ mulieres conventum vitantes ad [f] menſtrua ſolvenda montem aſcendunt. *Idem.*

[g] Pluteoſque reſcindit, ac munitiones demolitur; locoque ſummo potitur: *Idem. Demoliri eſt diruere.*

Exercitum dimiſit ut primùm Alpes digreſſus eſt. *Aruſian.*

Tetrarchas, regeſque territos animi firmavit. *Idem.*

Simul eos, & cunctos jam inclinatos laxitate loci, plures cohortes atque omnes, ut in ſecundâ re, pariter acie invadunt. *Nonius.*

Hi locorum perîgnari, ſoliti nectere ex viminibus vaſa agreſtia, ibi tum, quòd inopia ſcutorum fuerat, ad eam artem ſe quiſque in formam parmæ equeſtris armabat. *Nonius. Parma eſt ſcutum breve.*

De pecore coria recèns detracta, quaſi glutino adoleſcebant. *Cariſius, l.* i. *Servius.*

Avidior modò properandi factus. *Aruſian.*

Conſilii æger. *Idem.*

Reverſi poſtero die, multa, quæ properantes deſeruerant in caſtris nacti, cùm ſe ibi cibo, vinoque læti invitarent. *Nonius. Invitare eſt repleri.*

Atque hiavit humus multa, vaſta & profunda. *Idem, Hiare, aperiri.*

NOTÆ.

[a] *Vulcanaliorum.*] Vulcanalia, dies erant Vulcano feſti.

[b] *In medium.*] Id eſt, *in commune.*

[c] *Euphratem.*] Euphrates fluvius eſt Aſiæ nobiliſſimus.

[d] *Codicariæ.*] Id eſt, ſecundum Feſtum *ex tabulis craſſioribus factæ.*

[e] *Ferrea.*] Equi enim & ipſi ferreis laminis muniti erant.

[f] *Menſtrua.*] Id eſt, *Sacra quæ quoque menſe peragerentur:* idque prolixè & Lipſii ſententiâ, & Plutarchi auctoritate, Douza confirmat.

[g] *Pluteoſque.*] Plutei machinæ erant bellicæ, corio intectæ, quorum uſus idem propè qui vinearum, ad muros ſuffodiendos.

Rursus jumenta nacti ad oppidum ire contendunt. *Nonius.*

Ubi se laniata navigia fundo emergunt. *Arusian.*

Tum verò Bithyni propinquantes jam amnem [a] Tartanium. *Idem.*

[b] Eos qui hoc malum publicum clandestinis conciliis comparâverunt. *Nonius.*

In quîs notissimus quisque, aut malo dependens verberabatur, aut immutilato corpore improbo patibulo eminens affingebatur. *Idem. Patibulum est crux.*

Ad Siciliam vergens faucibus, non amplius patet millibus v. & xxx. *Messus.*

Clausi lateribus [c] pedem. *Idem.*

Naphthas. *Probus Catholicis.*

LIBER V.

AT Lucullus, audito Q. [d] Marcium Regem pro consule per [e] Lycaoniam cum tribus legionibus in [f] Ciliciam tendere. *Prisc. l.* xviii.

Legiones Valerianæ comperto, [g] lege Gabiniâ Bithyniam, & Pontum consuli datam: [h] missos esse. *Id. ibidem.*

Regem aversabatur. *Arusian.*

NOTÆ.

[a] *Tartanium.*] In Bithyniâ.

[b] *Eos.*] Fragmentum istud, non Sallustii, sed Sisennæ esse arbitratur Putschius; ideo quod in Nonii vetustioribus manuscriptis illi adscribatur.

[c] *Pedem.*] Quandoquidem Sallustii auctoritate confirmare studeat Fronto, protè oppidò ac Latinè dici *Altus pedes tot*, & quidem hunc locum citans; optimè, ut videtur, vocem *altis* Sallustio Douza redonavit, legitque *clausi lateribus pedem altis.*

[d] *Marcium Regem.*] Hic mortuo collegâ Metello, & eo qui in ejus locum suffectus fuerat, solus consolatum gessit.

[e] *Lycaoniam.*] Minoris Asiæ regio, in Cappadociâ.

[f] *Ciliciam.*] Minoris Asiæ regio ad Mediterraneum.

[g] *Lege Gabiniâ.*] Gabinius tribunus fuit plebis, quo tempore Lucullus adversus Mithridatem bellum gerebat.

[h] *Missos.*] Quidam, in manuscriptis probè & planè exaratum esse, *Consuli datam esse, missos esse*, testatur; unde pro priori *esse*, scribendum esse putat; deinde ut sensus absolvatur, *prætendentes* supplet, aut *causantes*; ut ita legendum sit, *Sese missos esse causantes.* Atque de legionibus accirit quas Clodius per iram & invidiam sollicitavit, ut de amplius Luculium adversus Mithridatem sequerentur; quibus ille persuasit ipsos missos, & à sacramento liberos esse, cùm alium imperatorem, Glabrionem consulem, ad Mithridaticum bellum, senatus mitteret. Cui opinioni non possum planè non assentiri; nisi quòd, non Glabrioni, sed Pompeio, Mithridaticum bellum mandatum invenio.

Cæteri negotia [a] ſequebantur familiaria legatorum, aut tribunorum; & pars ſua [b] commeatibus mercatis. *Nonius.*

Et uxori ejus frater erat. *Aruſian.*

Sæpè celebritatem nominis intelligo timentem. *Priſc. l.* xviii.

Video ingentia dona quæſitum ire properantem. *Idem, ibid.*

Nam ſi Pompeio [c] quid humani eveniſſet. *Aruſian.*

[d] Quibus de cauſſis Sullam in victoriâ dictatorem, equo deſcendere, ſibi uni aſſurgere de ſellâ, caput aperire ſolitum. *Nonius, Aruſian. Servius.*

NOTÆ.

[a] *Sequebantur.*] Eidem anonymo, ex quo priorem conjecturam decerpſimus legendum videtur *Exſequebantur.*

[b] *Commeatibus.*] Id eſt, *Abeundi licentiâ pretio emtâ.*

[c] *Quid humani.*] Mortem intellige, de Pompeio autem videtur hîc agi, quem Catulius, cùm præclarum quidem, ſed nimiùm liberæ reipublicæ crederet, nolletque omnia ut in eo uno reponerentur, hæc verba in concione legem diſſuadens adjecit. *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis?* ut habet Paterculus.

[d] *Quibus de cauſis.*] Hîc iterum de Pompeii ſermo eſt, cui uni Syllam aſſurgere ſolitum Appianus tradidit. Quatuor verò fuerunt, autore Servio, quæ apud Romanos ad honorem pertinuerunt: equo deſilire, caput aperire, vitâ decedere, aſſurgere.

C. SAL-

C. SALLUSTII CRISPI

FRAGMENTA,

INCERTORUM LIBRORUM.

NE [a] inrumiendi po—
[b] fublicibus cavata.—
ſent. *Feſtus.*

Cujus [c] duas inſulas propinquas inter ſe, & [d] decem ſtadium procul à Gadibus ſitas, conſtabat ſuopte ingenio alimenta mortalibus gignere. *Nonius.*

[e] Serum bellum in anguſtiis futurum. *Junius Philarg. ad Georg. Virgilii.*

Illi tertio menſe pervenêre in [f] Pontum multò celeriùs ſpe Mithridatis. *Aruſian.*

Ergo ſenati decreto ſerviundum ne ſit. *Donatus Act.* II. *ſc.* II.

Pompeius oris [g] improbi, animoque inverecundo. *Suet. de claris Gram. c.* XV.

NOTÆ.

[a] *Inrumiendi*] Id eſt, *lactandi*; quanquam omnes, quos quidem inſpicere licuit, exceptores, *Irrumare*, habent tantùm, non *Inrumire*. Vox verò iſta, execrandâ libidine, ad obſcœna traducta eſt.

[b] *Sublicibus.*] Sublicæ trabes ſunt longæ; quibus pons innititur. Sed, pro iis, Feſtus habet *ſubhices*, nomine, ſecundum aliquos, à Volſcis mutuato.

[c] *Duas inſulas.*] Quæ ſint iſtæ neſcire ſe fatetur Ortelius, niſi ex Plutarchi Sertorio, qui eas Atlantidum nomine deſcribit; intelligit autem de duabus ex Aſoris, S. Michaëlis ſcilicet, & D. Mariæ.

[d] *De ſtad ſum.*] Idem Ortelius *decem millibus ſtadiorum* ex Plutarcho refcribit.

[e] *Serum.*] Grammatici *crudele* atque *ſevum* interpretantur; eodemque ſenſu apud Virgilium, & Valerium Flaccum, legitur.

[f] *Pontum.*] Pontus Aſiæ minoris provincia ad mare Euxinum.

[g] *Improbi.*] Multis contendit Douza *probi* legendum eſſe; præter meum quod illud alterum ſit contra omnium librorum auctoritatem; & à Salluſtii ſcribendi ratione alienum; Arbitratur enim fieri non poſſe, ut aliquis ore ſit improbo, qui non pariter animo inverecundo fuerit; adeòque Salluſtium bis idem dixiſſe, ſi *improbi* ſcripſerit. Prima ratio valet.

Simulans [a] sibi alvum purgari. *Isidorus, l.* xi. *in voce Alvus Serv. ad l.* iii. *Æneidos.*

Fecit ut nunciis confestim lugubribus. *Carisi. l.* ii.

Communem habitum transgressus. *Prisc. l.* xiv.

Inter arma civilia æqui boni famam petit. *Seneca, l.* xx. *epist.* cxv.

Haud impigrè, neque inultus occiditur. *Donat. ad Andr. Ter. act.* i. *sc.* 2.

Festinantibus in summâ inopiâ patribus. *Idem ad Eunuch. act.* iv. *sc.* iii.

Hostes oppressi, aut delapsi forent. *Isidorus, l.* xviii.

Exercitum argento fecit. *Seneca, l.* xx. *epist.* cxv.

[b] Togam paludamento mutavit. *Isidorus. l.* xix. *Serv.*

Hiero rex Syracusanorum bellum fecit. *Seneca.*

Ibi triennio frustrà trito. *Servius ad* iv. *Æneidos.*

Oratio [c] *C. Cottæ Consulis ad Populum.*

Quirites, multa mihi pericula domi, militiæ multa advorsa fuêre; quorum alia toleravi, partim repuli deorum auxiliis, & virtute meâ: in quis omnibus, neque animus negotio defuit, neque decretis labos. Malæ, secundæque res, [1] opes, non ingenium mihi mutabant. At contrà in his miseriis cuncta me cum fortunâ deseruêre. Præterea senectus, per se gravis, curam duplicat: cui misero, senectâ jam ætate, ne mortem quidem [d] honestam sperare licet. Nam, si parricida vestri sum, & [e] bis genitus hìc deos penates meos, patriamque, & summum imperium [f] vilia habeo; quis mihi vivo cruciatus satìs est, aut quæ pœna mortuo? Cùm omnia [g] memorata apud inferos supplicia scelere meo [h] vici. A primâ adolescentiâ in ore vestro privatus,

INTERPRETATIO.

[1] *Malæ secundæque res mutabant mihi opes, non mutabant ingenium.*

NOTÆ.

a *Sibi.*] Servius habet, *Simulans alvum purgare*; quod magìs est ex auctoritâ Sallustii oratione.

b *Togam palud.*] Id est, *Pacem bello.*

c *C. Cottæ.*] In quibusdam libris scriptum inveni *Cn. Cottæ*, quòd fortè pro M. Cottâ, scripturæ similitudine positum est. Uterque enim C. & M. ille quidem prior, hic anno sequenti, consul fuit: sed Marcum, non Caium, à Mithridate magnâ clade apud Chalcedonem cæsum fuisse constat, quod quidem huic oration occasionem dedit.

d *Honestam.*] Ille equidem post casum suum in civitatem receptus, etiam consulatum suum peregit; attamen ne sibi per inimicorum dolum fraudi esset, quod fortunæ iniquitate evenerat, vir prudens reformidabat.

e *Bis genitus.*] Hoc ideo dicit, quia, victus, in civitatem receptus erat.

f *Vilia habeo.*] Id est, *parum istis omnibus consulo.* Sed terminis usus est causæ suæ faventibus: minùs enim fit verisimile, ut quis summum imperium, quo gaudet, contemnat, quam ut parum, ex officio reipublicæ invigilet.

g *Memorata.*] De his plurima apud poëtas.

h *Vici.*] Id est, *majus est scelus quàm ut atrocissimus inferorum pœnis satis possit puniri.*

&

& in magistratibus egi : qui [a] linguâ, qui consilio meo, qui pecuniâ voluêre, usi sunt : neque ego callidam facundiam, neque ingenium ad malefaciendum exercui : [1] avidissimus privatæ gratiæ maximas inimicitias pro republicâ suscepi : qui victus cum illâ simul, cùm egens alienæ opis, plura mala expectarem, vos, Quirites, rursus mihi patriam, deos penates, cum ingenti dignitate dedistis. Pro quibus beneficiis vix satis gratus videar, si singulis animam, [2] quam nequeo, concesserim. Nam vita & mors jura naturæ sunt ; uti sine dedecore cum civibus, famâ & fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur. Consules nos fecistis, Quirites, [b] domi, bellique impeditissimâ repub. Namque [c] imperatores Hispaniæ stipendium, milites, arma, frumentum poscunt ; & id res cogit : quoniam post defectionem sociorum, & Sertorii per montis fugam, neque manu certare possunt, neque utilia parare. Exercitus in Asiâ Ciliciâque ob nimias opes Mithridatis aluntur : Macedonia plena hostium est : nec minùs Italiæ maritima, & provinciarum, cùm interim vectigalia parva, & [d] bellis incerta, vix partem sumtuum sustinent : [3] Ita classe, quâ commeatus vehebatur, minore quàm antea, navigamus. [e] Hæc si dolo aut socordiâ nostrâ contracta sunt, agite, & uti lubet, ita supplicium sumite : sin communis fortuna asperior est, quare indigna vobis, nobisque, & rep. incipitis ? Atque ego, cujus ætati mors propior est, non deprecor, si quid eâ vobis incommodi demitur ; neque mox [f] ingenuo corpori honestiùs, quàm pro vestrâ salute, finem vitæ fecerit. Adsum, en Cn. Cotta consul, facio quod sæpè majores asperis bellis fecêre : voveo, dedoque me pro rep. quam deinde cui mandetis circumspicite. [g] Nam talem honorem bonus nemo volet, cùm

INTERPRETATIO.

[1] *Cùm essem avidissimus privatæ gratiæ, suscepi multas inimicitias pro republicâ.*

[2] *Si dederim animam pro singulis*, quam *pro singulis* nequeo dare.

[3] *Ita navigamus classe minore quàm ea, quâ commeatus vehebatur antea.*

NOTÆ.

[a] *Linguâ.*] Arbitror hunc esse Cottam, quem Cicero disertissimum prædicat, contra quem etiam mulierem quandam defendit.

[b] *Domi.*] Bellis civilibus, per Marium, Syllam, aliosque exhaustæ fuerant vires imperii.

[c] *Imperatores.*] Vidimus eâ de re Pompeii epistolam, quocum Metellus adversus Sertorium imperator creatus fuerat.

[d] *Bellis.*] Piratæ enim, Mithridatici belli oblatâ occasione, maria bello, quasi tempestate præciuserant ; alii rebellabant : Sertorius in Hispaniâ multa intercipiebat, *&c.*

[e] *Hæc.*] *Casus reipublicæ varii.*

[f] *Ingenuo.*] In aliis est, *ingenio corporis*, quod non placet ; quanquam illud quomodo explicem non satis video. Nisi forte consul noster, qui jam supra de infami verba quædam injecit, philosophice, sese noluerit vitam ingenuum, sed corpus tantùm mortis tradere ; quod quidem ad perturbandum & commovendum aptum quoque fuerit.

[g] *Nam talem.*] Tacite innuit, se adhuc utilem fore reipublicæ, nec tam culpâ suâ exercitum à Mithridate cæsum fuisse.

fortunæ, & pacis, belli ab aliis acti, ratio reddenda, aut turpiter moriendum sit. Tantummodo in animis habetote non me ob scelus, aut avaritiam cæsum, sed volentem pro maximis beneficiis animam dono dedisse. Per vos igitur, Quirites, & gloriam majorum, tolerate advorsa, & consulite reip. Multa cura summo imperio inest; multi ingentes labores; quos [1] nequicquam abnuitis, & pacis opulentiam quæritis; cùm omnes provinciæ, regna, maria, terræque asperæ aut fessa bellis sint.

Germani [a] intectum [b] renonibus corpus tegunt. *Isidorus.*

Unde pons in oppidum pertinens explicatur. *Arusian.*

Et ei voce magnâ vehementer gratulabantur. *Donatus.*

Et Marius victus duplicaverat bellum. *Servius.*

Atque eos à tergo incurrerunt. *Rufinianus.*

In hunc modum differuit. *Prisc.*

Inde ortus sermo percunctantibus utrimque, Satìn' salvæ, quàm grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis augerentur. *Donatus.*

Fugam nostris fecêre. *Seneca.*

Quæ audita [c] Panormitanos dedere Romanis fecêre. *Idem.*

Quò cupidiùs in ore ducis sese quisque bonum & strenuum ostentantes. *Isidorus, Servius.* x.

Ventis per cava terræ citatis, rupti aliquot montes, tumulique sedêre. *Isidorus Servius.*

Ubi multa nefandè casu super ausi atque passi. *Prisc.*

[d] Saguntium. *Carisius.*

Tota autem insula modica, & cultoribus inanis est. *Martianus.*

Immodicus animi. *Arusian.*

Pugnam illam pro omine belli futuram. *Serv.*

Tantum [e] antiquitatis, curæque majoribus pro Italicâ gente fuit. *Idem.*

Opprobrii gratiâ. *Agrætius.*

Maximis ducibus, fortibus strenuisque ministris. *Diomedes. l.* xi.

Non repugnantibus modò, sed ne deditis quidem. A. B. C. M. *Donatus.*

In silvâ [f] Silâ fuerant. *Serv.*

INTERPRETATIO.

[1] *Quos frustrà refugitis, dum pacis copiam quæritis.*

NOTÆ.

[a] *Intectum.*] Magnâ corporis parte nudos agitare solitos esse Germanos ex Tacito discimus, aliisque. Colerus mallet *Intecti.*

[b] *Renonibus.*] Alii scribunt *Rhenonibus.* Sunt autem Rhenones Gallorum & Germanorum tegumenta pellicea, ab humeris ad umbilicum usque dependentia.

[c] *Panormitanos.*] Panormus insignis Siciliæ civitas. Hodie *Palermo.*

[d] *Saguntium.*] Pro Saguntinorum, ut placet Carisio.

[e] *Antiquitatis.*] Gronovius cum Servio *antiquitatis* retinet. Douza *anxietatis* reponit, cui ego quidem assentior.

[f] *Silâ.*] Sita erat in Bruttiis.

In

In nuda injecta corpora. *Diomedes.*

Apollinis filia & Cyrenes. *Probus.*

Ne simplici quidem morte moriebantur. *Serv.*

Cùm prædixero positum insulæ. *Donatus.*

Cujus [a] adversâ voluntate, colloquio militibus permisso, [b] corruptio facta paucorum, & exercitus dullæ datus est. *Idem.*

A Graccho seditiones graves ortæ. *Augustinus.*

M. Atilius Palicanus humili loco, Picens, loquax magìs quàm facundus. *Quintilianus, l.* iv. *c.* 2.

[c] Insolens vera accipiundi. *Donatus.*

Quæ pecunia ad Hispanienſe bellum Metello facta erat. *Idem.*

[d] Curubis. *Probus.*

[e] Tharros. *Idem.*

[f] Camisos. *Idem.*

[g] Luces. *Sergius.*

Primam modò [h] Japydiam ingressus. *Serv.*

[i] Carbo turpi formidine Italiam, atque exercitum deseruit. *Idem.*

Quæ pacta in conventione non præstitissent. *Donatus.*

Crebritate fluctuum, ut Aquilo solet. *Serv.*

Mithridates corpore ingenti perinde armatus. *Quin. l.* viii. *c.* 3.

Tyrannumque & Cinnam appellantes. *Victorinus. Serv.*

Nomenque [k] Danubium habet. *Acron.*

Cui nisi pariter obviam iretur. *Donat.*

Septimium, neque animo, neque linguâ satìs compotem. *Idem.*

Vulgus amat fieri. *Quint.*

Non [l] pœniturum. *Idem.*

Pompeius cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte, certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio,

NOTÆ.

[a] *Adversâ.*] *Cognitâ.*

[b] *Corruptio.*] De Syllâ intelligendum, qui, ut docet Plutarchus, viribus impar, Scipionem alterum consulem dolo ad fœdera invitavit; deinde inter congressuum moras, & colloquiorum, pecuniâ & promissis, ejus exercitum, per milites corrupit.

[c] *Insolens.*] Fortè de Tigrane loquitur, qui fortunâ suâ ebrius, nil nisi quod ad voluntatem fictum esset, audire poterat. Cujus stultitiam non pœnitebit vidisse apud Appianum.

[d] *Curubis.*] Ptolemæo urbs est Africæ propriæ.

[e] *Tharros.*] Ortelius eam urbem ponit in Africâ.

[f] *Camisos.*] Urbs Camisenæ regionis, in Parthiâ, ut eidem placet Ortelio.

[g] *Luces.*] Volunt esse à *Lux* singulari.

[h] *Japydiam.*] Japydia, quæ & Histria dicta, in extremâ est Italiâ versùs Dalmatiam.

[i] *Carbo.*] Prolixè de eo Appianus.

[k] *Danubium.*] Observavit Acron, vel alius aliquis, ad Horatium, Danubium in genere neutro à Sallustio positum, ut Rhenum ab Horatio. Danubius verò dicitur usitatiùs maximus ille & notissimus Europæ fluvius, cui & nomen *Ister* datum est.

[l] *Pœniturum.*] Pro *pœnitentiam acturum.*

nisi se, & milites frequentibus exercitiis præparavisset ad prœlia. *Vegetius, l.* i. *c.* ix. *Johan. Saresb.*

Cicero caninam facundiam, ut Appius inquit, exercuit. *Lactant.*

Primus Græcorum Achilles. *Serv.*

Cupientissimus legis. *Diomedes.*

Magnâ gloriâ [a] tribunus militum in Hispaniâ T. [b] Didio imperante, magno usu bello Marsico, paratu militum, & armorum fuit. Multaque tum ductu ejus curata, primò per ignobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celebrata sunt: cominus faciem suam ostentabat, aliquot advorsis cicatricibus, & effosso oculo. Quo ille dehonestamento corporis maximè lætabatur, neque illis anxius, quia reliqua gloriosiùs retinebat. *A. Gellius.*

[c] Curetes, quia principes intelligendi divina fuerunt, vetustatem uti cætera in majus componentem altores Jovis celebravisse. *Lactant. & Isidorus.*

Italiam conjunctam [d] Siciliæ constat fuisse, sed medium spatium aut per humilitatem obrutum est aquis, aut propter angustiam scissum: inde Rhegium nominatum. *Isidorus.*

Pompeius de victis Hispanis trophæa in Pyrenæis jugis constituit. *Serv.*

Atque edita undique, tribus tamen cum muris, & magnis turribus. *Donat.*

Et in prœliis actu promtus. *Idem.*

Pactione amissâ Publio legato. *Idem.*

Ipsum mare Ponticum dulcius, quàm cætera. *Serv. Prisc. Macrobius.*

Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant. *Serv.*

Rebus supra votum fluentibus. *Idem.*

[e] Ænum, & [f] Maroneam, & viam militarem. *Idem.*

Impediebant jussa nautarum. *Idem.*

Nihil socordiâ claudebat. *Donat.*

[g] Ut tanta repentè mutatio non sine deo videretur. *Idem.*

NOTÆ.

a *Tribunus.*] De Sertorio agitur.

b *Didio.*] Legatus fuit Pompeii in Hispania adversus Sertorium.

c *Curetes.*] Totam hanc opinionem, quasi à poëtis fictam Salustius resputt, voluitque ingeniosè interpretari, cur Jovis cultores dicantur Curetes fuisse. *Lactantius.*

d *Siciliæ.*] In hâc sententiâ fuerunt plurimi autores, contra quam facit Cluverius, qui, cum Hesiodo aggeribus, verùs Pelorum promontorium, auctam fuisse insulam arbitratur; nedum abscissa fuerit.

e *Ænum.*] Ænus urbs Thraciæ maritima, ab Æneâ condita.

f *Maroneam.*] Non longè ab Æno, ad occasum.

g *Ut tanta.*] Videtur hoc de inexpectatâ intelligendum conversione, quæ Romæ accidit, ubi omnium rerum venalium copiâ superfluente, postquam piratas annonam intercipientes Pompeius profligavit.

In

[a] In ore gentibus agens, populo, civitati. *Idem.*

Preſſi undique multitudine. *Idem.*

Hunc igitur redarguit Tarquitius. *Idem.*

Dein campi [b] Themyſcirii, quos habuêre [c] Amazones, à [d] Tanai flumine incertum quamobrem digreſſæ. *Serv.*

Ubi eum totâ concione ab exercitu cogit diſcedere, dicit ſe ejus operâ non uſurum, eumque ab armis dimittit. *Idem.*

Et Metello procul agente [e] longa ſpes auxiliorum. *Idem.*

More equeſtris prœlii ſumptis tergis, atque redditis, & egreſſi ad faciliores ictus loco cedebant. *Idem.*

Caſtra ſine vulnere introitum. *Idem.*

[f] Coſa. *Serv.*

Equis, atque armis inſignibus. *Idem.*

[g] Feſſus in Pamphyliam ſe receperat. *Idem.*

Profectus quidam Ligus ad requiſita naturæ. *Quint.*

Apud latera [h] certos collocaverat. *Serv.*

Apertæ portæ, repleta arva cultoribus. *Idem.*

[i] Hiſpaniam ſibi antiquam patriam eſſe. *Idem.*

[k] Lyciæ, [l] Piſidiæque agros deſpectantem. *Idem.*

Sorte ductos fuſti necat. *Idem.*

Omnis Italia coacta in anguſtias ſcinditur in duo [m] promontoria, [n] Bruttium, & [o] Salentinum. *Idem.*

Italia plana ac mollis. *Idem.*

Quâ tempeſtate ex Ponto vis piſcium erupit. *Idem, & Scholiaſtes Juvenalis.*

[p] Introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt, multis antea nominibus appellata.

NOTÆ.

a *In ore.*] De Pompeio intelligit Douza.

b *Themyſ. irii.*] Sunt illi in Ponto.

c *Amazones.*] Fuerunt mulieres, quæ regnum, viris omnibus interfectis, obtinuerunt, rem poſtea habentes cum peregrinis. De his mentio fit apud plurimos; interim fuerint, nec ne, quidam affirmant, quidam negant, Crediderim multa fabuloſa eſſe, non tamen omnia.

d *Tanai.*] Tanais fluvius eſt qui Europam ab Aſiâ dividit. Hodie *Don* dicitur.

e *Longa.*] Id eſt, *longè poſita*, autore Servio.

f *Coſa.*] Civitas Etruriæ.

g *Feſſus.*] Id eſt, *egens conſilii*, Servio interprete: nam corpore fatigatum dicimus, animo feſſum.

h *Certos.*] Certus aut velocem ſignificat, aut fidelem; aliquando etiam firmum, ut ait Salluſtius: *Apud latera certos collocat.* Servius.

i *Hiſpaniam.*] Annotant gramma ici provinciam pro patriâ poſitam, cùm civitas proprièſit patria.

k *Lyciæ.*] Minoris Aſiæ regio, ad Mediterraneum.

l *Piſidiæ.*] Ciliciæ regio, in minore Aſiâ.

m *Promontoria.*] Sunt montes, qui in mare incurrunt. Gall. *Cap.*

n *Bruttium.*] Inferius eſt, ad meridiem, juxta Siciliam.

o *Salentinum.*] Superius eſt ad Septentrionem.

p *Introrſus.*] Hæc Criſpi cùm citet Servius, ut doceat Bithyniam dictam quoque eſſe Bebriciam, nullaque ejus rei in fragmento hoc extet mentio, non dubitat Salluſtium ex Iſidoro augere Putſchius, poſt *Phrygia*, hoc modo, *prius Bebricia dicta, mox a Bithyno rege Bithynia.*

Ipſa

Ipsa enim est Major Phrygia. *Serv.*

Sed Mithridates extremâ pueritiâ regnum ingressus : matre veneno interfectâ. *Idem.*

Exercitum [a] vertere. *Idem.*

Creta altior est, quâ parte spectat orientem. *Idem.*

Se regibus devovent, & post eos vitam refutant : adeò illis ingenita est sanctitas regii nominis. *Idem, & Philargyrius.*

Dum inferior omni viâ grassaretur. *Joannes Grammat.*

[b] Narbone concilia Gallorum. *Pompeius in Artem Donati.*

Post defectionem sociorum & Latii. *Donatus.*

[c] Ad Jovis mandem nostra. *Idem.*

Morbi graves ob inediam insolita vescentibus. *Idem.*

Atque ea cogentes, non coactos, sceleslos magìs quàm miseros distringi. *Idem.*

Graviori bello, qui prohibituri venerant socii, frigere. *Idem.*

Nam quidem Pyrrho, Hannibali, æquor & terra. *Idem.*

Nam Sullæ dominationem audebat. *Idem.*

[d] Neque est defensus dominationem Sullæ. *Idem.*

Neu quis miles neve pro milite. *Serv.*

Ex insolentiâ avidus malefaciendi. *Idem.*

Tergis vinciebant. *Idem.*

[e] Charybdis quæ fortè illata [f] naufragia sorbens gurgitibus occultis millia sexaginta [g] Tauromenitana ad litora trahit. *Idem.*

Saguntini fide atque ærumnis inclyti per mortalium studium majores quàm opibus, quippe quîs etiam tum semiruta mœnia, domus intectæ, parietesque templorum ambusti, manus Punicas ostentabant. *Hieron. in Habaccuo.*

Apud [h] Corduennos [i] amomum & alii leves odores gignuntur. *Philarg. in* iv. *Georg. Virgil.*

Quem trans stagnum omnis usque ad flumen. *Idem.*

NOTÆ.

[a] *Vertere.*] Servius interpretatur *Considerare.*

[b] *Narbone.*] Narbo Galliæ Narbonensis urbs est maritima.

[c] *Ad Jovis.*] Douza corrigit, *Id Jovi mandem nostro.* Id est, *Jupiter ista viderit.*

[d] *Neque est.*] Alii habent *dominationum.* Colerus legit, *Neque est defessus dominationum Syllæ.*

[e] *Charybdis.*] Poëtis decantatissimus gurges, inter Siciliam & Italiam, circa Messanam.

[f] *Naufragia.*] Hîc naufragium pro ipsis rebus quassatis & fractis positum est.

[g] *Tauromenitana.*] Tauromenia, vel Tauromenium, urbs Siciliæ maritima ad fretum.

[h] *Corduennos.*] Corduenni, gens circa mare Hyrcanum.

[i] *Amomum.*] Aliud alii esse comminiscantur multùmque de eo rixantur Medici.

Repentè

Repentè incautos agros invasit. *Idem.*

Belli sanè sciens. *Acron.*

Namque omnium ferocissimi ad hoc tempus [a] Achæi atque [b] Tauri sunt, quod, quantùm conjicio, locorum egestate rapto vivere coacti. *Glossa Juvenalis.*

Atque ipse cultus rei. *Acron.*

[c] Triplici fluctu. *Serv. Fuldenus.*

Charybdi mare vorticosum. *Idem.*

Sed ubi tempore anni mare classibus patefactum est. *Idem.*

Sanè bonus eâ tempestate contra pericula & ambitionem. *Idem.*

Simul immanis hominum vis ex locis invasère parentes, cùm & pacis modò effusas. *Idem.*

Genua patrum advolvuntur. *Idem.*

Perrexêre in Hispaniam ad Sardiniam. *Idem.*

Quæ mapalia sunt circumjecta civitati, suburbana ædificia. *Idem.*

Et onere turrium incertis navibus. *Idem.*

Traditur fugam in longinqua oceani agitavisse. *Idem.*

Ad mutandum modò in melius servitium. *Serv. ad primum Æn.*

Magna vis hominum convenerat agris pulsa aut civitate ejecta. *Idem, ibidem.*

Cùm murum hostium succeffissèt pœnas dederat. *Idem ad Eclogam quintam.*

Quippe vasta Italia rapinis, fugâ, cædibus. *Idem.*

Hi sunt qui secundum pocula, & alias res aureas, diis sacrata instrumenta convivio mereantur. * *Idem ad* viii. *Æneidos.*

In secundâ festinas cohortes compositerat. *Idem ad* ix.

Jam repentè visus sævire Tagus. *Idem ad* x.

Exuant armis equisque. *Idem.*

Solas festinare. *Idem.*

Lusitaniæ gravem civitatem. *Idem.*

Ex parte cohortium præcipere instructa, stationes locatæ pro castris. *Idem.*

Bellum quibus posset conditionibus desineret. *Idem.*

In quîs longissimo ævo plura, de bonis falsa, in deteriùs composuit. *Idem.*

Cultu corporis ornata egregio. *Idem.*

At Sertorius vacuus hieme augere copias. *Acron. in Horatium.*

Sin vis obsistat, ferro quàm fame æquiùs perituros. *Serv.*

Consedit in valle virgultà nemorosâque. *Idem.*

NOTÆ.

[a] *Achæi.*] Sunt populi circa pontum Euxinum, in Sarmatiâ Asiaticâ; nam de his hoc in loco agitur, non de illis qui Thessaliam incoluerunt.

[b] *Tauri.*] Fuerunt isti in Sarmatiâ Europæâ.

[c] *Triplici*] Id est, *magno.*

Paululùm requietis militibus. *Idem.*

Qui nullo certo exilio vagabantur. *Idem.*

Nubes fœdavêre lumen. *Idem.*

Sanctus alia. *Idem.*

Geronis. *Idem.*

Quæ cauſa fuerat novandis rebus. *Idem.*

Radicem montis exceſſit. *Statii interpres.*

Ut res magìs quàm verba gererentur, liberos parenteſque in muris locaverant. *Idem.*

Incerta eſt fortitudo dum pendet. *Idem.*

In quibus plauſtra ſedes ſunt. *Acron ad Horatium.*

Luxo pede. *Probus.*

Maurique vanum genus, ut alia Africæ, contendebant Antipodas ultra Æthiopiam cultu Perſarum juſtos & egregios agere. *Priſc.*

Et Perpennam fortè cognoſcit mulio redemptoris. *Acron. in Horat.*

Omnium fluminum que in maria quà imperium Romanum eſt fluunt, quam Græci τὴν ἔσω θαλασσαν appellant, maximum eſſe Nilum conſentitur; proximâ magnitudine eſſe Hiſtrum ſcripſit Salluſtius. *A. Gell. l.* x. *c.* vii.

[a] Ex omnibus quæ tractavimus, Æbuti Liberalis, poteſt videri nihil tam neceſſarium, aut magìs, ut ait Salluſtius, cum curâ dicendum, quàm quod in manibus eſt. *Seneca.*

Turbinum motus vagus eſt, diſjectus, & uti Salluſtii verbis utar, vorticoſus; cometarum autem, compoſitus, & certum iter carpens. *Idem.*

Salluſtius, auctor certiſſimus, aſſerit Tigrim, & Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diverſa euntes longiùs dividantur, ſpatio medio relicto multorum millium; quæ tamen terra, quæ ab ipſis ambitur, Meſopotamia dicitur. *Idem.*

Pelorum promontorium Siciliæ reſpiciens Aquilonem, juxta Salluſtium, dictum à gubernatore Hannibalis illic ſepulto, qui fuerat occiſus per ignorantiam regis, cùm ſe ejus dolo crederet eſſe deceptum. *Servius & Iſidorus.*

[b] Ariſtæus, uti Salluſtius docet, poſt laniatum à canibus [c] Actæonem filium, matris inſtinctu Thebas reliquit, & [d] Ceam inſulam tenuit, primò adhuc hominibus vacuam: poſtea, eâ relictâ, cum Dædalo in Sardiniam tranſivit: pòſt delatus eſt [e] Cumas. *Serv.*

NOTÆ.

[a] *Ex omnibus.*] Nullus non ea facilè dignoſcet quæ ſunt Salluſtii in his et ſequentibus fragmentis.

[b] *Ariſtæus.*] Appollinis & Cyrenes filius, ut plurimis placet, olei & mellis inventor.

[c] *Actæonem.*] Hic, irâ Dianæ, quam inſcius ſine veſte viderat, in cervum mutatus à ſuis canibus laceratus eſt.

[d] *Ceam.*] Cea vel, ut alii ſcribunt, Ceos, inſula eſt maris Ægei, juxta Eubœam.

[e] *Cumas.*] Cumæ, urbs Campaniæ maritima.

Sallu-

Salluſtius duces laudat, qui victoriam incruento exercitu deportârunt. *Idem.*

[a] Cares Inſulani populi fuerunt, piraticam exercentes, famoſi, victi à [b] Minoë, ut Salluſtius, & Thucydides tradunt. *Idem.*

A Trojâ [c] Capys Campaniam, [d] Helenus Macedoniam, alii Sardiniam, ſecundùm Salluſtium, tenuerunt. *Idem.*

[e] Dardania à Dardano Jovis & Electræ filio, aut ſecundùm Salluſtium, à Midâ Dardanorum rege, qui Phrygiam tenuit. *Idem.*

Salluſtius [f] Scyllam ſaxum eſſe dicit, ſimile formæ [g] celebratæ procul viſentibus. *Idem.*

In Siciliâ eſt [g] Enceladus, [i] Othus in Cretâ, ſecundum Salluſtium. *Idem.*

Salluſtius ait, Hiſpanorum morem fuiſſe, ut in bella euntibus juvenibus parentum facta memorentur à matribus. *Idem.*

[k] Orion juxta Salluſtium, oritur juxta ſolis æſtivi pulſum. *Idem.*

In [l] Flaminiâ eſt civitas quæ [m] Cale dicitur, & in Galliâ hoc nomine, quam Salluſtius à Perpennâ captam commemorat. *Idem.*

Getæ ſunt [n] Myſſi, quos Salluſtius à Luculio dicit eſſe ſuperatos. *Idem.*

Trojanorum tempore invadendarum terrarum cauſa fuerat navigatio, uti Salluſtius meminit. *Idem.*

Curribus falcatis uſos eſſe antiquos, Livius & Salluſtius docent. *Idem.*

NOTÆ.

[a] *Cares.*] Cos inſula eſt maris Ægæi non longè a Cariâ, quæ & ipſa hoc nomine dicta eſt, autore Stephano. Probus in Miltiade, Cares in Lemno conſediſſe teſtatur: adeòque hi fuerunt piratæ crudeles habitationem ſuam mutantes.

[b] *Minoë.*] Minos rex fuit Cretæ, Jovis ex Europâ filius, apud inferos, ob inſignem juſtitiam, judex a poëtis conſtitutus.

[c] *Capys.*] Unus fuit ex Æneæ comitibus, qui in Italiam venit.

[d] *Helenus.*] Priami filius. Epiri verò partem habuiſſe Virgilius autor eſt.

[e] *Dardania.*] Pars eſt Illyriæ, ſupra Macedoniam. Sed hîc de Trojâ agitur.

[f] *Scyllam.*] Scylla ſcopulus eſt in freto Siculo, non longè à Charybdi.

[g] *Celebratæ.*] A poëtis ſcilicet, apud quos paſſim monſtrum fœmineo vultu, cætera canum latrantium, quibuſdam lupi, ac ſerpentis ſpecie, deſcriptum invenies.

[h] *Enceladus.*] Unus ex gigantibus, quem Jupiter, fulmine ictum, Ætnæ, monti ſuppoſuit.

[i] *Othus.*] Hic fuit Neptuni filius ex Iphimedîâ Alœi uxore, quem, cum Ephialte ipſius Othi fratre, Alœus auxilio miſit gigantibus adverſus deos.

[k] *Orion.*] Ex trium deorum, Jovis, ſcilicet, Neptuni, & Mercurii urinâ, vel ſemine natus, & à Dianâ interfectus, ut quibuſdam placet, in ſydus mutatus fuit; cujus ortu tempeſtates maximæ excitantur: ſi tamen verum eſt quodcumque vulgo hominum ore teritur.

[l] *Flaminia.*] Regio Italiæ ad mare ſuperum, ubi Ravenna.

[m] *Cale.*] Calem Gallicam non longè ab urbe Pariſiorum ponunt; haud procul à Matronâ.

[n] *Myſſi.*] Myſia in Aſiâ eſt: ſed hîc Mœſia eſt intelligenda, quæ olim Myſia dicta, Europæ regio eſt ad Danubium.

Vices

Vices significant pugnam, quia per vicissitudinem pugnabatur, ut inquit Sallustius. *Idem.*

Creta medio jacet insula ponto, id est, secundum Sallustium, procul à continenti. *Idem.*

Primò mense veris dicitur novum ver, secundo ver adultum, tertio præceps: sicut etiam Sallustius dicit ubique, nova æstas, adulta, præceps. *Idem.*

Sallustius in Historiis tradit, Sertorium victum voluisse fugere ad insulas [a] Fortunatas. *Acron.*

Insulas Fortunatas Sallustius inclytas esse ait Homeri carminibus. *Serv.*

Proxumum dicebant veteres, non solùm adhærens, & adjunctum, verùm etiam longè remotum, si tamen inter duo discreta [b] nihil medium exstitisset. *Virgil. Æn. l.* v.

Proxumus huic, longo sed proxumus intervallo.
Insequitur Salius.——

Ita & Sallustius in situ Ponti, de promontoriis [c] Paphlagonum, & quod [d] Κριȣ μέτωπον appellavit, posuit. *Nonius.*

Interrogâsti, si tenes, Mæotici
Situs quis esset æquoris. Sallustium
Noram id dedisse, dicta & ejus omnibus
Præjudicatæ auctoritatis ducier,
Non abnuebam. Festus Avienus.

Portus ab Eöo fluctu curvatus in arcum.

In arcûs similitudinem. Sic de Ponto Sallustius, unde hic tulit colorem, nam speciem efficit Scythici arcûs. *Serv. ad* iii. *Æneidos.*

—*Freta lata relucent.*

Lata autem ideo, quia se augustiæ Pontici oris illîc dilatant, uti dicit Sallustius. *Serv.*

Teïa autem dicta est à Teïo Anacreontis Poëtæ Lyrici oppido, quod in Paphlagoniâ esse Sallustius indicat, cùm de situ Pontico loquitur. *Comment. in Horat.*

Porrò Sallustius auctor certissumus asserit, tam Tigris, quàm Euphratis in Armeniâ fontes demonstrari. *Hieron. de locis Heb.*

Cùm multi evaserint Trojanum [e] periculum, uti Capys, qui

NOTÆ.

a *Fortunatas.*] Sunt illæ in mari Atlantico. Hodie, *Les Canaries.*

b *Nihil medium.*] *Ejusdem naturæ,* scilicet.

c *Paphlagonum.*] Paphlagonia Asiæ minoris regio ad pontum Euxinum.

d Κριȣ.] *Arietis hanc rupem simulantem vertice frontem.*

Pro merito Graii κριȣ *dixêre* μέτωπον, Priscian.

e *Periculum.*] Quando Troja à Græcis eversa est.

Cam-

Campaniam tenuit ; ut Helenus, qui, [a] ut alii, Sardiniam, secundùm Sallustium. *Serv.*

Sallustianus Calpurnius. *Hieronymus adversus Ruf.*

Calpurniani discipuli. *Idem, ibidem.*

[b] Tamen vulgata jam res est gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt. Sallustius vanos Mauros, & feroces Dalmatas [c] pulsat. *Tertull. de animâ.*

Sarcasmus Cheuasmo proxima est, & similis figura, quâ adversariorum facta, cum exacerbatione admissi eorum, lacessimus. Ut apud Sallustium de Sullæ crudelitate. Ut in M. Mario cùm fracta priùs crura per artus expiraret. *Jul. Rufinianus de schematis lexeos.*

Mesopotameni homines effrenatæ libidinis sunt, ut Sallustius meminit in utroque sexu *Glossæ in Juvenalem.*

[d] Antonius ille trium Antoniorum corruptor, ille Sallustius, qui oræ maritimæ quà Romanum esset imperium, contrarius piratis. Si omnes socios & maximè Græcos Asiaticos ac Siculos fortunis omnibus spoliaverunt. *Eædem Glossæ.*

Σαλλεσίε δὲ θαυμαζω, τότε πρῶτον, ὤφθαι Ῥωμαίοις καμήλες, λέγοντος, εἰ μήτε πρότερον τὲς μετὰ Σκιπίωνος νικήσαντας Ἀντίοχον φέτο, μητε τοις ἔναγχος πρὸς Ὀρχομενῷ καὶ περὶ Χαιρώνειαν Ἀρχελάῳ μεμαχημένοις, ἐγνωκέναι κάμηλον. *Id est :* Sallustium demiror, qui autumat, tum primum visos Romanis Camelos, quòd neque olim illos qui duce Scipione Antiochum devicerunt, neque hos qui ad [e] Orchomenum & Chæroneam certaverunt cum Archelao, nôsse putaverit Camelum. *Plutarchus in Lucul.*

Σαλλέστιος μὲν ἔν φησὶ, χαλεπῶς διατεθῆναι τοις στρατιωταις πρὸς αὐτὸν, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὸ πολέμε πρὸς Κυζίκῳ καὶ πάλιν πρὸς Ἀμισῷ δύο χειμῶνας ἐξῆς ἐν χάρακι διαγαγεῖν ἀναγκασθέντας. *Id est :* At Sallustius quidem fuisse milites jam inde à principio malè, ait, in eum (Lucullum) animatos, quòd ad Cyzicum, & iterum ad Amisum duas hiemes eos castris continuisset. *Idem.*

NOTÆ.

[a] *Ut alii.*] Quod hîc deesse clarum est ex loco superiori, qui de hâc ipsâ re agit, facilè cognoices.

[b] *Tamen.*] Id est, *omnes sciunt quemdo invicem sibi quædam innata vitia populi exprobrent.*

[c] *Pulsat.*] *Arguit, notat.*

[d] *Antonius.*] Pessimè depravatum est istud fragmentum.

[e] *Orchomenum.*] Orchomenus & Chæronea duæ sunt Bœotiæ urbes ad amnem Cephisum ; quanquam priorem Sophianus magis ad meridiem collocat.

LECTORI

LECTORI.

Hactenus Fragmenta florentiſſimi rerum Romanorum ſcriptoris, quæ extare putamus. Cætera quæ ſequuntur, in M. S. Servio legi auctor eſt V. Cl. Andreas Schottus: in optimâ tamen illâ Honorati editione à Petro Daniele I. C. procuratâ non comparent.

* m or Trequii præter s raciem neceſſariam haud multò ſecus quàm ferro noceri pōterat. At Varinius, dum hæc aguntur à fugitivis ægrâ parte militum autumni gravitate, neque ex poſtremâ fugâ; cum ſevero edicto juberentur, ullis ad ſigna redeuntibus, & qui reliqui erant per ſumma flagitia detrectantibus militiam, Quæſtorem ſuum C. Thoranium ex quo præſente vera facillimè noſcerent. * * * commiſcrant, & tamen interim quum volentibus numero quatuor.

* ingre, tantæ ſetui debacchantur, nefandum in modum perverſo vulnere & interdum lacerum corpus ſemianimum omittentes, alii in tecta faciebant ignes, multique ex loco ſevi quos ingenium ſocios dabat, abdita à dominis aut ipſos trahebant ex occulto; neque ſanctum aut nefandum quicquam fuit iræ barbarorum, & ſervili ingenio: quæ [a] Spartacus nequiens prohibere multis precibus cùm oraret, celeritate * * * nuntios.

Aliquot dies contra morem fiducia augeri noſtris cœpit, & promi lingua. Qua Varinius contra ſpectatam rem incautè motus novos incognitoſque & aliorum caſibus perculſos milites, ducit tamen ad caſtra fugitivorum. Preſſo gradu ſiſtentes jam, neque tam magnificè ſumentes prœlium quàm poſtulaverant. Atque ill certamini conſcii inter ſe juxta ſeditionem erant. Crixo & gentis ejuſdem Gallis atque Germanis obviam ire, & ultro offerre pugnam cupientibus contra Spartacum.

NOTÆ.

[a] *Spartacus.*] Hic eſt qui unà cum Crixo & Oenomao, effracto Lentuli ludo, cum triginta aut amplius ejuſdem fortunæ viris Capuâ erupit; ſerviſque ad vexillum & ad auxilium vocatis, Romanis gravi, idemque probroſum bellum intulit.

ORA-

[a]ORATIONES DUÆ

AD C. CÆSAREM,

SALLUSTIO ADSCRIPTÆ,

DE REPUBLICA ORDINANDA.

ORATIO I.

[b]POPULUS R. antea [1] obtinebat, regna atque imperia, fortunam dono dare; item alia, quæ per mortalis avidè cupiuntur: quia & apud indignos sæpè erant, quasi per lubidinem data; neque cuiquam incorrupta permanserant. Sed res docuit [c] id verum esse, quod in carminibus [d] Appius ait, fabrum esse suæ quemque fortunæ; atque in te maxumè, qut tantùm alios [e] prætergressus es, utì priùs defessi sint homines laudando facta tua, quàm tu laude digna faciundo. Cæterùm utì fabricata, sic virtute parta, quàm magnâ industriâ haberi decet, ne incuriâ deformentur, aut corruant infirmata. Nemo enim alteri imperium volens concedit; & [2] quamvis bonus atque clemens sit, qui plus potest; tamen, quia

INTERPRETATIO.

[1] *Antea vulgò credebatur fortunam dare dono regna atque imperia.*

[2] *Et quamvis qui potentior est, sit bonus atque clemens, tamen reformidatur, quia licet illi esse malo.*

NOTÆ.

[a] *ORATIONES.*] Multis probat Douza esse epistolas; quod etiam postea ex ipso Sallustio cognoscetur. Nam ejus esse eas idem, ut & ipse arbitror, contendit.

[b] *Populus Romanus.*] Ab imperitis, quibus vox *obtinebat* prospecta non esset, additas esse has duas voces *Pop. Romanus*, Casaubonus contendit; qui illustrissimam sententiam eâ additione tenebris involutam dicit. Tanto viro non possum non suffragari.

[c] *Id.*] Refertur ad sequentem sententiam.

[d] *Appius est.*] Hic est, ut videtur, quem Cicero sapientem vocat poëtam.

[e] *Prætergressus.*] Omnes libri habent *prægressus.* Carrio.

O malo

malo esse licet, formidatur. [a] Id evenit, quia plerique rerum potentes perversè consulunt: & eò se munitiores, putant, quò illi, quibus imperitant, [b] nequiores fuêre. At contrà id eniti decet; cùm ipse bonus, atque strenuus sis, utì quàm optumis imperites. Nam pessumus quisque asperrumè rectorem patitur. Sed tibi hoc gravius est, quàm ante te omnibus, armis parta componere. Bellum aliorum pace [c] mollius gessisti: ad hoc victores prædam petunt, victi cives sunt. Inter has difficultates [d] evadendum est tibi; atque in posterum firmanda resp. non armis modò, neque adversum hostes, sed, quòd multò majus, multòque asperius est, bonis pacis [e] artibus. Ergo omnes magnâ [f] mediocrique sapientiâ res huc vocat: quæ quisque optuma potest, utì dicat. Ac mihi sic videtur; qualicumque modo tu victoriam composueris, ita alia omnia futura. Sed jam, quò meliùs faciliùsque constituas, paucis, quæ me animus monet, accipe. Bellum tibi fuit, Imperator, cum [g] homine claro, magnis opibus, avido potentiæ, majore fortunâ, quàm sapientiâ: quem secuti sunt pauci, per suam injuriam tibi inimici; item quos affinitas, aut alia necessitudo, traxit. Nam particeps dominationis neque fuit quisquam; neque [h] si pati potuisset, orbis terrarum bello concussus foret. Cætera multitudo vulgi, more magìs quàm judicio, post alius alium, quasi prudentiorem, secuti. Per idem tempus [i] maledictis iniquorum occupandæ reip. in spem adducti homines, quibus omnia probro, ac luxuriâ polluta erant, concurrere in castra tua; & apertè [k] quietis mortem, rapinas, postremò omnia, quæ corruptus animus jubebat, minitari. Ex quîs magna pars, ubi neque [l] creditum condonare, neque

INTERPRETATIO.

[a] *Ex quibus magna pars, ubi vident te neque pecuniam creditam condonare, aut novas tabulas proponere.*

NOTÆ.

[a] *Id.*] *Quòd*, scilicet, *qui plùs potest formidatur.*

[b] *Nequiores.*] Id est, *homines nihili, quia nullâ sunt virtute; qui nihil nec possunt, nec audent.*

[c] *Mollius.*] Cæsari assentatur.

[d] *Evadendum.*] Id est, *Reipublicæ ità, ut & tibi consulas, providendum.*

[e] *Artibus.*] *Legum optimarum, quas tu sanxeris observatione, & vindicatione.*

[f] *Mediocrique.*] Sibi ipsi viam sternit, ne impudenter fecisse videatur, qui principi consulere fatagat. Atque optimo fundamento nititur: non enim minimam præstant aliquando reipublicæ operam qui traditores sunt, & minùs perspicaces; quippe qui graviori passu progredientes, ea advertunt quæ fervidiores præterierant.

[g] *Homine claro.*] *Pompeio* scilicet.

[h] *Si pati.*] Testatur Florus, neque parem Pompeium; neque superiorem Cæsarem ferre potuisse.

[i] *Maledictis.*] Hoc dicit, multos eò ad Cæsaris partes adductos fuisse, quòd malevolis quibusdam, qui eum rempublicam occupaturum prædicabant, fidem haberent; & per ejus gratiam se potentes evasuros sperarent.

[k] *Quietis*] *Iis qui nullis partibus erant addicti.*

te

te civibus, ſicuti hoſtibus, utì vident, defluxêre : pauci reſiſtêre, quibus majus otium in caſtris, quàm Romæ, futurum erat : [a] tanta vis creditorum impendebat. Sed ob eaſdem cauſſas, immane dictu eſt, quanti & quàm multi mortales poſtea ad Pompeium diſceſſerint ; eoque, per omne tempus belli, quaſi ſacro, atque [b] inſpoliato, fano debitores uſi. Igitur, quoniam tibi victori de bello atque pace agitandum eſt ; hoc utì [c] civiliter deponas, illa ut quàm juſtiſſima, & diuturna ſit ; de te ipſo primùm, [d] quia compoſiturus es, quod optumum factu eſt, exiſtuma. Equidem ego cuncta imperia crudelia, magìs acerba, quàm diuturna, arbitror ; neque quemquam à multis metuendum eſſe, quin ad eum ex multis formido recidat : [e] eam vitam bellum æternum atque anceps gerere : [f] quoniam neque adverſus, neque ab tergo, aut lateribus tutus ſis ; ſemper in periculo, aut metu agites. Contrà qui benignitate, & clementiâ imperium temperavêre, his læta & candida omnia viſa ; etiam hoſtes æquiores, quàm [g] aliis cives. An [i] qui me his dictis corruptorem victoriæ tuæ, nimiſque in victos bonâ voluntate prædicent ? [h] Scilicet quod ea, quæ externis nationibus, naturâ hoſtibus, noſque majoreſque noſtri ſæpè tribuêre, ea civibus danda arbitror ; neque barbarico ritu cæde cædem, ſanguine ſanguinem, expiandum. [z] An illa, quæ paulò ante hoc bellum in Cn. Pompeium victoriamque Syllanam increpabantur, oblivio abſtulit ? [i] Domitium, Carbonem, Brutum, alios item

INTERPRETATIO.

[1] *An aliqui prædicent me corruptorem eſſe victoriæ tuæ his dictis ?*

[2] An oblivio abſtulit, *Domitium, Carbonem ?* &c.

NOTÆ.

[a] *Tanta vis.*] Id eſt, *quia fœneratorum impotentiam experti eſſent.*

[b] *Inſpoliato.*] Id eſt, *ex quo abſtuliſſe quicquam nefas fuerit.* Vult plurimos ad Pompeium, tanquam ad aſylum concurriſſe.

[c] *Civiliter deponas.*] Duabus hiſce vocibus, quæ proponit propemodum conficit vir ſummè politicus. Curandum eſt enim ut bello tu, non alius, finem imponas, idque revera & bonâ fide præſtes : curandum ut id civiliter, hoc eſt, quam maximè popularibus & civibus tuis parcendo. Atque ex ejuſmodi exemplis diſcere debent balatrones quomodo loquendum, imò & legendum, ſit.

[d] *Quia.*] Alii, *Qui cũ.*

[e] *Eam.*] Arbitratur Salluſtius, ejus vitam, qui ſe aliis metuendum præbet, bellum æternum eſſe. Optimè, ut ſunt ejus, propemodum, omnia.

[f] *Quoniam.*] Intelligit cum, e quo loquitur, nihil ſperare poſſe in futurum, omnia timere ex præterito, & in præſenti turbatum eſſe.

[g] *Aliis.*] Illis nempe, qui per ſævitiam imperium obtinent.

[h] *Scilicet.*] Ironicè ſibi ex parte adverſariorum illud affingit, quod ipſos maximè refellit.

[i] *Domitium.*] Hos tres Pompeius, primum quidem in Africâ, alterum in Siciliâ, tertium circa Lilybæum mori coëgit. Cæterùm tantorum virorum ludibrio rata habita autor Cæſaris ab oculos ponit, ut ipſum ad miſericordiam, in quam pronus erat, magìs inclinet ; generoſiſſimumque imperatorem, quâ facile capiebatur, uti par eſt, tentet.

[a] non armatos, neque in prœlio belli jure, sed postea supplices, per summum scelus interfectos: plebem Romanam in [b] villâ publicâ, pecoris modo, consciscam. Heu quàm illa occulta civium funera, & repentinæ cædes in parentum, aut liberorum sinum, fuga mulierum, & puerorum, vastatio domorum. Ante partam à te victoriam omnia sæva, atque crudelia erant. Ad quæ te illi iidem hortantur: [c] & scilicet id certatum esse [1] utrius vestrûm arbitrio, injuriæ uti fierent; [2] neque receptam, sed captam, à te remp. & eâ causâ exercitus stipendiis confectis optumos & veterrimos omnium, advorsum fratres, parentesque, alii liberos, armis contendere; ut ex alienis malis deterrumi mortales ventri, atque profundæ libidini sumtus quærerent; atque essent opprobria victoriæ, quorum flagitiis commacularetur bonorum laus. Neque enim te præterire puto, quali quisque eorum more, aut modestiâ, etiam tum dubiâ victoriâ, sese gesserit; quoque modo in belli administratione scorta, aut [d] convivia exercuerint nonnulli; quorum ætas ne, per otium quidem, tales voluptates sine dedecore attigerit. De bello satis dictum. De pace firmandâ quoniam tuque, & omnes tui agitatis: primum id, quæso, considera, quale id sit, de quo consultas: ita, bonis, malisque [e] dimotis, patenti viâ ad verum perges. Ego sic existumo; quoniam orta omnia [f] intereunt, quâ tempestate urbi Romanæ fatum excidii adventârit, cives cum civibus manus conserturos: ita defessos, & exsangues regi, aut nationi, prædæ futuros. Aliter non orbis terrarum, neque cunctæ gentes conglobatæ, movere, aut contundere queunt hoc imperium. Firmanda igitur sunt concordiæ bona, & discordiæ mala expellenda. Id ita eveniet, si sumtuum, & rapinarum licentiam demseris; non ad vetera [g] instituta revocans, quæ, jam pridem corruptis moribus,

INTERPRETATIO.

[1] *Et scilicet* illi volunt *certatum esse*, ut sciretur *utrius vestrûm arbitrio injuriæ fierent.*

[2] *Neque* volunt *receptam & liberatam, sed captam esse à te rempublicam*; *& eâ causâ exercitus optimos, & veterrimos omnium stipendiis confectis, contendere armis advorsum fratres & parentes, alii* adversus *liberos.*

NOTÆ.

[a] *Non armatos.*] Animadversum in eos qui se sponte dediderant, inquit Florus.

[b] *Villa.*] Ea fuit in Campo Martio, ubi quatuor, & secundum aliquos, octo & novem millia deditorum inermium civium Sylla interfici jussit.

[c] *Et scilicet.*] Adversariis rationes adscribit ridiculas, ut eorum institutum ridiculum videatur.

[d] *Convivia.*] De hoc omni castrorum Pomp. dedecore Plutarchus, & ipse Cæsar loquitur.

[e] *Dimotis.*] Id est, *seorsum positis, & accuratè penticulatis.* Ita verò, quicunque decipi metuit, facto opus est.

[f] *Intereunt.*] Quàm appositè, & ad ingenium Cæsaris accommodatè isthuc injecit.

[g] *Instituta.*] De sumtuariis legibus loquitur, quas adversus grassantem corruptionem satis firmas non credat.

ludi-

ludibrio ſunt; ſed ſi ſuam cuique rem familiarem, finem ſumtuum [a] ſtatueris: quoniam is inceſſit mos, homines [b] adoleſcentuli, ſua atque aliena conſumere, nihil lubidini, atque aliis rogantibus denegare, pulcherrumum putent; [c] eam virtutem & magnitudinem animi; pudorem atque modeſtiam, pro ſocordiâ æſtument. [d] Ergo animus ferox, pravâ viâ ingreſſus, ubi conſueta non ſuppetunt, fertur accenſus in ſocios modò, modò in cives: movet compoſita, & res novas [d] veteribus acquirit. Quare [e] tollendus fœnerator in poſterum, uti ſuas quiſque res curemus. Ea vera, atque ſimplex via eſt, magiſtratum populo, non creditori, gerere; & magnitudinem animi in addendo, [f] non demendo reip. oſtendere. Atque ego ſcio, quàm aſpera hæc res in principio futura ſit; præſertim iis, qui ſe in victoriâ licentiùs liberiùſque, quàm artiùs, futuros credebant: quorum ſi ſaluti, potiùs quàm lubidini conſules; illoſque, noſque, & ſocios, in pace firmâ conſtitues. Si [g] eadem ſtudia, arteſque juventuti erunt; næ iſta egregia tua fama, ſimul cum urbe Româ brevi concidet. Poſtremò ſapientes pacis causâ bellum gerunt, [h] laborem ſpe otii ſuſtentat. Niſi illam firmam effeci, vinci, an viciſſe, quid retulit? Quare capeſſe per deos remp. & omnia [i] aſpera, uti ſoles, pervade. [k] Namque aut tu mederi potes, aut omittenda eſt cura omnibus. Neque [l] quiſquam te ad crudeles pœnas, aut aceiba judicia, in-

INTERPRETATIO.

[1] *Ob has cauſas animus ferox ingreſſus pravâ viâ, ubi conſueta non ſuppetunt, fertur accenſus, modò in ſocios, &c.*

NOTÆ.

a *Statueris.*] Diſcordiæ vires maximas ſubtraxerit, qui hoc autoris monitu uti didicerit: ut enim optimè Florus, *Magnificus apparatus conviviorum, & ſumtuoſa largitio, nonne ab opulentiâ parturit mox egeſtatem? Hæc Catilinam patriæ ſuæ impegit.*

b *Adoleſcentuli.*] Utinam aliquando apud viros principes ea rerum humanarum cura exoriatur, ut poſt futuris conſulant, cum venientium inſtitutioni proſpiciunt.

c *Eam.*] Id eſt, *in eo poſitam.*

d *Veteribus.*] Hoc eſt, *Aliena conſumendo, nihil lubidini denegando.* Cæterùm vide mihi, quæſo, quomodo ſententiam ſuam expreſſerit. Petita res eſt ex ipſis naturæ viſceribus, ubi omnia iiſdem conſervantur principiis quibus generata ſunt. Verùm jocus eſt ex rerum veterum & novarum oppoſitione; quæ eò minùs bene compoſita videntur; quod ex veteribus nova non ſoleant emergere.

e *Tollendus.*] Iſtud certè maximæ eſt diſquiſitionis: multa enim incommoda ex fœnore tangit Salluſtius, in eo abuſus plurimus, attamen, quomodo in totum tolli poſſit, non vidco.

f *Non demendo.*] Magìs iſtud rhetoricè, quàm politicè dictum; niſi Salluſtius minimæ fœneratorum licentiæ obviàm ire conatus eſt. Quamvis enim aliquid videaris debitori per fœnus detrahere, per idem illi ſæpè multùm addideris.

g *Eadem.*] De quibus ſuprà, *Sua* ſcilicet, *& aliena conſumere*; *&c.*

h *Laborem.*] Militarem præſertim intellige.

i *Aſpera.*] Quæ videlicet in ordinandâ republicâ occurrunt.

k *Namque.*] Cæſari aſſentatur.

l *Quiſquam.*] Bonus ſcilicet. Verùm ideo non addidit, quia rem ipſam terminis uſque adeò invidioſis propoſuit, ut qui maximè cupiant, eam non auſint defendere.

vocat; quibus civitas vaſtatur magìs, quàm corrigitur: ſed utì pravas artes, malaſque lubidines, ab juventute prohibeas. Ea verò clementia erit, conſuluiſſe, ne meritò cives patriâ [a] expellerentur; retinuiſſe ab ſtultitiâ, & falſis voluptatibus; pacem concordiamque ſtabiliviſſe: [b] non, ſi, flagitiis obſecutus, delicta perpeſſus, præſens gaudium cum mox futuro malo conceſſeris. Ac [1] mihi animus, quibus rebus alii timent, maximè [c] fretus eſt negotii magnitudine: & quia tibi [d] terræ, & maria ſimul omnia componenda ſunt; (quippe res parvas [e] tantum ingenium attingere nequit) magnæ curæ magna merces eſt. [f] Igitur provideas oportet, utì plebes, largitionibus, & publico frumento [g] corrupta, habeat negotia ſua, quibus [h] ab malo publico detineatur: [i] juventus probitati, & induſtriæ, non ſumtibus, neque divitiis, ſtudeat. Id ita eveniet, ſi pecuniæ, quæ maxuma omnium pernicies eſt, [k] uſum, atque [l] decus demſeris. Nam ſæpè ego cum animo meo reputans, quibus quiſque rebus [m] clariſſumi viri magnitudinem inveniſſent: quæ res populos, nationeſve magnis [n] auctoribus auxiſſent; ac deinde quibus cauſſis ampliſſuma regna & imperia corruiſſent: eadem ſemper bona, atque mala reperiebam; omneſque victores divitias contemſiſſe, & [o] victos cupiviſſe. Neque aliter quiſquam extollere ſeſe, & divina mortalis attingere poteſt; niſi

INTERPRETATIO.

[1] *Ac animus meus maximè nititur iis rebus quas alii timent, negotii, ſcilicet, magnitudine.*

NOTÆ.

[a] *Expellerentur.*] Ciacconius mallet *expellantur.*

[b] *Non.*] Supple, *Clementia fuerit.*

[c] *Fretus.*] Bene de Cæſare ſe ideo ſperare innuit, quòd ille res ſoleat exequi difficillimas, viris enim cordatis difficultas animum auget.

[d] *Terræ.*] Potiùs eſt ut Salluſtium, *Terrâ & mari*, ſcripſiſſe credemus. *Douza.*

[e] *Tantum.*] Cæſari iterum aſſentatur, Cæterùm maxima laus eſt, minima etiam cum maximis procurare.

[f] *Igitur.*] Non poterunt ad ſuum uſum ſatìs hanc periodum excutere politici.

[g] *Corrupta.*] Supple, *utì quidem nunc eſt*: neque verò intendit Salluſtius, ut populus in eo permaneat.

[h] *Ab malo.*] Homines verò pravo otio perditi, lues ſunt & peſtis reipublicæ.

[i] *Juventus.*] Optimè auctor, qui rerum caput attingit. Atque equidem haud iſtud dico per impudentiam, quaſi in viro ſummè politico aliquid auſim alibi reprehendere; verùm quia quantùm in juventutem peccetur, pœnitet.

[k] *Uſum.*] Non in totum ſed illum quem antè habuit.

[l] *Decus.*] Cùm, non homines modò, ſed omne quod eſt, eſſe porrò, & bene eſſe per naturam quærat; pronum eſt ut id illi ante omnia ſuum faciant, per quod reliqua comparantur. Ex quo perſpicuum eſt, quàm peſſimè & flagitiosè reipublicæ conſulant; qui virtutem, honorem, omnia denique argento ſubjiciunt.

[m] *Clariſſumi.*] In omnibus libris *clari* legi, autor eſt Carrio.

[n] *Auctoribus.*] In quibuſdam ſcriptum eſt *auctionibus*, pro quo Ciacconius reponit *auctibus*, phraſi Livio & Tacito uſitatâ.

[o] *Victos.*] Scilicet in iis progreſſus facimus, quibus incumbimus: neque fieri poteſt ut, qui maximo cum labore accumulandis divitiis ſtuduit, ſine eo virtutem nactus fuerit.

omiſſis

omissis pecuniæ & corporis gaudiis, animo indulgens, non assentando, neque concupita præbendo, [a] perversam gratiam gratificans; sed in labore, patientiâ, bonisque præceptis, & factis fortibus exercitando. Nam domum, aut villam extruere, eamque signis, aulæis, aliisque operibus exornare, & omnia potius, quàm semet visendum efficere; [b] id est, non divitias decori habere, sed ipsum illis flagitio est. Porro ii, quibus bis die ventrem onerare, nullam noctem sine scorto quiescere, mos est; ubi animum, quem dominari decebat, servitio oppressêre: nequicquam eo postea hebeti, atque claudo, pro exercitio uti volunt. Nam imprudentiâ pleraque, & se præcipitant. Verùm hæc, & omnia mala pariter cum honore pecuniæ desinent; si neque magistratibus, neque alia vulgo cupiunda, venalia erunt. Ad hoc providendum est, quonam modo Italia, atque provinciæ tutiores sint: id quod factu haud obscurum est. Nam iidem omnia vastant, suas deserendo domos, & per injuriam alienas occupando. Item ne, ut adhuc, militia injusta, aut inæqualis sit; cùm alii triginta, pars nullum stipendium faciet: & frumentum id, quod antea præmium ignaviæ fuit, per municipia, & colonias illis dare conveniet: cùm, stipendiis [c] emeritis, domos everterint. Quæ reipublicæ necessaria, tibique glorioſa ratus sum, quâm pauciſſumis absolvi. Non pejus videtur pauca nunc de facto meo differere. Plerique mortales ad judicandum satis ingenii habent, aut simulant; verùm tamen ad [d] reprehendenda aliena facta, aut dicta, ardet omnibus animus: vix satis apertum os, aut lingua prompta videtur, quæ meditata pectore evolvat: quibus me subjectum haud pœnitet, magis [e] reticuisse pigeret. Nam sive hâc, seu meliore aliâ, viâ perges; à me, quidem, pro virili parte dictum, & adjutum fuerit. Reliquum est optare, uti, quæ tibi placuerint, ea di immortales approbent, beneque evenire sinant.

NOTÆ.

[a] *Perversam.*] Id est, Quæ plus doloris & mali afferat quàm voluptatis.

[b] *Id est.*] Utinam istud aliquando illi animo reputarent, qui se, per divitiarum abusum, non modò illustres fieri arbitrantur; seu, spretis insuper quibus gloriari velle videntur titulis, & Christi nomine, ejus membra sanguinemque, pro libitu, pedibus proculcant.

[c] *Emeritis.*] Id est, *postquam legibus definitum tempus militiæ dedissent.*

[d] *Reprehendenda.*] Illos carpit qui suum studium & scripturam reprehendebant.

[e] *Reticuisse.*] Id est, *de iis non monuisse Cæsarem quæ optima esse credebat.*

DE REPUBLICA ORDINANDA.

ORATIO [a] II.

SCIO ego, quàm difficile, atque aſperum factu ſit, conſilium dare regi, aut imperatori; poſtremò cuiquam mortali, cujus opes in excelſo ſunt: quippe cùm & illis conſultorum [b] copiæ adſint; neque de futuro quiſquam ſatìs callidus, ſatìſque prudens ſit. Quin etiam ſæpè prava magìs, quàm bona conſilia proſperò eveniunt; [c] quia pleraſque res fortuna ex lubidine ſuâ agitat. Sed mihi ſtudium fuit adoleſcentulo rempublicam capeſſere, atque in eâ cognoſcendâ multam, magnamque curam habui: non ita, utì magiſtratum modò caperem, quàm multi malis artibus adepti erant; ſed etiam utì rempublicam domi, militiæque, quantùmque armis, viris, opulentiâ poſſet, cognitum haberem. Itaque mihi, multa cum animo agitanti, conſilium fuit, famam [d] modeſtiamque meam poſt tuam dignitatem habere; & cujus rei lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriæ accederet. Idque non temerè, aut ex fortunâ tuâ, decrevi; ſed quia in te, præter cæteras, artem tuam egregiè mirabilem comperi; ſemper tibi majorem in adverſis, quàm in ſecundis, rebus animum eſſe. Sed [e] per cæteros mortales illa res clarior eſt, quòd & priùs defeſſi ſint homines laudando atque admirando munificentiam tuam, quàm tu faciundo quæ glorià digna eſſent. Equidem mihi decretum eſt, nihil tam ex alto reperiri poſſe, quod non cogitanti tibi in promtu ſit. Neque ego, quæ viſa

INTERPRETATIO.

[a] *Sed etiam utì haberem rempublicam* cognitam, *& cognitum haberem quantùm* reſpublica *poſſet domi & militiæ, armis, viris, opulentiâ.*

NOTÆ.

[a] II. Nemini, qui utramque orationem, ſeu epiſtolam legerit, dubium eſſe poteſt, quin hæc prior ſit.

[b] *Copiæ.*] Maximam facit conſulendi difficultatem conſultorum numerus, dum ignariſſimi loquacitate, aut pravo ſtudio, bonorum conſulta depravatum eunt.

[c] *Quia.*] Hinc fit ut imperiti perverſa ſua conſilia veris anteponant, bonoſque agitent.

[d] *Modeſtiamque.*] Iniqua plerumque hominum judicia & perverſam voluntatem experiuntur qui aliis conſulere ſatagunt: adeòque viam ſibi munit Salluſtius, ne per imprudentiam aut impudentiam Cæſari conſilium dediſſe videatur.

[e] *Per cæteros mortales.*] Alii habent *per deos immortales.*

ſunt, de rep. tibi ſcripſi, quia mihi conſilium, atque ingenium meum [a] ampliùs æquo probaretur; ſed inter labores militiæ, interque prœlia, victorias, imperium, ſtatui admonendum te de negotiis urbanis. Namque tibi [b] ſi id modò in pectore conſilii eſt, utì te ab inimicorum impetu vindices, quoquo modo contra [c] adverſum conſulem beneficia populi retineas: indigna virtute tuâ cogites. Sin in te ille animus eſt, qui jam à principio nobilitatis factionem diſturbavit; plebem Rom. ex gravi ſervitute in libertatem reſtituit; in præturâ inimicorum arma inermis disjecit; domì militiæque tanta, & tam præclara facinora fecit, utì ne inimici quidem queri quidquam audeant, niſi de magnitudine tuâ: quin accipe tu ea, quæ dicam [d] de ſummâ reipub. quæ profectò aut tu vera invenies, aut certè haud procul à vero. Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi pravitate, aut quia nihil eo maluit quàm quod tibi obeſſet, ita lapſus eſt, ut hoſtibus tela in manus jaceret: quibus ille rebus remp. conturbavit, eiſdem tibi [e] reſtituenda eſt. Primùm omnium [f] ſummam poteſtatem moderandi, de vectigalibus, ſumtibus, judiciis, ſenatoribus paucis tradidit; plebem Romanam, cujus antea ſumma poteſtas erat, [g] noſque his quidem legibus, in ſervitute reliquit. Judicia, tametſi, [h] ſicut antea, tribus ordinibus tradita ſunt; tamen iidem illi factioſi regunt, dant, adimunt quæ lubet: innocentes circumveniunt: ſuos ad honorem extollunt. Non facinus, non probrum, aut flagitium obſtat, quò minùs magiſtratus capiant: quod commodum eſt trahunt, rapiunt; poſtremò, tanquam [i] urbe captâ, lubidine, ac licentiâ ſuâ, pro legibus utuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, ſi virtute partam victoriam more ſuo [k] per ſervitium exercerent. Sed homines inertiſſumi, quorum omnis vis, virtuſque in linguâ ſita eſt; fortè, atque [l] alterius ſocordiâ dominationem oblatam inſolentes agi-

NOTÆ.

[a] *Ampliùs æquo.*] Qui alteri conſilium dat, ſuperior eſſe videtur; illud excuſat Salluſtius.

[b] *Si id.*] Tacitè innuit injurias vindicandas, & ſupremam poteſtatem invadendam.

[c] *Adverſum conſulem.*] Marcellum intelligo, cùm Æmilium, alterum conſulem pecuniâ Cæſar ſuum feciſſet: his enim, non, ut quidam exiſtimavit, Marcello, & Lentulo conſulibus, ſcriptam fuiſſe hanc epiſtolam crediderim.

[d] *De ſummâ.*] Omnes libros *de ſummâ republicâ*, quomodo ferè priſci loquuti ſunt, ſcriptum habere, teſtatur Carrio.

[e] *Reſtituenda.*] In omnibus libris *reſtituendum* legi teſtatur Carrio; phraſi antiquâ.

[f] *Summam.*] Si vera loquitur Salluſtius, hinc, ideo tantùm tribunitiam poteſtatem reſtituiſſe Pompeium intelligemus, quod eum antea feciſſe vidimus, ut auram populärem captaret, volentibuſque ſervitium imponeret.

[g] *Noſque.*] Ordinem equeſtrem intellige.

[h] *Sicut antea.*] Lege Plautiâ plebi communicata judicia, ordini ſenatorio à Syllâ tranſlata fuerant. Lege verò Aureliâ quam tulit L. Aurelius Cotta prætor, inter ſenatores, equites, & tribunos ærarios, judicia eadem, ex Pompeii voluntate diviſa ſunt.

[i] *Urbe captâ.*] *Ab hoſtibus*, ſcilicet, qui omnia pro libidine agunt.

[k] *Per ſervitium.*] Id eſt, *cum civibus, veluti cum ſervis, agendo.*

[l] *Alterius.*] Id eſt, *aliorum*; neque hîc quemquam ſingulatim deſignat.

tant.

tant. Nam, quæ ſeditio, ac diſſenſio civilis, tot tamque illuſtres familias ab ſtirpe evertit? Aut quorum unquam victoriâ animus tam præceps, tamque immoderatus fuit? L. Sulla, cui omnia in victoriâ lege belli licuerunt; tametſi [a] à Sulpicio hoſtium partes muniri intelligebat: [b] tamen, paucis interfectis, cæteros beneficio, quàm metu, retinere maluit. At hercule nunc [c] cum Catone, L. Domitio, cæteriſque ejuſdem factionis: quadraginta ſenatores; multi præterea cum ſpe bonâ adoleſcentes; ſicuti hoſtiæ, mactati ſunt: cùm interea importuniſſima genera hominum tot miſerorum civium ſanguine ſatiari nequiverunt: non orbi liberi, non parentes exactâ ætate, non gemitus virorum, luctus mulierum, immanem eorum animum inflexit: quin, acerbiùs indies malefaciendo, ac dicundo, dignitate alios, alios civitate, everſum irent. Nam quid ego de te dicam, [d] cujus contumeliam homines ignaviſſimi vitâ ſuâ commutare volunt? Scilicet neque illis tantæ voluptati eſt [e] (tametſi inſperantibus accidit) dominatio, quanto mœrori tua dignitas; qui optatius habent, ex tuâ calamitate [f] periculum libertatis facere, quàm per te populi Rom. imperium maximum ex magno fieri. Quò magis tibi etiam atque etiam animo proſpiciendum eſt, quonam modo rem ſtabilias, communiaſque. Mihi quidem quæ mens ſuppetit, eloqui non dubitabo. Cæterùm tui erit ingenii probare, quæ vera, atque utilia factu putes. In duas partes ego civitatem diviſam arbitror, ſicut à majoribus accepi; in patres, & plebem. Antea patribus ſumma auctoritas erat, vis multò maxuma in plebe. Itaque ſæpius

INTERPRETATIO.

[f] *Qui magis optant libertatem ſuam in diſcrimen adducere, ex calamitate tuâ, quàm Romanum imperium, ex magno, per te fieri maximum.*

NOTÆ.

[a] *A Sulpicio.*] Carrio veteribus libris, ut ille ait, manuductus, pro *Sulpicio, ſupplicio* repoſuit; idque auream correctionem vocat, quam quidem cuivis, qui ſenſum communem habeat, probatum iri non dubitat. Me verò minimè puduerit cum paucis, quibus ſenſus bonus fuerit, à communi recedere; eo præſertim inductus, quòd niſi, Sulpitii mentione, ſententiam ſuam Salluſtius, tanquam metis quibuſdam coarctaverit, falſiſſima ejus oratio fuerit. Cæterùm, ad plenam hujus loci intelligentiam omnino videndus eſt Paterculus. Hiſtor. lib. 2.

[b] *Tamen paucis interfectis.*] Aſſumit auctor quod commodum, &, pro tempore, verum fuit; antequam Sylla in Aſiam adverſus Mithridatem proficiſceretur. Illi verò in laudem vertit quod, tunc temporis, coactus fecit: alioqui poſt ultimam & firmam victoriam, non alius unquam in cives Syllâ crudelior fuit.

[c] *Cum Catone.*] Intellige ſenatores à Catone, Domitio, aliiſque ex factione Cæſari adversâ, interfectos fuiſſe; dummodo ne quid ex irâ & dolore, ſenatu motus Salluſtius admiſceat. Nota verò phraſim, quâ facilè, nec aliter quàm in re notiſſimâ utaris.

[d] *Cujus.*] Id eſt, *Qui neque vitam perdere dubitant, modò tibi aliquam faciant contumeliam.*

[e] *Tametſi.*] Major eſt autem ea voluptas quæ inſperanti accidit.

in

in civitate [a] feceſſio fuit, ſemperque nobilitatis opes diminutæ ſunt, & jus populi amplificatum. Sed plebes eò liberè agitabat, quia nullius potentia ſuper leges erat; neque divitiis, aut ſuperbiâ ſed bonâ famâ, factiſque fortibus, nobilis ignobilem anteibat: humillimus quiſque in [b] armis, aut militiâ, nullius honeſtæ rei egens, ſatis ſibi, ſatiſque patriæ, erat. Sed, ubi eos paullatim expulſos agris, inertia, atque inopia incertas domos habere ſubegit; cœpêre alienas opes petere, libertatem ſuam cum republicâ venalem habere. Ita paullatim populus, qui dominus erat & cunctis gentibus imperitabat, dilapſus eſt; & pro communi imperio, privatim ſibi quiſque ſervitutem peperit. Hæc igitur multitudo primùm malis moribus imbuta, deinde in artes, vitaſque varias [c] diſpalata, nullo modo inter ſe congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad capeſſendam rempub. Cæterùm, additis novis civibus, magna me ſpes tenet, fore, ut omnes expergiſcantur ad libertatem: quippe cùm illis libertatis retinendæ, tùm his ſervitutis amittendæ, cura orietur. Hos ego cenſeo, permixtos cum veteribus novos, in coloniis conſtituas; ita & res militaris opulentior erit, & plebes bonis negotiis impedita malum publicum facere deſinet. Sed non inſcius neque imprudens ſum, cùm ea res agetur; quæ ſævitia, quæve tempeſtates hominum nobilium futuræ ſint; cùm indignabuntur omnia funditùs miſceri, antiquis civibus [d] hanc ſervitutem imponi, regnum denique ex liberâ civitate futurum, ubi unius munere multitudo ingens in civitatem pervenerit. Equidem ego ſic apud animum meum ſtatuo, malum facinus in ſe committere, qui incommodo reip. gratiam ſibi conciliet. [e] Ubi bonum publicum etiam privatim uſui eſt, id verò dubitare aggredi, ſocordiæ, atque ignaviæ duco. M. Livio [f] Druſo ſemper conſilium fuit, in tribunatu ſummâ ope niti pro nobilitate; neque ullam rem in principio agere intendit, niſi illi auctores fierent: ſed homines [g] factioſi, quibus dolus, atque malitia, fide cariora erant, ubi intellexerunt, per unum hominem [h] maxumum beneficium multis mortalibus dari; videlicet & [i] ſibi quiſque conſcius, malo

INTERPRETATIO.

[i] *Et ſcilicet quiſque conſcius ſibi* ſe *eſſe animo malo atque infido, exiſtimaverunt de Druſo juxta ac de ſe.*

NOTÆ.

a *Seceſſio.*] De iis jam ſæpius vidimus.

b *Armis.*] Ingeniosè, ad vitandam tautologiam, Salluſtio indignam: Douza pro *armis*, unius litteræ levi mutatione, *arvis* reposuit.

c *Diſpalata.*] Id eſt, *diſperſa*, cùm aliud alii genus vitæ ſequerentur.

d *Hanc ſervitutem.*] Id eſt, *hæc omnia in civitatem induci, tu veteribus civibus ſervitus imponeretur.*

e *Ubi bonum.*] Directè dixiſſet, *Ubi bonum privatim etiam publicè uſui eſt*; verum honeſtiùs expreſſit, cùm primò publici boni rationem habuit.

f *Druſo.*] Politicum virum de iſto Velleium adiviſſe nequaquam pigebit.

g *Factioſi.*] De nobilibus loquitur, itemque ſenatu, qui Druſum ſenatui ipſi faventem per invidiam oppreſſerunt.

h *Maxumum.*] Civitatem ſcilicet.

atque infido animo eſſe, de M. Livio Druſo juxta, ac de ſe, exiſtumaverunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam ſolus rerum potiretur, [a] contra eam nixi, [b] ſua ipſius conſilia diſturbaverunt. Quò tibi, imperator, majore curâ fideque amici, & multa præſidia paranda ſunt. Hoſtem adverſum opprimere, ſtrenuo homini haud difficile eſt; occulta pericula neque facere, neque vitare, bonis in promptu eſt. Igitur, ubi eos in civitatem adduxeris, quoniam quidem revocata plebes erit, in eâ re maximè animum exercitatio, utì colantur boni mores; concordia inter veteres & novos coaleſcat. Sed multò maximum bonum patriæ, civibus, tibi, liberis, poſtremò humanæ genti, pepereris; ſi ſtudium pecuniæ aut ſuſtuleris, aut, quod res feret, minueris. Aliter neque privata res, neque publica, neque domi, neque militiæ, regi poſt. Nam ubi cupido divitiarum invaſit, neque diſciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum fatìs pollet; quin animus magìs, aut minùs maturè, poſtremò tamen ſuccumbit. Sæpè jam audivi, qui reges, quæ civitates & nationes, per opulentiam magna imperia amiſerint; quæ per virtutem inopes ceperant. Id adeo haud mirandum eſt. Nam ubi bonus deteriorem divitiis magìs clarum, magìſque acceptum videt; primò æſtuat, multaque in pectore volvit: ſed ubi [c] gloria honorem magìs in dies, virtutem opulentia vincit; animus ad voluptatem à verò deficit. Quippe [d] gloria induſtria alitur; ubi eam demſeris, ipſa per ſe virtus amara, atque aſpera, eſt. Poſtremò [e] ubi divitiæ claræ habentur, ibi omnia bona vilia ſunt; fides, probitas, pudor, pudicitia. Nam ad virtutem [f] una, & ardua via eſt; ad pecuniam, [i] quâ cuique lubet, nititur; & malis, & bonis rebus ea creatur. Ergo in primis auctoritatem pecuniæ demitto: [g] neque de capite, neque honore, ex copiis quiſquam magìs, aut minùs, judicaverit; ſi neque prætor, neque

INTERPRETATIO.

[i] Quiſque *nititur ad pecuniam* viâ *quâ cuique lubet.*

NOTÆ.

[a] *Contra eam.*] Adeòque reipublicæ qui benefacit illud quoque diſſimulare debet; ne ipſius beneficii invidiâ, etiam ab iis quibus benefacit, opprimatur.

[b] *Sua ipſius.*] Alii, *Sua & ipſus*; Gronovius mallet. *Sua ipſorum.* Cæterùm locus politicorum, ſi alius uſpiam, meditatione dignus.

[c] *Gloria.*] Inanis illa, ſcilicet, cujus fundamentum non eſt virtus.

[d] *Gloria.*] Hîc verò gloriam veram, aut quamlibet intellige.

[e] *Ubi.*] Jamdiu uſque adeò iſtud comprobatum eſt, ut omnium ſæculorum, & totius orbis, oraculum videatur: interim, eo ſpreto, hodieque propemodum omnes pereunt.

[f] *Una.*] Et iſtud conſideratione dignum ſimplex eſt ſiquidem & ſimpliciſſima virtus; atque in anguſtum ita coarctata, ut neque in hanc, neque in illam, partem deflectere queat.

[g] *Neque de capite.*] Id eſt, *nullus dignitatem, vel exiſtimationem auxerit, vel minuerit; quòd divitiis auctus, vel deſtitutus, fuerit.*

con-

conſul, ex opulentiâ, verùm ex dignitate, creatur. [a] Sed de magiſtratu facilè populi judicium ſit. Judices à paucis probari, regnum eſt; ex pecuniâ legi, inhoneſtum. Quare omnes primæ [b] claſſis [c] judicare placet, ſed [d] numero plures, quàm judicant. Neque [e] Rhodios, neque alias civitates, unquam ſuorum judiciorum pœnituit: ubi promiſcuè dives, & pauper, [f] utì cuique fors tulit, de maximis rebus, juxta ac de minimis, diſceptat. Sed de magiſtratibus creandis haud mihi quidem abſurdè placet lex, quam C. Gracchus in tribunatu promulgaverat; ut ex confuſis quinque claſſibus ſorte [g] centuriæ vocarentur. Ita coæquati dignitate, pecuniâ, virtute anteire alius alium properabit; nec ego magna remedia contra divitias ſtuo. Nam perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, ut earum rerum uſus eſt: malitia præmiis exercetur. Ubi ea demſeris, nemo omnium [1] gratuito malus eſt. Cæterùm avaritia, bellua fera, immanis, intoleranda eſt: quò intendit, oppida, agros, fana, atque domos, vaſtat; divina cum humanis permiſcet: neque exercitus neque mœnia obſtant, quò minùs vi ſuâ penetret: fama pudicitiâ, liberis, patriâ, atque parentibus, cunctos mortales ſpoliat. Verùm, ſi pecuniæ decus ademeris; magna illa vis avaritiæ facilè bonis moribus vincetur. Atque hæc ita ſeſe habere, tametſi omnes æqui atque iniqui memorent; tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum eſt; cujus ſi dolum caveris, alia omnia [2] in proclivi erunt. Nam hi, ſi virtute ſatìs valerent, magìs æmuli bonorum, quàm invidi, eſſent. Quia deſidia, & inertia, & ſtupor eos, atque torpedo, invaſit; ſtrepunt, obtrectant, alienam famam ſuum dedecus exiſtumant. Sed, quid ego plura, quaſi de ignotis, memo-

INTERPRETATIO.

[1] *Nemo omnium eſt malus pro nihilo.*
[2] *Alia omnia erunt facilia.*

NOTÆ.

[a] *Sed de.*] Id eſt, *populus cognoſcat quinam ad judicandum idonei fuerint.*

[b] *Claſſis.*] Claſſis pars eſt civium, ex cenſu in ordinem relata. In quinque verò claſſes cum capite cenſorum centuriâ univerſum populum Romanum Servius Tullius diſtribuit; quarum claſſium prima, ut opulentiſſima, ita & potentiſſima, erat.

[c] *Judicare.*] Id eſt, *Dignos reputari quibus judicandi munus conferatur.*

[d] *Numero.*] Id eſt, plures ex primâ claſſe conſtituendos, qui re ipsâ populo jus dicerent.

[e] *Rhodios.*] Rhodus nobilis eſt inſula maris Mediterranei, inter Cyprum & Cretam.

[f] *Utì cuique.*] *Cuique* facilìùs toleraret Gronovius, ſi ſequeretur *cecidit*, non *tulit*; itaque illi potiùs placet, *utcumque fors tulit*; nihil tamen neceſſe habeo mutare.

[g] *Centuriæ.*] Non modò in claſſes populum Romanum Servius div ſit, ſed & claſſes in centurias. Ut verò divitibus maximam faceret poteſtatem, primæ claſſi dedit prærogativam, ut prima ſuffragium ferret: ex quo plerumque eveniebat, cùm ea reliquis omnibus præpolleret ut raìò ab aliis claſſibus ſuffragium peteretur, Gracchus, ut plebi primum & antiquum ſuum jus reſtitueret, volebat ut ſorte centuriæ ad ſuffragia vocarentur. Verùm de his omnibus omnino adire opus eſt eos, qui ea ex profeſſo tractaverunt.

rem ?

rem? M. Bibuli [a] fortitudo, atque animi vis, in consulatum erupit? hebes linguâ, magis malus, quàm callidus, ingenio. Quid ille audeat, cui consulatus, maxumum imperium, maxumo dedecori fuit? An L. [b] Domitii magna vis est, cujus nullum membrum à flagitio aut facinore vacat? Lingua vana, manus cruentæ, pedes fugaces; quæ honestè nominari nequeant, inhonestissuma. Unius tamen M. Catonis ingenium versutum, loquax, callidum, haud contemno. Parantur hæc disciplinâ [c] Græcorum. Sed virtus, vigilantia, labos, apud Græcos nulla sunt. Quippe, cùm domi libertatem suam, per inertiam, amiserint; censesne eorum præceptis imperium haberi posse? Reliqui de factione sunt inertissumi nobiles: in quibus, sicut in statuâ, præter nomen, nihil est additamenti. L. Posthumius, & M. Favonius, mihi videntur quasi magnæ navis supervacua onera esse, ubi salvi pervenire [d] visi sunt; si quid adversi coortum est, de illis potissumùm [e] jactura fit, quia pretii minumi sunt. Quoniam nunc, utì mihi videor, de plebe renovandâ, corrigendâque, disserui; de senatu, quæ tibi agenda videntur, dicam. Postquam mihi ætas ingeniumque adolevit haud fermè armis, atque equis, corpus exercui, sed animum in litteris agitavi: quod naturâ firmius erat, id in laboribus habui. Atque ego in eâ vitâ multa legendo, atque audiendo, ita comperi; omnia regna, civitates, nationes, usque eò prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt: ubicumque gratia, timor, voluptas, ea corrupêre, post paullò imminutæ opes, deinde ademtum imperium, postremò servitus imposita est. Equidem ego sic apud animum meum statuo; cuicumque in suâ civitate amplior, illustriorque locus, quàm aliis est, ei magnam curam esse reip. Nam cæteris, salvâ urbe, tantummodo libertas tuta est: qui per virtutem sibi divitias, decus, honorem, pepererunt; ubi paullùm inclinata resp. agitari cœpit, multipliciter animus curis, atque laboribus, fatigatur; aut gloriam, aut libertatem, aut rem familiarem, defensat; omnibus locis adest, festinat; quantò in secundis rebus florentior fuit, tanto in adversis asperiùs, magisque anxiè agitat. Igitur ubi plebes senatui, sicuti corpus animo, obedit, ejusque consilia consequitur; patres consilio valere decet, populo supervacanea est calliditas. Itaque majores nostri, cùm bellis asperrumis premerentur, equis, viris, pecuniâ amissâ, nunquam defessi sunt armati de imperio certare. Non inopia ærarii, non vis hostium, non

NOTÆ.

[a] *Fortitudo.*] Ironia est.

[b] *Domitii.*] Ænobarbi nomine, qui consul ante aliquot annos fuerat.

[c] *Græcorum.*] Certè non ita de Sallustio merita erat Græcia.

[d] *Visa sunt.*] Vetus editio, ut testatur Carrio, habet, *usi sunt*, pro quo Vaticana corrigit *usui sunt*: Lipsius ingeniosâ tamè conjecturâ reponit *viri sunt*. Fortè nihil mutandum.

[e] *Jactura fit.*] Id est, *in profundum abjiciuntur.*

adversa

adversa res, ingentem eorum animum subegit; quin, quæ virtute ceperant, simul cum animâ retinerent. Atque ea magis fortibus consiliis, quàm bonis præliis, patrata sunt. Quippe apud illos [a] una resp. erat: ei consulebant: factio contra hostes parabatur: corpus atque ingenium, patriæ, non suæ quisque potentiæ, exercitabat. At hoc tempore, contra homines nobiles, quorum animos socordia, atque ignavia, invasit; ignari laboris, hostium, militiæ, domi factione instructi, per superbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque patres, quorum consilio antea dubia resp. stabiliebatur: oppressi, ex alienâ libidine, huc atque illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia, decernunt: ut eorum, qui dominantur, simultas, ac arrogantia fert, ita bonum, malumque publicum existumant. Quòd si aut libertas æqua omnium, aut sententia [b] obscurior esset; majoribus opibus resp. & minùs potens nobilitas esset. Sed quoniam coæquari gratiam omnium difficile est; quippe cùm [c] illis majorum virtus partam reliquerit gloriam, dignitatem, clientelas; cætera multitudo pleraque insciа: sit sententia eorum à metu libera. Ita occultò sibi quisque alterius potentia [d] carior erat. Libertas juxta bonis, & malis, strenuis, & ignavis optabilis est. Verùm eam plerique metu deserunt, stultissimi mortales; [e] quod in certamine dubium est, quorsum accidat, id per inertiam in se, quasi victi, recipiunt. Igitur duabus rebus confirmari posse senatum puto: si numero auctus [f] per tabellam sententiam ferat. Tabella [g] obtentui erit, quò magis animo libero facere audeat: [h] in multitudine, & præsidii plus, & usus amplior, est. Nam fere his tempestatibus, alii judiciis publicis, alii privatis suis, atque amicorum negotiis, implicati, haud sanè

NOTÆ.

a *Una.*] Id est, *quæ in factiones non erat diversa.* Salus est profectò omnium membrorum societas & communicatio; pestis discordia & abalienatio.

b *Obscurior.*] Obscurior est ipse Sallustius, dum minùs obscuram quæritur aliorum sententiam. Badius intelligit de obsequio, quo omnes fere erga paucos tenebantur, quodque illis minùs cognitum fuisse autor desiderâsset. Ego verò hîc agi crediderim de suffragiis, quæ per tabellas, de quibus etiam postea Sallustius loquitur, ferebantur; ne cujusquam sententia ab ullo cognosci posset.

c *Illis.*] Nobilibus, scilicet.

d *Carior.*] Id est, *cùm singulis per tabellam, nemine conscio, sententiam suam dicere licuerit, omnes sibi & reipublicæ magis quàm paucorum superbiæ, suffragio suo consulant.*

e *Quod.*] Servitutem intelligit, quæ, quam in partem cadat, quamdiu pro libertate certatur, nullus scire potest.

f *Per tabellam.*] Non unus fuit semper apud Romanos sententiam suam dicendi modus, ut neque apud alias gentes. Voce primò, deinde, aut major liberos esset, per tabellas, suffragium suum ferebant. Quâ de re, vide, in primis, Delectum Latinitatis Moneto Jesuitæ attributum.

g *Obtentui*] Badius exponit *ad obtinendum.* Ego ita intelligo ut tabella quasi velum fuerit & operimentum, sub quo latitantes liberè suffragia sua dixerint. *Obtentui*, id est, *obtendendum & obtegendum.*

h *In multitudine.*] Istud verò disquisitione multis opus habet, atque pro multiplici rerum & personarum ratione est limitandum.

reip.

[a] reip. consiliis adfuerunt; neque eos magìs occupatio, quàm [b] superba imperia distinuêre. Homines nobiles cum paucis senatoriis, quos [c] additamenta factionis habent, quæcumque libuit probare, reprehendere, decernere, ea, utì libido tulit, fecêre. Verùm ubi, numero senatorum aucto, per tabellam sententiæ dicentur; illi superbiam suam dimittent, ubi iis obediendum erit, quibus antea crudelissimè imperitabant. Forsitan, imperator, perlectis litteris desideres, quem numerum senatorum fieri placeat; quoquo modo in multa, & varia officia distribuatur: & [d] quoniam judicia primæ classis mittenda putem, quæ [e] descriptio, qui numerus, in quoquo genere, futurus sit. Ea mihi omnia generatim describere haud difficilè factu fuit; sed priùs laborandum visum est de summâ consilii, idque tibi probandum verum esse. Si hoc [f] itinere uti decreveris, cætera in promptu erunt. Volo ego consilium meum prudens, maxumèque usui esse. Nam ubicumque tibi res prospera cedet, ibi mihi bona fama eveniet. Sed me illa magìs cupido exercet, utì quocumque modo, & quamprimùm, resp. adjuvetur. Libertatem gloriâ cariorem habeo; atque ego te oro, hortorque, ne [1] clarissimus imperator, Gallicâ gente subactâ, populi Rom. summum atque invictum imperium tabescere vetustate, ac per summam discordiam dilabi, patiaris. Profectò, si id accidat, neque tibi nox, neque dies, [g] curam animi sedaverit; quin in somniis [2] exercitus, furibundus, atque amens, alienatâ mente feraris. Namque mihi pro vero constat, omnium mortalium vitam divino numine [3] invisi; neque bonum, neque malum facinus cujusquam pro nihilo haberi; sed ex naturâ, diversa præmia bonos, malosque, sequi. Interea fortè ea tardiùs procedunt: suus cui-

INTERPRETATIO.

[1] *Ne cùm sis clarissimus imperator*, &c.

[2] *Quò minùs in somniis vexatus, furibundus, atque amens, emotâ mente feraris.*

[3] *Namque pro certo comperi, omnium mortalium vitam divino numine cerni.*

NOTÆ.

[a] *Reip. consiliis.*] Quibus de reipublicæ bono disceptabatur.

[b] *Superba.*] Quòd paucorum nollent subservire superbiæ.

[c] *Additamenta.*] Ita loquitur de ministris & satellitibus superbiæ paucorum, hoc est de iis, qui cæco obsequio potentioribus, in omnibus suffragabantur.

[d] *Quoniam.*] Id est, *quid de illis faciendum.*

[e] *Descriptio.*] Gall. *Qu' en sera le departement.*

[f] *Itinere.*] Id est, *si prout egi admonui, ita facere decreveris.*

[g] *Curam.*] Conscientiæ angores intelligit. Cæterùm summâ arte scopum suum Sallustius dissimulat. Eò spectat tota oratio, ut summum imperium Cæsar occupet, sperans se per eum, illos persecuturum, à quibus senatu motus fuerat. Plurimas ad hanc rem causas subtexuit, at gloriam potissimùm, quâ ferè solâ Julius movebatur. Neque id tantùm, cum virtute gloriam ita copulat, ut nisi obtemperet magnanimus imperator; non modò gloriæ, sed virtuti, sed patriæ, terga vertisse videatur.

que

quæ animus ex conscientiâ spem præbet. Quòd si tecum patria atque parentes possent loqui, scilicet hæc tibi dicerent: O Cæsar, nos te genuimus, [1] fortissimi viri, in optumâ urbe, decus, præsidiumque nobis, hostibus terrorem. Quæ multis laboribus, & periculis ceperamus, ea tibi nascenti cum animâ simul tradimus, patriam maxumam in terris; domum, familiamque in patriâ clarissumam; præterea bonas artes, honestas divitias: postremò omnia honestamenta pacis; & præmia belli. Pro his amplissumis beneficiis non flagitium à te, neque malum facinus, petimus; sed uti libertatem eversam restituas. Quâ re patratâ, profectò per gentes omnes fama virtutis tuæ volitabit. Namque hâc tempestate, tametsi domi militiæque præclara facinora egisti: tamen gloria tua cum multis viris fortibus æqualis est: si verò urbem amplissumo nomine, & maxumo imperio, prope jam ab [2] occasu restitueris: quis te clarior, quis major, in terris fuerit? Quippe si morbo jam, aut fato huic imperio secus accidat; cui dubium est, quin per orbem terrarum vastitas, bella, cædes, oriantur? Quòd si tibi bona lubido fuerit, patriæ, parentibus, gratificandi; postero tempore, rep. restitutâ, super omnis mortalis gloria agnita, tuaque unius mors vitâ clarior erit. Nam vivos interdum fortuna, sæpè invidia, fatigat: ubi anima naturæ cessit, demtis obtrectationibus ipsa se virtus magìs magìsque extollit. Quæ mihi utilia factu visa sunt, Cæterùm deos immortales obtestor, uti, quocumq; modo ages, ea res tibi, reique publicæ, prosperè eveniat.

INTERPRETATIO.

[1] *Nos fortissimi viri genuimus te in urbe optimâ, ut sis nobis decus, &c.*

[2] *Si verò restitueris propè jam ab interitu urbem, cui nomen est amplissimum, &c.*

C. SALLUSTII CRISPI
IN M. TULLIUM CICERONEM
DECLAMATIO.

GRAVITER, & iniquo animo, maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem judicio magìs, quàm morbo animi, petulantiâ istâ uti. Sed, quoniam in te neque modum, neque modestiam ullam animadverto, respondebo tibi: uti, si quam maledicendo voluptatem cepisti, eam [a] malè audiendo amittas. Ubi querar? Quos implorem, P. C. diripi remp. atque

NOTÆ.

a *Male.*] De te, scilicet.

[a] audaciſſumo cuique eſſe [b] perfidiæ! An apud populum Rom. qui ita largitionibus corruptus eſt, ut ſeſe, ac fortunas ſuas venales habeat? An apud vos, P. C. quorum auctoritas turpiſſumo cuique & ſceleratiſſumo, ludibrio eſt? Ubi M. Tullius leges, judicia populi Rom. [c] defendit atque in hoc ordine ita moderatur, quaſi unus reliquus ex familiâ viri clariſſumi Scipionis Africani; ac non reptitius, accitus, ac paullò antè inſitus, huic urbi civis. An verò, M. Tulli, facta ac dicta tua obſcura ſunt? An non ita à pueritiâ vixiſti, uti nihil flagitioſum corpori tuo putares, quod alteri [d] collibuiſſet? Scilicet, iſtam immoderatam eloquentiam apud M. Piſonem non pudicitiæ jacturâ perdidiciſti? Itaque minumè mirandum eſt, ſi eam flagitiosè venditas, quam turpiſſumè parâſti. Verùm, ut opinor, [e] ſplendor domeſticus tibi animos attollit: uxor ſacrilega, ac perjuriis delibuta: filia matris pellex, tibi jucundior, atque [f] obſequentior, quàm parenti par eſt. Domum ipſam tuam vi, & rapinis, funeſtam tibi ac tuis comparâſti: videlicet utì nos commonefacias, quàm converſa ſit reſp. cùm in eâ domo habitas, homo flagitioſiſſume, quæ P. Craſſii, viri conſularis, fuit. Atque hæc cùm ita ſint, tamen Cicero [g] ſe dicit in conſilio deorum immortalium fuiſſe; inde miſſum huic urbi, civibuſque, cuſtodem, [h] abſque carnificis nomine, qui civitatis [i] incommodum in gloriam ſuam ponit: quaſi verò non illius conjurationis cauſa fuerit conſulatus tuus, & idcirco reſp. disjecta eo tempore, quo te cuſtodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magìs extollunt, quæ poſt conſulatum cum Terentiâ uxore de rep. conſuluiſti, cùm legis [k] Plautiæ judicia domi faciebas; ex conjuratis alios morte, alios pecuniâ condemnabas: cùm tibi alius [l] Tuſculanam, alius [m] Pompeianam villam, ædificabat; alius

NOTÆ.

[a] *Audaciſſumo.*] Totum iſtud in unum Ciceronem recidit.

[b] *Perfidiæ.*] Badianus codex habet *perfidiæ locum.* Verùm optimè viderunt alii hanc ex margine irrepſiſſe intextum, imperitiâ, explicationem. Cæterùm ſenſus ſatìs patet.

[c] *Defendit.*] Ut Ciceronem dedecoret, vult collapſam penitùs videri rempublicam, in quâ ille dominetur.

[d] *Collibuiſſet.*] Turpitudinem notat maſculam.

[e] *Splendor.*] Ironia.

[f] *Obſequentior.*] Obſcœna & flagitioſa honeſtè (modò & verè) carpit.

[g] *Se dicit.*] Perversè iſtud ex Ciceronis orationibus extortum.

[h] *Abſque carnificis nomine.*] Ideo dicit, quòd Cicerone invigilante, Lentulus aliique Catilinæ populares in carcere necati fuerint.

[i] *Incommodum.*] Verum eſt ob imminentem reipublicæ à Catilinâ calamitatem, conſulatum M. Tullio mandatum fuiſſe; eumque ex eo gloriam maximam nactum eſſe: at quàm ſubtiliter, tam & perversè, crimen patricidarum cum Ciceronis laude quiſquis hic eſt declamator, confundit.

[k] *Plautiæ.*] Hæc à Plautio, tribuno plebis, adjuvante Catulo, lata eſt; ut de eorum capite quereretur, qui adverſus rempublicam conjuraviſſent, *&c.*

[l] *Tuſculanam.*] Tuſculum oppidum fuit Latii, non longè à Româ ad ortum, ubi Cicero villam illo nomine habuit.

[m] *Pompeianam.*] Duodecimo, plùs minùs à Neapoli, milliario.

domum

domum emebat: qui verò nihil poterat, is erat calumniæ proxumus; is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fecerat: denique de eo tibi [a] compertum erat. Quæ si tibi falsa objicio, redde rationem, quantum patrimonii acceperis; quid tibi litibus accreverit; quâ ex pecuniâ domum paraveris, Tusculanam, & Pompeianam infinito sumtu ædificaveris. Aut, si retices; cui dubium potest esse, quin opulentiam istam ex sanguine & visceribus civium paraveris? Verùm, ut opinor, homo novus [b] Arpinas, [c] ex C. Marii familiâ, ejus virtutem imitatur: contemnit simultatem hominum nobilium, populi R. curam habet: neque terrore, neque gratiâ, commovetur. Illud vero amicitiæ tantum, ac virtutis [d] est animi? Immo verò homo levissimus, supplex inimicis, amicis contumeliosus; modò harum, modò illarum, partium: fidus nemini; levissimus senator, mercenarius patronus; cujus nulla pars corporis à turpitudine vacat: lingua vana, manus rapacissimæ, gula immensa, pedes fugaces; quæ honestè nominari non possunt, [e] inhonestissima. Atque is, cùm ejusmodi sit, tamen audet dicere: [f] *O fortunatam natam me consule Romam!* Te consule fortunatam, Cicero? Immo verò infelicem & miseram, quæ crudelissimam [g] proscriptionem civium perpessa est: cùm tu, perturbatâ rep. metu perculsos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas: cùm omnia judicia, omnes leges in tuâ lubidine erant; cùm tu, sublatâ lege [h] Porciâ, ereptâ libertate, omnium nostrûm vitæ, necisque, potestatem ad te unum [i] revocaveras. Atque parum est, quòd impunè fecisti, verùm etiam commemorando exprobras; neque licet [k] oblivisci servitutis suæ. [l] Egeris, oro te, Cicero, perfeceris quod libet: satis est perpessos esse: etiàmne aures nostras [m] odio tuo onerabis? Etiàmne molestissimis verbis infectaberis! *Cedant arma*

NOTÆ.

[a] *Compertum erat.*] Id est, *Certò sciebas eum conjurâsse; deinde & ipsum eundem morti addicebas.*

[b] *Arpinas.*] Irrisio est.

[c] *Ex C. Marii.*] Id ideo dicit, quòd & Marius, cujus virtus maximè enituerat, Arpino oriundus esset.

[d] *Est animi.*] Id est, *an eas tantùm habet virtutes Cicero?*

[e] *Inhonestissima.*] Jam suprà eadem exprobravit.

[f] *O fortunatam.*] Versus scripsit Cicero de suo consulatu, quorum hic unus est, quem Juvenalis non obscurè tanquam ridendum reprehendit.

[g] *Proscriptionem.*] Dicit non justè multatos fuisse qui cum Catilinâ conjuraverant. Non ita arbitrati sunt boni cives: interim ob servatam tunc temporis rempublicam à Clodio & aliis seditiosis ad exilium Cicero compulsus est.

[h] *Porciâ.*] De eâ vide suprà, p. 44.

[i] *Revocaveras.*] Per senatûs decretum, *Viderent consules ne quid respublica detrimenti caperet.* Nam ipse urbis præsidio relictus fuit, Antonius Collega conjuratos persequutus est.

[k] *Oblivisci.*] Hoc ideo dicit, quòd Cicero diligentiæ suæ in liberandâ republicâ sæpiùs mentionem faceret.

[l] *Egeris.*] Quasi dicat, *Esto, quando ita placitum superis, rempublicam disjeceris; ne insuper calamitatem nobis toties objicias.*

[m] *Odio.*] Hîc vim habet peculiarem; significat enim odium, importunitatem ex re maximè odiosâ.

togæ, [1] *concedat laurea linguæ*. Quasi verò togatus, & non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris; atque inter te, Syllamque dictatorem, præter nomen imperii, quidquam interfuit. Sed quid ego plura de tuâ insolentiâ commemorem, quem [a] Minerva omnes artes edocuit, Jupiter optumus maxumus in consilio deorum admisit, Italia exulem humeris suis deportavit. Oro te, [b] Romule Arpinas, qui egregiâ tuâ virtute omnes [c] Paullos, Fabios, Scipiones, superasti; quem tandem locum in hâc civitate obtines? Quæ tibi [d] partes reip. placent? [e] Quem amicum, quem inimicum habes? [f] Cui in civitate fecisti insidias ancillaris? Quo jure, cùm de exsilio tuo Dyrracchio redîsti, eum sequeris? Quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentiæ faves; qui tibi antè optimates videbantur, eosdem nunc dementes, ac furiosos, vocas. [g] Vatinii causam agis: [h] de Sextio malè existumas: [i] Bibulum petulantissimis verbis lædis: laudas Cæsarem: quem maxumè odisti, ei maxumè obsequeris: [k] aliud stans, aliud sedens, de rep. sentis: his maledicis, [l] illos odisti, levissume transfuga: neque in hâc, neque in illâ, parte fidem habes.

INTERPRETATIO.

[1] *Corona ex lauro tradatur linguæ & eloquentiæ.*

NOTÆ.

[a] *Minerva.*] Alio nomine Pallas dicta est, dea belli & sapientiæ. Ciceronem verò irridet autor, quasi se à Minerva edoctum jactitâsset.

[b] *Romule.*] Per amaram irrisionem.

[c] *Paullos.*] Illustrissimos viros recensèt, ut Ciceronem irrideat. Notiores verò sunt omnes, quàm ut quidquam de iis dicatur.

[d] *Partes.*] Vult autor Ciceronem maximum videri tenebrionem, &, ut postea dicit, levissimum transfugam; qui modò cum his, modò faciat cum illis; hodie cum uno, cras cum altero conjunctus sit.

[e] *Quem amicum.*] Hunc locum non intelligere se ingenuè fatetur Glareanus, vir alioqui doctissimus; quod quidem mirarer, nisi quotidie ad res apertissimas caligare oculos sentiremus. Sensus verò est, Ciceronem eo modo cum omnibus vixisse, ut quinam amici, quinam inimici, essent, nullus posset cognoscere; non enim placet Thysii expositio.

[f] *Cui.*] Videtur aliquem ante alios indicare, cui Cicero ancillarum more serviverit; eumque, cùm Cæsar tunc temporis Româ abesset, credideris fuisse Pompeium; neque enim ejus semper & Ciceronis una & eadem fuit voluntas.

[g] *Vatinii.*] Tribunus fuit plebis, senatui maximè exosus, in quem Cicero orationem habuit.

[h] *De Sextio.*] Pro isto eam quam modò diximus Cicero habuit orationem.

[i] *Bibulum.*] Hic cum Cæsare consul fuit, eique frustrà restitit, cùm legem agrariam rogaret: tum verò inter Ciceronem & Cæsarem non conveniebat.

[k] *Aliud stans.*] Id est, *aliud dicis, aliud sentis*; stantes enim sententiam suam dicebant in senatu.

[l] *Illos odisti.*] Id est, *eos, quibus assentaris odisti.*

IN

IN SALLUTIUM DECLAMATIO:

Quæ Ciceroni falsè tribuitur.

EA demum magna voluptas eſt, Criſpe Salluſti, æqualem, & parem verbis vitam agere; neque quidquam tam obſcœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat, ut omnis oratio moribus conſonet. Neque enim, qui ita vivit, utì tu, aliter ac tu, loqui poteſt; neque, qui tam illoto ſermone utitur, vitâ honeſtior eſt. Quò me vertam, P. C.? Unde initium ſumam? Majus enim mihi dicendi onus imponitur, quò notior eſt uterque noſtrûm. Quòd ſi aut de meâ vitâ, atque actibus noſtris, huic conviciatori reſpondero, invidia gloriam conſequetur; aut, ſi hujus facta, mores, omnem ætatem nudavero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic objicio. Id vos, ſi fortè offendimini, juſtiùs huic, quàm, mihi, ſuccenſere debetis, qui [a] initium introduxit. Ego dabo operam, ut & pro me minimo cum faſtidio reſpondeam, & in hunc minimè mentitus eſſe videar. Scio me, P. C. in reſpondendo non habere magnam exſpectationem, quòd nullum vos ſciatis novum crimen in Salluſtium aduituros, ſed omnia vetera recognituros: quìs & meæ, & veſtræ jam, & ipſius, aures calent. Verùm eò magìs odiſſe debetis hominem, qui ne incipiens quidem peccare minimis rebus poſuit rudimentum; ſed ita ingreſſus eſt, utì neque ab alio vinci poſſit, neque ipſe ſe omnino reliquâ ætate [b] præterire. Itaque nihil aliud ſtudet, niſi, utì lutulentus ſus, cum quovis velitari. Longè verò fallitur opinione. Non enim procacitate linguæ vitæ ſordes eluuntur, ſed eſt quædam [c] calumnia, quam unuſquiſque noſtrûm, teſtante animo ſuo, fert de eo, qui falſum crimen bonis objectat. Quòd ſi vita iſtius [d] memoriam vicerit, aliam P. C. non ex oratione ejus, ſed ex moribus, ſpectare debetis. Jam dabo operam quàm maximè potero, utì breve id faciam. Neque hæc altercatio noſtra vobis inutilis erit, P. C. Plerumque enim reſp. privatis creſcit inimicitiis, ubi nemo civis, qualis ſit vir, poteſt latere. Primùm igitur, quoniam omnium majores Criſpus Salluſtius [e] ad unum exemplum

NOTÆ.

[a] *Initium introduxit.*] Queritur uterque & Salluſtius & Cicero, quod, ſibi ab altero injuriâ oblatâ, prior laceſſitus fuerit: quod quidem, præter alia, me maximè movet ut credam, declamationes iſtas à quibuſdam declamatoribus ſcriptas tantùm, non recitatas, fuiſſe. Sed eâ de re, quibus tantum erit otii, docti judicabunt.

[b] *Præterire.*] Malefaciendo, ſcilicet.

[c] *Calumnia.*] *Reprobe.*

[d] *Memoriam.*] Id eſt, *Si obliti fueritis qualis fuerit vita iſtius, & quomodo antea vixerit.*

[e] *Ad unum exemplum & regnum.*] Du certè hîc hæſi, ut, quid ſibi vellet, autor, divinarem. Tandem arbitratus ſum, ad iſta

plum & regnum quærit; velim mihi respondeat, numquid, quos protulit, Scipiones, & [a] Metelli [b] antè fuerint aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res gestæ suæ, & vita innocentissimè acta commendavit? Quòd si hoc fuit illis initium nominis, & dignitatis; cur non æquè de nobis existimetur, cujus & res gestæ illustres sunt, & vita integerrimè acta? Quasi verò tu sis ab illis viris, Sallusti, ortus! Quòd si esses, nonnullos jam tuæ turpitudinis pigeret. Ego meis majoribus virtute meâ præluxi, utì, si priùs noti non fuerint, â me accipiant initium memoriæ suæ: tu tuis vitâ, quàm turpiter egisti, magnas offudisti tenebras; ut etiam, si fuerint egregii cives, certè venerint in oblivionem. Quare noli mihi antiquos viros objectare. Satiùs est enim, me meis rebus gestis florere, quam majorum opinione niti; & ita vivere, ut ego sim posteris meis nabilitatis initium, & virtutis exemplum. Neque me cum iis conferri decet, P. C. qui jam decesserunt, omnique odio carent, & invidiâ; sed cum iis, qui mecum unà in republicâ versati sunt. Sed si fuerim aut in honoribus petendis nimis ambitiosus; (non hanc dico popularem ambitionem, cujus me principem confiteor; sed illam pernicioſam contra leges, cujus primos ordines Sallustius duxit) aut in gerendis magistratibus; aut in judicandis maleficiis tam severus; aut in tuendâ reipublicâ tam vigilans, [c] quàm tu proscriptionem vocas; credo quòd non omnes tui similes incolumes in hâc urbe vixissent. At quanto meliore loco respublica tuenda staret, si tu, par ac similis sceleſtorum civium, unà cum illis adnumeratus esses? An ego tunc falsò scripsi, *Cedant arma togæ*; qui togatus armatos, & pace bellum, oppressi; An illud mentitus sum, *Fortunatam me consule Romam*; qui tantum intestinum bellum, & domesticum urbis incendium, exstinxi? Neque te tui piget, homo leviſſime, cùm ea culpas, quæ in historiis mihi gloriæ ducis? An turpius est, P. C. scribentem mentiri, quàm illum palam hoc ordine dicentem? Nam quod meam [d] ætatem increpuisti, tantùm me abesse puto ab impudicitiâ, quantùm tu abes à pudicitiâ. Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi ausus sis eloquentiam utì vitium objicere? Cujus semper

NOTÆ.

Sallustii verba, *Oro te, Romule Arpinas, qui egregiâ tua virtute omnes Paullos, Fabios, Scipiones, superâsti*, &c. Ciceronem respexisse; eumque significare voluisse, pravè & ineptè ab adversario factum, quòd sibi Ciceroni Romuli nomen imposuerit: quasi, ut clarus fieret necesse habuerat, vel majores claros offendere, vel Romulum esse.

[a] *Metelli.*] Fortè istius, potiùs quàm Paulli aut Fabii, mentionem facit; quia præcipuè per ipsius Sallustii historiam clarissimus evasit.

[b] *Antè fuerint.*] Id est, *antè, hominum existimationem, aut gloriam, consequuti fuerint.*

[c] *Quam.*] Pro *quod*. *Quod*; *Tueri*, scilicet, *Rempublicam, tu, Crispe Sallusti, vocas proscriptionem*. Relativum *quam* cum *proscriptionem* constituxit.

[d] *Ætatem.*] Id est, *adolescentiam.*

nocens

nocens eguisti patrocinio. An ullum exiſtumas poſſe fieri civem egregium, qui non his artibus & diſciplinis ſit eruditus? An ulla alia putas eſſe rudimenta, & incunabula, virtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minimè mirum eſt, P. C. ſi homo, qui deſidiæ, ac luxuriæ, plenus ſit; hæc utì nova, atque inuſitata, miratur. Nam quod iſtâ inuſitatâ rabie petulanter in uxorem, & in filiam meam invaſiſti, [a] quæ facilius mulieres ſe à viris abſtinuerunt, quàm tu vir à viris, ſatìs doctè, ac peritè, feciſti. Non enim me ſperâſti mutuam tibi gratiam relaturum, & viciſſim tuas compellaturum. Unus enim ſatìs es materiæ habens, neque quidquam turpius eſt domi tuæ, quàm tu. Multùm te verò opinio fallit, qui mihi putâſti parare invidiam ex meâ re familiari; quæ multò mihi minor eſt, quàm habere dignus ſim. Atque utinam ne tanta quidem eſſet quanta eſt; utì potiùs amici mei viverent, quàm ego teſtamentis eorum locupletior eſſem. Ego fugax, Criſpe Salluſti? Furori tribuni pl. ceſſi: utiliùs duxi, [b] quamvis fortunam unus experiri, quàm univerſo populo R. civilis eſſem diſſenſionis cauſa: qui, poſtea quàm [c] ille ſuum annum in rep. perbacchatus eſt; omniaque quæ commoverat, pace, & otio, reſederunt; hoc ordine revocante, atque ipsâ rep. manu retrahente me, reverti. Qui mihi dies, ſi cùm omni reliquâ vitâ conferatur, animo quidem meo [d] ſuperet, cùm univerſi vos, populuſque R. frequens adventui meo gratulatus eſt. Tanti me fugacem, [e] mercenarium patronum hi æſtimaverunt. Neque hercule mirum eſt, [f] ſi ego ſemper juſtas omnium amicitias æſtimavi. Non enim uni privatim ancillatus ſum, neque me addixi; ſed, quantùm quiſque reip. ſtuduit, tantùm mihi fuit; aut amicus, aut inimicus. Ego nihil plùs volui valere, quàm pacem: multi privatorum audacias nutriverunt. Ego nihil timui, niſi leges: multi arma ſua timeri voluerunt. Ego nunquam volui quidquam poſſe, niſi pro vobis: multi ex vobis, potentiâ freti, in vos ſuis viribus abuſi ſunt. Itaque non eſt mirum, ſi nullius amicitiâ uſus ſum, qui non perpetuò reip. amicus fuit; neque me pœnitet, ſi aut potenti [g] Vatinio reo patrocinium pollicitus ſum; aut Sextii inſolentiam repreſſi; aut [h] Bibuli patientiam culpavi, aut virtutibus Cæſaris favi. [i] Hæ laudes enim

NOTÆ.

[a] *Quæ.*] *Tum uxor, tum filia mea.*

[b] *Quamvis.*] *Vel iniquiſſimam.*

[c] *Ille.*] Tribunus ſcilicet, Clodius.

[d] *Superet.*] Id eſt, *Præſtantior & jucundior videatur.* Sed vide, mihi, quæſo, quomodo, non tantùm objecta diluat, ſed in gloriam vertat.

[e] *Mercenarium.*] Iſtud objectaverat Salluſtius, ſeu quiſquis fuit ejus loco declamator.

[f] *Si.*] Pro *Quandoquidem.*

[g] *Vatinio.*] Respondet ad id quod Salluſtius dixerat, Ciceronem Vatinii cauſam agere, poſtquam orationem contra ipſum habuiſſet.

[h] *Bibuli patientiam.*] Tanta fuit, referente Suetonio, ut nonnulli, quòd ita Cæſari in conſulatu ceſſiſſet, non *Caio Julio Cæſare, & Bibulo, conſulibus*; ſed *Caio & Julio*, per jocum, ſcriberent.

[i] *Hæ laudes.*] Virtuti, nimirum, & viris probis, quomodocunque favere; inde tantùm ſibi amicos parare: illos, ſi priorem ſanctitatem & vitæ innocentiam flagitiis macula-

enim egregii civis, & unicæ sunt. Quæ si tu mihi utì vitia objicis, [a] temeritas tua reprehendetur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, si apud alios mihi esset dicendum, P. C. non apud vos, quos habui omnium actionum mearum monitores. Sed, ubi rerum testimonia adsunt, quid opus est verbis? Nunc, ad te utì revertar, Sallusti, patremque tuum præteream; qui si nunquam in vitâ suâ peccavit, tamen majorem injuriam reip. facere non potuit, quàm quòd te talem filium genuit. Neque tu si quid in pueritiâ peccasti, exsequar; ne parentem tuum videar accusare, qui eo tempore summam tui potestatem habuit; sed qualem adolescentiam egeris: hâc enim demonstratâ, facile intelligetur, quàm petulanti pueritiâ, tam impudicus, & procax, adoleveris. Postea quàm immensæ gulæ impudicissimi corporis quæstus sufficere non potuit; & ætas tua jam ad ea [b] patienda, quæ alteri facere collibuisset, exoleverat: cupiditatibus infinitis efferebaris, utì, quæ ipse corpori turpia non duxisses, in aliis experireris. Ita non est facilè reputare, P. C. utrum inhonestioribus corporis partibus rem quæsierit, an amiserit. Domum paternam, vivo patre, turpissimè venalem habuit, vendidit. Et cui dubium potest esse, quin mori coëgerit eum, quo, hic, nondum mortuo [c] pro hærede gesserit omnia? Neque pudet à me eum quærere, quis in P. Crassi domo habitet; cùm ipse respondere non queat, quis in ipsius habitet paternâ domo. [d] At hercule lapsus ætatis tyrocinio, postea se correxit? Non ita est: sed abiit in sodalitium sacrilegi Nigidiani: bis judicis ad subsellia attractus, extrema fortuna stetit: & ita discessit, utì non hic innocens esse, sed judices pejerâsse, existimarentur. Primum honorem in quæsturâ adeptus, hunc locum, & ordinem, despectum reddidit, cujus aditus sibi quoque, sordidissimo homini, patuisset. Itaque timens, ne facinora ejus clam vos essent, cùm omnibus patribus familiàs opprobrio esset; confessus est, vobis audientibus, adulterium; neque erubuit ora vestra. Vixeris, utì libet, Sallusti; egeris, quæ volueris: satìs sit, unum te tuorum scelerum conscium esse; noli nobis languorem, & soporem nimium exprobrare. Sumus diligentes in tuendâ pudicitiâ uxorum nostrarum: sed ita experrecti non sumus, ut à te cavere possimus. Audacia tua vincit studia nostra. Ecquod hunc movere possit, P. C. factum ac dictum turpe; quem non puduit palam, vobis audientibus, adulterium confiteri? Quòd si nihil pro me tibi respondere voluissem,

NOTÆ.

eulaverint, relinquere. Uno verbo bene, & quòd laudandum sit, feciste se profitetur Cicero, cùm nulli se ita addixit, quin, virtutis & reipublicæ causâ, ejusdem adversarium sequeretur.

[a] *Temeritas.*] *Cùm id tu vituperes quod laudi ducitur.*

[b] *Patienda.*] Obscœnissima & flagitiosissima reprehendit.

[c] *Pro hærede gesserit omnia.*] Id est, *rebus hæreditariis omnibus, tanquam dominus usus sit.*

[d] *At hercule.*] Ironia est.

sed

sed illud censorium [a] elogium [b] Ap. Claudii, & L. Pisonis, integerrimorum virorum, quo usus est quisque eorum, pro lege palam universis recitarem; nonne tibi viderer æternas inurere maculas, quas reliqua vita tua eluere non possit? Neque post illum [c] delectum senatûs te unquam vidimus. [d] Nisi fortè in ea te castra conjecisti, quò omnis sentina reip. confluxerat. Ad idem Sallustius, qui in pace ne senator quidem manserat; postea quàm resp. armis oppressa est, & [e] idem victores, qui exules, reduxit; in senatum post quæsturam [f] reductus est: quem honorem ita gessit, utì [g] nihil non venale in eo habuerit, cujus aliquis emptor fuerit. Ita igitur egit, utì nihil non æquum, ac verum, duxerit, quod ipsi facere collibuisset; [h] neque aliter vexavit, ac debuit, si quis prædæ loco accepisset magistratum. Peractâ quæsturâ, postea quàm magna [i] pignora eis dederat, cum quibus similitudine vitæ se conjunxerat; unus jam ex illo grege videbatur. Ejus enim partis jam exemplar erat Sallustius, [k] quò tanquam in imam voraginem cœtus omnium vitiorum excesserat: quidquid impudicorum, [l] cillonum, parricidarum, sacrilegorum, debitorum fuit in urbe, municipiis, coloniis, Italiâ totâ; sicut in fretis, subsederant; nominis perditi, ac notissimi, nullâ in parte castris apti, nisi licentiâ vitiorum, & cupiditate rerum novarum. [m] At postea quàm prætor factus est, modestè se gessit, & abstinenter? Nonne ita provinciam vastavit, utì nihil neque passi sint, neque expectarent gravius socii nostri in bello; quàm experti sunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? Unde tantùm hic exhausit, quantùm potuit aut [n] fide nominum transjici, aut in naves contrudi. Tantùm, inquam, P. C. exhausit, quantùm voluit: ne caussam diceret, [o] sestertio duodecies cum Cæsare pacisci tur. Quòd si quippiam eorum falsum est, hìc palam refelle; unde tu, qui modò ne paternam quidem domum redimere potueris, repentè, tanquam somnio beatus, [p] hortos pretio-

NOTÆ.

[a] *Elogium.*] Testificatio est censorum, vituperationis causa, cùm ab ipsis senatu motus est Sallustius.

[b] *Ap. Claudii, & Pisonis.*] Hi duo Æmilio Paulo & Claudio Marcello consulibus censuram gravem exercuerunt.

[c] *Delectum.*] Moris erat, ut censores senatum legerent, eosque illos per ignominiam moverent, quorum depravatos mores cognoscebant.

[d] *Nisi.*] Pro *Sed.*

[e] *Idem.*] Cæsarem intellige.

[f] *Reductus.*] Sallustium intellige.

[g] *Nihil non.*] Fidem, puta, suffragia.

[h] *Neque aliter.*] Ideo tantùm Sallustium dicit quæsturam gessisse, ut ex eâ prædam aliquam consequeretur.

[i] *Pignora.*] *Dos assurantes.* Id est, *factis ostenderant se pessimis similem esse.*

[k] *Quò.*] In eâ, *ad quem Sallustium.*

[l] *Cillonum.*] Id est, *cinædorum & turpiter viventium*, ut ait Cælius Rhodiginus; ab antiquo verbo *cellere*, quod est *mœchare*: unde etiam Plautus meretrices appellat *recellicunas.*

[m] *At postea quàm.*] Ironia.

[n] *Fide nominum.*] Id est, *permutatione.* Gall. *Par lettre d'échange.*

[o] *Sestertio.*] Alii habent Sestertium, Glareano teste; quanquam & illud licere multis elegantibus autorum exemplis ostendit Budæus.

[p] *Hortos.*] Qui Sallustiani dicti sunt.

ſiſſimos, villam Tiburti C. Cæſaris, reliquas poſſeſſiones, paraveris. Neque piguit quærere, cur ego P. Craſſi domum emiſſem: cùm tu veteris villæ dominus ſis, cujus paulò antè fuerat Cæſar? [a] Modò, inquam, patrimonio non comeſo, ſed devorato; quibus rationibus repentè factus es tam affluens, & tam beatus? Nam quis te faceret hæredem, quem ne amicum quidem ſuum fatìs honeſtum quiſquam ſibi ducit, niſi ſimilis, ac par tui? At hèrcule egregia facta majorum tuorum te extollunt; quorum ſive tu es ſimilis: ſive illi tui, nihil ad omnium ſcelus, ac nequitiam, addi poteſt. Verùm, ut opinor, honores tui te faciunt inſolentem. Tu, Criſpe Salluſti, tantidem putas eſſe [b] bis ſenatorem, & bis quæſtorem fieri; quanti bis conſularem, & bis triumphalem? [c] Carere debet omni vitio, qui in alterum paratus eſt dicere. [d] Is demum maledicit, qui non poteſt verum ab altero audire. Sed tu omnium menſarum aſſecla, omnium cubiculorum in ætate [e] pellex, & idem poſtea adulter, omnis ordinis turpitudo es, & civilis belli [f] memoria. Quid enim gravius pati potuimus, quàm quòd te incolumem in hoc ordine videamus? Deſine bonos petulantiſſimâ conſectari linguâ: deſine morbo procacitatis iſto uti: deſine unumquemque moribus tuis eſtimare: his moribus amicum tibi facere non potes, videris velle inimicum habere. Finem dicendi faciam, P. C. Sæpè enim vidi graviùs offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia apertè dixerunt, quàm eos qui commiſerunt. Mihi quidem ratio habenda eſt, non quid Salluſtius meritò debeat audire: ſed ut ea dicam, ſi quà ego honeſtè effari poſſum.

C. SALLUSTIUS CRISPUS EXPLICIT.

NOTÆ.

a *Modò.*] Id eſt, *non à longo tempore.*

b *Bis ſenatorem.*] Amara eſt irriſio: Salluſtio acutè exprobrat quòd ſenatu motus fuerit; atque inſuper eum arguit, quaſi ideo ineptè gloriaretur.

c *Carere.*] Poſtquàm ſatìs adverſarium agitavit, ipſum, quod maximè perſtringit, de imperitiâ, & quodammodo de officio, admonet.

d *Is demum maledicit.*] Id eſt, *ſine ſuo detrimento maledicere poteſt.*

e *Pellex.*] Jam ſuprà, quòd muliebria paſſus eſſet, exprobravit.

f *Memoria.*] Id eſt, *qui omnia in memoriam revocat, quæ per civiles diſcordias paſſi ſumus.*

INDEX

INDEX

RERUM MAXIMÆ MEMORABILIUM.

A.

ABORIGINES, *Page* 6.
Abſtinentia quid, 4. d.
Achæi, 203. a.
Accuſativi olim in is, 1. a.
Actæon, 204. f.
Atherbal, 62. Victus Romam proficiſcitur, 67.
Ejus Oratio ad Senatum, 68. Mores, 79. Jugurthæ obvius procedit, *Ib.* A quo vincitur, 80. Romam legatos mittit, 81. Ejus ad Senatum literæ. *Ib.* A Jugurthâ excruciatus interficitur, 83.
Adoleſcentium animi mobiles, 12. Dolis facilè capiuntur. *Ib.* Eorum mores, 213.
Adrimetum à Phœnicibus conditum, 77.
Adverſæ res etiam bonos detrectant, 108.
Æëta, 174. f.
Æquitas quid, 3. c.
Æthiopes, 78.
Africæ deſcriptio, 75, 76.
Albinus, 92. Conſul in Africâ bellum renovat, 93.
Allobroges ab Umbreno ſollicitantur, 32. Deprehenduntur ſuper ponte Mulvio, 35.
Amazones, 201. c.
Ambitio quid Romæ effecit, 9. Vitium propiùs virtutem quàm avaritia. *Ib.*
Ambitûs damnati Autronius & Sylla, 15.
Amicitia quomodo firma, 17. c.
Amici officio & fide parantur, 65.
Animâ quis fruitur, 3.
Animus vitæ imperator, 57. Æternus, 58. Ejus artes plurimæ, quibus claritudo paratur, 59. Quomodo ſervitio opprimatur, 215.
Antiochus, 160.
Antonius Conſul, 29. Catilinam perſequitur, 51.
Antonius, 187. u.
Appius Poëta, 209.
Apulia, 22. b.
Aquila quæ in exercitu Catilinæ, 54.

Arche-

Archelaus, 189. o.
Argentum ære ſolutum, 26.
Ariobarzanes, 190. m.
Ariſtæus, 204. b.
Ariſtonicus in triumphum ductus, 189.
Armenia, 190. n.
Arſaces, 188. d.
Aſia à Romanis obſeſſa, 189.
Aſpar, 152. A Boccho accerſitur, qui Jugurtham acta edoceat, 154. Ad Bocchum remittitur ut Syllam Jugurthæ tradere perſuadeat. *Ib.*
Athenienſes per ſcriptores celebrati, 8.
Attalus, 189. f.
Avaritia quid Romæ effecit, 9. Ejus deſcriptio, 221. Quomodo vincenda, *Ib.*
Aulus, 94. Hyeme milites in expeditionem evocat. *Ib.* A Jugurthâ deluditur. *Ib.* Sub jugum mittitur ejus exercitus, 96.
Aurelia Oreſtilla Catilinæ conjux, 12.
Auſter, 172. d.
Autronius ex Catilinæ conjuratis, 14.

B.

Bæbius à Jugurthâ pecuniâ capitur, 91. Ejus maxima impudentia, 92.
Baleares, 150. e.
Bello ingenium plurimùm poſſe quando cognitum, 2. Bellum ex arbitrio ſumitur, non ponitur, 128. Illud civiliter deponendum, 211. Pacis causâ gerendum, 213.
Beneficii quàm maleficii in republicâ immemorem eſſe præſtat, 90.
Beſtia Conſul, 84. Adversùs Jugurtham miſſus. *ib.* Secretò cum illo tranſigit, 85. In eum gravis invidia. *Ib.* Ab ipſo in Numidiâ qui fuerunt relicti omnia flagitia cum Jugurtuâ faciunt, 91.
Bibulus, 222, 228. i. 231. h.
Bocchus, 79. Ejus proximi à Jugurthâ magnis muneribus ad ſui ſtudium perducuntur, 127. Cujus filia Jugurthæ nupſerat. *Ib.* Romanorum amicitiam quæſiverat, 127. Cum Jugurthâ belli adverſus Romanos ſocietatem injit, *Ib.* A Metello legatos accipit: eidemque remittit, 128. Romanos cum Jugurthâ aggreditur, 143. Romam legatos mittit, 148. Qui ſpoliati ad Syllam perveniunt, 149. A Mario petit, ut Syllam ad ſe mittat, quamobrem, 150. Ejus perfidia, 155. Ejuſdem ad Syllam oratio. *Ib.* Jugurtham Romanis tradere pollicetur, 154. Tradit, 155.
Bomilcar, 92. Cum Rutilio certat, 107. Ad tradendum Jugurtham à Metello allicitur, 113. Quod ille quidem conatur, 114. Ideo Nabdalſam ſibi adjungit, 120. Ad quem ſcribit, *Ib.* Cujus literæ à Nabdalſæ cliente ad Jugurtham deferuntur, 121. Morte afficitur. *Ib.*

Bonus gratuitò nemo vult esse, ubi malos præmia sequuntur, 165.
Bonum publicum privato anteponendum: quanquam hoc cum illo potest conciliari, 219.
Bruttium, 201. n.
Bithynia, 173. g.

C.

CÆSAR Pontifex maximus, 38. Ei Catulus & Piso infensi, quamobrem, *Ib.* Eum Cicero inter conjuratos non vult nominare. *Ib.* Ei nonnulli equites gladio minitantur, 39. Ejus oratio, 40. Cum Catone comparatur, 49. Bellum aliorum pace mollius gessit, 210. Creditum non condonat, *Ib.* In adversis majorem animum gerit, 216. Gallicam gentem subegit, 224.
Cale, 205. m.
Capsa, 136. A Mario incensa, 138.
Capua, 23. d.
Capys, 205. c.
Carbo, 211.
Cassius ad Jugurtham mittitur, 91.
Catabathmos, 75. g.
Catilina, 5. 11. Quinam illi favent, 14. Prima ejus conjuratio, 15. Repetundarum reus consulatum petere prohibetur, *Ib.* Ad conjuratos orationem habet, 16. Eos quomodo confirmat. 19. Arma per Italiam parat, 20. Mulieres sibi adscivit, quamobrem, 21. Ciceroni insidias parat, quæ malè cadunt, *Ib.* Incendia parat, 22. Id senatum venit, 25. In castra Manliana proficiscitur, *Ib.* Scribit se in exilium Massiliam ire, 27. Ejus epistola, 28. Imperii insignia sumit, 29. Ei plebs favet, 30. Deinde ejus consilia execratur, 37. Quantus initio ejus exercitus, 50. Servitia repudiat, 51. In Galliam profugere tentat, *Ib.* Orationem habet ad milites, *Ib.* Aciem instruit, 54. Pugnat, 54. Vincitur, 55.
Cato, 44. Ejus oratio, *Ib.* Decretum fit senatûs sicut ille censuerat, 48. Ab eo multi mactati, 218, Qualis, 222.
Catulus cur Cæsari infensus, 38.
Cea insula, 204. d.
Chalcedon, 190. f.
Charybdis, 202. e.
Cicero consul cum Antonio, 20. Catilinæ insidias præcavet, 21, 22. Per Fulviam ejus consilia cognoscit, *Ib.* De iis ad senatum refert, 23. Conjuratos ad se vocat, 36. In senatum ducit, *Ib.* Civis reptitius, 226. Testamentis amicorum lucuples factus, 231.
Cilicia, 193. f.
Cimbri, 54. b. 161. h.
Cinna, 168. b.
Cirta, 80. A Jugurthâ obsidetur, 81. Ibi prædam Metellus collocaverat, 128.

Cyzicus, 190. g.
Classes quid, 221. b.
Clementia vera, 214.
Comitia quid, 20. d.
Concordiâ res parvæ crescunt, 65. k. l. Ejus bona firmanda, 222.
Conjurant cum Catilinâ qui, 14. Nullus ex multitudine castra relinquit, 30. Eorum consilium, 34. In senatum ducuntur, 36. Servandi traduntur, 37. Puniuntur, 50.
Consilium dare regi difficile: Cur, 216.
Consuetudo in naturam vertitur, 130.
Consules regibus Romæ subrogantur, 7. Illis potestas maxima quibus verbis permittitur, 23.
Consultantes de rebus dubiis, ab odio, amicitiâ, irâ, &c. vacuos esse decet, 40.
Consultores pessimi cupido & ira, 116.
Consulto, priusquam incipias; ubi consulueris, maturè facto opus est, 2.
Contentio inter plebem & nobilitatem quid effecerit, 61.
Continentia quid, 3. b.
Corduenni, 202. h.
C. Cornelius eques pollicetur Ciceronem confodere, 22.
Cornelius Scriba, 161. f.
Corpus & ejus omnia brevi dilabuntur, 58.
Corycus, 171. b.
Cos insula, 205. a.
Cotta Consulis oratio ad populum, 196.
Crassus cum Catilinâ conjurâsse creditus, 15. Quod Vulturtii indicio confirmatur, 37.
Creta, 189. k.
Cumæ, 204. e.
Curio, 181.
Curius cum Catilinâ conjurat, 20. Per eum conjuratio patefacta, *Ib.*
Cyrenenses magni atq; opulenti, 125. Cum Carthaginiensibus diu bellum gesserunt, 126.
Cyrus, 2.

D.

DABAR, 152. Internuncius, 153.
Dædalus, 173. e.
Damasippus, 43. d.
Danubius, 199. k.
Dardania, 205. e.
Deorum auxilia quibus parentur, 47.
Discordâ res maximæ dilabuntur, 65.
Discumbendi modus apud Romanos, 187. e.
Divino numine omnium mortalium vita invisitur, 224.

Divitiæ Romanis exitio, 8. 10. Eas, qui contemſerunt, victores; qui concupiverunt, victi ſunt, 214. Divitiis quinam ſunt flagitio, 215. Divitiarum ſtudium reipublicæ certa peſtis, 220.
Domitius, 211. 222.
Durius, 178. b.
Dyrrachium, 169. d.

E.

EDERE bis in die vitio ducitur, 215.
Elephanti, 86. Interfecti, 107.
Enceladus, 205. h.
Equites Romani cum telis circum ædem Concordiæ Cæſari gladio minitantur, 39.
Etruria, 21. i.
Eumenes, 189. e.
Euphrates, 192. c.
Eurus, 172. c.
Exercitus P. R. quando primùm corrupti, 10.
Extollere ſe ut oporteat, 214.

F.

FABIUS Sanga, Allobrogum Patronus, 33.
Factioſorum mores, 217, 219.
Fæſulæ, 20. e.
Famam alienam ſuum eſſe dedecus putant inertes, 221.
Faſces quid, 15. p.
Favonius, 222.
Fœdus nullum ſenatûs populique Romani injuſſu fieri poterat, 96.
Fortuna ſimul cum moribus immutatur, 3. In omni re dominatur, 7. Ejus lubido, 8. Eâ non eget animus, 57, 58. Fortunæ ſuæ unuſquiſque eſt faber, 209.
Fulvia conjurationem Catilinæ patefacit, 20.
Fulvius parentis juſſu interficitur, 32.

G.

GABINIUS, & ejus lex, 193. g.
Gaddir, 174. e.
Gætuli, 76. b. Ad militiam à Jugurthâ quæruntur, 127. Ordines habere docentur, *Ib.*
Galli ante Romanos gloriâ belli, 49. Eos vincunt, 155. Adverſus illos Romani pro ſalute, non pro gloriâ, certant, 166.
Gauda, 116, 117.
Germania veteribus ſub Galliâ comprehenſa, 158.
Gladiatoriæ familiæ in municipia diſtribuuntur, 24.
Gloriâ invidiam vincere difficillimum, 65. Gloriam invidia ſequitur, 109. Gloria majorum poſteris lumen; quæ eorum nec bona, nec mala in occulto eſſe patitur, 132.

Gracchus, 74, 99. Ejus lex, 221.
Græci ante Romanos facundiâ, 49. Quales, 222.
Guluſſa Maſiniſſæ filius, 62.

H.

HÆRES ſecundus quis, 116. m.
Hannibal res Romanas afflixit, 61.
Helenus, 205. d.
Heraclea, 190. k.
Hercules in Hiſpaniâ interiit, 76.
Hiempſal, 62. Ferociter cum Jugurthâ agit, 66. Interficitur, 67.
Hilerda, 170. a.
Hippo à Phœnicibus condita, 77.
Hiſtoriam ſcribere difficile, quamobrem, 3. In eâ ſcribendâ quomodo laus invenienda, 4. a. Ejus beneficio Athenienſes maximi facti ſunt, 8. Ejus uſus, 59, 60.
Hortari qui vult, primus ire debet, 179.
Humanum genus ſorte potiùs quàm virtute regitur, 57.

I.

JAPYDIA, 199. h.
Jaſon, 174. b.
Igne ſeſe corrumpunt perſugæ, 124.
Ilergetum, 177. l.
Imagines majorum, 60. m.
Imperium iis artibus retinetur quibus partum eſt, 3. Imperia & magiſtratus, ut virtus eſt eorum qui ea ſuſtinent, perinde habenda, 61. Ea ſæpè in eos à quibus accepta converturtuntur, 180. Imperium alteri nemo volens concedit, 209. Illud qui obtinet, quia malo eſſe licet, formidatur, 210. Imperia crudelia magìs acerba quàm diuturna, 211.
Infinitivi modi loquendi formulæ, 7. g.
Ingenium præſtat viribus, 2. Socordiâ torpeſcit, 58, 59.
Injuriæ oblatæ nemini parvæ videntur, 41.
Interrex, 169. a.
Invidia ex opulentiâ oritur, 6. Invidiam gloriâ vincere difficillimum, 65. Gloriam ſequitur, 109.
Ira & cupido peſſimi conſultores, 116.
Jugurtha rex Numidarum, 61, 62, 63, 64. Micipſæ decreta reſcindenda proponit, 66. Hiempſali infenſiſſimus, 67. Copias armat, omnique Numidiæ imperare parat, *Ib.* In Romanæ nobilitatis avaritiâ ſpem habet, 68. Cujus legati pleroſque pecuniâ corrumpunt, *Ib.* A quibus Jugurtha defenditur, 73. Legatos Romanos corrumpit, 74. In regnum Atherb. animum intendit, 79. Agros vaſtat, *Ib.* Ejus ad legatos Romanos reſponſio, 80. Ad eum

eum alii mittuntur, 82. Qui fruſtrà diſcedunt, 83. Numidas puberes togatoſque promiſcuè interficit, 83. Filium Romam legatum mittit, 84. Secretò cum Calpurnio & Scauro tranſigit, 85. Romam venit, 91. Abit, 93. Albinum ludificat, 94. Auli exercitum ſub jugum mittit, 96. Vult facere deditionem, 102. Metello inſidias ſtruit, 104. Pabula corrumpit, 110. Romanorum caſtra irrumpit, 111. Pugnandi modus, 112. Deditionem facit, cujus mox pœnitet, 114. Bellum renovat, 117. Omnibus diffidit, 121, 123. Ejus dolus, 135. Ad Bocchum legatos mittit, 143. Romanos aggreditur, *Ib.* Superat, 144. Deinde magnâ clade vincitur, 145. Iterum Romanos invadit, 146. Stratagemate utitur, *Ib.* Vix evadit, *Ib.* Syllæ à Boccho traditur, 155.
Juventus Romana qualis, 7.

L.

LABOR quo ſenſu uſurpandus, 3, a. Viris convenit, 133.
Lacedæmonii in Græciâ bella gerere primi & Athenienſes cœperunt, 2.
Laletania, 177, k.
Lares, 18, f.
Legati Romani regnum Numidiæ diviſum miſſi, 74. Legati adoleſcentes Atherbalem & Jugurtham arma deponere jubent, 80. Alii Jugurthæ pacem imperantes fruſtrà diſcedunt, 83.
Leges pro vitâ civium, 42.
Lentulus cum Catilinâ conjurat, 14. Romæ quoſcumque poteſt ſolicitat, 32. In ſenatum à Cicerone ducitur, 36. Ibi coarguitur, *Ib.* Eum eripere conantur liberti, 39. In carcere occiditur, 50.
Lepidus, 157. Ejus contra Syllam oratio, 159. Alia Philippi adverſus Lepidum, 164.
Leptitani ad Metellum legatos mittunt, 124. Amici & ſocii P. Romani, 125.
Libertatis reſtituendæ ratio, 219. Omnibus optabilis, 223.
Libyes, 76, c.
Licinii oratio, 179.
Locus medius apud Numidas honorificentiſſimus, 66.
Lubido, 3, d. 7, e. Quid facit, 100. Lubido bona, 225.
Lucani, 176, d.
Lucullus, 174, a.
Lycaonia, 193, e.

M.

MAGISTRATUS minores vigiliis præſunt, 24. Magiſtratuum inſignia à Tuſcis ſumpta, 43.
Manlius primus ex conjuratis arma apertè movet, 29. Ad Marcium Epiſtola, 26.

Malus eſt nullus gratuitò, 221.
Mamilius & ejus rogatio contra Jugurthæ fautores, 97.
Manlius Marii legatus, 134.
Marcius ſolus conſulatum gerit, 23, g.
Marius, 102. Cui magna portenduntur, 114. Quis, 115. Contra Metellum accenſus, 116. A quo dimittitur, 122. Romæ celebratur, *Ib.* Fit conſul & Imperator, 123. Nobilitatem exagitat, 129. Ad populum habet orationem, *Ib.* Veteranos ambit, *Ib.* Milites ſcribit quos, 135. In Africam proficiſcitur, *Ib.* Cui exercitus à Rutilio traditur, *Ib.* Prudentia ejus militaris, 136. Utres parat, 137. A militibus ad cœlum fertur, 138. Mulucham caſtellum aggreditur, *Ib.* Per Ligurem capit, 141. Cum Boccho & Jugurtha pugnat, 144. Ex hoſtium imperitiâ dolum machinatur, *Ib.* In hiberna proficiſcitur, 145. Ejus vigilantia, *Ib.* Pudore exercitum coërcet, *Ib.* A Boccho & Jugurthâ invaditur, 146.
Maſſilia, 27, f.
Maſmiſſa, 61.
Maſſiva, 92. Obtruncatur, 93.
Matrimonii neceſſitudo apud Numidas levis, 127.
Mauritania, 21, e.
Medius fidius, 28, k.
Memmius contra Jugurtham nititur, 83. Ejus oratio, 86. Jugurthæ ſervandam fidem datam facit, 92.
Metellus Creticus, 23. Celer, *Ib.* Metellus Numidicus, 100, 101. Ad eum legatos mittit Jugurtha, 102. Quos promiſſis aggreditur, ut ſibi Jugurtham tradant, *Ib.* Cum Jugurthâ pugnat, 106. Omnia ferro & igne vaſtat, 108. Exercitum dividit, ut terrorem augeat, 109. Zamam oppugnat, 112. Ejus ſuperbia, 115. In quem aſperè Romam ſcribunt negotiatores 117. Vaccenſes punit, 119. Marium dimittit, 122. Capitis Romæ arceſſitur, *Ib.* Cum Jugurthâ pugnat, 123. Thalam maximo cum labore aggreditur, *Ib.* Vehementiſſime dolet, quod Mario Numidia data, 128. Legatos ad Bocchum mittit, *Ib.* Marii conſpectum fugit, 135. Optimè Romæ excipitur, *Ib.*
Meſopotamia, 191, k.
Metuendum multis qui ſe præbet, multos pariter metuit, 211.
Micipſa 62. Quid agit cum Jugurthâ, 62, 63, 64. Ejuſdem ad Jugurth. oratio, 65. Moritur, 66. Ejus Regnum inter Jugurtham & Atherbalem per legatos Romanos dividitur, 74.
Militia juſta eſſe debet, 215.
Minos, 173, f. 205, b.
Mirari quid, 10, b.
Miſeris parum fidei adhibetur, 81.
Mithridates, 31, m. Ejus ad Arſacem epiſtola, 188. Facta, 189.
Monitores qui optimi, 233.

Muluchæ caſtelli deſcriptio, 139. A Ligure penetratur, & perſcribitur, *Ib.* Capitur, 141.
Munditiæ mulieribus; viris labor convenit, 133.
Myſii, 205, n.

N.

NABDALSA, 120. A cliente proditur, 121. Ad Jugurtham accedit, *Ib.* Natura falſo ab hominibus accuſatur, 57. Una & communis omnium, 131. Unum omnibus finem, vel ferro ſeptis ſtatuit, 161.
Neceſſitatem extremam nullus, niſi muliebri ingenio, nihil auſus expectat, *Ib.*
Neceſſitudo timidos fortes facit, 53.
Nobilitas quæ Marii, & vera, 132.
Nobilitatis commune malum ſuperbia, 115.
Nobilium mores, 134, 224.
Novus homo quis, 20, c. Indigni conſulatu videbantur, 115.
Numantia, 63. a.
Numidæ quales, 102. Regem in fugâ non ſequuntur, 108. Lacte & carne ferinâ veſcuntur, 137. Marium magis quàm mortalem timent, 131.

O.

OLYMPUS, 150, f.
Opimius à Jugurthâ corrumpitur, 74.
Orchomenus, 207, e.
Orion, 205, k.
Othus, 205, i.

P.

PÆLIGNI, 150, f.
Parat, 190, i.
Partium & diviſionum quæ cauſa, 97.
Patres cur dicti ſenatores, 6.
Patiens Nomen & Participium, 5. e.
Patriam vi regere, importunum, 59. Patriæ ad Cæſarem oratio, 225
Pax juſta & diuturna eſſe debet, 211.
Pecuniæ ſtudium tollere bonum maximum, 220.
Pericula occulta bonus facere, nec vitare poteſt, *Ib.*
Perpenna, 171, g.
Perſes, 40, c.
Perſonæ, ſecundæ locutiones, 2, b.
Peſſimus quiſque aſperrimè rectorem patitur, 210.
Petreio exercitum permittit Antonius, 54.
Philæni, 126.
Philippi adverſus Lepidum oratio, 164.
Phœnices, 77, l.
Picenus ager, 22, a.

Pietas Romanorum quæ, 10.
Piso 15. In citeriorem Hispaniam mittitur, 16. Interficitur, *ib.*
Plautia lex, 25, a. 217, h 226.
Plebis ingenium, 30. Urbana cur depravata, *ib.* Catil. consilia execratur, 37. Negotia sua debet habere. 214.
Pompeii potentia formidolosa, 16. Ad bellum Mithridat. missus, 31. Ejus ad senatum epistola, 177. Adolescens ad bellum sæviſſimum projectus, *ib.* Facta, *ib.* Illum Romani metuunt, 185. Quis, 210. Quamobrem multi ejus partes sequuntur, 211. Cæsari maximè fuit adversus, 217. Quomodo remp. administraverit, *ib.*
Pomptinus Prætor, 35.
Pop. Romanus liberè agitat cùm nullius potentia super leges, 219. Quomodo inducta servitus, *ib.* Illi supervacanea calliditas, 222. Ita largitionibus corruptus, ut sese venalem habeat, 226.
Posthumius, 222.
Præmia diversa bonos & malos sequuntur, 224.
Primipilus, 95, h.
Ptolemæus, 189, l.
Publipor, 176, e.
Punicum bellum, 61. Punica fides, 153.

Q.

QUÆSIVIT *pro* rogavit, 163.
Quintius, 181, f.

R.

REATE, 29, g.
Regna quomodo intereant, 222. A quibus præcipuè defendantur, *ib.*
Regium imperium primum in terris, 2. Romæ mutatum, 7.
Regum pàce quàm bello minor virtus, 2. Ex eo quid oriatur, *ib.* Quinam illis formidolosi, 7. Regem armis quàm munificentiâ vinci minùs flagitiosum, 153.
Renunculus, 175, k.
Reprehendere alios multi cupiunt, qui nihil ipsi possunt, 215.
Res secundæ sapientes fatigant, 10.
Respublica honestis nominibus agitata, 31. Pacis artibus firmanda, 210. Audaciâ in bello, æquitate in pace firmanda, 8.
Rhegium, 84.
Rhenones, 198, c.
Rhodus, 40, d.
Romæ exordium, aliaque, 6. Adeptâ libertate brevi crescit, 7. Paucorum virtute, 49. Romæ omnia venalia, 79. Quando illi pereundum, 212.

Romanorum mores, 8. Quando prorſus immutati, 9. Corruptio eorum, 11. Jugurthæ bellum inferunt, 84. Avaritiâ cæci Bocchi amicitiam contemnunt, 127. Communes omnium hoſtes, *ib.* Quando maximâ concordiâ vixerunt; & floruerunt, 158. Simultates exercuerunt, 159. Eorum deſcriptio, 191, 222, 223.

S.

SAGUM, 175, g.
Salluſtius ad rempub. fertur; ibique multa adverſa patitur, 4. Ad ſcribendam hiſtoriam animum adjicit, 5. Magiſtratum adeptus, 60. Ei libri Punici interpretantur, 75. Ejus hiſtoriæ, 157, c. In cognoſcendâ republicâ magnam curam habuit, 216, 222.
Samothrace, 189, c.
Sardinia, 172, a.
Saturninus, 165, i.
Satyria, 85, l.
Scaurus, 74. Ad Jugurtham & Atherb. legatur, 82. Calpurnii legatus, 84. Jugurthæ favet, 85. Quæſitor adverſus Jugurthæ fautores, 97.
Scipio, 60, l. Ad Micipſam ſcribit, 64. Q. Scipio malè pugnat adversùs Gallos, 155.
Scylla, 205, f.
Secus *pro* ſexus, 175, a.
Seleucia, 191, g.
Sempronia in Catilinæ conjuratis quæ mulier, 21.
Sempronia lex, 84, a.
Senatûs ad Bocchi legatos reſponſio, 150.
Serpentes ſiti infeſtiores, 136.
Servile pro eo quod ſervitio corporis exercetur, 5, b.
Seſtertius quid, 23, m.
Spartacus, 208, a.
Signa, 10, a.
Sucro, 178, a.
Suffragia obſcura eſſe debent, 223. Per tabellam quandoque lata, *ib.* f.
Sulpitius, 165, k.
Sumtuum finis res familiaris, 213.
Supplicia pro ſacrificiis, 8, d.
Sibyllæ, 36, k.
Sylla, 5, g. 9. 141. Legatus ad Bocchum, 147. Ejus ad illum oratio, *ib.* Bocchi legatos liberaliter habet, 149. Animi ferocia, 151. Volucem caſtris ejicit, *ib.* A Boccho occultè accerſitur, 153. Eum ad tradendum Jugurtham hortatur, 154. Romulus appellatur, 160. Supplicia in poſt futuros compoſuit, *ib.* Beneficio quàm metu multos retinere maluit, 218.
Syphax, 61, k.
Syrtes, 78, e. 125.

T.

TABULÆ novæ quid, 19, a.
Tanais, 201, d.
Tarentus, 170, g.
Tarteſſus, 174, d.
Tauromenia, 202, g.
Taurus, 173, i.
Tauri populi, 203, b.
Thala à Metello expugnata, 124.
Toreumata, 18, g.
Tribunitia poteſtas reſtituta, 31. A Syllâ disjecta, *ib.* f.
Turia, 172, e.
Turpilius, 118. Capite pœnas ſolvit, 119.

V.

VACCA, 85.
Vaccenſium conjuratio, 118. Eorundem pœna, 19.
Valentia, 172, f.
Veſta, 12, h.
Vettius Picens, 161, f.
Villa publica, 212, b.
Vineæ quid, 80, d.
Virtuti omnia parent, 3. Virtute parta magnâ induſtriâ haberi decet, ne deformentur, 209.
Vis numero plurali, 176, f.
Voluptates ignaviæ nullus cum virtutis præmiis habere poteſt, 131.
Volux Bocchi filius, 146. Syllæ metum efficit, 150. Præſidio eidem miſſus à patre, 151. Qui Romanos prodere creditur, *ib.* Caſtris ejicitur, *ib.* Ejus honeſta oratio, 151.
Utica, 82.
Vulturtii ad Catilinam epiſtola, 35. Cum Allobrogum legatis, in ponte Mulvio deprehenditur, *ib.* Conjurationem in ſenatu aperit, 36.
Uxores multas ducunt Numidæ, & Gætuli, 127.

Z.

ZAMA, 110, c.

INDEX

VOCABULORUM QUÆ IN SALLUSTIO LEGUNTUR.

Prior numerus paginam, alter verò, vel alii ad proximum usque punctum, paginæ lineam, vel lineas, significant.

ABdere 95, 8
abdicato 37, 5
abdita 67, 18. 208, 17
abditam 16, 21
abditas 95, 2
abducit 51, 13
aberant 6, 18
aberat 33, 9. 51, 19. 93, 22. 101, 15. 193, 27. 146, 24
abeant 18, 21
abes 230, 31
abeſſe 16, 10. 119, 9. 136, 15. 151, 7. 155, 16. 230, 31
abeſt 165, 16
abeunt 107, 21. 113, 6. 135, 19
abibis 154, 4
abjectis 95, 16. 107, 21. 137, 23
abierat 21, 11. 92, 18
abierant 114, 16
abiit 232, 23
abire 111, 29. 116, 5. 126, 17. 144, 18. 152, 1
abit 119, 2
abjuverat 21, 10
abnuente 190, 6
abnuentes 119, 8
abnuentibus 171, 29
abnuere 103, 17. 128, 31
abnuitis 198, 6
abnuituros 169, 29
aborigines 6, 11
abſens 103, 5. 156, 5
abſente 72, 3
abſentem 177, 10
abſit 183, 15
abſolvam 5, 8. 31, 12. 75, 6
abſolvi 215, 20
abſolvit 157, 4. 184, 4
abſque 226, 20
abſtinenter 233, 21
abſtinentia 4, 7. 50, 2
abſtinere 116, 9
abſtinetur 185, 14
abſtinuerunt 231, 7
abſtinuit 190, 2
abſtracta 98, 5
abſtractus 85, 4
abſtulit 211, 22
abſumptis 62, 3
abſumus 147, 22
abſurdè 221, 8
abſurdum 3, 13. 21, 11
abundantia 97, 23
abunde, 18, 23. 52, 15. 57, 7. 71, 15. 114, 20. 152, 11. 134, 24. 147, 24. 185, 13
abuſi 231, 30
abuti 11, 7
abutitur 166, 8
accedam 70, 22. 71, 9
accedat 82, 24
accedebat 9, 21. 63, 18. 101, 6
accedere 35, 10. 37, 24
accederem 103, 3
accederet 136, 10. 216, 15
accedit 79, 16. 113, 24. 121, 15. 143, 10. 155, 19
accendebant 63, 23
accendebat 54, 12. 86, 14
accenderat 116, 8
accendere 175, 18
accenderet 74, 4
accendet 41, 7
accensi 60, 10
accendit 20. 16. 127, 21
accenditur 17, 8. 136, 24
accenſa 23, 8. 62, 20. 92, 11, 122, 15
accenſæ 16-, 5
accenſi 88, 18
accenſum 128, 15
accenſumque 186, 26
accenſus 79, 10. 213, 7
acceperant 122, 10
acceperat 36, 15. 64, 14. 79, 9. 95, 15. 128, 11. 147, 1
accepêre 18, 23. 146, 22
acceperis 227, 4

accepi 6, 9. 65, 2. 133, 21. 218, 23
accepimus 68, 13, 78, 10. 125, 11
accepiſſe 89, 19
accepiſſent 97, 5
accepiſſes 148, 2
accepiſſet 233, 12
accepiſtis 89, 3
accepit 80, 12. 82, 22. 85, 7. 102, 8. 107, 9, 111, 24. 136, 16. 143, 6. 150, 6
accepta 8, 21. 35, 2. 80, 17. 127, 21, 130, 14
acceptam 132, 9
acceptio 85, 10
acceptis 147, 3
accepto 84, 5. 177, 20
acceptum 63, 1. 189, 7. 220, 19
acceptumque 120, 5
acceptuſque 67, 11. 121, 7. 152, 16
accerſere 55, 5. 96, 12. 100, 13. 129, 6
accerſi 155, 14
accerſiri 114, 9. 164, 23
accerſitur 153, 11
acceſſerat 152, 9
acceſſerant 128, 9
acceſſere 77, 3
acceſſerint 75, 17
acceſſiſſent 111, 22
acceſſurum 26, 3
accidat 45, 1. 223, 21. 224, 21. 225, 15
accidêre 189, 19
acciderent 41, 1
accideret 126, 10
accidet 42, 19
accidiſſe 89, 7
accidiſſet 71, 7
accidit 141, 12. 186, 1. 218, 16
accipe 153, 25, 210, 14. 217, 11
accipere 142, 13. 143, 18
acciperemus 71, 15
acciperentur 188, 11
acciperetur 85, 14
accipiant 230, 8
accipiet 188, 23
accipit 4, 5. 66, 1
accipite 163, 9
accipitur 85, 14. 133, 17. 197, 9
accipiundi 199, 10
accipiundis 6, 22
accire 129, 8
acciti 147, 12
accitum 152, 13
accitus 226, 7
accreverit 227, 4
accumbenti 175, 10
accuratè 149, 4
accurrit 146, 29. 151, 6
accuſantur 132, 16
accuſare 33, 1. 120, 17. 232, 9
accuſatur 58, 1
acer 79, 12. 83, 20
acerba 211, 10. 213, 21
acerbam 147, 18
acerbiſſuma 163, 6
acerbiſſumas 190, 2
acerbiùs 100, 4. 218, 12
acerbiúſque 98, 3
acerbum 42, 15
acerruma, 191, 19
acerrumè 74, 9. 85, 2. 111, 23. 112, 17. 143, 25
acerrumo 90, 9
Achæi 203, 3
Achilles 200, 4
acie 55, 1. 104, 7. 108, 21. 143, 19. 171, 15. 186, 29
aciem 53, 16. 105, 6, 8. 107, 7, 10. 112, 14. 146, 6, 15
acies 107, 15
acquirit 213, 8
acre 192, 24
acri 63, 8. 84, 18. 100, 9
acrior 136, 23
acriter 54, 17. 84, 22
acriùs 81, 19. 130, 11. 141, 12. 144, 9. 146, 23. 167, 19
acta 108, 2, 109. 15, 118, 15. 121, 13, 17. 131, 5. 140, 3. 141, 2. 230, 3, 6
actæ 86, 4
Actæonem 204, 34
acti 71, 3. 198, 1
actibus 229, 9
actione 93, 12. 173, 24
actionibus 34, 7. 99, 7
actionem 232, 4
actis 35, 10. 119, 2
actorem 3, 6
actores 58, 2
actu 200, 23
actuaria 175, 24
acturos 110, 22
adæquaverit 60, 14
addendo 213, 11
addere 51, 25. 140, 23
adderent 134, 23
adderet 25, 12. 94, 20
addi 234, 9
addiderant 99, 4
addiderat 49, 15. 122, 11
addidêre 77, 12
addidiſti 42, 11
addidit 100, 2. 124, 5
additamenta 224, 3
additamenti 222, 1 2
additis 39, 26. 110, 12. 219, 14
addixi 231, 25
adduceret 143, 5
adduci 32, 5. 114, 14, 156, 5
adducti 32, 5. 114, 15, 210, 22
adductus 37, 17. 85, 7. 94, 12. 103, 24
adduxerat 50, 18. 146, 14
adduxeris 220, 7
adduxit 64, 4
adeant 33, 20. 80, 13
ademeris 221, 19
ademtum 222, 24
adeò 30, 6. 31, 5. 39, 5. 117, 10. 153, 17. 154, 9. 159, 8. 162, 8. 175, 17. 202, 6. 200, 17
adempta 128, 18
adepta 7, 7
adeptam 146, 26. 167, 3
adepti 10, 4. 32, 6. 98, 2. 125, 9. 129, 21. 216, 10
adeptum 79, 8
adeptus 20, 19. 49, 16. 55, 21. 60, 3. 164, 18. 232, 26
aderant 109, 25. 119, 16. 140, 1, 25. 143, 16. 192, 13
aderat 92, 10. 107, 22. 112, 4. 143, 12
adero 134, 18
aderunt 46, 18
adeſſe 54, 4. 64, 19. 102, 4. 105, 23. 143, 5, &c.

ad-

adeſſemus 147, 23
adeſſent 102, 2, 24
adeſſet 70, 18. 151, 10. 152, 1, 6
adeſt 168, 10. 222, 31
adeſte 163, 14
adferre 36, 15. 63, 15
adfuerant 146, 15
adfuerunt 224, 1
adhærens 206, 12
adhibentur 153, 12
adhibitis 155, 10
adhuc 77, 1. 160, 19. 164, 11. 165, 7, 14. 177, 10. 191, 24, 204, 36. 215, 15
adigeret 19, 16
adimere 11, 2
adimunt 217, 21
adire 71, 11. 136, 12
adit 140, 3
aditu 138, 9. 139, 1
aditus 34, 12. 232, 27
adjumenta 101, 24
adjunctum 206, 12
adjungere 21, 2. 65, 11
adjungit, 67, 27. 120, 5. 175, 24
adjutoribus 127, 10
adjutum 183, 8. 215, 27
adjuvarent 34, 20
adjuverat 21, 10
adjuvetur 224, 17
adminiſter 85, 1
adminiſtrabat 79, 1. 84, 24
adminiſtrando 66, 14
adminiſtrare 139, 10
adminiſtrari 130, 1
adminiſtratione 212, 15
adminiſtris 123, 4
admiranda 58, 15
adminiſtros 124, 20
admirando 216, 20
admiſit 228, 5
admiſſi 207, 9
admiſſum 107, 30
admodum 139, 6
admonendum 217, 3
admonere 19, 11
admonitus 148, 21
admonuit 6. 5. 125, 24. 141, 18
admoto 166, 1
adnexuerant 200, 28
adnitebatur 100, 18
adnitendum 130, 11
adnitente 16, 7
adnitimini 134, 15
adnumeratus 230, 24
adoleſcebant 192, 28
adoleſcens 12, 11. 15, 12. 48, 2
adoleſcentem 62, 14. 185, 6
adoleſcentes 31, 7. 80, 12. 218, 8
adoleſcentia 5, 13. 25, 8. 80, 19. 177, 8. 186, 18. 196, 26. 201, 12
adoleſcentiæ 48, 6
adoleſcentiam 134, 3. 232, 10
adoleſcentior 163, 19
adoleſcentium 12, 3
adoleſcentuli 47, 8. 213, 2
adoleſcentulo 38, 20. 216, 8
adoleſcentulus 4, 5
adoleveris 232, 11
adolevit 4, 1. 62, 6. 77, 8. 115, 5. 222, 18
adoptatum 80, 22
adoptavit 64, 17
adoptione 66, 18
adprobat 151, 13
adpulſi 82, 20
Adrimetum 77, 17
aſcendens 140, 22
aſcenderent 140, 18
adſcenſus 140, 19
adſciviſſe 20, 27
adſedit 66, 11
adſequebatur 50, 3
adſint 216, 4
adſiſtit 54, 2
adſit 149, 9
adſum 197, 24
adſunt 139, 7. 232, 5
adſtantium 171, 13
adſtari 186, 29
adſtrictis 113, 1
adſtricto 120, 8
advectitio 101, 8
advehitur 135, 18
adveniens 151, 3. 170, 21
advenit 20, 19, 155, 15
adventabant 84, 9. 94, 7
adventabat 51, 2. 144, 25
adventarent 107, 28
adventârit 212, 21
adventu 135, 18. 143, 15. 146, 17. 149, 14. 231, 22
adventum 137, 26. 185, 1. 186, 31
adventuram 154, 12
adventus 12, 6
adverſa 199, 5. 223. 31, 17, 6
adverſariis 105, 21
adverſariorum 207, 8
adverſas 51, 21
adverſi 222, 14
adverſis 55, 15. 216, 17. 222, 30
adverſo 100, 9. 219, 12
adverſos 45, 10. 143, 25
adverſum 210, 9. 217, 5. 220, 5
adverſus 174, 20. 211, 12
adulta 206, 6
adulter 11, 19, 234, 15
adulterinas 67, 13
adulterium 232, 30, 36
adultum 13, 1. 206, 5
advocat 36, 13
advocata 51, 24, 19, 21
advocavi 52, 4
advocavit 129, 18
advolvuntur 203, 13
advorſa 4, 7. 40, 10. 52, 16. 127, 24. 150, 2. 174, 30. 179, 19. 196, 16. 198, 5
advorſæ 180, 4. 123, 10. 155, 6
advorſaretur 83, 13
advorſarum 114, 20
advorſis 98, 2. 112, 13. 200, 10
advorſo 106, 30. 132, 21. 176, 24
advorſum 100, 20. 106, 19. 118, 7. 123, 10. 125, 2, &c.
advorsùs 68, 2. 92, 16. 106, 29. 129, 9. 150, 17. 151, 23. 159, 22. 177, 7
advortite 182, 7
Æbuti 204, 20

ædem 36, 12. 33, 7
ædes 67, 17
ædibus 175, 4
ædificabat 226, 7
ædificant 3, 6. 18, 12
ædificaveris 227, 6
ædificia 77, 1. 79, 15. 203, 15
ædificiis 75, 1
ædificiorum 118, 19
ædilis 37, 7
ædium 16, 21
Æëte 174, 9
æger 54, 3. 84, 24. 192, 31
ægerrumè 128. 24. 130, 19
ægra 208, 8
ægritudine 128, 13
ægritudinem 119, 3
ægrotum 170, 27
ægrum 121, 5
Ægyptum 78, 4, 7
Æmiliæ 164, 26
Æmilio 181, 7
Æmiliorum 160, 8
Æmilium 163, 15
Æmilius 75, 21. 164, 11
æmula 8, 23
æmuli 191, 16. 221, 24
æmulos 133, 13
æmulus 186, 22
Æneà 6, 10
Ænum 200, 30
æqua 32, 4. 213, 14
æquabilem 107, 14
æquabili 100, 10
æquabiliùs 2, 17
æqualem 229, 1
æqualia 41, 11. 126, 11
æqualibus 69, 9
æqualis 135, 17. 225, 13
æqualiter 50, 20. 137, 18
æquam 126, 17
æquè 9, 13. 146, 8. 230, 4
æqui 196, 5, 221, 21
æquiores 211, 15
æquioribus 51, 19
æquitare 3, 3. 8, 16
æquiùs 203, 39
æquo 4, 4. 41, 9. 88, 8. 89, 20. 93, 8. 119, 9. 158, 15. 167, 21. 217, 1
æquor 202, 16
æquos 130, 10
æquum 53, 10. 73, 19. 107, 5. 233, 11
ærarii 46, 2. 90, 7. 177, 18. 222, 37
ærario 130, 3
ærarium 87, 14. 98, 8. 161, 12. 180, 3
ære 26, 14. 32, 16. 33, 7. 88, 7
æris 26, 14
ærumnas 72, 13. 82, 6
ærumnarum 42, 9. 104, 19
ærumnis 69, 19. 202, 24
æs 11, 19. 13, 14. 18, 14. 20, 29. 29, 1. 33, 14. 142, 13
æstas 206, 6
æstatem 113, 8. 133, 6
æstatis 137, 11
æstimabitis 89, 9
æstimanda 171, 30
æstimare 234, 20
æstimaverunt 231, 23
æstimavi 231, 24
æstivi 205, 15
æstivorum 101, 7, 11
æstu 106, 16. 170, 14. 176, 26
æstuabat 20, 17
æstuant 139, 14
æstuat 220, 20
æstumant 234, 2
æstumantur 164, 22
æstumare 9, 7. 188, 22
æstumatis 159, 23
æstumavêre 184, 2
æstument 213, 5
æstumo 3, 9. 53, 2
ætas 4, 9. 18, 5. 20, 26. 31, 8. 49, 11. 52, 3. 115, 2. 134, 15. 188, 1. 212, 16. 222, 18. 229, 4. 232, 13
ætate 6, 24. 12, 3, 5. 13, 1. 38, 18. 62, 14. 64, 18. 65, 18. 164, 2. 196, 22. 218, 11. 229, 22. 254, 14
ætatem 5, 1, 4. 30, 16. 33, 1. 41, 12. 52, 21. 58, 15. 59, 17. 110, 20. 125, 20. 129, 21. 130, 17. 131, 19. 177, 11. 229, 11. 130, 30
ætati 66, 13. 174, 13. 164, 1. 197, 24
ætatis 62, 18. 130, 13. 232, 23
æterna 90, 1
æternaque 2, 5
æternas 233, 3
æterni 58, 6. 134, 22
æternum 211, 12
æternus 58, 13
Æthiopas 78, 11
Æthiopiam 204, 14
ævi 57, 2
ævo 203, 34
affærim 100, 14. 108, 25
affectabant 159, 4
affectabat 116, 7
affectare 117, 20
affigebatur 193, 7
affinis 71, 2
affinitas 210, 18
affinitatem 154, 11
affinium 68, 17. 130, 3
afflictare 24, 2
afflictas 124, 24
afflicti 113, 4. 147, 2. 179, 6
affligebant 176, 5
affluens 234, 5
affluerent 29, 19
affore 110, 14
affuit 123, 14
affuturi 121, 17
Afri 76, 6
Africa 61, 20. 70, 7. 78, 5. 79, 5, 7. 81, 1. 86, 4. 92, 18, 125, 13. 137, 2. 143, 8
Africæ 75, 2. 77, 15. 125, 25. 204, 13
Africam 67, 22. 75, 7, 8, 16. 76, 2, 9. 80, 12, 14. 82, 11, 16. 84, 4. 20, 93, 21. 96, 15. 101, 1. 118, 9. 135, 7. 142, 9. 150, 5. 233, 22
Africam 226, 7
Africano 61, 18
Africo 272, 1
Africum 77, 3
agam 18, 21. 70, 22. 73, 1
agant 35, 14. 134, 3
agas 133, 10. 179, 9
agat 44, 11. 72, 2. 179, 18
agebant 91, 9. 109, 25. 125, 20

agebantur 139, 7
agebat 102, 8. 137, 2. 146, 15. 152, 11
agenda 222, 17
agendarum 148, 24
agendi 19, 9
agendo 47, 15
agendum 137, 13. 160, 19
agens 201, 1
agente 201, 8
agentes 136, 3
agentis 177, 22
ager 75, 11. 103, 22. 107, 13. 109, 23. 120, 11. 125, 26. 137, 10. 174, 1
agere 5, 4. 32, 1. 33, 24. 52, 21. 59, 16. 62, 11. *& alibi.*
agerent 30, 17
agerentur 181, 10
ageret 104, 9. 107, 7. 114. 26
ages 225, 23
agetis 46, 17
agetur 219, 20
aggerem 94, 21. 124, 18, 19
aggeribus 139, 5
aggrederetur 34, 14. 126, 5
aggredi 111, 7. 136, 16. 209, 27
aggrediantur 84, 9
aggredimini 52, 20
aggreditur 55, 7. 80, 10. 93, 6. 102, 14. 109, 8. 112, 8. 113, 1, 17. 117, 6. 123, 25. 135, 13. 138, 20
aggrediuntur 118, 13
aggreſſos 16, 15
aggreſſus 64, 16. 74, 13. 127, 10. 136, 3
agi 83, 21. 106, 15
agis 228, 13
agit 38, 13. 62, 19. 108, 7. 158, 3
agitabamus 70, 7
agitabant 8, 21. 77, 5. 109, 21
agitabantur 56, 4. 85, 11
agitabat 36, 12. 66, 6. 114, 25. 115, 8. 219, 2
agitabatur 2, 11. 5, 22. 82, 23. 86, 3. 94, 9. 98, 8. 123, 7
agitandi 161, 8
agitando 34, 1. 128, 4
agitandum 211, 6
agitant 218, 1
agitanti 22, 7. 49, 2. 216, 13
agitantur 223, 10
agitare 20, 12, 21. 51, 16. 78, 10. 92, 23. 112, 7, 26. 118, 2. 133, 5. 141, 5. 144, 14
agitarem 69, 2
agitaret 108, 11. 139 14
agitari 83, 17. 86, 5. 107, 14. 121, 2. 222, 28
agitat 166, 2. 178, 13. 216, 6. 222, 34
agitata 126, 13
agitatis 212, 19
agitatum 158 13
agitaturus 158, 3
agitaverat 170, 19
agitavêre 31, 13
agitavi 17, 7. 222, 19
agitaviſſe 155, 12. 203, 17
agite 168, 7. 197, 21
agites 211, 14
agitis 177, 10. 182, 10
agitur 45, 6, 13
agmen 105, 4, 18
agmine 101, 27. 102, 3, 23. 105, 27. 113, 2. 134, 17. 142, 15. 145, 14. 163, 1. 186, 27
agnita 225, 19
agnoturum 174, 15
agnor 25, 15
agreſte 6, 10. 170, 8
agreſteſque 122, 13
agreſtia 192, 26
agreſtibus 185, 16
agreſtium 77, 1
agri 108, 14. 189, 12
agris 6, 15. 30, 18. 76, 11. 102, 20. 123, 27. 163, 6. 203, 19. 219, 7
agro 29, 9. 53, 22. 51, 14. 74, 14. 109, 13. 158, 16. 176, 20. 189, 6
agros 9, 19. 22, 21. 61, 21. 76, 14. 79, 26. 101, 16. 108, 22. 119, 14. 178, 20. 191, 11. 201, 20. 203, 1. 221, 26
agrum 5, 3. 22, 1. 23, 13. 34, 7. 51, 12. 114, 3. 135, 11
agunt 41, 10, 12. 58, 15. 131, 19
aguntur 39, 10. 208, 6
aiebant 37, 17. 38, 10. 43, 9. 87. 8. 145, 25
ait 161, 18. 163, 5. 167, 2, 23. 204, 23. 205, 13. 206, 10. 207, 30. 209, 6
aiunt 133, 18
alacribus 199, 27
alacris 19, 13
alæ 105, 17
Albini 131, 14
Albino 93, 7. 101, 2. 125, 7
Albinum 94, 4
Albinus 92, 18. 93, 18. 94, 7. 96, 9. 101, 10
alebat 11, 22. 30, 20
Alexandro 186, 19
algoris 5, 15
alia 12, 12. 13, 10. 14, 14. 18, 12. 19, 4. 21, 6. 22, 10. 25, 2. 36, 16. 57, 13. 41, 9. 44, 2, 15 *& alibi paſſim.*
aliæ 41, 13. 78, 2, 8
aliæque 44, 2. 158, 12
aliam 136, 17. 138, 20, *& alibi.*
aliaque 26, 2. 31, 19. 48, 16. 59, 9. 84, 4. 93, 19. 94, 20. 117, 21
aliarum 31, 4. 52, 10. 169, 31
alias 62, 11. 66, 15. 67, 26. 94, 1. 203, 24. 221, 25
aliaſque 57, 8. 78, 1
alibi 55, 6
alicujus 43, 11
aliena 7, 6. 10, 11. 30, 4. 33, 8. 42, 4. 43, 20. 45, 18. 58, 3. 132, 7. 161, 21. 167, 2. 213, 3. 211, 24. 223, 9. 234, 23
alianæ 18, 3. 197, 5
alienam 128, 19. 121, 26.
alienas 52, 22. 69, 20. 215, 16. 219, 8
alienata 103, 22. 224, 24
alienati 118, 4
alienatum 29, 4
alieni 5, 17. 26, 14
alienis 73, 2. 109, 4. 212, 11

alienò 32, 17. 53, 7. 73, 17
alienos 65, 11
alienum 11, 20. 13, 15. 18, 14. 20, 27. 29, 1. 33, 14. 51, 7. 65, 14
alii 2, 10. 3, 12. 16, 14. 19, 20. 23, 10, 11. 30, 12. 31, 13, 17, 26. 38, 9. 44, 12. 48, 12, 20. 49, 12. 51, 1. 56, 2, & *alibi*.
aliique 37, 23. 127, 1. 146, 10. 175, 20
aliis 8, 9, 29. 12, 5. 16, 6. & *alibi*.
aliisque 68, 7, 104. 3, 121, 18. 134, 27. 245, 15. 150, 20. 215, 4
alimenta 161, 8, 195, 5
aimentis 184, 3
alio 2, 18. 6, 12. 22, 2. 31, 3. 43, 16. 67, 9. 78, 3. 102, 14. 104, 12. 126, 6. 108, 21. 112, 17. 121, 23. 141, 19. 143, 3. 184, 8. 229, 19
aliorum 3, 15. 8, 10. 60, 6. 113, 12. 114, 10. 134, 17. 160, 14. 208, 19. 210, 6
alios 14, 3. 22, 4, 10. 30, 15, 16, 20. 32, 12, & *alibi*.
aliquandiu 123, 14
aliquando 45, 6. 71, 13. 72, 6. 114, 1. 147, 16. 153, 16
aliquantam 175, 12
aliquantò 8, 3. 123, 16. 126, 13. 135, 6
aliquantum 114, 13. 126, 4
aliquantus 150, 22
aliquem 131, 2
aliquid 43, 17. 85, 5, 154, 8
aliquis 89, 5. 182, 8. 233, 10
aliquo 3, 11
aliquos 146, 8
aliquot 20, 27. 84, 23. 136, 28. 198, 20. 200, 9. 208, 17
aliquotiens 171, 14
aliter 23, 7. 34, 25. 44, 10. 63, 6. 65, 18. 66, 6, 121, 17. 152, 20, & *alibi*
alitur 220, 22
alium 6, 19. 19, 11. 22, 1. 34, 15. 38, 15. 47, 12, & *alibi*.
aliud 2, 18. 3, 12. 9, 15, & *alibi*.
alius 6, 13, 18. 9, 19. 19, 20. 34, 15. 44, 12, &c.
allatæ 121, 4
allatas 23, 8. 121, 8
allevati 140, 18
allicere 118, 1
Allobroges 33, 4, 13. 34, 22. 35, 1. 38, 14
Allobrogibus 39, 4
Allobrogum 32, 15. 135, 13. 39, 9. 48, 15
Alpes 192, 20
Alpibus 277, 21
alta 5, 19. 125, 14
Alter 52, 9. 70, 21. 144 12. 187, 10
altera 33, 14. 15. 54, 3
alteræ 113, 4
alteram 66, 13. 74, 15. 139, 18
altercatio 229, 28
alteri 100, 3. 107, 28. 112, 11. 122, 8, 126, 3. 209, 10. 226, 9. 232, 13
altaris 77, 10
alterius 2, 9. 45, 11. 217, 26, 223. 17
altero 49, 16. 234, 13
alteros 100, 3. 107, 28. 112, 18. 126, 4
alterum 1, 6. 2, 1, 8. 63, 13. 67, 24. 99, 9. 167, 7, 234, 12
altior 202, 5
altitudine 174, 18. 192, 3
altitudinem 139, 22
altitudo 142, 4
altiùs 67, 1
altiùsque 61, 6
alto 216, 21
altores 200, 14
altus 115, 2
alveis 179, 6
alveos 76, 10
aluit 178, 12
aluntur 30, 10. 167, 141. 231, 4
alvum 196, 1
amant 98, 1
amara 220, 25
amare 10, 2
amat 22, 12. 199, 25
Amazones 201, 4
ambire, 72, 2. 171, 20, 21
ambiti 174, 19
ambitio 5, 4. 9, 4, 11. 47, 1. 2, 16. 51, 8, 10
ambitione 4, 10. 115, 10. 177, 25
ambitionem 74, 8. 101, 22. 130, 16. 135, 3. 145, 27. 203, 10. 230, 16
ambitiosum 116, 10
ambitiosus 230, 10
ambitur 204, 29
ambitus 158, 8
ambiundo 68, 11. 129, 8
ambo 153, 10
ambobus 122, 7. 127, 19. 153, 12. 154, 25. 155, 8
amborum 143, 10
ambos 80, 13. 190, 14
ambusti 202, 26
amens 224, 22
ament 134, 2
amentiam 94, 23
amici 65, 12. 70, 6. 229, 4. 231, 13
amicior 65, 14
amicis 6, 17, 20. 13, 14. 63, 15. 64, 19. 65, 6. 74, 10. 79, 9. 92, 23. 93, 12. 123, 3. 148, 15, 21. 155, 10, 17. 227, 11
amicissumos 65, 6
amicitia 17, 7. 40, 2. 61, 22, 63, 18. 64, 12. 69, 1, & *alibi*.
amicitiæ 82, 9. 153, 16. 227, 10
amicitiæque 128, 21
amicitiam 12, 1. 61, 17. 64, 4, &c.
amicitias 6, 22. 9, 6. 231, 23
amicorum 20, 22. 21, 21. 49, 18. 147, 23. 223, 24
amicos 8, 15. 68, 4. 71, 2. 97, 9. 113, 14. 147, 19. 191, 12
amiculo 175, 9
amicum 56, 2. 69, 5. 149, 6. 228, 9. 234, 5. 19

amicus 52, 16. 81, 17. 231, 25, 30
amiſerant 164, 23
amiſerat 22, 21. 117, 21. 143, 3
amiſerint 220, 16. 222, 9
amiſerit 232, 16
amiſi 71, 5. 190, 12
amiſimus 45, 18
amiſiſti 72, 14
amiſſa 53, 13. 127, 3. 222. 36
amiſſis 30, 13. 52, 21. 210, 24. 112, 3. 123, 3
amiſſo 26, 11. 65, 1. 76, 7. 107, 1, 200, 23
amiſſurus 129, 12
Amiſum 207, 30
Amiſumque 188, 10
amittas 225, 28
amittatis 53, 6
amittendæ 219, 16
amittere 18, 4. 89, 5
amittit 27, 5
amnem 193, 3
ampla 184, 6
amplæ 8, 2
amplecti 63, 17
amplexemini 45, 4
amplificatum 219, 2
amplior 33, 12. 53, 11. 124, 3. 150, 22. 222, 25. 223, 23
ampliore 115, 8
ampliorem 108, 13. 150, 20
amplis 82, 16
ampliſſima 214, 17
ampliſſimis 225, 8
ampliſſimo 225, 12
ampliùs 18, 10. 36, 19. 38, 6. 50, 21. 54, 9. 58, 16, &c.
amplo 144, 11
Anacreontis 206, 30
anceps 95, 10. 118, 21. 211, 11
ancilla 162, 16
ancillæ 67, 20
ancillaris 228, 10
ancillatus 231, 25
ancipiti 22, 24
angeret 217, 24
angitur 166, 5
angulo 176, 10
anguſtiæ 53, 5. 206, 28
anguſtiam 200, 17
anguſtias 201, 22
anguſtiis 112, 2. 105, 7
anguſtum 139, 6
anima 3, 8, 10. 27, 5. 45, 7. 55, 13. 58, 7, 10, 71, 4. 72, 14. 223, 1. 225, 5, 20
animadvertatis 182, 4
animadvertebant 43, 25
animadvertêre 119, 13
animadverteres 112, 23
animadverteretur 42, 12
animadvertit 103, 20. 105, 10. 139, 17
animadverto 225, 28
animadvertunt 107, 13
animadvertatis 165, 17. 176, 8
animadvertit 93, 10. 121, 84
animalia 75, 15
animalibus 1, 1
animam 18, 16. 42, 13. 55, 6. 89, 17. 197, 7. 198, 3
animates 207, 30
animi 1, 5. 2, 6. 16, 5, 12. 12, 4. 39, 7. 40. 8, *& alibi.*
animis 29, 20. 106, 2. 119, 11, 124, 5. 129, 14. 130, 19. 135, 22. 163, 1. 181, 8. 198, 2
animo 1, 5. 4, 4. 31, 3. 36, 6, &c.
animoque 195, 12
animos 9, 11. 10, 1, 5. 19, 13. 30, 4, &c.
animum 7, 3. 49, 17. 56, 14. 60, 9, &c.
animumque 9, 16
animus 4, 8, 12. 5, 7, 16, 18, 22. 11, 13, 23, &c.
animuſque 31, 8
anni 94, 11. 105, 10. 203, 9
Annio 39, 22
annis 6, 24. 11, 6. 96, 16, 18. 86, 21. 87, 13. 97, 21
Annius 14, 9. 94, 9. 125, 9
anno 92, 18. 173, 4. 178, 11. 181, 8
annos 31, 6. 59, 9. 64, 17. 99, 8. 116, 6
annus 7, 2
annuite 163, 8
annum 21, 14. 37, 5. 174, 32
annus 177, 16
acquirant 68, 5
ante 11, 11. 16, 18. 21, 19. 23, 19. 25, 19, &c.
antea, 25, 7. 16, 16. 17, 7. 20, 16. 23, 1. 29, 10. 37, 1, *& alibi plur.*
antecapere 80, 10
anteferebat 74, 5
anteferrat 74, 13
antehac 21, 9
anteibant 166, 12
anteibat 164, 2. 219, 4.
anteire 221, 9
anteiret 26, 9
anteponeret 99, 1
antequam 173, 1
antevenire 61, 2. 136, 1. 143, 1
antevenit 103, 26. 110, 10
Antiochi 139, 22
Antiocho 160, 11. 189, 10
Antiochum 189, 4. 207, 22
Antiochus 189, 5
antipodas 204, 13
antiquam 201, 19
antiquis 219, 10
antiquitatis 198, 28
antiquos 205, 22. 230, 10
Antonio 21, 15. 51, 22
Antoniorum 207, 14
Antonium 18, 7. 21, 10
Antonius 20 21. 29, 15. 51, 1, 18. 54, 3. 187, 1, 9. 207, 14
anxiè 128, 17. 222, 31
anxium 113, 23. 117, 6
anxius 36, 4. 62, 21. 67, 2, 109. 19, 120, 14. 139, 12. 188, 7. 200, 11
Ap. 233, 1
aperiat 92, 5
aperire 194, 8
aperirem 49, 10. 52, 5
aperiret 91, 22
aperit 33, 10. 25, 13. 36, 18
aperiundum 52, 11
aperiunt 33, 18
apertæ 201, 18
apertè 79, 26. 97, 8. 210, 22. 234, 21

aperto 61, 15
apertum 215, 23
aperuiſſe 19, 18
Apollinis 199, 22
appellabant 174, 2
appellabantur 6, 24
appellabas 228, 12
appellandi 80, 26
appellant 75, 11. 108, 2. 204, 18
appellantes 77, 7. 199, 22
appellare 14, 3. 16, 20. 142, 11. 255, 7
appellat 54, 17. 151, 3. 154, 19
appellata 172, 7. 201, 28
appellati 159, 5
appellatis 182, 5
appellato 38, 8
appellatur 41, 15. 50, 8. 77, 9
appellaverant 189, 17
appellavêre 76, 15
appellaverunt 173, 16
appellaviſſet 117, 4
appellavit 206, 18
appellem 71, 10. 166, 9. 189, 18
appello 45, 3
appetebat 12, 3
appetens 5, 17. 63, 2
appetere 115, 10
appetiverunt 69, 14
appetuntur 221, 12
Appius 169, 2. 200, 3. 209, 6
approbat 173, 27
approbaveritis 161, 21
approbent 215, 29
approbo 40, 20
appropinquare 107, 15
apti 233, 10
aptis 186, 27
apud 8, 12. 15, 4. 17, 15. 29, 9. 40, 17. 41, 14. 43, 23, *& alibi frequenter.*
Apulia 23, 12. 33, 22
Apuliam 22, 1. 23, 13. 36, 8
aqua 137, 1, 23
aquæ 104, 4. 105, 11. 123, 26, 30. 124, 2. 136, 22. 139, 5. 144, 11
aquam 123, 31. 144, 13
aquarum 73, 12. 110, 1
aquatum 139, 16
aquilam 54, 1
Aquilio 199, 19
Aquilionem 204, 31
aquis 94, 18. 200, 17
aræ 78, 7. 171, 24
arant 3, 5
aras 127, 1
arbitrate 119, 16
arbitratu 150, 13
arbitrio 98, 7. 212, 7
arbitris 16, 22
arbitror 179, 15. 211, 10, 19. 218, 23
arbori 75, 12
arborum 104, 3. 105, 2. 107, 19
arbuſtis 104, 5. 107, 13
arcem 110, 7. 118, 18. 180, 5
arceſſebant 91, 5
arceſſere 122, 11
arceſſit 33, 9
arceſſivi 169, 19. 173, 26. 188, 4
arceſſunt 47, 5
Archelao 207, 25
Archelaus 189, 23
arcum 206, 24
areus 206, 25, 26
ardebat 96, 18. 170, 9
ardens 5, 17
ardentia 111, 9
ardet 215, 23
ardoribus 77, 4. 78, 11
arduo 220, 26
arduum 3, 16
arduus 7, 12
arenam 126, 12
arenamque 125, 16
arenoſo 104, 4
arenoſus 125, 26
argenti 86, 1. 114, 1
argento 196, 12
argentoque 68, 3
argentum 26, 14. 173, 26
argentumque 124, 23
arguituri 173, 23
argumentis 172, 25
arida 123, 23
aridam 107, 14
arido 104, 3
áridus 137, 10
arietibus 124, 23
Ariobarzanis 190, 16. 192, 10
aris 44, 17. 54, 8
Ariſtæus 204, 35
Ariſtonicum 187, 14,
arma 20, 2, 21. 22, 19. 259, 11. 26, 4, *& alibi paſſim.*
armabat 192, 28
armare 168, 9
armat 167, 25
armata 27, 2. 158, 19. 169, 13
armati 16, 5. 87, 6. 89, 3. 141, 11. 186, 14. 222, 38
armatis 22, 4, 15. 83, 16
armato 167, 25
armates 47, 9. 153, 24. 212, 1. 230, 26
armatum 50, 23
armatus 7, 12. 96, 8. 145, 20. 199, 20. 288, 2
armaverat 50, 23
armaverit 151, 24
Armenia 191, 24. 192, 11. 204, 28. 206, 35
Armeniam 190, 17
Armenii 76, 9
Armeniis 77, 2
armis 6, 19. 7, 10. 9, 18. 16, 2. 27, 10, *& alibi plur.*
armorum 33, 24. 46, 21. 112, 20. 114, 12. 123, 16. 139, 4. 191, 3. 200, 7
Arpinas 227, 9. 228, 7
Arpini 115, 2
arrectæ 165, 12
arrectis 119, 11
arrectos 134, 26
arrectus 140, 7
arreptis 122, 1
arrexerat 129, 15
arrexit 32, 3
arrogant 132, 7
arrogantia 223, 12
Arſaci 188, 12
arſêre 182, 1
arte 102, 1. 107, 11. 133, 8. 174, 18
artem 192, 27. 216, 17
artes 9, 3, 14. 2, 84, 16. 134, 14, 19. 219, 12. 220, 14. 225, 7. 228, 5
arteſque 213, 16
artibus 3, 1. 6, 1. 8, 15. 11, 13. 61, 2. 64, 6. 97,

97, 25. 103, 19. 128, 13. 129, 11. 130, 17. 143, 1. 210, 11. 216, 11. 251, 2
artifices 93, 3
artificio 133, 2
artis 3, 11. 37, 9. 80, 20. 100, 20. 115, 4. 199, 19
artiſſimè 119, 12
artium 4, 9. 97, 21
artiùs 53, 14. 182, 8. 213, . 13
artus 207, 11
arva 201, 18
arvo 137, 9
aſcenderat 140, 2
aſcendere 7, 14. 143, 13
aſcendêre 82, 19
aſcenderit 50, 8
aſcendunt 192, 18
aſcitum 30, 19
Aſi 2, 12. 9, 21. 189, 15. 197, 16
Aſiæ 48, 35. 201, 27
Aſiam 75, 8
Aſiamque 189, 23
Aſiaticos 207, 17
Aſpar 152, 11
Aſpare 153, 6
Aſparem 154, 18
aſper 7, 12
aſpera 21, 26. 47, 10. 53, 13. 94, 14. 136, 16, 26. 198, 8. 213, 13, 20. 220, 24
aſperas 8, 26. 63, 15
aſperè 97, 18. 117, 13
aſperi 76, 2
aſperior 18, 15. 140, 19. 197, 21
aſperis 197, 27
aſperitas 106, 10
aſperitate 118, 23. 124, 7. 136, 21. 138, 20
aſperitatem 75, 4. 84, 13
aſperitates 123, 24. 170, 23
aſperiùs 98, 3. 130, 5. 210, 10. 222, 33
aſpernabatur 4, 8
aſpero 144, 2
aſperos 51, 12
aſperrumè 210, 5
aſperrumus 222, 37
aſperrumum 103, 21
aſperunt 33, 5. 216, 1
aſſecla 234, 14
aſſedit 25, 6. 48, 19
aſſentiebantur 44, 13
aſſequeretur 3, 21
aſſequi 60, 3
aſſerit 204, 27. 206, 34
aſſideri 188, 8
aſſiduis 138, 18
aſſuetum 176, 22
aſſumitur 85, 1
aſſurgere 194, 8
aſtutiæ 21, 17
Athenienſes 2, 13
Athenienſibus 42, 23
Athenienſium 8, 2, 5
Atherbal 66, 2. 67, 23. 75, 1. 79, 27. 80, 5. 81, 6. 103, 26
Atherbale 63, 19. 80, 11. 92, 17
Atherbalem 62, 3. 66, 11. 67, 22, 24. 68, 13. 73, 11. 74, 6. 79, 17. 80, 23. 83, 14
Atherbali 73, 19. 82, 12. 83, 10
Atherbalis 73, 16. 79, 11. 80, 26. 81, 12. 83, 3
Atilius 199, 8
atroci 23, 2
atrocitate 20, 2. 146, 21
atrocitatem 83, 19
atrociter 94, 9
atrox 41, 7. 61, 9. 173, 2
Attalum 189, 11
attamen 143, 10
attendere 48, 24. 135, 24
attentiùs 46, 16
attigerant 146, 10
attigerit 212, 17
attingat 166, 10
attingere 75, 3. 101, 9. 214, 9, 24
attingit 74, 14
attinuiſſe 153, 2
attollit 226, 14
attollitur 171, 13
attonitus 169, 12
attractus 237, 23
attribuit 138, 13
attrita 134, 14
attriverant 126, 4
attriverat 13, 10. 61, 17
attulerit 52, 6
avaritia 4, 3. 6, 3. 8, 11. 9, 2. 11, 14. 12, 10, &c.
avaritiæ 91, 9. 149, 5. 221, 20
avaritiam 46, 25. 134, 12. 198, 3
aucta 6, 15. 58, 12. 139, 22. 15, 8, 11
auctæ 78, 2. 101, 1
aucto 175, 12. 178, 23. 224, 9
auctor 86, 8. 204, 27. 206, 34
auctore 20, 17
auctoremque 195, 7
auctores 79, 2. 219, 30
auctoribus 183, 3. 214, 17
auctoris 173, 16
auctoritas 31, 14. 33, 10. 68, 8. 90, 9. 211, 25. 226, 4
auctoritate 17, 13. 80, 18. 84, 14. 100, 16
auctoritatem 22, 22. 169, 2. 220, 8
auctum 183, 8
auctus 233, 8
auctuſque 135, 4
audacia 4, 8. 8, 15. 20, 6. 45, 17. 46, 11. 52, 1, 24. 53, 1. 55, 11. 63, 14. 70, 9. 232, 36
audaciæ 14, 6. 15, 12. 21, 3. 43, 19
audaciam 25, 21. 29, 15. 140, 22
audacias 231, 29
audaciſſumo 226, 1
audaciſſumos 89, 1
audaciter 147, 25
audacius 52, 20
audax 5, 16
audeam 188, 19
audeant 217, 11
audeat 162, 12. 224, 3. 223, 24
audeatis 162, 10
audebat 89, 18. 115, 10. 129, 10. 202, 17
audendo 191, 21
audere 185, 4
audet 227, 16
audiebat 188, 8
audiebatur 80, 17
audiendo 222, 21. 215, 31

audi-

audienti 48, 23
audientibus 232, 29, 36
audierat 20, 6, 14. 110, 1. 152, 12
audio 72, 2
audire 36, 20. 131, 8. 254, 13, 22
audiri 112, 24
audîſſe 39, 5
audîſtis 17, 8
audita 83, 8. 135, 9. 198, 17
audito 193, 13
auditorum 234, 20
auditum 151, 18
audituros 229, 16
audiveram 70, 15
audiverat 80, 11. 82, 22
audivi 38, 12. 60, 7. 220, 15
audivit 121, 8
audiunt 108, 3
Aventinum 89, 3. 158, 19
averſabatur 194, 1
avertere 52, 26. 136, 13
avertêre 189, 5
averteret 154, 14
avertitur 146, 24
augendæ 7, 1
augere 25, 18. 79, 27. 94, 22. 203, 36
augerentur 198, 15
augeri 44, 7. 107, 9. 139, 11, 208, 17
augeſcunt 92, 14
augere 168, 10
avi 82, 9
avida 62, 17
avidè 209, 3
avidi 7, 16. 141, 13
avidior 192, 29
avidis 77, 16
avidiſque 175, 19
avidiſſumus 154, 17. 197, 3
avidius 112, 18. 162, 9, 167, 38
avido 82, 25. 210, 15
avidum 192, 13
avidus 74, 1. 92, 21. 115, 1. 202, 20
aviis 109, 7
aulea 157, 4
aulæis 215, 4
Auli 95, 7. 100, 7. 101, 10. 109, 13
Aulo 94, 7. 95, 18. 96, 7
Aulum 95, 1
Aulus 94, 12
avo 64, 13
avorſum 147, 12
aureas 203, 24
Aureliæ 12, 13. 29, 2
aures 227, 25. 229, 17
auri 191, 4
auribus 52, 3. 169, 12
auro 65, 13. 68, 3. 91, 7
aurum 124, 24
anſi 8, 20. 198, 22
Auſtri 172, 8
auſurum 152, 4
auſus 17, 4. 161, 16. 181, 1. 230, 32
aurorem 163, 15
Autronio 38, 8
Autronium 36, 20
Autronius 14, 1. 15, 7, 14
autumnat 207, 21
autumni 208, 5
avunculus 169, 28
avus 69, 23
auxerat 6, 1
auxilia 6, 21. 47, 14. 63, 4, &c.
auxiliantur 81, 10
auxiliariis 135, 11. 137, 13. 139, 15
auxiliarios 102, 1. 145, 22
auxilii 32, 2. 73, 1. 81, 7. 90, 17. 101, 6
auxiliis 192, 22. 196, 14
auxilio 2, 9. 9, 16. 7, 10. 107, 10. 21, &c.
auxiliorum 201, 8
auxilium 27, 12. 35, 7. 69, 7, 17. 107, 19. 151, 24
auxiſſe 165, 1
auxiſſent 214, 16
axe 187, 4
axibuſque 187, 5

B.

BAcchanaliorum 176, 12
Bæbium 91, 19
Bæbius 92, 8
Balearium 150, 24
Baliera 170, 16
barbara 77, 7
barbari 144, 8, 10. 146, 22. 146, 7. 140, 15. 149, 5
barbarico 211, 18
barbarorum 208, 17
barbaros 16, 13
Barbuleium 174, 23
beatus 233, 28. 234, 5
bella 5, 13. 27, 3. 48, 26. 89, 14, &c.
bellandi 189, 1
bellaturi 159, 15
belli 2, 14. 7, 9. 18, 19. 19, 2, *& alibi frequenter.*
bellicarum 96, 6
bellicas 98, 10
bellicoſa 32, 17
bellicoſi 77, 12
bellicoſus 79, 11
Bellienum 149, 15
bellîque 34, 8. 84, 23. 197, 10
bellis 40, 13. 70, 18. 99, 4. 158, &c.
bello 2, 15, 17. 3, 14. 6, 16. 8, 11, 17, 22. 25, 19, &c.
bellua 221, 13
belluis 2, 1
bellum 13, 16, 18. 14, 6. 19, 4, &c.
bene 3, 13. 33, 20. 44, 6. 46, 4, &c.
benefactа 130, 11. 164, 18, 26
beneficia 25, 10. 63, 3. 60, 7, 8. 70, 1. 81, 18. 130, 14. 142, 12. 217, 5
beneficii 104, 20. 150, 9
beneficiis 6, 22. 8, 20, 40, 12, &c.
beneficio 65, 10. 131, 12
beneficium 219, 30
beneque 215, 29
benevolentia 149, 10
beneficia 69, 24. 89, 1
beneficii 90, 15
beneficio 130, 2. 138, 14. 218, 5
benignè 66, 6. 119, 11. 142, 11. 148, 9. 152, 7
benignitate 149, 7. 211, 15
benignitatem 150, 6
Beſtia 14, 9. 34, 7. 84, 2, 9. 85, 13. 91, 6. 125, 7

Beſtiæ 86, 8, 17. 97, 14. 131, 14
Beſtiæque 92, 13
Beſtiam 92, 18. 125, 5
beſtiis 71, 3. 75, 14
Bibuli 222, 1. 231, 32
Bibulum 228, 13
biduum 119, 19
biennii, 178, 17
binos 18, 10
binos 7, 2
binum 187, 7
bis 89, 2. 196, 19. 215, 7. 232, 22. 234, 10, 11
Bithyni 193, 3
Bithyniâ 173, 22. 189, 21. 201, 27
Bithyniam 189, 14. 193, 16
Bocche 147, 16
Bocchi 127, 8. 15, 21. 128, 4, 29, &c.
Bocchique 138, 22
Boccho 127, 23. 147, 8. 150, 9. 151, 3. 152, 10. 153, 10
Bocchum 114, 15. 123, 5. 128, 20. 143, 4. 153, 1. 154, 22
Bocchus 79, 3, 127, 11. 136, 8, &c.
Bomilcar 93, 2, 9. 107, 3. 120, 1, 13
Bomilcare 121, 18
Bomilcarem 93, 13. 104, 8. 113, 14
Bomilcari 92, 25
Bomilcaris 121, 5. 122, 2
bona 11, 19. 17, 5. 18, 24. 23, 9. 31, 2, &c.
bonaque 32, 21
bonæ 3, 11. 9, 14. 101, 6. 135, 8. 220, 13
bonæque 86, 16
bonam 7, 15. 179, 18
bonarum 58, 3
bonas 9, 3. 57, 9. 100, 20. 115, 4. 225, 6
boni 7, 5. 8, 11. 16, 10. 17, 12, &c.
bonique 159, 4
bonis 9, 18. 26, 14. 30, 7. 42, 21, &c.
boniſque 215, 3
bono 3, 5. 63, 20. 80, 24. 85, 3. 99, 11. 159, 7. 167, 20
bonoque 86, 9. 93, 8
bonorum 4, 3. 37, 20. 58, 11. 134, 6, &c.
bonos 19, 10. 42, 22. 43, 4. 46, 3, 26, &c.
bonoſque 130, 10
bonum 5, 2. 9, 7. 31, 14. 34, 22, &c.
bonumque 8, 12
bonus 9, 13. 12, 14. 27, 4. 50, 2, &c.
brachium 175, 19
breve 229, 26
brevi 7, 7. 34, 36. 50, 20. 58, 9. 63, 10. 67, 15, 22, &c.
brevis 2, 3. 57, 2. 154, 5
Bruti 33, 7
Bruto 181, 6
Brutorum 160, 8
Bruttio 33, 22
Bruttium 201, 23
Brutum 211, 21
Brutus 33, 9

C.

CAbira 190, 14
cadavera 55, 16. 56, 2. 188, 15
cadaveribus 41, 4. 147, 5
cadaverum 177, 5
cadere 139, 11
cadunt 55, 4. 109, 8
cæci 227, 13
cæcum 151, 25
cæcus 82, 24. 94, 19
cæde 34, 16. 37, 20. 67, 28. 131, 19. 163, 10. 211, 19
cædebantur 177, 2
cædem 26, 1. 41, 4. 48, 16. 50, 8, &c.
cædere 105, 22. 111, 22. 119, 17. 143, 15
cædes 5, 14. 202, 4. 225, 16
cædis 16, 2. 21, 10
cædibus 261, 22. 203, 23
cæduntur 185, 15
cælata 10, 3
cælo 75, 12
cælum 24, 9. 37, 11. 48, 29. 95, 9. 138, 14. 179, 8
Cæpio 171, 19
Cæſar 38, 15. 39, 25. 44, 12. 46, 4, &c.
Cæſare 14, 3. 38, 19. 23, 26
Cæſarem 228, 14
Cæſari 37, 8. 39, 8. 231, 32
Cæſaris 39, 23. 234, 1
cæſum 198, 3
cætera 18, 7. 24, 1. 34, 9. 35, 14, *& alibi.*
cæteræ 29, 13
cæteram 138, 23
cæteras 159, 21. 216, 11
cæteraſque 9, 3
cæteri 6, 27. 17, 12. 34, 26. 36, 9, &c.
cæterique 11, 7
cæteris 1, 1. 12, 3. 22, 13. 34, 5. 50, 7, &c.
cæteriſque 25, 21. 46, 15. 51, 9. 218, 6
cæterorum 37, 23. 40, 17
cæteros 4, 11. 33, 20. 34, 23, 35, 19, &c.
cæteroſque 32, 1. 34, 13
cæterum 14, 14. 17, 8. 42, 16. 54, 6, &c.
Calum 99, 9
calamitas 32, 5
calamitate 35, 6. 134, 16. 218, 16
calamitoſum 37, 14
Cale 205, 16
calent 229, 17
callidam 197, 2
callidè 74, 1
callidi, 89, 7
calliditas 190, 1. 222, 33
calliditate 152, 2
calidos 95, 3
callidum 222, 7
callidus 128, 3. 142, 3. 216, 4. 222, 2
calonibus 165, 5
calonum 171, 12
calorem 75, 4
Calpurniani 207, 4
Calpurnio 84, 3
Calpurnius 84, 3, 13, 20. 85, 10. 86, 2. 207, 7
calvi 177, 3
calumniâ 23, 15. 219, 20
calumniæ 227, 1
camelos 207, 22

camelum 207, 25
camera 50, 10
Camertem 21, 26
Camiſos 199, 14
Campaniam 205, 5. 206, 35
campi 106, 9. 201, 4
campis 147, 1. 150, 18
campo 114, 25
candida 211, 14
canere 141, 9. 144, 24. 145, 1
canes 12, 6. 174, 29
canibus 204, 34
caninam 200, 3
capere 11, 12. 25, 19. 50, 5. 70, 12, &c.
caperem 216, 8
caperent 33, 13. 119, 10
caperet 23, 3. 105, 13
caperetur 67, 4
capeſſe 213, 18
capeſſebant 161, 4
capeſſendam 219, 13
capeſſere 216, 8
capeſſite 45, 6. 134, 16
capeſſundam 179, 15
capeſſunt 176, 14
capi 94, 16. 113, 7. 124, 15. 147, 2
capiamini 130, 12. 162, 11
capiamus 44, 4
capiant 217, 22
capiat 169, 4
capiatis 183, 9
capiebant 143, 12
capiebantur 12, 4
capientis 143, 13
capit 74, 14. 79, 15. 108, 23. 109, 5. 138, 18. 150, 12
capitalium 29, 14. 48, 18. 50, 12
capite 119, 24. 135, 2. 140, 13. 220, 26
capiti 175, 8. 176, 4
capitis 47, 2. 122, 11
Capito 14, 11
Capitolio 15, 16. 37, 2
capiunda 22, 9
capiundæ 5, 20. 94, 13
capiundis 162, 16
capiundum 114, 28
capiunt 107, 16
capiuntur 109, 9
Cappadocia, 192, 11
Capſa 136, 18. 137, 26
Capſam 138, 2. 143, 2
Capſenſes 136, 28
Capſenſium 138, 18, 21
capta 45, 2. 124, 27. 128, 2. 135, 12. 145, 7. 178, 3. 217, 33
captæ 91, 4
captam 205, 17. 212, 8
captarem 17, 3
capti 53, 6. 71, 3. 107, 22
captis 144, 25
captivi 189, 11
captivis 160, 3
captivoſque 128, 1
capto 61, 20
captos 1, 4, 3
captum 162, 12. 187, 7
captus 13, 13. 55, 19. 57, 9. 117, 6
Capuæ 23, 12
Capuam 23, 16. 24, 1
caput 47, 6. 67, 21. 121, 10. 104, 9
Capys 205, 5. 206, 35
Carbo 199, 17
Carbonem 211, 21
carcere 50, 8. 87, 10
carcerem 50, 7
carceris 184, 3
carebat 11, 14
carendum 166, 7
carent 230, 14
carere 234, 11
Cares 205, 3
carinæ 77, 2
carior 74, 13. 223, 17
cariora 21, 7. 219, 29
cariorem 224, 17
carique 174, 26
cariſſume 72, 10
cariſſumum 178, 23
cariſſimus 143, 2
carius 73, 19. 80, 18. 153, 17
carminibus 164, 14. 206, 10. 209, 5
carne 137, 4
carnificis 226, 20
caro 76, 3
caros 65, 10
carpens 204, 24
Carthago 8, 23
Carthagine 78, 3. 126, 7
Carthaginem 77, 9. 97, 23
Carthaginienſe 158, 9
Carthaginienſes 40, 13. 69, 24. 70, 5. 78, 7. 125, 25. 126, 15, 21. 127, 24
Carthaginienſi 69, 15
Carthaginienſibus 61, 19. 189, 3
Carthaginenſium 61, 15. 78, 12. 125, 24. 126, 18
Carthaginis 158, 11
carum 65, 3. 134, 2
carus 62, 10. 63, 11. 64, 11. 67, 11. 135, 23. 152, 15. 154, 14
caſibus 208, 19
Caſſio 34, 24. 39, 21. 91, 15
Caſſius 14, 8. 34, 26. 91, 2, 10
caſtella 108, 22. 135, 12. 188, 13
caſtellanorum 159, 6
caſtellaque 136, 12. 169, 25
caſtelli 139, 16, 24. 141, 4
caſtello 38, 23. 139, 4
caſtellum 140, 4, 24
caſtra 25, 20. 29, 11. 50, 20. 51, 3, 8, 16. 80, 4. 85, 12. 95, 7, &c.
caſtris 7, 9. 30, 2. 56, 1. 94. 7, 12. 101, 12, 24, 26. 105, 12, &c.
caſtriſque 186, 18
caſtrorum 95, 17. 107, 23. 112, 1
caſu 29, 5. 67, 11. 118, 25. 122, 2. 1, 6, 9. 198, 22
caſum 32, 21. 40, 22. 72, 12. 81, 10. 83, 1. 110, 19. 143, 14. 134, 30
caſura 89, 21
caſurum 64, 9
caſus 50, 23. 58, 5. 114, 21. 143, 19
Catabathmon 75, 10. 78, 4
cataphracti 192, 14
catenæ 169, 35
catenis 116, 13
catervas 11, 17
catervatim 143, 18
Catilina 5, 12. 11, 15. 12, 11. 13, 14. 15, 6, 9, 13. 16, 3, 18, &c.

Catilinæ 5, 7. 11, 23. 12, 9. 14, 2, 15, &c.
Catilinam 19, 15. 29, 12, 16. 32, 8, &c.
Cato 44, 14. 48, 19. 21, 49. 8, 13, 15
Catone 218, 6
Catoni 49, 20
Catonis 50, 4. 222, 6
Catuli 164, 24. 168, 6
Catulo 28, 1. 157, 1. 169, 2
Catulus 27, 18. 38, 13, 17. 169, 5. 181, 6
cava 198, 20
cavata 195, 2
caveat 114, 5
cavendum 21, 17
cavendus 184, 9
cavere 44, 18. 109, 18. 232, 32
caveret 116, 1
caveri 118, 21. 152, 20
caveris 221, 21
cavere 53, 6
causâ 11, 9. 13, 3. 25, 2. 27, 3. 36, 16, &c.
cauſam 2, 14. 28, 7. 44, 3. 51, 7. 52, 4. 228, 13
cauſis 30, 11
cauſſa 13, 11. 20, 12. 34, 3. 54, 5, &c.
cauſſæ 69, 18
cauſſam 79, 18. 117, 1. 119, 22. 127, 22. 233, 25
cauſas 94, 1. 211, 3
cauſſis 194, 1. 214, 16
Ceam 204, 35
cecidiſſet 17, 1
cedunt 227, 26. 230, 23
cedebant 201, 10
cedentem 95, 2
cedentes 106, 23
cedentibus 105, 21
cedende 8, 20. 27, 15. 94, 2. 106, 12. 112, 13
cedet 224, 15
cedunt 47, 15
celeberrumi 175, 6
celebrantur 8, 5
celebrare 122, 12
celebrat 8, 1
celebrata 200, 9
celebratæ 205, 9
celebratum 103, 8
celebratus 135, 4
celebratuſque 118, 8
celebravêre 133, 12
celebraviſſe 200, 14
celebritatem 194, 4
Celer 23, 17. 34, 3. 51, 14
celeritate 34, 22. 124, 14. 170, 14. 208, 15
celeriùs 195, 5
cenſebant 73, 20
cenſeo 40, 21. 44, 8. 47, 8. 48, 14. 168, 13. 183, 12. 219, 16
cenſere 80, 13
cenſerent 82, 11
cenſes, 89, 6. 182, 3
cenſeſne 222, 9
cenſet 168, 1
cenſetis 177, 16
cenſores 20, 5
cenſorium 233, 1
cenſus 135, 2
cenſuerant 83, 13
cenſuerat 39, 25. 48, 22. 169, 15
cenſuit 46, 7
centuriæ 221, 9
centurias 137, 17
centuriis 140, 12
centurio 95, 13
centuriones 53, 15. 95, 4. 118, 10. 140, 9
Cepario 36, 19. 48, 7. 50, 16
Cepatium 36, 8
Ceparius 36, 9. 37, 8
ceperamus 225, 4
ceperant 113, 2. 220, 17. 223, 1
ceperat 55, 13. 61, 21. 97, 20. 106, 13. 136, 27. 145, 6
ceperint 47, 10
ceperit 7, 19. 134, 17
cepi 131, 19. 190, 7
cepiſſe 23, 10. 26, 7. 129, 4. 148, 10
cepiſſet 164, 18. 165, 3
cepiſti 225, 28
cepit 13, 17. 84, 22. 121, 6. 166, 3. 169, 16
ceram 60, 10
cerneres 55, 11
cerni 112, 24
certa 33, 16. 151, 9. 160, 27
certabant 8, 14. 31, 16. 106, 17
certabat 50, 2. 199, 28
certabatur 112, 15
certandum 221, 10
certantes 101, 16. 141, 14
certantibus 141, 9
certamen 2, 6. 7, 13. 3, 32, 3. 67, 29. 97, 15, &c.
certamina 27, 3. 189, 7
certamine 66, 1. 158, 2. 223, 19
certamini 208, 11
certaminis 158, 29. 179, 19
certamus 52, 19
certare 62, 9. 103, 23. 197, 13. 222, 35, 54
certari 156, 3
certatim 118, 20
certatum 123, 15. 181, 11. 212, 6
certatur 54, 18. 111, 12
certaturos 128, 3
certaturum 136, 8
certaverunt 207, 23
certaviſſe 179, 20
certè 41, 19. 59, 17. 64, 10 87, 3. 132, 9. 183, 5. 217, 11. 230, 10
certior 102, 9. 128, 10. 149, 14
certis 14, 16. 17, 2. 128, 23
certiſſimus 204, 26. 206, 33
certo 13, 1. 46, 15. 126, 5. 204, 2
certos 201, 17
certum 79, 8. 204, 24
cervices 185, 2
cervicibus 177, 20
ceſſerat 79, 22
ceſsêre 21, 23
ceſſerimus 52, 15
ceſſi 231, 16
ceſſit 235, 19
Cethegi 48, 6. 168, 7
Cethego 25, 20. 34, 24. 50, 15 51, 9
Cethegum 36, 7
Cethegus 14, 8. 34, 24, 18. 37, 7, 22. 39, 13
Chæroneam 207, 24
Chalcedona 190, 8
Charybdi 203, 8
Charybdis 202, 22
Chirurgo 207, 8

cibi 137, 25
cibo 192, 32
cibum 101, 24. 102, 6. 137, 21
cibus 76, 3. 137, 5
cicatrices 132, 20
cicatricibus 200, 10
Cicero 29, 16. 33, 18. 35, 11. 200, 3. 22, 18. 227, 17, 24
Ciceronem 22, 11, 15. 37, 11. 38, 14
Ciceroni 20, 16. 21, 16. 22, 17, 24
Ciceronis 20, 1. 34, 8, 14, 23
Ciliciam 193, 14
Ciliciâque 197, 14
Cillonum 233, 16
Cimbricam 161, 23
Cimbrico 54, 2
Cinnæ 168, 3
Cinnam 37, 1. 199, 21
circiter 14, 2. 15, 14. 50, 9, 22. 116, 6. 19, 6. 149, 12. 151, 16
circuiens 104, 11
circuire 102, 3. 106, 23. 145, 23
circum 11, 16. 21, 21. 39, 6. 94, 17. 174, 19. 190, 1
circumque 23, 13
circumadnitente 190, 11
circumdat 81, 3
circumdata 170, 5
circumdato 82, 26. 144, 18
circumeundo 39, 3
circumfusi 143, 18
circumgredimus 191, 22
circumjecta 203, 15
circumiens 54, 6
circumlavit 172, 8
circumsedit 80, 9
circumspectare 121, 22
circumspiciens 140, 3
circumspicit 165, 14
circumspiciet 197, 25
circumtulisse 19, 17
circumveniamini 160, 1
circumveniant 110, 18
circumveniebant 116, 8
circumvenire 13, 12. 53, 5. 136, 7. 143, 16
circumveniri 44, 1. 107, 20
circumvenit 95, 7. 211, 2. 124, 17
circumveniendum 163, 10
circumveniunt 217, 20
circumventa 178, 27
circumventam 119, 7
circumventi 48, 11. 149, 1. 176, 4
circumventos 151, 18
circumventum 19, 9. 27, 14
circumventus 25, 14. 62, 21. 146, 26. 181, 2
Cirta 92, 17. 128, 8. 136, 4. 146, 2
Cirtæ 80, 16. 83, 7
Cirtam 80, 1, 6. 81, 2, 9. 82, 26. 127, 26. 147, 6. 149, 17
cis 158, 6. 189, 6
citatis 198, 20
citerior 179, 8
citeriore 19, 5. 33, 22. 34, 4
citeriorem 16, 6. 178, 9
citeriori 169, 18
citi 146, 3
citò 35, 17. 112, 10
citus 13, 6
civem 167, 13. 231, 2
cives 8, 13. 23, 5. 29, 20, 32, 12, &c.
civibus 6, 14. 8, 13. 27, 6. 39, 4, &c.
civibusque 226, 19
civile 13, 6. 133, 9
civilem 142, 6
civili 11, 22. 37, 4. 161, 14
civilia 159, 2. 166, 3. 196, 5
civilibus 61, 12. 157, 8. 181, 11
civilis 5, 14. 99, 2. 125, 11. 163, 5. 218, 1. 131, 16. 234, 15
civiliter 211, 17
civis 9, 20. 25, 12. 34, 25. 43, 25, &c.
civitas 7, 7. 9, 9. 24, 4. 33, 17, &c.
civitate 11, 16. 30, 7. 43, 15. 97, 16, &c.
civitatem 31, 5. 33, 7. 36, 3. 96, 5, &c.
civitates 100, 3. 117, 19
178, 10. 220, 15. 221, 4. 222, 20
civitati 201, 1. 203, 15
civitatis 6, 2, 4. 32, 20. 60, 8, &c.
civitatum 32, 18
civium 30, 4. 44, 1. 45, 9. 46, 21, &c.
clade 101, 10. 160, 13
cladem 52, 6. 112, 12
clades 32, 5. 71, 2
cladi 134, 8
cladis 43, 9. 87, 11
clam 93, 14. 113, 15. 146, 16. 151, 7. 232, 27
clamor 35, 17. 111, 3, 112, 19
clamore 54, 16. 92. 11. 107, 18. 145, 5
clamorem 107, 9. 111, 23. 145, 2
clandestinis 193, 4
clara 2, 5. 61, 4. 86, 15. 178, 4
claræ 220, 23
clari 31, 10. 63, 21. 159, 22
clarior 109, 19. 138, 12. 216, 17. 225, 13, 18
clariores 132, 2
clarissumâ 50, 14
clarissumam 225, 6
clarissumi 42, 7. 214, 15. 226, 6
clarissumus 224, 18
claritudinem 63, 10
claritudo 59, 2
clarius 39, 8
claro 210, 14
claros 82, 22
clarum 3, 14. 120, 5. 220, 18
clarus 48, 21. 49, 13. 57, 7. 74, 8. 115, 12. 138, 12
classe 190, 9. 197, 17
classem 179, 3
classes 116, 3
classibus 135, 1. 190, 12. 203, 9. 221, 8
classis 221, 3. 224, 9
claudebat 200, 31
Claudii 233, 31
claudit 176, 20. 185
Claudius 169, 2
claudo 215, 9
claves 67, 13

clauſa 67, 18
clauſæ 118, 29
clauſêre 119, 14
clauſi 71, 4. 193, 11
clauſo 118, 24
clauſum 9, 5. 51, 20. 82, 1. 95. 19
clemens 80, 17. 209, 11
clementiâ 92, 6. 159, 21. 211, 14. 214, 2
clientelæ 130, 7
clientelas 223, 15
clientes 16, 15
clientibus 39, 12
clientis 121, 15
clientium 21, 21
cloacis 176, 28
Clodiano 187, 15
Cn. 15, 2. 16, 8. 11, 14. 31, 6, 17, &c.
Cneus 13, 18
coacta 201, 22
coacti 104, 16. 203, 4
coactis 147, 21
coactos 202, 13
coactus 103, 22. 190, 11
coæquandis 18, 9
cœquari 223, 14
coaleſcat 220, 9
coaluerat 139, 21
coaluêre 135, 17
coaluerint 6, 14
cœquati 221, 9
coarguunt 36, 22
cochleas 139, 17
coctum 101, 24
codicaciæ 192, 12
cœgerat 76, 5
cœgêre 77, 11. 138, 5
cœgerit 232, 18
cœgiſſet 101, 10. 109, 14
cœgit 88, 16. 173, 5
cœio 124, 1
cœlum 108, 3. 112, 20
cœnam 175, 3
cœnatos 151, 13
cœperat 106, 5. 145, 9
cœpêre 2, 13. 7, 4. 31, 8. 43, 1, &c.
cœperint 141, 6
cœperunt 10, 7
cœpi, ſti 148, 5. 167, 13
cœpit 8, 25. 10, 9. 32, 21. 19, 25, &c.
cœpta 83, 17
cœptum 80, 8
coërcebat 145, 26
coërcere 23, 5
coërcitum 138, 10
cœtus 233, 15
cogat 167, 3
cogatis 178, 8
cogebas 227, 20
cogebat 108, 13. 145, 20
cogebatur 109, 3
cogendi 83, 13
cogentes 202, 13
cogere 65, 13. 117, 19. 129, 8. 130, 3. 133, 10. 169, 24
cogeret 141, 17
cogit 127, 6. 197, 12. 201, 6
cogitanti 216, 20
cogites 35, 5. 217, 6
cognationem 154, 12
cognatis 64, 20
cognatorum 68, 17. 130, 7
cognatum 56, 2
cognita 16, 1. 20, 12. 28, 1. 34, 3, &c.
cognitum 173, 21
cognitis 56, 19. 105, 4. 109, 11. 121, 5, 11. 122, 7. 128, 6. 150, 12
cognito 33, 19. 35, 17. 36, 9. 146, 16
cognitos 129, 8
cognitum 83, 17. 102, 12. 112, 26, &c.
cognitus 73, 17. 79, 5. 103, 21
cognomen 61, 18
cognomentum 187, 14
cognoſcenda 216, 9
cognoſcendum 61, 14
cognoſcentes 173, 14
cognoſcere 135, 24
cognoſcerent 56, 3
cognoſces 35, 5
cognoſcit 110, 14. 149, 16 204, 15
cognoveram 48, 26
cognoverant 33, 18
cognoverat 16, 8. 25, 21. 106, 25. 121, 18. 123, 23
cognovêre 138, 4
cognoveris 10, 13
cognovêrunt 135, 18
cognovi 17, 3. 42, 2. 126, 9
cognoviſſent 37, 5
cognovit 39, 17. 51, 16. 63, 9, &c.
cogor 69, 12
cohors 55, 14. 95, 12. 150, 15. 178, 26
cohortari 16, 20
cohortatus 19, 13. 35, 18. 141, 1. 146, 9
cohortem 55, 5
cohortes 50, 18. 53, 14. 54, 3, 13, &c.
cohortibus 102, 26. 105, 12. 110, 15. 148, 26. 17, 13. 139, 15. 148, 17
cohortibuſque 205, 10
cohortis 145, 21
cohortium 103, 2. 145, 1. 203, 31
colam 133, 8
colantur 220, 8
colebantur 8, 11
colendo 5, 3
coleremus 71, 14
colerent 70, 16
coleret 64, 5
colite 66, 3
collatis 186, 17
colle 104, 6. 105, 10. 106, 30. 144, 17
collecta 123, 29. 168, 12
collegâ 100, 11. 187, 14
collegam 19, 7. 21, 20, 170, 28. 192, 9
collegis 94, 10
collem 05, 16. 144, 16
collibuiſſent 41, 3
collibuiſſet 226, 10. 232, 13. 233, 11
colligere 144, 16
collis 104, 2. 106, 9. 107, 21, &c.
collocat 53, 15. 104, 10. 106, 19. 113, 12
collocatis 35, 15
collocaverat 201, 17
colloquendi 113, 18
colloqueo 95, 19. 52, 17. 155, 9. 199, 5
colloquium 154, 20. 155, 6
colonia 78, 6
coloniæ 52, 15. 168, 11
colonias 215, 17
coloniis 14, 11. 99, 9. 219, 16. 233, 17
colonis 22, 23. 54, 1
colonos 171, 24
color 13, 5

colore 155, 11
colorem 206, 25
coluêre 134, 8
comes 93, 8
comeſo 234, 4
cometarum 204, 24
comici 207, 5
cominus 54, 17. 202, 9
comitatus 35, 13
comitia 93, 21. 94, 11
comitiis 20, 20
comitium 21, 23. 94, 6. 101, 7
commaculares 147, 17
commacularetur 212, 12
commaculatos 162, 13
commeatibus 84, 21. 194, 3
commeatu 138, 27
commeatum 93, 20. 100, 14. 102, 21. 103, 13. 137, 14. 145, 10
commeatus 52, 15. 124, 3. 174, 8. 197, 17
commemorando 54, 12. 227, 23
commemorat 205, 17
commemorem 228, 4
commendationi 28, 2
commendavit 230, 3
commendo 29 7
commercari 117, 21
commercia 76, 13
comminutæ 113, 4
comminutos 114, 4
commiſerant 208, 8
commiſerat 21, 3
commiſerunt 234, 21
committere 219, 25
committi 54, 15
commodare 13, 9
commodo 9, 7. 128, 9. 147, 10
commodum 60, 6. 74, 12. 217, 23
commonefacere 104, 20
commonefacias 226, 17
commoratus 29, 9. 53, 9
commori 169, 10
commotus 25, 4. 82, 23. 115, 18
commoverat 231, 18
commovetur 227, 10
commune 2, 1. 115, 17
communem 131, 12. 196, 4
communes 127, 21
communi 219, 10
communiaque 218, 19
communibus 150, 13. 154, 5
communicaſſe 51, 8
communicato 15, 14
communire 117, 20
communis 126, 7. 152, 19. 197, 19
commutare 218. 14
commutatio 68, 8
commutatis 105, 5
commutato 146, 6
comparant 184, 9
compararent 23, 18
comparâſti 226, 16
comparata 40, 21
comparate 131, 7
comparatis 21, 14
comparato 29, 25
comparaverunt 193, 4
compellaturum 231, 9
comperi 216, 13. 222, 20
comperimus 118, 29. 155, 4
comperior 101, 23. 153, 1
comperiſſet 80, 23
comperit 119, 2
comperta 20, 3. 29, 12. 96, 5. 123, 21
comperto 193, 16
compertum 2, 15. 12, 10. 22, 12. 51, 25. 75, 5. 227, 3
competere 169, 13
complentur 138, 19
compleri 41, 5
complet 50, 19
complexu 41, 2
complures 14, 12. 16, 10. 19, 22. 32, 8. 34, 2. 63, 19
compluribus 11, 5. 20, 14
componas 188, 28
componenda 214, 8
componendi 148, 24
componentem 200, 14
componere 210, 6
componi 154, 20
comportant 124, 25
comportare 103, 11
compoſita 133, 1. 213, 7
compoſitam 132, 11
compoſitè 40, 22. 46, 4
compoſiti 156, 18
compoſitis 110, 14. 118, 8. 174, 13
compoſitiſque 100, 19. 140, 11
compoſito 148, 17. 154, 17. 172, 9
compoſitum 58, 6. 143, 9
compoſiturus 211, 8
compoſitus 76, 7. 204, 24
compoſſerat 203, 26
compoſueris 210, 12
compoſui 157, 2
compoſuiſſe 192, 8
compoſuit 100, 17. 103, 19. 233, 34
compotem 199, 24
comprobato 39, 10
conabuntur 184, 9
conari 166, 10
conati 179, 5
conatus 102, 10. 121, 13. 170, 15. 186, 16
concedat 228, 1
concederet 66, 13. 113, 20. 164, 1
concedit 113, 13. 209, 10
concedant 132, 8
conceſſerant 159, 3
conceſsêre 67, 9. 77, 14. 180, 3, 8
conceſſerim 197, 8
conceſſeris 214, 5
conceſſi 190, 17
conceſſione 189, 4
conceſſiſſem 73, 4
conceſſit 17, 11. 70, 23
conceſſum 147, 14
conclamant 38, 3
concordia 8, 11. 65, 16. 158, 8. 163, 7. 166, 2, 13. 220, 8
concordiæ 36, 12. 39, 6. 90, 3. 163, 3. 167, 3. 212, 14
concordiam 164, 20. 167, 8
concordiamque 214, 4
conciderant 55, 15
concidere 147, 4
concidet 213, 15
conciliat 219, 25
concione 34, 7. 51, 23. 64, 3, &c.
concionem 129, 17
concionibus 86, 11. 122, 13
concionis 182, 10
concitanda 36 8
concitantur 181, 10
concitatus 28, 5
concubina 62, 5. 152, 14
concupita 215, 2

con-

concupiverat 43, 11
concupivit 9, 15
concurrebant 51, 6
concurrentium 175, 1
concurrere 112, 13
concurrêre 165, 7. 210, 22
concurritur 107, 18
concurrunt 54, 6. 113, 2
concussérat 20, 22
concussus 210, 18
condemnabas 226, 25
condemnatis 29, 14. 42, 13. 43, 26
condemnatus 119, 22
condiderant 171, 3
condidêre 6, 8. 78, 1
conditam 16, 4. 162, 20
conditio 17, 9. 19, 2. 178, 6. 182, 6
conditione 126, 19, 20
conditionem 126, 17
conditiones 113, 22
conditionibus 154, 19. 203, 33
conditor 136, 18
conditos 191, 11
conditum 125, 10
condonabam 45, 12
condonare 210, 24
condonaretur 83, 21
condonavêre 126, 21
conducit 106, 18
conductu 46, 9
confecerat 92, 26
confeceris 228, 2
confectis 177, 18
confecti 113, 6
confectis 36, 1. 212, 8
confecto 40, 11. 55, 11
confectum 66. 16. 156, 4
confectus 64, 18. 116, 19
conferatur 231, 20
conferri 230, 13
confertim 106, 5
confertis 146, 10
confertissimi 144, 6
confertissimos 55, 10
conferturos 212, 22
confessique 48, 16
confessis 48, 17
confessus 232, 29
confestim 196, 3
conficere 191, 7
conficeret 93, 26
conficeretur 105, 11
conficit 67, 15
conficiundi 94, 12
confideret 128, 22
confidunt 61, 12
confinis 98, 11
confirmare 91, 24. 95, 9
confirmarent 35, 3
confirmari 167, 13. 223, 20
confirmat 81, 10
confirmato 36, 6
confirmaturum 104, 18
confirmatus 91, 17. 144, 22
confirmavit 102, 7
confirment 26, 1
confisi 47, 13. 83, 9
confisum 15, 5
confisus 13, 14
confiteor 230, 17
confiteri 133, 20. 232, 35
conflaverant 20, 27. 39, 5
conflaverat 11, 19
confligere 51, 23
confluxerant 30, 14
confluxerat 233, 6
confodere 22, 16
confoditur 55, 10
confugi 69, 11
confusis 221, 8
conglobatæ 212, 23
conglobaverat 143, 19
congressi 153, 7
congressu 112, 12. 123, 15
congruens 219, 12
conjecerat 34, 3
conjecisti 233, 5
conjectus 188, 12
conjicio 203, 4
conjuges 168, 5. 191, 10
conjunctam 200, 16
conjuncti 151, 4
cunjuncto 143, 10
conjunctos 65, 11
conjunctum 70, 20
conjungendæ 128, 21
conjunxerat 63, 18. 143, 15. 233, 4
conjurant 118, 5
conjurare 164, 23
conjuratio 15, 5
conjuratione 5, 8. 16, 17. 20, 3, 13. 23, 19. 36, 3, 17, 21. 37, 10, 18, 22. 176, 20
conjurationem 30, 2. 32, 8. 33. 10. 51, 8
conjurationi 41, 6
conjurationis 14, 5. 20, 20, &c.
conjuratis 46, 16. 226, 25
conjurasse 15, 6. 47, 4
connubia 76, 13
connubio 125, 19
conquirit 123, 27
conscia 21, 10
conscientiâ 6, 1. 13, 5. 28, 4. 83, 23, &c.
conscientiam 132, 13
conscii 10, 20. 30, 5. 97, 7. 208, 21
conscissam 212, 3
conscium 232, 32
conscius 11, 23, 27, 16. 219, 30
conscripserat 54, 5
consecrasse 127, 1
consectari 234, 17
consederant 105, 2
consederat 106, 20
consedêre 114, 18
consedisse 107, 8. 151, 17
consedit 51, 17. 80, 1. 104, 7. 135, 25. 203, 38
consentitur 204, 18
consenuerunt 18, 6
consequetur 229, 9
consequitur 222, 32
conserendi 100, 4
conserentes 162, 6
consererent 104, 16
conservandæ 6, 26. 29, 5
consfidera 191, 1. 212, 18
consfiderare 188, 18
consfiderate 42, 20. 166, 11
consfideres 35, 6
consfidero 17, 8. 44, 15. 53, 2
consilia 21, 19, 33, 15. 37, 11. 48, 8, & *alibi*.
consilii 14, 12. 15, 2. 19, 6. 33, 8, 13, &c.
consiliis 22, 12. 33, 24. 67, 31. 193, 4. 223, 2. 224, 1
consilio 15, 15. 22, 25, 26, 28, 30, &c.
consiliorum 85, 1. 121, 7
consilium 5, 2. 13, 17. 16, 2. 6. 19, 19, &c.
consiliumque 118, 15
consistere 139, 9

conſiſtunt 107, 17
conſita 104, 5
conſitus 107, 13
conſonet 229, 4
conſpectum 135, 5
conſpectu 119, 2. 145, 12
conſpexit 32, 20
conſpicatur 104, 24
conſpici 7, 14
conſtabat 49, 2. 86, 7. 195, 5
conſtantia 49, 17
conſtantiùs 2, 17
conſtat 200, 16. 224, 22
conſternantur 170, 3
conſtitit 176, 17
conſtituas 210, 13. 219, 16
conſtituendæ 89, 2
conſtituerat 34, 5. 85, 12
conſtituêre 22, 14
conſtitues 213, 14
conſtitui 67, 7
conſtituit 21, 24. 53, 14. 105, 7. 140, 11. 200, 19
conſtituta 35, 10
conſtituto 68, 12. 155, 6
conſtituunt 118, 8. 127, 26. 154, 17
conſtrata 11, 5. 147, 4
conſuefacit 127, 7
conſueta 74, 4. 130, 14, 213, 6
conſuetam 145, 26
conſueti 106, 9
conſuetudine 28, 7. 90, 8. 121, 8. 130, 18
conſuetudo 20, 9
conſueverant 103, 8
conſueverat 128, 7. 129, 17
conſuevit 19, 18
conſul 18, 21. 25, 4. 36, 10. 39, 16, 20, &c.
conſulam 73, 2
conſulant 114, 5
conſulare 50, 14
conſularem 234, 11
conſulares 48, 19
conſularibus 27, 13
conſularis 40, 19. 82, 17. 226, 18
conſulatis 27, 5
conſulatum 13, 18. 15, 10. 19, 7, &c.
conſulatûs 21, 18. 61, 3. 88, 5, &c.
conſule 37, 19, 39, 26. 43, 16. 84, 16, &c.
conſulebant 223, 2
conſulebat 56, 10
conſulem 19, 9. 34, 13. 39, 3, &c.
conſulendo 46, 23. 47, 15
conſulens 91, 24. 93, 53
conſulente 38, 4
conſulêre 134, 6. 158, 16. 178, 9
conſuleret 128, 26
conſuleretur 68, 11. 82, 13. 150, 13
conſules 15, 9, 15. 20, 20. 23, 3, &c.
conſuli 21, 23. 22, 3, 17. 23, 3, &c.
conſulibus 14, 3. 15, 7. 16, 2. 31, 6. 84, 1
conſulis 42, 7. 86, 5, 7. 135, 3. 138, 8. 140, 7. 142, 16. 160, 13
conſulite 82, 8. 198, 5
conſulitur 73, 15
conſulta 66, 15. 138, 13. 152, 18
conſultaque 186, 20
conſultabant 6, 25
conſultant 40, 1
conſultare 44, 19. 192, 4
conſultas 212, 18
conſultationibus 83, 22
conſulta 2, 7. 34, 19. 112, 27. 116, 14. 139, 2
conſultor 134, 18
conſultorque 149, 9
conſultorem 183, 5
conſultoribus 116, 9. 164, 5
conſultorum 216, 4
conſultum 40, 11. 154, 24
conſultus 84, 9. 114, 23
conſuluerint 40, 7
conſulueris 2, 7
conſuluiſſe 31, 1. 214, 2
conſuluiſti 226, 24
conſulum 183, 6
conſulunt 111, 16. 210, 2
conſumere 10, 10. 213, 3
conſumſerat 160, 14
conſumſi 177, 15. 178, 13
conſumtâ 83, 7. 177, 5
conſumtis 144, 16. 139, 12
conſumtus 144, 7
contactu 165, 17
contagio 9, 9
contemnant 131, 110
contemnere 73, 16
contemnetur 163, 3
contemnit 89, 9. 133, 13. 227, 9
contemnitis 48, 10
contemno 222, 7
contemnunt 131, 110
contemſiſſe 214, 8
contemto 69, 3. 164, 13
contemtor 115, 16
contemtus 73, 3
contendat 60, 14
contendebant 204, 13
contendere 67, 30. 212, 10
contendiſſe 48, 26
contendit 9, 14. 29, 11. 67, 30. 192, 10
contendunt 193, 1
contentio 61, 11
contentione 27, 17
contentionis 31, 16
conterere 5, 2
continenti 206, 4
continentiâ 3, 2. 174, 17
continuare 18, 10. 94, 10
continuiſſet 207, 30
continuit 74, 4
contracta 162, 6. 197, 18
contrahit 144, 16
contrarius 207, 15
contremuerat 156, 1
controverſiarum 176, 19
contrudi 233, 24
contubernio 116, 6
contulerant 137, 10
contumeliâ 128, 15
contumeliam 38, 12. 111, 27. 162, 22. 218, 13
contumeliarum 117, 7. 162, 7
contumeliis 189, 11
contumeliiſque 28, 15
contumelioſa 79, 21
contumelioſum 117, 5
contumelioſus 227, 12
contundere 212, 24

conturbare 106, 1. 126, 16
conturbaret 38, 11
conturbari 31, 4
conturbatis 147, 7, 15
conturbavit 217, 14
contuſæ 101, 1
convenas 191, 11
convenerant 16, 5
convenerat 96, 16. 103, 19
convenêre 6, 11. 14, 6
convenêrunt 66, 8
conveniet 215, 15
convenire 133, 22
conveniret 83, 3
conveniſſe 16, 19
conveniſſet 186, 32
convenit 42, 16. 96, 5
conveniunt 34, 23. 127, 19
conventione 199, 18
conventam 154, 24
conventu 67, 5
conventum 19, 14. 192, 16
conventura 128, 29
conventus 23, 11. 86, 5
converſa 125, 18. 130, 16. 116, 11. 226, 16
converſo 111, 24
converſus 84, 24
converteret 121, 1
convertiſſe 191, 9
convertit 7, 2. 19, 16
convitiatori 229, 8
convicti 11, 20. 48, 16
convictos 42, 15
convivia 212, 15
conviviis 7, 10. 60, 1. 134, 3
convivio 203, 25
convivium 133, 18
convocat 14, 6. 22, 8
convocato 30, 17
convortêre 180, 2
convortit 146, 17
coopertum 70, 14
coopertus 20, 5
coortum 222, 14
coortus 126, 11
copia 3, 12. 8, 7. 9, 17. 14, 16, &c.
copiæ 51, 6. 216, 3
copiam 107, 30. 110, 6. 128, 7, 21. 154, 9
copiarum 104, 8. 107, 5
copias 7, 18. 51, 4. 55, 8. 67. 25, &c.
copiis 29, 3. 34, 6. 48, 26. 51, 29, &c.
coquum 133, 19
coram 64, 19. 153, 5. 186, 32
Corduennos 202, 28
coria 192, 28
coriis 137, 18. 140, 15
Corneliis 37, 1
Corneliorum 54, 14
Cornelius 14, 11. 22, 13. 161, 20
cornibus 105, 7
cornicines 169, 33
cornicinum 140, 8
Cornificio 37, 8
coronam 175, 8
corpora 26, 7. 141, 13. 146, 11, &c.
corpore 1, 4. 8, 8. 55, 13. 58, 6, &c.
corpori 197, 25. 226, 9. 234, 14
corporibus 112, 25
corporis 1, 6. 2, 6. 5, 13. 19, 16. &c.
corpus 2, 10. 3, 8. 5, 15. 6, 23, &c.
correcta 141, 15
correptio 15, 26
correxit 232, 22
corrigas 59, 7
corrigendaque 222, 16
corrigi 48, 10
corrigitur 214, 1
corruant 209, 10
corruiſſent 214, 17
corrumpebant 174, 31
corrumpebantur 139, 8
corrumpendum 62, 8
corrumpere 34, 19. 95, 5. 110, 1
corrumpit 143, 7
corrumpunt 124, 26
corrumperant 116, 17
corruperat 97, 1. 148, 16
corrupêre 77, 6. 222, 22
corrupêrunt 165, 4
corrupuiſſe 132, 10
corrupit 138, 18
corrupta 4, 10. 11, 15. 49, 4. 124, 23. 159, 9. 214, 10
corruptæ 162, 11
corruptam 120, 1
corrupti 6, 2. 91, 7. 131, 19
corruptio 199, 5
corruptis 11, 6. 85, 2. 159, 5. 212, 26
corruptiſſumi 165, 8
corruptor 207, 14
corruptorem 211, 15
corruptos 95, 12
corruptum 92, 9
corrupturum 92, 7
corruptus 86, 23. 210. 23. 226, 2
Corſa 173, 8, 10
Corycum 170, 28. 171, 2
Coſa 201, 13
Coſſ. 157, 1. 158, 6. 181, 7
Cotta 180, 12. 186, 16. 197, 23
Cottam 15, 15. 190, 7
Craſſi 226, 18. 232, 20. 234, 2
Craſſo 16, 7. 31, 6. 37, 8, 21. 38, 2, 8
Craſſum 15, 1. 37, 25. 38, 11
Craſſus 38, 10
creandis 221, 7
crearetur 97, 17
creati 179, 21
creatur 220, 25
creberrumos 151, 13
crebras 102, 3
crebris 144, 18
crebritate 119, 19
crebro 135, 13
credebant 20, 2. 149, 10. 213, 12
credebat 20, 18. 21, 1. 21, 2. 32, 12
credebatis 184, 5
credendo 159, 23
credens 10, 20. 25, 18. 124, 10. 186, 20
credere 24, 6. 102, 24. 121, 21. 138, 15. 151, 9, 18. 102, 4
crederent 15, 2. 25, 8. 94, 6
crederet 123, 9. 152, 1. 204, 32
credi 43, 17
credibile 5, 16
credibilia 11, 4
crediderant 124, 8

credidi 225, 21
creditis 131, 15
creditori 213, 9
creditorum 211, 2
creditum 21, 10. 210, 24
creditur 13, 1
credo 46, 5 59, 16. 137, 6. 230, 20
creetur 221, 1
crefcere 9, 8. 15, 5. 60, 11. 62, 15. 69, 21
crefceret 109, 25
crefcit 229, 27
crefcunt 65, 16
Creta 202, 5. 205, 11. 206, 3
Cretenfes 189, 20. 190, 3
Creticus 23, 13
creverant 43, 7
creverat 40, 10
creverit 7, 8
crevit 8, 22. 9, 1. 31, 18. 43, 4
crimen 229, 15, 23
criminando 31, 9
criminantur 183, 10
criminari 126, 15
criminibus 27, 14
criminofe 116, 12
Crifpe 229, 1. 231, 14. 234, 10
Crifpus 229, 31
Cixo 208, 22
cocto 175, 5
coctum 179, 29
Crotonienfem 35, 1
crucem 71, 3
cruciatum 42, 9. 121, 3
cruciatus 41, 16. 82, 7. 161, 21. 196, 21
crudele 9, 10. 37, 14. 42, 3
crudeles 213, 20
crudelia 16, 13. 48, 16. 86, 12. 211, 9. 212, 6
crudeliaque 9, 20
crudelior 160, 15
crudelis 13, 14. 24, 11. 42, 3
crudeliffimam 227, 18
crudeliffimè 224, 7
crudeliffimi 48, 3
crudelitas 41, 15
crudelitate 26, 8. 207, 10
crudelitatem 9, 3
crudelitati 227, 20
crudelitur 3[illegible], 17
cruentæ 222, 5
cruentam 53. 7
cruentaverat 146, 20
cruentis 88, 9
cruentum 37, 4
cruore 41, 5
cruda 207, 10
cubiculorum 234, 14
cui 18, 7. 29. 9. 29, 17. 37, 1, 15, &c.
cuicumque 222, 14
cuidam 32, 14
cuiquam 5, 16. 12, 10. 24, 6. 26, 10, &c.
cuique 2, 11. 27, 13. 101, 14. 160, 11, &c.
cuivis 128, 5
cujus 5, 10. 12, 13. 25, 10. 33, 17, &c.
cujufcumque 32, 13. 45, 4, 15
cujufdam 38, 18
cujuflibet 5, 16
cujufquam 69, 21. 76, 4. 142, 16. 171, 18. 224, 24
cujufque 12, 5. 20, 24. 22, 22. 24, 2, &c.
cujufvis 15, 4
culpâ 12, 1. 28, 4. 81, 14. 141, 15
culpam 58, 1
culpas 230, 28
culpabuntur 232, 2
culpari 231, 34
cultorem 108, 14. 192, 9
cultores 75, 19
cultoreſque 102, 19
cultoribus 104, 6. 198, 24. 201, 18
cultorem 169, 25
cultu 30, 17. 37, 15. 62, 5. 91, 16, &c.
cultuque 141, 18
cultus 11, 8. 123, 21. 177, 1. 203 6
cultufque 125, 18
Curmas 204, 37
cumque 6, 10
cu[illegible]fa 8, 24. 35, 5. 33, 24. 35, 11. 42, 9, &c.
cunctaque 185, 12
cunctæ 58, [illegible] 212, 23
cunctam 179, 22
cunctamini 47, 6, 12. 48, 4
cunctando 167, 15
cunctante 114, 5
cunctari 143, 5
cunctas 8, 1
cunctatus 155, 4
cunctentur 68, 6
cunctetur 35, 9
cuncti 41, 12. 55, 19. 95, 15. 109, 24, &c.
cunctique 178, 24
cunctis 66, 9. 189, 1. 219, 9. 223, 7
cunctos 114, 9. 144, 15. 145, 5. 192, 22. 221, 17
cupere 9, 19. 10, 11. 22, 11. 88, 15, &c.
cupida 37, 10
cupidam 22, 20
cupidine 77, 16. 82, 24, &c.
cupidinem 62, 17
cupidinibus 57, 10. 120, 13. 165, 8
cupidinis 139, 20
cupidior 142, 1
cupidiffimè 33, 6
cupiditatem 231, 4
cupiditatibus 5, 18. 232, 14
cupiditatis 19, 11
cupid[illegible]ùs 198, 18
cupido 4, 11. 7, 8. 9, 1. 11, 10, &c.
cupidum 118, 6. 142, 1. 147, 12
cupie at 5, 10
cupienda 115, 20, 215, 12
cupiens 161, 18. 173, 12
cupienti 116, 17
cupientibus 208, 23
cupientiffimâ 128, 32
cupientiffimus 200, 5
cupi[illegible] 146 27
cupi[illegible] 18
cupiunda [illegible]
cupiunt 168, [illegible]
cupimatur 209, [illegible]
cur 230, 4. 23[illegible]
curâ 30, 10. 36, [illegible] 58, 3. 59. 3. [illegible]
curabant 8, 16. 175 4
curabat [illegible], 1. 122, 16, 27. 137, 18. 145, 16

curæ 6, 24. 19, 14. 42, 10. 71, 8, &c.
curæque 108, 27
curam 88, 17. 160, 3. 196, 18, &c.
curant 168, 6
curare 54, 1. 71, 18. 128, 19. 130, 4
curaret 111, 3
curata 2 .0, 8
curatiſſumè 74, 10
curator 121, 7. 153, 22
curemus 213, 8
Curetes 200, 13
curiâ 16, 4. 25, 15. 73, 14
curiam 34, 21
Curii 20, 13
Curio 173, 4. 181, 7. 186, 27. 1 2, 1
Curionem 163, 18
curis 187, 1. 222, 28
Curius 14, 15. 20, 4. 21, 19. 22, 16
curribus 205, 22
curſu 62, 9. 138, 2. 199, 27
curvatus 206, 24
Curubis 199, 12
cuſtodem 189, 10. 226, 19, 22
cuſtodiæ 117, 2
cuſtodiam 50, 18
cuſtodias 188, 11
cuſtodibus 36, 11. 173, 20
cuſtodiis 17, 6. 39, 20. 46, 8
Cyrene 78, 5
Cyrenenſes 125, 25. 126, 8, 13
Cyrens 199, 2
Cyrus 2, 12
Cyzicum 186, 6. 190, 9. 207, 29

D.

D. 33, 7. 39, 19. 41, 18
debantur 150, 10
Dabarem 154, 20
Dabar 152, 14. 153, 12
dabat 43, 11. 208, 12
dabo 229, 12, 25
Dædalo 204, 36
Dædalum 173, 18
Dalmatus 207, 6
Damaſippi 43, 12
Damaſippique 165, 11
Damaſippum 43, 6
damna 89, 12
damnatis 44, 3
damno 30, 10
danda 211, 18
dandis 6, 22
dando 49, 14. 74, 11
dant 34, 26. 160, 7. 217, 19
dantur 185, 15
Danubium 199, 22
Dardania 205, 7
Dardanium 173, 5
Dardano 205, 7
Dardanorum 205, 8
dare 16, 4. 51, 4. 57, 9. 102, 21, &c.
darent 23, 2
daret 154, 26
dari 219, 30
dat 32, 15. 35, 4, 8. 54, 13
data 35, 2. 37, 18. 113, 15. 127, 20. 161, 10. 209, 4
datam 128, 10. 161, 23. 100, 5. 103, 17
datis 113, 15
dato 80, 4. 95, 5. 104, 17. &c.
datum 101, 18
datur 59, 5. 68, 12. 133, 17. 178, 7. 197, 6
daturum 180, 33
datus 115, 10. 177, 16. 199, 6
deque 38, 3
debeat 234, 22
debebat 39, 2
debent 188, 15
debere 115, 20. 128, 23. 130, 2. 184, 8
deberem 153, 15
deberent 142, 14
deberetur 154, 10
deberi 69, 8
debet 234, 12
debetis 229, 13, 17, 25
debitis 69, 9
debitores 211, 5
debitorum 233, 17
debitos 133, 14
debuit 233, 11
decebat 164, 7. 170, 20. 215, 8
decedere 93, 16
decederent 84, 11
decederat 96, 3
decem 74, 6. 84, 11. 96, 3, &c.
december 15, 14
deceptum 204, 32
decere 86, 15. 119, 6. 151, 24
decernere 42, 6. 46, 16. 109, 15. 224, 4
decernit 29, 15. 37, 5. 38, 4. 96, 13
decernite 168, 9
decernitur 67, 8
decernunt 150, 1. 223, 10
decernuntur 39, 11. 84, 5
deceſſerat 135, 22
deceſsêre 79, 7
deceſſerunt 230, 14
deceſſiſſe 81, 1
deceſſit 94, 8. 97, 26
decet 1, 2. 40, 2. 41, 14. 65, 18, &c.
decimâ 143, 11
decimum 153, 9
decipi 184, 7
declarant 82, 2
declarantur 20, 20. 36, 2
declarati 84, 2
declaratur 115, 7
declinando 174, 31
declivem 75, 10
decora 62, 6
decorabant 10, 15
decore 146, 2
decore 149, 2
decori 78, 2. 122, 8. 134, 1. 215, 6
decoribus 177, 1
decoris 7, 10. 49, 21
decrêta 34, 17. 66, 16. 81, 19, &c.
decretæ 84, 2
decretis 26, 13. 37, 1. 129, 16, &c.
decreto 23, 12. 83, 12. 114, 11, 196, 11
decretorum 164, 16
decretum 42, 18. 43, 18. 48, 02, &c.

decreverat 39, 32. 101, 11. 114, 23, &c.
decrevere 24, 1. 84, 11. 164, 7
decreveris 224, 13
decreverit 97, 12
decreverunt 164, 20
decrevi 5, 2. 28, 4. 59, 16. 216, 4
decreviſſe 153, 10
decreviſtis 52, 23
decrevit 23, 3. 64, 2. 79, 21
decuerint 104, 15
decuit 71, 1. 72, 11
decus 18, 17. 21, 7. 52, 13. 59, 11, &c.
dedecora 30, 12. 89, 12
dedecoravêre 134, 6
dedecore 73, 5. 96, 8. 197, 8. 212, 16
dedecores 177, 2
dedecori 222, 3
dedecus 18, 4. 89, 4. 221, 24
dederant 15, 10. 20, 2. 189, 9
dederat 16, 8. 93, 12. 203, 2. 233, 13
dederent 202, 11
dedere 103, 16
dedêre 168, 17
dediderant 123, 30
dedidiſſent 91, 13
dediſſe 108, 4
dedu[illegible] 197, 6
dedit 36, 1. 43, 5. 48, 3. 68, 22, &c.
deditâ 92, 16
dediti 3, 6. 58, 14. 208, 24. 134, 3
deditio 89, 10. 114, 15
deditione 83, 9. 93, 21. 117, 18. 124, 4
deditionem 83, 14. 85, 13, 15, &c.
deditionis 85 11. 102, 24
dedi'tis 198, 30
dediticius 89, 8
deditum 82, 11
deditus 11, 15
ded que 1 7, 24
deducendis 90, 9
deducit 50, 7. 53, 10. 105, 9. 117, 5
deducta 162, 17
deductus 96, 16. 153, 21
deerant 21, 17
deerravit 178, 26
deeſſe 18, 20. 57, 5
defecerant 11, 12. 113, 9. 117, 19
defecerat 110, 16
defectionem 197, 12. 202, 10
defendant 104, 12. 110, 11
defendas 20, 18
defendebat 159, 7
defendendi 180, 10
defendendum 46, 21
defendere 109, 4. 185, 4
defenderent 31, 13
defenderet 95, 15
defendi 164, 1
defendit 35, 19. 226, 5
defenditis 164 15
defenduntur 166, 13
defenſabant 112, 21. 143, 13
defenſabantur 83, 8
defenſat 222, 31
defenſionem 28, 3
defenſores 86, 22
defenſoribus 81, 4
defenſum 160, 11
defenſus 186, 30. 221, 18
defeſſi 209, 8. 216, 17. 222, 15
defeſſis 32, 6. 144, 24
defeſſos 126, 4. 212, 21
defeſſus 73, 4. 154, 16
deficerent 106, 20
deficit 220, 20
defluens 173, 29
defluxêre 58, 1. 211, 1
deformatus 69, 19
deformentur 209, 9
defuit 190, 10. 196, 15
degredi 105, 10
degrediens 104, 24
degredientem 103, 13
degreſſus 192, 10
deguſtaviſſent 19, 18
dehinc 67, 30
dehoneſtamento 200, 10
dehoneſtamentum 162, 17
dehortantur 86, 18
dehortatur 81, 20
dein 4, 2. 9, 1. 25, 15, *& alibi paſſim.*
deinceps 78, 6
deinde 55, 7. 73, 14. 76, 14, *& alibi plur.*
deinſuper 171, 13
delapſi 196, 8
delatus 204, 37
delectâ 102, 26
delectæ 186, 30
delecti 6, 22
delectis 104, 9. 106, 24. 109, 6. 110, 16
delectum 29, 15. 233, 4
delectus 167, 16
delegerant 174, 3
delegit 81, 9. 140, 9. 148, 22
delenimenta 185, 1
deleta 64, 1
deletam 97, 23
deleti 178, 4
deliberari 164, 12
delibuta 226, 14
delicias 24, 11
delicta 4, 2. 59, 7. 91, 5. 95, 3. 214, 5
delicti 45, 11. 82, 23. 150, 12
delictis 102, 6
delicto 46, 24. 96, 9. 148, 9
deligeret 152, 18
delinquere 180, 2
deliquêre 41, 10. 47, 8. 130, 6
deliquiſſet 84, 14
delubra 10, 3, 15
demendo 213, 11
dementes 228, 12
dementia 52, 26
dementiæ 69, 20
dementiam 33, 24. 166, 9
demeres 147, 17
deminutæ 219, 1
demiror 207, 21
demiſſi 41, 10
demiſſo 25, 7. 144, 3
demiſſum 175, 7
demiſſus 50, 12
demitto 220, 27
demitte 148, 7
demittebant 174, 23
demittur 197, 21
demolitur 192, 18
demonſtrari 206, 34
demonſtratâ 232, 11
demſerat 175, 12
demſeris 212, 25. 214, 13. 220, 22. 222, 12
demſi 189, 22

demtis

demtis 225, 19
demto 185, 2
demum 2, 15. 3, 10. 11, 3, &c.
denas 127, 17
denegare 49, 18. 213, 3
denique 18, 25. 73, 17. 77, 13, &c.
dent 169, 4
dentque 33, 20
Deo 175, 9. 200, 32
Deorum 8, 14. 10, 14, 15. 47, 14, &c.
Deos 9, 4. 26, 6. 41, 5. 42, 11, *& alibi.*
depelli 111, 19
dependens 193, 6
deponas 211, 7
deponi 128, 26
deportârunt 205, 1
deportavit 228, 6
depravata 73, 16
deprecati 250, 7
deprecor 82, 7. 197, 21
deprehendant 35, 13
deprehenſi 37, 22. 39, 21
deprehenſis 36, 4. 47, 7
deprehenſus 93, 6
depreſſus 50, 10
deprimebantur 170, 19
deſcendens 140, 21
deſcenderat 105, 16, 20. 140, 4
deſcendere 194, 8
deſcendit 67, 2
deſcenſus 51, 17
deſcribere 224, 11
deſcriptio 224, 10
deſenuiſſet 169, 23
deſeram 130, 15
deſerendo 215, 15
deſererent 86, 12. 95, 5
deſeret 100, 6
deſerta 104, 4. 138, 18. 169, 25
deſertum 140, 23
deſertus 35, 12
deſeruerant 192, 31
deſeruêre 196, 17
deſeruit 120, 2. 199, 17
deſerunt 223, 18
deſideranda 69, 9
deſiderem 224, 7
deſidia 3, 2. 5, 2. 49, 4. 221, 22
deſidiæ 231, 5
deſignati 15, 9. 100, 8
deſignatum 42, 5
deſignatus 21, 15. 39, 20. 83, 20
deſine 334, 17, 18
deſinent 215, 11
deſinere 128, 24
deſineret 203, 33
deſinet 219, 19
deſiſteret 83, 6. 173, 24
deſpectantem 201, 20
deſpecti 70, 1. 164, 21
deſpectum 232, 25
deſpectuſque 161, 8
deſpiciens 66, 11
deſpiciunt 131, 16
deſtinatis 180, 8
deſunt 9, 14
deteriorem 220, 18
deterius 203, 34
deterrentur 144, 16
deterrere 106, 7
deterrumi 212, 10
detineatur 214, 11
detinuerat 5, 5
detracta 192, 30
detrahi 164, 16
detractant 108, 3
detractantibus 208, 9
detrimenti 23, 3. 169, 4
detrimento 37, 13. 108, 19
detruſus 171, 14
deturbat 174, 28
devicerunt 207, 23
devictis 42, 23
devictum 82, 15
devorato 234, 4
devovent 202, 6
Deûm 18, 4
Deum 183, 6
dexterâ 53, 13. 66, 11
dextimos 145, 13
dextrâ 53, 17. 105, 22. 146, 26. 176, 4
dextram 65, 9
dextri 176, 10
dextris 52, 14
dextrum 172, 20
dextro 105, 5
dicam 15, 7. 76, 1. 86, 16, &c.
dicant 16, 13
dicat 210, 12
dicatur 159, 9
dicebant 206, 12
dicebantur 34, 11. 75, 19
dicebat 23, 8. 27, 18
dicebatur 54, 2
dicendi 44, 12. 92, 8. 229, 7. 234, 19
dicendum 204, 21. 232, 3
dicentem 230, 28
dicentur 224, 5
dicere 3, 13. 8, 9. 20, 7. 36, 18, &c.
dicerem 134, 23. 232, 2
dicerent 19, 15. 39, 5. 114, 7. 151, 19. 225, 2
diceret 37, 18. 40, 12. 233, 25
dicet 89, 5
dici 101, 19
dicet 153, 7. 201, 6. 205, 9, 18, &c.
dicitque 137, 15. 151, 6. 154, 19
dicitur 20, 25. 41, 14. 64, 19, &c.
dico 230, 17
dicta 4, 3. 73, 16. 79, 21, &c.
dictas 173, 5
dictatorem 194, 8. 228, 2
dictis 4, 1. 127, 26. 211, 15
dictitare 19, 19. 129, 3
dicto 116, 9
dictu 211, 3
dictum 16, 17. 79, 6. 134, 25, &c.
dicturi 141, 19
dicundo 91, 1. 218, 12
didicerat 146, 17
didici 131, 10. 133, 3
Didio 200, 6
diducta 83, 1
die 16, 4. 68, 12. 80, 7. 85, 14, &c.
diebus 36, 19. 66, 7. 68, 3, 81, 12, &c.
diei 80, 2. 106, 15, 30. 151, 5. 171, 8
diem 23 10. 29, 13. 37, 16, &c.
dierum 123, 26
dies 5, 22. 15, 11. 17, 8. 29, 23, *& alibi*
differunt 185, 1
difficile 33, 6. 130, 15. 191, 21, &c.
difficilem 138, 21. 140, 6
difficiles 135, 19

difficiliorem 143, 15
difficilis 138, 9
difficillumum 65, 7
difficultate 51, 16. 101, 21. 144, 16
difficultates 137, 7. 210, 7
difficultatibus 62, 21
difficulter 12, 4
diffidens 35, 21. 100, 12. 107, 10. 123, 18
diffidenti 91, 12
diffidentiâ 145, 21
diffidentium 112, 27
diffidere 24, 11. 102, 9
diffiderent 24, 2. 94, 3. 105, 14
digna 5, 6. 49, 19. 114, 18. 168, 9. 209, 8. 216, 18
dignis 42, 22
dignitas 40, 18. 218, 16
dignitate 197, 6. 218, 12. 221, 1, 9
dignitatem 49, 15. 98, 3. 164, 16. 216, 12. 223, 15
dignitati 48, 5. 91, 23. 163, 11
dignitatis 28, 6. 29, 5. 55, 10. 230, 4
dignos 19, 3
dignum 40, 15. 49, 19. 50, 14. 64, 13. 80, 14. 154, 3
dignus 115, 9. 231, 12
digrediens 140, 22
digrediuntur 80, 27. 154, 18
digreſſæ 201, 5
digreſſi 77, 8. 153, 10
digreſſus 126, 15
Dii 147, 15. 164, 10. 167, 71, 17, &c.
Diis 13, 4. 47, 12. 48, 5. 71, 17, &c.
dilabentur 168, 13
dilabi 224, 20
dilabitur 76, 8
dilabuntur 51, 11. 58, 9. 65, 17
dilacerata 98, 6
dilapſa 85, 22
dilapſo 94, 6
dilapſus 219, 9
dilargitis 159, 12
dilata 190, 5
dilatant 206, 28
diligenter 70, 16
diligentes 232, 31
diligentiâ 42, 7
diligentiſſumè 141, 20
dimidia 116, 12
dimiſerat 33, 23
dimiſêre 40, 13
dimiſit 19, 14. 22, 1. 64, 9. 192, 20
dimiſſurum 161, 1
dimittatis 47, 9. 90, 7
dimittent 224, 6
dimittere 64, 1
dimitti 44, 7
dimittit 33, 13. 93, 14. 122, 6. 208, 7
dimittuntur 172, 23
dimotis 212, 19
dimoverat 99, 7
diremit 16, 6. 113, 9
diripi 226, 1
diripiebant 98, 12
diripuêre 189, 15
diruunt 18, 12
Dis 163, 14
diſcebat 7, 9
diſcebant 27, 10
diſcedere 29, 13. 80, 14. 301, 6
diſcedit 92, 13. 110, 14. 201, 6
diſcedunt 67, 24. 84, 13. 108, 16. 109, 10. 110, 25
diſceptarent 66, 9
diſceptat 221, 6
diſcere 133, 3
diſcerneres 21, 8
diſcerneret 126, 1
diſceſſerat 30, 3. 38, 19. 55, 22
diſceſsêre 83, 7
diſceſſerint 221, 4
diſceſſio 158, 13
diſceſſiſſet 32, 4
diſceſſit 50, 4. 232, 23
diſciplinâ 101, 9. 220, 13. 222, 7
diſciplinis 231, 2
diſcipuli 207, 4
diſcordia 5, 14. 65, 16. 158, 11
diſcordiæ 167, 4. 212, 24
diſcordiam 224, 19
diſcordium 158, 20
diſcordias 8, 13. 125, 11. 183, 9
diſcordioſum 118, 6
diſcreta 206, 13
diſcrimen 46, 26
diſcrimine 171, 12
diſcubuêre 187, 8
disjecerat 55, 14
disjecit 217, 9
disjecta 226, 22
disjectos 106, 7. 127, 28
disjectus 204, 23
disjunctum 181, 17
disjungebat 138, 22
disjungitur 192, 11
dispalata 219, 12
diſpari 6, 12
diſparibus 106, 27
diſperſa 98, 7
diſperſi 126, 12
diſperſos 144, 14
diſpertit 105, 7. 112, 7
dispertiverat 103, 2
diſpoſitis 39, 16. 50, 17
diſſenſio 94, 10. 99, 2. 218, 1
diſſenſione 92, 16
diſſenſionem 67, 6
diſſenſiones 158, 1, 12
diſſenſionis 231, 17
diſſentirem 4, 10
differendum 179, 12
diſſerere 6, 7. 42, 6. 109, 6. 142, 8. 147, 10. 215, 20
diſſererent 66, 14
diſſertiſſumus 157, 4
diſſerui 222, 16
diſſeruiſſe 44, 16
diſſeruit 46, 5. 86, 17. 129, 18. 154, 6. 198, 13
diſſerunt 41, 18
diſſidere 192, 4
diſſimili 6, 12
diſſimilis 133, 13
diſſimiliter 136, 27
diſſimulanda 25, 2
diſſimulandi 25, 2
diſſimulantem 36, 22
diſſimulare 36, 16
diſſimulator 5, 17
diſſolvere 42, 10
diſſolvit 75, 14
diſtinuêre 224. 2
diſtrahitur 227, 18
diſtribuatur 224, 9

diſtribuendam 67, 8
diſtribuerat 50, 21. 137, 18. 146, 7
diſtribuerentur 24, 2
diſtringi 202, 13
diſturbantur 166, 13
diſturbatur 167, 8
diſturbaverant 220, 3
diſturbavit 217, 7
ditionem 17, 11
ditium 185, 14
diu 2, 5. 33, 13. 95, 3. 101, 15, &c.
diuque 174, 6
divelli 41, 2
diverſa 6, 3. 157, 7. 176, 14, &c.
diverſas 27, 77
diverſi 2, 10. 17, 8. 67, 17. 135, 18
diverſis 39, 12. 49, 8. 172, 14
diverſiſſumas 131, 21
diverſiùs 55, 15
diverſo 46, 6
diverſos 102, 14
diverſum 75, 18
dives 221, 18
dividantur 204, 27
dividerent 74, 7
dividi 67, 6
dividit 78, 5
divina 10, 11. 61, 11. 88, 3, &c.
divinam 138, 16
divino 225, 23
diviſa 34, 11. 138, 7
diviſam 218, 21
diviſi 77, 5
diviſione 74, 15. 75, 7. 103, 26
diviſo 79, 7
divite 49, 21
divitem 189, 18
divites 30, 16
divitiæ 8, 26. 10, 7. 11, 6, &c.
divitiarum 2, 4. 40, 12. 74, 1, &c.
divitias 7, 15, 17. 18, 8, 13, *& alibi.*
divitiis 10, 9. 18, 6. 37, 25, &c.
divorſi 106, 7. 109, 25. 146, 4
divorſis 90, 5
diverſus 82, 23
diurna 165, 5
diutius 32, 6. 52, 9. 112, 11
diuturna 24, 5. 211, 7, 9
diuturnitate 116, 16
diuturnitatem, 177, 5
diuturnoque 126, 2
divulgatur 67, 22
divulgavit 86, 4
dixerat 39, 24. 114, 25
dixêre 59, 14. 141, 21
dixerit 41, 19
dixerunt 40, 22. 234, 21
dixi 50, 4
diximus 13, 8. 51, 25. 86, 10. 92, 9, &c.
dixiſſe 42, 1. 93. 17. 116, 4
dixit 33, 4. 53, 9. 116, 2
docendumque 179, 2
docent 205, 22
docere 14, 4
docerent 67, 23
docet 22, 9. 119, 8. 204, 34
docta 21, 5
doctæ 231, 8
docti 106, 4. 149, 11
doctiſſimè 141, 23
doctiſſimorum 157, 7
doctoribus 133, 4
doctus 67, 16, 133, 5. 70, 1
docuimus 104, 7
docuit 209, 5
documenta 8, 17
dolendum 72, 12
dolens 32, 21
dolentia 129, 4
dolere 153, 15
dolis 9, 14. 12, 4. 62, 20, &c.
dolo 49, 6. 105, 3. 152, 1, &c.
dolor 217, 24
dolore 22, 20. 79, 17. 96, 6. 128, 18
dolum 22, 18. 67, 3. 120, 3. 189, 5. 191, 17. 121, 20
dolus 21, 17. 103, 5. 107, 25. 184, 9. 219, 28
domeſticum 230, 25
domeſticus 226, 13
domi 6, 5, 18. 4, 10, 14. 14, 12, &c.
domique 98, 8
dominandi 2, 14. 27, 1
dominantur 223, 10
dominari 90, 3. 215, 8
dominatio 218, 16
dominatione 22, 21. 179, 16. 181, 12
dominationem 5, 19. 88, 17, &c.
dominationemque 7, 1
dominationes 159, 4
dominationis 14, 13. 17, 1. 89, 13, &c.
dominatur 7, 20. 40, 5
dominatus 181, 8
dominis 162, 4. 208, 13
dominorum 88, 7. 185, 14
dominos 180, . 194, 15
dominum 133, 11. 187, 11
dominus 219, 9. 234, 3
domita 29, 18
domiti 8, 22. 123, 27
Domitii 222, 4
Domitio 218, 6
Domitium 269, 18. 211, 21
domo 30, 13. 36, 9. 67, 10, &c.
domorum 212, 5
domus 10, 13, 15. 18, 10. 41, 4, &c.
domuerat 7, 13
domum 9, 19. 12, 8. 13, 2, &c.
domos 202, 25. 219, 7
dona 132, 20. 149, 7. 194, 6
donat 108, 6. 135, 12
donatum 64, 2
donis 143, 7. 148, 16
dono 49, 20. 61, 22. 133, 17. 161, 23. 197, 9. 198, 3. 209, 2
donoque 185, 15
dormiente 121, 9
dormientis 67, 17
dormire 11, 10
Druſo 219, 27. 220, 1
duabus 95, 12. 223, 20
duæ 78, 6. 192, 16
duas 16, 1. 59, 18. 67, 23. 98, 5, &c.
dubia 134, 20. 140, 20, 212, 14. 223, 8
dubias 8, 25
dubiè 147, 6. 189, 16
dubiis 32, 2. 40, 1. 69, 13. 106, 25

dubio 45, 8. 152, 8
dubitabat 13, 1
dubitabo 218, 20
dubitando 34, 18
dubitantibus 22, 12
dubitare 123, 10. 219, 26
dibitationem 86, 10. 114, 19
dubitaris 47, 7
dubitavêre 142, 7
dubitavit 171, 15
dubium 143, 6. 172, 7, &c.
dubius 104, 23. 186, 22
ducant 191, 15
duce 6, 9. 76, 71. 40, 13. 207, 22
ducebantur 101, 14
ducebat 91, 15. 109, 22. 114, 10. 140, 1. 151, 10
ducebatur 159, 7
ducem 104, 14. 140, 5, &c.
ducenta 114, 12
ducere 98, 4
ducerem 69, 1
ducerent 122, 15
duceret 91, 3. 114, 20. 123, 7. 132, 13
duces 39, 13. 144, 20. 161, 11. 205, 1. 230, 31
ducesque 95, 4
duci 10, 9. 91, 22. 175, 17
ducibus 155, 22. 175, 19. 198, 15, 29
ducis 173, 15. 186, 9. 198, 18. 230, 27
ducit 4, 5. 169, 2. 198, 19. 234, 6
ducitur 66, 12. 108, 16. 127, 16
duco 219, 27
ductabat 15, 3. 16, 12
ductare 95, 1. 120, 6
ductaverat 9, 22
ductos 201, 21
ductu 177, 8. 200, 8
ducem 134, 15
ducunt 97, 22
ducuntur 124, 25
dulcius 200, 25
duo 49, 8. 52, 9. 106, 26. 125, 12, &c.
duobus 30, 1. 50, 21. 109, 23. 148, 20. 178, 17
duodecies 233, 26
duodecim 34, 12
duorum 125, 23. 174, 19
duos 70, 19. 80, 7. 81, 9, &c.
duplicat 196, 18
duplicaverat 198, 11
duplici 186, 28
duritiam 145, 28
Durium 108, 3
Duûm 105, 19. 137, 26. 151, 16
dux 47, 6. 57, 6. 61, 15. 178, 3
duxere 189, 14
duxerit 233, 11
duxi 231, 16
duxisses 232, 15
duxit 176, 11. 270, 18
Dyrrachio 228, 10
Dyrrachium 169, 24

E.

EAque 95, 15. 101, 17. 124, 8
eadem 4, 11. 17, 15. 24, 11. 36, 21, &c.
eæ 121, 4. 139, 8
eæque 78, 1
eam 7, 15. 16, 17. 21, 26. 22, 9, &c.
eamque 42, 2. 79, 18. 173, 15. 215, 4
eandem 127, 22
eant 46, 4. 87, 8
earum 21, 2. 23, 7. 27, 19. 64, 9, &c.
eas 7, 15. 10, 7. 21, 1. 41, 9, &c.
easdem 80, 21, 211, 3
easdem 81, 3
eat 67, 13
eatis 87, 6. 90, 15
ecce 70, 9
ecquod 232, 33
edicere 37, 19
edicto 101, 23. 208, 6
edidit 25, 6
edita 200, 20
editorem 111, 19. 170, 20
editioribus 144, 22
editissumus 170, 4
editum 186, 29
editus 138, 24. 144, 12
edocebat 13, 8
edocent 108, 2
edocet 37, 21. 104, 8. 140, 3. 153, 6
edocti 118, 14
edoctus 35, 12. 110, 9. 154, 21
edocuisset 83, 20
edocuit 9, 4. 228, 5
educit 119, 5
eduxerit 43, 18
effari 234, 23
effecerant 34, 1
effecerat 21, 18. 97, 17
effecere 189, 12
effecit 164, 14
effecta 137, 21
effecturum 85, 6
efferebatis 232, 14
efferens 70, 10
efficere 2, 4. 83, 3. 215, 5
efficiebant 150, 21
efficiebatur 12, 3
efficis 213, 18
efficit 70, 14. 112, 1. 113, 18. 206, 25
efficitis 183, 7
efficiunt 81, 12
effœminat 9, 16
effœtâ 49, 6
effossio 200, 10
effrenatæ 207, 12
effringere 67, 18
effugi 70, 21
effugiatis 33, 4
effusas 203, 12
effusè 150, 19
effusi 144, 18
effuso 109, 20
effusos 135, 19
effusum 119, 17
egeas 90, 18
egebat 144, 13
egens 15. 13. 71, 9. 73, 1. 110, 26. 197, 5. 219, 5
egentes 26, 8
egentia 136, 22
egenti 100, 15
egentis 30, 1
egentissumus 135, 4
egerat 16, 19. 140, 25
egerem 69, 9
egeris 227, 25. 232, 10. 29
egerit 92, 4

egeſtas 11, 24. 18, 18. 30, 10. 52, 10. 101, 13. 167, 5
egeſtate 22, 22. 203, 4
egeſtatem 18, 1. 46, 25. 72, 13. 178, 5
egeſtatis 19, 11
eget 2, 9. 57, 8
egi 130, 17. 178, 1. 197, 1
egiſti 225, 12. 230, 9
egit 158, 8. 233, 10
ego 3, 9. 4, 5. 5, 9. 6, 8. 8, 2, 16, &c.
egomet 131, 9. 134, 17. 153, 14
egrederetur 102, 5. 112, 5
egredi 101, 11. 151, 14
egrediar 54, 2
egredienti 39, 8
egredientibus 110, 18
egreditur 137, 24
egrediuntur 73, 14
egregia 28, 1. 39, 1. 58, 10. 65, 2, &c.
egregiam 49, 2
egregiè 116, 15
egregii 230, 10. 232, 1
egregiis 60, 11. 115, 12. 161, 9
egregio 203, 36
egregios 204, 14
egregium 125. 23. 231, 2
egregius 20, 17. 48, 2. 128, 13
egreſſa 169, 11
egreſſi 113, 1. 138, 1. 201, 9
egreſſus 36, 9. 93, 16. 139, 16, 19. 141, 2. 186, 5
egreſſuſque 93, 7
eguêre 43, 20
eguiſſe 153, 16
eguiſti 231, 1
eheu 70, 1
ei 13, 5. 20, 9. 21, 7. 34, 4, &c.
eique 91, 11
ejecta 70, 7
ejectus 69, 22. 203, 19
eis 85, 7. 233, 13
eiſdem 217, 14
eiſque 24, 3
ἐκεῖνο 204, 17
ejus 12, 2. 15, 2. 16, 13, 15, &c.
ejuſque 222, 32
ejuſdem 128, 24. 163, 16. 208, 22. 218, 7
ejuſmodi 227, 16
elato 169, 26
Electræ 205, 7
elegantiùs 21, 5
elephanti 86, 1. 107, 22
elephantis 104, 8. 107, 3, 19
elephantos 91, 8. 97, 5. 114, 12
elogium 233, 1
eloquentia 49, 11
eloquentiæ 5, 18
eloquentiam 226, 10. 230, 31
eloqui 218, 20
eluere 233, 4
eluuntur 229, 22
emebat 227, 1
ementiendo 39, 4
emergunt 193, 2
emeritis 129, 8. 215, 18
emi 64, 5
eminebant 140, 17. 187, 5
eminens 193. 7
eminentibus 139, 23
eminus 106, 3, 25. 111, 5, 20. 141, 3. 146, 11
emiſſæ 111, 11. 125, 9
emiſſem 254, 2
emiſſis 146, 11
emori 18, 2. 73, 3
empto 165, 7
emptor 233, 10
emptorem 95, 18
emptoribus 187, 16
emundi 76, 12
emunt 18, 12
en 18, 16. 64, 12. 197, 23
enare 179, 5
Enceladus 205, 11
enim 42, 3, 17. 72, 12. 141, 10, & *alibi*.
enimvero 3, 10. 18, 4
enitum 80, 19. 82, 14
enitrerer 68, 16
enitescere 49, 20
eniti 210, 3
enitimini 66, 4
enumeravêre 41, 2
enumerem 178, 2
enuntiat 22, 18
eò 5, 6. 7, 3. 11, 14. 14, 6. 16, 4, 10, &c.
eòdem 5, 5. 10, 11. 36, 14, &c.
Eöo 206, 24
eòque 37, 23. 49, 3, &c.
eorum 5, 8. 6, 13. 8, 5. 12, 4, &c.
eos 8, 12, 18. 16, 18. 30, 20, &c.
eoſdem 83, 13. 88, 1. 98, 8. 228, 12
eoſque 32, 15. 55, 6
epiſtolam 121, 10, 12. 187, 12
epulæ 175, 9
epulas 118, 13
epulis 124, 25. 134, 5
eques 22, 13
equeſtre 112, 22
equeſtri 14, 10. 112, 22
equeſtris 192, 36. 201, 9
equi 86, 1. 105, 1. 106, 9, 14. 147, 2. 170, 3
equidem 41, 15. 42, 8. 45, 17, &c.
equis 7, 10. 53, 11. 112, 13, &c.
equiſque 203, 28
equitare 62, 8
equitatu 79, 16. 104, 9, &c.
equitatum 105, 7. 111, 25. 112, 6. 138, 1
equitatus 103, 3. 129, 19. 148, 18
equites 16, 14. 36, 6. 99, 6, &c.
equitibus 16, 11. 80, 5. 83, 5, &c.
equitum 63, 4. 105, 12. 117, 3. 150, 14
equo 54, 6. 111, 24. 194, 8
equorum 42, 21. 114, 12
equos 12, 6. 100, 14. 143, 13
eram 6, 6
erant 7, 16. 8, 15, 20. 12, 1, &c.
erat 5, 7. 6, 24. 7, 9. 12, 14, & *alibi frequenter*.
erepta 31, 2. 37, 12. 69. 24, 72, 11. 182, 2. 227, 21
ereptæ 90, 7
ereptam 36, 3
ereptis 188, 26
ereptum 134, 7
ergo 70, 4. 115, 5. 131, 17, &c.

Ericii 187, 5
erigere 81, 6
eripere 57, 9. 185, 9
eriperentur 37, 24
eriperetur 228, 16
eripi 42, 13
eripiantur 46, 10
eripiebant 10, 16
eripiendum 39, 12
eripite 82, 8
eripitur 89, 22
eripuit 27, 6. 71, 1
erit 42, 18. 46, 17. 70, 4, &c.
eritis 65, 16. 161, 19
errant 133, 15
errantem 147, 18
errâſſe 150, 7
errata 148, 6
erubuit 232, 30
eruditus 141, 23. 231, 2
erumpere 145, 2
erumperent 34, 17
erumperet 170, 25
erumpit 146, 27
eiunt 52, 14 90, 11. 213, 15, &c.
erupit 201, 25. 222, 2
eruptionem 176, 15
es 65, 18. 148, 3. 153, 22, &c.
eſſe 6, 18. 11, 5. 10, 7. 17, 6, 11, &c.
eſſem 70, 15. 82, 6. 231, 14, 16
eſſemus 17, 14
eſſent 22, 5. 5, 11. 33, 6. 104, 17, &c.
eſſes 230, 6, 23
eſſet 11, 3, 10. 20, 9. 27, 16, &c.
eſtne 161, 14
eſtis 18, 21. 70, 1. 71, 17. 159, 22. 178, 14
eternum 18, 7. 134, 21
etiam 2, 11. 3, 13. 12, 1. 18, 10, &c.
etiamne 227, 26, 27
Etruria 22, 20. 158, 14. 165, 12
Etruriæ 21, 26
Etruriam 164, 23
evadendum 210, 8
evadere 106, 10. 110, 27. 111, 6
evadunt 107, 1
evaſêre 70, 2
evaſerint 206, 35
evanerant 21, 25. 148, 20
evenerat 8, 15. 92, 22. 100, 9
evenêre 158, 1
evenerit 42, 19. 118, 25
eveniat 65, 18. 225, 23
eveniebat 108, 14
eveniet 212, 26. 214, 12. 224, 15
evenire 117, 31. 215, 27
eveniſſet 194, 7
evenit 45, 1. 63, 7. 131, 3. 138, 17. 210, 1
eveniunt 216, 5
eventu 109, 16
eventum 51, 3
eventura 114, 27
eventus 9, 18. 101, 8. 106, 16
everſam 235, 5
everſum 162, 19. 218, 13
everterint 215, 18
evertit 218, 2
eumque 34, 14. 38, 5. 91, 3. 104, 8. 111, 26. 201, 7
Eumenem 189, 9
eundi 129, 13. 149, 17
eundo 62, 10
eundum 160, 20
eunt 134, 7. 151, 4
euntes 150, 19. 204, 27
euntibus 205, 13
evocat 94, 14
evocatos 53, 15
evolvat 215, 24
Euphratem 192, 11. 204, 60
Euphratis 306, 33
Euri 172, 8
Europâ 75, 8
Europam 75, 8
exacerbatione 207, 9
exacta 62, 14. 218, 10
exactam 113, 9
exactis 158, 14
exædificatas 10, 13
exæquanda 4, 1
exæquato 43, 11
exequatus 145, 23
exagitabat 11, 24. 92, 14. 114, 27
exagitanda 38, 2
exagitandi 129, 17
exagitare 31, 9. 122, 11
exagitari 122, 2
exagitatam 23, 1
exagitati 165, 9
exagitaverant 43, 8
exarsêre 176, 12
exauditique 176, 12
excelſo 41, 12. 216, 3
exceſſerat 8, 19
exceſſerat 233, 16
exceſſit 204, 7
excidantque 191, 13
excidii 212, 20
excidio 190, 4
excidium 158, 11
exciperet 186, 12
excipitur 135, 22
exciſa 178, 1
excita 30, 19
excitabat 159, 13
excitam 13, 5
excitant 52, 3
excitare 104, 22
excitavit 126, 12
exciti 145, 3
excitus 122, 1
exclamat 146, 18
excruciatum 83, 15. 128, 17
excruciatus 72, 8
excubitum 145, 20
exempla 42, 20
exemplar 233, 15
exemplis 160, 6
exemplo 43, 17
exemplum 27, 29. 35, 4. 42, 22. 163, 9. 188, 28. 229, 29. 230, 13
exequeretur 34, 10
exercebant 2, 10. 8, 13. 33, 16. 38, 16
exercebat 8, 8. 9, 11. 169, 8
exercentes 205, 3
exercentur 59, 13
exercere 42, 2. 158, 16. 159, 1
exercerent 217, 25
exercet 224, 16
exercetur 221, 12
exercita 98, 18
exercitabat 223, 5
exercitando 215, 3
exercitato 220
exercitatos 33, 14
exercitibus 163, 6
exercitiis 220, 1
exercitio 215, 9
exercito 121, 4

exercitu 15, 17. 16, 12. 19, 6. 26, 3, & *alibi frequenter.*
exercitui 91, 6. 96, 11. 100, 13. 124, 2. 137, 17. 178, 6
exercitum 9, 21. 15, 3. 22, 11. 23, 4, 18, & *alibi.*
exercitus 10, 1. 13, 17. 12, 26, &c.
exercituſque 100, 7. 101, 10
exercituum 160, 13
exercuerat 74, 9
exercuerint 212, 15
exercui 197, 3. 222, 18
exercuit 5, 15. 115, 4. 200, 3
exhauſit 233, 23, 25
exigerent 134, 23
exiguitate 184, 4
exigundâ 187, 16
exigunt 71, 5
exilio 204, 2
exilium 27, 15. 72, 13
eximat 160, 3
exiſteret 79, 2
exiſtimarent 25, 9
exiſtimarentur 232, 24
exiſtuma 211, 9
exiſtumabam 70, 15
exiſtumabant 20, 1. 37, 26
exiſtumabat 79, 19. 151, 20
exiſtumabunt 60, 4
exiſtumans 32, 15. 46, 5. 51, 15, &c.
exiſtumant 221, 26. 223, 11
exiſtumantes 175, 13
exiſtumare 44, 11. 46, 18
exiſtumarem 68, 15
exiſtumarent 12, 18. 38, 7. 94, 4
exiſtumaretis 179, 10
exiſtumas 228, 13. 231, 1
exiſtumare 131, 10
exiſtumaverunt 220, 1
exiſtumavi 86, 15
exiſtumo 5, 9. 8, 2. 41, 15. 89, 18. 131, 12. 153, 24. 212, 19
exiſtumet 59, 15. 81, 27. 161, 2
exiſtumetis 162, 9
exiſtumetur 230, 4
exitia 163, 8
exitium 121, 2. 181, 7
exitum 32, 21. 50, 15
exitus 73, 3
exoleverat 232, 14
exoptabant 13, 17
exoptabat 49, 20
exoptant 9, 13. 30, 8
exornare 215, 5
exornat 29, 10. 107, 7. 137, 12
exornata 75, 1
exornatis 175, 4
exorno 133, 19
exorſus 188, 6
exortum 108, 1
exortus 35, 17
expectant 131, 21
expectare 35, 2. 103, 18
expectarem 197, 5
expectatione 101, 8. 171, 18
expectatis 166, 15
expediet 18, 7
expedio 61, 13
expedire 150, 21. 186, 16
expeditionem 94, 14. 149, 2
expeditiones 178, 2
expeditis 51, 1. 102, 25. 105, 11, &c.
expeditos 51, 19. 119, 5
expellenda 212, 25
expellentur 214, 3
expergiſcantur 219, 14
expergiſcimini 18, 16. 45, 6
experiar 87, 14
experimentis 102, 12
experiris 232, 15
experiretur 114, 26
experiri 21, 25. 91, 13. 123, 6. 148, 4. 153, 17. 231, 16
experrecti 232, 32
experrectus 121, 12
expers 166, 6
expertes 26, 9
experte 233, 22
expertibus 158, 17
expertus 81, 22. 152, 16
expiandum 211, 20
expilari 87, 14
expiraret 207, 11
explananda 5, 10
expleant 68, 5
explendam 62, 17
expletis 135, 10
expleverat 79, 11. 50, 21
explevit 43, 14
explicatur 198, 9
explorabant 145, 16
explorare 102, 24. 107, 7 136, 1
explorat 93, 4
explorata 14, 5
exploratis 54, 13. 137, 6. 140, 1
explorato 103, 23
exploratum 108, 12. 136, 11. 151, 1
exploraviſſent 108, 1
expoliari 41, 4
exponere 75, 2
exprobare 232, 31
exprobas 227, 23
expugnare 80, 9. 81, 2. 101, 16
expuleiat 30, 14
expulêre 69, 23
expulerit 148, 11
expuli 189, 21
expulit 69, 5. 81, 25
expulſa 163, 5
expulſi 143, 5
expulſos 219, 6
expurgandi 25, 3
expurgar 119, 6
exquirebant 39, 12
exquirere 11, 9
exquireret 154, 21
exquiſitis 85, 15
exſangues 212, 21
exſanguibus 32, 6
exſanguis 13, 6
exſecrationem 19, 17
exſequar 232, 6
exſequebantur 43, 24
exſequebatur 55, 4
exſequendo 183, 6
exſequi 120, 7
exſecrari 37, 11
exſequitur 93, 2
exſilio 52, 21. 228, 10
exſilium 42, 13. 44, 3
expectabant 31, 3
expectans 192, 9
exſpectantem 70, 12

exſpectantes 47, 12. 162, 10
exſpectantibus 111, 14
exſpectare 52, 22
exſpectârint 232, 22
exſpectas 191, 18
exſpectat 181, 17
exſpectationrm 229, 15
exſpectatis 67, 166, 1. 183, 5
exſpecto 69, 20
exſtincta 70, 23
exſtinctor 70, 3
extinguam 20, 15
exſtinguendi 81, 15
exſtinguent 191, 20
exſtinxit 230, 26
exſtinxit 100, 1
extitiſſet 206, 14
exſtruendo 18, 9
exſtruit 81, 3
exſui 190, 8
exſules 233, 8
exſultare 144, 19
exſulum 183, 14
exſuperat 40, 10
exſurgitis 87, 1
exuti 180, 6
exutus 161, 7
extenuatâ 104, 7
externis 160, 13. 162, 6. 211, 17
externorum 178, 20
exterriti 170, 3
extinctâ 141, 22
extollebant 165, 1
extollebat 117, 16
extollere 7, 4. 8, 6. 59, 15. 73, 17. 214, 19
extollit 117, 8. 225, 20
extollunt 30, 8. 132, 1. 149, 11. 217, 20. 226, 23. 234, 7
extorquerent 162, 21
extorqueret 32, 7
extorrem 70, 13
extorres 172, 18
extortæ 167, 16
extra 32, 8. 138, 5. 141, 1
extrema 21, 25. 38, 18. 125, 13. 178, 24. 202, 2. 232, 3
extremæ 59, 10
extremam 161, 16
extremis 13, 8. 178, 23
extremo 45, 19. 81, 7. 94, 17
extremos 145, 15
extremum 80, 2. 105, 18. 137, 11
extruere 215, 4
extulerat 104, 21
exuant 203, 28
exuerat 136, 5
exul 71, 9
exulem 228, 5
exuſta 78, 12

F.

Fabio 33, 17
Fabios 228, 7
Fabius 187, 8
fabricata 09, 29
fabricatæ 102, 12
fabricatis 175, 5
fabrum 209, 6
fac 31, 5
facere 3, 15. 8, 9. 9, 21. 11, 3, & *alibi*.
faceremus 26, 7. 162, 3
facerent 22, 11. 61, 13. 112, 12. 118, 17. 138, 6. 149, 12
faceret 7, 15. 9, 22. 12, 7, &c.
facetiæ 21, 13
faciam 5, 11. 87, 5. 133, 9. 229, 26. 334, 2
faciant 131, 16. 134, 2
facias 191, 24
faciatis 47, 7
facie 13, 6. 62, 7. 172, 1
faciebam 130, 14
faciebant 109, 23
faciebas 226, 4
faciem 102, 19. 115, 6. 200, 9
faciendo 216, 20
faciens 16, 12
facies 24, 4. 50, 11. 58, 8. 105, 1. 106, 11. 125, 16
faciet 215, 16
facilè 3, 1. 6, 13. 8, 26. 9, 23, & *alibi*.
facilem 140, 7. 170, 23
facilia 4, 4. 144, 21
facilior 34, 13
faciliores 201, 9
facilis 142, 2
facilitas 49, 17
faciliùs 37, 25. 38, 8. 71, 18, &c.
faciliùſque 210, 13
facillimè 208, 11
facillimum 11, 15
facillumum 155, 17
facinora 9, 21. 11, 12. 13, 8, &c.
facinore 72, 5. 225, 5
facinoribus 20, 4
facinoris 3, 11. 13, 3. 19, 20, &c.
facinoroſorum 12, 16
facinus 5, 8. 7, 15. 11, 19. 16, 5, 16, &c.
facio 133, 1. 197, 23
facit 53, 4. 54, 14. 65, 8, 92. 2, &c.
faciunda 164, 8
faciundam 38, 6
faciundi 20, 24. 89, 22. 143, 5
faciundis 115, 3
faciundo 133, 12. 209, 8
faciundum 154, 8
faciundus 161, 5
faciunt 107, 21. 126, 5, 18. 132, 1. 159, 22. 234, 9
facta 3. 14. 4, 1, 6, 7. 8, 5, 9, &c.
factaque 54, 11
factam 148, 11
facti 83, 19. 85, 13. 93, 11. 105, 17. 131, 5. 191, 20
factio 88, 16. 179, 17. 213, 3
factione 50, 1. 85, 2. 98, 6, &c.
factionem 217, 6
factiones 44, 1
factioni 27, 14
factionis 26, 1. 86, 19. 87, 3. 218, 7. 224, 3
factionum 97, 20
factioſi 63, 21. 217, 19. 219, 28
factioſo 50, 1
factioſos 43, 8. 83, 21. 84, 14. 130, 5
factioſum 125, 2
factioſus 15, 12. 73, 21
factis 11, 22. 40, 19. 103, 19, &c.
factiſque 50, 15. 219, 3

facto

factò 2, 8. 34, 19. 35, 14, &c.
factu 4, 4. 11, 15. 25, 18, &c.
factum 9, 10. 20, 20, 43, &c.
facturi 33, 6. 181, 11
facturum 19, 9. 34, 21. 44, 11. 80, 24. 114, 7. 116, 3. 154, 15
facturus 192, 5
factus 49, 14. 90, 7. 102, 9, &c.
facundam 132, 11
facundiâ 49, 1. 86, 14. 115, 3
facundiæ 147, 13
facundiam 200, 3
facundus 142, 3. 199, 8
fædarentur 171, 23
Fæsulanum 34, 6. 53, 17
Fæsulanus 55, 7
Fæsulas 20, 25. 21, 25. 23, 13
Fæsulis 23, 9
falcatis 205, 22
fallaci 91, 14
fallendi 113, 17
fallendo 191, 19
fallere 110, 12
fallerent 177, 5
fallit 18, 22. 130, 2. 131, 11
fallitur 229, 23
falsa 29, 4. 46, 5. 203, 34. 227, 3
falsam 132, 15. 149, 5
falsi 131, 21
falsis 4, 5. 27, 14. 214, 3
falso 38, 15. 57, 1. 230, 23
falsos 9, 5. 13, 9
falsum 38, 3, 5. 43, 17, &c.
famæ 21, 8. 40, 18. 48, 5. 74, 11
famam 3, 11. 7, 15. 13, 10, &c.
fame 81, 19. 95, 20. 177, 12. 203, 37
famem 11, 10. 137, 5. 178, 5
fames 174, 7
familia 25, 7. 69, 14. 70, 4, 17. 141, 22. 226, 6. 227, 8
familiæ 24, 1. 65, 6. 71, 11. 73, 8. 114, 28
familiam 29, 14
familiamque 5, 6
familiarem 18, 9, 11. 19, 8. 178, 13. 213, 1. 222, 29
familiares 11, 12. 159, 10
familiareſque 12, 1
familiari 63, 19. 184, 5. 231, 12
familiari 194, 2
familiaribus 198, 15
familialis 6, 1. 84, 7. 116, 16
familiariſſimis 144, 4
familiaritates 12, 3
familiariter 152, 11
familiarum 34, 15. 41, 3
familias 218, 2. 232, 27
famoſam 74, 2
famoſi 205, 3
fana 41, 3. 225, 14
Fannius 157, 6
fano 212, 5
faſcibus 15, 16. 29, 10
Faſelo 178, 26
faſque 12, 13
faſtidio 229, 13
fatentur 36, 21
fateor 177, 18
faterentur 67, 9
fatigabat 174, 7
fatigando 59, 9
fatigant 10, 6
fatigantem 122, 4
fatigare 72, 2. 120, 3
fatigari 22, 6. 110, 5
fatigat 225, 19
fatigati 118, 4. 124, 21. 140, 22
fatigatur 222, 30
fatigatus 66, 13. 154, 15
fato 225, 14
fatum 37, 2. 212, 10
faucibus 48 11. 193, 9
favêbat 14, 15. 37, 11
favere 130, 10
faves 228, 11
favi 131, 32
Favonius 222, 12
favorem 68, 9. 122, 9
faûtor 149, 9
fautores 73, 15
fautóribus 82, 14
fauto um 186, 19
Februar. 16, 1
fecerant 22, 25. 66, 8. 125, 8
fecerat 12, 11. 20, 27, 21, 23, &c.
fecêre 3, 14. 7, 2. 8, 5. 30, 5, 14, &c.
fecerint 110, 19
fecerit 44, 10. 81, 1. 1, 2, 7. 162, 9. 197, 23
feci 45, 8. 153, 23
feciſſe 13, 2. 16, 16. 19, 19, &c.
feciſſem 45, 11. 69, 1
feciſſent 40, 14. 97, 7
feciſſet 80, 22
feciſti 65, 6. 70, 3. 227, 23. 228, 9. 231, 8
feciſtis 45, 4. 197, 10
fecit 44, 12. 48. 7, 24, &c.
felicem 162, 13
felicior 142, 7
feliciſſumo 142, 7
feliciter 109, 15
felix 134, 14
fera 221, 15
feræ 8, 23
feratis 224, 22
ferarum 136, 23. 173, 11
feras 62, 31
ferat 52, 10
ferè 33, 21. 37, 19. 55, 12. 63, 15. 223, 2
ferebatur 86, 8
ferentariis 54, 15
ferentem 172, 9
feret 228, 11. 223, 22
ferina 76, 3. 137, 3
ferire 7, 14. 55, 3. 62, 11. 133, 5
feriri 123, 24
feriundi 106, 3
fermè 103, 27. 123, 17. 222, 17
ferocem 108, 18
feroces 46, 18. 141, 7. 144, 20. 207, 6
feroci 151, 8
ferocia 153, 15
ferociamque 55, 17
ferocis 10, 1
ferociſſumi 203, 3
ferociùs 20, 11. 150, 1
ferox 5, 22. 31, 8. 34, 21, &c.
ferramentis 179, 5
ferre 138, 14
ferreâ 192, 15
ferreis 200, 27

ferri 2, 18. 112, 20
ferro 20, 11. 52, 11. 70, 4, &c.
ferroque 95, 19
ferrum 176, 4
fert 19, 5. 108, 3, 16. 139, 23. 223, 11. 229, 23
fertilem 135, 11
fertilis 75, 11
fertilitatem 103, 14
fertur 93, 17. 116, 4. 213, 6
ferum 127, 5
ferunt 48, 20. 173, 8. 174, 21. 185, 3
feruntur 8, 3
feſſa 106, 20. 198, 7
feſſi 107, 2. 186, 7
feſſis 151, 14
feſſo 120, 7
feſſos 119, 7
feſſus 121, 4. 177, 14. 201, 15
feſtina 148, 5
feſtinabat 128, 4
feſtinando 34, 1
feſtinans 80, 10. 107, 6
feſtinantibus 196, 7
feſtinare 6, 19. 22, 5. 24, 6, &c.
feſtinaret 116, 5. 125, 3
feſtinas 203, 26
feſtinat 119, 4. 222, 30
feſtinatque 122, 4
feſtinatio 176, 21
feſtinatur 116, 17
feſtinet 131, 2
feſtus 118, 8
fiat 47, 3
fiat 4, 5. 19, 20. 66, 6
fide 23, 24. 35, 3. 36, 17. 65, 13, & *alibi.*
fideque 220, 4
fidei 29, 7. 81, 21. 85, 8, &c.
fideles 8, 15
fideleſque 125, 7
fideles 120. 15
fidelſſimi 136, 19
fidelter 121, 16
fidem 9, 3. 13, 9. 18, 5, &c.
fidere 154, 24
fides 28, 1. 37, 18. 69, 1, &c.
fideſque 16, 22. 122, 13
fidi 19, 19. 153, 11
fidis 178, 31
fidiſſimus 147, 9
fidus 28, 5
fido 92, 25
fidoſque 12, 7. 16, 14. 17, 4
fiduciâ 172, 25. 173, 7. 176, 14. 208, 17
fiduciam 28, 2. 162, 17
fidum 9, 22. 65, 14. 152, 15
fidus 121, 7. 227, 12
fient 52, 16
fieri 3, 14. 9, 5. 19, 8. 23, 11, &c.
fierent 58, 6. 137, 18. 212, 7. 219, 18
fieret 34, 14. 82, 14. 109, 18. 113, 22. 128, 21, 28. 155, 1
Figulo 14, 3
figurâ 207, 8
figuram 69, 10
filia 127, 15. 199, 2. 226, 13
filiæque 29, 3
filiam 231, 6
filii 14, 8. 34, 15
filiis 64, 17, 19
filio 13, 2. 116, 5. 205, 7
filiorumque 123, 19
filium 48, 1. 62, 4. 84, 6, &c.
filios 32, 9. 62, 2. 92, 15, &c.
Fimbianâ 174, 25
fine 186, 54
finem 43, 18. 44, 12. 61, 13, & *alibi.*
fingere 36, 16. 72, 13
fingi 101, 19
finibus 69, 22. 143, 8
finis 43, 15. 58, 11. 62, 1, &c.
fineſque 68, 7
finitimi 6, 16
finitimos 77, 18
finitimis 123, 28
finxit 1, 4
firma 17, 7. 45, 13. 313, 14
firmam 213, 17
firmanda 212, 8. 212, 17, 24
firmat 81, 3
firmatus 186, 6
firmavit 192, 18
firmiora 116, 16
firmiorem 191, 2
firmioribus 106, 2
firmiſſumum 110, 12
firmiſſumus 84, 18
firmius 222, 20
firmos 106, 25
firmum 65, 15. 127, 3
fit 45, 2. 47, 3. 48. 22, &c.
fiunt 185, 14
Flacco 35, 12. 99, 10
Flaccum 36, 14
flagitia 134, 9. 208, 7. 234, 21
flagitii 96, 3
flagitiis 20, 5. 134, 6. 212, 12. 214, 4
flagitio 73, 18. 185, 12. 215, 6. 222, 4
flagitioſè 226, 11
flagitioſior 132, 3
flagitioſiſſima 6, 7
flagitioſiſſuma 91, 7
flagitioſiſſumè 226, 27
flagitioſiſſumum 89, 18
flagitioſorum 11, 17. 164, 11
flagitioſum 153, 21. 226, 9
flagitium 11, 19, 23. 30, 13, &c.
flagrabat 12, 5
flagrantes 165, 8
Flaminia 205, 16
Flaminium 29, 9
flammâ 166, 1
flammam 60, 11
flectere 11, 17
flecterent 147, 12
flectitur 116, 2
flexa 139, 2
flexit 64, 16
flexus 148, 15
florentes 31, 19
florentibus 188, 27
florentior 222, 30
florentis 128, 26
florere 230, 11
fluctibus 172, 7
fluctu 203, 7. 206, 54
fluctuantes 233, 9
fluctus 125, 16
fluctuum 199, 19
fluentibus 200, 29
flumen 79, 2. 103, 26. 105, 12, &c.

flumenque 123, 21
flumine 123, 31. 138, 22. 176, 2. 201, 4
fluminis 104, 4
fluminum 204, 17
fluunt 204, 17
fluxa 2, 4. 145, 13
fluxæ 150, 2
fluxi 12, 4
focis 44, 18. 54, 9
fœda 9, 20. 46, 6. 48, 16, &c.
fœdaque 21, 25
fœdam 100, 7
fœdavêre 204, 3
fœdè 86, 22. 179, 26
fœdera 71, 17
fœdere 96, 10
fœdi 13, 6
fœdum 16, 9
fœdus 96, 1, 13. 100, 7, &c.
fœnerator 213, 8
fœneratorum 26, 9, 11
fœnoris 158, 18
fons 139, 4. 144, 11
fonte 186, 12. 204, 27
fontes 136, 28. 206, 34
fontis 110, 1
fore 15, 6. 16, 19. 19, 8, &c.
forent 19, 19. 25, 19. 26, 8, &c.
foret 12, 10. 16, 5, 22. 19, 2. 20, 11, 18, &c.
foris 18, 14. 46, 23
forisque 130, 4
formâ 21, 4
formæ 2, 4. 205, 9
formam 12, 14. 292, 25
formidatur 210, 1
formidatus 163, 2
formidine 108, 25, 117, 19, &c.
formidinem 85, 5. 94, 19. 107, 28. 118, 10
formidini 17, 14
formido 97, 26. 100, 25. 211, 11
formidolosa 7, 6. 16, 11. 46, 7
formidolosus 7, 12
fornicibus 50, 10
foro 32, 19. 33, 8
fors 106. 15. 115, 14. 143, 19. 221, 5
forsitan 151, 11. 224, 7
fortè 18, 21. 48, 24. 59, 10, &c.
fortem 41, 19. 51, 26. 151, 21
fortes 17, 5
forti 52, 12. 179, 19
fortia 54, 11. 108, 3. 130, 6. 132, 1
fortibus 168, 10. 198, 29, &c.
fortior 142, 7
fortis 53, 4
fortissimi 11, 2
fortissimis 144, 4
fortissumi 18, 2. 225, 3
fortissumis 118, 21. 119, 10
fortissumum 129, 7. 131, 13. 135, 15
fortitudinis 48, 2
fortitudo 45, 19. 204, 10. 222, 1
fortuna 3, 3. 7, 23. 8, 24. 18, 18, &c.
fortunæ 27, 15. 48, 27, &c.
fortunam 51, 22. 63, 3. 69, 18, &c.
fortunarum 128, 29
fortunas 13, 19. 81, 7. 113, 23. 226, 3
fortunata 21, 4
fortunatam 227, 16, 17. 230, 24
fortunatas 206, 9, 10
fortunis 26, 9. 46, 2, &c.
fortunisque 69, 5
forum 103, 7. 179, 9
fossâ 81, 3. 102, 2
fossisque 124, 17
fracta 207, 11
fragilis 2, 4
frater 65, 14, 72, 10. 194, 4
fraternæ 96, 17
fratre 66, 13. 70, 10. 94, 7
fratrem 81, 24
fratres 65, 10. 70, 19. 126, 7. 212, 9
fratresque 92, 3
fratri 65, 14. 71, 1
fratribus 62, 2. 127, 1
fratris 62, 4. 67, 28. 72, 9. 96, 9. 101, 10
fraude 29, 13
fraudem 59, 5
fregêre 50, 13
frequens 38, 4. 39, 18. 123, 1. 231, 21
frequentabantur 104, 5
frequentabat 12, 9
frequentarent 122, 14
frequentata 75, 5
frequentèm 125, 20
frequentes 16, 5. 102, 5
frequentiâ 36, 12
frequentiam 103, 12
frequentibus 200, 1
freta 133, 12
freti 73, 10. 77, 10. 112, 12. 231, 28
fretis 233, 28
freto 77, 5
fretum 75, 9
fretus 51, 6. 67, 28. 79, 20. 114, 25. 137, 6. 214, 6
frigere 202, 15
frigus 11, 11
fronte 53, 14. 54, 5
fructibus 178, 12, 17
fructu 28, 6
fructus 184, 1
fruendosque 180, 6
frugum 75, 11. 137, 10. 174, 1
frui 3, 10. 182, 3. 188, 18
fruimur 2, 3
frumentariâ 184, 1
frumentatum 110, 14
frumenti 52, 10. 85, 10. 137, 8, 19. 130, 4
frumentique 178, 19
frumento 109, 20. 123, 25. 177, 17. 191, 22. 214, 10
frumentoque 178, 12
frumentum 101, 18. 102, 21, &c.
frustrà 17, 1. 22, 19. 27, 12, &c.
frustrantur 184, 5
frustrata 146, 7
frustranti 111, 21
fuderat 136, 4
fuderit 7, 18
fudit 190, 9
fuerant 30, 15. 67, 23. &c.
fuerant 7, 1. 19, 13. 21, 10, &c.

fuêre 4, 7. 5, 14. 8, 3. 9, 1, 2, & *alibi*.
fuerim 230, 15
fuerint 81, 25. 162, 5. 230, 2, 8, 9
fueris 18, 4. 65, 15
fuerit 41, 18. 87, 12. 97, 11, &c.
fueritis 86, 21
fuerunt 198, 31. 200, 13. 205, 3
fugâ 37, 9. 52, 25. 55, 18, &c.
fugacem 231, 23
fugaces 222, 5. 227, 15
fugæ 51, 21. 106, 8
fugam 51, 19. 59, 8. 72, 4, 12, &c.
fugant 80, 5
fugare 111, 22
fugatæque 126, 3
fugatique 107, 1. 123, 15. 145, 7
fugatis 146, 28
fugax 231, 15
fugerat 113, 16. 135, 9
fugere 95, 10. 111, 16. 141, 10, &c.
fugêre 144, 20
fugeret 173, 18
fugientis 107, 21. 135, 14
fugitivi 180, 9
fugitivis 51, 7. 208, 4
fugitivorum 208, 19
fui 130, 13
fuimus 17, 13
fuisse 11, 6. 12, 8. 13, 3, &c.
fuissent 126, 6
fuisset 17, 2. 48, 8. 55, 12, &c.
fuit 2, 6, 10. 3, 8. 5, 2, 12. 8, 7, &c.
fulmen 166, 9
Fulviam 21, 18. 22, 18
Fulvius 14, 10. 32, 9
fundere 111, 23. 141, 12
funditores 105, 6
funditoribus 141, 3. 145, 13
funditorum 102, 25. 150, 14
funditus 219, 20
fundo 193, 2
funduntque 80, 5
functa 212, 13
funestam 226, 16
furibundus 25, 13
furibus 46, 2
furit 160, 18
furor 20, 21
furori 231, 15
furta 169, 27
furtivaque 17, 14
fusâ 117, 16
fusæ 126, 3
fusas 55, 8
fusi 107, 1. 145, 7. 147, 1. 177, 10
Fusidius 162, 16. 170, 20
fuso 177, 14
fusti 201, 21
fusum 151, 8
futiles 162, 11
futura 17, 9. 45, 16. 188, 22. 210, 12. 213, 11
futuræ 219, 20
futuram 198, 27
futuri 145, 24
futuris 84, 1
futuro 214, 5. 116, 4
futuros 135, 21. 160, 17. 212, 22. 213, 12
futurum 191, 3. 195, 7. 211, 22. 219, 21
futurus 224, 10

G.

Gabiniâ 193, 16
Gabinio 36. 19, 20. 48, 7. 50, 16
Gabinium 33, 9. 34, 23. 36, 7
Gabinius 14, 11. 34, 11. 37, 8
Gaddir 174, 12
Gadibus 195, 5
Gætuli 76, 2. 77, 3, 12. 143, 18. 145, 3
Gætulis 149, 1
Gætulorum 79, 1
Gætulos 76, 13. 78, 9. 127, 5. 136, 2
Gallia 33, 17. 36, 21
Gallia 32, 18. 33, 21. 34, 4, &c.
Galliæ 192, 16
Galliam 51, 3, 13, 18. 52, 7. 177, 22
Gallica 32, 17. 224, 18
Gallico 48, 1
Gallis 156, 3. 208, 22
Gallorum 47, 5. 202, 9
Gallos 49, 1. 155, 22
ganea 11, 7
ganeæ 11, 19
Gauda 116, 20
gauderet 116, 15
gaudia 56, 4
gaudiis 58, 15. 215, 1
gaudio 42, 10. 74, 11. 119, 16. 163, 17
gaudium 37, 12. 108, 1. 119, 11. 214, 5
gemitu 112, 19
gemitus 208, 10
generi 60, 4. 175, 11. 218, 9
generatim 224, 11
genere 5, 12. 6, 12. 21, 4, &c.
generi 118, 21
generibus 104, 3
generis 20, 26. 22, 22. 33, 11, &c.
generosissimum 131, 12
generum 80, 9. 103, 24
geniti 160, 9
genitos 159, 9
genitus 187, 1. 189, 16. 196, 20
gens 32, 16. 169, 21
gente 50, 14. 152, 13. 198, 27. 224, 18
gentem 47, 5. 77, 14
gentes 212, 23. 225, 10
genti 114, 2. 220, 10
gentibus 42, 19. 76, 7, &c.
gentilium 207, 5
gentis 62, 8. 75, 3. 141, 22, &c.
gentium 80, 25. 89, 16. 93, 8, &c.
genua 203, 13
genuimus 225, 2
genuisse 66, 4
genuissem 65, 3
genuit 62, 3. 232, 8
genus 6, 11. 32, 13. 42, 5, &c.
geram 134, 19
gerant 108, 8. 193, 12
gerebat 13, 18. 92, 19. 100, 21, &c.

gerendis 230, 19
gerendum 108, 21
gerens 103, 5
gerere 24, 5. 24, 7. 79, 25, &c.
gererent 151, 22
gererentur 204, 8
gereret 108, 12. 109, 12. 111, 23. 115, 19
geretetur 152, 20
geri 108, 18. 123, 5
gerite 154, 1
geritur 54, 15. 141, 16
Germani 198, 8
Germanu 208, 22
Geronis 204, 5
gerundi 92, 21
gerunt 110, 23. 213, 16
geruntur 26, 3. 50, 17. 91, 5
gesserat 91, 18
gesserit 212, 14. 232, 19
gessi 131, 9
gestimus 40, 9
gessisti 210, 6
gessit 61, 9. 233, 9, 20
gesta 36, 18. 48, 26. 139, 4. 146, 2
gestæ 8, 2. 230, 3, 5
gestarum 52, 13. 60, 11
gestas 4, 1. 5, 5. 86, 4. 157, 2
gestis 230, 12
gesturus 100, 12
gerite 205. 18
gignentium 126, 12. 139, 22
gignere 195, 6
gigni 131, 14
gignatur 170, 30
gignuntur 104, 4. 202, 28
gladiatoriæ 24, 1
gladii 140, 15
gladiis 54, 16
gladio 35, 19. 39, 8
gladium 43, 18. 146, 19
glande 111, 5
glisscenti 178, 21
globis 176, 15
glubo 130, 20
gloria 2, 4. 3, 15. 4, 3. 10, 7, 15. 18, 17, &c.
gloriæ 7, 8, 13. 62, 13. 63, 2. 97, 24, &c.
gloriam 2, 2, 14. 7, 17. 49, 15, &c.
gloriamque 77, 11
glorians 20, 11
gloriari 108, 4
gloriaris 228, 2
gloriosa 136, 5. 215, 19
gloriosè 189, 10
gloriosiùs 200, 12
gloriosum 161, 1. 188, 19
glutino 192, 28
gnaritatis 176, 15
gnarus 170, 27. 176, 17
Gracchi 87, 9
Gracchis 99, 10
Graccho 74, 8. 87, 8. 199, 7
Gracchorum 99, 7
Gracchus 99, 3. 221, 7
gradu 144, 16. 208, 20
græca 115, 3
græcas 133, 3
Græci 126, 18. 204, 17
Græciâ 2, 12
Græciæ 43, 25. 189, 22
Græcis 21, 5. 141, 25
Græcorum 131, 5. 200, 4. 22, 8
Græcos 49, 1. 207, 16. 222, 8
Grande 11, 19. 20, 17
grandem 39, 2
grandi 178, 26
grandis 139, 21
grassaretur 202, 8
grassari 116, 9
grassatur 57, 7
grata 5, 14. 198, 14
grati 178, 5. 198, 14
gratia 17, 13, 15. 20, 5. 35, 14, &c.
gratiæ 47, 3. 83, 23. 197, 3
gratiam 42, 1. 45, 11. 60, 1, &c.
gratias 108, 7
gratificandi 225, 17
gratificans 215, 2
gratificari 59, 12
gratis 180, 2
gratuitò 13, 13. 130, 14. 165, 18. 221, 13
gratulatus 231, 22
gratulabantur 198, 10
gratulor 64, 12
gratus 20, 9. 197, 7
grave 42, 15. 158, 14. 178, 17. 189, 22
gravem 203, 30
graves 38, 16. 83, 6. 87, 9. 174, 26. 199, 7. 202, 12
gravi 171, 19. 178, 20. 217, 7
gravis 90, 8. 96, 3. 175, 13
gravior 136, 10
graviorem 71, 5
graviuri 202, 15
gravioris 160, 19
grevis 43, 5. 72, 9, &c.
graviſſumi 34, 8
gravitate 182, 8. 208, 5
graviter 55, 22. 225, 24
graviùs 41, 19. 42. 14, 68, 11, &c.
gregariis 30, 15. 53, 16. 95, 13
gregarius 101, 26. 139, 15
grege 39, 15. 111, 18. 173, 8, 10. 233, 14
gubernator 179, 2
gobernatore 204, 31
gula 227, 16
gulæ 137, 4. 232, 12
gulam 50, 13
Guiuſſa 62, 2
Guluſſæ 92, 15
gurgitibus 202, 22

H.

HS. C. 23, 20
H. S. C.C. 23, 20
habeam 130, 14
habent 29, 15. 33, 21. 88, 7. 127, 17
habeantque 183, 12
habeantur 37, 6. 61, 5
habeas 65, 10
habeat 81, 16. 214, 10, 226, 3
habebant 6, 23. 76, 5
habebantur 136, 19. 149, 8
habebat 5, 22. 7, 11. 11, 17, &c.
habebatis 89, 17. 185, 9
habebatur 49, 12
habebunt 182, 8
habemus 18, 15. 46, 24. 147, 25

habenda 234, 24
habendam 1, 1
habendos 44, 9. 46, 8. 180, 6
habendus 161, 5
habens 231, 10
habent 46, 1. 88, 13. 89, 21, &c.
habentur 6, 16. 90, 9. 220, 22
habeo 8, 17. 45, 10. 51, 25. &c.
habere 2, 14. 7, 5. 9, 4. 6, 7, 20, &c.
haberem 69, 18. 216, 10
haberemus 46, 20
haberent 2, 18, 19. 3, 14
haberentur 24, 3
haberet 25, 5. 101, 26, &c.
haberetis 88, 17
haberetur 103, 6. 115, 9, 13. 126, 7
haberi 10, 8. 138, 12, &c.
habes 64, 12. 148, 6. 228, 9, 16
habet 9, 15. 42, 8. 58, 13, &c.
habete 134, 10
habetis 180, 11
habetute 64, 15. 198, 2
habetur 2, 5. 8, 6. 30, 10, &c.
habitâ 19, 15. 34, 8. 134, 26
habitæ 87, 9
habitam 164, 22
habitas 226, 17
habitet 232, 20, 21
habiti 138, 14. 164, 21. 167, 16
habitis 20, 19
habitu 84, 15
habitum 196, 4
habituri 190, 4
habituros 154, 8
habiturum 51, 4. 69, 2. 116, 14. 117, 10
habitus 92, 13. 101, 5
habuerant 79, 1
habuerat 9, 23. 50, 14, 18, &c.
habuêre 6, 8. 33, 13. 41, 9, &c.
habuerint 6, 6. 75, 16
habuerit 233, 10
habui 216, 8. 222, 19. 232, 3
habuisse 12, 9. 54, 2. 64, 20. 222, 21
habuissent 48, 9
habuisset 36, 16. 50, 22. 145, 28. 155, 1
habuit 9, 18. 16, 21. 20, 16, &c.
hâc 59, 4. 153, 12. 161, 4. &c.
hæ 132, 21. 231, 32
hærede 232, 19
hæredem 64, 17. 116, 19. 234, 6
hæreditate 132, 21
hæserat 84, 6
hæsitante 152, 8
Hamilcarem 125, 1
hanc 44, 3. 47, 13. 65, 9. 164, 11. 209, 21. 230, 16
Hannibal 61, 16. 177, 22
Hannibale 160, 10
Hannibali 202, 16
Hannibalis 204, 31
harum 227, 12
haruipices 37, 3
haruspicis 115, 14
haruspex 114, 25
has 72, 5, 13. 125, 32. 210, 7
hastas 132, 19
haudquaquam 3, 15
haveto 29, 8
hebes 222, 2
hebescere 10, 8
hebetem 108, 13
hebeti 215, 19
Helenus 205, 5. 207, 1
Heracleam 190, 13
Hercule 153, 17. 218, 6. 231, 22. 232, 21. 234, 7
Hercules 76, 6. 136, 18
Herennius 172, 11. 178, 4
heu 212, 3
hique 48, 15. 76, 10. 77, 4
hiavit 192, 34
hiberna 120, 11. 143, 11. 145, 9. 148, 25
hibernaculis 148, 17
hibernas 178, 1
hibernis 94, 14. 114, 9. 116, 10
hic 45, 17. 47, 2. 196, 20. 206, 25. 232, 18, 24. 223, 23, 27
hiemabat 96, 17. 119, 4
hiemalibus 94, 18
hiemandi 113, 11
hieme 94, 14. 203, 36
hiemem 192, 12
hiememque 117, 24
hiemes 207, 29
Hiempsal 66, 3, 9, 17. 67, 3, 12, 19
Hiempsale 64. 20. 84, 7
Hiempsalem 62, 3. 67, 14. 73, 10. 81, 24. 159, 13
Hiempsalis 73, 20. 75, 18
hiems 190, 10
Hiero 196, 13
Hilerdam 170, 4
hinc 178, 15
Hipponem 77, 17
Hirtulcio 175, 19
hisque 23, 17
Hispaniâ 19, 5, 65, 6. 76, 6, &c.
Hispaniæ 165, 12. 174, 11. 178, 15. 197, 11
Hispaniam 16, 6. 63, 6, &c.
Hispanias 16, 1
Hispaniense 199, 11
Hispaniensis 178, 9
Hispanis 16, 12. 76, 12. 200, 19
Hispanorum 205, 13
Hispanos 16, 15
historiis 206, 8. 230, 27
histrionem 133, 19
histrionis 174, 22
histrionum 175, 5
Histrum 204, 18
Homeri 206, 10
homine 210, 14
hominem 16, 9. 19, 8. 37, 25, &c.
homines 1, 1. 3, 5. 11, 1, 18, 23, &c.
hominesque 26, 6
homini 20, 5. 24, 6. 25, 10, &c.
hominibus 22, 4, 13. 41, 17, &c.
hominibusque 13, 4
hominis 5, 10. 38, 1
hominum 2, 11. 6, 10. 9, 11, &c.
homo 20, 17. 54, 9. 69, 2, &c.
honesta 23, 16. 61, 22, 88. 11,

11, &c.
honeſtæ 219, 6
honeſtam 196, 19
honeſtamenta 225, 7
honeſtarum 71, 9
honeſtas 7, 17. 29, 5. 225, 6
honeſtatos 29, 4
honeſtè 11, 6. 12, 9. 131, 20, &c.
honeſti 59, 6. 63, 21
honeſtique 134, 23
honeſtior 229, 6
honeſtis 51, 13
honeſtiſſimâ 117, 15
honeſtiùs 142, 3. 197, 22
honeſto 159, 3
honeſtoque 63, 20. 85, 3
honeſtum 128, 12. 234, 5
honeſtus 73, 3
honoraviſti 65, 5
honore 29, 3. 104, 20. 115, 13, &c.
honorem 9, 12. 117, 3. 122, 15, &c.
honores 61, 3. 127, 1. 131, 20. 133, 13. 234, 9
honori 10, 7. 66, 12. 88, 6. 131, 17
honoribus 58, 19. 82, 16. 161, 3. 230, 15
honoris 4, 11. 74, 1. 89, 20. 155, 17
honorum 162, 6
honos 17, 15. 59, 5
horam 119, 6
horribile 147, 2
horribili 145, 3
hortamento 144, 22
hortabatur 14, 13. 115, 14
hortabor 133, 8
hortabuntur 188, 25
hortandi 129, 16
hortando 81, 5
hortantibus 93, 7
hortantur 53, 3. 212, 6
hortari 6, 4, 18. 14, 3, &c.
hortatione 112, 19
hortatur 54, 7. 108, 7, &c.
hortatus 195, 8. 176, 1
hortentur 18, 19
hortere 52, 3
hortor 87, 5. 90, 13. 167, 11. 183, 8
hortorque 90, 6. 191, 25. 224, 17
hortos 233, 29
horum 132, 3
hos 65, 9, 17. 131, 20. 207, 23. 219, 16
hoſpitem 56, 2
hoſpitibus 68, 7
hoſpitis 118, 25. 174, 9
hoſte 91, 23. 106, 29. 110, 5
hoſtem 7, 14. 8, 18. 25, 13, &c.
hoſtes 29, 12. 48, 12, & *alib.*
hoſti 89, 6. 90, 9. 106, 18. 170, 23
hoſtiæ 218, 8
hoſtias 114, 24. 161, 13
hoſtibus 6, 18. 8, 13. 11, 2, &c.
hoſtibuſque 141, 8
hoſtile 136, 10. 137, 28
hoſtilem 111, 23. 150, 20
hoſtili 248, 10
hoſtilia 56, 2. 59, 9. 71, 12. 151, 29. 191, 14
hoſtilis 97, 25
hoſtiliter 79, 15
hoſtis 7, 12. 35, 8. 43, 23, &c.
hoſtiſque 122, 1. 177, 20
hoſtium 7, 18. 37, 20, 45. 16, &c.
hoſtiumque 55, 19. 101, 1
huc 9, 21. 63, 17. 105, 2, &c.
huccine 70, 1
huic 5, 13. 9, 14. 20, 5, &c.
hujus 49, 16. 169, 1. 229, 9
hujuſce 14, 13. 127, 11. 132, 5
hujuſcemodi 12, 12. 16, 21. 39, 26. 44, 2, 13, &c.
hujuſmodi 26, 5. 43, 6
humana 10, 11. 61, 11, &c.
humanæ 2, 18. 108, 3. 139, 20. 210, 10
humanarum 72, 7, 15. 96, 1. 148, 3. 150, 2
humanas 161, 13
humani 19, 16. 58, 13, &c.
humanis 221, 15
humano 194, 1
humanum 7, 4. 57, 1
humeris 228, 6
humi 50, 9. 76, 3. 10, 4, 7. 133, 6
humili 199, 8
humillimus 219, 4
humilitas 122, 8
humilitate 105, 2
humilitatem 200, 17
humilimus 142, 14
humo 126, 12
humum 107, 14
humus 147, 6. 175, 6. 192, 34
hunc 5, 19. 66, 3. 117, 6, &c.
hyemem 133, 6

I.

JAcere 94, 21. 124, 19
jaceret 217, 14
jacet 206, 3
jaciebant 208, 12
jacientes 112, 26
javit 96, 15
jactura 222, 15. 226, 11
jacula 211, 10
jaculari 62, 9
jaculis 146, 11
jamprimum 7, 8. 12, 11
januâ 22, 18
januam 34, 14
Januar. 15, 16
Januarii 136, 6
Januario 94, 14
Japydiam 199, 16
Jalonem 174, 9
ibant 147, 11
idcirco 122, 22. 126, 22
Ichnuſa 172, 7
icti 179, 5
ictu 175, 19. 176, 2
ictus 201, 10
ideo 206, 28
idonea 123, 27. 219, 12
idoneæ 116, 26
idoneis 42, 22. 124, 18
idoneos 32, 12. 42, 23. 114, 10. 186, 11
idoneum 3, 23. 122, 5. 141, 18. 165, 14
ierat 30, 11. 99, 8. 146, 24
iêre 126, 9. 150, 15
ierit 181, 1
ignara 76, 13. 107, 2. 139, 20

ignari 150, 1. 223, 6
ignarique 118, 17
ignaris 137, 19
ignaros 42, 21
ignarum 15, 2. 94, 4. 127, 3. 189, 19
ignarus 67, 20. 79, 4. 84, 18, &c.
ignavi 111, 12. 182, 10
ignaviâ &c. 9. 34, 18, &c.
ignaviæ 47, 16. 101, 19, 23, &c.
ignaviam 15, 2. 58, 15, &c.
ignavior 164, 12
ignavis 108, 4. 223, 18
ignaviſſimi 11, 1
ignaviſſumi 184, 5. 218, 14
ignavo 51, 26. 128, 25
ignavus 9, 13
ignem 113, 3
ignes 208, 12
igni 109, 22. 124, 26. 138, 18. 139, 8. 169, 26
ignibus 144, 18
igniſque 151, 13
ignobilem 219, 4
ignobiles 17, 13
ignobilitatem 66, 10. 200, 8
ignominiæ 19, 12
ignorantiam 204, 32
ignorantibus 115, 6. 118, 16
ignorantis 185, 10
ignoras 191, 7
ignoratus 109, 7
ignoro 132, 10
ignoſcendo 49, 15. 90, 14. 165, 1
ignoſcere 8, 21. 89, 19
ignoſcite 48, 6
ignota 149, 6
ignotis 222, 1
ignoto 145, 3
ii 164, 19. 215, 7
iique 84, 10
iidem 83, 17. 212, 6. 215, 14. 217, 19
iidemque 88, 10
Ilergetum 177, 24
ilex 139, 21
ilicet 97, 26
illaque 124, 25
illam 38, 12. 60, 10, &c.
illarum 227, 12
illata 202, 23
illecebris 12, 2
illectos 103, 17
illectus 143, 9
illexerat 13, 8. 51, 11
illic 204, 31. 206, 28
illico 152, 16
illique 156, 1. 190, 1
illiſque 80, 14
illius 15, 3. 38, 9. 49, 16, &c.
illoto 229, 5
illuc 112, 24. 180, 8. 185, 13. 223, 9
illud 38, 8. 42, 22. 72, 1, &c.
illudunt 207, 6
illuſtres 218, 2. 230, 5
illuſtria 61, 14
illuſtrierque 222, 25
illuſtrium 161, 21
imagines 60, 9. 132, 8, 18, 21. 133, 16
imaginibus 183, 14
imaginum 131, 1
imam 233, 15
imbecilla 4, 9
imbecille 57, 2
imbecillum 65, 16
imbelles 118, 22
imbellis 79, 12. 101, 2
imbuta 9, 16. 219, 11
imbutus 11, 13
imitamini 66, 3
imitarentur 43, 21
imitari 43, 24
imitati 43, 25
imitatur 227, 8
immanè 176, 7. 211, 3
immanem 218, 11
immani 88, 10
immanis 203, 11. 221, 13
immanitatem 160, 18
immaturo 72, 11
immemorem 90, 16
immenſa 227, 16
immenſæ 232, 12
immenſum 104, 2, 139, 1. 178, 21
imminuerat 101, 7
imminuere 128, 4
imminutâ 117, 1
imminutæ 31, 18. 222, 2
imminutum 21, 2. 153, 15
immiſſum 38 10
immo 47. 11. 227, 11, 17
immoderata 5, 18
immoderatæ 48, 1
immoderatam 226, 10
immoderatum 37, 14
immoderatus 218, 3
immodicus 198, 25
immortales 215, 28
immortalia 58, 10
immortalibus 109, 15. 124, 6
immortalis 41, 5. 42, 11, &c.
immortalium 226, 19
immunes 136, 19
immutat 6, 7. 9, 9. 24, 4. 155, 10
immutatione 155, 14
immutato 7, 2
immutatur 3, 4
immutilato 193, 7
imò 164, 21. 187, 10
impar 66, 11. 152, 14
imparatam 14, 4
imparatum 22, 16
impares 125, 13
impari 111, 12
impediebant 200, 30
impediebat 86, 9. 92, 25. 94, 11. 110, 13
impedimenta 97, 11. 128, 1
impedimento 143, 13
impedita 145, 9. 219, 18
impediti 23, 14
impeditiſſumâ 197, 10
impedito 126, 13
impeditos 107, 20
impeditur 186, 16
impeditus 96, 14. 112, 1. 128, 18
impeiverant 127, 13
impedivit 190, 1
impellat 32, 15
impellere 38, 14. 39, 3
impelli 34, 26
impellit 114, 6. 117, 13, 127, 10
impellitque 67, 12
impendeat 22, 17
impendebat 211, 3
impendet 52, 18
impenſiùs 103, 14. 123, 18
imperabat 13, 11
imperabatur 107, 17
imperandum 114, 17
imperante 200, 6
imperantium 77, 14
imperantur 167, 18

imperare 18, 22. 67, 27. 131, 3
imperarentur 102, 22, 154, 23
imperat 35, 12. 92, 25. 111, 2. 114, 11. 123, 29
imperata 114, 7. 125, 8
imperator 26, 6. 57, 6. 63, 8, 14, &c.
imperatore 18, 20. 104, 14, &c.
imperatorem 81, 26. 114, 7, &c.
imperatores 7, 2. 23, 14, &c.
imperatori 101, 5. 122, 7. 216, 2
imperatoribus 154, 24
imperatoris 52, 1. 55, 3. 64, 14. 91, 6
imperatorum 2, 16. 49, 5. 134, 17
imperatum 8c, 15
imperaverit 85, 10
imperaviſſet 145, 24
imperavit 103, 11
imperia 7, 2. 16, 13, 16, &c.
imperii 2, 9. 6, 22. 9, 23, &c.
imperiis 97, 5
imperio 1, 5. 2, 14. 6, 11, &c.
imperitabant 125, 25. 224, 7
imperitabat 79, 3. 219, 9
imperitandi 127, 23
imperitandum 161, 4
imperitant 210, 2
imperitantem 124, 11
imperitare 144, 7. 147, 20
imperites 210, 4
imperitiâ 94, 21. 144, 22
imperitiam 134, 12
imperitis 104, 15
imperium 3, 1. 4, 6. 21, 25, &c.
impetrandum 69, 17
impetrata 125, 7
impetratis 150, 3
impetu 92, 11. 105, 13, 210, 4
impetum 34, 21. 177, 23
impetus 47, 3
impias 70, 21
impietatis 72, 8
impiger 73, 21
impigræ 182, 11
impigrè 135, 23. 146, 20. 196, 6
impigra 63, 7
impigros 81, 9
impiis 41, 17. 82, 8
impio 72, 5. 189, 12
implere 126, 13
implicare 112, 13
implicati 224, 1
implicitæ 188, 5
implorarem 71, 7
implorem 226, 1
implores 45, 2. 47, 16
impoluta 161, 6
imponant 59, 17
imponatis 27, 7
imponebat 175, 8
imponeret 34, 9
imponi 219, 21
imponi 113, 10. 123, 28
imponitur 229, 7
importuniſſuma 218, 9
importunitatis 89, 21
importunum 59, 7
importunus 139, 6
importuoſum 75, 11
impoſita 167, 17. 222, 23
impoſitam 38, 12
impoſitis 124, 19. 163, 8
impoſito 145, 18
impoſitum 109, 1
impoſuerat 118, 3. 148, 19. 181, 5
impoſuêre 43, 1
impoſuiſſe 175, 25
impoſuiſtis 132, 17
impoſuit 103, 10
impotens 179 16. 188, 9
improbi 195, 12
improbior 90, 17
improbo 193, 7
improbus 119, 11
improviſo 22, 16. 70, 9, &c.
improviſum 138, 4
improviſus 136, 10
imprudens 219, 19
imprudentemque 74, 2
imprudentiâ 107, 29. 215, 10
imprudentiam 190, 17
impudentia 91, 20. 92, 12.
impudentiſſumè 167, 5
impudiciſſimi 232. 12
impudicitiâ 230, 32
impudicorum 233, 16
impudicus 11, 18. 232, 11
impugnati 190, 3
impugnaverat 85, 3
impulſi 39, 7. 40, 6
impulſu 120, 1
impune 88, 2. 89, 19, 22. 90, 12, 227, 23
impunitas 89, 11
impunitatem 23, 20. 36, 5. 113, 20
impunitos 40, 12
impunitum 90, 6
impunitus 13, 3
inæqualis 215, 16
inani 179, 16
inanis 116, 14. 198, 44
incaſſum 181, 9
incautè 208, 21
incautos 203, 1
incedere 54, 14. 102, 23, 145, 14. 146, 22
incederent 102, 5
incedit 163, 1
incedunt 88, 5
incendebant 11, 12
incendere 21, 2. 31, 10. 47, 4. 169, 25
incenderent 34, 12
incenderet 83, 5
incendia 22, 3. 26, 2. 41, 4. 48, 16. 168, 8
incendiis 37, 20
incendio 25, 16. 34, 16
incendit 79, 15
incenditque 108, 23
incendium 25, 14. 37, 14. 230, 26
incenſis 141, 4
incenſo 37, 2
incenſum 138, 6
incenſus 38, 18
inceperat 120, 2
incepta 30, 6. 51, 5. 120, 13. 164, 5. 189, 23
inceptis 14, 15
incepto 5, 4. 7, 20. 18, 6, &c.
inceptum 4c, 12. 62, 7, &c.
incerta 15, 1. 17, 2. 33, 15, &c.
incertæ 151, 10
incertas 219, 7

incerti 105, 3. 118, 17
incertis 6, 9. 203, 16
incerta 95, 11. 103, 6. 106, 3, 16, &c.
incertum 33, 13. 142, 7, &c.
incertus 72, 15. 81, 19. 146, 5. 188, 7
incertuſque 123, 7
inceſſerat 11, 8. 24, 9
inceſsêre 98, 1
inceſſit 68, 9. 190, 14. 213, 2
inceſſus 13, 6
incidam 229, 10
inciderat 12, 2
incidit 175, 22
incipere 17, 5. 128, 25
inciperet 115, 19
incipiam 179, 17
incipias 2, 7
incipiens 229, 12
incipit 117, 18. 153, 11
incipitis 197, 20
incipitur 111, 5. 123, 14
incitabant 6, 2
incitabantur 187, 4
incitati 118, 15
inclinata 222, 30
inclinatos 192, 23
inclinatis 191, 17
inclitam 170, 29
inclitas 106, 10
incliti 202, 24
incognita 72, 3. 173, 12. 175, 11. 176, 8
incognituſque 208, 18
incolæ 75, 10
incoiere 103, 8
incolis 79, 5
incolumem 234, 16
incolumes 70, 5. 230, 21
incolumia 71, 16
incolumis 96, 2. 152, 9. 191, 23
incommodi 197, 21
incommodo 138, 11. 119, 24
incommodum 226, 21
inconſultè 33, 23
inconſultiùs 93, 5
incorrupta 209, 5
incorruptos 148, 21
incorruptus 58, 12
incredibile 6, 12. 7, 7. 97, 11
incredibilem 37, 26
incredibilia 5, 19
incredibilis 142, 5
increpabantur 211, 20
increpabat 19, 10
increpantes 48, 21
increpare 145, 19
increpuiſti 230, 29
incruentam 55, 21
incruento 138, 20. 205, 1
inculta 46, 6. 136, 22
inculti 120, 20
incultique 2, 7. 76, 3
incultis 133, 18
incultiùs 78, 10. 137, 2
incultu 50, 11. 59, 1
incultumque 127, 5
incumberent 186, 8
incunabula 231, 3
incuriâ 209, 10
incurrerunt 198, 12
incurrit 55, 10. 146, 24
incurrunt 143, 19
incurvis 77, 1
inde 19, 17. 84, 20. 111, 19, &c.
indecorum 188, 20
indemnatum 43, 2
indicaret 38, 6
indicâſſet 23, 18
indicat 111, 25. 206, 31
indicaturum 37, 18
indicem 38, 3, 15. 121, 13
indicio 36, 10. 39, 10. 48, 15. 89, 8. 91, 4. 122, 3
indicium 38, 3, 7. 93, 7
indidit 163, 4
indigens 2, 8
indigna 175, 14. 197, 20. 217, 5
indignabimini 87, 13
indignabuntur 219, 20
indigni 164, 21
indignos 42, 221. 209, 3
indignum 89, 7. 129, 23
indignus 115. 13
indigni 153, 18
inditum 125, 12
indocti 3, 7
indomitum 158, 2
inducias 85, 11. 149, 17
inducias 40, 14. 126, 3
inducit 55, 5
inducti 18, 10
inductum 30, 2
indulgens 215, 1
induſtria 46, 23. 60, 1, 14, &c.
induſtriæ 214, 12
induſtriæque 28, 6
induſtriam 57, 5, 8. 142, 6
induſtrios 129, 20
induxerat 49, 17
inediæ 5, 15
inediam 202, 12
inerat 13, 7. 14, 6. 20, 6. 21, 13. 115, 16
inermes 54, 8. 109, 8. 118, 13, &c.
inermeſque 141, 11
inermis 151, 25. 155, 19. 217, 8
iners 101, 2
inertiâ 47, 1. 219, 6. 221, 22
inertiæ 59, 17. 62, 8
inertiam 46, 26. 57, 10. 222, 9. 223, 20
inertiſſimi 217, 25. 222, 11
ineſſet 33, 10
ineſt 52, 2. 198, 5
infecta 147, 5. 161, 13
infectis 84, 12
infecto 112, 4. 149, 13
infectum 124, 9
infecunditate 178, 17
infecundus 75, 12
infelicem 227, 18
infelix 17, 22. 72, 14
infenſi 105, 22. 111, 4
inferentem 73, 11
inferior 77, 13. 174, 17. 187, 8. 202, 8
inferis 46, 5
inferos 196, 22
inferre 110, 21
infeſta 91, 21. 136, 22
infeſti 71, 11. 96, 7
infeſtique 47, 17
infeſtis 54, 16
infeſtiſſimam 47, 5
infeſto 102, 18
infeſtos 41, 6
infeſtum 16, 7. 81, 7
infeſtus 13, 4. 83, 20. 129, 2
infida 40, 10
infido 113, 22. 220, 1
infidum 102, 13. 138, 10
infidus 167, 9
infinita 9, 16
infinitis 232, 15
infinito 227, 5
infirma 130, 9
infirmarentur 176, 23

infirmata 209, 11
infirmior 46, 17
infirmissumo 118, 21
infirmitas 58, 1
infirmum 6, 23
infirmumque 108, 13
inflexit 218, 11
infrâ 27, 19. 35, 4. 187, 9
infumis 35, 7
ingenia 8, 4, 7. 17, 2. 40, 20. 45, 16. 148, 22
ingenii 2, 2. 58, 10. 63, 17, &c.
ingenio 5, 13. 49, 10. 59, 12, &c.
ingenita 202, 6
ingenium 2, 10, 16. 6, 23, &c.
ingeniumque 7, 5. 222, 17
ingens 13, 15. 36, 2. 109, 11, &c.
ingentem 7, 17. 117, 9. 152, 3. 222, 26
ingentes 8, 23. 198, 5
ingenti 49, 7. 139, 7. 142, 1. 197, 6. 199, 20
ingentia 125, 16. 187, 4. 194, 6
ingentis 20, 25. 136, 17
ingenuo 197, 23
ingenuus 55, 19
ingerunt 113, 3
ingrato 30 19
ingrederentur 137, 22
ingredientem 99, 9
ingrediuntur 186, 33
ingressus 84, 22. 102, 11, &c.
inguinum 186, 53
inhonesta 23, 15. 59, 11. 88, 11. 127, 14
inhonestam 18, 3
inhonestior bus 232, 16
inhonestissima 222, 6. 227, 15
inhonestum 221, 3
inibitis 52, 12
injecta 119, 1
inimici 73, 14. 82, 6. 210, 16, 217, 9
inimicis 25, 14, 87, 1. 227, 11
inimicitias 38, 16, 42, 1. 185, 15. 197, 4
inimicitiasque 9, 6
inimicitiis 229, 27
inimicorum 27, 14. 217, 4, 8
inimicos 56, 3
inimicum 228, 9. 134, 19
inimicus 231, 25
iniqui 132, 7. 221, 19
iniquitas 27, 6
iniquitatem 139, 9
iniquo 225, 24
iniquorum 210, 21
iniquum 108, 19
initis 9, 18. 42, 21
initio 2, 9. 3, 2. 4, 5. 6, 8, 25, &c.
initium 5, 11. 19, 9. 22, 21, &c.
injuriâ 8, 21. 26, 8. 29, 12, &c.
injuriæ 10, 16. 22, 20. 40, 12, &c.
injuriam 11, 3. 66, 1. 69, 21, &c.
injurias 71, 8, 27. 73, 1, &c.
injuriis 25, 5. 45, 7. 79, 20
injussu 06, 14
injusta 16, 14. 88, 7. 215, 15
injustæ 99, 1
injustas 88, 12
injustissimè, 134, 7
injustos 227, 22
injustum 38, 17
innocens 232, 24
innocente 50, 2
innocentes 44, 1. 179, 18. 217, 20
innocentia 10, 8. 102, 8. 130, 9
innocentiæ 86, 20. 231, 18
innocentissimæ 230, 3
innoxiæ 134, 8. 161, 10
innoxii 31, 19
innoxiorum 161, 21
innoxios 33, 11
inopem 70, 13
inopes 191, 13. 220, 16
inopi 147, 19
inopiâ 5, 22. 9, 17. 14, 14, &c.
inopiæ 26, 13
inopiam 30, 18. 132, 5. 133, 7. 137, 18
inops 69, 19. 161, 8
inquam 233, 14. 234, 3
inquies 158, 1. 166, 6. 167, 12
inquietem 174, 22
inquilinus 25, 11
inquit 25, 14. 43, 3. 206, 3. 206, 2
irumpendi 195, 1
insanum 169, 30
insatiabilis 9, 17
inscia 223, 16
insclus 219, 18
insectaberis 227, 20
insedit 158, 19
insequentes 80, 7
insequeretur 95, 2
insequi 106, 5, 12
insidiæ 21, 23. 25, 16. 34, 13. 186, 11
insidiantibus 155, 18
insidiarum 121, 18
insidias 21, 16. 22, 3. 26, 1, &c.
insidiatores 92, 27
insidiatum 80, 23
insidiis 22, 21. 62, 22. 102, 24, &c.
insignia 43, 22. 175, 4
insignibus 29, 11. 201, 14
insimulatum 173, 20
insitus 226, 7
insolens 4, 8. 146, 11. 199, 10
insolentem 231, 9
insolentes 218, 1
insolentia 97, 20. 106, 10, &c.
insolentiæ 20, 12
insolentiam 59, 14. 237, 51
insolescere 7, 3
insolita 26, 6. 105, 1, &c.
insolito 95, 1. 145, 9
insolitum 150, 19
insolitus 7, 11. 24, 8
insomnis 22, 6. 189, 9. 224, 21
insontes 13, 12
insontis 181, 7
insperantibus 218, 15
inspoliato 211, 15
instabat 50, 5
instanti 24, 2
instantibus 145, 5. 187, 1
instare 54, 17. 94, 3, 106, 1, 17 25, &c.
instauratæ 168, 8
instinctu 204, 35
institissent 186, 14
instituerant 77, 5

inſtituiſſe 25, 8
inſtituit 50, 18. 64, 17. 69, 15. 71, 14
inſtituta 6, 5. 43, 20. 202, 66
inſtituti 127, 1
inſtructa 50, 23. 203, 31
inſtructi 107, 25. 144, 1. 223, 7
inſtructique 123, 13
inſtructos 53, 10
inſtructus 123, 33
inſtruebantur 166, 13
inſtruere 170, 2
inſtrueret 146, 5. 173, 1
inſtrui 143, 16
inſtruit 53, 12
inſtrumenta 21, 6. 100, 14. 203, 24
inſtruxerat 105, 8
inſtruxit 95, 6. 105, 6
inſuefceret 64, 6
inſuevit 10, 1
inſula 172, 7. 198, 24. 206, 3
inſulæ 173, 14. 199, 4
inſulam 173, 13. 179, 3. 204, 35
Inſulani 205, 3
inſulæ 195, 4. 206, 8, 10
inſultavit 210, 12
inſuper 50, 10
intactum 118, 1. 128, 32. 199, 15
intactus 109, 9. 118, 24
intectæ 202, 25
intectum 198, 8
integer 163, 18. 197, 15
integerrimè 230, 5
integerrumorum 223, 2
integrâ 118, 26. 152, 18. 153, 20. 173, 3
integri 107, 21. 113, 5
integris 143, 8
integritate 49, 13
integro 144, 22. 191, 5
integros 55, 1. 165, 17
integrum 115, 4. 112, 4
intellexerunt 219, 29
intellexi 17, 6
intellexiſtis 181, 4
intellexit 139, 20
intelligat 92, 4
intelligebat 25, 16. 66, 5. 218, 5
intelligerem 120, 6
intelligerent 162, 23
intelligetis 90, 1
intelligitis 164, 15
intelligit 22, 17. 62, 15. 79, 29. 81, 6
intelligendi 202, 13
intelligens 36, 3
intelligeret 64, 18
intelliget 167, 19
intelligetur 232, 10
intelligi 186, 31
intelligitis 53, 8
intelligitur 146, 5
intelligo 81, 21. 130, 9. 194, 4
intelliguntur 163, 7
intelligunt 106, 29
intempeſtâ 22, 7. 25, 19. 95, 6
intenderant 124, 4. 152, 9
intenderat 83, 2. 123, 11. 147, 7. 148, 13
intenuere 115, 14. 150, 22
intenderis 40, 4
intendit 79, 11. 100, 12 139, 3. 219, 27. 221, 14
intenta 97, 12. 166, 9
intentique 18, 22, 25. 112, 22. 139, 24
intentique 104, 16. 107, 21. 111, 4
intentior 109, 17
intentis 141, 8
intento 102, 18
intentos 101, 8. 124, 16. 142, 25
intentum 5, 3. 130, 16
intentus 3, 11. 14, 1, &c.
intentuſque 145, 20
interque 78, 6. 217, 2
interceſſit 181, 6
interdum 9, 8. 20, 11. 83, 18, &c.
interea 21, 16. 22, 2. 19, &c.
interempti 145, 8
intereſſet 179, 11
intereunt 212, 20
interfecêſſit 62, 20
interfecit 83, 16
interfectâ 202, 5
interfecti 107, 23. 138, 7
interfectis 74, 9. 121, 19. 218, 5
interfecto 70, 10. 84, 8. 92, 17
interfectos 212, 2
interfectum 73, 11. 146, 19
interficere 15, 17. 21, 2. 43, 4. 67, 18
interficerent 34, 16
interfici 108, 23
interficiat 93, 1
interficit 55, 6
interfuerit 228, 3
interiêre 75, 14. 107, 2
interierant 174, 8
interierunt 168, 4
interit 8, 24. 76, 6
interiorem 233, 24
interituræ 151, 11
interim 67, 19. 80, 1. 82, 12, &c.
interna 190, 5
internecionem 178, 10
internuncius 153, 12
interpellando 83, 18
interponit 91, 14
interpoſita 91, 3
interpretatum 75, 19
interpretes 153, 11
interrex 69, 2
interrogati 15, 8
interrogatus 25, 1. 36, 15
intervalla 173, 11
intervallo 137, 27. 151, 16. 172, 2
interveniſſe 154, 13
inteſtabiliior 160, 2
inteſtabileſque 119, 1
inteſtina 5, 13
inteſtinum 230, 25
intoleranda 57, 22. 70, 9. 221, 13
intoleranduique 90, 10
intra 15, 10. 47, 7. 48, 12. 76, 19. 173, 1
intrare 154, 2
introducit 36, 14. 67, 16
introduxit 229 13
introeundi 95, 15
introire 22, 15
introit 121, 9
introitum 201, 11
introrſus 201, 27
intuerentur 60, 9

intutam 167, 15
invadat 166, 2
invadendarum 205, 20
invadendi 130, 11
invadere 98, 13. 104, 17, 144, 6
invaderet 93, 14
invadi 135, 19
invadit 67, 24. 79, 14, &c.
invaditur 155, 20
invadunt 80, 4. 143, 11, &c.
invaſerat 5, 20. 30, 4, &c.
invasêre 3, 3. 10, 10, &c.
invaſiſti 231, 7
invaſit 9, 9. 24, 23
invenerit 93, 18
invenias 57, 4. 167, 14
invenies 65, 14. 217, 11
inveniſſent 214, 16
invenit 50, 15. 141, 15
inventæ 120, 8
inventurum 83, 2
inverecundo 195, 12
inverſos 76, 11
invia 158, 7
invicem 179, 2
invicti 89, 16
invictum 100, 20. 224, 19
invideant 131, 7
invideat 30, 7. 151, 17
invidere 43, 24
inviderit 53, 6
invidet 130, 5
invidi 221, 29
invidiâ 4, 3, 12. 6, 15, &c.
invidiæ 56, 17. 122, 8
invidiam 20, 1. 34, 9, &c.
inviolatâ 100, 10
inviolatam 92, 1
inviolatos 83, 9
inviſa 164, 9
inviſi 154, 15. 224, 23
inviſum 43, 1. 122, 5
inviſus 15, 2
invitant 118, 11
invitarent 192, 32
invitaverant 175, 3
invito 178, 16
invitus 16, 8. 142, 12
inulti 53, 6. 86, 22, 118, 21
inultique 177, 2
inultis 120, 12
inultos 111, 28
inultum 131, 20
inultus 196, 6
invocat 213, 20
inurere 233, 3
inuſitata 231, 6
inutilis 229, 27
joca 142, 15
jocum 21, 12
Jovem 151, 28. 183, 5
Jovis 200, 14. 202, 11. 205, 7
ipſis 51, 17. 148, 25, &c.
ipſius 25, 10. 89, 8, &c.
ipſo 91, 17. 155, 13, &c.
ipſorum 190, 5
ipſos 7, 13. 17, 9. 44, 8, &c.
ipſum 38, 11, 64, 8. 66, 18, &c.
ipſumque 84, 11. 136, 4
irâ 25, 4. 40, 2, 6. 67, 2, &c.
iracundia 41, 10, 18
iræ 40, 18. 91, 23. 208, 14
iram 68, 2. 82, 23. 121, 19. 173, 18
iraſci 41, 14
irati 47, 17
ire 6, 20. 52, 11. 87, 3, &c.
irent 30, 1. 218, 13
iretur 199, 23
iri 55, 3
irritamenta 137, 4
irritare 163, 17
irrumpere 82, 26
irrumperent 39, 15
irrumpit 111, 15
irrumpêre 67, 17, 95, 15
iſdem 82, 13
iſque 39, 22. 156, 6
iſſe 80, 24
iſta 33, 4. 45, 4. 47, 9, &c.
iſtam 126, 10. 227, 7
iſta 160, 12
iſtis 167, 8
iſtius 229, 24
iſto 184, 1. 234, 18
Italia 13, 17. 84, 2, 3, 11, &c.
Italiam 61, 12, 16. 177, 20. 197, 15
Italiam 20, 23. 46, 11, &c.
Italica 198, 27
Italici 83, 8, 14. 103, 9
Italicis 118, 24
Italicos 97, 10
ite 73, 6
iter 3, 12. 16, 12. 51, 2, 16, &c.
itineri 93, 3. 123, 8. 136, 1
itinere 27, 12. 32, 9. 36, 15, *& alibi.*
itineri 107, 11
itineribus 39, § 11. 51, 12, &c.
itineris 119, 7. 140, 4, 18, &c.
itum 61, 10
iturum 39, 24. 152, 7
jubebat 91, 22. 210, 23
jubent 42, 14
jubere 22, 5
juberentur 208, 6
jubet 36, 1. 12, 15. 50, 7. *& alibi plur.*
jucundior 226, 14
jucundiora 134, 5
judicandis 230, 19
judicandum 215, 21
judicant 221, 4
judicare 221, 4
judicat 29, 13
judicatus 35, 8
judicaverat 39, 18
judicaverit 220, 27
judices 221, 2. 232, 24
judicia 18, 1. 45, 2. 89, 14, &c.
judiciis 11, 21. 32, 1. 217, 16. 223, 24
judicio 38, 16. 210, 19. 225, 25
judiciorum 221, 4
judicis 232, 22
judicium 11, 22. 13, 6, &c.
judiciumque 163, 6
jubêre 176, 8
jugi 137, 1
jugis 200, 19
jugulans 43, 13
jugulare 13, 12

jugulari 43, 7
jugum 96, 2. 104, 13
Jugurtha 61, 8. 63, 1, 7, *alibi frequenter.*
Jugurthæ 62, 13. 63, 21, &c.
Jugurtham 62, 20. 63, 15, &c.
Jugurthamque 62, 4
Jugurthini 80, 3. 110, 23. 125, 5. 145, 26
Jugurthino 78, 11
Julium 22, 1
jumenta 123, 24, 32. 197, 23. 193, 1
jumentum 101, 26
Jun. 14, 2
Junius 39, 20
Jupiter 228, 5
jura 31, 14. 89, 14. 158, 20, &c.
jurat 153, 13
juravisset 160, 16
jure 40, 16. 70, 5. 80, 25, &c.
jurgia 8, 12
jurgiis 83, 18
jurgio 25, 3
juris 89, 2. 179, 13
jus 8, 11. 12, 13. 17, 10, &c.
jusjurandum 19, 15. 34, 24
jussa 81, 12. 183, 4. 200, 30
jusserit 35, 9. 97, 12
jussi 67, 21. 109, 10
jussis 89, 9
jussissetis 70, 8
jussistis 130, 18. 131, 3
jussit 32, 10. 43, 7. 48, 2 123, 2. 129, 1
justu 23, 7. 137, 9. 155, 1. 169, 33
justum 114, 14
justus 36, 17. 37, 19. 92, 8, &c.
justa 66, 7
justas 231, 24
justissimo 9, 10
justissuma 211, 7
justitiâ 8, 22
justius 229, 13
justos 191, 15. 204, 14
justum 46, 23
juvantibus 92, 3. 134, 19. 163, 14
juvat 134, 2
juvaturum 103, 13
juvenibus 106, 13
juventus 7, 8. 14, 14. 30, 18. 159, 8. 214, 11
juventute 214, 2
juventutem 5, 14. 10, 9. 11, 12. 12, 8. 13, 7
juventuti 213, 14
juxta 3, 9. 31, 1. 43, 4, &c.
juxtaque 191, 12

K.

KAL. 14, 2. 23, 10
Kalendis 15, 16. 156, 6
Kgis 206, 18

L.

LAbefactatis 163, 2
laborandum 224, 11
laborantibus 55, 1. 107, 10. 110, 8. 144, 5
laborare 49, 17. 101, 9. 142, 14
labore 3, 2. 8, 22. 22, 6, &c.
laborem 7, 9. 70, 17. 119, 9, &c.
labores 8, 25. 104, 13, &c.
labori 30, 19. 59, 17. 131, 18
laboribus 132, 22. 139, 12, &c.
laboris 28, 6. 103, 3. 223, 6
laborum 75, 13. 84, 18
labos 7, 11. 145, 25. 183, 14. 196, 15. 222, 8
Lacedæmonii 2, 123. 42, 23
lacerant 185, 3
lacerari 164, 24
laceratur 166, 5
laceraverat 1, 18
lacerent 132, 12
lacerum 208, 11
lacessimus 207, 9
lacessitus 25, 2
lacessiverunt 189, 18
lachrymas 128, 12
lacrumans 111, 27. 114, 1. 121, 15, 15. 152, 1
lacte 157, 3
Læca 14, 9
Læcam 22, 8
lædere 129, 3. 132, 14, 142, 17
lædis 228, 14
læta 109, 16. 211, 14
lætabatur 36, 2. 200, 11
lætam 55, 20
lætandum 72, 11
lætari 43, 3. 144, 19
lætati 119, 19
Lætè 171, 3, 5
læti 70, 7. 108, 2. 155, 8. 192, 32
lætissimis 135, 21
lætitiâ 24, 4. 36, 2. 56, 4. 112, 19. 147, 15
lætitiæ 43, 5, 12
lætitiam 37, 13. 97, 25
lætor 153, 16
lætos 112, 23
lætus 62, 13. 129, 10. 154, 21. 174, 1
læva 172, 22
lævam 50, 9
Laletaniam 177, 22
laminis 200, 26
lanceas 50, 23
languentibus 34, 20
languere 46, 17
languidi 107, 26
languidis 107, 17
languidos 180, 11
languorum 232, 30
laniata 193, 2
laniatum 204, 34
lanioque 159, 17
lapideis 50, 10
lapides 113, 2
lapidibus 111, 6. 139, 8
lapsum 150, 7
lapsus 217, 13. 232, 21
laqueis 140, 17
laqueo 50, 13
larem 18, 11
largiantur 46, 3
largiti 20, 10. 44, 18. 64, 5
largitio 4, 8, 149, 6
largitione 73, 9
largitionem 74, 2

largitionibus 30, 20. 164, 23, 114, 10. 226, 2
largitor 142, 5
largiundo 31, 9. 49, 15. 68, 5
largiùs 13, 6
Latis 137, 14
lasciviá 24, 5. 197, 1. 98, 1
lasciviam 118, 9
lasſique 107, 24
laſſitudinem 11, 11. 105, 14
laſſitudo 119, 19
lata 206, 28
latè 61, 20. 102, 23
latera 201, 17
latere 70, 6. 195, 5. 119, 12, &c.
lateribus 55, 7. 77, 2. 106, 8. 193, 11. 211, 12
lateris 176. 10
Latii 161, 9. 202, 10
Latinè 146, 17
Latini 97, 10
Latinis 21, 5. 141, 23
Latino 96, 11
Latinum 99, 6. 100, 17
Latio 119, 23. 129, 7. 141, 17
latior 272, 2
latitudinem 75, 10
latiùs 107, 111. 109, 25
lato 157, 4
latro 165, 4
latrocinia 61, 2
latrociniis 172, 19
latrocinio 143, 23
latrones 22, 22. 54, 8. 191, 24
latronibus 149, 1. 192, 8
latronum 174, 3
laturum 128, 17
latus 4, 6. 195, 1
laudabat 43, 8
laudabatur 49, 17
laudamus 46, 25
laudando 59, 16. 209, 8. 216, 17
laudant 48, 20
laudantur 3, 15. 221, 11
laudare 19, 11. 145, 19
laudari 8, 10
laudas 228, 14
laudat 108, 7. 205, 1
laudatum 64, 2. 186, 27
laudavit 12, 14
laude 209, 9
laudes 231, 34
laudibus 73, 17
laudis 7, 16
laurea 228, 1
laus 134, 20. 212, 12
laxiore 116, 10. 186, 26
laxitate 191, 22
laxiùs 135, 20
lecto 121, 4
lectos 30, 14. 53, 15
legantur 80, 12. 82 15
legat 84, 13
legati 35, 16. 68, 6, 11, &c.
legatione 148, 15
legationibus 97, 4
legationis 74, 7
legatis 33, 11, 19, 35, 19, &c.
legato 54, 4. 135, 8. 200, 23
legatorum 48, 15. 73, 15, &c.
legatos 26, 4. 32, 24. 29, &c.
legatum 97, 15. 105, 11. &c.
legatus 34, 4. 54, 10, &c.
lege 25, 1. 26, 10. 76, 4, &c.
legem 42, 16. 117, 16. 172, 2. 187, 15
legendo 222, 20
legenti 48, 22
legere 131, 5, 8
leges 42, 13. 44, 2. 88, 3. &c.
legi 221, 2
legibus 6, 10. 8, 12. 15, 8, &c.
legionarias 106, 18
legionem 119, 4
legiones 25, 18. 50, 18, 20, &c.
legionibus 48, 26. 31, 14, &c.
legionis 95, 14
legionum 103, 2. 145, 1
legis 27, 6. 200, 5. 226, 24
legitimos 15, 11
legitimum 6, 22
legum 125, 18. 166, 4
legundi 139, 18
leniebant 83, 19
lenire 137, 19
leniri 20, 2
lenita 188, 3
leniter 154, 15
lenitur 67, 4
leniunda 38, 1
leniùs 112, 27. 140, 16
leones 152, 17
Lentuli 39, 13. 40, 17. 48, 5. 52, 5
Lentulo 25, 20. 34, 23. 37, 7. 46, 14. 51, 9
Lentulum 36, 7. 10, 22, 50, 7
Lentulus 14, 7. 32, 10. 34, 5, 27, &c.
leonem 62, 11
Lepidani 186, 22
Lepidi 165, 11. 167, 1
Lepido 15, 7. 175. 1. 164, 9. 167, 21. 168, 5. 169, 7
Lepidum 165, 2
Lepidus 165, 4. 168, 13. 169, 5, 11
lepos 21, 13
Leptaſta 173, 20
Lepti 123, 28
Leptim 78, 1
Leptis 78, 7
Leptitani 125, 4
Leptitanorum 125, 22
liber 5, 7. 46, 23
libera 183, 2. 219, 21. 223 16
liberales 7, 16. 46, 1
liberalibus 188, 3
Liberalis 204, 20
liberalitas 29, 2. 45, 18
liberalitate 39, 1
liberaliter 9, 23. 149, 4
liberaret 33, 7
liberè 160, 8. 219, 2
liberi 90, 3. 98, 11. 218, 10
liberis 21, 4. 37, 6. 54, 8, &c.
liberiſque 102, 11. 114, 1
liberiùs 61, 6
liberiùſque 213, 12
libero 23, 21. 141, 20, 223, 22
liberorum 80, 21. 212, 4
liberorumque 62, 18. 103, 15
liberos 24, 10. 29, 8. 41, 2
libertas 18, 17. 45, 7. 160, 11

libertate 7, 7. 52, 18. 86, 9, &c.
libertatem 6, 20. 17, 10, &c.
libertati 96, 7. 182, 5
libertatis 6, 25. 31, 2, &c.
liberti 39, 10
libertis 54, 1
libertos 39, 14
libertum 6, 11. 26, 11
libet 82, 8. 227, 25. 132, 29
libidine 223, 100
libido 224, 4
libris 36, 23. 75, 18
libuit 224, 4
Libyes 70, 2. 77, 3, 6, 12
Libys 136, 18
liceat 162, 9
liceatne 188, 18
licebat 11, 6. 133, 15
licentia 41, 9, 13. 43, 3, &c.
licentiam 7, 3. 10, 16, &c.
licentiùs 152, 20. 213, 12
licentiuſque 135, 20
licere 188, 25
liceret 29, 23. 148, 14. 188, 20
licet 3, 14. 28, 5. 71, 12, &c.
Licinium 15, 2
lictor 67, 11
licuerit 72, 4
licuerunt 218, 4
licuiſſet 32, 6
licuit 26, 10. 52 20
lignea 123, 28
Ligure 140 5
Ligures 173, 14
Liguri 140, 10
Ligurum 95, 12. 125, 9. 145, 16
Ligus 129, 15, 23. 140, 16, 25. 173, 9, 10. 201, 16
Limentanus 97, 2
limoſa 94, 18
limum 125, 16
linguâ 6, 13. 9, 6. 11, 22, &c.
linguæ 182, 10. 228, 1. 229, 22
linguam 128, 13
lintea 202, 26
literæ 81, 12. 121, 4
literas 23, 8. 27, 13, 17, &c.
literis 21, 5. 36, 14, 15, &c.
litibus 227, 4
litora 173, 8, 11. 202, 23
Livio 212, 27. 220, 23
Livius 205, 22
lixæ 101, 15, 25
loca 9, 23. 22, 3, 10, &c.
locare 145, 23
locat 54, 6. 105, 7
locata 151, 5
locatæ 203, 31
locati 112, 9
locatus 171, 7
locaverant 204, 9
locaverat 121, 1. 137, 14. 145, 17
loci 35, 16. 53, 5. 67, 20, &c.
locis 7, 18. 20, 22. 51, 19, &c.
loco 8, 19. 20, 4. 24, 6, &c.
locoque 192, 18
locorum 103, 4. 115, 9, &c.
locos 76, 10. 86, 5, &c.
locum 42, 10. 50, 22. 53, 10, &c.
locumque 123, 31
locupletem 129, 14
locupletes 138, 14
locupletior 231, 14
locupletiſſimis 159, 6
locupletium 19, 4
locus 7, 12. 48, 9. 50, 8, &c.
locutum 66, 5. 68, 13
locuturum 153, 3
locutus 39, 28. 64, 8, &c.
longa 201, 8
longam 2, 3
longè 27, 17. 44, 15, &c.
longinqua 203, 17
Longinus 14, 8
longiſſimo 203, 34
longiùs 7, 19. 22, 15. 144, 17. 204, 27
loquar 48, 8. 134, 10
loquax 199, 8. 222, 7
lequendi 73, 9
loqui 62, 12. 116, 12, &c.
loquitur 206, 31
lubebat 101, 15
lubet 73, 4. 133, 20, &c.
lubidine 8, 1. 18, 13, &c.
lubidinem 2, 13. 7, 11, &c.
lubidines 214, 2
lubidini 40, 3. 45, 11, &c.
lubidinibus 11, 13
lubidinis 115, 1. 207, 12
lubidinosè 43, 4
lubido 3, 3. 5, 20. 11, 7, &c.
lubuerat 96, 4
lubuit 48, 24
Lucano 176, 18
luces 199, 15
lucis 137, 25
luctu 41, 5. 42, 8. 71, 4. 138, 18
luctuoſam 53, 8
luctus 56, 4. 167, 6. 218, 11
luculentam 25, 5
Lucullo 205, 18
Lucullum 174, 7. 190, 13. 207, 18
Lucullus 94, 9. 181, 8. 193, 13
ludibrio 11, 5. 18, 4, &c.
ludificare 94, 3
ludificati 106, 2
ludum 118, 9
lugubribus 196, 3
lumen 132, 4. 204, 3
lumine 80, 3. 192, 16
Lurda 173, 29
Luſitaniæ 203, 30
Luſitanis 170, 15
Lutatiorum 160, 9
lutulentus 229, 20
Lux 144, 25
luxo 203, 12
luxu 11, 11. 49, 4. 62, 7, &c.
luxum 58, 13
luxuria 6, 3. 10, 9. 21, 10, &c.
luxuriæ 20, 27. 21, 6, &c.
luxuriæque 101, 19
luxuriam 46, 24
luxurioſè 9, 22
luxurioſo 142, 1
Lycaoniam 193, 14
Lyciæ 201, 20
Lyrici 206, 30

M.

MAcedonia 92, 23. 173, 4. 197, 15
Macedoniam 205, 5
Macedonico 40, 8
Macedonicum 158, 4
Macedonum 189, 3
machinabantur 16, 3
machinata 174, 7
machinationibus 139, 6
machinato 175, 7
machinatum 38, 8
machinis 80, 9
mactati 218, 8
maculas 233, 3
madore 176, 12
Mæcenas 187, 10
magìs 1, 6. 2, 6. 5, 6. 22, *& alibi plur.*
magìsque 5, 22. 6, 21. 7, 4, 9
Magiſtratibus 162, 16, &c.
magiſtratu 32, 2. 37, 5. 115, 7. 221, 1
magiſtratui 23, 7
magiſtratu 60, 2. 94, 10
magiſtratus 19, 4. 24, 3, &c.
magiſtratuum 27, 2. 33, 1
magna 3, 12. 4, 3. 5, 12. 8, 4. 14, 1, 4, *& alibi frequenter.*
magnaque 36, 12
magnæ 43, 9. 51, 6. 58, 8, &c.
magnam 39, 5. 44, 4, &c.
magnamque 7, 15. 216, 7
magnas 34, 19. 51, 4. 100, 3
magni 8, 22. 71, 17. 125, 26. 191, 20
magnifica 18, 19. 40, 9, 61, 4. 129, 4
magnificæque 8, 2
magnificè 14, 16. 40, 2, &c.
magnifici 8, 14
magnificum 45, 15. 109, 13
magnis 17, 3. 22, 23, &c.
magniſque 94, 14. 114, 21
magnitudine 20, 3. 24, 8, &c.
magnitudinem 26, 13. 61, 16
magnitudinis 58, 1
magnitudo 40, 20. 49, 11
magno 26, 3. 41, 18. 51, 19
magnoque 144, 22
magnos 46, 22
magnum 2, 5. 15, 3. 49, 19
magnus 48, 21. 49, 7. 12, &c.
majeſtas 88, 3
majeſtatem 73, 6. 82, 8
majeſtatis 69, 20. 89, 2
major 33, 10. 44, 5. 46, 21
majora 13, 10. 136, 16
majore 42, 17. 130, 24, &c.
majorum 216, 15. 232, 7
majores 10, 14. 26, 12. 33, 15
majoreſque 211, 18
majoribus 60, 14. 69, 22, *& alibi.*
majorum 6, 5. 9, 22. 25, 10. 26, 10. 48, 18, *& alibi.*
majus 57, 3. 80, 18. 89, 4
majuſque 60, 5
mala 5, 5. 6, 3. 13, 8, *& alibi.*
malaque 17, 6
malæ 126, 15
malam 110, 16
malarum 4, 9. 45, 19. 97, 21
malaſque 214, 1
malè 40, 6. 45, 11, &c.
malebant 8, 21. 15, 1. 31, 5, 43, 24
malebat 8, 10. 59, 2. 92, 22
maledicendo 225, 29
maledicere 141, 5
maledicis 228, 15
maledicit 234. 12
maledicta 25, 12. 225, 24
maledictis 19, 10. 132, 12. 210, 20
maleficienti 202, 20
malefaciendo 218, 12
malefaciendum 197, 3
malefici 75, 15
maleficia 44, 19
maleficiis 230, 20
maleficii 90, 16
malevolentiâ 4, 2. 10, 9
mali 7, 6. 15, 13. 46, 10, &c.
malique 118, 22
malis 4, 10. 9, 16. 11, 13, *& alibi.*
maliſque 212, 17
malit 81, 17. 91, 14
malitiâ 80, 20. 219, 18. 221, 12
malitis 90, 13
malle 126, 17. 185, 6
malles 147, 16
mallet 121, 3. 128, 5
Manliana 25, 19
Manlii 22, 7
Manlium 20, 25. 21, 26. 22, 9. 23, 9. 29, 11, 12. 53, 17
Manlius 22, 20. 26, 4. 50, 18. 55, 7
malo 5, 13. 22, 24, &c.
malorum 9, 2. 38, 10
malos 91, 18. 30, 8. 45, 4
maloſque 224, 25
maluerint 131, 14
maluit 217, 14. 218, 6
malum 30, 20. 31, 5. 115, 17
malumque 223, 11
malunt 160, 7
malus 13, 13. 90, 17. 221, 13. 222, 2
Mamerci 164, 1
Mamerco 181, 7
Mamiliam 117, 16
Mamilianâ 97, 17
Mamilius 97, 2
manare 204, 27
Manaſtabale 62, 2
Manaſtabilis 62, 4. 116, 19

mancipiorum 101, 17
mandandæ 183, 2
mandandum 20, 15
mandata 25, 1
mandâ 35, 8. 67, 15, &c.
mandatis 26, 5
mandatur 122, 16
mandem 202, 11
mandetis 197, 25
maneas 167, 11
maneat 163, 5
manent 111, 4
manentes 146, 11
manere 72, 4. 95, 11. 107, 15
manerent 71, 6
manibus 17, 1. 82, 8, &c.
manifesta 92, 5
manifestis 48, 18
manifestos 33, 21
manifestus 93, 9
manipulis 145, 17
manipulos 104, 10. 105, 6
Manlii 148, 16
Manlio 122, 16. 147, 14. 155, 22
Manlium 134, 28. 131, 13. 147, 10
Manlius 47, 17. 145, 15
manserant 111, 10
manserat 233, 27
mansère 125, 7
manſuetudine 27, 11. 49, 13
manſuetudinem 45, 17
manſuetudo 47, 9
manſurum 151, 10
Mantino 122, 20
manu 7, 18. 11, 18. 18, 5 & *alibi plur.*
manum 104, 16. 106, 4
manus 11, 21. 13, 13. 24, 9, &c.
manuum 30, 18
mapalia 77, 1. 203, 15
mapalibus 102, 20
Marcello 158, 5
Marcium 26, 4. 193, 13
Marcius 23, 13. 27, 9
Marcumque 190, 8
mare 75, 11. 76, 12. 77, 3, 12, &c.
mari 18, 9. 48, 23. 76, 9, &c.
marique 11, 9. 172, 27
maria 8, 24. 11, 5. 20, 10. 175, 10. 198, 7. 204, 16. 214, 7
Marii 116, 2. 122, 12. 128, 16. 135, 5, 18. 141, 15. 142, 9. 165, 11, 227, 8
Mario 110, 3. 112, 26, 114, 24. 117, 17. 122, 6. 128, 10. 129, 13, 141, 6. 243, 1. 147, 8. 148, 12. 158, 12. 150, 23, 207, 10
maris 75, 9. 174, 9. 176, 23
maritimâ 78, 1
maritimum 31, 17
maritima 197, 17
maritimæ 207, 15
maritumas 178, 10
maritumis 145, 10
Marium 105, 17. 110, 14. 111, 26. 116, 7. 117, 14. 122, 6, 17. 123, 2. 136, 25. 140, 3. 143. 10. 146, 18. 48, 14, 23. 149, 12. 155, 21
Marius 54, 2. 102, 26. 109, 23. 110, 21, 25. 115, 13. 117, 6. 128, 32. 129, 11, 15. 134, 26. 135, 6, 23. 138, 11. 139, 2, 11, & *alibi frequenter.*
Maroneam 200, 30
Marſico 200, 7
Maſiniſſa 61, 17. 62, 4. 64, 13. 171, 14
Maſiniſſæ 61, 22. 65, 4. 17. 82, 10. 92, 15. 19. 116, 18. 117, 9. 152, 13
Maſſiliam 27, 15
Maſſiva 92, 15, 24
Maſſivæ 92, 27. 113, 16
Maſſivam 93, 6
Maſſugradæ 152, 14
materia 76, 11
materiæ 231, 10
materies 6, 2
materno 66, 10. 152, 14
matre 202, 2
maties 41, 3
matribus 205, 14. 232, 27
matris 204, 35. 226, 14
matronaſque 186, 10
maturâ 134, 19
maturabat 170, 24
maturandi 23, 3
maturandum 164, 24
maturantes 80, 15
maturâſſet 16, 3
maturavêre 126, 8
maturavêrunt 169, 24
maturè 2, 8. 77, 4, &c.
maturent 26, 1
maturet 29, 16
maturetur 71, 16
maturiùs 67, 8. 100. 16
maturrumè 167, 14. 169, 5
Mauri 78, 10. 131, 16. 143, 17. 145, 2. 15, 3
Maurique 204, 23
Mauris 79, 3. 128, 9. 152, 7
Mauritaniâ 19, 6. 170, 13. 173, 20. 175, 11
Mauritaniam 74, 15. 78, 9. 114, 15
Mauro 143, 7. 152, 15
Mauros 77, 6. 146, 10, 24. 207, 6
Mauroſque 127, 16
Maurum 151, 22
Maurus 151, 6. 155, 3. 10
maxuma 5, 20. 8, 11, 17, &c.
maxumæ 65, 17. 89, 11
maxumam 2, 14. 53, 4, &c.
maxumarum 104, 18
maxumas 7, 18. 67, 25, &c.
maxumè 2, 3, 8, 8. 21, 3, & *alibi plur.*
maxumèque 152, 15. 224, 14
maxumi 159, 21. 160, 5
maxumis 8, 5. 37, 25, &c.
maxumo 2, 14. 36, 4, &c.
maxumos 179, 1
maxumum 7, 13. 17, 4, &c.
maxumus 153, 12. 228, 5
meamet 132, 6
mecum 28, 5. 14, 16, &c.
mederi 96, 27. 213, 19
Medi 76, 8
media 98, 6. 104, 4. 152, 6, 180, 12

medio 16, 17. 102, 4, &c.
mediocrem 63, 21
mediocres 62, 18
mediocri 138, 23
mediocrique 210, 10
mediocria 136, 14
mediocris 217, 24
mediocriter 221, 20
medios 55, 5, 14
Medis 77, 2, 7
meditata 215, 24
medium 171, 12. 192, 4, &c.
medius 28, 4. 66, 11. 187, 10
mehercle 48, 9
mehercule 134, 13. 167, 10
meliore 215, 15. 230, 21
meliores 66, 4. 67, 25. 168, 12
melioribus 104, 16
melius 58, 16. 78, 5. 128, 8, &c.
meliùsque 180, 2
membrum 224, 4
memet 59, 15. 130, 8
meminère 41, 17
meminerint 54, 7
memineris 35, 6
memineritis 52, 12
meminisse 109, 18
meminit 205, 21. 207, 12
Memmii 86, 14
Memmio 91, 11
memmius 83, 20. 86, 9. 91, 1, 21. 92, 7
memor 55, 9. 150, 9
memorabant 135, 3
memorabatur 136, 18
memorabile 5, 9. 125, 23
memorandi 40, 5
memorando 132, 2
memorantur 46, 5
memorare 7, 17. 125, 24
memorat 92, 3
memorata 126, 24
memoratu 6, 23. 7, 7. 97, 11
memoravi 6, 2. 16, 18, &c.
memoravimus 82, 17. 84, 16. 91, 19. 97, 15
memorem 11, 4. 96, 1. 222, 1
memorent 22, 121
memorentur 205, 14
memores 4, 3. 13, 16, &c.
memoriâ 5, 6. 26, 13, &c.
memoriæ 230, 8
memoriam 2, 3. 133, 16, &c.
mene 131, 14
mens 30, 5. 44, 15. 218, 19
mensarum 234, 13
mensæ 94, 13. 195, 9. 206, 5
mensem 81, 17
mensitua 192, 17
mente 17, 7. 37, 11. 117, 1. 224, 2
mentem 13, 5. 138, 15
mentibus 90, 5. 97, 26
mentiri 230, 29, &c.
mentitus 58, 7. 229, 13. 230, 24
meorum 69, 7. 71, 12. 132, 19
meos 153, 24. 169, 20
mercari 12, 6. 101, 19. 103, 8
mercatoribus 101, 17
mercatus 162, 3
mercede 30, 18. 91, 19, &c.
mercedem 160, 7. 161, 11, &c.
mercenarium 231, 22
mercenarius 227, 13
merces 19, 1. 33, 14. 224, 9
mercantur 203, 25
mercatis 194, 3
merenti 114, 2
merentis 145, 19
meridie 103, 28
merita 64, 11. 159, 5. 167, 14
meriti 149, 4
merito 42, 19. 43, 3. 9, &c.
meritos 108, 6
meruit 150, 11
Mesopotameni 207, 12
Mesopotamiâ 191, 22. 204, 29
metabatur 151, 15
Metelli 103, 19. 26, 105, 18. 109, 11. 22, 1, 2. 128, 31. 169, 33. 178, 11. 230, 2
Metello 102, 12. 103, 16. 106, 27. 109, 15. 110, 2. 114, 23. 115, 15. 119, 22. 122, 6. 123, 1, 21, 30. 124, 9. 175, 17. 199, 11. 201, 8
Metelloque 109, 9. 125, 7
Metellum 101, 21. 109, 6. 119, 10. 116, 8. 117, 13. 119, 1. 122, 11. 124, 28. 127, 3
Metellus 23, 14, 17. 34. 3. 51, 14. 108, 8. 101, 6, 102, 8, 23. 103, 7. 104. 22. 105, 20. 106, 17. 107, 24. 108, 5, 17. 111. 1, 22. 112, 3. 113, 5. 114, 8. 117, 1. 118, 3. 119, 1, 122, 2. 123, 12. 124, 16. 128, 1. 135, 9, 21. 136, 26. 170, 27. 174, 32. 175, 19, 21. 176, 6
metiri 24, 8
μετώπων 206, 18
Metrophanem 178, 30
metu 5, 7. 6, 17. 8, 20, &c.
metuebat 83, 4
metuendum 164, 13. 211, 10
metuendus 79, 13
metuens 70, 13. 148, 16
metuentes 97, 8. 137, 28
metuenti 112, 21
metuerant 124, 7
metuere 88, 15. 121, 22, &c.
metuit 46, 13. 166, 6
metum 88, 14, 94, 2, &c.
metus 42, 4. 67, 23, &c.
metusque 120, 13
metuunt 126, 15
meum 25, 15. 59, 15, &c.
meus 64, 14. 69, 23
Micipsa 62, 2, 12. 63, 3, 22, &c.
Micipsæ 64, 9. 67, 23. 81, 18
Micipsam 66, 16. 154, 2

Mida 205, 8
miles 101, 26. 102, 6. 139, 13. 202, 19
militabat 116, 6
militando 131, 9
militare 104, 19. 180, 3
militarem 200, 29
militares 35, 15
militari 101, 14
militaria 43, 21. 105, 3, &c.
militaribus 7, 10. 50, 22
militaris 2, 6. 54, 9. 61, 19, &c.
milite 18, 20. 202, 19
milites 10, 4. 13, 15. 51, 25, &c.
militiâ 98, 9. 129, 7, 11, &c.
militiæ 100, 14. 103, 4, &c.
militiæque 6, 5, 19. 80, 10, &c.
militiam 7, 9. 130, 3, &c.
militibus 30, 15. 53, 11, 16, &c.
militibusque 143, 2
militis 53, 3
militum 10, 1. 50, 19, & *alibi*.
mille 119, 9. 150, 19
millia 103, 27. 114, 12. 202, 23
millibus 52, 21. 189, 6. 193, 9
millium 105, 19. 123, 22, &c.
minæ 83, 6
minari 20, 10. 141, 7
Minerva 228, 4
minimè 7, 3. 229, 15. 231, 4
minimis 229, 20
minimo 229, 14
miniſteria 188, 5
miniſtri 83, 17
miniſtris 92, 4. 198, 29
miniſtrum 67, 12
minitando 104, 21
minitarentur 39, 9
minitari 110, 3. 210, 24
Minoë 205, 4
Minoïs 173, 18
minor 11, 8. 20, 6. 231, 12
minore 42, 16. 108, 19. 197, 17
minorem 102, 9
minores 8, 3. 24, 3. 41, 16. 43, 12
minoris 91, 15
Minucio 92, 19, 23
minuebatur 20, 21. 79, 23
minuendæ 77, 15
minueris 220, 11
minuitur 9, 17
minuma 8, 11. 41, 13
minumè 41, 14. 44, 8, &c.
minumi 222, 15
minumis 221, 7
minumum 62, 12. 147, 22
minumus 66, 9
minùs 3, 5. 13, 11. 20, 9, &c.
mirabilem 216, 15
mirabilia 114, 25
mirandum 30, 22. 220, 18. 226, 11
mirari 10, 3. 115, 18. 160, 6. 181, 4
miratur 231, 5
mirè 163, 2
mirum 47, 1. 231, 4, 22, 29
miſcendo 147, 17
miſcere 8, 25. 67, 19
miſceret 128 27
miſcere 3, 1. 188, 23. 219, 20
miſcuêre 76, 14
miſerabile 29, 17. 107, 29
miſerabili 91, 16
miſerabilis 106, 11
miſeram 18, 3, 15. 227, 18
miſerandam 69 18
miſerando 81, 19
miſerant 125, 6. 178, 30
miſerantem 113, 13
miſerati 24, 10
miſerat 67, 28. 84, 8. 127, 12. 136, 9. 173, 21
miſerati 41, 1
miſerationem 160, 15
miſerè 68, 8. 187, 13
miſeramini 47, 7
miſeretur 33, 5
miſereri 71, 13. 128, 28
miſeri 26, 8
miſeria 82, 4. 160, 3
miſeriæque 9, 1
miſeriam 47, 10
miſeriarum 69, 6. 72, 6
miſerias 72, 5. 138, 18. 145, 28. 171, 24
miſericordes 46, 2
miſericordiâ 27, 10. 40, 6. 47, 9. 49, 13. 89, 20
miſericordiam 45, 17. 91, 13
miſericordiane 118, 25
miſeriis 4, 12. 33, 2, &c.
miſerint 104, 13
miſeris 27, 5. 49, 16. 81, 21
miſeriti 26, 12
miſero 73, 6. 196, 18
miſerorum 28, 7. 161, 22. 218, 9
miſeros 202, 13
miſerrumâ 177, 12
miſerrumis 119, 10
miſerrumum 69, 12. 189, 12
miſerum 70, 1
miſi 35, 5
miſit 79, 21. 108, 11, &c.
miſſæ 122, 7
miſſi 23, 14. 126, 8
miſſionem 115, 15
miſſis 128, 31. 148, 11
miſſitare 94, 22
miſſo 111, 20. 124, 2
miſſos 80, 11. 82, 21. 193, 17
miſſum 37, 21. 110, 15, &c.
miſſurum 80, 27. 96, 2. 148, 14
miſſus 16, 7. 31, 18. 117, 11. 150, 14. 153, 22
miſtam 111, 9
mitem 187, 7
Mithridatem 183, 13
Mithridates 164, 14. 188, 17. 199, 20. 202, 2
Mithridaticum 31, 18
Mithridatis 159, 15 195, 9. 197, 14
mittatis 130, 21
mittebantur 35, 14. 174, 2
mittebat 63, 6. 107, 17

mittenda 224, 9
mittendo 100, 17
mittendum 82, 11
mittere 16, 1. 103, 15, &c.
mitteret 63, 4. 125, 1. 147, 9. 130, 13
mitteretur 91, 3
mittit 26, 4. 27, 13. 35, 1, &c.
mittitur 85, 8
mitto 81, 14
mittundoque 177, 14
mittunt 82, 20
mittuntur 114, 6
mobile 138, 10
mobiles 150, 2. 155, 5
mobili 102, 13. 118, 6
mobilitate 39, 7. 110, 22, 136, 11
moderabitur 43, 19
moderandi 217, 15
moderuntur 223, 8
moderari 128, 13
moderata 122, 10
moderati 10, 12
moderator 161, 7
moderatum 101, 24
moderatur 42, 19. 226, 5
moderatus 99, 11
modeſtè 233, 20
modeſtèque 97, 24
modeſtia 31, 16. 101, 4. 212, 13
modeſtiâque 98, 12
modeſtiæ 12, 7. 49, 20
modeſtiam 9, 20. 42, 2, &c.
modeſtiamque 216, 12
modeſtiſſimè 73, 6
modeſto 21, 12. 50, 1. 138, 13. 158, 15
modeſtus 174, 4
modi 32, 13. 45, 4, 15. 123, 28
modica 198, 24
modicè 154, 5
modicos 129, 11
modicus 115, 1
modiis 184, 2
modis 5, 21. 11, 14. 13, 8, &c.
modo 7, 3. 13, 6. 16, 2, & *alibi frequenter.*
modum 9, 20. 10, 13, &c.
modus 31, 16
mœnia 6, 12. 47, 7. 48, 12, &c.
mœnibus 80, 7. 84, 10, &c.
mœnium 81, 4. 172, 22. 192, 3
mœror 56, 4. 96, 5
mœrore 71, 4
mœrori 218, 16
mœſtus 119, 2
molem 179, 3
moleſtiſſimis 227, 27
moliti 22, 3. 67, 2
molles 12, 4
molli 21, 12
mollire 91, 24
mollis 201, 24
molliter 14, 16. 128, 13
mollitiâ 47, 12. 164, 15
mollitiem 120, 15. 133, 10
molliverant 10, 1
mollius 210, 7
monebat 39, 18. 103, 12
moneo 52, 11. 65, 9, &c.
monere 86, 11. 112, 24, &c.
monerem 52, 4
monet 44, 19. 78, 4, &c.
monitorem 131, 2
monitores 232, 4
monitus 151, 12
mons 103, 28. 126, 138, 23. 170, 16
monte 104, 23. 105, 15. 173, 29. 188, 6
montem 104, 9. 105, 19. 158, 19. 192, 17
montes 11, 5. 198, 20
montibus 18, 9. 51, 20
montis 51, 2, 12. 53, 13, &c.
montiſque 50, 10
montium 51, 17
monuêre 147, 15
monuit 64, 4
monumenta 71, 12
morâ 32, 20. 35, 18. 36, 9, &c.
morabatur 107, 25
more 94, 1
moram 85, 4
morando 83, 4
moranti 190, 9
morantibus 171, 11
morari 126, 13. 141, 14. 188, 23
moras 86, 11. 103, 18. 123, 12. 128, 4
morati 146, 15
moratus 108, 5. 124, 13. 192, 1
morbi 30, 3. 202, 12
morbis 116, 19
morbo 62, 3. 64, 18, &c.
morbos 117, 8
morbus 75, 14
more 6, 13. 7, 2. 23, 5, & *alibi plur.*
morem 9, 22. 43, 25, &c.
mores 6, 2. 8, 11. 15, 13, &c.
moreſque 132, 15
mori 73, 5. 161, 14. 232, 18
moribus 3, 4. 4, 10. 5, 10, & *alibi plur.*
moriebantur 199, 3
moriendum 198, 2
moriens 68, 14
moritur 66, 7
mors 43, 12. 184, 4. 197, 8, 21. 225, 18
mortalem 138, 14
mortales 3, 6. 10, 14. 29, 19, &c.
mortali 121, 22. 216, 2
mortalibus 58, 6. 117, 15. 195, 5. 219, 30
mortalis 2, 5. 9, 5. 27, 4, &c.
mortalium 6, 15. 18, 7, &c.
morte 46, 5. 48, 3. 71, 5, &c.
mortem 33, 2. 42, 9. 73, 20, &c.
mortemque 3, 9
mortis 96, 4
mortuo 181, 5. 189, 15. 196, 11. 232, 18
morum 61, 6
mos 23, 16. 62, 8. 97, 20, &c.
motu 155, 11
motus 33, 23. 91, 24. 204, 23. 208, 18
movebat 25, 1
movebatur 107, 15
movemini 185, 12
movent 167, 1
moverant 20, 5
movere 18, 24. 21, 12, &c.
moveri 23, 13. 82, 2. 92, 21. 99, 1

movet 213, 7
movit 51, 17. 157, 8
mox 126, 4. 135, 19, &c.
mul ebre 175, 1
mulebri 171, 17
mulicbria 11, 8
mulicbribus 47, 14
mulier 21, 4. 173, 9, 10
mulfiere 20, 8. 173, 15
mulieres 11, 8. 20, 25, &c.
mulieribus 133, 21
mulieres 67 20
mulierum 169, 30. 212, 4. 218, 11
multo 204, 15
multa 4, 7. 12, 12. 16, 17, 19, &c.
multaque 63, 9. 200, 7. 220, 18
multæ 21, 13. 59, 1. 84, 17. 130, 7
multam 216, 7
multarum 100, 15. 131, 1. 142, 4
multas 122, 15
multato 176, 6
multi 3, 6, 15. 14, 11, &c.
multiplex 169, 8
multipliciter 222, 29
multique 142, 7. 174, 7. 208, 12
multis 4, 12. 13, 8. 17, 3, &c.
multiſque 192, 5
multitudine 23, 10. 30, 1, &c.
multitudinem 22, 9. 49, 3, &c.
multitudini 29, 13
multitudinis 77, 15
multitudinum 39, 13
multitudo 34. 9. 53, 4, &c.
multo 18, 15. 29, 17. 46, 20, &c.
multoque 210, 9
multorum 64, 6. 204, 28
multos 9, 5. 19, 12. 31, 5, &c.
multoſque 45, 9. 84, 21
multum 22, 12. 55, 2. 58, 3, &c.
multumque 140, 23. 153, 2
multus 123, 19. 129, 2. 142, 16
multuſque 21, 13
Mulucha 138, 22
Mulucham 79, 2. 154, 1
Mulvio 35, 12
munditias 133, 21
munditiis 15, 4
munera 68, 8
munere 185, 14. 210, 22
muneribus 39, 2. 68, 4. 79, 10. 127, 9
munia 178, 25. 184, 1
municipia 24, 1. 44, 9. 46, 8. 52, 15. 215, 17
municipiis 14, 11. 233, 17
munificentiâ 49, 12. 63, 17. 153, 21
munificentiam 148, 5. 216, 18
munificus 149, 7
munimenta 69, 2. 144, 13. 176, 22
munimentis 145, 23
munimento 88, 13. 105, 21, &c.
munimentum 103, 14. 106, 22
munire 102, 2. 145, 21
muniri 218, 4
munita 84, 15. 108, 12, 22, &c.
munitaque 124, 1
munitæ 113, 10
munitam 25, 17
munitas 7, 19
muniti 136, 20. 150, 17
munitionem 95, 14
munitiones 81, 10. 192, 18
munitionis 170, 5
munitiores 210, 2
munitis 128, 8
munito 102, 23
munitos 124, 7. 143, 3
munitum 110, 27. 124, 17
munitumque 136, 21
munitus 91, 2
muniverat 111, 10
muniunt 50, 9
Muræna 34, 3
muris 174, 29. 200, 20. 204, 8
muro 52, 1. 141, 5, 11
muros 187, 3
murum 7, 14. 94, 17. 111, 6, &c.
muſſantes 164, 14
muſſantibus 181, 2
mutabant 196, 16
mutandum 20, 18
mutandi 76, 12
mutant 150, 3
mutantes 182, 4
mutare 77, 6. 101, 13, 17. 123, 9. 128, 23. 136, 11
mutari 2, 18. 30, 8. 130, 20
mutâſtis 185, 12
mutata 37, 11. 162, 14
mutatio 200, 32
mutationes 59, 8
mutato 174, 11
mutatum 104, 13
mutatur 125, 17
mutaverant 104, 13
mutaverit 165, 6
mutaviſſe 60, 5
mutaviſſent 110, 12
mutavit 52, 24. 196, 10
Muthul 103, 28
Mutinam 171, 6
mutuam 20, 23. 231, 8
mutuum 143, 13. 173, 26
myoparonibus 178, 17
Myſis 205, 18

N.

NAbdalſa 120, 10. 121, 4, 12
Nabdalſam 120, 5
nacti 31, 8. 187, 12. 192, 32. 192, 1
nactus 173, 13
næ 47, 9. 131, 20. 213, 15
Napthas 193, 12
Narbone 202, 9
narrandi 5, 10
narrare 8, 10
narraverim 75, 5

narravit 20, 15
naſcenti 225, 5
Naſica 84, 2
natam 220, 16
nati 88, 8
nationes 2, 13. 8, 23, &c.
natio eſne 71, 10
nationeſque 21[illegible], 15
nation[illegible] 1[illegible], 22
nationibus 189, 1. 211, 17
natu 8[illegible], 16
natum 1[illegible]7, 0
natu[illegible] 1, 3. 3 12. 7, 19. 8, 1[illegible]. 3 16. 34, 21, *& alibi plur.*
natus [illegible], 12. 20, 4 82, 5. 115 [illegible]. 116, 16
nave[illegible] 192 12. 253, 24
nauf[illegible]gia [illegible], 22
nauſr[illegible]giis [illegible]0, 12
navi 12 [illegible] 8
navibus [illegible]6, 9. 125, 11. 1[illegible]0, 25. 203, 16
navigamus 1[illegible]7, 18
navigando 178, 6
navi[illegible]ant 3, 5
navigati[illegible] 205, 20
navigia 175, 23. 193, 2
navigio 173, 13
navim 82, 19
navis 134, 27. 222, 13
navium 76, 11. 77, 2. 179, 5
nautarum 200, 31
nautis 179, 9
nebula 179, 8
nec 106, 23. 151, 23. 127, 15. 221, 10
necabantur 176, 2
necare 43, 2
necari 32, 10. 42, 14. 41, 2
necat 83, 15. 201, 21
necati 87, 10
necato 13, 1
necatos 43, 19
necatum 102, 17. 113, 19
necatus 70, 21
necaverat 99, 10. 123, 4
necubi 109, 18
nece 113, 16
neceſſaria 18, 10. 122, 14. 215, 19
neceſſariam 208, 3
neceſſariis 71, 5. 155, 19
neceſſariò 79, 30
neceſſa[illegible] 148, 22
neceſſarius 117, 13
neceſſarium 81, 8. 204, 21
neceſſe 21, 6. 70, 23, &c.
neceſſitatem 161, 16
neceſſitatibus 178, 8
neceſſitudine 103, 22
neceſſitudinem 27, 7. 79, 5. 147, 18
neceſſitudinibus 19, 8
neceſſitudo 14, 6, 14. 52, 18 &c.
necis 72, 9. 161, 12
neciſque 73, 2. 227, 22
nectere 92, 14
nefanda 12, 11. 40, 14. 159, 23
nefandè 1[illegible]8, 22
nefan[illegible]m 208, 10, 13
nefario 48, 14
negare 129, 10
negaretur 116, 1
negat 151, 9. 167, 3
negaverat 117, 3
negavere 154, 12
neglegas 90, 16
neglegentiam 192, 7
neglexeris 42, 17
neglexiſſet 97, 4
neglegentiam 45, 13
negligere 9, 4. 49, 18
negotia 48, 25. 58, 2. 103, 14, *&c.*
negociatores 83, 15. 116, 11. 117, 12
negociatus 32, 18
negotii 85, 7. 93, 2. 106, 11. &c.
negotiis 2. 15. 33, 2. 49, 18, &c.
negotio 3, 11. 23, 2. 42, 16, &c.
negotiorum 121, 6
negotioſus 8, 8
negotium 32, 15. 34, 10. 25, &c.
nemini 11, 4. 81, 23. 227, 12
nemo 8, 8. 9, 15. 27, 4, 12, &c.
nemore 170, 29
nemoriſque 203, 38
nepos 92, 16. 116, 19
nepotem 69, 4. 16, 117, 9
nequeant 222, 6
nequeo 160, 6. 181, 3. 197, 7
nequeunt 81, 14. 39, 3
nequeuntes 186, 7
nequibat 54. 4. 110, 12
nequicquam 16, 22. 47, 16, &c.
nequiens 208, 15
nequiores 210, 3
nequis 132, 13
nequiſſet 73, 12
nequit 70, 12. 214, 8
nequitiam 234, 6
nequitur 87, 13
nequiverant 106, 8
nequiverat 109, 4. 135, 11
nequiverim 52, 7
nequiverint 60, 3
nequiverit 15, 11. 27, 15
nequiverunt 218, 9
nequiviſſe 16, 14. 148, 12. 152, 20
Neronis 39, 25
neſcio 185, 11
neve 27, 7. 16, 44, 10, &c.
neutri 178, 6
nexuit 39, 25
Nicomede 189, 15
Nicomedem 189. 18, 21
Nigidiani 232, 23
nihilo 90, 8. 124, 8, &c.
nihilominus 4, 11. 13, 11. 21, 4
Nilum 204, 17
nimias 197, 14
nimio 170, 18
nimis 5, 19. 37, 10. 42, 15, &c.
nimiſque 9, 23. 211, 16
nimium 232, 32
nimius 173, 7. 188, 9
niſi 11, 4. 17, 9. 18, 21, *& alibi plur.*
niſui 140, 20
niſus 139, 23
niſuſque 140, 14
nitebantur 68, 11. 73, 18. 94, 10
nitebatur 31, 10
nitemini 89, 4
nitemur 64, 12

niti

æti 1, 2. 59, 9. 72. 2. 93, 10, &c.
nitur 9, 13. 82, 27. 220, 26
nituntur 61, 3
nix 220, 3
nobilem 37, 25. 120, 5. 125, 2. 155, 2
nobiles 14, 12. 17, 12. 63, 19, &c.
nobili 5, 12. 12, 12. 20, 8
nobilibus 87, 14
nobilior 14, 10
nobilis 15, 12. 73, 21, &c.
nobiliſſimi 47, 4
nobilitas 20, 16. 31, 11, &c.
nobilitate 34, 15. 91, 11, &c.
nobilitatem 7, 16. 61, 1, &c.
nobilitati 129, 2
nobilitatis 61, 10. 68, 2, 9, &c.
nobilium 14, 15. 219, 19. 227, 9
nobis 1, 5. 18, 1, 5. 9, 11, 14, &c.
nobiſcum 45, 16
nobiſque 52, 6. 197, 20
nocens 231, 1
nocentiſſimi 88, 10
noceri 208, 6
nocte 22, 7, 14. 25, 19, &c.
noctem 50, 5. 143, 12. 144, 9, &c.
noctemque 137, 24
noctesque 22, 5. 81, 4. 130, 14. 141, 5
noctis 80, 3. 144, 19. 153, 10, 107, 2
noctu 67, 16. 81, 11. 110, 17, &c.
noctuque 95, 3. 101, 15, 120, 3
nocturnis 33, 24. 109, 7
nocturno 151, 15
nodi 230, 11. 232, 30
nodis 130, 4
nolite 46, 18. 69, 16. 73, 7
nolle 17, 6
nomen 2, 9. 6, 22. 59, 17, &c.
nomenque 77, 14. 100, 17. 299, 22
nomina 163, 4. 182, 4
nominans 19, 10. 54, 7
nominaretur 38, 15
nominari 222, 6. 227, 15
nominat 33, 10. 45, 17
nominata 125, 17
nominatum 200, 18
nominavit 37, 25
nomine 27, 18. 29, 5. 77, 8, &c.
nomini 47, 5. 163 11
nominibus 29, 1, 2. 31, 13. 201, 27
nominis 61, 16. 97, 10. 111, 18, &c.
nominum 223, 24
Nonas 15, 15. 16, 1
nondum 16, 5. 89, 12. 232, 18
nonne 18, 2. 89, 4. 233, 3, 21
nonnulli 19, 20. 39, 6. 52, 21. 212, 15
nonnullorum 44, 16
nonnullos 12, 8. 22, 22. 230, 6
nos 7, 20. 16, 16. 26, 6, &c.
noſmet 17, 9. 162, 7
noſque 211, 17. 213, 13. 217, 12
noſcerent 208, 10
nôſſe 207, 24
noſtra 1, 4. 26, 8. 42, 4, &c.
noſtræ 52, 8. 60, 8. 71, 11, &c.
noſtram 148, 4. 156, 2
noſtrarum 232, 33
noſtras 227, 25
noſtri 2, 3. 10, 14. 40, 7, 11, &c.
noſtris 63, 11. 56, 3. 141, 6, &c.
noſtro 63, 19. 76, 9. 84, 16, &c.
noſtrorum 45, 9. 165, 13
noſtros 46. 18. 47, 17, &c.
noſtrum 26, 10. 27, 8. 46, 3, &c.
noti 230, 8
notior 229, 8
notiſſimi 233, 18
notiſſumus 193, 6
notus 32, 18. 35, 20. 115, 6
Nov. 23, 10
nova 18, 12. 30, 8. 71, 15, &c.
novæ 118, 15
novandis 32, 2. 204, 6
novaretur 50, 5
novarum 22, 20. 30, 5. 37, 10, &c.
novas 19, 3. 120, 3. 213, 7
noverat 32, 19. 54, 12
novêre 41, 12
novi 61, 1. 63, 20, &c.
novique 143, 18
novis 32, 11. 125, 2, &c.
noviſſimè 65, 4. 79, 1
noviſſumè 65, 4. 79, 1
noviſſumi 121, 7
novitate 5, 9
novitatem 131, 11
novo 28, 3. 101, 5, &c.
novorum 123, 4
novos 68, 5. 117, 16, &c.
novum 40, 19. 42, 5, 22, &c.
novus 20, 17. 115, 12, &c.
nox 76, 5. 95, 17. 112, 4, &c.
noxarum 166, 5
noxæ 164, 5
noxia 99, 5
noxiorum 179, 17
noxios 90, 11
nubere 12, 14
nubes 204, 3
nubibus 95, 10
Nucerinum 19, 6
nuda 126, 12. 199, 1
nudatum 136, 8
nudavero 229, 10
nudis 140, 14
nudum 151, 25
nulla 28, 4. 46, 22. 132, 14, &c.
nullæ 30, 17
nullam 81, 7. 127, 18. 215, 7
nullius 23, 7, 45, 10. 110, 26, &c.
nullo 142, 14. 145, 13, &c.
nullum 46, 26. 86, 19, &c.
nullus 13, 17. 70, 8
num 130, 20. 132, 17. 177, 3
Numantia 64, 1. 65, 4

Numantiæ 73, 13
Numantiam 79, 9. 146, 17
Numantinis 63, 12
Numantino 63, 3. 64, 19
numeret 162, 8
numero 26, 4. 34, 2. 43, 12, &c.
numerum 150, 20. 224, 8
numerus 224, 10
Numida 67, 15. 92, 15, &c.
Numidæ 67, 21, 25. 77, 8, &c.
Numidæque 105, 1
Numidam 93, 1. 151, 8, 153, 2
Numidarum 61, 8, 17. 62, 19, & *alibi plur.*
Numidas 66, 12. 76, 15, & *alibi plur.*
Numida 67, 31. 77, 9. 84, 1, 3, & *alibi.*
Numidiæ 63, 23. 67, 26, & *alibi plur.*
Numidiæque 92, 2
Numidiam 78, 9. 84, 21, &c.
Numidica 140, 15
Numidis 63, 6. 73, 11. 77, 13, &c.
numine 224, 24
nunquam 8, 7. 16, 15, &c.
numquid 530, 1
nuntiabant 23, 11
nuntiabantur 83, 6
nuntiabatur 103, 20
nuntiant 151, 2, 16
nunciarentur 22, 24
nunciaret 37, 21
nunciari 84, 12. 102, 17
nunciat 154, 23
nunciatum 29, 6. 152, 17. 155, 16. 156, 5
nuncient 80, 13
nuncii 146, 21
nunciis 102, 8. 128, 31. 140, 25. 196, 3
nuncio 84, 5
nuncios 36, 1. 39, 14, &c.
nuncius 51, 8
nunquam 141, 6. 222, 35, 231, 27. 232, 6
nupferat 127, 15
nuptiis 13, 2
nuptum 174, 2
Nufæ 189, 15
nufquam 18, 11. 165, 2
nutabat 96, 4
nutriverunt 231, 26
nutu 138, 16

O.

OBediendum 224, 26
obediens 89, 9
obedientes 90, 12
obedientia 1, 5. 71, 18
obedit 222, 23
obeſſet 217, 13
objectantur 131, 11
objectare 63, 12. 141, 6. 232, 11
objectat 161, 23. 229, 24
objecti 71, 3
objicere 230, 31
objicio 227, 3. 229, 12
objicis 232, 1
oblata 32, 3
oblatam 217, 23
oblatum 67, 12
obliti 41, 18. 168, 3
oblitum 146, 19
oblivio 211, 22
obivionem 230, 10
oblivionis 171, 3
obliviſci 227, 25
oblonga 77, 1
obnoxia 20, 11
obnoxii 17, 14. 38, 2
obnoxiis 87, 1. 190, 7
obnoxios 12, 7
obnoxius 46, 24. 188, 25
obruerentur 126 19
obruti 126, 19
obrutum 200, 17
obſcœnum 229, 3
obſcura 107, 27. 226, 8
obſcurabat 179 8
obſcuram 170, 13
obſcurati 105, 4
obſcuratque 8, 1
obſcuratum 95, 10
obſcurior 23, 13
obſcuro 20, 4. 41, 10, 80, 3
obſcurum 215, 14
obſecrat 111, 27
obſecrati 82, 19
obſecro 165, 16
obſecutus 214, 5
obſequeſam 174, 24
obſequentior 226, 14
obſequeris 228, 15
obſervare 42, 16. 106, 13. 127, 7
obſervate 66, 3
obſeſſa 189, 14
obſeſſum 148, 18
obſeſſus 81, 18
obſident 35, 16
obſidere 22, 4. 138, 2
obſiderat 34, 14
obſideri 94, 16
obſidet 82, 1
obſides 108, 26
obſidione 190, 9
obſiſtat 203, 37
obſtabat 43, 20
obſtant 52, 9. 191, 12, 227, 15
obſtat 48, 4. 217, 21
obſtinatis 29, 20
obſtiterant 144, 6
obſtrepere 25, 13
obtentui 163, 2. 223, 22
obteſtamur 27, 5
obteſtando 104, 11. 114, 1. 121, 15
obteſtatus 35, 20. 151, 27
obteſtor 225, 13
obteſtorque 65, 9
obtinebam 28, 7
obtinendas 15, 16
obtinente 233, 23
obtines 228, 8
obtinet 75, 17. 127, 13
obtinuerat 74, 6
obtinuit 62, 2
obtrectat 221, 23
obtrectationibus 225, 20
obtruncabantur 175, 17

obtruncant 118, 12
obtruncare 143, 15. 146, 12
obtruncat 23, 36
obtruncati 118, 22. 155, 20
obtulerat 49, 9
obvenit 84, 320
obviàm 6, 61, 10, 63, 10, *& alibi plur.*
obvii 106, 2. 119, 16. 126, 6
obvius 79, 29. 83, 16. 155, 17
occanuerunt 169, 33
occaſionem 40, 15. 51, 3
occaſu 119, 5. 137, 22. 225, 13
occaſum 29, 18
occaſurum 63, 5
occepêre 186, 24
occidendum 71, 16
occident 191, 21
occidente 75, 2
occidentem 172, 2. 191, 8
occiderat 55, 22
occidere 189, 9
occidi 135. 15. 147, 2
occidiſſe 188, 12
occidiſſet 63, 22
occidit 81, 23
occiditur 196, 6
occidunt 58, 12
occiſi 111, 17
occiſis 146, 28
occiſo 87, 8. 146, 20
occiſorum 141, 13
occiſos 114, 3
occiſus 16, 12. 117, 10. 204, 31
occulta 110, 15. 155, 13. 212, 2. 220, 5
occultam 176, 15
occultans 67, 19. 74, 1
occultare 20, 8. 115, 12
occultati 105, 2
occultato 137, 16
occultè 21, 22, 25. 35, 16, *& alibi.*
occultiora 95, 3
occultis 202, 22
occultiſſumè 137, 27
occultiùs 14, 12
occulto 112, 9. 132, 5, &c.
occultos 103, 25
occultum 20, 14. 81, 23
occultis 113, 19
occupandæ 210, 21
occupando 215, 15
occupat 105, 19. 144, 11
occupat 160, 22
occupatio 224, 2
occupetis 178, 19
occupatuſque 170, 4
occupavêre 36, 2. 76, 10, *& alibi plur.*
occupavit 183, 11
occurrere 173, 22. 175, 17
occurſantis 67, 17. 130, 5
oceani 76, 9. 203, 17
oceanum 76, 10. 158, 6
oceanus 191, 9
ociſſumè 82, 20
ocium 45, 5
Octavio 150, 4
Octavium 187, 7
Octavius 171, 19
octavum 154, 22
octo 53, 13
oculi 13, 6
oculis 18, 17
oculo 200, 10
oculoſque 126, 12
odêre 30, 8
odio 30, 8. 38, 18. 30, 1, &c.
odiſſe 41, 14. 88, 15. 167, 20. 229, 17
odiſti 228, 15, 16
odit 166, 7
odium 59, 10. 174, 26
odore 50, 11
odores 202, 28
odos 101, 13
offendere 130, 4. 234, 20
offendimini 229, 12
offenſa 140, 16
offenſæ 147, 22
offenſum 122, 5
offerre 208, 23
officere 22, 12. 180, 11
officerent 112, 3
officeret 107, 11
officia 55, 3. 124, 4. 224, 9
officii 131, 3
officiis 5, 3. 148, 6
officio 65, 13
officit 52, 3
officiunt 40, 3. 134, 8
offudiſti 230, 9
oleaſtro 104, 2
olim 165, 11. 180, 8. 191, 10. 207, 22
Olympum 171, 1
omine 198, 26
omiſit 93, 10
omiſſâ 117, 18. 164, 11
omiſſis 24. 11. 215, 1
omiſſo 120, 14
omittam 65, 4
omittenda 213, 19
omittendum 182, 9
omittentes 208, 11
omittere 148, 14.
omittetente 139, 12
omitto 47, 4. 153, 24
omittunt 54, 16
omne 128, 23. 137, 12. 178, 15. 211, 5
omnem 33, 18. 35, 13. 56, 4, &c.
omnes 9, 19. 21, 20, 22, *& alibi plur.*
omneſque 214, 18
omni 7, 20. 50, 17, 22, 55, 18, &c.
omnique 230, 14
omnia 3, 1, 6. 7, 13. 8, 25. 9, 4. 10, 4. 11, 1, 9, 11, &c.
omniaque 58, 11. 191, 13. 231, 17
omnibus 11, 14. 16, 21. 18, 12. 19, 8. 21, 16. 23, 5, &c.
omnibuſque 133, 22
omnino 33, 5. 89, 5. 154, 4, &c.
omnis 1, 1, 4. 13, 15. 14, 5. 17, 5. 19, 10. 24, 5, &c.
omniſque 67, 222. 140, 10
omnium 9, 2. 11, 16. 19, 13. 30, 3, 11. 40, 3, 20, *& alibi.*
onera 222, 13
onerabis 227, 26
onerare 137, 23. 215, 7
onerat 67, 12. 123, 32. 134, 28
onerati 124, 25
onere 158, 19. 170, 18, 230, 16
oneri 3, 8. 9, 1. 36, 5. 69, 12
onerique 178, 11
onus 229, 8

onuſtum 125, 12
ope 1, 2, 31, 10. 64, 12, &c.
opem 153, 15
opera 121, 9. 170, 4. 201, 6
operæ 10, 12. 128, 2
operam 22, 13. 23, 3, &c.
operamque 169, 4
opere 107, 24. 110, 26. 139, 2, 9
operibus 122, 14. 124, 16, &c.
operimenta 200, 26
operiri 11, 11. 109, 6
operitur 137, 27
opes 11, 12. 14, 4. 15, 3, &c.
opuſque 120, 8. 152, 4
opibus 2, 2. 24, 2. 40, 10, &c.
opifices 30, 11. 122, 12
Opimius 74, 8
opinio 231, 11
opinione 107, 24. 130, 5. 229, 21. 230, 12
opinionem 124, 6
opinionis 230, 2
opinor 226, 13, 24. 227, 7, 234, 9
opis 19, 2. 197, 5
opitulati 26, 13
oportere 66, 15. 135, 22
oportet 214, 9
opperior 52, 7
opperirctur 128, 8. 139, 13
opperitur 146, 6
opperiuntur 149, 12
oppida 77, 5. 78, 12. 108, 22, &c.
oppidani 111, 18. 112, 17, &c.
oppidanos 110, 10. 124, 16
oppidi 94, 20. 118, 11, 18, &c.
oppidis 102, 20. 145, 10
oppido 67, 10. 110, 21, &c.
oppidum 80, 1. 8, 83, 10, &c.
Oppius 186, 14
opportuna 14, 2. 17, 1. 22, 3, 10, &c.
opportuni 188, 18
opportunior 106, 9. 147, 21
opportuniora 170, 23
opportunis 20, 22
opportuniſſimam 127, 13
opportuniſſime 136, 6
opportuniſſimus 135, 5
opportunitas 62, 18
opportunitate 94, 17. 103, 24. 124, 45
opportunitates 34, 19. 103, 10
opportuniùs 177, 22
opportunos 102, 15. 108, 9
opportunum 22, 2. 113, 23
opportunus 79, 12. 109, 18. 138, 9. 144, 12
oppreſſa 43, 5. 158, 18. 233, 7
oppreſſerat 121, 19
oppreſsêre 215, 8
oppreſſeris 188, 18
oppreſſi 196, 10. 223, 9. 230, 24
oppreſſis 191, 1
oppreſſiſſe 191, 24
oppreſſiſſet 22, 12. 32, 5
oppreſſit 71, 2. 168, 3
oppreſſos 32, 16
opprimere 220, 5
opprimi 62, 22
opprimundæ 13, 17. 164, 13. 265, 3
opprobria 112, 11
opprobrii 198, 28
opprobrio 232, 28
oppugnandum 112, 5
oppugnare 110, 8
oppugnatione 80, 16. 83, 5
oppugnatum 227, 2
oppugnatus 38, 26
optabile 128, 7
optabilis 223, 18
optanda 215, 16
optandæ 8, 26
optare 166, 10. 215, 26
optâſtis 18, 17
optatis 164, 15
optatius 218, 17
optaverant 98, 2
optaviſſet 186, 28
optavit 134, 22
optimatos 228, 12
optimis 130, 17
optimo 80, 19
optimum 147, 17. 152, 5
optionem 126, 17
optuma 133, 4. 210, 11. 225, 3
optumè 53, 16. 114, 2. 141, 20
optumi 168, 11. 117, 11
optumis 158, 7. 160, 6. 210, 4
optumo 9, 10. 27, 13. 34, 9. 160, 8
optumos 89, 1. 131, 15. 190, 12. 212, 9
optunum 3, 4. 25, 17. 50, 4, &c.
optumos 8, 9. 179, 18. 228, 5
opulens 119, 21
opulenter 133, 8
opulenti 71, 17. 125, 26
opulentia 6, 16. 45, 13, &c.
opulentiam 46, 25. 198, 6, &c.
opulentior 66, 1. 74, 15. 219, 17
opulentis 48, 27
opulentiſſima 108, 21
opulentiſſumus 127, 25. 153, 13
opulentum 111, 1. 123, 20
opus 2, 8. 18, 7. 25, 12, &c.
ora 78, 1. 88, 5. 126, 11, &c.
orabat 9, 15
oræ 207, 14
orans 186, 14
orantes 124, 28
orantibus 155, 15
orantur 188, 15
orare 33, 5. 103, 15, &c.
oraret 208, 15
oratio 18, 19. 41, 6, 7. 132, 14. 229, 4
oratione 19, 5. 39, 23. 51, 26, &c.
orationem 16, 21. 25, 4, &c.
orationis 174, 25
orator 152, 13
oratum 81, 14
orbem 8, 4. 225, 15
orbes 104, 1
orbi 228, 10

orbis

orbis 75, 7. 191, 12. 210, 18. 212, 22
Orchomenum 207, 24
ordine 14, 10. 40, 8. 45, 8, &c.
ordinem 232, 25
ordines 53, 10. 106, 1, 12, 18, &c.
ordinibus 105, 5. 143, 15. 217, 18
ordinis 14, 7. 36, 13. 87, 10, &c.
ordinum 168, 8. 178, 24
ore 141, 21. 197, 1. 198, 18. 201, 1
Oreſtillæ 12, 13. 29, 2
Oreſtillam 29, 7
Oreſtis 173, 27
oriantur 225, 16
oriatur 72, 7
oriebatur 104, 2
oriens 103, 27
orientem 172, 1. 20, 12. 5
orietur 219, 5
originibus 78, 2
Orion 205, 15
oriretur 27, 17. 62, 21. 121, 16
oriri 99, 2. 158, 12
oris 155, 14. 195, 12. 206, 28
oritur 111, 3. 205, 15
ornata 203, 36
ornatumque 140, 13
oro 165, 15. 227, 17. 227, 24. 228, 6
orta 6, 15. 20, 1. 42, 21, &c.
ortæ 199, 7
ortu 29, 18. 75, 10. 151, 15
ortum 25, 8. 109, 11
ortus 62, 4. 97, 21, &c.
os 215, 24
oſtendam 33, 3
oſtendere 84, 24. 86, 13, &c.
oſtenderet 105, 1
oſtendimus 119, 21
oſtendit 3, 12. 93, 3, &c.
oſtendunt 146, 3
oſtentabant 202, 26
oſtentabat 118, 9. 200, 9
oſtentando 63, 5. 117, 20. 136, 13
oſtentant 189, 9. 191, 1
oſtentas 88, 6. 198, 18
oſtentare 81, 5. 104, 21. 132, 19
oſtentaretur 184, 6
oſtentat 119, 11
oſtentationem 175, 5
oſtentui 82, 6. 102, 24
oſtia 178, 30
Othus 205, 11
otii 213, 16
otio 10, 1. 14, 15. 60, 6, &c.
otium 5, 3. 8, 26. 13, 12, &c.

P.

PAbula 173, 13
pabuli 101, 13
pabulique 174, 1
pabulo 109, 21. 137, 8
pabulum 76, 3. 110, 1
pacatis 91, 9
pace 2, 17. 3, 13. 8, 20, &c.
pacem 15, 1. 24, 7, &c.
paces 89, 15
pacificante 118, 3
pacis 85, 7. 94, 3. 117, 13, 21, &c.
paciſcatur 83, 11
paciſcitur 233, 226
pacta 199, 18
pactione 21, 20. 114, 8. 118, 25. 200, 23
pactiones 91, 6
pactionibus 85, 8
pactionis 95, 1
pacto 189, 9
Pæligna 150, 15
palam 85, 11. 102, 17, &c.
palantes 76, 5. 101, 15. 118, 13
palantis 109, 8
Palicanus 199, 8
paludamenta 186, 29
paludamento 196, 10
paludem 94, 18
paludes 162, 21
paludibus 158, 7
Pamphyliam 201, 15
panem 101, 18, 24
Panormitanos 198, 8
Paphlagoniâ 206, 32
Paphlagonum 206, 17
par 3, 15. 12, 2. 49, 11, &c.
parabant 6, 22. 15, 14. 97, 10
parabantur 25, 1. 34, 13. 97, 13. 110, 9
parabat 21, 16. 26, 8. 67, 29
parabatur 22, 18. 148, 16. 223, 4
parum 190, 12
paranda 160, 21. 220, 4
parandi 89, 2
parant 80, 15
parantur 47, 14, 222, 7
parare 6, 19. 20, 22. 22, 3. 124, 25, &c.
pararet 5, 21
parari 29, 7. 29, 16. 48, 12. 120, 10
parâſtis 226, 12
parat 67, 27. 79, 29, &c.
parata 34, 17. 35, 9, &c.
paratæ 44, 3
paratı 18, 22. 88, 7. 93, 5, &c.
paratique 22, 5
paratio 87, 12
paratis 34, 6. 57, 20, &c.
parato 52, 12. 84, 13
paratos 137, 22
paratu 200, 7
paratum 152, 17. 169, 1. 179, 11. 182, 3
paratur 59, 2
paratus 25, 6. 146, 6. 234, 12
paraverat 22, 10. 96, 14, &c.
paravere 44, 19. 183, 3

paraveris 227, 5, 7. 234, 1
paravi 177, 21
paraviſſe 48, 17. 89, 5
paraviſſet 121, 15. 179, 13
paravit 158, 20
parcere 12, 7. 130, 3
parceret 21, 8. 151, 11
parci 8, 14
parcite 48, 5
parcunt 46, 3
parem 70, 2. 79, 18. 100, 6. 108, 8. 229, 2
parendi 93, 14
parendo 63, 10
parens 32, 10. 134, 22
parent 3, 6. 26, 2
parente 49, 6. 87, 4. 133, 20
parentem 72, 9. 232, 8
parentes 31, 1. 34, 16, &c.
parenteſque 6, 20. 135, 16. 204, 8. 212, 9
parenti 226, 14
parentibus 44, 18. 77, 8, &c.
parentum 41, 2. 205, 14. 212, 4
parere 140, 10. 227, 19
pareremus 160, 12
parerent 29, 18
pares 41, 11. 106, 27. 192, 3
paret 67, 14. 92, 26
pari 104, 1. 125, 13
paria 200, 20
parietes 50, 10
parieteſque 202, 26
parique 111, 11
parit 162, 18
pariter 64, 17. 102, 23, &c.
pariterque 112, 17
pariuntur 65, 13
Parmæ 192, 27
parricida 196, 24
parricidæ 11, 20
parricidam 25, 13
parricidarum 233, 16
parricidas 42, 18
parricidio 163, 4
parricidas 48, 3
pars 2, 10. 31, 14. 34, 16, &c.
parta 44, 7. 89, 5. 128, 15, &c.
partæ 162, 16
partam 212, 5. 217, 24. 223, 15
parte 35, 14. 54, 1, 3, &c.
partem 16, 20. 21, 26, &c.
partes 218, 4, 21. 228, 8
parti 104, 8. 107, 3. 134, 4
partibus 5, 7. 97, 13. 100, 10. 144, 1. 232, 17
particeps 121, 8. 210, 17
participem 70, 3. 85, 6
participes 14, 13. 19, 7
partim 39, 13. 67, 26, &c.
partis 67, 23. 98, 5. 146, 7. 233, 14
partiverant 100, 8
partium 31, 4. 97, 7, 20, &c.
parum 3, 2. 167, 6
parva 7, 18. 46, 19. 48, 25. 184, 5. 197, 16
parvæ 41, 8. 65, 16
parvas 214, 8
parvi 10, 11. 45, 12. 98, 11
parvis 44, 6. 48, 26. 62, 15
patuiſſet 82, 13, 24
paruit 40, 4
parùm 5, 18. 12, 9. 20, 3, &c.
parvo 172, 21. 191, 6
parvos 24, 10
parvum 65, 1
paſſi 108, 22. 233, 21
paſſim 76, 7. 144, 5
paſſuum 103, 28. 119, 9. 174, 19
paſtuſque 170, 29
patebant 8, 24
patebunt 52, 15
patefacere 99, 5
patefaciant 149, 8
patefacta 39, 3. 37, 10
patefactum 51, 9
patefacto 22, 3
patefecerat 30, 2
patefeci 177, 22
patefeciſſe 155, 14
patefecit 154, 6
patefierent 91, 5
patens 139, 1
patentes 203, 11
patenti 212, 9
patentibus 147, 1. 150, 18
pater 68, 11. 69, 23. 70, 1, 19, 23. 152, 14
patere 52, 2
paterentur 103, 10. 106, 21
paterer 48, 10. 89, 20. 225, 14
pateris 19, 17
pateretur 136, 8
paterna 232, 22
paternam 232, 17. 233, 28
patet 193, 7
pati 11, 8. 16, 14. 41, 3, &c.
patiamini 165, 16. 168, 1
patiaris 224, 20
patibulo 193, 7
patiebamur 70, 6
patiebatur 107, 26
patiemini 18, 2. 167, 15
patienda 232, 14
patiens 5, 15. 7, 9. 75, 13, &c.
patientia 86, 19. 215, 3
patientiam 231, 34
patior 132, 5
patitur 132, 5. 210, 5
patiuntur 167, 13
patranda 100, 16
patrandi 120, 13. 123, 23. 136, 5
patrata 223, 2. 225, 9
patratis 67, 31
patra um 16, 5. 80, 8
patraviſſe 49, 3
patraviſſent 51, 5
patravit 148, 11
patre 65, 1. 151, 3. 152, 4. 232, 17
patrem 70, 16. 92, 3
patremque 232, 5
patres 6, 24. 86, 6. 158, 15, &c.
patria 11, 19. 26, 9. 52, 18, &c.
patriſque 172, 29
patriæ 44, 18. 48, 7. 249, 5, &c.
patriæque 24, 11
patriam 6, 19. 26, 7, &c.
patriamque 48, 17. 177, 3. 196, 20
patrias 161, 11

patribus 25, 7. 27, 2, &c.
patribuſque 135, 22
patriciæ 141, 22. 187, 14
patriciis 183, 2
patricio 25, 9
patricium 183, 2
patricius 50, 14
patrimonii 30, 12. 227, 4
patrimonio 26, 11. 234, 5
patrio 72, 75. 81, 24
patris 69, 2. 81, 17, 116, 6
patrium 289, 13. 190, 11
patrocinia 165, 3. 168, 7
patrocinio 33, 17. 38, 11. 231, 1
patrocinium 231, 33
patronum 231, 22
patronus 227 13
patrum 159, 4. 183, 6. 203, 13
patuiſſet 232, 26
pauca 5, 10. 32, 20. 52, 4, &c.
pauci 6, 16. 15, 6. 34, 20, &c.
pauciores 104, 16
pauciſoribus 177, 23
paucis 5, 8. 6, 5. 25, 20, *& alibi plur.*
pauciſne 180, 10
pauciſſumis 75, 6. 76, 1, &c.
paucitas 49, 3
pauco 86, 1
paucorum 17, 10. 23, 15, &c.
paucos 23, 7. 29, 9, &c.
pavens 151, 5
pavere 24, 10
paveſcere 121, 22
pavidi 149, 2
pavides 112, 24
pavidus 67, 20
paulatim 105, 16
paullatim 6, 6. 9, 8. 43, 3, &c.
pauliſper 57, 11. 105, 4, &c.
paullo 15, 9. 22, 14, &c.
Paullos 228, 7
paullum 129, 15. 146, 23, 222, 27
Paulo 25, 1
paulò 14, 12. 16, 18, &c.
paululum 50, 8. 170, 18. 204, 1. 46, 17. 53, 9
pavor 170, 19
pauper 221. 5
paupertas 10, 8. 49, 3
pax 8, 15. 86, 5. 89, 10, &c.
peccandi 13, 11. 229, 18
peccaſti 232, 8
peccato 48, 9
peccavit 232, 6
pecora 1, 3. 53, 7. 102, 19
pecore 79, 15. 104, 5. 192, 27
pecori 75, 11
pecoribus 76, 3
pecoris 101, 16. 108, 13, &c.
pecorum 175, 16. 180, 5
peculatus 90, 7
pecus 86, 1. 137, 12, 17
pectore 9, 5. 60, 11. 215, 23. 217, 3. 220, 19
pectoris 155, 14
pectus 67, 1. 148, 6
pecunia 64, 8. 68, 2. 74, 13, &c.
pecuniæ 7, 16. 9, 1, 15, &c.
pecuniam 18, 13. 20, 22, &c.
pecuniarum 15, 9
pecunias 44, 8. 46, 7. 97, 5. 173, 5
pede 204, 12
pedem 193, 12
pedes 50, 9. 53, 12. 123, 17. 222, 5. 227, 14
pedeſtrium 104, 8. 107, 3
pedibus 39, 23. 54, 3. 140, 13. 151, 24. 187, 7
pedis 179, 2
pedite 146, 21
pedites 106, 19. 112, 11, &c.
pediteſque 119, 16
peditibus 104, 9. 112, 14. 146, 14
peditum 63, 4. 105, 20. 250, 14
pedum 187, 5
pej râſſe 232, 25
pejor 160, 2. 164, 12
pejùs 215, 20
pelleuantur 98, 12
pellere 158, 16. 179, 16
pellex 226, 14. 234 14
pelli 146, 28
Pelorum 204, 30
penantes 167, 13. 168, 8 &c.
pendebatis 45, 12
pendere 10, 11. 17, 12. 88 1
penderent 152, 4
pendet 73, 2. 204, 10
penè 11, 18. 107, 29. 112 14
penès 63, 16. 76, 1. 83 12, &c.
penetret 221, 16
penſantur 180, 2
penſi 50, 22. 10, 12. 20 8. 48, 8. 98, 13
penuria 75, 12. 80, 21 81, 8, 104, 4. 110,
pependêre 124, 27
pepercerant 55, 20
pepercíſſent 151, 23
pepercit 48, 6
pepererat 24, 5
peperêre 160, 10. 164, 2
pepereris 220, 10
peperterunt 222, 27
peperiſſe 132, 9
peperit 115, 7. 219, 10
perque 111, 27. 121, 1
perfectâ 233, 13
peranguſtæ 139, 1
perbacchatus 231, 18
percitum 174, 22
perculſa 91, 11. 99, 5 122, 15
perculſi 6, 17. 95, 7. 111 15. 124, 8
perculſis 14 16. 97, 14
perculſos 146, 23. 208, 19 227, 10
percuſſus 101, 11. 120, 12 128, 12
percunctantibus 198, 15
percunctatum 178, 30
percunctatus 32, 20
perdidiciſti 226, 11

perdita 25, 10
perditi 233, 18
perditis 114, 22. 128, 27. 176, 14
perditum 29, 20. 46, 3. 90, 15
perdomita 158, 7
perduxit 33, 7. 36, 11. 127, 9
perdundæ 36, 5. 187, 1
pereamus 27, 8
peregrinantes 3, 7
perfeceris 227, 25
perfecit 74, 11
perferant 34, 25
perferunt 88, 7
perficeret 67, 5
perfidia 113, 14. 119, 19, &c.
perfidiæ 151, 27. 189, 8. 226, 1
perfugæ 145, 17
perfugas 91, 8. 97, 5. 114, 13. 48, 19
perfugis 51, 16. 100, 9, 11, &c.
perfugium 49, 16
perge 148, 5. 167, 14
pergebat 79, 26. 103, 6
pergentibus 180, 11. 191, 8
pergere 119, 13. 123, 9, 126, 8
pergerent 35, 2. 81, 11
pergeret 64, 7
perges 212, 20. 215, 25
pergit 107, 6. 108, 22, &c.
periculâ 6, 20. 8, 25. 13, 9, &c.
periculi 5, 9. 19, 12. 34, 2, &c.
periculique 140, 5
periculis 2, 15. 4, 12. 6, 17, &c.
periculo 23, 18. 34, 20, &c.
periculosa 58, 4. 163, 13
periculosè 64, 5
periculosius 160, 22
periculosum 123, 5
periculum 20, 12, 18. 22, 17, &c.
peridoneæ 169, 26
perîêre 179, 7
perierint 86, 22
perignari 192, 25
perinde 61, 5. 88, 6. 199, 20. 221, 11
periret 121, 2
peritè 231, 8
peritia 103, 4. 107, 28
perituram 93, 18
perituros 233, 37
peritus 171, 10
perjuriis 226, 13
perjurio 11, 22. 167, 10
perlatâ 91, 20
perlectis 37, 4. 224, 7
perlegit 121, 11
permanserant 209, 4
permansit 62, 1. 182, 2
permanere 64, 6
permiscet 221, 15
permiscuit 61, 11
permissio 199, 5
permissum 23, 17. 44, 3
permissuri 168, 5
permisti 101, 15
permitteretur 116, 13
permitti 42, 14
permittit 54, 4. 148, 25
permittitur 23, 5
permixta 119, 3
permixti 75, 17. 103, 2. 106, 14. 112, 11. 143, 15
permixtio 99, 2
permixtos 219, 16
permixtum 19, 16
permixtus 112, 19
permota 24, 3. 27, 1
permotum 78, 17
permotus 22, 25. 39, 23. 62, 15. 64, 13
permovit 41, 7
permulcti 188, 3
pernicie 191, 25
perniciem 16, 3. 89, 20. 120, 3
pernicies 49, 16. 214, 13
perniciosa 57, 11. 59, 11. 136, 24
perniciosam 230, 18
perniciosior 103, 5
Perpenna 171, 30. 205, 15
Perpennam 187, 11. 204, 15
perperam 90, 14
perpessa 227, 20
perpessos 16, 16. 227, 25
perpessus 148, 2. 214, 5
perpetuâ 188, 17
perpetuò 231, 31
perpulerat 21, 20
perpulit 95, 1
perquirebat 178, 29
perrexêre 203, 14
perrexit 186, 6
Persæ 76, 8, 10
Persarum 77, 77. 204, 14
perscribere 5, 6. 86, 16
perscribit 139, 24
perscripsi 225, 2
Perse 40, 9
persecutus 141, 21
Persen 127, 27. 189, 6
persequantur 183, 13
persequar 73, 1
persequare 44, 19
persequendo 106, 7
persequi 8, 21. 29, 16, &c.
Persi 158, 4
Persidis 191, 7
persolveret 29, 3
persuadet 91, 2, 12. 92, 19. 102, 15. 113, 20
perræsum 181, 3
perterritis 22, 12
pertimescere 151, 9
pertimesceret 152, 19
pertinuere 180, 12. 185, 2
pertinaciter 183, 11
pertinens 104, 2. 198, 9
pertinuit 41, 6
perturbandam 15, 12
perturbantur 112, 10
perturbare 112, 14
perturbatâ 227, 21
perturbatos 55, 6
pervade 213, 18
pervenerat 63, 11
pervenêre 195, 9
pervenerint 60, 4. 89, 12
pervenerit 219, 22
pervenire 222, 14
perveniſſe 67, 1
pervenit 42, 22. 51, 8, &c.
perveniunt 124, 7. 140, 23
pervenrum 152, 10
perversam 215, 2
perversè 210, 2
perversa 208, 10
pessimus 232, 33
pessum 57, 10. 100, 3
pessuma 6, 3, 7
pessumæ 134, 7
pessumè 88, 13. 167, 5

peſſumi 164, 6
peſſumis 116, 8. 162, 15. 169, 1
peſſumo 147, 17
peſſumum 16, 5. 43, 2
peſſumus 210, 4
peſte 191, 11
peſtem 121, 1
peſtilentia 9, 9
peſtis 70, 7. 151, 9
peras 35, 7
petat 92, 21. 117, 7
petebant 125, 8
petebat 21, 14. 50, 3. 79, 12
petebatur 117, 16
petenda 69, 16
petendis 230, 16
petendi 117, 1. 231, 30
petentibus 76, 8. 157, 8
petere 15, 10. 19, 7. 27, 9, &c.
peterent 19, 2. 102, 11. 126, 17, 9
peteret 21, 9. 116, 4, &c.
peteretur 11, 9
peteris 191, 4
peti 130, 1
petieritis 167, 18
petimus 27, 3. 225, 8
petis 167, 7
petit 115, 5. 196, 5
petitio 21, 23
petitione 38, 18
petitionem 19, 14
petitum 127, 12
petiturum 116, 5
petiverant 79, 15
petiverat 189, 13
perivêre 147, 9
petiveris 154, 3
petiverit 27, 12
petivit 150, 12
Petreio 54, 4
Petreius 54, 13. 55, 4
petulantur 231, 6
petulanti 231, 11
petulantia 30, 12. 225, 27
petulantiſſimâ 234, 18
petulantiſſumis 228, 13
petundi 14, 1. 115, 15
petunt 58, 4. 131, 20. 149, 9. 210, 7
phaleras 132, 20
phaſelida 171, 1
Philæni 126, 21
Philænis 126, 8, 22
Philenon 78, 7
Philippi 189, 6
Philippo 189, 2, 5
Phillippoque 160, 11
Philippus 164, 2
Phænices 77, 15
Phrygas 207, 5
Phrygia 202, 1
Phrygiam 205, 8
pice 111, 8
Piceno 33, 22. 51, 14
Picens 161, 20. 199, 8
Picenum 22, 1. 23, 18
pićta 175, 9
pićtas 10, 2
pietas 88, 11
pietate 10, 15
pigeat 142, 8
pigeret 215, 25. 230, 7
piget 61, 6. 86, 20. 167, 1. 230, 26
pignora 233, 13
piguit 234, 2
pila 54, 16. 111, 8
piraticæ 175, 23,
piraticum 205, 3
piratis 207, 15
piſcantis 175, 22
piſcium 201, 23
Piſidæque 201, 20
Piſo 15, 11. 16, 6, 11. 38, 13, 16
Piſonem 15, 16. 16, 15. 19, 6. 226, 10
Piſonis 233, 1
Piſtorienſem 51, 12
placandi 121, 24
placeat 39, 17. 148, 23. 224, 8
placebunt 2, 12. 118, 16
placebat 123, 6. 133, 3
placent 89, 14. 161, 9, &c.
placere 66, 17. 99, 9. 115, 20. 167, 2
placerente 84, 9
placat 44, 7. 52, 11. 154, 1. 221, 3, 7
placidè 97, 23. 121, 17. 128, 27. 148, 9
placidiùs 32, 2
placido 178, 27
placidus 79, 12
placidum 127, 19
placuerat 67, 6. 135, 19
placuêre 150, 1
placuerint 215, 28
placuiſſe 80, 20
placuiſſet 148, 1
placuit 120, 10. 132, 13. 147, 11. 148, 4
plana 201, 24
planè 105, 2
planitiem 119, 6. 138, 23. 139, 24
planities 53, 13. 94, 17. 104, 4
planum 105, 9
plauſtra 204, 11
Plautiâ 25, 1
Plautiæ 226, 5
plebe 77, 16. 99, 7. 128, 32. 218, 23. 222, 15
plebeii 183, 1
plebem 22, 19. 25, 10, &c.
plebes 23, 1. 30, 5, 10, &c.
plebi 87, 12. 129, 11, &c.
plebis 26, 12. 31, 18, &c.
plena 96, 3. 102, 19. 197, 15
pleni 155, 9
pleno 144, 15
plenus 231, 5
pleraque 6, 15. 14, 14, &c.
pleræque 125, 25
pleraſque 216, 5
plerique 4, 2, 6. 13, 15, & *alibi*.
pleriſque 16, 2. 27, 13, &c.
pleroſque 30, 3. 54, 11, &c.
plerumque 63, 15. 80, 3, &c.
plumæ 200, 27
plura 20, 21. 29, 6. 80, 22, &c.
plures 67, 24. 127, 17, &c.
pluresque 145, 7
pluribus 404, 16. 111, 20. 185, 8
plurima 25, 10. 71, 12. 75, 15. 91, 7
plurimæ 159, 2
plurimas 127, 16
plurimi 142, 14
plurimis 132, 22. 196, 15
plurimus 20, 24. 119, 4
plurimùm 2, 16. 14, 6, &c.
pluri

pluris 45, 4. 129, 23. 131, 10. 133, 19
plus 32, 7. 34, 2. 20, 17, &c.
pluſque 100, 2
pluteoſque 192, 19
pluvia 124, 4. 137, 1
pocula 203, 24
pœna 40, 19. 41, 18. 44, 17. 196, 21
pœnæ 42, 5. 119, 20
pœnam 36, 5
pœnas 15, 9. 20, 2. 42, 8, &c.
Pœni 126, 17. 174, 21
pœnitendum 132, 18
pœnitens 169, 11
pœnitet 88, 4. 150, 10, &c.
pœnituit 221, 5
pœniturum 199, 26
poëtæ 206, 30
pollebat 68, 8. 98, 6
pollens 6, 14. 57, 7
pollenſque 86, 15
pollere 82, 22
pollet 220, 14
polliceantur 33, 20
polliceatur 154, 6
pollicendo 21, 18. 74, 11, &c.
polliceri 19, 3. 20, 10, &c.
pollicetur 34, 27. 110, 12. 140, 4. 143, 7
pollicitando 31, 10. 63, 22
pollicitationibus 79, 10. 113, 17
pollicito 149, 11
pollicitos 33, 12
pollicitus 22, 13. 231, 31
polluere 10, 4. 98, 13
pollui 20, 17
polluta 74, 3. 210, 22
pollutus 115, 14
Pompeianam 226, 5
Pompeianum 227, 5
Pompeii 16, 11, 15. 159, 13, 185, 1
Pompeio 16, 8. 31, 6. 194, 7
Pompeium 185, 5. 211, 4, 20
Pompeius 13, 18. 15, 2. 23, 16. 31, 17. 186, 19. 195, 12. 199, 27. 200, 19. 217, 12
Pomptino 35, 12
Pomptinum 35, 20
pondere 86, 2
ponderis 140, 16
pondo 114, 11
ponere 102, 3. 170, 11
poneret 73, 14. 117, 2
ponit 226, 21
pons 198, 10
ponte 35, 12
pontem 35, 16
ponti 206, 17
Pontici 206, 28
Pontico 206, 31
Ponticum 200, 25
pontificatus 38, 18
Ponto 201, 25. 206, 3, 25
Pontum 193, 16. 195, 9
populare 230, 17
populares 19, 16. 20, 20
popularibus 46, 9. 63, 1. 120, 5.
popularia 93, 14. 111, 25
popularium 97, 20. 103, 22. 123, 11. 154, 13
populi 5, 5. 8, 23. 10, 2, & *alibi.*
populique 6, 16
P. Q. Populique 155, 1
populis 129, 6. 189, 1
populo 8, 7. 44, 10. 63, 4, &c.
populoque 64, 11
populos 87, 14. 214, 15
populum 68, 1. 71, 14, &c.
populumque 27, 11
P. Q. Populumque 80, 13
populus 7, 18. 43, 7. 48, 23, &c.
P. Q. Populuſque 150, 9
populuſque 231, 21
Porcia 42, 12. 44, 2. 227, 21
Porcium 22, 8
Porcius 14, 9. 44, 13
porrectum 104, 7
porrigit 107, 11
porrò 36, 4. 82, 24. 84, 20. 206, 33. 215, 7
porta 110, 17. 145, 21
portabant 6, 20. 51, 1
portæ 118, 18. 201, 18
portam 111, 15
portare 20, 23. 52, 14. 93, 20. 102, 21
portaret 96, 15. 102, 6. 123, 30
portaretur 84, 4
portari 23, 12. 123, 27
portarum 67, 13
portas 112, 7. 119, 14, 18. 158, 2. 176, 8
portationibus 34, 1
portaverat 150, 5
portendant 59, 9
portenderetur 177, 3
portendi 37, 1. 114, 25. 138, 16
portenta 23, 11
portis 145, 2. 171, 11
portuoſior 75, 1
portus 206, 24
poſcant 117, 14
poſcebant 134, 9
poſcebat 110, 8
poſceret 120, 9
poſci 163, 16
poſcunt 197, 12
poſita 124, 1
poſitæ 186, 10
poſitam 121, 10
poſitas 188, 6
poſitis 137, 21
poſitum 158, 14. 199, 4
poſſe 12, 16. 7, 3. 21, 1, 11, & *alibi.*
poſſederat 103, 16
poſſedêre 77, 8
poſſedit 75, 2
poſſem 7, 17. 29, 2, 49
poſſent 26, 1. 112, 24, 10. 159, 10. 225, 2
poſſeſſa 77, 14
poſſeſſiones 161, 23. 234, 1
poſſeſſionibus 29, 1
poſſet 32, 7. 40, 16, &c.
poſſidet 40, 4. 47, 1
poſſint 68, 5
poſſis 59, 7
poſſit 32, 15. 46, 11. 82, 3, &c.
poſſitis 168, 1. 183, 5
poſſum 42, 8. 132, 18. 234, 23
poſſumus 191, 7
poſſunt 197, 13. 118, 3. 227, 15
poſtea 2, 12. 16, 6. 20, 1, 23, &c.
poſteaquam 233, 7, 13, 20
poſtera 119, 5. 124, 6
poſteriores 126, 14
poſteris 132, 4. 163, 9. 230, 12
poſterius 131, 7

Poſtero 85, 15. 95, 18, &c.
poſterum 182, 2. 210, 8. 213, 8
Poſtumius 222, 12
poſtquam 6, 11, 13. 9, 17. & alibi plur.
poſtrema 41, 17. 208, 5
poſtremam 146, 14
poſtremis 102, 4
poſtremò 11, 22. 12, 6, 13, & alibi plur.
poſtremos 105, 22. 110, 2
poſtremum 158, 9. 159, 2. 164, 19
poſtremus 164, 12. 189, 23
poſtulabantur 149, 17
poſtulabat 50, 6. 93, 4, &c.
poſtulant 34, 24. 38, 3
poſtulanti 116, 4
poſtulare 19, 1. 25, 7. 75, 2. 129, 5
poſtularet 67, 14
poſtularia 128, 29
poſtulatum 128, 20
poſtulaverat 208, 11
poſtulaverat 129, 16
poſtulent 35, 7
poſtulet 132, 19
poſuère 75, 7
poſuiſtis 81, 26
poſuit 18, 18. 206, 18. 229, 18
potare 10, 2
potens 69, 19. 74, 8. 223, 13
potenſque 57, 7
potent 134, 2
potentes 63, 22. 159, 3. 210, 1
potenteſque 31, 10
potentia 10, 7. 16, 10. 17, 15, &c.
potentiæ 59, 11. 74, 1. 83, 20, &c.
potentiam 15, 3. 135, 4
potentiori 98, 11
potentis 89, 11
potentius 17, 10. 185, 15
poterant 97, 8. 133, 17, 145, 4
poterat 13, 5. 20, 10. 22, 25, &c.
polero 5, 8. 15, 8. 229, 28
potes 213, 30. 234, 19
poteſt 18, 8. 42, 4. 43, 16, &c.
poteſtne 90, 5
poteſtas 23, 3. 31, 7, &c.
poteſtate 128, 14. 138, 5, &c.
poteſtatem 31, 7. 38, 6, &c.
poteſtatibus 115, 8. 130, 16
poteſtatis 158, 7
potiebatur 67, 31
potior 119, 1. 128, 22
potiora 83, 12. 114, 20. 179, 19
potiorem 75, 1
potiores 63, 21
potiorque 163, 13
potiretur 63, 23. 83, 4. 109, 13. 220, 2
potiri 37, 2
potiſſimùm 140, 21. 70, 3, 22, &c.
potiri 123, 16. 124, 22
potitur 192, 18
potitus 123, 24. 138, 19
potiundi 94, 20. 136, 25
potiùs 13, 13. 53, 6. 57, 2, &c.
potuêre 86, 6. 113, 5
potuêris 233, 28
potui 225, 22
potuimus 234, 16
potuiſſe 96, 14
potuiſſet 116, 3. 199, 28. 210, 18.
potuiſtis 51, 21
potuit 142, 3. 173, 5. 232, 7, 13. 233, 24
præ 140, 19
præacutas 51, 1
præaltâ 125, 14
præbeatis 183, 12
præbebat 118, 20
præbendo 215, 2
præbeo 72, 15. 188, 28
præbere 12, 6. 45, 5
præbet 225, 1
præbetis 180, 6
præbita 108, 25
præceperant 144, 8
præceperat 32, 11. 124, 1
præcepit 68, 14
præceps 21, 11. 25, 14, &c.
præcepta 69, 2. 131, 5
præceptis 133, 7. 215, 3. 222, 10
præcepto 34, 23. 68, 7. 140, 11
præceptum 35, 15. 50, 13, &c.
præceptus 170, 15
præcipere 203, 31
præcipit 33, 19. 68, 4. 84, 8
præcipitant 215, 10
præcipitarentur 112, 2
præcipitati 159, 8
præcipitatus 72, 14
præcipitavit 98, 14
præcipitem 64, 8
præcipites 87, 7
præciſum 139, 6
præclara 8, 6. 48, 24, &c.
præclaram 133, 16
præclari 3, 11. 96, 9. 110, 10
præclarior 132, 3
præclarius 132, 6
præclaros 60, 8
præclarus 72, 8
præda 75, 15. 95, 17, &c.
prædabundum 137, 15
prædia 19, 13. 37, 13, &c.
prædam 70, 11. 119, 11, &c.
prædari 109, 21. 138, 3
prædarum 192, 8
prædas 79, 27. 91, 9, &c.
præ ator 101, 4
prædatores 187, 12
prædatoriâ 79, 24
prædicabat 153, 2
prædicantem 38, 11. 70, 15
prædicent 211, 16
prædicente 178, 14
prædicet 132, 15
prædicit 123, 30
præditi 41, 12
prædixero 199, 4
prædućti 140, 12
prædonum 178, 27
prærant 91, 6. 140, 12
prærat 34, 3. 116, 10
præſſent 24, 3
præfecit 63, 6. 104, 8

præ-

præfecti 102, 21
præfectis 103, 2
præfectoique 123, 8
præfectum 167, 4. 118, 11. 119, 21
præfectumque 125, 1
præfectus 50, 10. 118, 24. 125, 9
prægrediens 140, 16
prælatus 162, 16
prælia 200, 1
prælantibus 139, 17, 14
prælliis 123, 17. 200, 22
prælio 8, 19. 32, 4. 52, 26, &c.
prælium 113, 6. 123, 12
præluxi 230, 7
præmia 14, 4. 18, 18. 19, 2, &c.
præmiis 180, 1. 221, 12
præminent 174, 19
præmio 30, 2. 68, 10. 143, 9
præmiorum 186, 27
præmittera 105, 12
præmiſiſſe 22, 9
præmiſſi 107, 30. 151, 1
præmiſſis 152, 6
præmiſſus 107, 6. 152, 11
præmium 23, 19. 215, 17
Præneſte 171, 7
præparaviſſet 200, 1
præpediebat 84, 17
præpoſteri 131, 6
prærupti 94, 18
præſens 13, 11. 85, 8. 103, 5. 191, 17. 214, 5
præſente 33, 10. 208, 8
præſenti 42, 6. 85, 12. 185, 12
præſentia 159, 7
præſentiam 25, 4
præſentibus 140, 6. 153, 6
præſertim 50, 1, 8. 160, 1. 181, 11. 213, 11
præſidebat 51, 14
præſides 180, 7
præſidia 21, 22. 25, 1. 42, 7, &c.
præſidii 39, 6. 51, 21. 92, 24. 223, 23
præſidiis 35, 15. 39, 16, 24, &c.
præſidio 29, 16. 78, 2, &c.
præſidium 27, 6. 16, 10, &c.
præſidiumque 225, 3
præſtabant 30, 12
præſtabilius 57, 4
præſtare 1, 1. 164, 10. 177, 17
præſtat 18, 3. 90, 15
præſtitiſſent 109, 18
præſtitit 70, 18
præſtò 123, 30
præter 10, 16. 12, 14, &c.
præterea 6, 2. 11, 20, &c.
præteream 236, 6
prætereunda 59, 14
præterfluit 172, 21
prætergrediebantur 192, 15
prætergreſſus 107, 4. 209, 7
præterire 49, 9. 212, 13. 229, 2
præterit 179, 15
prætor 34, 3. 36, 10. 54, 10, &c.
prætore 16, 7. 149, 3
prætorem 36, 13. 149, 15
prætores 23, 16. 50, 7
prætoria 55, 14
prætoriam 55. 5
prætoribus 35, 12. 18, 21
prætoris 26, 12. 27, 6
prætorium 61, 3
prætulerat 30, 20
prætura 61, 3. 130, 1. 217, 8
præventum 121, 16
prava 115, 19. 142, 16, &c.
prava 214, 1
pravis 57, 9
praviſſumèque 160, 17
pravitas 58, 14
pravitate 217, 12
pravitatem 174, 30
pravoque 5, 12
pravum 82, 25. 85, 4
precious 38, 14 208, 15
premebantur 180, 4
premerentur 222, 36
premunt 72, 13
preſſi 201, 2
preſſo 208, 22
pretii 133, 19. 222, 14
pretio 58, 14. 39, 14, &c.
pretioſiſſimos 233, 29
pretium 10, 12. 74, 5, &c.
pridie 43, 17. 212, 26
pridie 188, 6
prima 29, 19. 55, 1. 78, 5, &c.
primæ 158, 1. 221, 3. 224, 9
primam 53, 16. 199, 16
primi 119, 15
primipili 65, 14
primis 3, 16. 5, 9. 13, 3, &c.
primo 9, 1. 8, 10. 14, 3, &c
primordio 158, 4
primos 102, 27. 105, 18, &c.
primum 2, 10. 4, 1. 10, &c.
primus 59, 19. 62, 11. 181, 1. 200, 4
princeps 20, 24. 74, 7. 82, 18
principem 15, 5. 162, 10. 185, 6. 230, 1
principes 22. 7. 34, 5. 105, 18. 118, 4. 200, 13
principia 105, 17
principibus 32, 18
principiis 105, 9
principio 21 18. 85, 2, &c.
principium 160, 14
prior 65, 18. 170. 28
priore 93, 12. 146, 13
priorem 142, 17
priores 103, 16. 106. 7
priſtinæ 52, 20. 54, 17. 55, 9. 204 11
privata 72, 1. 82, 15. 165, 2. 220, 11
privatæ 197, 3
privatas 107, 13. 117, 15
privatim 10, 3. 30, 1, &c.
privatimque 32, 16
privatis 11, 4. 30, 18, &c.
privato 22, 25. 153, 13. 168, 13
privatorum 231, 26
privatum 62, 5
privatus 28, 6. 197, 1
privignum 13, 1
priu 2, 7. 5, 10. 11, 10, &c.

probra 43, 21
probabat 30, 6
probæ 21, 6
probandum 224, 12
probate 128, 30. 218, 20. 224, 4
probarente 86, 6
probaretur 80, 19. 217, 1
probari 221, 2
probat 190, 6
probata 126, 20. 152, 7
probate 163, 14
probatis 163, 14
probi 161, 3
probitas 69, 10. 114, 29. 159, 21. 220, 23
probitate 60, 14
probitatem 9, 3. 57, 8
probitati 214, 12
probos 130, 16
probra 101, 20. 131, 11
probri 20, 5
probro 10, 8. 30, 11. 210, 21
probrum 217, 21
procaci 21, 13
procacitate 226, 21
procacitatis 229, 10. 234, 17
procax 232, 12
procedat 93, 1. 102, 16
procedebant 25, 17. 102, 21
procedebat 113, 13
procedere 105, 16. 117, 17. 128, 31. 65, 17
procederent 58, 5
procedere 2, 6
procedit 22, 7. 79, 29, &c.
procedunt 67, 4. 107, 26, &c.
processerant 56, 1. 77, 12. 130, 8. 141, 10
processerat 106, 15
processit 61, 6
processit 61, 12. 80, 3, &c.
processum 79, 28
processuros 126, 20
proclivi 221, 21
proconsul 165, 6
proconsule 101, 2. 169, 3
proconsulem 169, 18
profui 5, 1. 16, 9, 21, &c.
proculationem 68, 15
prodegerint 161, 21
prodeget 21, 20
prodiderat 21, 10
prodidere 89, 6. 180, 10
prodigia 23, 11
prodigiis 37, 3
prodita 90, 9
proditionem 103, 16. 124, 14
proditionis 173, 20
proditis 151, 10
prodito 189, 23
prodi'or 167, 8
proditorum 168, 7
proditos 151, 18
proditum 90, 9
producto 92, 2
prælia 135, 13. 178, 1. 190, 5. 217, 2
prœliantur 146, 13
prœlii 143, 5, 18. 201, 9
prœliis 105, 13. 108, 6, 20, &c.
prœliisque 124, 1
prœlio 54, 3. 55, 22. 63, 12, &c.
prœlium 52, 12. 54, 15, &c.
profanaque 10, 3
profecti 32, 8. 150, 3, &c.
profectione 122, 4
profectò 3, 7. 7, 20. 32, 4, &c.
profectum 173, 18. 177, 9. 191. 24
profectus 25, 20. 93, 15, 20, &c.
proficiebat 186, 14
proficiscantur 27, 10
proficiscens 149, 3
proficiscenteni 37, 17. 143, 11
proficiscerentur 35, 11. 126, 6. 151, 12. 169, 5
proficiscî 22, 11. 27, 15, &c.
proficiscitur 34, 27. 86, 3, &c.
proficiscuntur 149, 1
profiteri 15, 11
profitetur 93, 7
profligatis 146. 24
profluerunt 133, 4
profugerant 81, 9. 123, 5
profugerat 36, 10. 67, 20
profugeret 51, 13. 151, 7
profugi 6, 9. 110, 24
profugiffe 119, 21
profugit 67, 31. 80, 6. &c
profugium 106, 30
profugiunt 149, 2
profugos 125, 10
profugus 92, 17
profunda 127, 21. 189, 2. 192, 34
profundæ 212, 11
profundant 18, 8
profufiùs 11, 14
profufus 5. 17
profutura 58, 3
progeniem 69, 16
progreffæ 170, 18
progreffum 165, 2
prohibeas 214, 2
prohibebant 76, 13. 118, 19, 188, 5
prohibebat 107, 14. 190, 10
prohibebatur 186, 18
prohibendo 102, 6
proh'bere 69, 22. 90, 4, &c.
prohibent 53, 5
prohibentur 161, 10
prohibet 52, 10. 151, 21
prohibetur 184, 4
prohibiti 22, 18
prohibituri 202, 15
prohibitus 15, 10
prohibuerat 172, 11
prohibuêre 190, 17
prohibuerit 80. 25
prohibuit 80, 7
projectum 177, 11
projectus 72, 5
proinde 11, 2. 61, 3. 104, 16, &c.
prolatandis 83, 22. 167, 11
prolatando 34, 19
prolatandum 160, 20
prolatare 191, 6
prolatat 190, 3
proles 160, 9
promi 208, 17
promiscua 10, 12
promiscuè 83, 15. 221, 5
prominet 172, 2
promisit 155, 3
promissa 103, 18. 140, 5
promissis 67, 12. 127, 97
promittit 154, 16
promontoria 201, 22
promontoriis 206, 17
promontorium 204, 30
promta 215, 24
promtam 25, 21
promtior 101, 3
promptisque

promptiſque 175, 20
promptiſſumo 164, 4
promptiſſumos 174, 3
promptu 7, 5. 154, 9. 216, 20. 220, 6. 224, 13
promptum 9, 6
promptus 34, 22. 63, 1. 200, 22
promulgat 97, 3
promulgaverat 221, 8
promulgavit 187, 17
prona 1, 3. 139, 22. 156, 3
proniuſque 127, 11
pronum 187, 4
propatulo 11, 9
prope 49, 11. 80, 1. 113, 2, &c.
propediem 2. 6, 251, 4
properabant 11, 7
properabat 7, 15
properabit 221, 10
properandi 150, 16. 192, 29
properandum 42, 13
properantem 194, 6
properantes 107, 16. 112, 3. 192, 31
properanti 51, 18
properantiâ 94, 5
properantiùs 64, 8. 142, 12
properare 78, 3. 94, 21. 124, 14
properaret 37, 23
properatis 183, 8
properato 154, 21
properaviſſet 110, 21
propere 22, 17. 36, 1, &c.
propinqua 33, 8. 67, 9. 104, 5. 136, 22
propinquantes 193, 3
propinquas 195, 4
propinqui 65, 10
propinquo 70, 10
propinquos 71, 2. 144, 10
propinquus 71, 1
proprior 104, 9. 197, 21
propriùs 9, 12. 35, 10, &c.
proponere 28, 4
proponeret 19, 1
proprætore 94, 7
proprætorem 94, 11
proprietatem 207, 5
propter 26, 13. 33, 8, &c.
propulerant 6, 20
propulſare 106, 14
propulſarent 103, 3
proripuit 25, 16
prorsùs 13, 6
proſapiæ 130, 21
proſcripti 31, 2
proſcriptionem 19, 3. 227, 18. 230, 22
proſcriptione 161, 21
proſcriptis 187, 9
proſcriptorum 43, 11. 159, 12. 162, 1
proſcriptos 164, 23
proſecuta 173, 14
proſpectabant 112, 23
proſpectu 126, 13
proſpectum 107, 13
proſpectus 140, 14
proſpera 6, 15
proſperæ 188, 24
proſpere 21, 23. 47, 15, &c.
proſperum 222, 21
proſpiciendum 218, 18
protulit 230, 1
provenêre 8, 4
provideas 214, 10
provideat 114, 2
providendum 40, 17. 215, 12
providens 84, 18
providenter 137, 11
providentia 63, 13
providere 55, 2. 65, 18. 137, 7. 145, 4, 19
provideris 45, 1
provideritis 160, 4
providet 40, 3
provincia 92, 22. 96, 16, &c.
provinciæ 21, 21. 34, 4, &c.
provinciam 16, 8, 11. 67, 30
provinciarum 197, 15
provincias 31, 19. 100, 8. 180, 4. 186, 1
provinciis 114, 22
proviſa 104, 15
proxuma 34, 9. 77, 9, &c.
proxumam 123, 32
proxume 78, 9
proxumi 11, 23. 178, 17
proxumis 66, 18. 84, 11
proxumo 92, 18, 25
proxumorum 175, 15
proxumos 76, 9. 109, 10, &c.
proxumum 21, 14, 18, 11, &c.
proxumus 67, 10. 141, 11. 227, 1
prudens 169, 15. 216, 4. 224, 14
prudenterque 135, 23
prudentes 104, 15
prudentibus 191, 5
prudentiorem 210, 21
prudentiſſimus 8, 7
pſallere 21, 3
Ptolemæam 189, 21
Ptolemæus 190, 3
puberes 83, 15. 108, 23. 138, 6
publica 36, 17. 37, 18, &c.
publicæ 225, 23
publicam 8, 16. 28, 7, &c.
publicandas 44, 8. 46, 7
publicarem 59, 3
publicè 10, 3. 32, 16, &c.
publici 171, 19
publicis 30, 19. 223, 24
publico 214, 10, 11
publicum 20, 20. 31, 14, &c.
Publio 200, 24
publicor 176, 17
pudeat 142, 8
pudet 88, 4. 167, 11, 80. 185, 3. 232, 19
pudicitia 21, 7. 220, 23, &c.
pudicitiæ 48, 5. 226, 10
pudicitiam 10, 11. 11, 8. 12, 9
puder 220, 23
pudore 4, 7. 50, 1. 145, 26
pudorem 10, 11. 13, 10. 160, 22. 213, 4
puduit 232, 36
pueri 141, 10
puerique 118, 19
puritia 130, 13. 145, 27, &c.
pueritiæ 123, 21. 229, 3
pueritiam 115, 2
puerorum 212, 5
pueros 41, 2
pugionem 186, 16
pugna 143, 23. 146, 13, 19. 186, 18. 190, 19
pugnabatur 206, 1

pugnæ 10, 1. 123, 14. 135, 14. 173, 1
pugnam 110, 16, 17. 112, 21, &c,
pugnandi 51, 3. 106, 30. 110, 6. 128, 7
pugnando 7, 19. 55, 13. 84, 22. 106, 24. 170, 11
pugnans 53, 10
pugnantes 53, 7. 55, 8. 143. 16
pugnantibus 170, 23
pugnare 52, 10. 55, 2. 111, 6. 112, 18. 146, 18
pugnatum 108, 9. 109, 2. 151, 22. 156, 1
pugnatur 186, 1
pugnaverant 8, 18. 147, 8
pugnaverat 48, 1
pulcherrumâ 190, 9
pulcherrumum 213, 3
pulcherrimum 17, 4
pulcherrumâ 6, 7
pulcherrumam 46, 30
pulchrum 3, 12
pulſa 203, 19
pulſat 207, 7
pulſi 8, 19. 123, 15
pulſo 169, 7
pultum 205, 15
pulſus 72, 14
pulverem 134, 4
pulveris 107, 12
pulvino 121, 10
Punicâ 152, 22
Punicæ 78, 8
Punicas 202, 26
Punicis 40, 13. 75, 18. 78, 12
Punico 61, 15. 99, 3. 159, 1
Punicum 158, 23
purgari 196, 1
purificatiores 172, 25
putabam 164, 24
putabant 7, 3, 6. 16, 10
putabat 34, 22. 37, 15. 101, 8. 124, 5
putabatur 129, 11. 149, 7
putant 4, 3. 29, 19. 76, 1, 6. 107, 19. 132, 2. 210, 2
putare 2, 15
putares 226, 9
putaret 73, 13
putas 131, 3. 234, 10
putâsti 231, 12
putat 127, 4
putaveris 152, 19
putavisit 207, 24
putem 224, 10
putent 213, 4
putes 191, 2. 218, 21
putet 4, 4. 160, 2
puto 44, 4. 59, 14. 72, 12. 78, 3. 134, 24. 212, 13. 223, 21. 230, 29
Pyrenæis 200, 19
Pyrenæum 177, 23
Pyrrho 160, 10. 202, 16

Q.

QUadraginta 107, 23. 111, 18, &c.
quadrato 145, 12
quæcumque 10, 19. 224, 3
quædam 173, 10. 185, 13. 229, 23
quælibet 90, 12
quæque 5, 6. 112, 22. 225, 21
quæramus 27, 7
quærant 183, 13
quærat 131, 4
quærebant 40, 16. 137, 4
quærebat 177, 3
quærenda 165, 3
quærenti 135, 4
quærere 2, 2. 59, 10, &c.
quærerent 212, 11
quæreret 120, 14
quæreretur 97, 3
quæri 131, 14. 135, 16
quæris 167, 8
quærit 3, 12. 230, 1
quæritis 198, 6
quæritur 188, 16
quæſierit 232, 16
quæſita 90, 10. 177, 9. 182, 2
quæſitiſſumæ 175, 10
quæſitores 97, 16
quæſitum 153, 8. 162, 19. 163, 11. 194, 5
quæſiverit 96, 9
quæſivi 132, 22
quæſivit 163, 18
quæſo 130, 19. 166, 10. 191, 1. 212, 18
quæſoque 178, 8. 182, 3
quæſtio 92, 14
quæſtione 97, 18
quæſtiones 87, 9. 88, 12
quæſtionibus 89, 8
quæſtor 16, 7. 85, 9. 150, 4. 141, 16. 175, 2
quæſtore 155, 17
quæſtorem 151, 2. 208, 9. 134, 11
quæſtori 86, 2. 149, 8
quæſti 11, 14. 20, 27. 88, 11
quæſtum 79, 20
quæſtura 232, 26. 233, 12
quæſturam 233, 8
quæſtus 232, 13
quæve 161, 6. 219, 19
quale 212, 12
qualem 188, 25. 232, 10
quales 60, 3
quali 212, 13
qualicunque 210, 12
qualis 69, 11. 89, 10. 229, 29
quamdam 119, 6
quamobrem 28, 3. 42, 11, &c.
quamprimum 224, 16
quamquam 50, 7. 72, 10. 75, 17, &c.
quamque 86, 22
quamvis 20, 17. 183, 3, &c.
quando 148, 4. 153, 24, &c.
quanta 35, 5. 52, 1. 55, 11. 231, 14
quantæ 181, 9
quantam 52, 6
quantamque 6, 6
quantaque 55, 12. 87, 11
quantas 179, 15
quanti 82, 1. 211, 4. 234, 11
quantis 181, 9. 198, 15
quantò 46, 16. 58, 3, &c.
quantòque 179, 19
quantùm 7, 7. 8, 6. 22, 17, &c.
quantùmque 216, 11
quantus 22, 26
quapropter 52, 11

quare 46, 12, 14. 48, 13, &c.
quarta 50, 22
quarto 146. 2
quaſcunque 61, 21
quaſi 9, 2. 29, 15. 11, 3, *& alibi frequenter.*
quatriduo 108, 5
quatuor 106, 19. 107, 22, &c.
quæ 65, 13
quear 53, 5. 232, 20
quamcumque 68, 5
quemdam 20, 23. 21, 26, &c.
quemquam 75, 15. 134, 16, &c.
quemque 3, 4. 43, 2, &c.
querar 225, 30. 230, 30
querebatur 34, 18
queretur 34, 18
queri 33, 1. 73, 12. 217, 9
queritur 57, 1
queror 161, 18
queſtus 22, 8. 45, 9. 82, 4
queunt 101, 19. 212, 23
quibuſcum 149, 16. 186, 27
quibuſque 92, 4
quicumque 11, 17. 31, 3. 12
quidam 37, 16. 92, 15, &c.
quidem 3, 15. 13, 2. 25, 14, &c.
quidnam 33, 13. 105, 1, 3
quidquam 5. 21. 10, 16, &c.
quidquid 42, 19. 87, 12, 153, 21. 233, 17
quies 24, 5. 161, 3. 165, 9
quieſcebat 121, 5
quieſcere 215, 7
quieſcetis 182, 7
quieta 18, 24. 27, 16. 70, 4. 121, 20
quietam 151, 2. 164, 4. 171, 9
quietem 147, 3
quieti 113, 12. 118, 7
quietibus 13, 4
quietis 210, 22
quieto 163, 14
quietos 105, 10
quietum 118, 2
quietus 21, 16. 79, 12. 106, 23. 107, 6. 179, 2
quie 18, 16. 29, 1. 32, 6, &c.
Quindlium 181, 9
quinis 184, 2
quinquaginta 93, 12. 123, 22
quinque 140, 8. 148, 22. 193, 9. 221, 9
quinquenni 66, 15
quinto 150, 17
quintum 81, 17. 147, 7
quippe 10, 5. 11, 18. 58, &c.
quippiam 233, 27
quique 8, 18. 11, 6. 16, 9, 1, &c.
Quiritis 86, 18. 87, 5. 50, 13, &c.
quiſquam 30, 3. 40, 3, &c.
quique 4, 4. 7, 4, 14, &c
quivêre 38, 14. 170, 2
quiverunt 111, 19
quiviſſent 112, 11
quivit 143, 7
quoad 98, 14. 153, 18
quocumque 103, 3. 123, 11. 148, 24. 225, 22
quocunque 52, 11. 137, 9, 186, 2. 224, 16
quomodo 6, 6
quonam 27, 7. 146, 5. 215, 12. 218, 19. 224, 9
quoniam 2, 2. 3, 9. 6, 4, *& alibi frequenter.*
quoquam 71, 11
quoque 52, 6. 80, 19. 86, 4, &c.
quorſum 223, 21
quoſcumque 32, 11
quoſque 143, 19
quotidiano 12 2. 37, 15
quotidie 102, 1 137, 17
quotiens 177, 8. 179, 12
quovis 67, 5. 63, 1, 22. 100, 4. 229, 22
quouſque 18, 2. 167, 14
quum 208, 11

R.

RAbie 162, 5. 231, 6
rabiem 165, 17
radicem 204, 7
radices 4[illegible], 17
radicibus 51, 17
ramis 107, 20. 139, 23
rapaciſſimæ 227, 14
rapere 9, 19. 10, 3, 10, 98, 5. 186, 9
rapi 41, 2
rapiebat 82, 25
rapinæ 5, 14
rapinarum 13, 16. 15, 10. 212, 25
rapinas 19, 4, 168, 7. 210, 23
rapinis 22, 24. 164, 17. 203, 23. 224, 15
rapiunt 217, 22
rapta 160, 13
rapto 203. 4
raptum 191, 9
raris 186, 9
rarò 169, 22
rata 183, 6
ratam 154, 26
ratam 175, 25
rates 188, 5
rati 37, 26. 107, 14. 119, 14, &c.
ratibus 173, 15
ratio 198, 4. 234, 22
rationem 33, 3. 227, 3
rationes 35, 7. 143. 6
rationibus 51, 7. 234, 14
ratus 50, 5. 51, 22. 55, 4, &c.
re 7, 20. 9, 6. 16, 1, &c.
Reatino 20, 10
rebatur 83, 12
rebus 12, 10. 21, 13. 24, 3. &c.
recens 192, 30
recentis 188, 24
receperat 108, 12. 201, 15
receperitis 180, 9
recepi 177, 22. 189, 22
recepit 74, 11

recepta 9, 18. 178, 2
receptam 212, 8
recepti 69, 15
receptui 105, 20. 144, 10
receptus 61, 17
recidat 211, 11
recipere 170, 2
recipi 84, 10
recipiebant 106, 6
recipit 112, 3. 170, 16
recipiundum 193, 15
recipiunt 223, 20
recitarem 233, 3
recitatæ 81, 13
recitatis 82, 11
recitavit 23, 8. 27, 18
recognituros 229, 17
recognoſcas 24, 5
recordari 178, 24
rectè 40, 8. 80, 14. 90, 14, &c.
rectius 2, 1. 188, 28
rector 58, 13
rectore 170, 3
rectorem 210, 5
recuperandæ 85, 7
recuſare 89, 18
redarguit 201, 3
reddat 72, 10
reddè 227, 3
reddendæ 198, 1
reddere 142, 14
redderet 64, 9
reddi 19-, 2
redderideris 167, 7
reddidit 232, 25
redditam 153, 19
redditas 27, 18
redditis 178, 5. 201, 9
redemptoris 104, 16
redeo 61, 7. 100, 7. 127, 2
redeunt 150, 5
redeuntes 146, 5
redeuntibus 208, 6
redibunt 180, 9
rediens 65, 4. 146, 24
redimebat 85, 5
redimere 233, 27
redimeret 11, 19
redire 153, 9
rediſti 228, 10
rediſt 149, 13. 254, 22
reditu 168, 4. 172, 2
reditum 86, 17. 186, 23
rediturum 129, 14
redundantibus 176, 23
reductus 233, 9
reduxit 233, 8
refelle 233, 28
referat 44, 10
referatur 38, 4
referebantur 67, 14
refert 23, 1. 39, 17. 46, 14
referendum 39, 24
referunt 67, 21
reficere 117, 21
reficeret 37, 24
reficit 108, 6
refutant 202, 6
regatur 57, 3
rege 40, 9. 61, 8. 94, 13, &c.
regebat 173, 8, 11
regebantur 76, 4
regem 26, 4. 66, 5. 67, 17, &c.
regere 59, 6. 106, 15
regerent 58, 4
regerentur 58, 4
reges 2, 9. 6, 16. 8, 22, &c.
regeſque 192, 22
rege 61, 22. 91, 21. 94, 19, &c.
regiæ 116, 15. 155, 5
regiam 124, 25. 148, 18
regibus 7, 5. 48, 27. 129, 6, &c.
regii 202, 7
reginam 189, 15
regio 30, 16. 66, 7. 107, 2. 158, 16
regione 22, 23
regiones 95, 2. 125, 22
regionibus 172, 14
regionem 145, 17
regios 108, 15
regis 68. 7. 74, 2, 12, &c.
regit 148, 3
regitis 164, 11
regium 6, 23, 26. 91. 16. 121, 23
regna 89, 14. 127, 23, &c.
regni 65, 9, 12. 68, 14, &c.
regnique 70, 2
regnis 189, 17
regno 62, 13. 69, 5. 70, 25, &c.
regnoque 128, 26
regnum 5, 21. 36, 23, &c.
regnumque 65, 5. 104, 11. 114, 8. 191, 16
regredi 110, 3. 190, 11
regreditur 140, 2
regreſſu 173, 14
regreſſus 5, 5. 173, 1. 174, 32
reguli 66, 8. 67, 9
regulis 67, 6
regum 2, 16. 92, 16. 117, 2. 128, 15. 136, 1
regunt 217, 20
rei 5, 17. 6, 1. 23, 20, &c.
reipublicæ 3, 13 5, 7, 20, *& alibi plur.*
reique 225, 23
relaturum 231, 9
relicta 71, 4. 132, 22. 204, 36
relicti 91, 6
relictis 122, 14. 152, 6
relicto 94, 7. 95, 1. 139, 1, &c.
relictum 55, 9. 94, 12, &c.
relictus 141, 17
religione 124, 4
religioſiſſimi 10, 14
relinquant 134, 4
relinquatis 53, 8
relinquendum 79, 28. 151, 20
relinquere 8, 19. 52, 23
relinquimus 16, 17
reliqua 53, 14. 85, 13, &c.
reliquæ 29, 5
relinquam 5, 1
reliquas 234, 1
reliquerat 62, 5. 148, 21. 149, 3
reliquere 133, 15, 16. 180, 7
reliquerint 6, 6
reliquerit 223, 15
relinquerunt 11, 2. 18, 1
reliqui 10, 5. 18, 15. 22, 23, &c.
reliquiæ 165, 12
reliquias 183, 13
reliquis 4, 10

reliquit 70, 20. 204, 35, 217, 9
reliquorum 91, 4
reliquos 36, 11. 38, 9, &c.
reliquum 82, 2. 90, 11, &c.
reliquus 226, 6
rem 16, 17, 19. 18, 9. 23, 1, & *alibi plur.*
remque 8, 10. 29, 20. 133, 12
remanebit 90, 1
remanere 111, 29
remanet 82, 9
remeare 173, 12
remedia 221, 10
remedium 33, 2
remiſerant 112, 21
remiſerat 187, 16
remiſſi 107, 26
remiſſis 111, 14
remiſſique 128, 32
remiſſus 136, 2
remittere 111, 20. 144, 8. 185, 4
remittit 107, 1
remorata 95, 18. 142, 2
remorati 107, 1
remoraturos 105, 14
remotam 176, 10
remotis 53, 10. 155, 10
remoto 153, 20. 159, 1. 190, 6
remotum 206, 13
removiſtis 134, 12
rempublicam 4, 6. 6, 6, & *alibi plur.*
renovandus 198. 9
renovandâ 222, 16
renovare 106, 24
renovari 108, 18
renovato 93, 18
renovatum 65, 7
renuntiavêre 140, 7
renuncio 175, 22
reo 231, 31
repentè 20, 10. 24, 5. 105, 21, &c.
repentes 130, 17
repentinâ 184, 1
repentinæ 212, 3
repentino 111, 15
reperiebam 214, 17
reperiebant 56, 3
reperiri 216, 19
reperit 121, 13
reperitur 40, 19. 67, 19
reperti 99, 1
repertores 189, 8
repertus 55, 16
repetam 61, 14
repetentes 164, 22
repetere 6, 5. 142, 13
repetit 133, 14
repetiveritis 186, 3
repeto 161, 18. 183, 10
repetundâ 160, 20
repetundarum 15, 9. 38, 16
repleta 201, 18
reprehendat 42, 17
reprehendenda 215, 22
reprehendere 224, 4
reprehenderis 4, 2
reprehendentur 232, 2
repreſſi 231, 31
reptitius 226, 7
republicâ 5, 1. 9, 118. 16, 9, &c.
repudiabat 51, 5
repudiet 35, 9
repugnantibus 138, 27. 198, 39
repuli 196, 16
repulſas 18, 1
repulſum 148, 13
repulſus 158, 4. 171, 5
reputando 57, 3. 148, 20
reputans 68, 1 214, 16
reputare 232, 15
reputaret 114, 20. 121, 3
reputare 130, 19. 132, 17
reputaverint 60, 2
reputo 44, 17
requie 170, 6
requiem 42, 9. 183, 8
requieſcere 121, 23. 135, 6
requietis 204, 1
requievit 5, 1
requirat 32, 15
requirere 32, 21
requiſita 201, 16
rerum 3, 12, 16. 8, 16, &c.
res 2, 6, 18. 4, 1. 5, 5, &c.
reſque 124, 23
reſcindi 66, 16. 167, 2
reſcindit 192, 19
reſederunt 231, 19
reſiſtendum 191. 2
reſiſtentes 55, 6
reſiſtentibus 94, 10
reſiſtere 27, 14. 106, 13. 112, 11. 113, 3
reſiſti 118, 22
reſiſtunt 54, 18
reſpiciens 93, 16. 204, 30
reſpondeam 229, 15
reſpondeat 229, 4. 230, 1
reſpondebo 225, 27
reſpondendo 22, 16
reſpondent 73, 10
reſpondere 92, 8. 132, 10. 232, 20, 25
reſponderenter 153, 6
reſpondero 229, 10
reſpondetur 150, 3
reſpondi 134, 10
reſponditſent 37, 3
reſpondit 27, 9. 66, 6, 17, &c.
reſponſuros 131, 15
reſponſurum 153, 10
reſpublica 8, 22. 17, 10, &c.
reſtantem 170, 11
reſtitêre 211, 1
reſtituas 225, 9
reſtituatis 27, 6
reſtituenda 217, 16
reſtituentis 159, 14
reſtituêre 87, 12
reſtitueris 225, 14
reſtitui 167, 3
reſtituit 106, 28. 180, 15. 217, 8
reſtituo 162, 4
reſtituta 31, 7. 225, 18
reſtituto 190, 12
reticeat 90, 6
reticere 20, 6. 132, 13
retices 227, 6
reticuiſſe 215, 24
retineas 167, 11, 12. 217, 5
retinebant 125, 19
retinebat 97, 26. 106, 10. 200, 11
retinebunt 183, 10
retinemus 44, 7
retinendæ 161, 2. 219, 15
retinendam 90, 2
retinendum 38, 5. 79, 29
retinens 55, 18
retinere 45, 5. 65, 11. 89, 17, &c.
retineret 223, 2
retinet 167, 22

retinetur 3, 1
retinuerint 186, 3
retinuiſſe 214, 4
retractantes 164, 14
retracturi 32, 9. 37, 17
retractus 37, 9
retrahentes 231, 19
retulerint 79, 21
retuliſſe 154, 8
retulit 213, 17
reverſi 192, 31
revertat 232, 5
reverterat 31, 6
reverti 231, 20
revocans 212, 26
revocante 231, 19
revocata 220, 8
revocati 8, 9
revocaveras 227, 22
revorti 64, 2
revortitur 112, 5
reus 15, 10. 93, 7
Rex 23, 13
rex 61, 17. 63, 22. 64, 13, &c.
Rhegium 84, 19. 200, 18
Rhenum 158, 6
Rhodiis 40, 11
Rhodiorum 40, 9
Rhodios 221, 4
ritu 211, 19
rogandos 86, 3
rogantibus 142, 12. 213, 3
rogarentur 97, 17
rogat 54, 7. 115, 15. 151, 8
rogatione 91, 10. 97, 16
rogationem 97, 3, 12
rogationi 97, 7
rogatum 125, 6
rogatus 29, 8. 39, 20, 25. 44, 13. 123, 1
rogitare 24, 10
Roma 33, 9. 93, 16. 128, 10. 213, 11
Romæ 22, 2. 24, 2. 25, 12, & *alibi plur.*
Romæque 130, 6
Romam 6, 8. 16, 4. 27, 10, & *alibi plur.*
Romana 158, 5
Romanæ 26, 12. 212, 20,
Romanam 25, 11. 87, 9. 212, 2. 217, 7, 18
Romani 5, 5. 6, 6, 17, & *alibi frequenter.*
Romanis 63, 8, 18. 108, 24, &c.
Romane 8, 7. 23, 4. 47, 5, &c.
Romanorum 104, 12. 106, 1, 5, &c.
Romanos 49, 1. 65, 6, &c.
Romanum 27, 11. 68, 1, &c.
Romanus 7, 18. 22, 13, & *alibi.*
Romulo 228, 6
Romulus 160 13
rudes 104, 16
rudimenta 231, 3
rudimentum 229, 18
rudis 142, 10
ruebant 176, 2
Rufo 92, 19
Rufone 130, 4
Rufus 23, 16
ruinâ 25, 15
rumor 80, 16
rumore 97, 18. 171, 17
rumoribus 23, 1. 174, 30
rupes 53, 13
rupti 198, 10
rurſum 168, 8
rurſus 16, 1. 22, 7. 49, 5, &c.
Rutilii 107, 12
Rutilio 135, 8
Rutilium 105, 11. 107, 4
Rutilius 107, 4
ruuntque 175, 16

S.

S. 28, 1. 34, 3. 188, 17
ſacerdote 12, 12
ſacerdota 19, 4. 88, 5
ſacra 10, 3
ſacrata 171, 23. 175, 26. 203, 24
ſacrilega 226, 14
ſacrilegi 11, 20. 232, 22
ſacrilegorum 233, 17
ſacris 19, 18
ſacro 211, 5
ſacrum 158, 19
ſæpe 16, 20. 18, 16. 21, 3, 9, & *alibi frequenter.*
ſæpenumero 45, 8. 48, 25
ſæpiſſume 114, 26
ſæpius 8, 17. 21, 9. 116, 4, &c.
ſæva 16, 16. 70, 6. 212, 5
ſævior 181, 6
ſævire 8, 25. 125, 15. 203, 27
ſæviſſimis 118, 23
ſæviſſumo 246, 1
ſæviſſumos 177, 26
ſæviſſumum 177, 11
ſævitia 26, 11. 41, 1. 63, 5. 94, 16. 219, 19
ſævitiam 73, 10
ſævitiamque 101, 23
ſævitiis 138, 17
ſævum 75, 11
ſævus 160, 12
ſagittarii 150, 15
ſagittariis 145, 16
ſagittariiſque 141, 3
ſagittariorum 102, 25
ſagittarios 105, 7
Sagum 175, 17
Saguntini 202, 24
Saguntium 198, 23
ſalem 137, 4
Salentinum 201, 23
ſalita 188, 13
Saluſti 229, 1. 230, 6. 231, 14. 232, 5. 29, 234, 10
Salluſtianus 207, 3
Salluſtii 204, 23
Salluſtium 204, 30. 205, 6, 7, 11, 15. 206, 3. 207, 2, 10, 22. 229, 15
Salluſtius 204, 18, 21, 26, 34. 205, 1, 4, 9, 13, 17, 18, 21, 22. 206, 2, 6, 8, 10, 17, 25, 30, 32, 34. 207, 6, 13, 15, 27. 229, 34. 230, 19. 233, 7, 16. 234, 24
ſaltare 21, 5
ſaltibus 178, 20
ſaltu 199, 28
ſaltuoſa 94, 23. 108, 12
ſaltus 186, 11
ſalvâ 222, 27
ſalvæ 198, 15
ſalubri 75, 13
ſalvi 161, 19. 222, 14

falus 177, 9
falutare 60, 1
falutatum 22, 15
falute 35, 20. 141, 9. 136, 3. 197, 24
falutem 44, 11. 52, 25. 96, 8. 125, 4
faluti 92, 7. 213, 14
falutis 109, 14
Samnitibus 43, 21
Samothracas 189, 8
fancti 98, 13
fanctis 133, 21
fanctitas 202, 7
fanctos 175, 13
fanctum 208, 16
fanctus 153, 12. 169, 21. 204, 4
fanè 14, 1. 31, 3. 46, 1, &c.
Sangæ 33, 17
Sangam 33, 18
fanguine 11, 22. 65, 11. 70, 4, &c.
fanguinem 19, 16. 27, 8, &c.
fanguinis 163, 10
fani 174, 29
fapiens 9, 15
fapientem 101, 22
fapienti 213, 17
fapientia 6, 23. 44, 5. 65, 18. 210, 11, 17
fapientiæ 5, 18
fapientibus 164, 7
fapientum 10, 5
farcaſmus 207, 8
farcinas 143, 16
farcinis 123, 25. 137, 23. 186, 31
Sardinia 172, 1
Sardiniam 2, 3, 14. 204, 38. 205, 6. 207, 1
fatellites 117, 5. 160, 5, &c.
fatiari 218, 10
fatias 178, 21
fatiatus 160, 14
fatietas 89, 13
fatin' 198, 14
fatis 2, 11. 5, 18. 6, 14, *& alibi plur.*
fatisfactionem 28, 4
fatiſne 188, 17
fatiſque 6, 14. 113, 10, &c.
fatius 99, 12. 230, 12
faturam 85, 15
Saturni 165, 12
fauciabantur 106, 3
fauciare 112, 18. 141, 13
fauciaretur 175, 21
fauciari 139, 11
faucii 170, 3
fauciis 55, 2
faucios 108, 5
faxa 111, 8. 118, 20. 125, 16, &c.
faxaque 187, 4
faxeus 138, 23
faxis 139, 23
faxum 205, 9
fcalæ 113, 4
fcalas 192, 3
fcalis 111, 7. 113, 1
fcaphas 178, 32
Scauri 86, 8. 91, 4
Scauro 85, 14
Scaurum 83, 4. 85, 6
Scaurus 73, 21. 82, 17. 84, 15. 85, 1. 97, 14
fcelera 20, 7. 92, 3, 20. 99, 5
fceleratis 4, 3
fceleratiſſimum 147, 19
fceleratiſſimus 69, 3
fceleratiſſumi 88, 9
fceleratiſſumis 89, 19
fceleratiſſumo 226, 4
fceleratorum 48, 14
fcelere 36, 4. 70, 9. 73, 18, &c.
fceleri 48, 4. 80, 24. 163, 4
fceleribus 72, 7. 164, 18
fceleris 5, 9. 19, 16. 20, 2, &c.
fcelereum 6, 1. 82, 5. 89, 11, &c.
fceleſti 46, 10
fceleſtis 13, 2
fceleſtiſſumi 177, 8. 188, 21
fceleſtorum 230, 23
fceleſtos 43, 8. 202, 13
fceleſtum 181, 5
fcelus 11, 1. 40, 18. 69, 21, &c.
fceniſque 175, 5
fciatis 229, 15
fciebam 48, 25
fciens 134, 13. 203, 2
fciente 153, 23
fcientes 143, 14, 28
fcientia 114, 29
fcientiſſumi 145, 18
fcilicet 13, 12. 47, 7. 47, 10, &c.
fcinditur 201, 22
fcio 12, 8. 41, 19. 64, 10, &c.
Scipio 64, 1. 84, 2
Scipione 61, 18. 155, 22. 207, 22
Scipionem 60, 7
Scipiones 228, 7. 230, 1
Scipioni 80, 20. 84, 3
Scipionis 63, 8. 226, 6
fcire 36, 19. 173, 12
fcirem 225, 27
fciret 37, 19
fcis 148, 4
fciſſum 200, 17
fcite 133, 18
fcitis 52, 5
fciunt 41, 11
fcorpione 187, 13
fcorta 12, 5. 212, 15
fcortis 9, 10
fcorto 215, 8
fcriba 161, 20. 187, 10
fcribant 117, 14
fcribentem 230, 29
fcribere 4, 1. 29, 6. 81, 20. &c.
fcriberentur 25, 18
fcribitur 84, 4
fcribo 82, 3
fcribundo 177, 14
fcrinium 36, 14
fcripſerat 116, 20
fcripsêre 3, 14
fcripſi 216, 20. 230, 23
fcripſit 204, 14
fcriptam 25, 5
fcriptorem 3, 16
fcriptorum 8, 4. 200, 9
fcriptum 23, 9. 27, 19. 35, 4
fcripturus 61, 8
fcrutari 67, 18
fcuta 118, 18. 140, 15
fcutorum 192, 25
Scyllam 205, 9
Scyrrôque 162, 15
Scythici 206, 25
feceſſio 219, 1
feceſſione 87, 7
feceſſionem 89, 2. 183, 11
feceſſiſſet 179, 13

feceſſit 16, 20. 27, 2
fecreta 85, 15
fecretò 64, 4
fecum 25, 16. 76, 14. 96, 1, &c.
fecunda 71, 17. 117, 8. 174, 30. 192, 23. 233, 26
fecundæ 10, 5. 98, 1. 160, 15. 163, 1
fecundaque 196, 18
fecundis 97, 19. 141, 7, &c.
fecundo 67, 15. 78, 5. 170, 14. 206, 5
fecundum 69, 9. 116, 19, &c.
fecuro 169, 26
fecus 79, 25. 83, 2. 126, 10, &c.
fecuti 91, 6. 210, 16, 22
fecutique 190, 16
fecutus 29, 6. 16, 12
fedare 91, 24
fedari 13, 4. 62, 12
fedaverit 224, 21
fedens 228, 15
fedenti 175, 6
federe 198, 21
fedes 76, 5. 160, 11. 161, 10. 204, 11
fedibus 6, 9. 98, 12
feditio 27, 17. 62, 21. 121, 19. 218, 1
feditione 174, 25
feditionem 164, 17. 208, 21
feditiones 159, 2. 199, 7
feditionibus 30, 9. 43, 8, &c.
feditioſi 122, 10
feditioſum 118, 6
feditioſus 161, 17
ſegnior 90, 16. 169, 7
ſegniûs 124, 8
ſeipſum 67, 14
Seleucia 191, 17
ſellâ 104, 8
ſellam 117, 2
ſemel 190, 3
ſemet 34, 26. 110, 13. 112, 19. 114, 26. 215, 5
ſemetipſam 98. 14
ſemetipſi 76, 15
ſemianimum 208, 11
ſemiruta 202, 25
ſemiſomnos 80, 4
ſemper 3, 4. 5, 19. 9, 16, &c.
ſemperque 7, 6. 115, 8. 219, 1
Sempronia 21, 3. 84, 1
Semproniam 33, 8
ſenati 23, 12. 30, 1. 48, 22. 97, 4. 195, 11
ſenator 22, 14. 23, 8. 187, 9. 227, 13. 233, 6
ſenatorem 234, 11
ſenatores 30, 15. 218, 7
ſenatori 37, 9
ſenatoribus 16, 3. 217, 16
ſenatorii 14, 7. 114, 9. 149, 13
ſenatoriis 224, 3
ſenatoris 32, 9
ſenatorum 224, 5, 8
ſenatu 20, 5. 23, 8. 27, 9, 18, *& alibi plur.*
ſenatui 64, 11. 83, 11. 222, 32. 227, 2
ſenatum 23, 1, 4. 25, 3, *& alibi plur.*
ſenatui 14, 1. 16, 8. 23, 2, *& alibi plur.*
ſenectâ 196, 23
ſenecto 188, 1
ſenectus 75, 13. 196, 21
ſenectutem 134, 4
ſeneſcere 92, 22
ſeneſcunt 58, 12. 184, 4
Senius 23, 8
ſententia 42, 4. 64, 9, &c.
ſententiæ 224, 6
ſententiam 39, 19. 23, 25, &c.
ſententias 40, 22. 44, 16
ſententiis 85, 14
ſeniebam 29. 4
ſentina 233, 6
ſentinam 30, 14
ſentiret 21, 21
ſentis 228. 17
ſeorſum 120, 6
ſepatatim 47, 1
Septimium 21, 26. 199, 25
ſeptis 161, 16
ſepulchra 161, 13
ſepulto 204, 32
ſequatur 3, 16
ſeque 8, 16. 22, 11. 29, 20, &c.
ſequebantur 194, 1
ſequebatur 10, 8
ſequerentur 101, 25
ſequeretur 51, 19
ſequeris 228, 11
ſequetur 191, 26
ſequi 52, 23. 109, 3, 19, 26, &c.
ſequimini 163, 15
ſequimur 46, 26
ſequitur 108, 15. 109, 16. 168, 13
ſequuntur 58, 8. 67, 24. 165, 19
Ser. 14, 8. 36, 20. 158, 5
ſerendo 191, 21
ſeria 142, 14
ſermo 198, 14
ſermone 21, 12. 186, 12. 229, 7
ſermoni 33, 10
ſermonibus 36, 22
ſerò 190, 7
ſerpentibus 136, 22
ſerpentium 136, 24
ſertorii 177, 24. 187, 10. 197, 14
Sertorio 186, 11. 190, 29
Sertorium 185, 13. 206, 3
Sertorius 170, 13, 25. 171, 11. 173, 1. 178, 11. 187, 8. 203, 38
ſerva 191, 15
ſervaret 25, 11
ſervavère 47, 12
ſervi 88, 7. 208, 16
ſerviendum 00, 1
Servit 14, 8
ſervile 23, 12
ſervili 158, 16. 208, 18
ſervilia 161, 8
ſervilibus 5, 3
Servilius 170, 28
ſervire 18, 22
ſervis 51, 7
ſervitia 21, 1. 35, 9. 36, 8, &c.
ſervitii 159, 19. 160, 19. 184, 7
ſervitio 1, 5. 163, 9. 14, 182, 5. 215, 8
ſervitiis 47, 3
ſervitium 114, 21. 141, 6, &c.
ſervi urum 119, 18
ſervitus 224, 24

fervitute 37, 12. 43, 5. 217, 7, 18
fervitutem 88, 8. 89, 17. 219, 11, 23
fervitutis 219, 16. 227, 26
ferviundi 181, 11
ferviundum 161, 4. 195, 12
ferum 195, 9
ferunt 165, 11
fervo 23, 19. 187, 12
fervorum 162, 15. 189, 13, 25
fervos 147, 21
fervum 101, 26
fefe 1, 1. 2, 18. 24, 9, &c.
feftertio 233, 29
feu 39, 7. 148, 20. 215, 27
feverè 73, 20
feverior 41, 18
feveritas 49, 14
feveritatis 49, 21
fevero 208, 9
feverus 230, 23
fexaginta 202, 28
Sextii 231, 34
Sextio 228, 13
Sextius 85, 9
fexto 137, 20
fexu 207, 14
Sibyllinis 36, 23
ficariis 165, 6
ficcam 129, 15
Siccenfes 110, 18
Siccenfium 10, 22
Sicilia 84, 20. 173, 18. 205, 11
Siciliæ 200, 16. 209, 31
Siciliam 84, 20. 193, 10
Sicinius 181, 1
Siculos 207, 16
ficut 6, 8. 8, 2. 7, 13, &c.
Sidonica 125, 19
Sidoniis 125, 10
figna 8, 19. 10, 2. 18, 11, &c.
fignatorefque 13, 8
fignatum 34, 24
fignificabant 146, 4
fignificant 206, 1
fignificare 112, 25
figna 54, 16. 101, 14, &c.
figno 34, 9. 80, 9. 95, 5, &c.
fignorum 123, 14
fignum 16, 4. 54, 13. 142, 17
Silâ 198, 34
Silane 42, 5
Silanum 41, 19. 118, 11
Silanus 30, 19. 100, 8
filentes 208, 23
filentio 1, 2. 49, 9. 151, 14
filentium 92, 1. 144, 23
fillere 78, 3
firetur 3, 9
filvâ 198, 34
filvam 162, 22
fim 35, 5. 230, 12. 231, 13
fimile 205, 9
fimilem 186, 19
fimiles 230, 20
fimilis 143, 14. 207, 8. 230, 22. 234, 6, 8
fimiliíque 12, 2
fimilitudine 6, 24. 233, 13
fimilitudinem 246, 20
fimplex 213, 9
fimplici 199, 3
fimul 3, 3. 7, 8. 13, 14, *& alibi plur.*
fimulabat 124, 15
fimulacrum 175, 7
fimulanda 142, 4
fimulandi 94, 19
fimulandum 154, 16
fimulans 196, 1
fimulant 215, 21
fimulantem 72, 6
fimulantes 31, 14. 189, 4
fimulate 72, 4. 94, 2. 112, 27
fimulat 166, 4
fimulatoque 189, 12
fimulator 5, 17
fimulatore 130, 16
fimulaverint 136, 10
fimulent 33, 19
fimulque 107, 8. 146, 21
fimultas 223, 11
fimultatem 227, 9
fimultates 8, 13. 159, 1
fimus 70, 10
fin 40, 20. 42, 16. 46, 13, &c.
finam 154, 3
finant 215, 27
finat 111, 29
fine 2, 11, 6, 10. 8, 8, &c.
finere 138, 3
fingillatim 39, 3. 100, 5
fingulas 104, 10. 136, 7
fi guli 127, 16. 185, 8
fingulis 16, 19. 67, 7. 180, 6. 197, 7
fingulos 14, 3. 68, 19, 72, 3. 129, 3. 140, 19
fin ftra 53, 17. 105, 22. 145, 15. 146, 26
finiftræ 105, 17
finiftros 53, 13
fint 42, 7. 45, 5, 16, &c.
finu 48, 12
fiuum 212, 4
finunt 59, 1. 144, 17
finus 125, 12
fiquidem 186, 2
fis 35, 6. 211, 4. 211, 12. 230, 6, 31. 234, 3
Sifenna 141, 20
fit 6, 7. 17, 9. 29, 16, &c.
fita 1, 5. 18, 17. 46, 1, &c.
fitæ 122, 16. 130, 8. 156, 7
fitam 92, 6
fitas 81, 7. 135, 5
fiti 105, 11. 136, 24
fitim 11, 10. 105, 15. 137, 5
fitis 52, 12. 168, 5
Sitium 19, 6
fites 191, 13
fitu 206, 17, 31
fitum 75, 2. 87, 5. 94, 18, &c.
five 25, 4. 213, 25. 234, 8
focâ 127, 18
focietate 128, 5. 191, 26
focietatem 32, 15. 35, 3, &c.
focietatemque 125, 6
focietates 71, 14
focietatis 99, 7. 128, 21
focii 51, 5. 100, 16. 120, 14, &c.
fociis 6, 20. 11, 1. 16, 4, &c.
fociifque 13, 14. 129, 6
fociorum 34, 18. 45, 7, &c.
focios 23, 6. 33, 11. 43, 23, &c.

ſocium 36, 19. 69, 4, &c.
ſocius 81, 17. 85, 1. 86, &. 114, 18
ſocordeſque 180, 12
ſocordia 5, 2. 92, 5. 52, 1, &c.
ſocordiæ 47, 16. 219, 25
ſocordiam 57, 11
ſocordiamque 120, 15
ſocordiâne 126, 9
ſocordiùs 186, 24
ſocors 145, 11
ſodalitium 232, 22
ſola 113, 17. 148, 18
ſolas 203, 29
ſolæ 77, 4
ſolebant 144, 24
ſolemnibus 19, 18
ſolent 100, 16. 131, 8. 153, 15
ſoles 213, 20
ſolet 22, 3, 10. 52, 2. 63, 14, &c.
ſoli 158, 18. 197, 17
ſolicita 109, 16
ſolicitabant 39, 12
ſolicitata 77, 16
ſolicitatæ 165, 13
ſolicitam 29, 10
ſoliciti 86, 6
ſolicitudine 167, 12
ſolicitudinis 101, 5
ſolicitudo 90, 1
ſolis 29, 18. 75, 10. 78, 11, &c.
ſolitâ 178, 17
ſoliti 39, 13. 61, 1. 192, 24
ſolitos 60, 8
ſolitudine 109, 14
ſolitudinem 139, 19
ſolitudines 75, 4. 123, 9, 19, &c.
ſolitum 36, 20. 153, 3. 173, 11. 194, 9
ſolitus 20, 12. 36, 23. 120, 7, 136, 11
ſollertia 63, 17
ſollertiſſumus 142, 11
ſollicitabat 32, 12
ſollicitare 21, 1. 22, 19
ſolos 189. 20
ſolvenda 192, 18
ſolve at 174, 13
ſolvere 29, 2. 161, 14
ſolvit 119, 24
ſolum 30, 4. 32, 12. 152, 7. 206, 12
ſolus 46, 13. 62, 2. 63, 23, &c.
ſoluta 98, 7
ſoluto 96, 19. 162, 3
ſolutum 6, 11. 26, 4
ſolvunt 190, 2
ſomni 11, 10
ſomnio 177, 3. 233, 28
ſomno 3, 6. 122, 1. 144, 25. 145, 8
ſomnus 121, 6
ſonitu 145, 3
ſontes 13, 12
ſonus 176, 12
ſoporem 232, 32
ſorbens 202, 22
ſordes 229, 23
ſordidiſſimo 232, 26
ſordidum 133, 18
ſorte 57, 2. 201, 21. 221, 8
Sp. 92, 17. 101, 1
Sparos 50, 23
ſparſa 175, 5
ſparſi 176, 15
Spartacum 208, 23
Spartacus 208, 14
ſpatio 50, 5, 20. 123, 22. 135, 17. 204, 28
ſpatium 200, 16
ſpe 5, 7. 25, 9. 30, 21, & *alibi*.
ſpecie 31, 11. 74, 15, 126, 1, &c.
ſpeciem 206, 25
ſpecies 85, 10
ſpectaculum 72, 15. 147, 1
ſpectare 229, 27
ſpectet 202, 5
ſpectatam 208, 20
ſpectatum 185, 5
ſpeculanti 152, 1
ſpeculatores 146, 3
ſpeculatoribus 151, 6
ſpeculatum 152, 12
ſpei 19, 3. 101, 6. 155, 8
ſpem 33, 4. 68, 3. 51, 21, &c.
ſperabat 30, 17. 51, 4. 84. 15
ſperans 21, 15. 63, 4. 83, 7. 206, 12
ſperanti 135, 20
ſperare 52, 25. 81, 23. 196, 19
ſperarent 32, 21
ſperaret 19, 8
ſperâſti 231, 8
ſperata 129, 12
ſperatis 160, 21
ſperem 188, 20
ſpero 18, 21
ſpes 14, 1, 13. 17, 1. 18, 15, 24, & *alibi frequenter*.
Spintheri 37, 7
ſpirans 55, 17
ſplendor 226, 12
ſpolia 18, 19. 129, 4. 160, 20. 191, 19
ſpoliandi 56, 1
ſpoliare 10, 3
ſpoliat 221, 17
ſpoliatque 149, 1
ſpoliatus 114, 16. 189, 6
ſpoliaverunt 207, 16
ſpoliis 180, 4
ſpolium 189, 22
ſponsionem 126, 5
ſportis 174, 29
ſtabilias 218, 19
ſtabiliebatur 223, 8
ſtabiliviſſe 214, 4
ſtadium 195, 4
ſtagnabant 176, 22
ſtagnum 202, 30
ſtans 228, 15
ſtantes 186, 8
ſtaret 200, 22
Statilio 34, 24. 48, 7. 50, 15
Statilium 36, 7
Statilius 14, 10. 34, 11. 37, 8
ſtatim 73, 15. 93, 21. 110, 3, &c.
ſtatimque 64, 17
ſtationes 174, 6. 203, 31
ſtativis 101, 12
ſtatu 32, 20. 166, 2
ſtatuâ 222, 12
ſtatuamus 44, 19
ſtatuatis 42, 20. 48, 3. 72, 3
ſtatuerat 107, 11. 136, 12
ſtatueris 213, 1
ſtatuet 43, 18
ſtatuetis 46, 15
ſtatui 5, 5. 28, 3. 179, 18. 217,

217, 2
ſtatuiſſe 102, 1
ſtatuiſſetis 177, 10
ſtatuit 29, 13. 51, 22, &c.
ſtatuitur 120, 2
ſtatum 28, 6
ſtatuo 219, 25. 221, 12. 222, 25
ſtetit 232, 25
ſtimulabant 15, 13
ſtipatorum 11, 17
ſtipendia 17, 12
ſtipendii 131, 1
ſtipendiis 115, 3. 129, 8. 212, 9. 215, 19
ſtipendio 134, 26. 177, 18. 178, 12
ſtipendium 84, 4. 93, 19, &c.
ſtirpe 8, 24. 69, 4. 92, 19. 218, 2
ſtirpis 70. 3
ſtolidior 187, 15
ſtrenuè 80, 20
ſtrenui 18, 12, 53, 3. 118, 22
ſtrenuis 134, 24. 151, 22. 223, 19
ſtrenuiſque 198, 31
ſtrenuiſſumus 55, 21
ſtrenuo 50, 1. 220, 5
ſtrenuum 41, 19. 51, 26. 198, 19
ſtrenuus 63, 12. 134, 14. 210, 4
ſtrepere 144, 20
ſtreperent 140, 16
ſtrepitu 67, 18. 107, 27, &c.
ſtrepitus 112, 20
ſtrepunt 221, 26
ſtrictim 5, 5
ſtudeat 214, 13
ſtudent 1, 1. 30, 2. 137, 9
ſtudere 41, 13. 125, 3
ſtudet 221, 3
ſtudia 20, 16. 62, 19. 122, 9, &c.
ſtudiaque 58, 7
ſtudiis 21, 12. 100, 4
ſtudio 4, 6. 27, 1. 30, 6, &c.
ſtudioque 5, 4
ſtudium 9, 15. 12, 5. 33, 14, 19, &c.
ſtudui 231, 7
ſtultæ 43, 5
ſtultitiâ 214, 4
ſtultitiæ 128, 19
ſtultiſſumi 164, 7. 123, 20
ſtupor 121, 25
ſtupra 12, 11
ſtupri 11, 7. 20, 9
ſtupro 20, 28
ſtuprum 186, 9
ſua 2, 11. 8, 9. 10, 10, & *alibi.*
ſuadendi 188, 24
ſuadent 83, 10
ſuadet 168, 2
ſuæ 12, 7. 19, 11, 22, 16, &c.
ſuam 5, 15. 19, 11, &c.
ſuamet 20, 7. 64, 7
ſuâne 121, 2
ſuarum 30, 8
ſuas 10, 15. 14, 1. 18, 13, &c.
ſuaſiſſe 153, 4
ſuaſque 92, 7
ſub 31, 11. 51, 17. 67, 23, &c.
ſubacta 224, 19
ſubacti 8, 23
ſubdolè 152, 12
ſubdolus 5, 16. 94, 22
ſubducit 53, 17. 144, 16
ſubegerat 131, 13
ſubegit 9, 5. 42. 5. 219, 7. 223, 1
ſuberat 190, 15
ſubjecerit 182, 9
ſubjecit 179, 1
ſubjectum 215, 25
ſubigere 2, 13
ſubigit 81, 15. 87, 3
ſubiatâ 227, 23
ſubiato 20, 13
ſublatum 185, 2
ſublevando 49, 14
ſublicibus 194, 2
ſublimia 179, 8
ſubfederant 233 18
ſubſellia 232, 25
ſubſidiis 53, 14. 54, 6. 105, 6. 174, 13
ſubveniendum 82, 12
ſubveniente 145, 5
ſubvenientem 189, 4
ſubvenire 106, 24. 134, 21
ſubveniretur 109, 10
ſubvenite 73, 6
ſubveniris 178, 16
ſubveniendum 73, 19
ſubveniunt 112, 10
ſubverſis 141, 4
ſubverſos 11, 5
ſubvertendi 190, 18
ſubvertendum 165, 6
ſubverterent 86, 7
ſubverti 9, 3
ſubvertenda 160, 10
ſubvertundæ 166, 5
ſuburbana 203, 21
ſuccedere 111, 6. 141, 2
ſuccenſere 229, 13
ſuccenſerant 187, 3
ſucceſſiſſet 203, 21
ſuccumbit 229, 16
ſuccurrere 55, 1. 144, 5
Sucronem 178, 3
ſudes 51, 1. 111, 18
ſudorem 134, 4
ſueta 158, 11
ſuetum 172, 21
ſufficere 232, 13
ſuffodere 111, 7
ſuffragatione 117, 15
ſuffragata 180, 7. 183, 3
ſuffragiis 165, 18
ſui 5. 17. 19, 7, 16. 21, 18, & *alibi.*
ſuimet 163, 10
ſuis 22, 12. 26, 12, & *alibi.*
ſuiſmet 186, 16
Sulla 9, 18, 21. 15, 8. 43, 6, 14. 141, 16, 22. 142, 8. 145, 14. 146, 8, 23. 147, 13. 149, 11. 151, 15, 20. 152, 7. 153, 5. 10, 14. 154, 5, 19. 161, 19. 179, 11. 181, 5. 187, 16. 218, 4
Sullæ 5, 20. 14, 8. 22, 20. 31, 1. 141, 19. 148, 16. 150, 1, 6, 20. 154, 1. 155, 21. 159, 23. 174, 27. 199, 6. 202, 17, 18. 207, 10
Sullam 36, 21. 37, 1. 144, 13. 147, 10. 149, 2, 5, 14. 150, 12. 151, 6. 152, 12 16. 153, 3. 154, 27. 155, 7, 14 162, 8. 172, 11. 194, 7
Sullanæ 19, 12. 30, 15
Sullani 13, 15
Sullanis 42, 23
ſulphure 111, 1
Sulpitii 165, 11

Sulpitio 185, 5. 218, 7
ſum 4, 6. 29, 6. 45, 9, &c.
ſumam 229, 8
ſumat 131, 2
ſume 153, 18
ſumebant 43, 26
ſumenda 164, 9
ſumendum 39, 22. 48, 18
ſumentes 80, 5. 208, 24
ſumere 79, 22
ſumi 91, 23. 128, 23
ſumit 114, 23. 121, 10
ſumite 197, 22
ſumma 1, 2. 18, 13. 24, 4, &c.
ſummæ 15, 12
ſummam 31, 7. 88, 1. 217, 16. 224, 21. 232, 10
ſummi 106, 26
ſummo 43, 23, 80, &c.
ſummovi 177, 2
ſummum 11, 1. 23, 6. 43, 26, &c.
ſumſêre 189, 3
ſumſerunt 43, 22
ſumſiſſe 66, 4
ſumtam 20, 23
ſumtibus 60, 14. 189, 12. 214, 15. 217, 17
ſumtis 201, 9
ſumtu 227, 6
ſumtui 11, 14. 12, 6. 178, 12
ſumtum 50, 17. 51, 10. 93, 15
ſumtus 20, 26. 177, 17. 212, 12
ſumtuum 197, 19. 212, 27. 213, 1
ſumus 26, 10. 48, 11, &c.
ſunt 4, 2. 5, 10. 7, 6. 10, 5. &c.
ſuo 13, 16. 24, 7. 26, 4, &c.
ſuomet 87, 7
ſuopte 195, 5
ſuorum 19, 10. 97, 15, &c.
ſuos 39. 14. 43, 14, &c.
ſuper 78, 9. 93, 11. 112, 2, &c.
ſuperque 124, 3, 18
ſuperabunt 115, 16
ſuperant 132, 15. 161, 6
ſuperare 18, 8
ſuperaret 49, 4
ſuperâſti 228, 7
ſuperat 75, 15
ſuperatos 205, 18
ſuperatus 73, 12
ſuperaverant 120, 8
ſuperavit 182, 6
ſuperba 16, 13. 86, 12. 175, 14. 224, 2
ſuperbia 3, 3. 10, 10, &c.
ſuperbiæ 18. 3. 61, 10. 86, 21. 116, 14
ſuperbiam 7, 1. 9, 3. 128, 14. &c.
ſuperbiſſumi 88, 10. 133, 14
ſuperes 148, 6
ſuperet 86, 19. 231, 22
ſuperjactis 172, 8
ſuperior 32, 4
ſuperiore 112, 8. 178, 13. 181, 8
ſuperiorem 104, 11
ſuperiori 16, 17
ſuperioribus 17, 13. 106, 19, &c.
ſuperſteterant 113, 4
ſupervacanea 222, 36
ſupervacaneum 42, 6. 52, 19
ſupervacua 222, 13
ſupervadere 123, 24
ſupellectilem 134, 1
ſuppetebat 13, 11
ſuppetit 218, 21
ſuppetunt 213, 6
ſupplementum 96, 11. 129, 6, 10
ſupplex 227, 12
ſupplicabatur 175, 9
ſupplicanti 114, 26
ſupplicantis 94, 22
ſupplices 24, 9. 27, 10, &c.
ſupplici 25, 7
ſupplicia 109, 15. 160, 16. 196, 26
ſuppliciis 8, 14. 47, 14. 102, 10. 118, 4
ſupplicio 133, 10
ſupplicium 38, 17. 39, 22, &c.
ſupplicum 171, 24
ſupra 4, 5. 5, 15. 6, 2, 5, &c.
Sura 14, 7
ſus 229, 22
ſuſcepeiant 22, 19
ſuſcepti 28, 7. 197, 5
ſuſcepiſſe 88, 2
ſuſcepiſſem 177, 8
ſuſcepto 38, 10
ſuſcipere 70, 17
ſuſcipiat 127, 11
ſuſpecti 191, 16
ſuſpectiores 7, 6
ſuſpectum 121, 17
ſuſpectuſque 120, 2. 192, 7
ſuſpicantes 34, 26
ſuſpicions 120, 2
ſuſpicione 29. 4
ſuſpicionibus 192, 5
ſuſtentabant 144, 2
ſuſtentabat 49, 6
ſuſtentamur 165, 15
ſuſtentant 213, 18
ſuſtentare 146, 26
ſuſtentati 110, 23
ſuſtentatum 167, 21
ſuſtineam 130, 3
ſuſtinent 61, 5. 197, 19
ſuſtinere 186, 7
ſuſtineri 178, 23
ſuſtinet 69, 3
ſuſtinui 177, 25
ſuſtinuiſſet 48, 25
ſuſtuleris 220, 12
ſuſtuliſſe 101, 24
Suthul 94, 15
Suthule 95, 2
ſuum 19, 19. 21, 20, &c.
ſuus 224, 28
Syllanique 228, 2
Syllanam 211, 21
Syphace 61, 20
Syphacem 69, 23
Syracuſanorum 146, 13
ſyrtes 78, 6. 125, 17
ſyrtis 125, 12

T.

TAbella 223, 23
tabellam 223, 23
5
tabernaculum 121, 19
tabes 30, 3. 91, 10. 188, 10
tabeſcere 73, 8. 224, 21
tabulæ 179, 1.

tabulas 10, 2. 18, 11. 19, 3. 45, 3
tacente 155, 13
tacere 92, 9
taciti 87, 13
tacitus 93, 17
tædâri 111, 9
tædetque 61, 7
tædio 114, 17
tædium 160, 21
Taguns 203, 27
Θάλασσαν 204, 17
tale 7, 15. 16, 16. 20, 12, &c.
talem 62, 20. 66, 3. 147, 15, &c.
talentorum 189, 7
tales 212, 17
tali 23, 10. 34, 20. 38, 1, &c.
talia 30, 17. 40, 15. 87, 2, &c.
talibus 7, 11. 101, 18. 114, 6. 127, 26
talis 42, 3. 91, 13. 93, 2. 115, 9. 167, 11
talium 118, 14
tam 33, 5, 6. 41, 7. 59, 1, & *aliâi plur.*
tamen 3, 16. 4, 9. 8, 3, & *alibi plur.*
tametsi 3, 15. 4, 8. 16, 19, &c.
tamquam 11, 16. 67, 12, &c.
tamque 11, 15. 59, 17. 144, 2. 218, 2
Tanai 201, 4
Tanaim 137, 16
tandem 18, 2. 33, 16. 140, 23, &c.
tanta 4, 9. 7, 8. 8, 6, & *alibi plur.*
tantaque 103, 4
tantæ 185, 5. 218, 14
tantam 38, 7, 12. 60, 10, &c.
tantas 137, 7. 170, 22
tanti 19, 20. 27, 16. 42, 15, &c.
tantidem 234, 11
tantis 32, 21. 36, 4
tanto 46, 12, 17. 59, 17, &c.
tantum 22, 18. 34, 25, &c.
tantummodo 18, 6. 20, 26, &c.
tantus 103, 4
tardiùs 8, 18. 67, 4. 126, 9. 224, 28
tardus 13, 6
Tarenti 170, 27
Tarquinii 38, 5
Tarquinio 158, 14
Tarquinium 38, 9
Tarquinius 37, 16, 24
Tarquitium 187, 11
Tarquitius 201, 3
Tarracinenſum 36, 7
Tartalæ 162, 26
Tartanium 193, 3
Tarteſſum 175, 12
Tauri 203, 3
Tauro 173, 17, 29
Tauromenitana 202, 23
Taurum 173, 8, 10, 13. 189, 6
teque 191, 25
tecta 77, 2. 175, 2. 208, 15
tecti 144, 1
tectis 118, 20
tectum 186, 14
tecum 225, 1
tegant 153, 2
tegebat 55, 13
tegere 6, 19. 112, 19. 143, 17. 146, 11
tegeret 38, 9
tegit 52, 17
tegi 135, 16
tegitur 52, 25
tegunt 198, 9
Teia 206, 30
Teio 206, 30
tela 45, 21. 100, 13, &c.
telis 39, 6, 15. 147, 5. 175, 16
telo 22, 4
telorum 34, 1
telum 182, 3
temerè 25, 8. 108, 22. 121, 10, &c.
temeritas 141, 15. 232, 2
temeritate 134, 14
temeritatem 63, 14. 174, 22
temperantia 101, 22
temperare 130, 16
temperarent 10, 6
temperâvere 211, 13
tempeſtas 126, 10
tempeſtate 7, 4. 15, 1. 19, 24, &c.
tempeſtates 122, 18. 219, 21
tempeſtatibus 17, 3. 49, 6, &c.
templa 10, 14
templi 175, 6
templorum 202, 26
tempora 31, 12. 62, 10, &c.
tempore 15, 11. 23, 18, &c.
tempori 121, 21
temporibus 32, 10. 33, 21, &c.
temporis 94, 16. 101, 11
tempus 6, 4. 18, 18. 59, 17, &c.
tendere 22, 3. 24, 9. 55, 5, &c.
tenderent 106, 23
tendet 93, 4. 155, 15
tentamini 160, 5
tenebantur 39, 21
tenebatur 4, 10
tenebras 230, 10
tenebris 50, 11. 71, 4. 143, 14. 144, 21
tenens 36, 11
tenent 78, 9
teneor 81, 18
tenere 31, 19. 128, 12
tenet 53, 3, 59, 11. 81, 26, &c.
tenetur 178, 11
tentabat 95, 4
tentabatur 137, 8
tentabitis 167, 17
tentandi 103, 9
tentando 102, 14. 1, 20
tentans 140, 2. 169, 7
tentantes 76, 14
tentare 6, 17. 14, 4. 51, 22, &c.
tentari 103, 19
tentatam 114, 5
tentati 103, 22
tentatum 79, 22. 186, 26
tentaturos 105, 15
tentaverat 21, 25
tentavêre 176, 18
tenet 140, 4
tenuerunt 205, 6
tenuiſſima 184, 6
tenuit 204, 37. 205, 8. 207, 1
τὴν 204, 18
Terentiâ 226, 24
Terentio 37, 9

tergà 140, 15. 177, 2
tergis 185, 13. 201, 9. 202, 21
tergo 106, 8 110, 18. 111, 23, &c.
terra 11, 9. 48, 23. 69, 3, &c.
terrâque 75, 12
terræ 75, 7. 76, 1. 99, 2, &c.
terræque 8, 24. 198, 8
terrarum 8, 24. 191, 12, &c.
terris 13, 15
terrebant 109, 2
terrebat 62, 16. 92, 11
terremini 160, 19
terrentur 146, 21
terrere 32, 1. 43, 4. 141, 3
terrerent 37, 22
terret 111, 4
terretur 171. 15
terris 2, 9. 13, 18. 225, 6, 15
terribili 50. 11
territi 112, 10
territos 95, 8. 192, 23
territus 144, 3
terror 176, 22
terrore 98, 13. 145, 6. 171, 11. 227, 11
terrorem 79, 27. 22, 4
terrori 63, 11. 87, 2
tertia 75, 7. 137, 25. 179, 8
tertiæ 95, 10. 206, 10
tertiam 119, 6. 143, 7
tertio 195, 10. 206, 10
tertium 37, 1. 70, 20. 118, 8
teſtamentis 231, 15
teſtamento 64, 16. 116, 19. 189, 13
teſtamur 26, 6
teſtante 229, 25
teſtari 120, 16
teſtatum 189, 19
teſtes 13, 8
teſtimonia 232, 5
teſtis 151, 27. 152, 5
teſtudine 141, 2
tet 47, 16
tetra 46, 6
Tetrarchæ 17, 11
Tetrarchas 102, 23
Tetrarchiis 189, 18
texerint 52, 17
Thala 124, 28. 127, 3
Thalam 123, 18. 21, 32. 124, 6. 136, 26, 28
Tharros 199, 13
Thebas 204, 36
Themyſciriî 201, 4
Theræon 78, 5
theſauri 65, 12. 94, 15. 123, 20. 193, 3
theſauris 67, 7. 94, 19
theſaurorum 188, 11
theſaurus 67, 7. 94, 19
theſaurus 177, 3
Thirmida 67, 10
Thoranium 208, 11
Thracum 95, 13
Thucydides 205, 4
Ti. 39, 23. 87, 8
Tiberium 99, 8
Tiberius 99, 2
tibine 167, 6
tibique 215, 20
Tiburti 234, 1
Tigrane 190, 6
Tigranem 188, 21
Tigranis 191, 1, 5
Tigrim 204, 27
timebat 82, 23. 124, 14
timens 13, 1. 25, 4. 96, 10. 232, 29
timent 53, 1. 214, 7
timentem 194, 4
timentes 11, 21
timere 46, 14. 68, 1. 96, 17. 114, 18. 138, 15
timeret 136, 10
timeri 231, 29
timet 46, 13. 84, 1
timetis 47, 11. 87, 1
timidè 186, 15
timidi 54, 18
timidis 134, 24
timido 51, 26. 91, 12
timidos 48, 21. 53, 4. 140, 18. 207, 6
timidus 35, 21
timor 24, 8. 52, 3. 92, 24, &c.
timore 42, 6. 120 14
timorem 63, 13. 79, 8
timoris 34, 2. 100, 2. 159, 22
timur 231, 28
tirocinio 232, 23
Tiſidium 114, 17
toga 175, 9
togæ 228, 1. 230, 26
togam 196, 13
togatorum 80, 6
togatus 228, 1. 230, 26
tolerabat 45, 13
tolerabatur 137, 3
tolerandæ 167, 23
tolerare 18, 8. 80, 23. 133, 7. 135, 10
toleraret 158, 20
tolerâſſe 48, 27
tolerate 198, 5
toleraris 88, 8. 183, 4
toleraverant 8, 26. 20, 26
toleraverat 30, 18
toleravi 196, 14
toleravimus 162, 6
tollendus 213, 8
tollere 37, 12. 145, 2. 146, 22
tonitruum 175, 7
toreumata 18, 12
tormentis 111, 11. 141, 2
torpedinis 184, 8
torpedo 168, 3. 185, 12. 221, 26
torpeſcere 59, 1
torpeſcerentur 15, 13
Torquatum 15, 15
Torquatus 47, 17
torrenti 159, 8
tot 160, 13. 162, 20. 178, 32. 185, 4. 218, 1, 9
tota 98, 25. 201, 16. 233, 19
totam 24, 2. 46, 11. 137, 24. 189, 15
totiens 158, 8. 177, 7, 14
totius 79, 25. 94, 10. 103, 8. 106, 11
toto 140, 26
totum 79, 20
trabes 187, 4
tractabant 97, 24
tractarent 32, 2. 43, 1
tractavimus 204, 21
tractu 104, 1. 105, 17. 179, 2
tractum 94, 5
tradat 83, 11
tradebat 115, 12
tradere 114, 8
traderunt 91, 8. 102, 16
traderentur 117, 6
traderet 153, 4. 154, 27
traderetur 113, 22. 128, 18
tradideris 47, 16
tradidimus 224, 5
tradidiſſent 97, 6
tradidiſſet 113, 20. 154, 10

tradidit 217, 18
tradit 206, 8
tradita 87, 4. 88, 4. 217, 20
traditæ 163, 10
traditi 39, 18
traditur 74, 15. 101, 24, &c.
trado 29, 7. 65, 15
tradunt 35, 18. 205, 3
traduntur 37, 9. 86, 2
tragulæ 175, 20
trahant 101, 14
trahebant 129, 15. 208, 17
trahebantur 43, 13. 138, 13
trahendo 83, 18
trahere 9, 19. 93, 22. 98, 4. 139, 12. 143, 6
traheret 7, 20
trahi 81, 8. 116, 14. 128, 22
trahit 141, 10. 202, 23
trahunt 18, 13. 125, 1. 217, 24
tramites 51, 13. 94, 23. 103, 25
tranquillæque 14, 1
trans 175, 11. 202, 30
transductus 66, 14
transeant 1, 2
transegit 85, 14
transennâ 175, 7
transeunt 152, 10
transfertur 3, 5. 42, 23
transferunt 58, 2
transfuga 228, 17
transfugas 108, 9
transfugerunt 95, 5
transfugeritur 178, 17
transgressus 170, 15
transgressu 170, 14
transgressus 170, 27. 196, 4
transiere 3, 7. 95, 14
transjici 233, 26
transire 152, 6
transivit 204, 27
transmittit 176, 1
transnatare 173, 11
Transpadani 38, 17
transtulêre 88, 15
transtulerunt 16, 2
transvectæ 84, 20
transvecti 76, 9
transversos 72, 2
transvorsis 102, 1. 105, 8, 13
transvorso 104, 6
transvorsos 62, 19
traxit 210, 18
trepida 97, 6. 109, 16
trepidæ 138, 4
trepidare 24, 6. 95, 118, 17
trepidet 131, 2
trepidi 143, 20
Trequii 208, 6
tres 80, 12. 97, 16. 150, 3
trib. 181, 1
tribuêre 211, 19
tribuistis 164, 20
tribuit 28, 3
tribunatu 219, 29. 22, 18
tribunatum 115, 5
tribuni 94, 9. 181, 8. 231, 16
tribunicia 31, 6. 182, 3
tribuniciæ 185, 7
tribuniciam 162, 21. 167, 4
tribuniciis 94, 8
tribunis 96, 14. 103, 1, &c.
tribuno 122, 19
tribunorum 194, 1
tribunos 88, 12. 145, 17. 179, 14
tribunosque 118, 10
tribunum 91, 19. 99, 9
tribunus 34, 7. 54, 10, &c.
tribus 36, 23. 51, 14, &c.
tributum 158, 18
triduo 82, 19
triennio 196, 15
triennium 177, 16
triginta 43, 1. 54, 9. 193, 11. 215, 17
triplices 186, 10
triplici 203, 7
tripliciibus 105, 6
triſtitia 24, 5
trito 196, 15
trium 207, 15
triumphalem 234, 12
triumpharent 23, 15
triumphavit 156, 6
triumphique 98, 9
triumphos 88, 6. 132, 18. 183, 14
triumphum 189, 15
Triumviros 50, 6
Triumvirum 99, 9
Troja 205, 5
Trojani 6, 9
Trojanorum 205, 20. 206, 36
tropæa 200, 19
trucidemini 53, 7
tuque 212, 17
tui 28, 1. 65, 4. 153, 16, &c.
tuâque 65, 5
tuæ 35, 6. 70, 3. 153, 16, &c.
tuæque 29, 7
tuum 216, 24, 17, 20. 226, 15. 227, 2
tuus 73, 1. 231, 9
tubâ 54, 13
tubicines 145, 1
tubicinum 140, 8
tuenda 230, 20, 23. 232, 31
tueri 22, 25
tuguria 102, 19
tuguriis 76, 11. 78, 10. 123, 29
tugurio 67, 19
tui 64, 9. 212, 19. 218, 22, &c.
tuis 65, 15. 70, 2. 188, 21, &c.
tuli 153, 15
tulit 125, 14. 130, 19. 206, 25. 221, 6. 224, 4
Tulli 225, 27. 226, 8
Tullianum 50, 8
Tullio 20, 17. 43, 14
Tullius 20, 21. 25, 4, 11. 226, 5
Tullo 15, 7
tumque 158, 20
tumulique 198, 21
tumulosum 137, 26
tumulti 54, 5
tumultu 34, 12. 35, 15, &c.
tumultum 107, 28. 111, 23. 122, 1. 155, 10
tumultus 118, 15. 181, 6
tumulum 155, 18
tunc 44, 2. 154, 11. 163, 18. 179, 8. 230, 25
tuo 191, 8. 226, 9. 227, 28. 228, 11. 234, 14
tuorum 234, 32. 234, 8
tuos 29, 3
turbâ 33, 9
turbæ 159, 2. 165, 11. 181, 10
turbam 171, 11
turbamenta 163, 8

turbirum 161, 18
turbis 167, 22
turbata 164, 5
turbinum 204, 24
ture 176, 18
Turiam 172, 22
turma 106, 5. 144, 3
turmam 117, 3
turmarum 95, 4. 145, 1
turmas 103, 10. 137, 17
turmatim 146, 9
turmis 95, 12
turpe 230, 32. 232, 34
turpem 133, 6
turpi 151, 10. 199, 17
turpia 133, 2. 232, 15
Turpilium 118, 11, 12
Turpilius 118, 23. 219, 20
turpis 118, 26. 162, 16
turpiſſimè 232, 15
turpiſſimo 226, 13
turpiſſimæ 134, 4
turpiſſimè 226, 13
turpiſſumi 134
turpiter 198, 1. 230, 9
turpitudo 234, 16
turpitudine 52, 21. 227, 15
turpitudinem 11, 7
turpitudinis 230, 7
turpius 230, 29. 231, 11
turres 119, 18
turribus 124, 19. 200, 21
turribuſque 80, 9. 139, 5
turrim 148, 18
turris 81, 3
turrium 203, 16
Tuſcis 43, 22
Tuſculanum 226, 28. 227, 5
tuta 26, 8. 33, 15. 52, 14. 69, 10. 222, 28
tutabantur 141, 5
tutæ 14, 1
tutandis 160, 4
tutandos 136, 15
tutandum 148, 10
tuta i 124, 19. 130, 9
tutata 107, 2. 123, 17. 134, 12
tute 153, 10. 140, 8
tuti 59, 6. 70, 19. 161, 15. 190. 2
tutior 182, 2
tutiores 151, 23. 215, 14
tutiſſimum 135, 16
tutius 70, 14. 95, 11. 179, 18
tutiuſque 147, 21
tutos 70, 17
tutum 136, 2. 160, 2. 161, 1. 162, 2. 188, 16
tutus 88, 14. 153, 24. 160, 18. 211, 13
tuum 72. 12. 232, 6, 9
tuus 226, 3
Tygris 206, 33
tyrannidem 159, 22
tyrannidis 160, 22
tyrannos 228, 11
tyrannum 162, 19
tyrannumque 199, 22
Tyrii 174, 11

V.

VAcat 222, 5. 227, 15
Vacca 103, 7
Vaccæ 119, 2
Vaccam 85, 0. 119, 8
Vaccenſes 118, 2. 119, 13. 20
vacuam 13, 2. 47, 3. 204, 37
vacuos 40, 2
vacuum 107, 8. 159, 1
vaucus 12, 1. 137, 10. 203, 38
vacuuſque 187, 1
vadere 141, 13
vades 93, 13
vadibus 93, 13. 113, 15
vado 176, 1
vadoſa 125, 15
vadum 176, 13
vagabantur 6, 9. 101, 15. 204, 2
vagari 144, 4
vagi 76, 5
vagos 78, 19
vagus 204, 24
valeat 40, 17. 148, 8
valebat 8, 12. 12, 10
valens 136, 17
valent 44, 9. 178, 2. 184, 8
Valentiâ 178, 4
Valentiam 172, 22
valere 31, 5. 222, 35
valerent 125, 3. 222, 21
valeret 2, 17. 17, 4
Valerianæ 193, 16
Valeriani 187, 12
Valerio 35, 11
valet 18, 5. 40, 4, 5
validam 170, 11
validior 159, 6
validiorum 158, 12. 180, 12
validis 109, 28
validiſſuma 148, 23
validiſſumus 188, 25
valido 117, 8
validum 6, 23
validus 62, 7. 169, 21
valle 203, 40
vallo 81, 2. 102, 2. 124, 15
vallum 112, 2. 145, 23
valuêre 44, 1
valuerunt 222, 23
valuiſſe 66, 17
valuiſſent 154, 7
valuiſſet 15, 4
valuit 61, 21. 158, 5
vana 17, 2. 82, 4. 222, 5. 227, 15
vanior 187, 16
vanis 149, 3
vanitas 20, 6
vanitate 94, 21
vanos 207, 6
vanum 46, 12. 204, 13
Vargunteium 36, 21
Vargunteius 14, 8. 22, 14
varia 43, 15. 106, 11. 189, 7, 224, 9
variaque 61, 9
variæque 59, 2
varias 219, 12
variè 44, 12. 56, 4
variis 76, 7. 190, 15
Varinius 208, 6, 21
vario 100, 15
varius 5, 16. 123, 7. 155, 13
vas 43, 10
vaſa 10, 2. 123, 28. 192, 26
vaſta 123, 23. 136, 22. 192, 37. 203, 23
vaſtabatur 109, 23
vaſtam 161, 23
vaſtant 215, 15
vaſtare 79, 26. 98, 13. 101, 16. 169, 27
vaſtaretur 88, 18. 120, 11
vaſtari 119, 15. 148, 12

vaſtat 108, 22. 221, 26
vaſtatio 212, 5
vaſtatis 190, 17
vaſtatum 114, 13
vaſtatur 214, 1
vaſtavimus 178, 11
vaſtavit 233, 23
vaſtique 125, 21
vaſtitas 61, 12. 225, 17
vaſtus 5, 18. 134, 1
Vatinii 228, 14
Vatinio 231, 33
vatum 164, 14
ubicumque 106, 5, &c.
ubique 19, 2. 22, 2, &c.
ubivis 70, 14
vecordia 13, 7 122, 2. 145, 6
vecordiæ 61, 11
vecordiam 141, 6
vecta 178, 28
vecte 199, 29
vectigal 88, 1
vectigales 17, 11
vectigalia 197, 18
vectigalibus 45, 7. 217, 17
vectigalis 144, 25
vectigalium 165, 15
vehebatur 197, 19
vehemens 34, 21
vehementer 33, 19. 62, 15, &c.
vehementes 155, 5
vehementiſſimè 60, 9
vehementiùs 89, 4. 147, 13
velim 230, 1
velint 128, 25. 132, 11
velitari 229, 23
velitaribus 150, 15
velites 103, 3
velle 17, 6. 80, 13. 92, 5, &c.
vellem 29, 6. 69, 6. 82, 3. 164, 4
vellent 27, 9. 126, 20
vellet 64, 6. 123, 1. 152, 17. 154, 27
velocibus 190, 28
velociſſumos 138, 1. 140, 9
velocitas 107, 2
velox 74, 13
velut 35, 21. 37, 12. 139, 2
veluti 1, 3. 4, 5. 33, 24, &c.
venale 233, 10
venalem 93, 17, 209, 8. 232, 19
venales 226, 3
venalia 9, 4. 64, 1. 79, 9, 215, 13
venalis 90, 10
venalium 103, 7
venando 5, 3. 62, 10
vendere 23, 16. 101, 18. 127, 14
venderent 91, 8
venderet 101, 26
vendidit 232, 19
venditas 126, 12
venditis 159, 12
venenis 9, 15
veneno 202, 3
venerant 124, 29. 146, 12. 202, 15
venerat 50, 20. 93, 9. 227, 2
venêre 35, 17. 68, 6
venerint 230, 10
venerit 48, 15
veniat 113, 18
venientes 186, 11
venienti 175, 9
venimus 125, 22
venire 36, 12. 84, 6. 149, 14. 178, 8
venirent 175, 19
veniret 68, 9
veniretur 154, 28. 155, 6
veniſſe 82, 22. 125, 11. 153, 8
veniſſent 84, 11
veniſſet 34, 7. 128, 3
venit 21, 22. 25, 3. 67, 29, &c.
veniunt 36, 9. 80, 15. 147, 8
ventis 125, 15, 17. 198, 21
vento 107, 14. 178, 23
ventre 11, 18
ventrem 215, 7
ventri 1, 3. 3, 6. 134. 4. 212, 11
ventrum 39, 25. 54, 14, &c.
ventuos 146, 8
venturum 34, 27. 60, 6, &c.
venturus 69, 6
ventus 126, 11
venum 161, 24
venumdati 138, 7
ver 206, 5
vera 9, 13. 28, 5. 45, 18, &c.
veræ 67, 14
veram 99, 1. 102, 9
verba 39, 26. 45, 8. 48, 10, &c.
verberatur 193, 7
verberari 42, 14
verberarúſque 119, 23
verberibus 42, 12. 43, 25
verbis 8, 6. 35, 8. 80, 13, &c.
verbo 44, 12
verborum 185, 11
verbum 67, 1
vereè 155, 4. 158, 7
vereor 43, 15. 72, 1. 162, 11
vergens 193, 9
veris 173, 4. 206. 5
veriſſimè 15, 7
veriſſumè 5, 8
veriti 126, 4
veritus 74, 3. 93, 14. 105, 10. 107, 9
verò 2, 12. 5, 3. 8, 1, 20. 30, 10. 37, 14. 43, 17, *& aliàs.*
verſa 162, 7
verſabimur 70, 5
verſati 55, 1
verſari 230, 16
Verſius 187, 10
verſus 21, 11. 51, 3. 78, 7
verſurum 222, 7
vertam 229, 7
vertere 98, 4. 202, 4
vertet 47, 10
vertit 130, 18
vertunt 160, 10
verum 3, 2, 9. 8, 3. 10, 15. 18, 4. 21, 11. 31, 12, *& aliàs plur.*
veruta 187, 5
veſcebantur 137, 4
veſcendi 11, 9
veſcenti us 202, 12
veſper 106, 30. 151, 5
veſpera 170, 25
veſtæ 12, 12
veſtæ 186, 14
veſtigii 172, 1
veſtimementum 43, 11
veſtitus 104, 2
veſtra 16, 22. 26, 13. 40, 18. &c.
veſtræ 40, 18. 53, 5. 229, 19
veſtram 69, 14. 70, 16. 71, 11,

11. 81, 22. 83, 15
veſtrarum 184, 7
veſtras 45, 4
veſtri 86, 22. 87, 6, 10, &c.
veſtris 45, 5. 52, 14. 89, 9, &c.
veſtro 69, 1. 70, 13. 130, 2, &c.
veſtros 73, 6. 90, 14. 131, 20
veſtrum 26, 12. 73, 7. 81, 26, &c.
vetat 40, 12
vetera 30, 8. 148, 13. 212, 28. 229, 18
veteranas 54. 5
veteran 54, 17
vetere 120, 14
veteres 16, 14. 68, 4. 143, 18. 175, 13. 206, 21, 220, 4
veteresque 135, 17
veteri 100, 12
veteribus 213, 8. 219, 17
veteris 13, 16. 130, 21. 234, 3
veterrimos 212, 9
veterum 123, 6. 168, 12
Vettius 161, 20
vetus 20, 9. 30, 3. 130, 6. 189, 1
vetuſtate 140, 17. 224, 21
vetuſtatem 114, 28. 200, 13
vexabant 6, 3
vexabat 4, 12. 13, 5
vexant 18, 13
vexare 39, 13
vexavit 233, 12
vexillum 132, 20
vi 2, 6. 5, 12. 8, 23. 34, 14, &c.
via 9, 13. 57, 7. 74, 13, &c.
viam 200, 30
vias 175, 1
vice 175, 16.
vicem 177, 18
vicerant 151, 1
viceram 124, 12
viceris 220, 24
viceritis 182, 8
vices 206, 1
vici 190, 26
vicinitatem 29, 10
vicis 39, 12
viciſſe 213, 18
viciſſent 143, 12
viciſſim 231, 10
viciſſitudinem 206, 1
vicisti 65, 8
vicit 33, 16. 74, 4, 81, 25, &c.
victa 169, 26
victâ 186, 2
victi 89, 13. 77, 14, 126, 16, &c.
victis 10, 5, 16. 41, 1, &c.
victo 128, 6
victor 43, 6. 52, 24. 109, 12, &c.
victore 111, 28
victorem 129, 14
victores 9, 20. 11, 2. 128, 25, &c.
victoreſque 126, 4
victorii 211, 6
victoria 18, 5. 30, 17. 31, 1, &c.
victoriæ 10, 6. 13, 16, &c.
victoriam 10, 4. 31, 16, &c.
victoriamque 211, 11
victorias 104, 18. 217, 2
victoribus 18, 18, 41. 3, 144, &c.
victoris 159, 13. 177, 25
victorum 19, 5
victos 100, 4. 104, 13. 112, 15, &c.
victu 30, 17
victum 148, 7. 206, 8
victus 38, 19. 67, 29. 108, 11. 197, 5. 198, 12
videam 72, 6
videamus 234, 18
videar 66, 4. 197, 8. 229, 16. 232, 9
videatur 127, 25
videbam 29, 4. 164, 25
videbanta 30, 19. 165, 2
videbantur 5, 6. 52, 23. 116, 15, &c.
videbatur 6, 14. 19, 1. 30, 6, &c.
videlicet 36, 8. 47, 12. 48, 4, &c.
videmini 166, 9
vident 107, 16, 20. 119, 15, &c.
videntur 11, 6. 41, 9. 44, 17, &c.
video 194, 5
videor 222, 16
videre 11, 4. 135, 14
viderer 73, 3. 233, 3
videret 135, 9. 173, 12
videretur 154, 9. 200, 33
videri 38, 5. 50, 2. 51, 7, 150, 5. 162, 13. 204, 21,
viderint 46, 18
videris 234, 20
videt 16, 28. 19, 13. 33, 1, &c.
videte 132, 7
videtis 70, 13
videtur 2, 1. 3, 10. 66, 3, &c.
vidi 131, 9. 234, 21
vidimus 235, 5
vidiſtis 161, 14. 181, 9
vidit 31, 20
vigebant 4, 8
vigeſimum 37, 2
viget 18, 5
vigilando 47, 15
vigilans 230, 20
vigilantia 222, 9
vigilare 22, 5. 49, 18
vigiliâ 151, 14
vigiliæ 5, 15. 24, 2. 107, 14
vigiliis 102, 3. 142, 15. 144, 24. 145, 23. 174, 6
vigiliis 13, 14. 25, 17
viis 169, 33
viles 127, 19
vilia 13, 9. 196, 24. 220, 25
villâ 212, 2
villæ 234, 3
villam 43, 10. 215, 4. 126, 28. 234, 1
villas 10, 13. 45, 3. 101, 16
villicum 133, 19
vim 29, 6. 46, 9. 57, 5, &c.
viminibus 192, 26
vinarii 159, 17
vincere 18, 14. 64, 16. 9, 12, &c.
vinctur 221, 20
vinci 99, 11. 108, 20. 153, 21. 191, 8. 213, 18. 229, 21
vinciebant 202, 21
vinciebat 140, 18

vincimus 52, 14
vincit 220, 21. 232, 35
vincitur 186, 1
vincta 50, 10
vinctæ 187, 4
vinctos 114, 13
vinctum 156, 4
vinctus 155, 21
vincula 34, 3. 91, 22
vinculis 38, 5. 44, 8
vindicamus 17, 9
vindicandam 73, 20
vindicando 102, 7
vindicandum 86, 11. 89, 6. 151, 19
vindicare 99, 4
vindicari 9, 8
vindicatum 8, 17. 90, 11
vindicaturum 79, 18
vindices 50, 12. 179, 13. 185, 3. 191, 17. 217, 5
vindictam 74, 9
vineæ 139, 7
vineas 94, 20. 124, 18. 139, 10. 141, 2
vineis 80, 9. 141, 4
vino 19, 16. 101, 17. 124, 25
vinoque 192, 35
violâsse 174, 10
violâsti 167, 11
violenterque 97, 18
violentiâ 26, 8
violentiam 48, 27
vir 83, 20. 115, 9. 128, 13. 153, 12. 174, 18. 229, 32. 231, 8
vires 57, 11. 184, 4
virgine 12, 12
virgines 41, 2. 174, 2, 186, 10
virgulta 105, 1. 106, 10. 203, 40
viri 11, 2, 8. 18, 2. 33, 3. &c.
viribus 62, 6. 131, 29
virile 18, 7. 175, 1
virilem 9, 16
virili 215, 28
virilia 183, 1
virilis 21, 3
viris 7, 11. 51, 25. 52, 23, &c.
virisque 74, 14. 111, 1. 14, 16
viritim 104, 20
virium 2, 2. 186, 12
viro 21, 4. 80, 20. 89, 1. 100, 9. 170, 20
virorum 53, 7. 139, 4. 161, 23. 191, 3. 219, 11. 253, 2
viros 21, 2, 9. 45, 1, &c.
virtus 2, 5, 17. 7, 6, 13, &c.
virtusque 217, 28
virtute 2, 6. 4, 3, 7, & *alibi*.
virtutem 9, 12. 18, 2. 48, 20, & *alibi*.
virtuti 3, 6. 53, 5. 59, 5. 107, 10. 123, 10. 151, 9. 156, 2
virtutibus 231, 42
virtutis 47, 1. 52, 20, &c.
virum 35, 6. 41, 19, &c.
vis 1, 4. 30, 3. 38, 1, &c.
visa 154, 17. 163, 14. 211, 15. 216, 24. 225, 22
visceribus 227, 8
visebatur 175, 2
visendum 215, 6
visens 67, 13
visentibus 205, 10
visêre 10, 14. 112, 28
visi 222, 14
visos 207, 23
visu 144, 21. 155, 18
visum 29, 17. 136, 16. 137, 24. 140, 11. 141, 10, 18. 147, 19. 224, 13
visundi 56, 1. 39, 20
visus 147, 4. 203, 27
vita 2, 2, 11. 46, 5. 48, 4, &c.
vitabundi 112, 25
vitabundus 94, 23. 146, 27. 179, 3
vitæ 17, 9. 35, 21. 49, 13, &c.
vitæque 62, 1
vitam 1, 2. 3, 7, 9. 18, 3, &c.
vitamque 126, 20
vitantes 192, 18
vitare 124, 14. 170, 14. 220, 6
vitaque 219, 12
vitia 4, 9. 49, 5. 74, 1. 232, 1, 2
vitiis 163, 2. 191, 25
vitio 158, 1. 234, 13
vitiorum 233, 17, 21
vitiosis 178, 18
vitium 9, 12. 229, 12. 230, 34
vivamus 45, 14. 90, 12
viventes 6, 12
vivere 3, 16. 14, 16. 73, 3, 4. 203, 4. 230, 13
viverent 231, 15
vives 153, 29
vivi 126, 19, 21
vivit 229, 5
vivo 196, 25. 232, 18
vivos 225, 20
vivum 102, 16. 113, 19
vivus 55, 13, 17
vix 44, 6. 66, 13. 70, 12, &c.
vixerint 131, 20
vixeris 232, 30
vixissent 230, 23
vixisti 226, 9
ulciscendo 160, 4
ulciscî 87, 13. 100, 4
ulla 18, 24. 82, 9. 114, 8. 121, 20. 191, 13. 231, 3
ullam 51, 21. 162, 5. 219, 30. 225, 29
ulli 48, 6. 208, 9
ullo 116, 9. 124, 12. 129, 9. 138, 11. 143, 18
ullum 18, 11. 63, 16. 106, 22. 133, 19. 141, 17. 230, 15. 231, 1
ullus 7, 12
ulteriore 33, 22. 176, 6
ulteriorem 174, 31
ulti 27, 8
ultra 42, 10. 162, 6. 175, 3. 182, 11. 204, 14
ultro 64, 6. 73, 11. 109, 17. 153, 14. 154, 11. 178, 12. 184, 8. 208, 26
ultroque 138, 8
ultum 119, 3. 183, 9
ultus 189, 22
Umbreno 32, 14. 39, 23
Umbrenum 33, 5
Umbrenus 32, 17
umquam 12, 14. 27, 12, &c.
una 6, 11. 18, 21. 45, 16, &c.
unæ 113, 4
unam 86, 15. 131, 12. 139, 18. 187, 12

unda-

undarum 179, 6
unde 54, 15. 69, 23. 72, 11, &c.
undique 11, 20. 48, 11. 50, 9, &c.
uni 194, 8. 231, 16
unicæ 232. 1
universa 129, 22
universi 231, 22
universis 233, 2
universo 231, 17
universos 16, 20. 108, 6. 129, 3. 184, 9
unius 219, 24. 222, 7. 225, 11
uno 80, 7. 139, 1. 144, 11. 180, 11. 185, 4, 9. 204, 20
unum 14, 5. 66, 8, 88, 16, &c.
unumquemque 19, 10. 54, 7, 234, 19
unus 52, 9. 93, 5. 108, 24, &c,
unuiquisque 229, 24
vobis 17, 5. 18, 21. 33, 3, & *alibi*.
vobiscum 18, 21. 69, 23. 134, 18
vobisque 154, 3
vocabula 45, 18
vocant 48, 21. 77, 1. 145, 28
vocare 25, 13
vocarentur 221, 10
vocaretur 114, 17
vocari 36, 6
voces 228, 13. 230, 22
vocat 210, 12
vocatur 45, 19
voce 25, 7. 73, 17. 110, 18. 198, 11
vocem 123, 1
vocibus 144, 20
volare 12, 10
volebant 7, 17
volebat 16, 9
volens 149, 7. 183, 11. 200, 12
volentem 198, 3
volentes 124. 28. 173, 22
volenti 129, 11
volentia 122, 7. 192, 5
volentibus 26, 14. 71, 17. 145, 25. 147, 20. 185, 6. 208, 12
voles 153, 24, 188, 23
volet 197, 29
volitabit 225, 11
volo 224, 15
Voluce 151, 18
Volucem 151, 26
volucrum 175, 11
volvebat 62, 16
volvens 25, 16. 155, 3
volventes 56, 1
volventibus 33, 16
volvere 111, 3. 153, 2
volvi 220, 20
voluerant 153, 7
voluêre 197, 2
volueris 232, 32
voluerit 97, 12
voluerunt 231, 30
voiui 153, 23. 231, 28, 30
voluit 14, 5. 233, 26
voluisse 15, 3. 131, 1. 206, 8
voluissem 232, 37
volunt 17, 15. 90, 3, 100, 4. 141, 16. 215, 10. 218, 15
voluntarius 50, 20
voluntate 14, 15. 21, 15. 67, 26. 102, 17. 118, 4. 128, 31. 155, 10. 175, 3. 199, 5. 211, 17
voluntates 155. 5
voluptaria 9, 23
voluptas 142, 2. 222, 23. 229, 1
voluptatem 131, 21. 220, 22. 225, 30
voluptates 57, 10. 212, 17
voluptati 3, 8. 145, 28. 218, 10
voluptatibus 45, 5. 47, 2. 2 4, 4
voluptatem 142, 1
Volux 146, 14. 150, 18. 151, 2
voraginem 233, 17
versum 11, 4. 119, 13
vortebant 128, 14
vortere 151, 26
vorticosum 204. 25
vorticosus 203, 8
vortit 139, 20. 170, 29
vos 17, 3, 18. 19, 22. 40, 18, 41, 6. 42, 20, & *alibi*.
vosmet 180, 7
vosque 132, 12. 134, 18
vostra 71, 15
votis 47, 14. 168, 21
votum 200, 29
voveo 197, 28
u bana 21, 1. 30, 20
urbanis 115, 3. 217, 3
urbanum 30, 19
urbe 34, 27. 35, 9. 36, 10, &c.
urbem 6, 8. 16, 4. 21, 1, &c.
urbes 2, 13. 7, 19. 78, 8
urbi 29, 16. 169, 3. 212, 22. 226, 8, 21
urbibus 113, 9
Urbinus 175, 2
urbis 24, 4. 25, 12. 34, 12, &c.
urbium 10, 13. 191, 17
urbs 103, 21
urgear 81, 19
urgeat 92, 20
urgebatur 98, 10
urgent 110, 25
urget 48, 11
usa 100, 1
usi 13, 16. 82, 16, &c.
usos 205, 22
usquam 68, 2
usque 39, 5. 78, 8. 79, 2, &c.
usu 7. 9. 12, 2. 37, 15, &c.
usui 25, 19. 32, 13. 40, 4, &c.
usum 120, 12. 136, 26, 159, 18. 188, 24. 214, 15
usurum 21, 15. 201, 7
usus 28, 19. 57. 11, &c.
utar 204, 5
utebantur 137, 1
utebatur 33, 17. 67, 10
utemini 18, 20
utendum 40, 21
utere 152, 18
uterentur 95, 18
uterer 69, 9
uterque 38, 15. 178, 8. 229, 9
Utica 149, 15
Uticæ 114, 24. 116, 12
Uticam 82, 19. 135, 1
utile 133, 9
utilem 25, 5
utili 59, 18

utilia 149, 10. 154, 18. 197, 14. 218, 23. 225, 22
utilibus 134, 6
utilis 143, 3
utilius 231, 16
utimur 1, 5
utinam 72, 5. 73, 2. 148, 1. 231, 14
utique 69, 4. 75, 19. 162, 22. 179, 13
utitur 229, 7
utpote 51, 18
utraque 3, 9. 6, 1
utramque 67, 7
utres 137, 17. 179, 1
utrimque 35, 17. 55, 7, 107, 17, 29, &c.
utrique 23, 15. 31, 16, &c.
utris 123, 26
utrisque 68, 12. 124, 20. 135, 24
utrius 212, 7
utriusque 49, 9. 80, 1, &c.
utrium 137, 21
utroque 122, 12. 128, 30, &c.
utrum 81, 23. 177, 17, &c.
utrumque 2, 8. 203, 1, &c.
utuntur 90, 5. 217, 26
Vulcanaliorum 192, 1
Vulcioque 186, 15
vulgata 207, 5
vulgi 23, 1. 129, 12. 210, 21
vulgo 215, 12
vulgum 119, 17. 122, 11
vulgus 17, 23. 118, 5. 159, 17. 199, 26
vulnera 162, 20
vulnerabat 111, 11
vulnerati 111, 17. 179, 6
vulneratus 55, 22
vulnere 175, 22. 201, 11. 208, 14
vulneribus 55, 15. 113, 6. 147, 3. 177, 14
vult 120, 16. 162, 14
vultis 33, 3. 45, 6. 52, 29. 154, 1
vultu 25, 6. 55, 17. 92, 11. 155, 5. 151, 5
vultuque 13, 7
vultum 9, 7
Vulturii 48, 15
Vulturdio 35, 3, 16. 39, 4, 10
Vulturium 35, 1. 36, 13
Vulturtius 35, 18. 36, 15, 37, 19
uxor 226, 14
uxore 142, 3. 226, 25
uxorem 231, 7
uxores 127, 17
uxori 194, 3
uxorum 232, 33

Z.

ZAmâ 113, 9
Zamam 110, 8, 26. 111, 13. 112, 15

FINIS.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PA 6653 A2 1793 Sallustius Crispus, C
[Works. Latin. 1793]
C. Sallustii Crispi Opera omnia, quae extant